| صفحه | سطر | خطا | صواب | صفحه | سطر | خطا | صواب |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ۵۶۲ | ۱۲ | منشور | منثور | ۵۶۷ | ۹ | باو | باد |
| ۵۶۳ | ۵ | یاد | باد | ۵۶۹ | ۱۲ | بابجودش | باجودیش |
| ۵۶۶ | ۱۱ | توانان | توانا | ۵۷۲ | ۱۶ | ضرور | ضرور |
| ۵۶۷ | ۷ | تعلقات | تعلقات | ۵۷۵ | ۸ | ر | که |

## تمام شد صحت نامهٔ تذکرهٔ شمع انجمن

میگوید راجی رحمت رحمان محمد عبد المجید خان مهتم مطابع ریاست علیه صانها الله عن کل بلیه که تالیف این تذکره در غایت عجلت صورت بست و بکمال بی اتفاقی حضرت مؤلف دام اقباله نقش جمعیت گرفت و وجهش آنست که بیشتر تصانیف وی مد ظله متعلق علوم شرعیه است و باین نوع توالیف توجه خاطر فیض مقاطرش چنانکه باید و شاید نیست چون تالیفات فنون دینیه را جز اهل علم و ارباب دین قدر شناس نبیند و ذات سامی و عنصر گرامی جامع فضائل دین و دنیاست و با اکثر امرا و ارکان دولت راه و رسم دوستانه در میان است جمعی از اهل فراست خواستگار شدند که کتابی عام فهم خاص پسند که بکار اتحاف هر جنس مردم از علما و غیرهم بیاید و تقسیم زمرهٔ هنود و مسلمانان شاید نیز ریختهٔ خامهٔ بلاغت جامه گردد ناچار باستبداد گروهی این گلدستهٔ بوستان را در اسرع ازمان ترتیب داده عجالة الوقت از قالب طبع بر آوردند و فرصت امعان نظر دست بهم نداد و فراغ وقت برای تهذیب خاطر خواه میسر نشد کیفما اتفق انچه در بادی النظر بملاحظه در آمد بر صفحهٔ قرطاس رنگ تسویدش ریخته شد درین اثنا که این تذکره در معرض انطباع بود سفر خیر دربار بلدهٔ دهلی بتقریب خطاب قیصری ملکهٔ معظمهٔ انگلستان پیش آمد و کارکنان مطابع ریاست در کمال شتابکاری تحریر و طبع و تصحیحش را بانجام رسانیدند و شاهد زیبای این مجموعه را بحلیهٔ انطباع آراسته بیش از سفر مذکور بنظر گذرانیدند تا بکار تقسیم شعرا و نثاران حاضر دربار مسطور در آید پس اگر نظارگیان بهار این گلشن کوتاهی کدام نوع در آرایش و پیرایش این چمن ملاحظه کنند باید که آنرا حمل بر عجلت وقت نمایند و بمقتضای حسن ظن زبان و دهان را بهرزه گوئی نیالایند ۵ غلام همت آن عارفان با کرمم + که یک صواب به بینند و صد خطا بپوشند

| صفحه | سطر | خطا | صواب |
|---|---|---|---|
| ۴۸۳ | ۲۱ | گرسنه | گرسنه‌تر |
| ۴۸۶ | ۲۱ | برآید | برمی آید |
| ۴۹۲ | ۱۳ | بارم | یارم |
| ۴۹۳ | ۶ | یاموت | یاقوت |
| ″ | ۱۰ | سازنذ | سازند |
| ″ | ۱۳ | بنظز | بنظر |
| ۴۹۷ | ۲ | شایدان | شاهدان |
| ″ | ۴ | ست | × |
| ۵۰۴ | ۱۳ | جانگذاز | جانگداز |
| ۵۰۸ | ۱۲ | و | ور |
| ۵۱۱ | ۱۸ | گذر | بگذر |
| ۵۱۲ | ۵ | بزم | برم |
| ۵۱۸ | ۲۱ | زمژگان دا | زمژگان وا |
| ۵۲۱ | ۱۷ | بگردن گشت | کشت |
| ۵۲۲ | ۳ | ملا | ملاامیر |
| ۵۲۳ | ۷ | غذر | غدر |
| ″ | ۸ | ورخسته | وخسته |
| ″ | ۱۱ | دقیقهٔ | دقیقه |
| ۵۲۵ | ۸ | نفسان | نفسا |
| ″ | ۱۱ | نه‌شمسته | نه‌شسته |

| صفحه | سطر | خطا | صواب |
|---|---|---|---|
| ۵۲۶ | ۱۹ | یارد | یارُد |
| ۵۳۱ | ۱۹ | دهنش | ذهنش |
| ۵۳۶ | ۱۲ | ثبیش | تبیش |
| ۵۳۷ | ۵ | بگذشت و بهار | بگذشت بهار |
| ۵۳۹ | ۴ | بنست | نیست |
| ۵۴۰ | ۱۰ | دیذه | دیده |
| ۵۴۴ | ۱۰ | رر | بر |
| ۵۴۵ | ۱۱ | ارم سری | دارم سری |
| ۵۴۶ | ۹ | سر | سہ |
| ۵۴۷ | ۷ | بنسبت | نسبت |
| ۵۴۸ | ۲۰ | ازین | درین |
| ۵۵۵ | ۶ | رنگمن | رنگین |
| ۵۵۷ | ۱۷ | ر ا | را |
| ″ | ۱۸ | بجاورت | بمحاورت |
| ۵۵۸ | ۴ | خلخ | خُلّخ |
| ″ | ۶ | ارزنگ | ارژنگ |
| ۵۵۹ | ۸ | باآب | باب |
| ″ | ۶ | یرون | برون |
| ″ | ۱۲ | ونگ | دنگ |
| ۵۶۱ | ۸ | جبر | جنبر |

| صفحہ | سطر | خطا | صواب |
|---|---|---|---|
| ۳۹۶ | ۱۸ | گو | کو |
| ۴۰۴ | ۱ | تا | یا |
| ۴۱۰ | ۱۳ | انیسی | انیس |
| ۴۱۶ | ۲ | تیج | تیچ |
| ۴۱۷ | ۲۰ | ملامت | ملالت |
| ۴۱۸ | ۱۷ | میخورم | میخرم |
| ۴۱۹ | ۱۵ | دوست | دوست |
| ۴۲۱ | ۱۵ | طبعیت | طبیعت |
| 〃 | ۱۵ | بتعطیم | بتعظیم |
| ۴۲۲ | ۱۴ | نیستم | نبستم |
| ۴۲۴ | ۱۹ | فزودۂ | فزوده |
| ۴۲۵ | ۶ | وابستہ از | وابستۂ |
| ۴۲۸ | ۵ | روزمرا | زورمرا |
| ۴۳۱ | ۱۸ | بہاوندی | نہاوندی |
| ۴۳۳ | ۱۵ | بہ بینید | ببینید |
| ۴۳۸ | ۱۳ | طنرہ | طُرہ |
| 〃 | ۱۹ | میکشم | میکشیم |
| ۴۳۹ | ۱۱ | آیینہ | آئنہ |
| 〃 | ۱۳ | مے | دمے |
| ۴۴۱ | ۹ | نما | نمائے |
| 〃 | ۲۰ | میدرم | میدرم |
| ۴۴۱ | ۱۶ | خاک درت | برخاک رت |
| 〃 | ۱۸ | سبک | بسنگ |
| ۴۴۲ | ۲۱ | گرو | گردِ |
| [illegible] | | [illegible] | [illegible] |
| ۴۴۵ | ۱۹ | اثرے | برے |
| ۴۵۰ | ۱۲ | مرحلۃ | مرحلہ |
| 〃 | 〃 | تو یک | تو و یک |
| ۴۵۲ | ۱۳ | وقت الخ | + |
| ۴۵۵ | ۸ | دیرمنہ | دیرینۂ |
| ۴۵۹ | ۳ | حلی | خُلی |
| ۴۶۱ | ۲۱ | خنظل | حنظل |
| ۴۶۳ | ۱۴ | بجلوۂ دل | بجلوہ دلِ |
| ۴۶۵ | ۱۰ | حال | خال |
| ۴۶۶ | ۱۹ | نصیبی | سہو اگر شد |
| ۴۶۷ | ۱۰ | تاشدہ | ناشدہ |
| 〃 | ۱۷ | شرین | شیرین |
| ۴۶۸ | ۹ | زاہ | راہ |
| ۴۷۳ | ۱۵ | باوجودش | باجودش |
| ۴۸۱ | ۷ | گلزار بیرا | گلزار حسرت بیرا |
| ۴۸۳ | ۲۰ | آنکہ نگہ | چون نگاہِ |
| 〃 | ۲۱ | آئینہ | آئنہ |

| صفحه | سطر | خطا | صواب | صفحه | سطر | خطا | صواب |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| ۲۸۲ | ۱ | فهرست تحریر | x | ۳۳۷ | ۳ | برراهِ | برراه |
| ۲۸۳ | ۳ | بهان | جهان | ۳۵۰ | ۱۷ | بادهٔ | بادهٔ و |
| ۲۸۴ | ۱۰ | شیوه | شیوا | ۳۵۵ | ۸ | ظلخ | خُلّخ |
| ۲۸۵ | ۸ | ندست | نذرست | ۳۵۷ | ۷ | ضدید | صندید |
| ۲۸۶ | ۱۴ | ینبه | پنبه | ۳۶۰ | ۱۲ | فروغی | فروغی |
| ״ | ״ | نهادن | نهادم | ۳۶۱ | ۱۵ | آو | او |
| ۲۸۷ | ۲۰ | پیداست | بندست | ״ | ۲۱ | دولبست | دولیست |
| ۲۹۰ | ۲ | حبری | خبری | ۳۶۴ | ۱۹ | محضوض | مخصوص |
| ۲۹۴ | ۲۰ | سنه ۱۳۱۱ | سنه ۱۳۰۰ | ۳۶۵ | ۱۵ | فکری | برحاشیه هم بایدم |
| ۲۹۵ | ۱۳ | فقیر | فقیه | ۳۶۸ | ۱۴ | حسرتِ | حسرتے |
| ۳۱۱ | ۴ | بردم | بردر | ۳۶۸ | ۲۱ | تایار | تاباز |
| ۳۱۴ | ۱۲ | گوارا | کورا | ۳۶۹ | ۸ | وآیش | آبش |
| ۳۱۷ | ۳ | همه تن | روا | ״ | ۹ | وجوالش | جوابش |
| ۳۱۹ | ۲۰ | وجو وعدم | وجود وعدم | ۳۷۶ | ۱۷ | جلیسی | چلپی |
| ۳۲۱ | ۲۰ | بالنشا | بالنشاد | ۳۸۳ | ۱۲ | محمدخان | محمدجان |
| ״ | ۲۱ | وشعر | شعر | ۳۸۷ | ۱۰ | شکستهٔ | شکسته |
| ۳۲۹ | ۱۲ | نگوئ | نکوئ | ״ | ۱۶ | آشفتهٔ | آشفته |
| ۳۳۲ | ۱۵ | زرشک | ورشک | ۳۹۲ | ۴ | دل که | دلیکه |
| ۳۳۳ | ۱۱ | گل | کل | ۳۹۴ | ۸ | نیاورد | نیاورده |
| ۳۳۴ | ۹ | شب | شد | ۳۹۵ | ۱۵ | تهملان | تهمتنان |

| صفحه | سطر | خطا | صواب |
|---|---|---|---|
| ۱۴۷ | ۴ | محمد خان | محمد جان |
| ۱۵۲ | ۱۰ | خو بخود | خود بخود |
| ۱۵۴ | ۱۴ | خور | زر |
| ۱۶۳ | ۱۱ | خررد | خورد |
| ۱۶۷ | ۷ | مدلل | سبزہ ہن |
| ۱۶۹ | ۲ | بهمرسی | بهمرہی |
| ۱۷۰ | ۱ | نئی | نے |
| ۱۷۳ | ۷ | وجه | دمد |
| ۱۷۵ | ۱۸ | گشت | کشت |
| ۱۷۶ | ۲۱ | اسے | این |
| ۱۸۱ | ۱۰ | دزد | ورز |
| ۱۸۱ | ۱۸ | آہم | آنہم |
| ۱۸۲ | ۱ | سنه ۱۱۴۶ | سنه ۱۲۴۸ |
| ۱۸۹ | ۱۷ | جارب | جاروب |
| ۱۹۰ | ۷ | سینه خربس | سینه جون |
| ″ | ۱۹ | ایرم گلستان | ابرم گلستانم |
| ۲۰۳ | ۱۸ | گکه | کسیکه |
| ۲۰۸ | ۲ | عشقِ | عشق |
| ۲۱۰ | ۱۹ | علی قلی خان | خانزمان خان |
| ۲۱۱ | ۳ | در | وز |
| ″ | ۶ | اوج | ازاوج |
| ۲۱۳ | ۷ | بجهان | نه جهان |
| ۲۱۸ | ۵ | گل شده | گل گل شده |
| ۲۱۹ | ″ | میرزا زاهد | میرزاهد |
| ۲۲۲ | ۱۹ | وہمه | وہمان |
| ۲۳۸ | ۲ | گلچهره | گل چهره |
| ″ | ۸ | سید محمد | سعد محمد |
| ″ | ۱۷ | مصاف | مضاف |
| ۲۳۹ | ۳ | اورانگ | اورنگ |
| ۲۵۳ | ۴ | وار | دار |
| ۲۵۸ | ۴ | شگفند | شگفند |
| ۲۶۰ | ۲۰ | ازخدمت | درخدمت |
| ″ | ۸ | بارکشتنهاے | بازگشتنهاے |
| ۲۶۶ | ۱ | داد | درد |
| ۲۷۳ | ۸ | ازو | زرو |
| ″ | ۱۱ | ایمان | ایما |
| ″ | ۱۹ | کافر | کافسر |
| ۲۷۸ | ۱ | طریقی | ہمان ظریفی |
| ۲۷۹ | ۱۵ | اشغال | اشتغال |
| ″ | ۹ | کودر | کودره |
| ۲۸۲ | ۷ | یار | بار |

| صفحه | سطر | خطا | صواب |
|---|---|---|---|
| ۵۴ | ۱ | یارسسش | یار بهر پرسش |
| 〃 | ۲۱ | ووصف | وصف |
| ۵۵ | ۱۳ | این نیکه | اینکه |
| 〃 | ۲۱ | خودمر | خودم |
| ۵۶ | ۱ | سیمای خویش | ه |
| ۵۸ | ۳ | یمینی | امینی |
| ۵۹ | ۲۱ | منصب | بمنصب |
| ۶۰ | ۱۴ | جوشے | جوشے |
| ۶۴ | ۷ | گر | اگر |
| 〃 | ۱۲ | بدست | بدوست |
| ۷۰ | ۲۰ | × | ... آزرده |
| ۷۱ | ۱۰ | ناله زور | ناله بسیار |
| ۷۳ | ۵ | بگوشنم | بگوشم |
| 〃 | ۱۶ | موسوی | موسویست |
| ۷۴ | ۴ | نمود | نمودند |
| ۷۶ | ۲ | تلاش او بکوی طرهٔ بتان | بکوی طرهٔ خوبان |
| 〃 | ۱۴ | تو داری | تراست |
| ۷۷ | ۱۲ | خفتگان | رفتگان |
| 〃 | ۱۷ | حاجرمی | جاجرمی |
| ۸۰ | ۲۰ | میسازو | میسازد |

| صفحه | سطر | خطا | صواب |
|---|---|---|---|
| ۸۲ | ۱۶ | بهمرسانیده | بهمرسانده |
| ۸۴ | ۱۶ | کیـ ت | کیست |
| ۸۵ | ۲۱ | به بیش | به پیش |
| 〃 | ۲۱ | برسیدم | نرسیدم |
| ۸۷ | ۲ | پیگان | پیکان |
| ۸۸ | ۶ | گروست | کرده است |
| ۹۲ | ۱۳ | غنوان | عنوان |
| ۹۷ | ۱ | دیگر | دلگیر |
| 〃 | ۱۲ | زن | این |
| ۱۰۱ | ۱۰ | بیرنگ | نیرنگ |
| ۱۰۸ | ۲۱ | سرگز | هرگز |
| ۱۲۶ | ۱۴ | گشته | کشته |
| 〃 | ۲۱ | رباعی | × |
| ۱۲۷ | ۱۳ | حسن بیگ | [illegible] |
| ۱۲۸ | ۳ | درآور | درآور |
| ۱۳۶ | ۱۸ | بمرده | بمروه |
| ۱۳۸ | ۲۱ | ملائکان | ملائکه |
| 〃 | 〃 | درتن درتن | اندرتن |
| ۱۳۹ | ۲ | برآمد | برآید |
| ۱۴۱ | ۱۷ | خستی | خستّی |
| ۱۴۲ | ۱۶ | نبرد | ببرد |

| | |
|---|---|
| منت خدائرا که بصد جستن ختم شد | قرب هزار یافت شمار سخنوران |
| نوشش حزین ز سال سوادش چو فکر کرد | اندر دلش گذشت که دستور شاعران |
| | ۱۲۹۲ھ |

## قطعۂ تاریخ طبع از مولوی حافظ سید محمد صاحب سوتی مهتمم وظائف بهوپال

| | |
|---|---|
| مخزن هرگونه دانش منبع هرگونه فن | حضرت نواب والاجاه صدیق الحسن |
| گر کسی گوید که مینو جز دران عالم که دید | بزم ممدوح منش بنمای کاینک انجمن |
| شاید از معجز نمایان جهان پرسیده اند | کز صریر کلکش این آواز می آید که من |
| تذکره تالیف کرد اما بخوشتر انتخاب | هم سخن تقریر فرموده ست وهم اهل سخن |
| این سواد منتخب در هر کتاب فن بود | مردمک در دیدهٔ وجان رتن وگل در چمن |
| از سر الهام سال این همایون تذکره | گو کمال روشنی طبع شمع انجمن |
| | ۱۲۹۳ |

## تمت

## صحت نامهٔ تذکرهٔ شمع انجمن

| صفحه | سطر | خطا | صواب | صفحه | سطر | خطا | صواب |
|---|---|---|---|---|---|---|---|
| ۵ | ۸ | اعتدلال | اعتدال | ۳۶ | ۱۰ | دائیوانی | دیوانی |
| ۶ | ۳ | درمند | دردمند | ۳۷ | ۱۰ | زبس | زبس |
| ۱۵ | ۱۲ | فرصت | فراغ | ۳۸ | ۱۱ | بدیا | بدیار |
| ۲۱ | ۱۷ | بود | ست | ۴۰ | ۹ | بدروی | بدوری |
| ۲۲ | ۲ | طهور | ظهور | ۴۱ | ۲۱ | بیدای | پیدائی |
| ۲۹ | ۱۵ | مشیدی | مشیّد | ۴۸ | ۲۰ | بازی در | بازی بر |
| ۳۳ | ۱ | روزگارانرا | بی روزگارانرا | ۵۰ | ۴ | جناب | حباب |

## تاریخ تالیف از رضا علی حسین لکھنوی خوش نویس خفی وجلی کاتب تفسیر فتح البیان سلمه الله الرحمن

| | |
|---|---|
| بزد نقش بهین تالیف تذکار امیر ما | که گردیده ست زو حالات ارباب سخن روشن |
| برای سال تالیفش نمودم فکر از هاتف | ندا آمد دل عالم ز شمع انجمن روشن |
| | سنه ۱۲۹۲ھ |

## تاریخ تالیف از منشی کنج منوهر لال ساکن بهوپال بخشی آستانه ولیعهد متخلص نوش

| | |
|---|---|
| زین زمزمه که در همه عالم بهر لب ست | زین تذکره که نام برآورد در جهان |
| نزدیک و دور می شنوم من بگوش خود | امروز جای جای سخن هست درمیان |
| نقشیست یادگار ز دست کسیکه او | بهر زمین شعر و سخن هست آسمان |
| نسل شریف جای نشین رسول حق | از بطن پاک دختر پیغمبر زمان |
| امروز هست چشم خرد را بجای نور | امروز هست شخص سخن را بجای جان |
| در شهر هر کسی بصفاتش بود گواه | در دهر هر کدام بخیرش دهد نشان |
| هردم زبان بکام شریفش شکر فروش | هر وقت خامه در کف جودش گهر فشان |
| گاهی نمیشود که کند کار در فضول | روزی نمیرود که دهد وقت رائگان |
| هرچند هر کدام بمیرد بوقت خویش | اما سخنوران که نمیرند بیگمان |
| زنده به لطف کرده عظام رمیم را | آب حیات ریخته بر کهنه استخوان |
| یارب بکام او همه ایام بگذرد | در جاه و در جلال فزاید زمان زمان |
| افکار خویش پیشکشش عرضه میدهم | هستم یکی ز جمله زانو شکستگان |
| ما را ته بساط سخن نیست درسی | ای حق شناس اینهمه ز انعام او بدان |
| غمخوار و چاره ساز و نگهبان حال من | مقبول حق پسند و مربی و مهربان |
| این تذکره که باز نماید حبذا | ز ارباب ذوق نام وز گذشتگان نشان |

## قطعه تاریخ تالیف از حکیم اشرف حسین مهتم ڈاکخانه ریاست

چو شد ترتیب این رعنا صحیفه | چمن دیدار و هم جنت مظاهر
بمن فرمود هاتف سال تاریخ | بگو اشرف کتاب خوب و نادر
۱۲۹۲

## قطعه تاریخ تالیف از سوہن لال منشی بالان خاص منسیه دار الاقبال بھوپال

امیر الملک صدیق الحسن خان | که بر ملک معانی گشته فیروز
چه نیکو تذکره تالیف فرمود | نباشد بهتر از وی دیگر امروز
فصاحت را از و گرم ست بازار | بلاغت را از و شد روز نوروز
چه خوش گفت ست سوہن لال تاریخ | که شمع انجمن شمع دل افروز
۱۲۹۲

## قطعه تاریخ تالیف از مولوی ابو الحامد محمد یوسف علی یوسف کامدار بالان خاص لیعه

چون امیر الملک صدیق الحسن | سرور و الا گهر عالی تبار
آنکه نوابی ز والا جاهیش | کسب کرده عظمت و عز و وقار
حال و قال نکته سنجان جهان | کرد بر ترتیب دلکش استطار
سال تاریخش رقم زد کلک من | یادگار شاعران روزگار
سنه ۱۲۹۲ھ

## ایضاً

زد رقم خامهٔ امیر الملک | افسر سروران شایسته
داستان سخنوران عجم | بزبان و بیان شایسته
نقش تاریخ در صحیفهٔ دل | یافتم داستان شایسته
سنه ۱۲۹۲ھ

مصاریعش کلید باب امید | بخوبی طاق چون ابروی ناهید
بیاضش یادداد از صبح نوروز | سوادش همچو سرمه دیده افروز

هان وهان این نامهٔ نگارین مجمل نگارخانهٔ چین قافیه سنجان گهر آمار است تذکرهٔ ایست دلپسند و خود هر یکی از آنها ازین درخانهٔ خسروی به تشریف گرانمایه [illegible] ناموری و شهرهٔ آفاقی مشرف و ارجمند المختصر این بیاض خوش سواد در عذوبت عبارات رشیقه و لطافت فقرات انیقه و برجستگی اشارات دلربا و وابستگی کلمات دلکشا و اختراع معانی بیگانه و ایجاد الفاظ در نفاست یگانه بعدیل افتاده و آبروئی صاحب جوهران کامل فن و تذکره نویسان نو و کهن برباد داده با اینهمه این عمان فراید فروزان پیش قلزم زخار فضائل مصنف والاجاهش که بالاستوده آمد قطرهٔ ایست بی آب و در برابر تلالو ء یوح کمالات مؤلف کیوان پایگاهش که که نام نامی او پیشتر والموده آمد ذرهٔ ایست بی تاب و چرا نباشد که هر عضوا از ذات شریفش دانشی ست معمور و هر موی بر عنصر لطیفش زبانیست نکته سنج و معانی گستر

درگاه و دربار پادشاهان ۱۲

عقلیکه چراغ دل فروزد | وین خلوت آب و گل فروزد
مالیده برخ غبارش از راه | تاگشت چراغ هفت خرگاه
خورشید که ذرهٔ بلندشس | با دست بشان ارجمندش
سر سوده بر آستانهٔ او | تا شد فلک آشیانهٔ او
طبعش که بها دهند سخن را | گل کرده بهار صد چمن را

چون در خدمت سراپا افاضتش زانوی ادب شکسته ام و در حلقهٔ ارادت و تلمذ نشسته این خزف ریزهٔ چند که بهیچ نیرزد در سلک تحریر کشیدم و این مشت خاری که کاری انشائه در پهلوی این گلدسته فرو چیدم تا خورشید تابان شمع انجمن آسمان ست خانهٔ دل دیده وران فروغ پذیر از ین شمع انجمن باد و تا قندیل ماه با وج سما معلق به طناب کهکشان ست چراغ عمر و دولت امیر الملک والاجاه بهادر منور و روشن باد برب العباد *

چارسوی گیهان روز بازاری نیست وشاخسار گلغشان معانی را در چار چمن گیتی برگ و
باری نی آز ناسزائی روزگار ناهنجار گرد بیرونقی بر چهرهٔ خوش بیانی نشسته وآز وآژون
خرامئ سپهر کجرفتار رشتهٔ گوهر آبدار گوهرفشانی از هم گسسته لیکن سرور دیباجه امیر مهین
پایگاه سرلوح دیباچهٔ جاه وجلال فرخنده عنوان صحیفهٔ دولت واقبال تذکرهٔ اعاظم علمای
متقدمین تبصرهٔ اکابر فضلای متاخرین دریای استکمال واستبحار راگران بهادر نواب
والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر رانازم که در هیچ کساد بازار بازارنی
علم وهنر سری برنگ آمیزی نگارستان معانی دارد وهمت آبیاری بهارستان مبانی
می گمارد وهمای فلک پیمای فکرش در سیر وطیرست وهمت نگارش صحائف شرائف بری
از اندیشهٔ غیر ودیر آهنگ درین نزدیکی خجستهٔ نامهٔ فصاحت نظام شمع انجمن نام بآئین
بهین وطرز گزین زیب رقم فرمود ودر هر هفت کردن این آراسته پیکر نوخاسته ید بیضا
مراد ازین کتاب ۱۲
نمود که بسی سخنوران نغز گفتار وبالغ کلامان کامل عیار پیشین وپسین را دران بیاد آورد
ای بهتر از همه ۱۲
وبرای نوازشگران قانون تن نواخوانی ونواخوانان امشکدهٔ شگرف بیانی نهالین صفا آگین
نوشک ۱۲ نام ساز ۱۲ سرود خوانان ۱۲
از اوراق خوش قلم گسترد تام خدا کاری کرد که جز از کریم النفسان والا فطرت نیاید وبنام ایزد
سگالشی بسزا بکار برد که غیر از جوانمردان عالی همت رو نماید یارب این کار دست بستهٔ او
ستودنی ست وزبان بمدح وثنایش گشودنی که هم مردان را زندگی وزندگان را پایندگی
ارزانی داشت همانا این گلدستهٔ رنگین ومجموعهٔ نو آئین نزهتکدهٔ پردگیان خلوت خانهٔ
دل ست وجلوه گاه نازنینان نهانخانهٔ آب وگل خسروی شیلانیست مشحون از اغذیهٔ خوشگوار
گوناگون بضیافت طبع ارباب سخن وشاهی میکده ایست مملو از صهبای پرتگالی وبادهٔ
شیرازی جهت دماغ رسانیدن تردماغان این گرامی فن ❊ ❊ لراقمه

بنام ایزد زهی مجموعهٔ نغز
که روشن شد ازو خواننده را مغز

فروغ دیدهٔ ارباب بینش
نگارینش طاق آفرینش

بیهوده دماغ خود نپاشد … انداز سخن نگوش نا سد
بنوشت صحائف گرامی … شد پهن بد هر نام نامی
پیوسته همین حساب دارد … در هر سخنی کتاب دارد
این تذکره شمع انجمن نام … چون روز کند شب سیه فام
موجی ست ز بحر بیکرانش … حرفی ز دراز داستانش
در سال سواد این صحیفه … از قدرت حق یکی لطیفه
بیمثل سخن سوال کردم … هم زان سی و ابتهال کردم
تشریف قبول کرد در بر … این خوبی اتفاق بنگر
هر کس که شنید بس عجب کرد … بیمثل سخن بگوش من خورد

## خاتمهٔ دیگر نگاشته ناثر بن ناظم شیوا بیان شیرین مقال منشی کنج منوهر لال ساکن بهوپال بخشی آستانهٔ ولیعهد ریاست متخلص بهوش

شمع انجمن سخن ستایش توانا خدای سخن آفرینیست که شمع دلفروز سخن از باد نفسش بر کرد[۵] مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ و چراغ ظلمت سوز دانش را از آب روانی طبع بر سر روشنائی آورد نا طمیکه مصرع برجستهٔ هلال را زیب صفحهٔ سبز فام آسمان نمود و شاعریکه بحسن مطلع خورشید ورق زرفشان سپهر را آب و رنگی تازه افزود دلرا قمه ز باد نفس شمع نطقی فروخت زهی قادری شمع از باد خست[۶] و رونق بزم کلام به نیایش فرستادهٔ والا مقامیست که مطلع نور خالق زمین و زمان ست و شیرازهٔ مجموعهٔ اجزای کون و مکان با آنکه حرفی از دانش نیاموخته آما بلغا عرب از زلال[غلغش] در آب[۳] و عرق افتاده اند و با وجودیکه چیزی از علم نیندوخته لیکن فصحای عجم پیش فصاحتش رو[۹] بر خاک نهاده ست احمد مرسل شرف انس و جان روح تن و قوت دل قوت جان زین بعد بحتی از شگر نگاری مشیت باری مبطراز م که امروز کالای گران ارز سخن زادر

سخندان هر فن بازار سخن چیدن سودی ندهد هر وقت راشانی علاحده هر زمانه را لباسی دیگرست چیزی را که پیش ازین ستوده نمیشد امروز سراسر درد سر نوشته را نوشتن تحصیل حاصلست بیموده را پیمودن فعلیست عبث برای فاعل کهنه فروشی عاریست برهنگی پرده پوش تر از جبهٔ مستعار من براین سهل نویسی می میرم مریع و استعاره بمفت نگیرم آزینجاست که طریق اختصار می سپارم واین مثنوی مورخانه بقانون شکرگزاری می نگارم **مثنوی**

این رشک دهٔ نگارار ژنگ — یکدست فسون وسحر ونیرنگ
نقشیست که دلنشین فتادست — سوگند بمفت دست دادست
از خلد نشان دهد سراپا — دل بس نکند گه تماشا
در دیده دلم ز بخت برخورد — پنداشت چو گنج باد آورد
از دور نظر کنار بکشاد — این مردم دیده جای خود داد
والله که به ازین نباشد — بتخانهٔ چین چنین نباشد
دل گفت بمن معامله چیست — این نقش ونگار خامه کیست
حیفست که قیمتش ندانم — این وقت غنیمتش ندانم
بازار سخنوران ادوار — اسباب سخن دو رسته انبار
از اهل کمال هر مدینه — مشتی سخنی درین سفینه
چندانکه هنر دو ناگزیرست — بس نازک و نغز و دلپذیرست
در خانه چو این کتاب باشد — در سر ز سخن حساب باشد
البته که آشنای این فن — هرگز نرود دگر بگلشن
من خاطر دل بسی بجویم — گفتم که بیا بتو بگویم
داریم سری به نوجوانی — برمن ز تو بیش مهربانی
صدیق حسن همام مشهور — در علم ادب امام جمهور

گوئیا قبای سخن بر قامت او بریده اندیش نه کم بنا بر آنکه خاطر شریف در صدد اختصار ست
درین تذکره گلی از گلشن دانهٔ از خرمن اندکی از بسیار مشتی از خروار ست **مثنوی**

چو تالیف و ترتیب این تذکره ... تمامش توان گفت نقد سره
بیامد درون دلش ناگرفت ... ز خروار مشتی نمونه گرفت

تشنه کامان بادیهٔ سخن را از آب زلال جو ئیست دیوانگان بازار معانی را هوئی همه نادره کار
جملهٔ شگرف نگار از تذکره همین قدر مراد باشد و هر چه بیش ازین باشد مستزاد باشد الحق که
پیشینیان جواهر ریخته اند و پس آیندگان قیامتها برانگیخته تا مشتی شاعران که درین آخر زمانیم
نعش سخن را نوحه گرانیم آشنا پرستی را خانه آباد که کار فرمایان مطلع را وقت خوش عمر دراز
باد هر کدام را از ما کسان در محل سعدی و انوری فرود آرند رنگین ترانیکه از عقب برین
دعوی سخن ما گواه گذارند چون امروز کار بدست ایشان نمی بود آین در دسرها که می سرائیم
که می شنید از دیهه بدیهه که میکشید و از جائی بجائی که می ربود خود این تذکره محک امتحان ست
در سخن ما و پیشینیان پانصد ساله راه در میان هیچو منی برهنه سری را درین انجمن جای یافتن
و یکی ازین هزار کس سخن طراز در شمار آمدن را سبب اینست که فروزندهٔ شمع این انجمن
با من سری دارد و از کار من خبری هر چند وقت دست ندهد مروت دامن نگذارد که بابغضوب
نگراید خواه مخواه از باب سخن چیزی نسراید هر کس داند که ملازمان آستان سیادت حاشیه بوستان
بساط امارت اهم امور جهانبانی و کامروائی نیز ذمه خود دارند تنها همین تالیف و تدوین
بس نمیشود **مثنوی**

نایداز هیچکس بآسانی ... کار تصنیف در جهانبانی
در رهِ فارسی چراغ بسوخت ... هم بتازی ذخیرها اندوخت
می شمارم من از کرامت او ... این قبا قطع شد بقامت او

در ستایش این هاشمی جوان علامهٔ زمان بطور طغرا و طرز ظهوری کار از پیش نمیرود و دوره برد دی

سخن را ستایش سخن را سپاس | که گشتم ازو در جهان روشناس
چو آب بقا زندگانی دهد | سخن مرد را جاودانی دهد
سخن از خداوند و خلق از سخن | جهان شد مکون خدا گفت کن
گهی امر و گه عقل و گه نور شد | بلفظ جداگانه مذکور شد
خرد خواند او را اگر فلسفی | قلم کرد تعبیر شرع نبی
جهان را وجود است از یک سخن | سخن شمع باشد درین انجمن
سخن مرد را میکند سرفراز | سخن آدمی را دهد امتیاز
نباشد چو از لغو و هزل و هجا | سخن بعد من باشد از من بجا

گرانمایه گوهر خزانهٔ غیب ست و هنگامه آرای زمان شباب و شیب آمروز روز بازار سخن راشناسگاهانست و مشتریان این متاع گرانبها را وقت کوتاه کار فراوان علی الخصوص اندرین دری جانی نیست و این جنس عزیز الوجود را در چارسوی هند دکانی نه چه توان کرد خود فلک را رفتار اینست و زمانه را هنجار همچنین مردم را کار با حساب و سیاق ست کالای سخن بالای طاق ست امیریکه بر ترزند ز افتخار ز ساحت سرای ثریا قدم اساس سخن آرائی را بنای رفیع ساحت همه دانی را فضای وسیع آسمان فرس هلال رکاب کیوان شکوه عالیجناب حیدری الاصل فاطمی نژاد کریم خلق فرشته منش قدسی نهاد سیادت پناه چون درمیان کار نبودی کدام کس ست که این درازکشیدگان خاک نیستی را بدینگونه سخن یاد فرمودی جهان پهلوان مدینهٔ سخن ست و در مواضع مغلقه مشکلکشا خیبر شکن نقد او روان ست کار او نمایان خلاصهٔ اعصار ست قباب ظهور در دلها مانوس بر لبها مذکور آدینهٔ ادب باشد که مدینهٔ هنر بنام نامیش سکه میزنند خطبه میخوانند من این سخن از خود نمیگویم برائی العین بینندگان نیکو دانند تازی باشد که دری جمله صاف و سرسری جد میکند جان میکند درین هردو معرکه دو دستی میزند در فصاحت مشهور در بلاغت علم

کجاست خسرو پرویز و جاه و شوکت او ‏ نه طاق قدیسی و نی گنج شایگان باقیست
جهان و انچه درو هست جمله وقف فناست ‏ ولی ز فیض سخن حال رفتگان باقیست
چنانکه از رقم کلک حضرت نواب ‏ بسی محامد و اوصاف شاعران باقیست
امیر ملک که از ضوء شمع انجمنش ‏ فروغ کوکب فضل گذشتگان باقیست
زهی کتاب و خهی تذکره رقم فرمود ‏ که از ملاحظه اش یاد کاملان باقیست
شگفته باد گل جاه او بگلشن دهر ‏ ببلغ تا که گل و سرو و ضیمران باقیست

آری بعنایت الهی جناب نواب عالیشان امیر الملک والاجاه سید محمد صدیق حسن خان بهادر امروز سرمایهٔ نازش روزگارست و بعلم ملل و نحل و بفضل تقوی و عمل و اقبال و کمال و حسن اخلاق و جمال خورشید اشتهار حصر کمالاتش از اندازهٔ بیان بیرون تصانیف غرایش در علم دین از صد کتاب افزون شهریاری اقلیم سخن بر ذات همایونش بی شبه مسلم و اهل علم و فضل بدورانش برچار بالش عزت و راحت چنانکه باید و شاید معظم و مکرم کشور هند از مین ذات باکمالش با اقلیم شیراز و بخارا برابر و خطهٔ بهوپال ببرکت وجود باوجودش خال رخسار هفت کشور

جهان داور اداورت یار باد ‏ بکام دلت چرخ دوار باد
برخ دوستانت ز الطاف تو ‏ فروزنده چون نجم سیار باد
ز قهر خداوند هاروت وار ‏ سر دشمنانت نگونسار باد
پی اهل دانش در دولتت ‏ نشان شرفهای بسیار باد

## خاتمهٔ دیگر زادهٔ طبع رسا و فکر ذکاوت انتما منشی الانشاء

## فصاحت مملی الملاد بلاغت منشی احمد علی احمد سلمه الاحد

چو اول سخن بر زبان میرود ‏ بحمد خدای جهان میرود
کما ینبغی چون نیارم ستود ‏ بجان پیمبر فرستم درود

بین چه سداد ست که در عهد ؤی — فتنه بریزد ز سر خود دمار
دبدبهٔ عدل و سدادش چه خوش — کرده ستمگاره چنین را نزار
تا نه پسندید نگاهش گهر — گرچه یتیم ست نشد آبدار
تا بجا طول دهی اعظمش — نیک بیا سا بره اختصار
تا بجهانست ره روز و شب — تا شب و روز ست بهم همکنار
باد شکوه و فر و عمرش دراز — عمر بد اندیش کم اندر شمار

## خامتهٔ دیگر از ناظم بیمثال شاعر باکمال نادرهٔ زمن شیخ محمد عباس رفعت بن شیخ احمد عرب صاحب نفخة الیمن مهتمم دفتر تاریخ ریاست بهوپال سلمه الله تعالی

هر دم ازین باغ بری میرسد — تازه تر از تازه تری میرسد

الحمد لله والمنة که فروغ شمع انجمن والاجاهی همچو لمعات قبسات وادی ایمن کلیم کلامان طور سخندانی را محو تجلی معجز بیانی ساخته و الصلوة علی نبی الرحمة که سلالهٔ دودمان صاحب رایت بیضا بر فرق سخن پروران انوری رای صائب ذکا سایهٔ درفش بنفش ارژنگ نقش قلم جادو رقم خویش انداخته زین سپس سلام و تحیت بر آل و اصحاب میخوانم و بر صفحهٔ کاغذ زر هاسی سره می افشانم و مژدهٔ تازه و تر بنازک خیالان هنر پرور میرسانم و بخدا که در اظهار اضمار خود صادق البیانم که صریر خامهٔ امیر الملک بهادر در ریختهٔ قالب سخنوران گذشته روان نوشین از سر دمید و بسیاری از زندگان این گروه انجم شکوه را جام سرشار از چشمه سار نوشا نوش بخشید ما شاء الله تذکرهٔ رقم فرمود بهار فریب و نامهٔ نوشت مرصع تر از تاج و سریر اورنگ

زیب سه

بتاریخ آن کلک عنبر سرشت — طلسم خیالات عالی نوشت
نه سعدی و نه فرزدق درین جهان باقیست — ولی مناقب و ذکر سخنوران باقی ست

باوصف فراوان تعلق نظام مهام ممالکت بیاد حق متعلق و از طلیعهٔ توحیدش عساکر دوئی متفرق باشد ندیده اند و نظیرش درین دور آخر باقلیمی از اقالیم گیتی بگوش حق نیوش نشنیده بمساعدت بخت خداادش بگزیده ترین وجوه و پسندیده ترین عنوان سامان یزدان شناسی و نصفت گزینی سرانجام یافته و سرمایهٔ منفعت صوری و معنوی بدست افتاده که عقل اول بشگفت آمده و معقولیان نیرنگ کار را بحیرت دست و باز و شکست ناخن همتش عقده کشای کار فروبستگان و اخلاق رافت بارش مرهم جراحت خسته دلان بحر محیط عالم در است چرخ بسیط دنیای فراست استقلال خاطرش دیدنی ست که کثرت تعلقات ظاهری و مشغلهای شبانروزی زنگ فتوری بآئینهٔ دل وحدت گزینش ننشاند و وفور یکتادلی و حق پرستیش با و تفرقهٔ دوئی در هنگامهٔ ظاهر نوزاند مناقب والای جناب تقدس انتسابش طراز گوش و گردن ایام و کنار و دامن روزگار را از محامد گرانمایه اش زیب و زینت مستدام نیر فروزان برج جاه و جلال ست و مهر تابان جهان فضل و کمال قانون شریعت حقه را بعهد فرخی مهدش روز بازاری دلهای ارباب شرک و بدعت را از صولت شحنهٔ سنتش طرفه آزاری چون مدحش بیش از اندازهٔ بیان باشد ختم سخن بر دعا کردن منت بر ناطقهٔ زبان نهادن ست قطعه

فیض رسان سرور عالی تبار ... باذل سرکردهٔ پروردگار
سرو چمان لب جوی شکوه ... تازه گل گلکدهٔ روزگار
عاجز و غمگین و دل آشفته را ... ای بسخا جز کف او نیست یار
شمه ز بذلش که ز دست کرم ... درتگ یم خواست گهر زینهار
قدر نیارد بنگه چون پشیز ... گاه سخایش گهر شاهوار
دیر فروز دلبعد و رخ اگر ... زود بگیرد اجلش درکنار
مژدهٔ ایمن بستمدیدگان ... بسته سدادش بزمانه حصار
بسکه ستم را بگداز دگه نیست ... باد صبا را بگلستان گذار

وابستهٔ وجود تبیین این زیبا گلدستهٔ از اهیر سخن که بشرط تنویر شبستان معانی شمع انجمن
نام دارد هر چه تمامتر شیرین کلام شعرای ماهر فن و نوشین مقال بلغای کامل سخن را جامع
آمده الحق کارنامهٔ آگهی ست و دستور العمل دانائی دانش نامهٔ سراپا خرد بسوی خرد طلبان
و سخنوری از صفوتگاه تقدس برای سعادت پژوهان سخن کم از هیچ را چه یارا که طوطی آسا
بمدحش شکری شکنم و روح بخش حلاوتی ازین شهد برانگیزم لبم کجا و کجا هیچ انگبین مذاق نواز
و زبانم کو و کو این زلال حلاوت دمساز اگر یکی از هزار بمدحت سلاست و نفاست عبارت
و بلاغت بیانش خامه فرسایم سحر طرازی شمع افروزان بزم سخن و جادو بیانی سخنوران
کهنه زمین بریخ نگارم جادو طرازان یکتائی روزگار وابستهٔ سلسلهٔ کلامش و سحرکاران
سخن آفرین سحر سحر حلالش نثرش نثرهٔ نثر طائر شکسته و بلاغت ادایش باج از فصحای جهان
فرا خواسته الفاظش نقابی ست که شاهدان معانی بر رخ کشیده اند و نقاطش ماهتابی ست
که بفروغ رخسار مایهٔ هوش از توانان هوشیار ربوده الحق باین فراوان محاسن چه قسم
محبوب دلهای جهانی و مطلوب خواطر اهل زمان از کران تا کران نباشد که تالیف شریف و جمع
منیف بندگان سیادت مکان علامهٔ عصر المعی دهر نحریر زمان لوذعی دوران نظیری نظیر
فکری فکر لسانی لسان کلیم وادی فصاحت خازن گنجینهٔ بلاغت جوهری رستهٔ بازار سخن
واقف اسرار نو و کهن آبیار حدائق فضل صورت نگار فرهنگ و عقل فروغ ایوان اجتبا
ناموس کاشانهٔ ارتضا نفیس عالی شکوه امیر معدلت پژوه حامی سنت ماحی بدعت خادم
حدیث و کتاب عالیجناب والا خطاب نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن
خان بهادر ست درین فراخنای کشور هند نظارگیان چارچمن صورت و معنی و نور چینان
انجمن حق گزینی و هنر بینی که از فراخی حوصله و وسعت عرصهٔ آگهی بر دقائق حقائق خطرات
فرا رسیده اند و به نیروی ایزدی و ضیای مدارک با صفای خود در میدان ادراک سبک سا
جالش نموده از مردان خداشناس حقیقت اساس چنین عالی همتی که دل صفوت منزلش

آنکه پارسائی در نهادش چون نشه در مل و عفت در مزاجش بسان رنگ در گل و روائح اخلاق محمدیهٔ او چون شمائم مشک ختن جابجا رسیده و آوازهٔ فصاحت و بلاغتش آویزهٔ گوش عالمیان گردیده فراوانی دانش و فروزانی اندیشه این فرزانه استاد از مصنفاتش که شمار آن زیاده بر صد میرسد دیدنی ست لاسیما از مطالعهٔ تفسیر فتح البیان و شرح بلوغ المرام بدستگاه نگاه و بالغ نظری آن یگانهٔ کار آگاه وارسیدنی +

مطلع شانِ هدایت مظهرِ نورِ هدی ۔۔ گوهرِ کانِ مروت مخزنِ صدق و صفا
شهریارِ مصرِ معنی داورِ ملکِ سخن ۔۔ زیبد اقلیمِ فصاحت را چنین فرمانروا
از جبینِ لفظهایش حسنِ معنی جلوه گر ۔۔ همچو حسنِ خوبرویان از رخِ رنگین ادا
هست نقادِ سخن از و نوشت این تذکره ۔۔ کان زرِ خالص بود از ابتدا تا انتها
راست میگویم کزین مجموعه برتر بوده ست ۔۔ رتبهٔ تصنیفهائی آن رئیسِ اتقیا
اینچنین تفسیر بنوشته که آن لاریب فیه ۔۔ فائق از کشاف و بیضاویست بیچون و چرا
نیرِ اوجِ براعت بحرِ مواجِ علوم ۔۔ پادشاهِ کشورِ دانش امیری باحیا
بر سپهرِ سروری رخشنده چون ماهِ منیر ۔۔ بر زمینِ خاکساری اسوهٔ آلِ عبا
تا کند کسبِ سعادت از در و دیوارِ او ۔۔ آشیانی ساخته بر طاقِ ایوانش هما
سایهٔ پروردگار و آفتابِ برتری ۔۔ حامیِ دینِ متین و مفخرِ مجد و علا
حضرت نواب والاجاه صدیق الحسن ۔۔ تاجدارِ ملکِ معنی معنیِ مهر و وفا
دوستش دلشاد و خرم باد و دشمن پایمال ۔۔ بالیقین دانم که دائم مستجابست این دعا

خاتمهٔ دیگر رخیتهٔ خامهٔ سحر آهنگ مجموعهٔ دانش و فرهنگ معدن خوبهای دارین مولوی اعظم حسین خیرآبادی ملازم ریاست بهوپال سلمه الله تعالی بیکران سپاس یزدان دادگر و فراوان نیایش جان آفرین داور که بسنجیده ترین آئین

سراپای نازنینان گل پیرهن آداهای مه‌جبینان نازک بدن جلوهٔ سوز و ساز شمع و پروانه ناز و نیاز شیرین و فرهاد دیوانه چهره‌افروزی رنگ گل هوش‌ربای نشهٔ مل درین نیرنگ عالم دیدنی ست و صدای شکست دل و شیون طپیدن بسمل هایهای و هوی مستان نعرهٔ وعظ خداپرستان آه و زاری زندانیان چاه ذقن فریاد و فغان اسیران کاکل پرشکن شکایت مجنون و لیلی الحکایت وامق و عذرا درین غوغای محشر شنیدنی ——— ص

تعالی الله ازین بزم دل‌آرا ❊ که حسنش تازگی بخشد ادا را
شمیم گل چکیده از مدادش ❊ ضیای شمع نو سر از سوادش
تراشش لفظها آرایش حور ❊ فروغ معنیش سرمایهٔ نور
گلستانها ز فیضش رنگ و بو یافت ❊ بهارستان طرازی آبرو یافت

نی نی ستایش و آفرین سخن‌سنجی را سزاست که شمع افروز این انجمن ست و سبب آرایش این بزم فرخی نشیمن چند اجوان مردی که بر گذشتگان فرسوده روان تجدید نام و نشان از زندگانی جاودانی منت گذاشته و برای آیندگان تشنه کام کارنامهٔ شگرف و دریای ژرف ارزانی داشته راست میگوییم که نگارندهٔ لوح این طلسم هوش و نقشبند این حرز حریرپوش قبلهٔ ارباب سخن ست و کعبهٔ اصحاب این فن طراز این گلدسته نقش بیرنگی ست ریختهٔ خامهٔ جادو طراز او و قطرهٔ حقیری ست چکیدهٔ کلک سراپا اعجاز او یعنی حضرت فلک رفعت عالیجاه هنرور پناه سری و سروری دستگاه ملاذ و مآب این هواخواه گوهر اکلیل نامداری درة التاج سربلندی و بختیاری والانژاد گرامی نهاد نیکوخو بهشتی رو دست شجاعت را بازو و بازوی فتوت را نیرو چهرهٔ فراست را جبین جبین مروت را آبرو کج کلاه راست گفتار نیک‌نفس راست درست کردار صدرنشین چرخ چهارم افکار بلند گنجور خزائن عامرهٔ نکات دلپسند بیت القصیدهٔ برتری و شهریاری مطلع سر دیوان ابهت و کامگاری مجموعهٔ فضائل و کمالات نوع انسان مرجع و مآب هنرمندان دوران نواب والاجاه امیرالملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر

کرد بهم معنی و لفظ اتفاق ‏ ‏ چون دل زهاد بشبهای طاق
شوق همه محو تمنای اوست ‏ ‏ وسوسه فرمای تماشای اوست
طرح کش آتش عشقم بسوخت ‏ ‏ طرح فروشانه چه طرحی فروخت
بهره زیاد این دو سه استاد را ‏ ‏ آرزو و آذر و آزاد را
شعلهٔ آواش بدل سوخت داغ ‏ ‏ یاد الٰهی همه روشن چراغ

**خاتمهٔ دیگر ریختهٔ خامهٔ بلاغت شمامه یکه تاز میدان فضیلت سباق غایات عزیمت محلّی بهر زین حکیم اصغر حسین صاحب فرخ آبادی صدر محکمهٔ اپیل ریاست بهوپال سلمه الله المتعال**

نخست سخن آفرینی را سپاسم که مرتبهٔ سخن بفراز این پایه نهادهٔ اوست و روای هرگونه کالا بدست سخن دادهٔ او و حجت ختم رسالت بر ذات قدسی صفات فخر المرسلین بدست آویز قرآن مجید ست و فرو ماندن والا دستگاهان عرب و عجم از نظارهٔ فصاحت و بلاغت فرقان حمید سپس بستایش این مجموعهٔ سخن موسوم بشمع انجمن زبان میکشایم و درین پرده آهنگ ستایش روشنگر این مصباح مینمایم الحق این صحیفهٔ دانش و بینش نور بخش دیدهٔ دیده وران ست و نضارت افزای چشم صاحب نظران در هر ورقش جوش بهارست و در هر صفحهٔ او سیر لاله زار هر سبزهٔ شاداب این چمن بستر خواب گذشتگان گرامی ست و هر ساغر گل ازین گلشن یادآور سخنجان نامی عشرتکدهٔ بزم روحانیان ست و مکتب خانهٔ درس عرفانیان شگوفه زاریست که از نیرنگیهای افکار طبائع سخنوران کامل عیار بوهای گوناگون بمشام جان میرساند و گلهای رنگارنگ از نوبهار چمنستان افکار اهل این فن در دامن خیال میریزد در هر مقام نواشناسی با دای ترانه سازست و بهر جا نغمهٔ جداگانه جانفزا ترنم پرداز جای داغ سوزی عشق غمناک ست و جای دلربائی حسن بیباک در یک سطر عشوه گریهای شیرین دهنان نازپرور جلوه فروش ست و در سطر دیگر پریشانی آشفتگی فرهاد وشان از خود فراموش بهار پیرائی سبزان چمن رنگین ادائی خوبان گلشن

روح همه پیشروان سخن    گفت بآن پیر معانی سخن
کای همه مست می ایام تو    دولت جم جرعهٔ از جام تو
لطف کن از می کهن و تازه را    بیش مده رخصت خمیازه را
آتش شعرش بدل افروختند    سینه برشتند و جگر سوختند
دید چو تاریکئ بزم سخن    شمع برافروخت درین انجمن
تذکرها را چه جوابی نوشت    نادره سنجانه کتابی نوشت
رایحه بار نفسش کام برد    از همه عنبر نفسان نام برد
گه ز ظهوری و گهی از ظهیر    گه ز شفائی و گهی از شهیر
گاه خودش هم سخنی رانده ست    نخل شکر فیست که بنشانده ست
گه بشکر گاه بقند و نبات    از پی خواننده نویسد برات
زهر هم از وی بمذاقم نکوست    دل همه تریاکی گفتار اوست
داد ز منشور و ز موزون او    آه حنائی کف مضمون او
گیسوی خوبی نگهان شانه کرد    عقد لآلی بورق دانه کرد
یار عروسان بلاغت نشست    طرهٔ خوبان فصاحت شکست
طرفه کتابیکه چو بر داشتم    نشتر و آتشکده بگذاشتم
تذکرهٔ آیینه دار نگار    هر ورقش چهره کشای بهار
ای ز بهارش همه تن گل شکن    خار درون دل بلبل شکن
جان بخودش وصف کند دل بخویش    کشمکشانیست که آمد به پیش
ترک مضامین بنگاه کشند    شاهد معنی بدماغ بلند
لطف نه هرگز بشباب اندرست    آنکه در نحیا بکتاب اندرست
هر که برین نامه نظر میکشد    هر نظرش گنج گهر میکشد

مرد توانگر بطفیل نواست — آنکه نوای نکشد بی نواست
تازه نوای که نه هر کس شنید — آه بتقلید که باید کشید
جان بلب آورده تقریر کیست — دل دگر اجراحی تحریر کیست
تیر بود گر سخن سنی نظیر — کیست که پیکان بنشاند به تیر
تیغ سخن هست که سرها فشاند — کیست که آنرا بفسان بر نشاند
نغمهٔ رنگین که در رنگ و بوست — بر ورق گل اثر گفتگوست
کیست که هر جا که سخن ریخته است — نقش بدیع دگر انگیخته است
کس نبود جز فلک ایوان ما — حضرت صدیق حسن خان ما
آنکه ستوده بهمه دانی ست — آن همه دان را همه ارزانی ست
با همه عیش ست چنان عمل کوش — کاین قبا داده راحت فروش (اعزاز المطبع)
پیش چنان مرد بشان چنین — حرف ز افلاک فتد بر زمین
چون قلمش سحر نگاری کند — لفظ خزان نیز بهاری کند
یک نظر را که رسیدن دهد — چون بقلم پای دویدن دهد
یک فن و بنوشت هزارش کتاب — جوشش طبعش بنشاند شراب
بسکه خودش موجد طرز خود ست — در عربیت چو ابو الاسود ست
میشگفاند بسخن اندرون — تازه بهاری ز چمن اندرون
گاه ز من هم سخنی میکشد — جان بتن از انجمنی میکشد
هر سخنش نغز تر از گفتگوست — از پی دیوانه نشانمند هوست
تفته دل آتش نفسی را کباب — ز آتشش آذر نفسان کامیاب
جان و دلم سوخته سامان اوست — شعلهٔ آهم شرر افشان اوست
گرچه بهر نکته سروش آمدست — طرفه ترانیک بجوش آمدست

دوش از پیر خرد پرسیدم — کای بسیر تو جهان معنیست
میر صدیق حسن خان امروز — صاحب شوکت و والا جاه ست
بیش ازین رتبه چه خواهد بودن — من ندانم که دگر منزله چیست
نگهش کرد بسوئی اخلاق — گفت خاموش که علت باقیست

همانا دران شنگرف مقسم که بروز ازل نام برآورد فلک را آسمان نمودند و مهر را درخشان فرمودند ماه را تابان کردند و نواب را کامگار و حکمران برآوردند اشک مردمک شسته چشم غمناکان چکیده باشد در دوات افگندند و آه راست بالای سینهٔ چاکان علم شده باشد قلم تراشیدند ورنه دودهٔ چراغ بیکد و قطرهٔ آب آمیخته که بسیاهی پذیرفته آید این سواد شبرنگ چه انگیزد و ازین نی پارهٔ خشک که در دست من و تو بنام قلم جنبد چنین آتش زا

پارسے چه خیزد ه

صدیق حسن خان بهادر که دمیده ست — در کالبد معنی و الفاظ روانها
آن تذکرهٔ طرفه رقم زد که بهایش — زیبد اگر اهل سخن آرند زجانها
با تازه عبارات و اشارات نو آمیز — از اهل سخن و ز سخن آورد نشانها
بر کرد به بزم شعرا شمع معانی — تاریخ بود شمع شبستان بیانها

سخن مختصر کنم شهیر آزاده روزگار ستم شعار را فتنهٔ پیش بینی ست عمریست که این ستمگاره جفاجو دل غمزده وفا پیشه که داشتم از تیغ جفا بدو نیم کرده در پهلوئی رشیم گذاشته بود و نمیدانستم که این دو بخش کردن بصنعتیکه پاره بر نیمه نیفزاید از چیست اکنون نیمهٔ ازان این شوخی انتخاب با خود برد و نیمه بخوبهای کلام منتخب سپردمنه

ای نفس آهنگ فغان ساز ده — یک نفس از درد دل آواز ده
ای نفسم بر اثر ناله رو — ای اثر ناله بدنباله رو
حرف ز دل وقت بدر جستن ست — آتش آواز که کلک بستن ست

منت نه پذیرد ز سخنهاے من و تو　　فکرش که ز تعلیم ازل یافته رهبر

هر که او را ندیده هیچ ندیده و هر که سخنش نشنیده هیچ نشنیده صد سپاس خداوندگار که من بیچاره را بهر دو نعمت بنواخت و جانم از غصهٔ نادیدگی اهل کمال بپرداخت

## خاتمهٔ دیگر با تاریخ تالیف از سر برآرای کشور شیوا بیانی اورنگ زیب سخنوری وسخندانی مالک ازمهٔ تقریر و تحریر حافظ خان محمد خان شهیر سلمه القدیر

غم اندکی ز سوز درون میدهد برون　　دل شاد میکند نفسی دردمند ما

یارب سخنیکه زبان را با دل یکی کند از خدائیست و گفتگوئی که دل را با زبان یگانگی بخشد از یکتائی تو زبان را آب این گفتار نیافریدی نفس ته میکند قلم را مرد این کار نفرمودی میدان میدهد رباعی

تا چند بجستجو خودش مصفا چیست　　تا چند بگفتگو که عکس رخ کیست

ای آینه داران تحیر پرداز　　حیران لقای یار بیباید زیست

هان و هان ونگ تراش قلندری شهیر آسیمه سری امروز دیدهٔ تماشای رنگ و بوشگرف ارم زاری در نظر دارد که تا اندران قصور دلکش راطرح ریخته اند حور و غلمان را رانده اند و شاهدان معانی بیان را بجایش نشانده آن نی شگرفی در بیان نگاه نداشتم و درین نزدیکی زیبا نگاری مرا بار ارزنگی دیوانه کرد و تازه بهاری مرا بگلستانی فریفت بهوای بوئی گل شتافتم آنچه بار معانی یافتم بهوی بی زبانان ارزنگ دو دیدم بحرف آمدگان الفاظ دیدم دانستم نقش کتابی ست چون خواستند که این نقش راکشیده آید آب از سلسبیل روانی طبیعت گرفتند و از آتشکدهٔ گرمی گفتار آتش آوردند خاک زمین وقار تکلم بیختند و باد از فرازستان رسائی دریافتند نگاه آخشیجان پیوند الفت گرفت شخص دین و دولت را پیکر بستند که به نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر نام برآورد

این نامه ایست جانفزا و چامه ایست دلکشا مونسی ست غمزدا آئینه ایست جهان نما رنگین
شاهدیست روح پرور رعنا نگاریست دلبر نگارخانه ایست از چین کارنامه ایست نوآئین
شمع محفل دلسوزی ست و مهر منیر سپهر خاطرافروزی نعم البدلی ست از دفاتر گوناگون تتمهٔ تفاریق
از جرائد بوقلمون آرمی ست ذات العماد بزمی ست از مهوشان خلخ و نوشاد منعمی ست که خوان
الوان نعمت نهاده کریمی ست که دست بهمه بخشی کشاده گلشنی ست همیشه بهار بهاریست گلشنها
درکنار رنگین ست صد رنگ نگارینی ست رشک ارژنگ تکلی ست پر از منزهه سلیمانی پرستانی ست
در جلوهٔ دلستانی صفحه اش چون نقش مدعا ملحوظ و رقمش کام روان از و محظوظ عقل سلیم را از و حیاتی
درک فهیم را از و براقی قلزمی ست در کوزه نهان جهانی ست در حجره آباد ان همانا این شمع انجمن
و بهار گلزار سخن نو و کهن صحیفه ایست مشتمل بر تراجم شعرا از من تالیف جان بخش کالبد سخن نورس
حدیقهٔ دهر کهن نزور بازوی فهم رسا جوهر داروی جهل نارسا مجمع البحرین فضیلت و سخندانی
امام الحرمین مبانی و معانی قران السعدین دولت و دین جامع الشرفین تواضع و تمکین مظهر
جمال و جلال مصدر فضل و کمال ثمرهٔ شجرهٔ سیادت عظمی شجرهٔ ثمرهٔ شرافت کبری مزاجدان سخن
فروغ مشکوی دهر کهن نبض شناس قلم صاحب سیف و علم نسق ملک سخن طرازی نظام قلمرو نکته
پردازی معنی یاب نکته آفرین گلدسته بند خیالات رنگین دانشمند زود رس طبیب مسیحا نفس
یگانهٔ عصر در نظم و نثر مستوعب مناقب علیا مستجمع فضائل حسنی مطاع همه و من محمد حسین تمنا
جناب معلی القاب نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر دام بالعلی و التفاخر
والعز و التناصر

شیرین رقمی کز شکر افشانی تحریر ... گردیده نی خامه بدستش نی شکر
تکرار کند گر بسخن حسن فزاید ... لطفی شود افزون چو شود قند مکرر
در عالم رامش چه نمایند خطابش ... گویند بخورشید که ای ذرهٔ خاور
گه دم زند از منطق و حکمت نتوانم ... جز آنکه بگویم که بود نطق مصور

سبب طبع نازک‌کش خریدار متاع سخن و خاطر پاکش قدردان هر ذی فن سخن و صاحب سخن را
بمرحمت خاص و عام نواخته و پایهٔ او را تا سدرة المنتهی بلند ساخته درینولا چهرهٔ سخن را به پرتو
التفات تالیف نسخهٔ مالوف قلوب اعنی تذکرهٔ شعرا که شمع انجمن ارباب دانش تواند شد برافروخت
و با استعداد خداداد و مذاق محبت اتحاد گلدستهٔ گلزار سخن و کلیات اجزای هر فن اندوخت
آن راه قدر افزائی دل محزون این غریب دیار و جلیس هموم و افکار را به پرتو حسن التفات
از غم پرداخت و بتماشش طرف عذار دلربای شیرین لبان شکرستان فصاحت که عبارت از
مرآة الخیال اهل کمال از لطائف مالامال سراسر حسن و جمال ست دلم را سرگرم سودای آن ساخت
روضه ایست که از ریاض الفاظش گلهای فنون در دمیدن و نسیم بلاغت از عبارت [illegible]
در وزیدن آحیار بلاغت بر شاخسار معانیش در ترنم و بلابل فصاحت در چمنستان صفحه اش
در تکلم لطافت از نزاکت معنیش بخود می بالد و نزاکت از لطافت مبانیش می نازد سواد
دیده در بیاضش حیران و بیاض حدقه بسوادش نگران ؎

صورتش دیدهٔ جان را بصفا روشن کرد — معنیش در دل محزون اثر غم نگذاشت
بود نقش همه آمال و امانی در وی — آفرین بر قلمش باد که این نقش نگاشت

لیلای مضامینش را دلم مجنون و سلمای معنیش را خاطرم مفتون ست بفرط عنایت و کمال مکرمت
و مرحمت ایما شد که نگارستان اندیشه را رنگ آمیز تحریر سطوری چند بطور یادگار باید ساخت و به نیرنگ
نقش چهرهٔ تقریظ این روشن نگار ارژنگ معانی باید پرداخت ناچار شاهد امر واجب الانقیادش را
صدرنشین محفل قبول داشته و نامه را بمجاورت توصیف ذکای عالیشان مانند برجیس صاحب نور و خامه را
بمجاورت تعریف ذهن باصفایش بسان نیر چرخ انگشت نمای ظهور یافته بحکم الامر فوق الادب
سطری چند از الفاظ نامربوط در سلک تحریر منتظم ساختم ع گر قبول افتد زهی عز و شرف

خاتمهٔ دیگر از معنی آفرین سخن پرور مهرورز کرم گستر مستغنی از القاب
و کنی مولوی محمد حسین متنا مرادآبادی خصه الله تعالی بالایادی

وتحریر دال بر جلای جوهر شمشیر تقریر اوست و حسن تقریر دلپذیر سراپا تنویر روشن تر از انشا

وتحریر اولراقمه

گردش گردون ز صرفش شمهٔ ‏ نظم انجم هم ز نحوش نکتهٔ

هم بتفسیر و بدیع و هم بیان ‏ کم بود هم وصف آن والامکان

کامل آمد در حدیث و در حساب ‏ نطق هم از منطقش شد بهره یاب

در فصاحت در بلاغت هندسه ‏ در ریاضی در فرائض فلسفه

در معانی در حدیث و فقه دان ‏ ذات او را ماهر اسرار آن

گلبن علم معانی را گل ست ‏ ساغر فضل و کرامت را مل ست

در ادب گوی بلاغت در ربود ‏ هیئت معنی بصورت وا نمود

خامه اش ابریست گهربار که از قطرات مطرات نیسانی دامن بحور منظوم و منثور را پر از دانهای مروارید معانی میسازد و یا سمندیست باد رفتار که از کمال جولانی عنان گسسته بر روی هوای تلاش مضامین بلند می تازد صریر خامه عندلیب گلشن فصاحتش و نی کلک سرو جویبار بلاغتش بگهرباری خامه اش سحاب از بس خون میگرید که کف دریا پنجهٔ مرجان ست و آز حسد در ریزی کلکش غرق عرق تشویر دریا و کان ست مطول هر کلامش را معانی ست بیانش گنگ میسازد زبان را بمقتضای آنکه آدمی را عقلاً و نقلاً صفتی بهتر از دل سخن پذیر بلطف و اثری گزیده تر از سخن دلپذیر که غبار زوال را بر ذیل اجلالش دست رس نیست و دست انقلاب از دامن حالش کوتاه ست نیست بتصانیف هر فن چه شور افگنیها نموده و در تالیفات قیامتها آشکارا کرده که چشم ناظرین بملاحظه شمس بازغه جمال کمال مضامینش پر آب و دیدهٔ حاسدین خفاش طینت در آفتاب رخسار شاهد معنیش در انسکاب گلدستهٔ مواد آرام طلبی را که خاصهٔ فراغت شعاریست بر طاق نسیان گذاشته نیکونامی و ناموری و دعای خیر خیر طلبان را ذخیره ساخته در کارگاه امتثال حکمش ماه در رفوکاری رخنهٔ قصب دستگیریش برای حصول ماموّل هنروران عمدهٔ

غزلخوانی بلبلان خوش الحان خامه بخیابان صفحه بزمزمه پردازی حمد باغبان حقیقی ست که گلهای
معانی موزون برشاخسار حروف والفاظ دمانیده وعذب البیانی طوطیان شکرزبان براغصان
لسان بلاغت تبیان بترانهٔ نعت طوطی شکرمقال وما ینطق عن الهوی ست که چاشنی عسل مصفای
هدایت بمذاق جان تلخکامان حنظل ضلالت رسانیده اما بعد بر ملتقطان جواهر زواهر معانی مخفی نیست
که گلزاریکه همیشه بهار باشد و دماغ خوشدماغان اولوالابصار راخوشوقت دارد بجز گلدستهٔ ریحان
نازک خیالی یعنی سخن رنگین وحرف خوش آئین نیست چون اکثر شواهد معنی از کمال جوش حسن بخود تاب
مستوری نیافته از حجلهٔ خیال بمنصهٔ قرطاس خرامیدند مگر ببعض وجوه آوازهٔ حسن وجمال آن پردگیان
بکمال قرع صماخ مشتاقان نشده و دیدهٔ انتظار نرگس وار واوشیفتگان خوش ادائی مطلوب
خمیازه کش تمنا ماندند اعنی در تذکرهٔ که مائده گستر سفرهٔ نو وکهن وشیرین ساز مذاق اهل سخن ست
بمرتبهٔ اشاعت نرسیده که درین زمان سعادت اقتران باشان وشوکت واوان باجاه وعظمت
باوجود مشاغل مهمات ریاست وانتظام سیاست جمال مجامع فحول کمال محافل ارباب منقول و
معقول کشاف حقائق کلام مفتاح دقائق اسرار کتاب ملک علام شعاع شمس معانی ارتفاع سپهر
همه دانی اقلیم سخن تابع فرمانش علم معانی گوئی خم چوگانش فضائل راازان نازی وکمالات را
بدان نیازی انواع معانی تازه رهن زبان واصناف مضامین رنگین حاصل بیان در موقف
امر بالمعروف کمر صدق برمیان سعی بسته وناوک ولدوز نهی عن المنکر در دل بدطینتان شکسته
بوثاقت اجتهادش مسائل بوضوح موصول وبوضاحت تحقیقش دلائل منقول مقبول ترانهٔ معقول
گلبن کمال صورت جمال سیرت افضال خدادوست دوست آشنا وعده وفا سراپا صدق وصفا
دریادل درهر فن کامل صادق کلام رکن اسلام عمان معانی سحبان ثانی بدر سماء تحقیق مستوی
عرش تدقیق مقبول بارگاه حضرت ذوالمنن جناب مستطاب امیرالملک والاجاه **نواب سید**
**محمد صدیق حسن خان** بهادر نفع الله المؤمنین بعلومه وبارک له فی لیله ویومه سخنی را
که با نام نامیش مناسبتی نیست دروغ ست بل اصلش بی فروغ صفائی لولوی آبدار انشا

تا نظر کرد بران صفحهٔ تر      گرد گل ریخته بلبل بر سر

بالجمله درین نزدیکی که این برج درخشنده اختر و درج ارزنده گوهر بپایان رسید فرمان واجب الاذعان شرف نفاذ یافت که این کان جواهر بی بها و سبیکهٔ صفرا و بیضا را در مطبع رئیس المطابع بهوپال محمیّه که بقدرشناسی و هنرپروری رئیسهٔ معظمهٔ علیه نواب **شاهجهان بیگم** صاحبه والیهٔ ریاست بهوپال رئیس اعظم والا و طبقهٔ اعلای ستارهٔ هند دام لها الاقبال آنکه در رفعت مرتبه چون اوج سما بلند پایه و در حسن ملکداری و انصاف پروری همچو شاخ پرمیوه گرانمایه ست بزیور انطباع آراسته و از خار و خس سهو و غلط پیراسته در چارسوی گیتی جلوه بخشند چنانچه بامتثال امر والا و اشارت بالا از قالب طبع برآمده مطبوع طبع خداوندان دل گردید و مستعد دلربائی نظارگیان دیده ور و صاحب جوهران هنرپرور شد و از تنگنای قوت بوسعت آباد فعل خرامید عاشقان سخن را بدل سروری و آشفتگان ذوق را بچشم جان نوری ارزانی فرمود باهتمام جامع خوبیهای نوع انسانی کان اخلاق جان مهربانی مولوی **محمد عبد المجید خان** مهتم مطبع **شاهجهانی** و بتردستی قلم شیرین رقم **منشی احمد حسین** صفی پوری باهر هفت جلوه آرا گردید و در سنه ۱۲۹۳ هجری در کم مایهٔ فرصت از سیر عالم طبع عود احمد کرده گرم هواداری نورسان چمن حال و استقبال و شمع افروزی بزم آرایان حال و جلوه پیرایان قال گشت و بخواتم زیبا و قصاید غراء دلربای شاعران شیرین مقال و صاحبان سحر حلال گردید باغبان گلشن عالم این نونهال گلزار مبانی و سرو ناز حدیقهٔ معانی را از دست برد خزان آهوگیران صحرای این دار فانی و کوته نظران محافل سخندانی نگاه داشته قبول خاطر شیوابیانان سخن سنج و نازک خیالان معنی آفرین هنر گنج ارزانی فرماید.

**خاتمهٔ دیگر از انشای نخلبند حدیقهٔ فصاحت بلبل شاخسار بلاغت ذکا مجسم ستوده شیم بحر سیادت را آب مهر شرافت را تاب سلالهٔ آل کرام مرتضی سید غلام مصطفی الهآبادی متوسل ریاست بهوپال خصه الله بالعز والافضال**

دقیقه سنجی و سخندانی سلطان اقلیم نکته پروری و سحر بیانی فارس میدان انشا دیگه خواجگاه
املاء آنکه زلیخای دانش را در پیرانه سری بخلعت جوانی نواخته و حاصل مزرعهٔ علم را در ایام
خشک سالی بچه مرتبه ارزان ساخته طبع دقیقش نشتر عروق اشکالات و فکر بلیغش گره گشای
عقود معضلات در علوم شرعیه آیهٔ کریمهٔ رحمت الهی و در فنون رسمیه بحر مواج نامتناهی حسن
خلق که گل سرسبد انسانیت ست پیرایهٔ گلستانش و صلاح عمل که ثمر شجر علم ست سرمایهٔ بوستانش
سخن نمکینش در تازی و دری همه شور انگیز و حرف شیرینش چون نیشکر در مذاق احبا حلاوت خیز
اعنی مطرح الطاف خفیه و جلیهٔ حضرت باری نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسین
خان بهادر قنوجی بخاری که دیرگاه بدارائی این آلکه بما نادنقش تالیف یافته و رنگ ترصیف
برروی ظهور گرفته زهی شگفتگی حسن بیان که در برابرش گلشن از شبنم اشک شرمساری بررو
و خهی صفائی سخن که در محاذیش آیینهٔ رخ خوبان را چشم حیرت روبرو ضیافت طبع اخوان
بنی نوع را خوان الوان نعمت اشتیاق ست و مصاحبت ابنای جنس را یار غم تراش و مونس
ایام فراق گرمیٔ هنگامهٔ رنگینی بزم پرچم فیروزیٔ معرکهٔ رزم برگ عشرت سرمایهٔ بهجت گل
بی خار معشوق بی آزار بهار بی خزان باغ بی دربان آتش افسردهٔ درونان مرهم دل پریشان
بیت المعمور خزائن اسرار گنج شایگان نتائج افکار مصریست پر از یوسف طلعتان معانی
سواد اعظمی ست مملو بسبز خطان چمن معانی مشکین شاهدی ست نقاب عنبرین بر رو کشیده
بنفشه زاریست که از چمن نسرین دمیده در سواد این ظلمت آب حیات سخن پنهان ست
از سرادق این ابر آفتاب جهانتاب معنی نمایان نظم آبدارش خمار آلودگان فراق دلدار را
شراب ریحانی ست و چاشنی شهد گفتارش گرسنه چشمان وصل مطلوب را غذای روحانی
سخن دلپذیرش چون دل سخن پذیر در همه جا عزیز و فکر بلندش چون بلندیٔ فکر مرغوب اهل تمیز

شده از فیض بهار قلمش | قلم گل ز تراش قلمش
عکسی از صفحهٔ او صفحهٔ گل | ورقش پردهٔ چشم بلبل

ناقص عیار و متاع بی قیمت و بمقدار و عبارت قاصر و اشارت فاتر برای تزئیف دعوی من بس است ع مرا اندازان گونه کس که من دانم * خدا آگاه است و دل ناتوان گواه که غرض اصلی ازین هنگامه آرائی و سخن پیرائی جز رفع خاطر وحشت زده و تشفی طبع بزم آرایان این کده کاری دیگر نیست و کیف که ؎ مناجتیان ذکر خوان من اند * خراباتیان خود ازان من اند پس اگر گوشهٔ چشمی برین متاع کاسد و کالای فاسد اندازند و باوصف کم مایگی منظور نظر التفات سازند این گذارش پیرا پریشان نوا را بارمغان دعا یاد آرند و این گلدستهٔ رنگین بیانی و یاسمن گلشن شیوا زبانی را رفیق مریخ و مرنجان انگارند ؎ زخمه بر تار رگ پریشان میرود * کین نواهای پریشان میزنم * خداوندا هرزه درائی من بدرازی کشید و از مرتبهٔ آحاد بدرجهٔ آلاف رسید جوهر فروشی آب آیینه بخاک ریخت و خامجوشی صاف صهبا را با دُرد آمیخت با اینهمه آرزو دارم که لطف عامت بآمرزش خاص مرا بنوازد و ریزش این جام خمار بدمستی مرا از میان بر دارد

رقم سپید و سیاه من بزمین شکسته نگاه من چه من و چقدر گناه من خجلم ز نام غفور تو

اللهم اغفر آمین ثم آمین ؎

## خاتمة الطبع ریختهٔ خامهٔ عزیز مصر صاحب کمالی مولوی سید ذوالفقار احمد نقوی بهوپالی مصحح مطبع رئیس المطابع بلدهٔ بهوپال محمیه سلمه رب البریه

الحمد لله والمنة که این شمع انجمن افروز و مهر نیمروز خوبی شراب طهور یکدهٔ حسن محبوبی گیرندهٔ تراجم شعرا ارنامدار آرزنده زاده های طبع سخنوران فریبنده گفتار معدن جواهر زواهر اشعار رنگین مخزن نقود سرهٔ ابیات عشق آگین که بی هنجار سخن طرازی و طراز بلند پروازی دفتری از فصاحت و طوماری از بلاغت باشد و بی شائبهٔ بالاخوانی و سامان شیوا بیانی رحیق مروق خمخانهٔ ازل و تشنهٔ دماغ رس اندیشهٔ حصول امل است بتوجه خاطر دریا مقاطر او رنگ زیب کشور

منت خدای را عزوجل که خامهٔ خوش خرام بمنتهای این قلمرو رسید و سیاحتی که آغاز کرده بود بانجام رسانید درین گلزمین که سرو آزاد بوستان فصاحت و خزانهٔ عامرهٔ کشور بلاغت ست ذکر جمعی از شعرا نامدار و پارهٔ از معاصران والا تبار حوالهٔ زبان قلم سحر رقم گردید و بیشتر استعارهٔ نظم و نثر دران از سرو آزاد و خزانهٔ عامره و ید بیضا و نتایج الافکار و آتشکدهٔ آذر و تذکرهٔ حزین و سرخوش و جز آن از صحائف بقدر ناگزیر اتفاق افتاد و از دیگر دواوین اشعار و تذکرهای آبدار هم باندازهٔ فرصت وقت ابیات دلکش بانتخاب در آمد و جمعی دیگر از معاصرین که ازین شبکهٔ تذکار بدر جسته باشند و میهمان این خوان الوان نعمت نگردیده و پای بند عبارت و اشارت نگشته ذکر آنهارا حوالهٔ جمعی که بعد ازین قدم در صحرای وجود نهند نموده شد چه این سلسله چون برهان تطبیق لانهایه ست و احاطه اش در یک آن و زمان فوق الوصف والغایه

دو هیتم جگر گرد روزی کباب ✤ که میگفت گویندهٔ بار باب ✤

بسا تیر و دی ماه و اردی بهشت ✤ بیاید که ما خاک باشیم و خشت ✤

کسانیکه از مابغیب اندر اند ✤ بیایند و بر خاک ما بگذرند ✤

سبحان الله قلم سودائی مزاج چون دل دیوانه با هر آشنا و بیگانه خشکی و خنگی کرده هر قطرهٔ سودا که در سویدا داشت از کانون دل وحشت منزل فرو ریخت و هر چه بر زبان هرزه بیان آمد از جداول انامل بیرون داد انجمن آرایان استقبال که درین صحرا بادیه پیمائی کنند چگویند و آیندگان صاحب اقبال را جواب این بی صرفگیها چه باشد

مرا تو عهد شکن خواندهٔ و می ترسم ✤ که با تو روز قیامت همین عتاب رود ✤

و چون نیک می نگرم این مسوده حکم بیاضی دارد که بهر گونه انداز و روش نبذی از معلومات و مسموعات خود را دران بقید کتابت آورده شد پس اطلاق تالیف بران خارج از آهنگ انصاف باشد و جز لاف و گزاف نتواند بود مرا ازان شرم می باید که ملایم سیرت و نانا بصورت من نیست تا بنازش و مفاخرت چه رسد و اگر بلند پروازی کنم و بیالاخوانی گرایم همین نقد

جواهر سخنش نیاورده و هرکه مخزن منظوماتش حاضر وقت ست آنجا خود این مسامحت نگنجد
و علی ای حال چون مقصود بالذات ازین جمع و تفریق صرف احتظاظ خاطر مستمندو دل دردپیوند
صاحبدلان ست سخن از هر که باشد مزیل ملال و مفرح بال و مسکن بلبال ست هرچند بعد فراغ
جهد در بعض مواضع نادره در تصحیح انتسابش بسوئی قائل اختلالی رو داده باشد چون بنای
تالیف این تذکره بر عدم اعتناست درحین تعجیل سیر تحریرش نزد ترتیب مراعات سنین وفیات
شعرا بمیان نیامده و ضبط تقدیم و تاخیر عصر هر واحد چنانکه باید صورت نگرفته ناچار این تهذیب را
بر طبع ثانی اگر اتفاق افتد گذاشته آمد که حالا همینی بعد تبییض تسوید بوجه انطباع بر صاحب شوق
آسان ست و لنعم ما قیل ؎

درین کتاب پریشان نه بینی از ترتیب
عجب مدار که چون حال من پریشان ست
هزار شکر که باینهمان پریشانی
چو تار طرهٔ دلدار عنبر افشان ست

بالجمله کیفما اتفق بمعماری طبع هنرمند و دستیاری خامهٔ نقشبند طرحی در سواد شهرستان سخن انداخته شد
و این شغل دلاویز را وسیلهٔ رفع تعطل خاطر ساخته آمد بو که صاحب دلی کار آگاه را
گذر وقت بر سر این خزف پارهٔ چند افتد و بملاحظهٔ حرفی از کتاب و پرتوی از آفتاب
این جنس ناکاره را بنرخ گهر گیرد و نامه نگار ناتوان کار را بدعای خیر یاد آرد و ناظر جوهر
شناس از لفظ رنگین و معنی نمکینش ذوق وقت ربوده و حظ طبع ستانده و بحکم خذ ما صفا و
دع ما کدر از سهو و نسیان که لازم نوع انسان ست قطع نظر فرموده معاملهٔ و اذا مروا
باللغو مروا کراما نماید ؎ من ذا الذي ما ساء قط • و من له الحسنی فقط • در
بعضی تذکره ها از جماعهٔ شعرا اسم و وطن و چند شعر ذکر کرده اند و احیانا دو کلمه احوالی که
مصداق لا یسمن و لا یغني من جوع باشد نیز آورده چون آن اشعار بغایت مرغوب و نهایت
تازه اسلوب بود طبع حریص رضا باهمال نداد و اسامی این طائفه بقسمی که یافته شد مسطور افتاد و بالله التوفیق

خاتمهٔ شمع انجمن

و پریشانی پریده‌تر از رنگ گل رستانی بود و حواس از هجوم اشغال جهانبانی آشفته‌تر از اوراق خزانی خواستم که به بهانهٔ این افسانه خاطر را باوقات فرصت مشغلهٔ غمزدگی دست بهم دهد بجوگه گرانباری طبع شمیده و دل اندوه آرمیده رود سبکی آرد لامحاله در پریشانی ارقام و آشفتگی کلام که بی درنگ بر زبان کلک جواهر سلک روان شده معذور تواند بود و چون در استقصای مطالب و استقرای مآرب جمعیت خاطر ناگزیرست بسا باشد که بعضی از یاران معاصر و سخنوران اکابر و دوستان معاشر در وقت سرعت تحریر از خاطر شکسته و بال گسسته محو و منسی شده باشند و بعضی باستبداد فرمایش و سعی بعض احباب درین مجلس جاگزین گردیده درین قصور خارج از مقدور معاف و معذورم و بسا باشد که از بعض اشخاص بلکه اکثر اصحاب پیشین و پسین بدو سه بیت بلکه بیک شعر اقتصار رفته چه منظور نظر ابرام در ایراد نظم اختصار تام است و مائور خاطر یکسو تحریر ابیات سنجیده و سخنهای گزیده پس از فراوان کلام هر سخنور هر بیت و شعری که در حین انتخاب بدل چسپید و مضمونش خاطر پریشان را بجمعیت طبع رسانید یا موافق مقتضای حال آمد یا داد نیرنگی طبع داد همان ثبت افتاد حفظ ذوق هر ذائق و ضبط شوق هر شائق و پاس رضای هر خاطر و مراعات طبع هر کامل و قاصر امر دشوار و جادهٔ صعب گذارست کریمهٔ کُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ عقده‌کشای این معماست و کل نفس و دینها درین نمایشگاه بوقلمون جلوه پیرا لامحاله اقتصار بر پسندیده‌های خود نمودن و از سیر مائگی همگنان ضبط نفس فرمودن زیباتر می‌نماید بر حافظه‌ام اعتماد نیست که متعهد مکرر ننوشتن شوم و حالت دلخواه نیست که برگزیده‌های خود وثوق نمایم و بسا است که در یک تذکره شعری را منسوب بیکی کرده‌اند و در تذکرهٔ دیگر همان شعر بر نام دیگری آورده بلکه خود در یک تذکره اینچنین تکرار نزد ذکر بسیاری از شعراء نامدار صورت وقوع گرفته و عدم اطلاع بر نام و تخلص یا عدم وقوف بر اصل نسخهٔ دیوانش سبب این اختلاط و تکریر گردیده تا آنکه کمتر تذکره نویسان ازین جنس مزالق اقدام و مداحض اقلام خالی بوده باشند اِلَّا مَاشَاءَ اللهُ چه بیشتر ازینها بر نقل دیگران اکتفا کرده‌اند و رجوع بمعدن

چند بیت مربوط بگوش آشنا سرزد شده باشد چه آن بندرت و بخت و اتفاق خواهد بود دلیل مهارت نمیتواند شد. و اتفاق و مفاجات را خاصهٔ درین پیشهٔ مبتذل اعتبار نباشد و اگر میخواستم که اقتصار بذکر کاملان قدیم و حدیث رو دهر آیینه معدودی قلیل بیش نمی بودند و حاجت باین تفصیل و چنین تطویل نمی افتاد لاجرم بذکر جمعی از ملوک و صوفیه و علماء و شعراء نامدار و بعض معاصرین و بعض شاذه و فاذه که بعض سخن و شعر آنها ر اشعار قبول شامل ست عنان اشهب خامه معطوف نموده آمد تا این بزم تمکین و مجلس رنگین را سرمایهٔ جمعیت و پیرایهٔ کثرت بهم رسد و چون هر کس را در هر صنف پایهٔ نصیب متفاوت ست بذیل تراجم موافق شناخت خود و اهلیت و لیاقت او اشارت رفت و شیوهٔ عدل و راست قلمی فروگذاشته نشد چه معلوم ست که جمعی کثیر ازین طائفه همصفیر من نیست و سلوک بجادهٔ عقیدت و مشرب من ندارد بخلاف جاهلان که بی تمیزی خود را تمام امتیاز دانند و از افراط و تفریط مدح و ذم بحسب بغض و رضای خود مصون نمانند و صفحه صفحه ستایشهای بی اصل و مدح باطل و هفوات لاطائل و اجحاف و اعتساف را انشا، و رنگینی کلام پندارند و ژاژخائی طبع نافرجام را هنرفروشی و فضیلت نمائی انگارند و هر که خاطر غرضمندش ذاهل باشد هر کذب و غلو که تواند درهم بافد و از هر کس که معرض بود حضیض قدرش را نصب العین خود سازد با آنکه بر ممیزان مراتب و پایه شناسان مناصب مخفی نیست که چنانکه هیچکس بمجرد دانستن و افاده نمودن چند ضابطهٔ علم نحو نحوی نشود و بگفتن دو سه مسئلهٔ هندسه مهندس نگردد همچنین کسیکه در مدة العمر از وی چند شعر یا صد بیت سرزده باشد هر چند شایسته بود شاعر نشود و در سلک این صنف معدود نگردد ورنه کمتر کسی در دنیا بوده باشد که چند حرف موزون و مصراع پرمضمون بر زبانش نگذشته و دو سه لفظ نظم از وی صادر نگردیده پس با اینهمه تنگ مائگی او را در شعرا شمردن خون انصاف ریختن بیش نیست ازینجاست که با وجود این جمع و تفریق خود را ازین چمن سبزهٔ بیگانه میشمرم و در زمرهٔ ناظمان خوش اندیشه حلقهٔ بیرون در میدانم و نگارش این نامه بهنگامی از خامه سرزد که هوش از کثرت فکرت

## تاریخ بنای مدرسه ام

رافع ارکان دین حضرت صدیق عصر | ساخت پی طالبین مدرسهٔ دلنشین
سال بنا چون نیافته بی جبر و کسر | فکر مهندس چنین مدرسهٔ فضل و دین ۱۲۸۹

## تاریخ رسم بسم الله فرزندم علی حسن

علی نوبادهٔ بستان صدیق | نموده افتتاح علم دینی
بگفتم بی سر اندیشه تاریخ | مهنّا بر علی مکتب نشینی ۱۲۸۵

بر کار آگاهان مخفی نیست که صناعت شعر اگرچه بنسبت بصناعات علمیه و مقامات علیه به پستی پایه موصوف ست لیکن چنان سهل و آسان که عوام روزگار آنرا گرفته اند و هر شوریده سری بیهوده گوئی ژاژخائی بدان خود را متسم ساخته نیست چه استکمال این فن و بهار این گلشن موقوف بسرمایهٔ خطیر و شرائط کثیر ست که حصولش بهر عامی و سوقی دشوار باشد و بعد از بنسبت خاص و کمال اختصاص عمری دراز باید سپری ساخت تا رونق گیرد و چون نزد عامه هیچ مایه درین کار و بار نمیباید از انست که بشعر و شاعری از هر چیز دلیر تر اند با آنکه حصول مرتبه پستیش نهایت بقدر و سافل بلکه نازل کنندهٔ قابلیت ست و صنعت و سط آن تضییع وقت و وجود و عدمش در پلهٔ مساوات و ارتکاب کامل آن اگر از لب و کام پاک نفسی بر آید در روزگار بی تمیزی بی مصرف و بی سود باشد بلکه گوهر خویش شکستن و باخست شرکاء در آمیختن ست و اکنون سالهاست که چنانکه شریعت سخنوری و نظم سرائی منسوخ و شاهد این فن در نقاب احتجاب ست همچنین سنجیدن و فهمیدنش هم نایاب و لاف مدعیان بیشتر هرزه و گزاف و درین زمان پسین ناظمان سخن و ناشدان اشعار نو و کهن افزون از حد و بیش از عد اند اما چون بسیاری از آنها بنا بر عدم بضاعت و فقدان مناسبت با این صناعت درخور اعتنا و التفات نیند و سخن شان قابلیت ذکر و سماع ندارد آنها را در سلک حضار این مجلس جا ندادم و قلم سنجیده رقم را بتحریر ناصواب آشنا نکردم هر چند ازین گروه

گر تجلیدی بپای من صد خار — چشم بر سوزنی ندوختمی

## از قصیدهٔ آتش

با عروقم نشتر فصاد راست گرمئی — نالها در خانهٔ زنجیرم از وا دید حال
این دل سودا سویدا یم بود داغ شگفت — کز چه وادی این رمید نهانست از من ای غزال

## از مرثیهٔ فرزند خودش

ز آه گرمم بفراقت جگر خلق کباب — سرد شد عالم دل از دم سردم باسط
دیدنش سرد شد از ریزش خونابهٔ اشک — هرکه انداخت نظر بر رخ زردم باسط

## قطعه که از هر چیز اعداد اسم عمر رضی الله عنه بر آورد

مظهر اسم عمر هر چیز باشد در جهان — چار چندان کرده اعدادش فزائی بر آن
پس بزن در عشر و ده طرح چهل افزائیک — جمله در ده ضرب کن راز نهان گردد عیان

## معما بنام محرر سطور

بنامش هی نویسم نامه اینک قاصدی نیکو — جریده از عصا پا ساخته از سر براه او

## تاریخ ازدواجم با رئیسهٔ بهوپال

آصف عصر و سلیمان زمان — قدوهٔ و اسوهٔ حکام و ولات
حضرت سید صدیق حسن — ناشر و جامع خیر و حسنات
خلوت و جلوت شاه بهوپال — بست آئین چو از آن نیک صفات
رتبهٔ قرب و عماد الملکی — یافت بذات معلاش ثبات
فکر تاریخ نمودم دل گفت — بارک الله رفیع الدرجات
۱۲۸۸

## تاریخ جشن خطاب نوابی

ایوان نوابی گرفت آرایش باغ و چمن — بجلوس صدیق الحسن حسن نسب حسن خصاله
جویای تاریخش شدم آمد بقلب رحیب من — زر و ان سعدی این سخن بلغ العلی بکماله
۱۲۹۹

| | |
|---|---|
| چون گذشتم بچشم دریا بار | برلب دوزخ الحذر افتاد |
| بتمنای طفل هر جائی | دل دیوانه در بدر افتاد |
| نور چشمی که گشت آواره | طفل اشک ست کز نظر افتاد |
| هر که ز دشت پا بافتاده | پیش پا خورد پس بسر افتاد |
| دل بتاراج دستانی رفت | کوه غم بر سر جگر افتاد |
| دور بگریز از قریب و بعید | شوق قربش بدل اگر افتاد |
| بزلیخا رسید کی یوسف | تا نه دور از بر پدر افتاد |
| کرد تا فوج خزان تاراج از گل برگ و زر | گل بچشم بلبل افتاد دست و خارش در جگر |
| طریقه ام بعد و نیست غیر حسن سلوک | چو باد رت نبود چند روز دشمن باش |

رباعی

| | |
|---|---|
| ارم سری شگفت در پردهٔ دل | حاشا که شود سماء و ارضش حامل |
| اعلانش بود قاتل و اخفا مهلک | گویم مشکل و گر نگویم مشکل |

رباعی

| | |
|---|---|
| تنها ره عشق نیست از دیده بدل | بل از ره هر حاسه رانده محمل |
| گه ذائقه و شامه و لامسه اش | چون سامعه میشود بجانها موصل |
| جلوه مفروشید با من ای بتان خودفروش | شد دلم سرد از تماشا گرم تماشای خودم |
| شوریده سر حباب عدم را دریده ام | چون سنبل و بنفشه پریشان دمیده ام |
| چه پرسیم واعظا ز وجه سواد رو و سپیدی مو | سیاهی کان پرید از مو ز ضعف پیری نشست بر رو |
| کجا بخاطر ما بگذرد غم شادی | نشسته ایم ز عمری بماتم شادی |
| بعالمی که منم زینهار نفروشند | فروغ ذرهٔ غم را بعالم شادی |
| منم آن کز کمال استغنا | هر که برا غنیا فروختنی |

سرزمینِ عشق را آب و هوائی دیگرست — صبح و شامی دیگر و مهر و سمائی دیگرست
صحو و سکر و جوع و عطش و سیرشیس دیگر بود — باده و آبی دگر نقل و غذائی دیگرست
مرگ خود عین بقا و زندگی عینِ فنا — این فنائی دیگرست و آن بقائی دیگرست
طوتیائی چشم ظاهر بین مداو نامهاست — عین بینائی بطون را توتیائی دیگرست
گرچه یک محو غاست هم در خانقاهِ زاهدان — لیک در دیرِ مغان هنگامه هائی دیگرست
شان و آنِ شاهدم از عالمِ دیگر بود — دلبرانِ دهر را آن و ادائی دیگرست
زخمیٔ پیکان و مژگان زا بود ارشے دگر — کشتهٔ تیغِ نگه را خونبهائی دیگرست
پنجهٔ دستِ نگار و پنجهٔ مژگانِ من — گرچه همرنگ ست هر یک را حنائی دیگرست
دردِ یوسف را مجو درمان ز طبِ یوسفی — چاره از صدیق جو کان را دوائی دیگرست
آبرِ سرشار از ترشح دامنم ترکرده ست — در دلِ سردآتشین آبِ آتشی ترکرده ست
چشمِ مستش دید تا کیفِ سیه مستانِ عشق — از شرابِ نرگسی لبریز ساغر کرده ست
نیست آبِ زندگی قطعاً جز آبِ تیغِ او — عمرِ مفتِ کشته کز وی گلو ترکرده ست
از وصالِ خاره باگل ناله دارد عندلیب — کاین خلش در سینهٔ او کار نشتر کرده ست
حرفِ تلخِ آن شکرخا از شکر شیرین ترست — کاتشِ لعلِ لبش قندِ مکرر کرده ست
قطره دارد در گره دریا ز عکسِ روی او — ذره را آبِ جمالش مهرِ انور کرده ست

پرده زان روی فتنه گر افتاد — در جهان طرفه شور و شر افتاد
دل که از عشق با خبر افتاد — از برِ یار دورتر افتاد
هر که در دل نیافت دلبر را — وائی بر وی که بی بصر افتاد
آن غیور از نظر شود پنهان — گر بغیرش ترا نظر افتاد
هر کرا در سرست سودائش — سودِ کونین پشتِ سر افتاد
بتماشای او ز خود رفتم — در حضر کار با سفر افتاد

از سید محمد صدیق حسن خان بهادر ۱۲

دیوانش درین حین دستیاب نگردیده آنچه از معتمدین مسموع شده این چند بیت است

| | |
|---|---|
| برخ نه آن مه بمهر من نقاب گذاشت | خسی بشعله کتانی بماهتاب گذاشت |
| دلم شگفته نشد بی تو ماه و سال گذشت | نسیم رفت و صبا آمد و شمال گذشت |
| ز بسر گذشت یمینی دگر چه می پرسی | که روز هجر گذشت و شب وصال گذشت |
| برخیز و برخ زلف شکن در شکن انداز | در گردن خورشید قیامت رسن انداز |

## رباعی

| | |
|---|---|
| عمریست که بر پای تو سر می سایم | بر خاک درت دیدهٔ تر می سایم |
| چون سود نکرد سودن چشم و سرم | اکنون کف خود بیکدگر می سایم |

یوسف

**یوسف** مولوی ابوالحامد محمد یوسف علی بن مولوی مفتی محمد یعقوب علی الحاج گوپاموی مولد لکهنوی موطن عثمانی نسب حنفی مذهب چشتی مشرب که جملهٔ میلاد بست و چارم از شعبان لفظاً از تاریخ ماه و عدداً از سال ولادتش مشعر است علوم رسمیهٔ عقلیه و نقلیه از والد ماجد خود استفاده نموده و تکمیل تحصیل بحلقهٔ درس مولوی قدرت علی لکهنوی داماد ملک العلماء ملا عبد العلی مرحوم کرده و صحاح سته و دیگر کتب احادیث را قراءةً و سماعاً پیش مولوی عبد القیوم بن مولوی عبد الحی مرحوم سند نموده شعر دون رتبهٔ علم اوست اما احیاناً بموزونی طبع سخن سنجی میگراید هر چند هیچمدانه نگار خامه را بتدوین و جمع آن نمیفرساید در حین تحریر این مقاله کامدار بالان خاص نواب شاهجهان بیگم والیهٔ ریاست بهوپال است این چند گهرهای بها از صدف طبع رسای اوست ؎

| | |
|---|---|
| حریفی کو که از پیمانه ام نوشد شرابی را | که در هر ذره بیند جلوهٔ افروز آفتابی را |
| کجا چشمی که از کحل بصیرت سازمش روشن | که در هر قطره دریابد محیطی بی حجابی را |
| ز ابر دامن تر چشم بارانست غنیم را | ولی ترسم که کار آبی شود نار جهنم را |
| جلوه فرما دلبری صدر اله آباد را | بندهٔ خود ساخته صد همچو من آزاد را |

از نالهٔ ما در دل جانان اثری هست / پیوند سر رشتهٔ ما با گهری هست
ای گل خبر از بلبل بیچاره چه پرسی / افتاده بکنج قفس بال و پری هست
قمری بسر تربت من گرم فغان ست / بسمل شدهٔ قد ترا نوحه گری هست
گر نیست نشانی ز دل سوختهٔ من / شادم که درین راه مرا چشم تری هست
سوزد جگرم از اثر گرمی آهش / دانم که بخاکستر قمری شرری هست
پیغام من و باد صبا این چه خیال ست / در کوی تو از آه مرا نامه بری هست
زندانی چاه ذقن از خود شده یوسف / داند که ترا نیز بحالش نظری هست

مانند شمع از همه آزاده میرویم / صید جاده سوخته‌ایم و بیک جاده میرویم
صورت نه نیست در دل ما نقش هیچکس / آیینه وار از دو جهان ساده میرویم
در شاهراه عشق نداریم کاهلی / چون شمع در مقام خود استاده میرویم
در دور چشم یار شکستیم توبه را / بیرون ز دام سبحه و سجاده میرویم
در راه شوق تا سر کوی تو عمرهاست / بی دست و پا چو جادهٔ افتاده میرویم
پست و بلند راه ندانیم همچو سیل / یوسف عنان خویش ز کف داده میرویم

## رباعی

ای در چمن پیمبران تازه گلی / در محفل ساکنان لاهوت ملی
یوسف نتواند که کند نعت ترا / آغاز دو عالمی و ختم رسلی

یمینی سید عبدالرزاق شاه آبادی سید عالی نژاد بود و سلالهٔ سلسلهٔ امجاد در جودت طبع و سلامت مزاج و مهارت فنون فارسی ممتاز عصر نیز بیست دیوان غزل و رباعیات و ترجیع بند وجز آن دارد اصلاح سخن از میرزا محمد فاخر مکین گرفته و مناظر الانوار در سراپای محبوب و مظاهر الاسرار در حالات محب بسیار خوب و خوش اسلوب نوشته بر کتب درسیهٔ فارسی مثل گل کشتی و دیوان آصفی و غنی و نیرنگ عشق وجز آن شروح دارد

باگه گویم بعد ازین گر پیشم آید مشکلی   در جهان از دلبری نگذاشتی صاحبدلی
دیده هر قاصد که رویش کرد در کویش وطن   بعد ازین گر زنده ام خود می برم مکتوب را
زان باز نگیرم دل از آن گل که شود خوار   هر جنس که از دست خریدار برآمد
به از دل در دکان آفرینش نیست کالائی   چرا غافل دل از اسباب دنیا بر نمیدارد
بهوریانهی پا که از فقیران ست   قدم منه به نیستان که جای شیران ست
مده ز دست گریبان گوشه گیری را   که مومیائی پای شکسته دامان ست
هر چه یابم تا نیفشانم نمیگیرم قرار   در کف زال فلک پیوسته چون پرویزنم
بزمی بسیار خواهد باد رشتان ساختن   مغز خونها خورد تا در استخوان جا کرده ست
حیاتم بس بود چندانکه یک شب با گلی باشم   شود چون روز روشن عمر چون شبنم نمیخواهم
دوائیست بدار الشفای میکدها   ز هر مرض که بنالد کسی شراب دهند
ز دست عقل نچیدم گلی بکام ز عشق   چه کودکی که بگلزار با ادیب رود
دو لب دو ناخن مردست تا بهم نرسند   گره ز خاطر خود وا نمیتوان کردن

رباعی

یحیی بجهان نمیتوان خندان شد   حیف از عمری که صرف این زندان شد
دل زنده کسی بود که چون شمع مزار   پیش از مردن مقیم گورستان شد

**یکتا** احمد یار خان از نژاد قوم برلاس ست اسلافش در قصبهٔ خوشاب از اعمال لاهور توطن داشته اند یکتا در عهد خلد مکان صوبه دار ته شد یکتای اماثل بود و مستجمع فنون فضائل خطوط در نهایت جودت می نگاشت و تصویر در غایت تحفگی میکشید و اقسام شعر بکمال قدرت میگفت در بلدهٔ خوشاب در ۱۱۴۷ خلوت نشین تراب گردید مثنوی متعدد دارد مثل گلدستهٔ حسن و شهر آشوب از وی می آید

تا خطش طرح جهانگیری کاوسی ریخت   لشکر زنگ چو رومی بسر روسی ریخت

نالد ز بخت سیه هر که زازل رقم ست — حجت ناطق این حرف صریر قلم ست

یقین شاه درویشی مستجمع اخلاق گزیده و صفات حمیده بود در کولو کهیری که موضعی در ظاهر سواد دهلی ست تکیهٔ فقیرانه ساخته میگذرانید از وست

ما را نبود طاقت برخاستن از جا — چون داغ بهر جا که نشستیم نشستیم

یتیم ملا محمود دیز دجردی همدانی از وطن بهند آمد و سالها بسر برد در نظم طبع خوشی داشته باصفهان درگذشت از وست

کوه غم بر دل نشست و آه سردی برنخاست — آسمانی بر زمین افتاد و گردی برنخاست

یمینی سمنانی اصلش از شیراز ست و سخنش با فصاحت هم از اشتغال تجارت داشت و تخم سخن در زمین نظم میکاشت از وست

در هیچ خانه همچو دل دردمند ما — آهی نزد که آتش ازان خانه برنخاست

صیدش طپیان نه بهر خلاصی ز بند اوست — میر قصد از نشاط که صید کمند اوست

بهر خدنگ تو خواهم بسینه راه دگر — که دل کند بتو از هر دری نگاه دگر

یقینی خلخالی جمال الدین نام داشت جلی بند شاه سخن ست و مشاطهٔ خوبان این فن از وست

با خود دم هر لحظه یاد او بگفتار آورد — آری آری عاشقی دیوانگی بار آورد

تا بکی خواهم بدرد و محنت و غم زیستن — زیستن گر اینچنین باشد نخواهم زیستن

یحیی کاشی یحیی آخذ کتاب و سخن سرای کامل نصاب بود شاعریست احیاء معانی کار او و جان در کالبد سخن دمیدن شعار او پدرش از شیراز برآمده طرح توطن در کاشان انداخت یحیی در هند آمده مداح دارا شکوه گردید تا آنکه در شاهجهان آباد در سنه ۶۴ طومار عمر را بانجام رسانید از وی می آید

ایکه از دشواری راه فنا ترسی مترس — بسکه آسانست این ره میتوان خوابیده رفت

کی سبز گشت پشت لب آفتاب ما — کز رشک گرد زهر فلک در شراب ما

## حرف الیاء التحتیه

یحیی قاضی لاهیجی برادر زاده یقینی از علوم نصیبی داشته و در زی طائفهٔ صوفیه بسر برده و در هند بعهده کتابداری سرکار شاهی مامور بود آخر در کاشان رنگ توطن ریخت و همانجا در ۱۰۶۵ رشتهٔ حیاتش بگسیخت اشعار بسیار ازو بنظر رسیده ازانجمله این ست

در دِ دلِ من نهفتنی نیست — این درد دگر که گفتنی نیست

بگذشت و بهار رو وانشد دل — این غنچه مگر شگفتنی نیست

جام و سبو شکسته ام ای مرگ مهلتے — تا توبه که کرده ام آن نیز بشکنم

آخر سر خود در رهت ای ماه نهادیم — اول قدم ست این که درین راه نهادیم

خوش آندم کز گمانِ آشنائیها بمن گفتی — که بگذر پیش مردم بعد ازین بیگانه وار از من

یگانه از خوش گویان بلخ و صاحب معانی بیگانه ست من

عرق هر گه کز آن رخسار آتشناک می افتد — گلِ خورشید میروید اگر بر خاک می افتد

یحیی سبزواری منشی والی مرو بود بعده بعراق عجم رفت و بمکهٔ مکرمه شتافت و پانزده سال مجاورت حرم محترم کرد تا آنکه در ۱۰۳۰ مقیم روضهٔ رضوان گردید ناظم تبریزی گفته اشعارش زیاده ازانست که محصور گردد ازوست

زبسکه خسته ام از دو دسینه بر جان ست — چو مجمرم همه تن چشم آتش افشان ست

بدل شکستم ازان پای گریه کاین گلگون — عنان کشادهٔ و افلاک تنگ میدان ست

یحیی شیخ محمد یحیی الهٰ آبادی والد ماجد زائر جامع علوم ظاهری و باطنی بود و منبع کمالات صوری و معنوی شعر دون رتبهٔ اوست اما بمقتضای فطرت موزون گاهی سخن نظم میکرد و در ۱۱۴۴ بجوار رحمت لایزال انتقال فرمود منه

چو وصلِ آن جوان از بخت خود دشوار می بینم — بسوی خانهٔ او میروم دیوار می بینم

یکتا لاهوری نامش محمد عاقل بوده و در سخنوری مرد کامل ازوست

وحرفش با بلاغت هم آغوش این چند ریزهٔ جواهر از کان طبع همایون اوست

بمن تعلیم وحشت هست هردم جوش سودا را — دهید از گرد باد م مژدهٔ دامان صحرا را
زند ساغر بخون بیگناهان لعل جان بخشی — که جای دم زدن نبود به پیش او مسیحا را
نمیدانم کدامی شوخ احرام چمن دارد — که گرمیهاست در پرواز رنگ روی گلها را
جنون سرگرم شوق و حسن او محو خود آرائی — مرا آوارگی آیینه آن روی مصفا را
تو با این حسن شرم آلوده گر آئی سوی گلشن — گداز رنگ رو آبی زند گلهای رعنا را
نه تنها دوری آن روی تابان وحشت انگیز است — خیال زلف پیچان هم پریشان میکند ما را
بلیلی میتوان گفتن حدیث شوق مجنون را — که شاید جذبه دامنگیر گردد آن دل آرا را
صبا از بوی یوسف هدیه او گر نمی آرد — که سوی کاروان وا میکند چشم زلیخا را
ز تاب آه هجر ناتوان غافل مشو ظالم — که جا در آتش است از رشک او زلف چلیپا را
بعد مردن هم نیاساید دل بیتاب ما — میفروشد صد تپش خاکستر سیماب ما
رقص بسمل میکند یارب شهید روی کیست — صد تپش در آستین دارد دل بیتاب ما
هر نفس بندد حنا مژگان ز خون جوش دل — گل کند رنگ شفق از دیدهٔ بیخواب ما
بسکه شان لعل رمانی ز اشک ما شکست — میخورد خون جگر از گوهر شاداب ما
هجر باشد از طفیل ابر چشم اشکبار — چرخ سرگردان چو خس در حلقهٔ گرداب ما
چنان ضعیف شد از غم تن نزار مرا — که بار خاطر من میکند غبار مرا
تو نیز چارهٔ حرمان نمی توانی کرد — بجلوه آئی و حیرت برد ز کار مرا
بیا در روی تو عیشی در انجمن دارم — من و خیال تو با دیگری چه کار مرا
ندارد تاب بینش دیده حسن بیحجابش را — که باشد حیرت چشم نقابی آفتابش را
نگه دز دیده نرگس میدمد از خاک تا محشر — شهید ناز چشم سحر ساز نیمخوابش را
کنم گر عرض حال این دل صد پارهٔ در پیشش — بخاموشی سپارد هجر آن بد خو جوابش را

اسیر اختراع آن تغافل پیشه صیادم　　که شد پوشیده بر چشمش کشیدنهای دام من
بر آهش چون سپندم هم‌رکاب دل طپیدنها　　بدوشش ناله بستم محملی از خود رسیدنها
شب وصلت ندارد فرصت باز دگر دیدن　　سحر خندد ز بال افشانی رنگ تز اکتها

هادی محمد هادی مشهدی اصفهانی از جملهٔ اعاظم عالم واکابر بنی آدم بود در ۱۲۳۲ از ین دار بیقرار بعالم انوار پیوست از وست

بسینه چنگ زدم دل در اضطراب آمد　　بدیر حلقه زدم کعبه در جواب آمد
نشان مرد ره گم کرده از منزل چه می پرسی　　حدیث کشتی طوفانی ز ساحل چه می پرسی
حرفم اگرچه همچو نگین بر زمین فتاد　　شادم از انکه شیوهٔ من دلنشین فتاد
منت تردستی احسان کم از سیلاب نیست　　از خرابی نیست بهتر هیچ تعمیری مرا

هجر مولوی محمد حسین بن قاضی غلام حیدر از شرفا و ناموروقاضی زادگان قصبهٔ جیور ضلع بلندشهر از اولاد شیخ الاسلام ابواسمعیل عبدالله انصاری هراتی ست سلمه الله تعالے بلبل شاخسار سخنوری و طوطی شکرستان معنی پروری شاگرد رشید امام بخش صهبائی ست کتب نظم و نثر فارسی را بکمالها از خدمت ایشان استفاده فرموده و مشق سخنوری را بالتفات استاد بپایهٔ تکمیل رسانیده و بتحقیق مقامات و تحصیل دقائق کتب متداوله و اصطلاحات و محاورات فارسی پرداخته و در انشاد نظم و انشاء نثر دستگاه تام بهم رسانیده در حین تحریر این نامه بانصرام عهدهٔ محکمهٔ مرافعه ریاست اندور که خدمتی جلیل ست می پردازد و بوفور اخلاق و مروت و فراوان مکارم و فضائل موصوف ست حسب طلب نامه نگار این چند گوهر شاهوار از بحر طبع وقاد خود برائی درج این جریده لطف نمود و از غایت تواضع تحریر فرمود که سبزه بمرغزار بردن و نمی بقلزم سپردن و ندان سفید کردن بیش نیست اما بحکم المامور معذور ارسال این شکسته بسته چند از عالم ع برگ سبز ست تحفهٔ درویش ع می شمارد امید که نظر اصلاح فرمای حضرت بفریاد رسیهای نادرستیش برسد انتهی با جمله سخنش با فصاحت و همدستی

بداغ عشق تو خواهیم از جهان رفتن ⁂ کہ بی رفیق بجائی نمی توان رفتن

**هاشمی** میر نظام الدین کاشی مدتی باصفاهان گذرانیده و در ۹۹۱ بموکب سلطان محمد صفوی خطاب ملک الشعرائی یافته و در نواحی سمنان بسفر آخرت شتافته منه

از بهر قتل همچو منی مضطرب مباش ⁂ جان دو کون در خطر از اضطراب تست

**هادی** از شعرا کاشان ست بامر طبابت اشتغال داشته منه

در جنب رحمتش چه نماید گناه خلق ⁂ یکمشت خاک گل نکند آب بحر را

**همت** از سخنوران سیستان ست منه

آخر بر آمد از لب لعل تو کام ما ⁂ کندند این عقیق را خط مشکین بنام ما

**همایون** پسر ملا شکوهی همدانی ست منه

مجمع دهر بجمعیت مستان باند ⁂ کان یک از پای فتد و آن دگری برخیزد

**هدایت** میرزا در مشهد مقدس بامر قضا قیام داشته و در سخن سنجی صاحب سجل ناطق بوده منه

زبسکہ بی تو چمن در همست پنداری ⁂ کہ سبزه بر رخ گلزار چین پیشانی ست

**همت** محمد عاشق گورکهپوری شاعریست بلند انداز و در تازه گوئی بی انباز عرایس حجلۂ خیالش بزیور دلربائی آراسته و گلهای نوبهار مقالش از گلزمین رعنائی برخاسته اگرچه بحسب سرشت چون خال پریزاد هند و نژاد بوده اما از افق طالعش اختر سعادت دمیده و شام اعتقادش بصبح اسلام مبدل گردیده در اوائل حال نواب خان جهان بهادر کوکلتاش و پسرش همت خان بهادر بزمانۂ ایالت صوبۂ الہ آباد همت بتربیت همت گماشته اند و او را روکش ناصر علی قرار داده اما سخن ناصر علی را رتبۂ دیگر ست از وست

نیم بلبل کہ در آغوش برگ گل بود خوابم ⁂ چو انگاره ز گداز خویش باشد فرش سنجابم

محابا نیست در تاراج دل چشم سیاهش را ⁂ کہ میدارد نگہ ابروی او پشت نگاهش را

اگر فتی پرده از رخ نشئہ حیرت دهد بالا شد ⁂ نگاہ نشین چون درد در جام تماشا شد

دہی آبش از چشمۂ سلسبیل — دران بیضہ دم در زند جبرئیل
شود عاقبت بیضۂ زاغ زاغ — بر د رنج بیہودہ طاؤس باغ

نام ہاتف
**ہاتف** میرزا ابوعلی اصفہانی در طفلگی ہمراہ پدر بہند آمدو نقد لیاقت بکف آورد شاگرد ثابت و فقیرست از سرکار شجاع الدولہ صوبۂ اودہ در ہمراہیان میر محمد نعیم خان سہ صدروپیہ مشاہرہ می یافت در آخر مائۃ ثانی عشر بمقر اصلی شتافت آز وست ؎

فارغ ز بد و نیک جہانم کہ خیالش — یکدم نگذارد کہ بفکر دگر افتم

## رباعی

ہاتف تو کہ جسم ناتوانی داری — چون شمع بلب رسیدہ جانی داری
از داغ غمم یارچہ آمد بسرت — تقریر بکن تو ہم زبانی داری

نام ہاشمی
**ہاشمی** از اعیان بخاراست شیخ الاسلام آن مقام بودہ و نزد عبد اللہ خان منزلتی عالی داشتہ در سنہ ۹۴۵ درگذشتہ از وست ؎

بناز سرمہ مکش چشم بی ترحم را — نشستہ گیر بخاک سیاہ مردم را

نام ہاشمی
**ہاشمی** اصفہانی شمس الدین نام دارد بولایت دکن رسیدہ واز خوان نعمت عادل شاہ بہرہ برداشتہ واعتبار تمام بہم رسانیدہ مخاطب بصدر جہان گشت آز وست ؎

مرا ہر شب خیالِ یار در آغوش می آید — غلط کردم کہ جانی در تنِ بیہوش می آید

نام ہجری
**ہجری** از فرزندان شیخ احمد جام بودہ و در خدمت ہمایون پادشاہ قربت داشتہ شاعری صاحب دیوان ست ؎

ای دلِ آوارہ برخاکِ درش جا کردۂ — نیک جائی از برائی خویشش پیدا کردۂ

نام ہجری
**ہجری** قمی شمشیرگر بود و شعر خوب انشا میکرد آز وست ؎

گویم چو بآن شمع شبی سوز نہانے — ای صبح حنـدارا دم سردی نوسانی

نام ہاتفی
**ہاتفی** از شعرا قزوین و ناظمان باتمکین ست منہ ؎

دوری میان ما و تو صورت پذیر نیست    نقاش سرو و فاخته همراه میکشد
برامید آنکه شاید یکدمت بینم بخواب    دوشش تنهائی بصد افسانه ام درخواب کرد
از هلال حسن ابروئی تو دل رفت زکار    حل شد این عقده و از ناخن تدبیر چکید

همایونی

همایون از سادات اسفرائن بوده شاعریست در نظم اشعار بی بدل و در قدرت گفتار ضرب المثل در عنفوان شباب به تبریز رفته و بتقرب سلطان یعقوب اختصاص یافته سلطان اورا خسرو کوچک میخواند دران ایام بعشق جوانی سودا بهم رسانید و کارش بآن کشید که چندی در زنجیر مقید گردید وفاتش را ناظم تبریزی در سنه ۹۰۲ نشان داده قبرش در قریهٔ آرمک

من اعمال کاشانست منه

بود ز کسوت آسودگی فراغ مرا    بس است پوشش تن پنبه های داغ مرا
نموده گوهر سیراب از بناگوشش    چو شبنمی که کشد برگ گل در آغوشش
سرو من از بسکه دلها بسته بر هر موئی او    گلبن هر غنچه را ماند قد دلجوئی او
نیابی در چمن سروی که من صد باره در پایش    سری ننهادم و نگریستم بر یاد بالایش
ممتاز بود ناله ام اندر صف عشاق    چون آه مصیبت زده در حلقهٔ ماتم
ز خراش سینهٔ من بود آگهی کسی را    که ز نوگلمیش خاری بجگر خلیده باشد
دیدمش دوش بخواب و نفسی آسودم    لیک فریاد از ان لحظه که بیدار شدم
ز جولان سمندش آب چشم من بجوش آید    بلی چون تند گردد باد دریا در خروش آید

هاتفی

هاتفی عبدالله جامی از فصحاء نامی و شعراء گرامی ست و خواهرزادهٔ مولانا جامی خمسهٔ نظامی را بچهار کتاب جواب گفته و بخدمت شاه اسمعیل صفوی اختصاص داشته در سنه ۹۲۷ بکنج عدم خزید بجواب قطعهٔ فردوسی گفته

اگر بیضهٔ زاغ ظلمت سرشت    نهی زیر طاوس باغ بهشت
بهنگام آن بیضه پروردنش    ز انجیر جنت دهی ارزنش

در مجلس او مسائل علمی مذکور میشد و همیشه با وضو می بود و بی وضو نام خدا بر زبان نمی آورد دیوان شعر دارد در ۶ همایون پادشاه از بام افتاد * تاریخ وفات او ست آنرا زوی می آید

من اشک روان چو گنج قارون دارم — گلگونه درون کیسه زافیون دارم
خط مشکین بصفحهٔ گلفام — آیتی رحمت مبین من بت
خوش آنکه با خیالت عمری نشسته بودم — وز شوق سرو قدت از جای جسته بودم
عیبم مکن که گفتم موی ترا پریشان — در شرح جعد زلفت چون دل شکسته بودم
در شرح غنچهٔ او هرگز نگفته حرفی — لب را دران حکایت پیوسته بسته بودم
حقا که چون همایون در حال وصل بیخود — با دوست در حکایت از خویش رسته بودم
بدست آینه داد آنکه دلستان مرا — یکی دو ساخت بلائی که بود جان مرا
بود که بیند و رحمی بحال من آرد — زگریه پاک مکن چشم خونفشان مرا
روز وصلت بیک عشوه بکش زار مرا — بشب هجر مکن باز گرفتار مرا
صد رهم عشق ستمکاره دهد توبه ز عشق — باز از ره برد آن شیوهٔ رفتار مرا

## رباعی

ایزد که فلک بقبضهٔ قدرت اوست — داد ست ترا دو چیز کان هر دو نکوست
هم سیرت آنکه دوست داری کس را — هم صورت آنکه کس ترا دارد دوست

همتی غیاث الدین بلخی خوشگو معنی جوست این رباعی نتیجهٔ فکر اوست

آنکس که بخانه نیم نانی دارد — در گوشهٔ شهر آشیانی دارد
نی خادم کس بود نه مخدوم کسی — انصاف بده چه خوش جهانی دارد

هاشم همدانی در علوم عقلی و نقلی بارع بود و حدت ذهنش سیف قاطع در علم طب بقراط زمان و در حکمت یادگار یونان بود از وست

خمیازه کشیدیم بجای قدح می — ویران شود آن شهر که میخانه ندارد

### هاشمی

هاشم قندهاری صاف گو خیال جوست در خدمت بیرم خان پدر عبدالرحیم خانخانان بسر می برد
در آگره سنه ٩٦٩ بعالم باقی شتافت نغمه سخن چنین میسراید

بجز خاک درت جای نریزم اشک از مژگان | بهر در آبروی خویشتن بر خاک چون ریزم
قمری بباغ بهر چه فریاد میکنی | گویا که سرو قامت او یاد میکنی
کنجشک وار بسته دام تو گشته ام | نی میکشی مرا و نه آزاد میکنی

### هلاکی

هلاکی همدانی هلاک اداهی خوبان خیال ست و سینه چاک شوخان خوش مقال اصلا سواد نداشت از مردم
التماس میکرد تا شعر او را باو نوشته میدادند اما سلیقه او باشعر پر مناسب افتاده با سلطان حسین
میگذرانید سواد سخن چنین روشن میکند

گرچه خصمم آن جفا جو سر زتن سازد جدا | نه بیکساعت ز بزم خویشتن سازد جدا
زبسکه حسن فزود و غمش گداخت مرا | نه من شناختم او را نه او شناخت مرا
لذت دیوانگی در سنگ طفلان خوردن ست | حیف مجنون را ز او قاتی که در صحرا گذشت
میان خون جگر بوده ام ز دوری تو | ز دل مپرس که او نیز در میان بودست
سیلاب اشک برد هلاکی بسوی یار | چون باغبان که آب بسوی چمن برد
تاثیر کرد در دل سخت تو ناله ام | این صوت را مصنف غم بی اثر نه بست
نه حد ماست هلاکی امید لطف ز یار | غنیمت ست اگر قابل ستم باشیم
گر کشته عشق تو نگردند شهیدان | در حشر کجا دست بدامان تو یابند
ای دل عمل بقول تو دیگر نمیکنم | دیوانه حدیث تو باور نمیکنم

### همت

همت میر عیسی مخاطب بهمت خان جوهر قابل و قابل دوست بود و همت بتربیت علما
و شعرا و ارباب هنر صرف مینمود در نظم و نثر قدرتی داشت از وی ست

بجز خاری که مجنون داشت در دل | بیابان جنون خاری ندارد

### همایون

همایون پادشاه بست و پنجسال در هندوستان پادشاهی کرد حنفی مذهب بود و همه وقت

من که و بوسه زدن ساعد بیابش را — گر مرا دست دهد بوسه زنم پایش را
ترک یاری کردی و من همچنان یارم ترا — دشمن جانی و از جان دوستتر دارم ترا
تبسی چو ابر بهاران گریستیم و هنوز — گلی ز بیت ز باغ امید و از پی ما
اگر از آمدنم رنجه نگردد خو بیت ؛ — هر دم از دیده قدم سازم و آیم سویت
دم آخر که مرا عمر بسر مے آید — گر تو آیی بسرم عمر دگر مے آید
چو سایه روی هلالی بخاک یکسان باد — اگر ز سایهٔ تو رو بآفتاب کند
بر وای نرگس نادان تو بآن چشم مناز — ناز را چشم سیه باید و مژگان دراز
ای کجی آموخته پیوسته از ابروی خویش — راستی هم یاد گیر از قامت دلجوی خویش
عجب شکسته دل و زار و ناتوان شده‌ام — چنانکه هجر تو میخواست آنچنان شده‌ام
تو آفتابی و من ذره ترک مهر مکن — که در هوای تو من سر بآسمان شده‌ام
گر بار غم این ست که من میکشم از تو — والله اگر کوه شوم از کمر افتم ؛
خواهم نزنی تیر و به تیغم بنوازے — تا در دم کشتن بتو نزدیک تر افتم
خورشید حیاتم بلب بام رسیده ست — آن به که دران سایهٔ دیوار بمیرم
آنکه میگوئی دل گم گشتهٔ خود را جو ؛ — منکه خود گم گشته‌ام او را کجا پیدا کنم
پشت و پناه من بود دیوار دلبر من — از گریه بر سر افتاد ای خاک بر سر من
نظاره کن در آینه خود را حبیب من — اما بشرط آنکه نگردے رقیب من
غم تو در دل تنگم نشست و منفعلم — که نیست لائق او کلبهٔ محقر من ؛
خواهم فگندن خویش را پیش قد رعنای او — یا بر سر من پا نهد یا سر نهم بر پای او
چند گیرد جام می کام از لب میگون او — ساقیا بگذار تا بر خاک ریزم خون او
چون نیامیزی بمن در کوی خود زارم بکش — خون من باری بیامیزد بخاک کوی تو
بر من ای شوخ ستمها کردے — بارک الله کرمها کردے

این دو بیت از کلام اوست

از رخ غیرت خورشید سراپرده ناز | پردهٔ دیدهٔ صاحب نظرانست اورا
ناتوان عاشق دلگیر ترا نتوان گفت | قوت کشمکش جان گرانست اورا

واصف

**واصف** حکیم اشرف حسین بن حکیم اصغر حسین فرخ آبادی طال عمرهٔ با وجود عنفوان شباب باکتساب فضائل موصوفست و بذکاوت خاطر و جودت طبع معروف با محرر سطور آشناست و با عندلیبان گلزار سخن هم نوا این چند گهر شاهوار از صدف طبع لطافت کار اوست

دنیاست آنکه شاد و حزین میکند مرا | گاهی چنان و گاه چنین میکند مرا
من خود بقصد مستی و شورش نمیکنم | زاهد هدایت ره دین میکند مرا
خوف و هراس صحبت یاران تیره دل | همچون نگاه گوشه نشین میکند مرا
واصف فضای عتبهٔ نواب مستطاب | مستغنی از بهشت برین میکند مرا
بالله که خود دیدهٔ بیدار ترا نیست | ورنه بجهان جلوه گه یار کجا نیست
ای لاله عذاران بو قایم مفرسید | دانیم که از مهر شمیمی بشما نیست
در صومعها زاهد سجاده نشین را | غیر از خم ابروی تو محراب دعا نیست
ای صدر نشینان سراپردهٔ خونی | از چیست که در شهر شما رسم وفا نیست
واصف چکند قصد تگاپوی معیشت | چون سایهٔ نواب کم از بال هما نیست

## حرف هاء هوز

هلالی

**هلالی** استرابادی فروغ جبین فضائل و مشار الیه انامل فواضل بود طوطی شکر ریزست و بلبل شور انگیز از اعیان اتراک جغتا بود چون عبدالله خان بر خراسان استیلا یافت اورا ملازم خود ساخت ساعیان رسانیدند که او رافضی ست و هجو خان نیز گفته فرمان قتل او صادر شد او در عذر خواهی قصیدهٔ غرا موزون کرد اما موثر نیفتاد و در چار سوی هرات سنه ۹۳۶ خون او را ریختند این اشعار ناخن بدل زن هلال از دیوانش استخراج یافته است

نامہ برجان عوض نامہ ببر... | قصۂ مختصری بایستے

بسکہ دیوانۂ آن نرگس فتان گشتم | می شدم جام شدم گردش دوران گشتم

از نرگس مخمور تو دل بیخبر افتاد | دیوانہ چو بامست درافتاد بر افتاد

بیمار تو دمساز سپندست درین بزم | بنشست چو برخاست چو استاد بر افتاد

گریم چنانکہ اشک کباب جگر شوم | سرتا بپا گدازم و شمع سحر شوم

وصفی اگر بدار کشندم بجرم عشق | من ہم بکشتگان غمش نامور شدم

این رسم عدل و داد کہ آورد در جہان | این پایہ جود و فیض و عطا نہ کہ شد عیان

خورشید بر در کہ جبین سابست تا سحر | از سطوت کہ پشت فلک گشتہ چون کمان

حاتم ز مطبخ کرم کیست کاسہ لیس | ابر از یم نوال کہ گشتہ گہرفشان

وصفی ز بسکہ بود درین فکر تا سحر | انصاف داد حضرت نواب[1] را نشان

گفتم کہ جاہ و عمر چنین صاحب کرم | افزون بود ز فضل الٰہی زمان زمان

[1] یعنی نواب والاجاہ امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بہادر ۱۲

**وفا** تخلص عبدالغفار در نظم فارسی مشتہرست و از رئیسان شہر جہانگیرنگر اصلاح کلام خود بواسطہ کتابت از میرزا اسد اللہ خان غالب داشت و آہنگ نغمۂ سخن چنین بر میداشت س

چشم بکشا کہ ابر گوہر بار | قطرہ زن شد بساحت گلزار

تیغ کوہ از دمیدن سبزہ | ہمچو فولاد گشت جوہر دار

سبزہ صد پیرہن بخود بالد | سرو آید بوجد در رفتار

**وحشت**[1] نامش رشید النبی ابن حبیب النبی از احفاد عالم ربانی مجدد الف ثانی قدس سرہ بامر حکام زمان بتدریس علوم عربیہ در مدرسۂ عالیۂ کلکتہ اشتغال داشت و خودش علم افتای ضلع ہوگلی می افراشت از علوم رسمیہ حظی وافی بردہ و زانوی مشق سخن پیش حافظ اکرام احمد خان ضیغم تہ کردہ ذہنش سلیم و طبعش مستقیم گوہر نظم تازی و دری وارد و بجدت مثقب فکر نیکو می سفت حیف کہ در ریعان شباب ۱۲... ہجری ازین وحشتکدہ داعی اجل را لبیک اجابت گفت

عرضه کردم بار هجر یار بر بازوی دل — طاقت و تاب و توان صبر و تحمل گفت بس
بیک کرشمه دل و دین و جان ربودستی — بغمزهٔ دگر آخر چه آرزو داری
خاک راهت شدنم بود قضای ازلی — بعد ازین تا بابد خاک من و دامن تو
سر خستهٔ فرش باشد که گذر کنی نکردی — دل بسته چشم واشد که نظر کنی نکردی

**واصف** مولوی معراج الدین تحصیل حیثیات در مدرسهٔ عالیهٔ کلکته کرده در خدمت آغا احمد علی مرحوم بمدارج سخن سرائی رسیده سلیقهٔ نظم درست دارد و تخم معانی تازه در زمین معانی بیگانه می کارد آزوست

بآرزوی خدنگ کدام تیر انداز — دلم بسینه طپانست چون شکار شب
منکه هرگز دختر رز را نخواهم همنشین — کامیاب آخر ز لعل میگسار کیستم

**وصفی** مولوی سرفراز علی بن شاه نجیب بخش ساکن قصبهٔ امیٹھی ضلع لکهنؤ از اولاد مخدوم بهاء الحق جد ملا جیون شیخ احمد ست ولادتش در سنه ۱۲۵۲ هجری بوده و فیض سخن از خدمت مولوی غلام امام شهید ربوده دیوان فارسی دارد و هر دو دارد ترانهٔ بلبل و نغمهٔ عندلیب و گنج تواریخ و نغمهٔ عشاق تالیف اوست از سنه ۱۲۹۲ هجری در حیدرآباد دکن بصیغهٔ منشی گری صدر مرافعه بسر می برد و در حین تحریر این نامه نزیل دائرهٔ مولوی رضی الدین احمد بخانهٔ مولوی وهاج الدین خال خود واقع اله آباد بوده ست این چند بیت از کلام اوست که برای اندراج درین تذکره لطف نموده

مرغ دل در قفس بفریاد ست — داد خواه کدام صیاد ست
سر شوریده را دوا جستم — گفت سنگ مزار فرهاد ست
بیدار شود یار دلش نرم نگردد — در آه من خسته اثر هست و اثر نیست
اشک ما را نتوان گفت گهر — فرق در خشک و تری بایستی
آخر از عشق تو گل کرد جنون — مبتدا را خبری بایستی

واصف

وصفی

فارسی بالتفات خاطرش ممتاز این ابیات از وست

تو با اغیار در گلشن که شب گرم سخن بودی … نه آنستی که من هم یکطرف اندر چمن بودم

تشنه ام لیک بقلزم نزوم از پی آب … موج خیز ست بلب شربت تقریر کسے

یک ناوکی که آن نگهِ شرمگین زده ست … صد رخنه در دل و دو صد آخر بدین زده ست

سیراب کرد ز آب بقا جان تشنه را … تیغی که ترک من بدم واپسین زده ست

شفتالوی ز روضهٔ فردوس دامنش … آن بوسهٔ که لب بلبش از کمین زده ست

در کنج چمن ما و مے و یار دگر هیچ … این ست تمنای دلِ زار دگر هیچ

عیسی نفسان جان بلبم این دم نزع ست … یک جرعهٔ از شربتِ دیدار دگر هیچ

ای شیخ تو و مسجد و سجاده و تسبیح … ما و بت و بتخانه و زنار دگر هیچ

صبح ست و شراب ناب برخیز … ای غیرت آفتاب برخیز

با روی نشسته مو نبسته … بی پردهٔ و بیحجاب برخیز

یک نیزه رسیده ست خورشید … ای غیرت خورشتاب برخیز

کشتگانِ تیغ ابرو تشنگانِ لعل لب … کرده کوئی قاتلم را کربلاے تازهٔ

دی ببزمِ قدسیان افتاد بر شعرِ وحید … غلغل احسنت و شورِ مرحباے تازهٔ

دم نزع ست مگر شربتِ قندی ز لبت … بچکانی زلبم تا جگر اندک اندک

قدم آهسته بنه در رهِ آن شوخ وحید … میتوان کرد بکویش گذر اندک اندک

کی خضر خورده ست ز سرچشمهٔ حیات … آبی که خورده باغ دلِ من ز جوی عشق

ببرید باغبانم و بیدل نیم هنوز … شاخی قلم زده بر دار نو بها ر فیض

جز یاد تو شد از دل دیوانه فراموش … هم خویش فراموشم و بیگانه فراموش

ولہ

خواست یارِ من بر آرد کام جانم ناگهان … رو نمود از پردهٔ نازش تغافل گفت بس

کی سرو باغ سبز شود در نگاه من ❊ از دل خیال آن قد رعنا نمیرود
برد خضر شوق دل تا منزل مقصد مرا ❊ سایه آسا قطع این ره کردم از پای دگر
چشمهٔ چشم تر ما را بچشم کم مبین ❊ چو شد از هر قطرهٔ این بحر دریای دگر
حیرت چشمم بجا باشد که شکل آینه ❊ در تماشای رخش کردم تماشای دگر
نشاید غم کشانرا غیر شیون آرزو کردن ❊ اگر خندد دهان زخم دل باید رفو کردن
اگر داری سر طاعت تو محراب شمشیرش ❊ زآب کوثر و تسنیم می باید رفو کردن
چه زیبا نرگس مستانه داری ❊ شرابی طرفه در پیمانه داری
چه دیدی واصفا از چشم مستش ❊ که هردم گریهٔ مستانه داری

واصف

**واصف** مولوی سید حسین شاه کشمیری مولد بخاری اصل در هندوستان علوم متداوله از اساتذهٔ وقت آموخت و فاتحهٔ فراغ پیش مفتی عنایت احمد مرحوم خواند طبع موزون و خاطر حرفت مشحون داشت در بهوپال آمده بماهوار صد روپیه ملازم شد چون بسفر حرمین شریفین رفتم وی در قریه های گهاٹ مضاف علاقهٔ ریاست بعارضهٔ هیضه در عین جوانی بسنه ۱۲۸۵ هجری فانی شد خدایش بیامرزاد وقت تحریر تذکره این چند بیت از کلامش دست بهم داده

تا ترک من بناز سر زلف بر شکست ❊ زاهد ز پا فتاد و بکف آه ساغر شکست
چشمم بگریه آمد و از ابر آب برد ❊ لعلت بخنده آمد و قدر گهر شکست
نازم بذوق واصف مستانه وش که او ❊ گر ناشتا شکست بخون جگر شکست
سحر بگلشنی از جنبش هوا دیدم ❊ که گل بگرد سر عندلیب میگردد
پیام من که رساند بحضرتش واصف ❊ که هر که میرود آنجا رقیب میگردد

وحید

**وحید** مولوی ابوالمعالی محمد عبد الرؤف بن منشی احمد علی مرحوم متوطن دار الامارهٔ کلکته ست و ترجمان اول کونسلی قانونی محکمهٔ گورنری البته زانوی ادب بخدمت شاد الفت حسین ته کرده و در مشق سخن نام استادی برآورده امروز سواد کلکته بوجود وش سراپا نازست و شاهد نظم و نثر

دور از و چشمم در نظاره را اسمار کرد — هر نگاهی خنجری گردیده و در دل کار کرد
گر سر شک آتشین ریزد دل من دور نیست — شعله نتواند نگهدارد شرار خویش را
اهل نظر بقیمت یاقوت میخرند — خونابه که بر سر مژگان گره شود

واسطی

واسطی تخلص سید فضل رسول خان بهادر ابن حکیم عبد الشکور است وطنش قصبهٔ سندیله از مضافات صوبهٔ اوده از احفاد مخدوم سید علاء الدین واسطی جاجنیری که نسبش بواسطهٔ سید ابو الفرح واسطی بحضرت زید شهید ابن امام زین العابدین منتهی میشود از اخوان خود بمقدرت و تمول ممتاز و حکام انگلشیه را با وی مراعات اعزازه در زمان غدر و فساد هندوستان که عالمی کمر بمعادات ارباب فرنگ بسته هزاران را کشته و خسته واسطی بواسطهٔ خیر سگالیهای قوم انگریزی جائی در دل حکام انگلش ساخت که فرمانفرمای برطانیه بعد تسلط بر ملک از دست رفته در صلهٔ این خدمت بعطای چند قری بطریق آلتمغاش نواخت وی بحسن تدبیر آنرا در عرض و طول افزوده اسباب معیشت را باحسن وجوه فراهم نمود طبعش نکته سنج و دقیقهٔ فهم با موزونی توأمست و نتائج افکارش نزد شعرای فارسی وارد مقبول و مسلم استفادهٔ این فن از تدبیر الدوله منشی سید مظفر علیخان انصاف اسیر نموده و این اسیر که اصلش از قصبهٔ امیٹھی است در لکهنو نشو و نما یافته بدبیری و ندیمی شاه اوده واجد علی شاه گوی سبقت از معاصرین بوده صریر کلک واسطی شنیدنی است

هر که بیخود از شراب نرگس مستانه شد — فارغ از فکر می و دریوزهٔ میخانه شد
خاک گشتم در هوائی بوسهٔ لبهای یار — کی عجب باشد اگر از خاک من پیمانه شد
واسطی از آمد و رفت خیالات بتان — کنج عزلت داشتم از دل مسافرخانه شد
آنقدر زارم که دشوارست تحریک نفس — قوت دل المدد آهی کشیدن آرزوست
گردن ما را که هست از عالم بالا بلند — زیر محراب خم تیغش خمیدن آرزوست
واسطی اهل فنا را وجه بینائیست مرگ — سرمه در چشم از غبار خود کشیدن آرزوست
ذوق غم تو از دل شیدا نمیرود — این درد از علاج مسیحا نمی رود

واله میرزا محمد یوسف در صفاهان بسر میکرد طبع نظم داشت این بیت از وخوش آمد بیت

چه کوتاه است شبهای وصال گلرخان یارب ‌ خدا از عمر ما بر عمر این شبها بیفزاید

**وقاری** میرزا امیر یزدی شاعر عالی ضمیر بوده است

برنگ رشته که از بخیهای زخم کشند ‌ کشم چو آه دود خون دل بدامانم

**واثق** نیشاپوری بولایت هند آمده و روزگاری مهنا داشته و در اوایل جلوس عالمگیری ترک منصب کرده بدیار خود برگشت مزاجش خالی از سودا نبوده است ع

ای جوان بر قامت خم گشته پیران نگر ‌ رفته رفته زندگی بار گرانی میشود

**وارد** محمد شفیع از شعراء شاهجهان آباد بوده است

عروج منزلت کاملان پریشانی ست ‌ که آبروی گهر در لباس عریانی ست

**وحشی** بافقی کرمانی در یزد بسر می برد بعهد شاه طهماسپ صفوی باعتبار میزیست مرد عاشق مزاج بود سخنش چاشنی درد دارد مثنوی فرهاد و شیرین و دیوان شعر از وی یادگار ست در سنه ۹۹۱

وحشی روحش از قفس جسم اوج گرای صحرای عدم گردید ع

از من مپوش چهره که غماز نیستم ‌ چون طفل اشک پرده در راز نیستم

تو بمن گذار وحشی که غمم ترا بگویم ‌ که تو در حجاب عشقی ز تو گفتگو نیاید

گرد نشیند بطرف دامن آزادگان ‌ گر براندازد فلک بنیاد این ویرانه را

مریض طفل مزاج اند عاشقان ورنه ‌ علاج درد تغافل دو روزه پرهیز ست

بلبل آن به که فریب گل رعنا نخورد ‌ که دو روزه ست وفاداری یاران دو رنگ

**وحشی** از خوش تلاشان خطهٔ کاشان ست شاگرد محتشم بوده سخنش صرف غزل گوئی بوده و آخر حال بسیر هند رسیده و مدتی درین گلزمین بسر برده ناظم تبریزی گفته وفاتش در سنه ۱۲ است در دکن مدفون شد دیوانش دو هزار بیت باشد از وست ع

شب گذاری بدل بیخود و خوابم کردی ‌ آنچنان گرم گذشتی که کبابم کردی

وہمی طہماسپ قلی قندہاری از طایفۂ اگراد بود در ہند نشو و نما یافته خدمت دیوانی بندر سورت داشته از وست

زکشتهٔ مژه‌ات ہیچ گوشه خالی نیست — جہان ز تیر تو چون خانهٔ کمان پر شد

وفا ہروی از شعراء خوش طبیعت ست در عہد شاہجہانی از راه بنگاله وارد ہند شده میگذرانید آز وست

از ما مپوش چہره که مایل ادب نییم — کوته ترست از مژهٔ ما نگاهِ ما

واصب قندہاری در موسیقی از جمله ماہران بوده در لاہیجان رفته با محمد قلی سلیم صحبت داشته آز وست

دریاب خویش را که درین بحر موج خیز — ہمچون حباب وقت تو بسیار نازک ست

وافصح نامش آقا زمان و وطنش در نواحی اصفہان بوده سخن موزون چنین میگذارد

عشق آگاہی نبخشد جان غفلت دیده را — برق نتواند بریدن این رهِ خوابیده را
پیر چون گشتی بیفشان بر جہان دامان ترک — داس کشتِ آرزو کن پشت خم گردیده را

واصل لاہیجی محمد امین نام داشت سخنش بسیار متین ست مثنوی خلعت از تالیف اوست نغمهٔ سخن چنین می سراید

درحقیقت عینکی بہتر ز پشتِ چشم نیست — دیده چون بستی دو عالم را تماشا میکنی

والی میرزا افضل بخاری در سلک منشیان امام قلیخان پادشاه انتظام داشت از وی ست

ضبط آه و ناله چون سازد دلِ زارِ مرا — آخر این پرہیز خواہد گشت بیمار مرا

والی نجف قلی بیگ نام داشته و از اہل بختیاری بوده منه

پیراہن گل ریزهٔ مقراض قبای ست — کز روز ازل بر قدِ حسنِ تو بریدند

واصف ملا ابراہیم از شعراء مشہد مقدس ست اندازه حرفش چنین باشد

درانمقام که دل مرغ نامه بر باشد — گشودنِ مژه مقراض بال و پر باشد

**وفا** میرزا اشرف الدین تمی در آخر دولت نادری بهند آمد و تا سی سال بخوبی گذرانید آخر سنه ۱۲
بساط هستی در نوشت آنه وست

عارض چون مهش یکی سنبل مشکفام دو — وای به تیره روزیم صبح یکی و شام دو

**والا** سید ابو طیب خان در الکه رحمت آباد مضاف مدراس متولد شد و سلیقهٔ استعداد و کتابت بهم رسانید شاگرد محمد باقر آگاه بود و مرید شاه رفیع الدین محدث دکنی در سرکار نواب والاجاه بتقریب تدریس سر افتخار باوج اعتبار داشت این ابیات نتیجهٔ فکر صائب اوست

کند بیان که پیش تو حال جان مرا — نی بر دسگ کوی تو استخوان مرا
ز خاک ملک جنون ست بسکه تخمیرم — بغیر قیس نداند کسی زبان مرا
نیست والا زیر بار منت ای باغبان — هر سحر از داغ یاد سیر گلزار خودست
چو دید صفحهٔ تصویر او گلستان گفت — نگار خانهٔ چینی ز نقش ارژنگ ست
والا بشوق ناوک دزدیده دیدنش — چون نی صدای ناله ز ناسور شد بلند

**واقف** مولوی میران محی الدین در او دگیر متولد شد و بخدمت مولوی علاء الدین لکهنوی و مولوی خیر الدین فائق زانوی ادب ته کرده حیثیات بهم رسانیده مرید خال خود شاه منصور قادری ست ازوست

پندار هستی تو حجابی ست در نظر — ورنه بروی یار کسی پرده دار نیست
در هر نفس فنا و بقا هست چون حباب — واقف بموج هستی ما اعتبار نیست
بسان شمع و خورشید ست طرز یار و حال من — که او در جلوه سرگرم ست من سوی عدم کوشم
چون حبابم نیست غیر از نشهٔ صهبای دل — می برد از خود مرا یک جنبش مستانه ام

**وقوعی** تبریزی مردی صلاح آثار بود بزیارت عتبات عالیات سعادت اندوز گشته و جاروب کشی کربلای معلی اختیار نموده همدران خاک در سنه بمرد ازوست

لب بستن او باعث بیتابی من شد — خاموشی گل پرده در مرغ چمن شد

| | |
|---|---|
| بناز بیخودیهایم اگر ظالم قبول افتد | ترا در جلوه میخواهم دل دیوانه میخواهم |
| پیام وصل بی قاصد بفرما سوئی من آید | برای خواب آز خود رفتنی افسانه میخواهم |
| چشم را خالی کن از دیدن تماشا نازک ست | آرزو در سینه بشکن جلوه آرا نازک ست |
| صد بیابان ناله پرداز از خموشی گشته ایم | سرمه میداند که فریاد دل ما نازک ست |

فا وحشت

**وحشت** شیخ عبدالله تهانیسری معاصر بیدل بود و شمع محفل آزوست ؎

| | |
|---|---|
| بمحفلی که حریفان وحدت آهنگ اند | بهم چو دیدهٔ تصویر محو یک رنگ اند |

فا وفائی

**وفائی** اصلش از اکراد عادیه ست در اصفهان بسر می برد و بگفتن رباعی میل تمام داشت

این رباعی ازو پسند آمد **رباعی**

| | |
|---|---|
| میگفتم عشق می ندانستم چیست | میگفتم یار و می ندانستم کیست |
| گر عشق این ست کی توان با او بود | ور یار این ست کی توان با او زیست |

فا وصالی

**وصالی** سخن سنج معنی طراز بود شعر نیکو میگفت آزوست ؎

| | |
|---|---|
| مستانه میگذشت وصالی بکوی دوست | انجا رسید و مستی پا را بهانه ساخت |

فا وفا

**وفا** آقا محمد امین اصلش از اصفهان ست پدرش بعهد عالمگیری بسیر هند خرامید و در رفاقت نواب آصفجاه منصب دوهزاری و هفصد سوار یافت وی مشق سخن از محمود مازندرانی و شیخ غلام مصطفی انسان کرد و در سنه ۱۱۹۳ درگذشت آزوست ؎

| | |
|---|---|
| گر بود مخفی ز ناقص فطرتان قدرم بجاست | پیش این جهل آشنایان معنی بیگانه ام |

فا واصلی

**واصلی** میرزا امام وردی بیگ اصلش از ایران ست خودش در شاهجهان آباد متولد شد شاگرد شمس الدین فقیر بوده و در خوشنویسی و موسیقی و تیراندازی مهارت داشته در لکهنؤ با نواب شیر افگن خان زندگانی بخوبی میکرد در اواخر سنه ۱۲ واصل بمقام اصلی گشت ازوست ؎

| | |
|---|---|
| واصلی را دگر آزار دل خود هوس ست | که رساند خبر آنشوخ دل آزار مرا |
| خوش آن نشاط که در پای خم ز هوش روم | برون ز میکده همچون سبو بدوش روم |

ظالمان از جنس مردم نیستند آدم مگو　　در حقیقت آدمی خوارند این گفتار را

وفائی | وفائی سلطان اسمعیل عادل شاه پیوسته با علما و فضلا صحبت میداشت و مراعات ایشان واجب می شناخت حلیم و کریم و سخی بوده از علو همت هرگز بدخل و خرج مملکت وا نمیرسید و طریقهٔ عفو و اغماض را دوست میداشت و در ماکولات و ملبوسات میکوشید و هرگز فحش بر زبان جاری نمیساخت هیچکس از سلاطین دکن بلطافت و متانت او سخن نگفته این چند لآلی از خزانهٔ طبع اوست ؎

دل خوبان ز قید مهر آزاد است پنداری　　مدار دلبری بر جور و بیداد است پنداری

مراحم محنت از عشق تو بر دل میرسد هر دم　　دل ویران عاشق محنت آباد است پنداری

ز هجرت آتشی دارم بدل کز بهر تسکینش　　نصیحتهای سرد زاهدان باد است پنداری

دل ریشم وفائی آنچنان خو کرده با تیرش　　که پیکانش بجائی مرهم افتاد است پنداری

آنچه وفائی منال از ستمش　　که ستم نیز غایتی دارد

وقوعی | وقوعی محمد شریف نیشاپوری الحادش از هر کس که در زمان اکبری بآن اشتهار داشت زیاده بود و بتناسخ مائل بلکه عازم و جازم آز وی ست ؎

در زیر زخم تیغ تو عمداً نمی طپیم　　شاید ز ناتوانی خویشت خبر کنم

از غم افتادم بحال مرگ هنگام وداع　　تا شوی آگه که در هجران نخواهم زیستن

وحشت | وحشت عبد الواحد از نبائر امام غزالی ست در قصبهٔ تهانیسر نشو و نما یافته بآزادگی طبع سر کرده بود در چمن روزگار و در عالم وارستگی نخلی بود فارغ از اغصان حوادث این دار بیدار در آخر سنه ۱۰۹۱ درگذشت این ابیات از وی ست ؎

برنگی شورش آلود است از یاد تو آرامم　　که شد چاک گریبان نگین بیتابی نامم

شهید تیغ مژگانم تماشا میتوان کردن　　قیامت سبز گردیده ست بر گرد در و بامم

سیه بختی پیامم یک جهان برق بلا دارد　　بود گرد خرام صبح محشر جلوهٔ شامم

نگه دزدیدن از عالم تجرد خانه میخواهم　　ز مژگان وا نگردن طرح این کاشانه میخواهم

درین سواد سفیدی میکند ست

امروز بر جبین تو چین دیده ایم ما ٭ صد رنگ ناز زابکمین دیده ایم ما ٭

گر بود در ره بکقدمم بی رهنما دور ست دور ٭ بی اجل نتوان رسیدن گرچه منزل زیر پاست

آگه ز دل شکستن بلبل نه هنوز ٭ طرف کلاه خود دگرای گل ندیده

عمری ست در رخ تو تماشائی خودیم ٭ آیینه ست بسکه ترا از صفا جبین

نباشد از گداز دل محبت نامه ام خالی ٭ چو بکشائی سر مکتوب من طوفان شود پیدا

نیستم محتاج خضر از فیض سوز خویشتن ٭ اخگرم خاکستر خویشم به از آب بقاست

## رباعی

تاکی بهوا و حرص مائل باشی ٭ زان ره که بریدنی ست غافل باشی

اکنون که گذشته را تلافی خواهی ٭ از خنجر انفعال بسمل باشی

والا اسلام خان بدخشی جد محمد افضل ثابت نامش میر ضیاء الدین حسین بود طبع موزون داشت

این شعر از وی ست

وسعتی پیدا کن ای صحرا که امشب در غمش ٭ لشکر آه من از دل خیمه بیرون می زند

وامق محی الدین بلگرامی ذهن درستی داشت و با کتب فارسی اشتغال مینمود و حیثیتی بهم رسانده

و مشق سخن از میر نوازش علی کرده و در اواخر سنه ۱۲ درگذشته از وی می آید

گر نه بینی تو مرا بر سر راهی گاهی ٭ چه شود گر بنوازی بنگاهی گاهی ٭

بسکه واماندهٔ هجرم ز خدا میخواهم ٭ وصل هر روزه اگر نیست بماهی گاهی

یاد روزی که گذر داشت بکویش وامق ٭ بود با او نظر لطف تو گاهی گاهی

بسکه حیران تماشائی تو گردیدم نماند ٭ در چراغ دیده ام چون دیدهٔ بسمل فروغ

سحری که رفت جانان برکاب او نرفتی ٭ برو از تن من ای جان بچه کار خواهی آمد

ز دیدن سر کوی تو شاد شد وامق ٭ مسافرست و نگاهش بمنزل افتاده ست

بتحیب صبح ز خورشید گلفشانیهاست | بجام پیری ما باده جوانیهاست
براه ما نو چه در بازیم نی دینی نه دنیائی | دلی داریم و اندوهی سری داریم سودائی
واضح بهیچ راه دلم وا نمی شود | این قفل زنگ بست شکستن کلید اوست
بر مراد دل خود بال زدن نقصان ست | وقت آن خوش که مراد قفس انداخته ایست
گرچه آزادم ولی جانم فدائی دیگریست | گرد سر گرداند صیادی فراموش داده است
رشک فرمای دلم نیست بجز عیش حباب | یافت یک پیرهن هستی و آن هم کفن ست
بیخود شدیم آفت مینای ادب بود | ساقی کرم افزود که در نشئه کمی کرد
رفتنیهای جهان قابل دل بستن نیست | اینقدر بسکه دمی خاطر خود شاد کنند
گله صاف به از عفو غبار آلود ست | هست دوزخ گنهی گو بدارا بخشند
بهار و وقت صبا گل بکام گلچین باد | که ما بکنج قفس طرح آشیان کردیم
بکاغذ انگری پیچیده ام یعنی دل خود را | مبادا اگر نه برحالم کنی ای نامه بر رحمی
نشان سیر بهارست عمر رفته بیاد | ز نقش پای صبا رنگ غنچه بیدارست

## رباعی

در گنجفهٔ دهر شهان عالم | در صنف رعیت اندنی بیش و نه کم
حکمی دارند زان جهاندار شدند | چون حکم نماند گشت بازی برهم

واحد میر عبدالواحد ترمذی بلگرامی صاحب طبع لطیف و ذهن شریف بود و بحلیهٔ مکارم اخلاق و جلائل اوصاف سراپا آراستگی داشت اختر نجابت از جبین مبینش میدرخشید و عطر خلق محمدی از گل عنصرش می تراوید شعر بزبان فارسی و هندی میگفت و جواهر زواهر مثقب اندیشه می سفت در موضع راهون از اعمال لاهور در معرکهٔ جنگ باکفار آن نواحی جرعهٔ شهادت چشید و این واقعه در سنه ۱۱۳۴ واقع شد صیاد فکرش وحشیان معانی فراوان صید کرده اما از عوارض روزگار مقید رشتهٔ شیرازه نساخته لهذا اکثری ازان به پرواز آمد برخی از اشعار که در بیاضها مثبت بود ن ۱۵۲

چرخ را آرامگاه عافیت پنداشتم — آشیان کردم تصور خانهٔ صیاد را
هرچند که خود گم شده ام راه نمایم — در قافلهٔ عشق تو آواز درایم
چون شاخ که از میوهٔ بسیار شود خم — از بار هنر بر دل خود نیز گرانم
آنچه راز دل چه آمده بر سر زبان — بیرون نمیرود ره ازین کوچه باز گرد
زبار منتِ احسان دریا ابر نیسان نے — کند افغان چو مجروحی که زخمش آب بردارد

وحید ملا کلوج در زمان شاه اسمعیل در عرصهٔ سخنوری داد مردمی داده دیوانش هفت هزار بیت دیده شد و باآنکه عامی بوده از مساعدت بخت و درستی سلیقه سخنش خالی از عیب بست

از وست

محال ست اینکه عاشق را شود یک کام دل حاصل — تمنا بر تمنا بشکند تا جان برون آید
گر میسر نشود بوسه زدن پایش را — هر کجا پای نهد بوسه زنم جایش را
من مست می عشقم و او مست می ناز — من بیخبر از خویشم و او بیخبر از من
توان بخواب رخت دید لیکن از خجلت — چگونه روی تو بیند کسے که خواب کند

واضح میرزا مبارک الله مخاطب بارادت خان از دودمان امارت ست در عهد جهانگیری بمنصب میر بخشیگری دم مباهات میزد و در زمان جلوس شاهجهان بوالا پایهٔ وزارت مترقی گشت و بعد مدت قلیل بایالت دکن و خطاب خان اعظم فوز عظیم اندوخت در ایام حکومت جونپور موافق سنه ۱۰۵۸ مرحلهٔ آخرت پیمود دیوان واضح بنظر در آمد این چند گل ازان چمن چیده شد

عارف از وبرست ولی او نمی شود — آیینه رونما شود و رو نمی شود
ز مقراضِ فنا نور ست شمع زندگانی را — بود آب دم شمشیر صندل سرگرانی را
چه الفت ست بزلف تو بیقراران را — بلی سیاه پسند ست سوگواران را
موج و وحشت کند محروم از ساحل مرا — در طپیدن رفت از کف دامن قاتل مرا
در عالم دل باختن خویش رواج ست — عمر یست که ویرانهٔ ما وقف خراج ست

چو می بینم بدی از خصم خود در مهر میکوشم ‏ ز آب سرد دایم چون سفال گرم میجوشم
ناقصان را جور بیاشد گواراتر ز لطف ‏ آتش سوزان به از آبست خشت خام را
سیم و زر دنیا پرستان را منافق میکند ‏ پشت و رو باشد یکی آینهٔ بی سیم را
دل اگر میگویم از طفلی نمیدانی که چیست ‏ آنچه روز اول از ما برد آن را بده
آگه کسی از ناخوشی زادهٔ خود نیست ‏ از تلخی گفتار خبر نیست زبان را
بر میوهٔ رسیده زدن سنگ ابلهی ست ‏ زنهار از سوال مرنجان کریم را ؛
مرا بر ریختن خون خود مضائقه نیست ‏ کسی اگر بتو گوید چرا چه خواهی گفت
چو من نمیرم یار میگویند عاشق میکشد ‏ من نه تنها عاشقم بر دوست خود هم عاشق ست
بود خاصیت آب بقا خوی ملایم را ‏ که از دندان زبان را زندگانی بیشتر باشد
بشاهان میرسد از زیر دستان فیض پنهانی ‏ بنای خانه را از خشت زیرین محکمی باشد
چو دولت یافتی خوی بدت فرمان روا گردد ‏ که در وقت سواری دست چپ صاحب عنان باشد
بزر پاشی بود مشهور خورشید جهان اما ‏ زر پاشیده را پیوسته در دامان خود دارد
در وصل دلم وا نشود بسکه ضعیفم ؛ ‏ از رشتهٔ باریک گره دیر کشاید ؛
نیایم در شمار اما بسان رشتهٔ گوهر ‏ درشتان را بنرمی آشنائی یکدگر سازم
در سر کوی بتان همچو سخن در دل لال ‏ هر طرف روی کنم راه بدر نیست مرا
بگلشنی که رخ دوست بیحجاب شود ‏ ز شرم غنچهٔ گل شیشهٔ گلاب شود
لبی که زمزمهٔ خواستن بود سازش ‏ صدای ریختن آبروست آوازش
چو لاله روزن گلچین بود گریبانم ‏ حدیث زشتم و نیکو نوشته اند مرا
هر جا دلیست در پی چشم سیاه تست ‏ عالم تمام زیر نگین نگاه تست ؛
از هم چو باز شد مژه ام خون دیده ریخت ‏ گفتی مگر که بخیهٔ زخمم ز هم گسیخت
ما طائران شوقیم آرام نیست جان را ‏ بر بال خود نهادیم بنیاد آسمان را

نیکخواهان در جهان مکروه طبع مردم اند
جز ترش روئی نه بیند شربت از بیمارها

روزگار آخر ستمگر را ستمکش میکند
شیشه میسازد مکافات شکستن سنگ را

اگر خورشید رخسار تو در پیش نظر باشد
چو ماه نو ز پیری میروم سوئی جوانیها

ز ابنای جنس خود بحذر باش زانکه آب
با آن سرشت پاک بآیینه دشمن ست

آزاد نیستند بدولت رسیدگان
گر دید پای بند نگین تا سوار شد

گر تهی دستی نه واعظ مایهٔ دیوانگی ست
چیست باعث کز درختان بید مجنون میشود

صد حیف که ما پیر جهاندیده نبودیم
روزی که رسیدیم بایام جوانی

ظاهر آرائی نباشد شیوهٔ روشندلان
میرد آتش از برای جامهٔ خاکستری

ما از شکست خویش رخ یار دیده ایم
این باغ را ز رخنهٔ دیوار دیده ایم

عرق ناکرده پاک از محفل ما شد نگار ما
درین گلشن سبک برخاست از شبنم بهار ما

زبان بسته نگهبان راز دل باشد
حصار خانهٔ ویران چراغ خاموشی ست

تدبیر دلگشائی ما هیچکس نکرد
این فکر را بدامن صحرا گذاشتیم

دور و دراز شد سفر بیخودی مرا
گویا ببوئی زلف تو از هوش رفته ام

امشب کشایشی نبود چشم صبح را
واعظ گرفته اوج مگر دود آه تو

وحید

وحید میرزا محمد طاهر قزوینی یگانهٔ عصر بود در فنون و علوم و نظم و نثر گوی از همعصران می برد دفتر نویس شاه عباس ماضی بود آخر بمجلس نویسی شاه که عبارت از وقائع نگاری باشد سربلند گردید و آخر الامر بوالا پایهٔ وزارت متصاعد گشت شیخ علی حزین ترجمهٔ او در تذکرهٔ خود ببسط تمام نوشته دیوان غزل قریب سی هزار بیت از وی بنظر در آمد سرسری چند بیت برچیده شد

نور معشوق ازل در دلم از یار افتاد
عکس خورشید ز آیینه بدیوار افتاد

مرا از صحبت جاهل چه باک می باشد
که در دهان نجس حرف پاک میباشد

هزاران آه از آن خواری که چون میآمد از بزمم　　بامید شفاعت جانب اغیار میدیدم

بهر تو شنیده ام سخنها　　شاید که تو هم شنیده باشی

تهمت زده ام کرده بعشق دگر ای کاشکی　　پرسند که غیر از تو بعالم دگری کیست

از دوستیت بهره ام این است که در شهر　　یک دوست ندارم که بجان دشمن ما نیست

قاصد ز بزم رفت که آرد خبر از یار　　باز آمد و اکنون خبر از خویشش ندارد

خوش آنکه با تو دهم شرح مشکل خود را　　بگریه افشتم و خالی کنم دل خود را

والهی از سادات بلدهٔ قم بود بر امرد طفلی از طائفهٔ شاملو شیفته شده گوش و بینی خود بباد داد

از وست

حلق خشکی ز تف سوختن دل دارم　　دم آبی طمع از خنجر قاتل دارم

گه کنم آرزوی بوس و گهی میل کنار　　یک کف خاک و صد اندیشهٔ باطل دارم

چاک پیراهن یوسف که گل تهمت بود　　خنده بر سستی تدبیر زلیخا میکرد

واعظ میرزا محمد رفیع قزوینی پایهٔ تعریفش از آن رفیع تر که بسلم قلم توان رسید و شرفهٔ توصیفش از آن بلندتر که ببال اوراق توان پرید لآلی منظوماتش در کمال خوش جلائی و جواهر منثوراتش در نهایت بیش بهائی حجت کمالش کتاب ابواب الجنان است که باتفاق جمهور کتابی باین خوش بیانی در باب مواعظ ترتیب نیافته مطالعهٔ دیوان واعظ طبع را در اهتزاز آورد این چند غزال رعنا از ختن زار دیوانش بخرامش می آید

از زبان کلک نقاشان شنیدم بارها　　بی زبان نرم کی صورت پذیرد کارها

اینقدر طول امل ره میدهی در دل چرا　　مصحف خود را باین خط میکنی باطل چرا

آزاده بهمراهی کس بند نگردد　　خاصیت سرو است که پیوند نگردد

حرفی اگر بعاشق بیتاب می زند　　شرمش طپانچه بر گل سیراب می زند

سر برون آورد عکس از روزن آئینه گفت　　فیض صحبت میتواند سنگ را آدم کند

وحشی بدل این شعلهٔ سوزنده چو فانوس | از پرتو آن شمع برافروخته دارم

صبر خواهم کرد وحشی بر غم نادیدنش | منکه خواهم مرد گو از حسرت دیدار باش

بست زبان شکوه ام لب بسخن کشادنش | عذر عتاب گفتن و مژدهٔ لطف دادنش

مصلحت دید چنین صبر که سویش نروم | بنشینم بر هش بر سر کویش نروم

دیده خوش مصلحتی لیک دریغا کو تاب | که یک امروز بنظارهٔ رویش نروم

زینسان که تند میگذرد خوشخرام من | کی ملتفت شود بجواب سلام من

من و از دور تماشای گلستان کسی | بنسیمی شده خورسند ز بستان کسی

در نظر نعمت دیدار بحسرت نگران | دستها بسته و مهمان شده برخوان کسی

وحشی از شوق تو جان داده تو باشی زنده | زندگی بخش کسی عمر کسی جان کسی

فانی

ولی دشت بیاضی واقف رموز خفی و جلی ست و آسوده گنج مرتاضی اصلش از قائن ست در فن نظم طبع خوشی داشت معاصر شاه طهماسپ بود و فاتش در سنه ۹۹۰ واقع شد صاحب دیوان ست و شاعر رفیع الشان از وست

کاش در بزم تو غیرت ندهد راه مرا | تا بحسرت نکشد طعنهٔ بدخواه مرا

بگفتم ناشکیبم وعده را حد نیست پنداری | بشوخی سر بر آوردی و رسوا ساختی ما را

هلاک میشوی اینک و لی نمیگفتم | مکش که جام قریب ست ناچشیده بهشت

دل که هر دم ز رخت صد هوس منظور ست | گر تسلی بنگاهی نشود معذور ست

بمصلحت گله را میکنم روانه و رنه | فدای تست اگر صد هزار جان دارد

درماندهٔ احوال خودم این چه حجاب ست | فارغ بگذر طاقت نظاره که دارد

جز این چه شکوه توانم از آن ستمگر کرد | که هرچه در حق من غیر گفت باور کرد

یاد آن آغاز رسوائی که یار از دیدنم | شرمگین میگشت و من از وی حجابی داشتم

دل بمحرومی دیدار نهم به که ز دور | همچو حسرت زدگان آیم و نظاره کنم

نرگس او کاه کاه از سرمه دنباله دار | با سیه روزان خود لطف زبانی میکند
دلم از کوچهٔ آن زلف هراسان گذرد | همچو مجروح که از مشک فروشان گذرد
غم چه استادهٔ تو بر در ما | اندر آ یار ما برادر ما
دل از غرور بمن وانمی شود نفسی | ز پهلوی تو مگر این دماغ پیدا کرد
قسمت ببین که از لب شیرین نوخطش | حلوا بدیگران و بما دود میرسد
ترا که گفت که مائل بسیر بستان باش | بنوش یکدو سه جامی و خود گلستان باش
همان بهتر که من از آستانش زود برخیزم | چه لازم بعد روزی چند ناخشنود برخیزم
آغشته بخون میروم از کوی تو بیرون | میخواست دل من که باین رنگ برآیم
تو ننویسی بکس مکتوب لیک از بدگمانیها | چو برخیزد کبوتر از سر بامت برد هوشم
من نمیگویم که مجنون باش در صحرا نشین | شهر هم بد نیست لیکن فارغ از دنیا نشین
سرو روان من گذری کن بسوی من | تا آب رفته باز بیاید بجوی من
شود سالک ز بند خود رها آهسته آهسته | رود از دست چون رنگ حنا آهسته آهسته
نخواهم تند چون سیلاب گفتن سرگذشت خود | کنم پیش تو عرض ماجرا آهسته آهسته
تلاش وصل این سیمین بران آخر گدایم کرد | شدم مفلس ز فکر کیمیا آهسته آهسته
ای آنکه سوز میطلبی از مزار ما | از مرقد منور پروانه غافلی

**وحشی**

وحشی دولت آبادی روزی چند مرغ روحش در وحشت آباد عالم خوشگوئیها نموده در سنه ۱۰۶۳ از قفس بدن پرواز نمود از دست ص

قرب تا حاصل نشد دوری ز جانم برنخاست | اتحاد شمع برق خرمن پروانه بود
بی لطفی بحال تو دیدم که سوختم | وحشی بگو که از تو چه تقصیر آمده است
آتش بجگر زان رخ افروخته دارم | وین گریهٔ تلخ از جگر سوخته دارم
در دام غمت تازه فتادم نگهم دار | من عادت مرغان تو آموخته دارم

بخاطر رسید ع جام طرب بدست تو لبریز داده اند بعد بیداری این پیش مصراع بهم رسانیدم
در خنده اختیار رنداری برنگ گل * و نیز میگفت این مصراع بخاطر رسید ع ای چه اغنت
بکف از رنگ حنا زود بیا * شش ماه فکر مصراع دیگر کردم تا این پیش مصراع بهم رسانیدم
ع دل ز دستم به شبستان غمت گم گردید * دیوانش سیر ضخامت ست این اشعار از انجا
فرا گرفته شد

نکشد یار از غرور مرا / کشتن خویش شد ضرور مرا
خواهم سعادتی ز طواف قدم برم * / ورنه چه حاصل ست ازین مشت پر مرا
آنقدر یادی که زخم کهنهٔ ما نو شود / آرزو زان خامهٔ مشکین رقم داریم ما
نشنوم نافه گر از نکهت زلفت دم زد / اعتباری نبود گفتهٔ سودائی را
در نظر چون سایهٔ شمشاد می آید مرا / سر بپائی یار سودن یاد می آید مرا
ای هم آوازان وداع عندلیب من کنید / بوی گل از جامهٔ صیاد می آید مرا
آه از خشکی طالع که درین فصل بهار / سیل تشریف نیاورد بویرانهٔ ما *
گریزگاه بود این دل پریشان را / خدا زیاده کند عمر زلف جانان را
نو آمدم بدام تو زودم چه میکشی / بگذار یکدو روز بکنج قفس مرا
چند روزی شد ز کویش رفتم و یادم نکرد / گرچه یاد آرند اکثر نو ز دنیا رفته را
خجل ز انجمنم شرمسار از چمنم * / نه عندلیب نه پروانه کرده اند مرا
یارب ز دود آه کدامین سیاه روز / آن زلف در بهشت پریشان نشسته است
خامه را احوال ما تقریر کردن مشکل ست / زانکه او را بر زبان زخم ست و ما را در دل ست
رسید یاد و گریبان من دریدو گذشت / بداد کوتهی دست من رسید و گذشت
نی جیب من درید و نه دامان من کشید / ما را درین بهار نیامد بکار دست
ز هر کسی بجهان یادگار می ماند / بگوئی یار ز ما هم غبار می ماند

اوقات و انفاس گرامی در پی افکار خیالی از لغزش ناسزا و کردار غیر زیبا نیست گو در حق همه اشخاص گمان این فسوق معتبر نباشد هنوز گروهی از خداپرستان است که شغلی باین فن دارد و ذره از خلاف حق بر زبان و بیان ایشان جاری نمیشود و ارتکاب محذوری و فعل محظوری از ایشان صورت نمی گیرد لکن قلیل ما هم حکم هر شی بر اکثر است. بر اقل پس صرف وقت در انشاد شعر و انشاء نظم اگر بقدر ملح در طعام و نحو در کلام باشد و مقصود از ان احماض خاطر مستهام و تسلی دل ناکام بود مضایقه نیست و اگر عوض جمیع اشغال مستحسنه و افعال بایسته و احوال شایسته و اصلاح ظاهر و باطن بقواعد شریعت حقه و اوامر و نواهی ملت صادقه همین سودای جنون در سر جوش پیرایه مالیخولیا در برست محل عبرت و مقام غیرت باشد تا کرا فهم بوضع هر شئی در موضع او ارزانی فرمایند و از مزالق افراط و تفریط رهائی بخشیده بر شاهراه یقین و عرفان بگذارند و باحوال زندگان فنا اساس و فانیان بقا اقتباس نظر بصیرت او را واکشایند

رباعی

دنیا خوابیست کش عدم تعبیر است صید اجل است گر جوان و پیر است
هم روی زمین پرست و هم زیر زمین این صفحهٔ خاک هر دو رو تصویر است

الٰهی لطفی همراه کن که از کشمکش اندیشهای تباه براه نجات افتم و از حیص بیص کردار پست و همت زبون بر کران صواب آیم ؎

دولت اگر همدمی ساختی عمر بدین تیره نپرداختی
در دلم آید که گنه کرده ام کین ورق چند سیه کرده ام

الله بس باقی هوس

**واقف** شیخ نور العین خلف قاضی امانت الله ساکن بٹاله من توابع لاهور طبع بلندش تحسین خواه و فکر ارجمندش قابل بارک الله عمری خدمت سخن کرد و در تصحیح زبان کوشید اگرچه کتب تحصیلی هم کسب نموده اما لذت شعری بر مذاقش غالب آمد میگفت شبی در رویا این مصراع

واقف

اگرچه بمرتبهٔ سافل و درجهٔ نازل واقع ست قیامت این نست که مصرف این عشق درین
روزگار پرآزار از نسوان متجاوز گشته بمردان افتاده ست که هیچ راهی برای سلوک این
جادهٔ ناهموار و طریق دشوار گذار بر روی کار نیست واگر معالج بالفرض مسیحا باشد ازالهٔ این
مرض باین درمان نتوانستن کرد این بلاء ناگهانی و آفت آسمانی آفریدهٔ او باشان ایران و زمرهٔ
مردم صفاهان ست ولهذا دواوین و مجامیع فارسیان را دیده باشی که در تشبیب و تغزل خود
چه ستمها که بر جان ایمان نکرده اند و کدام خونریز ست که بر دودمان انصاف روا نداشته و
بدولت این ناپاک دینان و تاک پرستان این داء عضال بسیر گلزمین هند و سند خرامیده و در
حدود دلهای مسلمان زادهای غفلت منش که از علم شریعت و احکام ملت بی بهرهٔ محض افتاده اند
ریشهٔ اقامت دوانیده و در زوایای خواطر ایشان بکشاده پیشانی آرمیده اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَیْهِ رَاجِعُونَ

هر خس و خار که در راه نمودی دارد    آخر ای باد صبا این همه آوردهٔ تست

پیش ازین اطوار حب الهی را برای تسلی خاطر آشفته و دل شکسته در پیرایهٔ سخن نظم جلوه
میدادند و بر الفاظ ساغر و مل و رخ و زلف تعرج نمیکردند تا آنکه گروهی از نفس پرستان
دین دشمن و بوالهوسان شیفتهٔ شاهدان سیمین تن بر ظواهر این مبانی قناعت نموده و از
معانی قطع نظر فرموده هنگامهٔ عشقبازی و جان سپاری آراستند و خلقی بسیار را از بی ریشان
و زنان گل اندام بدام معشوقی گرفتار ساخته و این فسوق و فجور را در چشم هوی پرستان جلوه
استحسان داده از جا ربودند و به ناباستها راه نموده مبتلای آلام دنیا و آخرت فرمودند
و لوح دلها را از نقوش عرفان و توحید رحمان پاک شسته جادهٔ دوزخ جاویدان پیمودند
و بتقلید پیر مغان میکدهٔ کفر و کافری عزازیل راضی به تنها روی در هاویهٔ سقر نشده گروهی را
از همجنسان و ابناء نوع خود نیز همراه بردند و رفیق طریق وادی آتش گردانیدند ضلوا
فاضلوا و شک نیست که اگرچه نیات سلف درین شعر و شاعری مستحسن خواهد بود و وقوف بدین
مفاسد در خواطر شان مخطور نشده لیکن اینقدر انهماک درین کار و بار بیدار و استغراق

كم قد خلوت بمن اهوى فيمنعني — منه الحياء وخوف الله والحذر
وكم ظفرت بمن اهوى فيقنعني * — منه الفكاهة والتجميش والنظر
اهوى الملاح واهوى ان اخالطهم — وليس لي في حرام منهم وطر
كذلك الحب لا اتيان معصية — لا خير في لذة من بعدها سقر

عتبی درین محل لطیفه سنجیده گفته که مردی بعض عرب را گفت ماینال احدکم من عشیقته اذا خلا بها قال اللمس والقبل وما شاكلهما قال فهل يتطاولان الى الجماع فقال بابي وامي ليس هذا بعاشق هذا لطالب ولد انتهی گویم نیل لس وقبل از عشیقه نیز مرتبهٔ نازل است و درجهٔ عالی صبر وعفاف وقناعت بر ذکر باشد یا احماض بعض اوقات بانشاد اشعار زیراکه هرچند سودن وبوسیدن از صغائر ذنوب ست نه کبائر جرائم لیکن استرسال نفس در امثال این احوال منجر بفساد مآل میگردد واز عشاق مجازی این زمان کمتر کسی باشد که طالب وصال محبوب ونیل مطلوب نبود وانچنین کس که ذائقهٔ محبت در دل داشته باشد و پابند سلسلهٔ آداب ومحبت بر طریقهٔ اصحاب دل بود در صد هزار یکی هم نتوان یافت امروز هرکه هست که دعوی عشق باکسی میدارد غرض وی از محبوب استحصال وصال یا استجلاب امتعه واموال ست لا غیر بلکه اگر بنظر غور نگرند دریابند که درین دور آخر خود وجود عشق ومحبت اگرچه بر طریقهٔ مجاز بود یافته نمیشود وانچه دیده وشنیده میشود فسق بحت وغرض صرف واظهار غیر واقع واضمار مخالف اظهار ست پس بس عشق نبود انکه در مردم بود * این فساد خوردن گندم بود * و ازینجاست که ثوران این مرض در اهل دول وجاه واصحاب فراغت وفرصت بسیارست و در مفالیس ومحاویج که دسترس بمقاصد خویش ندارند کمتر ونادر بلکه معدوم ومفقود ست

چنان قحط سالی شد اندر دمشق * — که یاران فراموش کردند عشق *

واگر این عشق که آنرا فسق نام کرده ایم جائی باشد که انجا حصول مطلوب میگنجد ونیل مقصود دست بهم میدهد تاهم غنیمت ست زیراکه بر وجه شرعی اگر تا یار رسد مضائقه نیست اگرچه

وازینجا ظاهر شد که صرف عشق در بارهٔ غیر محبوب مطلق اضاعت وقت وقلب موضوع ست ولهذا
در قرآن کریم آمده وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ پس اگر یکی آفرینش او بر قلق و اضطراب آمده
اگر بمرتبهٔ محویت جمال ذوالجلال نرسد وگرفتار رنگ وبوی مظاهر کونیه گردد بروجهیکه دامن حالش
آلودهٔ عصیان نگردد واین مجاز موصل بحقیقت شود غنیمت ست بخلاف جمعی که این درد وسوز را
درمان بوصال محبوب کرده اند واین مویشگی وچسپیدگی را غایت مطلوب دانسته چه این صریح
ظلم وستم بحت ست ولهذا میر حسینی در منقاء چه خوش کلام بر زبان رانده رباعی

خوبان زمانه جلگی سیم طلب | عشاق فتاده در طمعهای عجب
افسوس که از گردش دوران دو رنگ | در حسن حیا ماند و در عشق طلب

وصفی حلی گفته ؎

یقولون لي بالله ما انت صانع | اذا زارك المحبوب قلت انيك

ودیگری گفته ؎

حدثنا عن بعض اشياخنا | ابن بلال شيخنا عن شهر يلث
لا يشتفي العاشق مما به | بالضم والتقبيل حتى ينيك

وقیس بن ملوح گفته ؎

فوالله لولا خشية الله والحيا | لعانقتها بين المقام وزمزما
وقد حرم الله الزنا في كتابه | وما حرم الرحمن خلا ولا فما

واین نوع شیفتگی واین طرز آشفتگی در واقع نوزان قوای حیوانیه وشهوات نفسانیه ست
نه افعال انسانیه زیرا که محبت صادق ومودت واثق همان ست که دران خیال فاسد بخاطر عاشق
نگذرد وجز جوش درون وشنیدن مضمون ودیدن روی دلستان طلب دیگر برنخیزد ورنه داخل
در فنون جنون واقسام مالیخولیاست کما تقدم ولهذا انقطویه درین محل چه خوش سخن فرموده
وداد فریاد پرستان داده ؎

وما تلذذت الا من العشق مهجتي — وهل طاب عیش لامرء غیر عاشق

و دیگری گفته

ولا خیر فی الدنیا بغیر صبابة — ولا فی نعیم لیس فیه حبیب

وبعضی گفته

ما ذاق بؤس معیشة ونعیمها — فیما مضی احد اذا لم یعشق

و دیگری گفته

وانی لاهواها واهوی لقاءها — کما یشتهی الصادی الشراب المبردا

وبعضی گفته

کفی حزنا بالهایم الصب ان یری — منازل من یهوی معطلة قفرا

و دیگری گفته

عجبت لمن یقول ذکرت الفی — وهل انسی فاذکر من هویت

وبالجمله اگر باب پنجم از کتاب گلستان سعدی شیرازی خوانده باشی دریابی که این عشق خانه برانداز و مرض جانگداز بلائی عام و ابتلای خواص و عوام بوده ست و هیچیکی از اهل دل و صاحب علم و عمل الا ماشاء الله ازان نیاسوده ع تو خود چه آدمی کز عشق بیخبری ٭ لیکن اینقدر هست که پیش ازین عشاق بر ذکر محاسن معشوق و نظر بر روی او اکتفا میکردند و گذشتن ایشان در کوی محبوب و شمیدن بوی او غایت تمامی بود هرچند اینهم هم از مقاصد شریعت حقه فی الجمله اجنبیتی دارد چه مقصود از خلقت بشر و آفرینش این نوع بزرگ حب محبوب حقیقی و عبادت خالق و فاطر عالمست نه عشق بنی آدم گوینده درینمقام چه خوش گفته ست ٭

غیر حق هرچه دلت را بر بود — سد راه تو همان خواهد بود

وسعدی فرموده

دلارامی که داری دل درو بند — دگر چشم از همه عالم فرو بند

الی البساتین والمزارع الزهرة ومباشرة الاعمال المهیبة للخصومات والمنازعات لیشتغل افکارهم بذلک ویکثر اهتمامهم بغیر المعشوق وینفعهم السفر والصید وتخویفهم بغتة احیانا وفی الجملة ینبغی ان لا یترکهم فارغین والجماع بغیر المعشوق ینقص من العشق ویزیل الفکر فیما ینشط النفس ویشغلها بغیره وربما یدفع عن الدماغ والقلب الابخرة الردیة المنفصلة عن المنی ویکسر عادیة المواد المحترقة التی تحصل فی العاشق من دوام الفکر والسهر والجوع وغیرها انتهی وتمام این بحث بامالہ وماعلیہ درکتاب نشوة السکران من صهباء ذکر الغزلان کہ درین جزو زمان ریختہ خامہ آشفتہ بیان درتازی زبان گردیدہ ذکر کردہ ایم و آبو اسحق ابراهیم بن تمیم قیروانی درکتاب المصون فی سر الهوی المکنون برای عشق نامها ذکر کردہ آزانجملہ این ست شغف مقت وجد کلف اسف تیتم جوی دنف صبوة صبابت کرب کابة شجو خلابه بلابل حسوات تباریح سدم غمرات وهل شجن لاعج حزن کمد التاب وصب لذع حرق سهد ارق رقت جزع خوف هلع طمف حنین تحرق انین استکانت تبلد تبالة تجلد لوعه تفجع فتون شجون مس جنون لمم خبل رسیس تبل داء مخامر ضنا عقل مختلس نفس مختبس لب مسلوب دمع مسکوب علق غرام هیام انتهی وآزانجملہ ست دمعة باکی ولوعة شاکی بلکہ هر لفظ کہ دران معنی سوز وگداز باشد ومودی مضمون سودا ورسوائی بود صالح آنست کہ برای عشق نام باشد آبن ابی طاهر از علی بن عبدہ آوردہ کہ هیچکی خالی از صبوت وعشق نباشد مگر آنکہ دراصل خلقت ناقص افتادہ یا منقوص البنیہ بودہ ست یا برخلاف ترکیب اعتدال واقع شدہ ولهذا

شعبی این بیت بسیار میخواند ؎

اذا انت لم تعشق ولم تدر ما الهوی فانت وعیر فی الفلاة سواء ؏

ودیگری گفتہ ؎

ولا خیر فی الدنیا ولا فی نعیمها وانت وحید مفرد غیر عاشق

وبعضی گفتہ ؎

تخيل المحبوب والتفكر فيه واما الاسترداد فلشدة الحاجة الى نفض البخار الدخاني بسبب تراجع الروح الى القلب قال روفس علامة للغموم يبس البدن والسكوت وقلة النشاط للعمل قال ابن التلميذ بهذه العلامات يحصل جنس العلة وهو الغم وبكتمان سبب الغم يتخصص سيما اذا انضم معه قلة مبالات المريض بقول الطبيب ومساهلته فانه يدل على انه عارف بدائه ولا يمكنه ان يبديه للطبيب اما لكونه في ولاية غيره من والد او مالك او للاستحياء من الناس او لغير ذلك فاذا اتفق مع هذا ان يتغير حال العليل في نبضه ونفسه ولونه مما يسمعه او يراه فاعلم ان له تعلقا بذلك الشئ وبهذا الوجه فهم جالينوس امر المرأة العاشقة فانها كانت مستهنية بكل ما يسأ لها عنه ثم انه اتفق ان ذكر رجل فتغير لونها ونبضها فذكر رجل آخر فلم يتغير ثم امر بذلك الرجل الاول فعاد التغير فقضى بعشقها له ويعرض هذا في اكثر الامر للمخنثين والمغزلين اي المحدثين مع النساء والمختلطين معها من الرجال والفراغ من الامور المهملة لما قال الحكماء النفس ان لم تشغلها شغلتك لانها لا تكاد تفتر ساعة عن تدبير فان شغلتها بالامور النافعة اشتغلت بها والا اشتغلت بمثل هذه الامور التخيلية الفاسدة ولهذا لا يكاد يتمكن في المنغمسين في الجد والمرهقين بالفقر الى الضروريات والحقيري الهمم من الرجال والنساء فان ارباب الهمم العالية لا تكاد انفسهم تتعلق بالدنيا وما فيها فكيف بتلك الرذائل الوهمية التي لا اعتداد لها عند العقل الصحيح. وعلاجه ترطيب المزاج لان هذا المرض وان كان من عوارض النفس لكن البدن ينفعل عنه ايضا بدوام السهر والفكر وقلة الطعام وغيرها فينبغي ان يعالج النفس والبدن بترطيب البدن بالاستحمام بالمياه العذبة والتمريخ بالادهان المرطبة والتوسع في الاغذية وسائر ما ذكر في علاج ماليخوليا من المرطبات وذلك لئلا تجف ابدانهم فيصير الى ما هو شر منه واشتغال النفس بالاشغال الشاغلة التي تنسي المحبوب كاستماع الاغاني والمزامير والاسمار والاحاديث وحكايات الزهاد والنظر

اللبلاب التي تلتف على شجرة العنب وامثالها فهو يلتف بقلب المحب حتى تعميه عن النظر
الى غير محبوبه وقال ارسطاطاليس هو عمى الحس عن ادراك عيوب المحبوب وسببه
الهام النفس بالمحبوب وعلامته البهوت لاستغراقه في خيال المحبوب واتصال الفكر في
شمائله فيبقى ساكتا لا يعقل من امره شيئا والنسيان لذلك فلا يمكنه ان يتلقى الاشياء
التي يدركها بالحفظ والقبول ولغلبة الجفاف على الدماغ والاطراق اي انحناء الراس
الى تحت وذلك لان الانسان متى يريد ان يتخيل شيئا يطرق راسه بالطبع يطلب بذلك
ان يميل الارواح الى البطن المقدم الذي هو موضع الخيال فيقوى تصرف هذه القوة والعاشق
لا ينفك عن تخيل المحبوب واستحضار صورته ولانه يريد بذلك ايضا ان يجتمع حواسه في
تخيله ولا يتفرق من الالتفات الى كل جهة وحالة شبيهة بالماليخوليا من لزوم الغم وحب
الوحدة والسكوت وقلة مباشرة الاعمال وغور العين لقلة الروح النفساني المائل لها بفرط
التحليل لاتصال الفكر ولقلة الغذاء ولكثرة السهر ويبسها اي ذهاب طراوتها ورونقها
لقلة الرطوبات التي بها نضارة الاعضاء وظهوره فيها للطافة بنيتها من غير هزال فيها
لكثرة ارتفاع الابخرة الغليظة اليها بسبب السهر المستلزم لعدم الهضم وكثرة حركتها
لاشتغال الروح ويكون فيها غنج ودلال كانه ينظر الى شئ لذيذ او يسمع خبرا سارا وذلك
لاستقرار شكل المحبوب وشمائله في الخيال حتى صار نصب عينه ولا شئ عنده الذ من
ذلك واختلاف النبض كنبض صاحب الهم لان الطبيعة تتوجه الى تخيل المحبوب واستحضار
صورته والتفكر فيه فتنصرف عن النبض الى ان تشتد الحاجة ثم تتوجه اليه وهكذا ينتقل
من احدهما الى الاخر ويحدث الاختلاف ولان العاشق دائما بين الياس والرجا فاذا غلب
عليه الرجا صار نبضه مثل نبض المسرور عظيما لينا الى ابطاء وتفاوت واذا غلب عليه
الياس صار نبضه مثل نبض المغموم صغيرا ضعيفا متفاوتا بطيا وتنفس الصعداء اي
يكون نفسه كثير الانقطاع والاسترداد اما الانقطاع فلانصراف النفس والطبيعة الى

فليتامل فان كان سبب العشق هو احتراق المواد واجتماعها في الدماغ والقلب فيشتغل بالمرطبات
والمنضجات والمستفرغات وان لم ينفع ذلك فبتسليط العجائز التي تبغض المعشوق اليه قال
الشيخ فان هذا عملهن وهن احذق فيه من الرجال الا المخنثين فان المخنثين لهم ايضا فيه
صنعة لا تقصر عن صنعة العجائز وذلك بمحاكاة قبيحة واستهانة به اي بالمعشوق مع تدابير
الماليخوليا فان كان العاشق من العقلاء تنفعه النصيحة والعظة والاستهانة والاستهزاء به
اي بالعاشق وتخيله الفاسد والتصوير لديه ان ما به ضرب من الجنون والوسواس وذلك
مما ينفع نفعا عظيما وربما اعترى ذلك قوما اخرين اي غير العاقلين فلا تنفع النصيحة بالنسبة
اليهم بل الوصال والتدبير الذي للوسواس ويجوز ان يكون قوله هذا عطفا على قوله هو يعتري
للعُزّاب والبطالين ومن المسليات الصيد والاشتغال بالعلوم العقلية وكذلك الاشتغال
بالعلوم الشرعية والمحاكاة فيها اي في الاشياء التي تتعلق بابتلاء العشاق بالمعشوقين ونحوها
وكثرة الجماع ولو مع غير المعشوق لان الجماع وخصوصا الكثير منه يستفرغ به المني الغليظ المتراكم
لان الغرض ان العاشق عزب ويتحلل به الابخرة الفاسدة واللعب والسماعات المقصودة منها اللعب
كالتي بالخيال واما التي يذكر فيها الهجر والنوى فكثيرا ما يهلك عشقا قال الشيخ واما الصيد
وانواع اللعب والكرامات المتجددة من السلاطين وكذلك انواع الغموم العظيمة فكلها مسل
انتهى وخلاصه بيان شيخ رئيس در تعريف مرض عشق و علاج وى در فن اول از كتاب ثالث از
قانون نيز همين ست كه از سديدى ذكر كرديم اگرچه در بعض الفاظ فى الجملة اختلافى هست لهذا عبارتش
درينجا بقصد عدم تكرار نقل نكرديم و در شرح اسباب و علامات در ذكر عشق چنين نوشته ويقرب منها
اي من انواع الماليخوليا العشق وهو مشتق من العشقة وهي نوع من اللبلاب يلتف على
الاشجار فيجففها يسمى هذا المرض به من جهة التشبيه لانه يجفف صاحبه ويذهب عنه
رونق الحياة قال الشاعر ؎ فذا العشق ماخوذ من العشق الذي + اذا التف بالقضبان
جفف رطبها + قال الشيخ ابن العربي في الفتوحات المكية العشق ماخوذ من العشقة وهي

والتهاب الصفراء وانقلابها الى السوداء ويحدث من طغيان السوداء فساد الفكر ومن فساد الفكر تكون
الندامة ونقصان العقل ورجاء ما لا يكون وتمنى ما لا يتو حتى يؤدي ذلك الى الجنون فحينئذ
ربما قتل العاشق نفسه وربما مات غما وربما وصل الى معشوقه فمات فرحا ولذلك قال المصنف وسببه افراط
الفكر في استحسان بعض الصور والشمائل وربما لم تكن معه شهوة مجامعة اي مع المعشوق بل
كان المطلوب مطلق المشاهدة والوصال لا للمباضعة والنكاح وهذا الصنف من العشق لا يعتري
للبطالين ومن يجري مجراهم بل للعارفين وكبراء النفوس وكثيرا ما لا يطيق هولاء ان ينظر الى
المعشوق زمانا فكيف يتصور في شانهم ذلك وقد ينتقلون من هذا العشق المجازي الى الحقيقي
بالرياضة وصفاء النفس فيرتقون الى مدارج العارفين البشاشين الذين لا التفات لهم الى هذا
العالم بل طلبهم وقصارى غايات افكارهم معرفة الحق الاول مبدع الكل اله كل عقل ونفس
عز سلطانه وعظم برهانه وعلامته غور العينين وجفافهما اي بغير دمع الا عند البكا وسمن الجفن
للسهر وكثرة ما يتصعد اليه اي الجفن من الابخرة اي يكون جميع اعضاء العاشق ذابلة سوى
العين فانها تكون مع غور مقلتها كبيرة الجفن وذلك لترقى الابخرة الى راسه لسهره الكثير مع ان
حركة الجفن ضاحكة كانه ينظر الى شئ لذيذ او يسمع خبرا سارا ويكون نفسه كثير الانقطاع والا
سترداد ويتغير حاله الى فرح وضحك والى غم وبكاء عند سماع الغزل ولا سيما عند ذكر الهجر والنوى
ومن علاماته ايضا قوله وسهر وهزال وتنفس الصعداء كما ذكرنا وان لا يكون بشمائله نظاير
للخلط الفاسد ولان الارواح تتوجه الى الخارج تارة والى الداخل اخرى ويعرف معشوقه اذا
اخفى عشقه فان معرفة معشوقه احد سبيل علاجه بوضع اليد على نبضه وذكر اسماء وصفات
فايها اختلف النبض عنده اختلافا شديدا شبيها بالمنقطع وتغير لون الوجه عرف انه هو و
تلك المعرفة تكون تامة اذا اجرب مرارا كثيرة قال الشيخ فانا قد جربنا هذا واستخرجنا به ما كان
في الوقوف عليه منفعة وقال صاحب الملل والنحل ان بقراط قد جرب هذا فصادف حقا
العلاج لا شئ كالوصال اي لا علاج انفع من الوصال ان اتفق وتيسر فان لم يتفق على الوجه الشرعي

خواجهٔ حافظ شیرازی را مردم از کتابخانهای خود برآرند و معلمان ممالک محروسه تعلیمش بصبیان
و اطفال ننمایند با آنکه همیشه این دیوان معرفت ترجمان در مطالعهٔ خاص آن سر حلقهٔ اهل اخلاص
می بود چون بعضی مقربان از سر این معنی استکشاف کردند و استفسار نمودند فرمودند همه کس را
قدرت بر فهم رموز این کلمات طیبات و کنوز این معارف هدایت سمات حاصل نیست ممکن که
ارباب غفلت بر ظاهر عبارت حمل نموده در ورطهٔ بیباکی و عصیان فرو روند و برای شرب خمر
و استعمال سکر و شاهد پرستی دستاویزی بدست آورده بهاویهٔ خذلان منهمک گردند انتهی حاصله
و شک نیست که مفاسد این معنی بیشتر از مصالح اوست چنانکه اثم خمر بیشتر از نفع وی باشد
فصل عشق را از کتاب اغاثة اللهفان و حکم عشقبازی نسوان و مردان را از فتاوای
هدایة السائل دیدنی ست و این شرک شیرین و کفر نمکین را گذاشته دست بدامن حب الهی و مودت
رسالت پناهی زدنی ست و مجاز را بحقیقت عوض ساختنی و صورت را بمعنی فروختنی تا کرابانی
مقام رفیع و مکان منیع نوازند و از عشق فانی بمحبت باقی برند و اما معنی عشق از روی لغت
پس در صحاح گفته العشق فرط الحب وقد عشقه عشقا مثل علمه علما ورجل عشيق اي كثير العشق
وعن يعقوب والتعشق تكلف العشق قال الفراء يقولون امرأة محب لزوجها وعاشق انتهى و در قاموس
نوشته العشق والمعشق كمقعد عجب المحب بمحبوبه او افراط الحب ويكون في عفاف وفي دعارة
او عمى الحس عن ادراك عيوبه او مرض وسواسي يجلبه الى نفسه بتسليط فكره على استحسان
بعض الصور عشقه كعلمه عشقا بالكسر وبالتحريك فهو عاشق وهي عاشق وعاشقة وتعشقه
تكلفه وكسكيت كثيرة وعشق به كفرح لصق انتهى و اما ماهیت و علاج او پس در سدیدی نوشته
ونوع اخر من الماليخوليا يقال له العشق وهو مرض وسواسي شبيه بالماليخوليا يعتري للعزاب
والبطالين والرعاع قال صاحب المجمل الرعاع سفلة الناس ونقل صاحب عنوان السعادات
عن بقراط ان العشق طمع يتولد في القلب ويجتمع فيه مواد من الحرص فكلما قوي ازداد صاحبه
في الاضطراب وشدة القلق وكثرة السهر وعند ذلك يكون احتراق الدم واستحالته الى السوداء

الفاظ و عباراتی که در محاورات اهل صورت و مجاز در مقاصد ظاهری مستعمل و مشهور اند استعاره کنند تا جمال شاهد آن معانی از دیدهٔ بیگانگان دور ماند و از نظر نامحرمان مستور ؎

دی شانه زد آن ماه خم گیسو را　　بر چهره نهاد زلف عنبربو را
پوشید بدین حیله رخ نیکو را　　تا هر که نه محرم ست نشناسد او را

از انجمله آنکه اذواق و مواجید ارباب محبت و اسرار اصحاب معارف که بلسان اشارت و دهان عبارت مذکور میگردد تاثیرش در دل سامعان و نفوس عاشقان زیاده تر باشد نسبت بدیگر کلمات و لهذا بسیاری از این طائفه را باستماع یک بیت غزلی یا فارسی یا هندی که مشتمل بر وصف خال و زلف خوبان و غنج و دلال محبوبان میباشد یا بر ذکر می و میخانه و ساغر و میفروش و پیمانه حال متغیر گردد و شور در نهاد می افتد که مثل آن در نثر عارفی و عبارت نگاری دست بهم نمیدهد ؎

خوشتر آن باشد که سر دلبران　　گفته آید در حدیث دیگران

اما جمعی از محققان خداپرست و بالغ نظران کارآگاه که بحقائق مدارک شرع شریف رسیده اند و انجام و آغاز مجاز و حقیقت بمیزان اعتبار سنجیده این طرز و شیوه و هنجار را نه پسندیده و صرف انفاس گرامی و اوقات عزیز خود را در سر این کار و بار ضائع شمرده بلکه حاجب و مانع از وصول بطریق نجات دائمی و نشاط اخروی باقی دیده اند و لهذا اگر جمعی قلیل قیام باین کار کرده جمع غفیر از علما و ادبا خصوصاً اصحاب کتاب آسمانی و مزاولین حدیث پیغمبر آخر الزمانی بمراحل بعید از این جنس گفت و شنود گریخته اند و خود را آلودهٔ این اضغاث مجازیهٔ بی اعتبار خوش نکرده تا آنکه اگر یکی از این آلاف بمقتضای طبع موزون بنظم سخن پرداخته یا تعریفی [illegible] کاری نداشته و شک نیست که پایهٔ رفعت این گروه با شکوه از آن جماعهٔ عشق پژوه بالاتر است و چنانکه حقیقت را بر مجاز شرف امتیاز حاصل ست همچنین ایشان را بر آنها مزیت کامل بوده است در مرآة الخیال نوشته عالمگیر پادشاه در اوائل ایام سلطنت خود حکم کرده بود که دیوان

آن بیشتر کوشند و چندانکه افزون خورند رنج در طلب آن افزون برند نه مست آن هوشمند
گردد و نه حریفش این خبر بسند آز انجمله آنکه پردهٔ حجاب رسم و طبع از میان برخیزد و پاس ناموس
و دهشت سؤال پذیرد و چون سکر محبت استیلا یابد محجب زین همه رو برتابد و بر بساط انبساط
نشیند و دامن از هر چه ضد اوست برچیند ولهذا احدی از شعرای ربع مسکون چه عرب و چه
عجم بلکه بسیاری از اهل علم و عَلَم و اصحاب ولایت و هم که طبع موزون و خاطر پر مضمون داشتند
الا ماشاء الله تعالی از تعریف شراب و شاهد فارغ نبوده اند و از ذکر زلف و رخ آسوده نبوده
و از یاد خد و قد و بیان نهود و عهود قطع نظر نفرموده سخنهای سعدی و خسرو و نظامی
شنیده باشی و کلام منظوم سنائی و عطار و جامی دیده و آیشانرا در ادای این معانی بلباس
صورت و گذارش این الحاظ بر زبان الفاظ اراده است از انجمله آنکه آدمی در بدایت حال
بواسطهٔ اعمال آلات حس و خیال از محسوسات پی بمعقولات می برد و از جزئیات بکلیات سیر
پس ادراک معارف معانی جز در ضمن صور و مبانی مانوس نفس و مالوف طبع او نمی باشد اگر
جادهٔ خلاف آن سپرد تحمیل که قوت فهم ادراکش نکند و توانائی دریافتش نیارد ؎

هر چند ترا رائی جفا کاری نیست — در سینه تمنای دل آزاری نیست
بی پرده بسوی عاشق خود مگذر — کش طاقت آنکه پرده برداری نیست

از انجمله آنکه در ادای معانی بلباس حقائق جز اهل معنی دیگری بهره ور نمی تواند شد و در لباس
صور نفع عام و فائدهٔ تام باشد بسیار است که صورت پرستی را بمناسبت آنکه بعضی معانی
بلباس صورت مودی شده باشد باستماع آن میل افتد و جمال جمیل حقیقی از پردهٔ صورت
مجازی پرتو اندازد و فهم او را تیزتر گرداند و ستر او را لطیف سازد و وی از صورت گریخته
در معنی آویزد و از سبب بمسبب رسد و از معلول بعلت انجامد ؎ دلیل عشق حقیقی است
عشقهای مجاز ٭ بآفتاب رسد شبنم از نظارهٔ گل ٭ آز انجمله آنکه هر کس و ناکس محرم اسرار
حقیقت و واقف اطوار اهل طریقت نیست پس بنا بر ستر و اخفای آن احوال و واردات

خم ست و در سبو بصورت تجویف سبو و در پیمانه بهیئت درون پیمانه همچنان محبت حقیقی مطلقه ست
وظهور اثرش در ارباب محبت بحسب ظروف قابلیات و ادوات استعدادات ایشان باشد
در بعضی بصورت محبت ذاتی و در بعضی بصورت محبت اسمائی و صفاتی و در بعضی بصورت محبت
آثاری بر اختلاف مراتب جلوه کند و این تفاوت بحسب تفاوت مواد قابلیت و استعداد هر قابل
و مستعد ست و از انجمله عموم سریان ست پس چنانکه اثر شراب صورت در همه جوارح و اعضای
شارب او جاریست حکم شراب محبت در جمیع مشاعر و قوی صاحبش ساری یک موی بر تن او از
ابتلای محبت نرهد و یک رگ بر بدن او بی اقتضای مودت نجهد چون خون در رگ و پوست او
راه کرده ست و چون جان بیرون و درون او را منزلگاه خود گرفته از انجمله آنکه می و عشق شارب
و صاحب خود را هر چند بخیل و لئیم باشد جواد و کریم میسازد و ثمرهٔ اول بذل دینار و درم
موجود ست و ثمرهٔ ثانی بذل کل ما فی الوجود و از انجمله آنکه هر مست می و مست عشق بیباک و لاابالی باشد
و از صفت جبن و ترسناکی خالی در مخاوف دلیر ست و در مهالک از جان سیر اما شجاعت او از
مغلوبی عقل اخر بین باشد و دلیری این از غلبهٔ نور کشف و یقین آن بهلاکت دو جهانی کشد
و این بحیات جاودانی و از انجمله آنکه شارب می و صاحب عشق متواضع باشد چه مستی عشق و سکر
محبت نازنینان را از پیشگاه ترفع و سربلندی بآستان عجز و نیازمندی اندازد و عزیزان جبابره را
از اوج عزت و کامگاری بحضیض مذلت و خواری افگند و از انجمله افشای اسرار و اظهار اکتمار
این همه اسرار اذواق و حقائق اشواق و رموز توحید و کنوز مواجید که بر صفحهٔ روزگار و لوح
لیل و نهار مانده ست ثمرهٔ گفتگوی متجرعان جام سلسبیل محبت و نتیجهٔ قیل و قال متعطشان
شراب زنجبیل معرفت ست و از انجمله آنکه ارباب این احوال را شیوهٔ بیهوشی و مستی و خلاص
از قید هستی و خودپرستی ست اینقدر باشد که مستی محبت کمال شعور و آگاهی بمحبوب ست و مستی می غایت
جهالت و نهایت غفلت و ضلالت از هر مطلوب این دوران را طریق عذاب و نکال نماید
و آن نزدیکان را علو مدارج قرب و وصال افزاید و از انجمله آنکه هر چند بیشتر نوشند در جستجوی

بمشابه پرتوی ست از آفتاب محبت ذاتی اگر این پرتو نشمد بآن منیخانه نرسد واگراین پرتو نیابد
ازان آفتاب بهره نستاند وچنانکه جمال آثاری که تعلق عشق مجازی ست ظل و فرع
جمال ذاتی ست همچنین عشق مجازی که ظل وفرع محبت حقیقتی ست بحکم المجاز قنطرة الحقیقة طریقه
وصول بدان ووسیله حصول آنست زیرا که چون مقبلی را بحسب فطرت اصلی قابلیت محبت ذاتی
جمیل مطلق بوده باشد وبواسطهٔ تراکم حجب ظلمانیهٔ طبیعیه در حیز خفا مانده اگر ناگاه پرتوی از
نور آن جمال از پردهٔ آب وگل در صورت دلبری موزون شمائل متناسب الاعضا نمودگیرد
هر آینه دلش بران اقبال نماید ودر هوای محبت او پر وبال کشاید اسیر دانهٔ خال وشکار دام
زلف او گردد واز همه مقاصد ومطالب رو بگرداند بلکه جز وی مقصود ومطلوب دیگر نداند ونشانهٔ
آتش عشق وشعلهٔ شوق در نهادش افروختن گیرد وحجب کثیفه که عبارت از انتعاش حرکات
دل ست بصور کونیه سوختن پذیرد غشاوهٔ غفلت از بصر بصیرت او بگشایند وغبار کثرت از آینهٔ
حقیقت او بزدایند دیدهٔ او تیزبین شود ودلش حقیقت گزین نقص واختلال حسن سریع الزوال
را دریابد وبقا وکمال جمال ذو الجلال را ادراک نماید وازان بگریزد ودرین بیاویزد سابقهٔ عنایت
استقبال او کند وجمال حقیقی بر وظاهر شود وآن را باقی وماسوای او را فانی بیند ص
راستی فتنه انگیز ست سرو قامتیت ... هستی ما جز در رخ مصلحت آمیز نیست
وچون عشق ومحبت را با شراب صوری مشابهتی تمام ست لاجرم الفاظ وعباراتی که در عرب
وعجم بازاء آن موضوع ست برای عشق ومحبت استعاره میکنند مثلاً تسمیهٔ آن براح ومدام
ومی وباده بوجوه عدیده وجهات سدیده ست از انجمله آنکه می را در جایگاه اصلی خود که جوف خم ست
واسطهٔ قوت جوشش وشدت غلیان بی محرک خارجی میل بجانب ظهور واعلان میباشد
همچنین محبتی که در تنگنای سینهٔ عشاق وسویدای دل هر مشتاق مستور ست بسبب غلبه واستیلا
تا عدم باعث بروز مقتضی انکشاف ومتقاضی ظهور ست واز انجمله آنکه می را فی حد ذاته شکلی معین وصورتی
خاص نیست بلکه اشکال وصور او بحسب صور واشکال ظروف ست پس چنانکه در خم بشکل خم دیده

بر سرِ هیچ دلم جنگ خریداران بین　　این متاعی ست که رد کردهٔ بازار تو بود

بتقریب مرض عشقبازی بحوالهٔ داغستانی نسخهٔ مفرح دلکشای این بیماری درینجا ثبت می افتد
این نسخه را اطبای حکمت اساس و حکمای مزاج شناس از روی قانون عقل و ادراک تالیف
نموده اند و خسته دلان بیمارستان عشق را بتناول آن ترغیب فرموده نسخه این ست
سنبل الطیب زلف گل سرخ رخسار عنبر اشهب خال مشک سیاه کاکل ابریشم مقرض خط
لعل و یاقوت لب مروارید ناسفته دندان صندل سفید پیشانی پرسیاوشان ابرو بادام چشم
پسته دهن مرزنگوش گوش آب سیب ذقن ورق نقرهٔ بدن یشم سفید سینه حجر الیهود دل
مرجان پنجه فندق سر انگشتان سقنقور ساق این اجزا را از دکاکین رستهٔ بازار حسن تفحص نمایند
و بعد ترتیب و تالیف آن عرق بید مشک خوی رخسار را با قدری شکر خنده اضافه کنند و باتش
نرم خوی گرم آهسته پخته سازند و گاه بیگاه بقدر دسترس بکار برند مداومت آن نشاط تام
آورد و نور چشم و سرور دل بیفزاید و دماغ جان را تازه دارد و درد قلب و ضعف دل را زائل
سازد و سودای خام را از سر بیرون برد نسخهٔ دیگر تخم خرفه سیاه خال انچه بهم رسد
بنفشهٔ خط انچه بر آید سنبل زلف انچه بنظر آید عناب لب دو دانه مروارید ناسفته دندان
سی و دو دانه قرص تبسم بقدر احتیاج شربت فواکه کرشمه آنقدر که در حوصله گنجد تخم حنظل
دشنام مقداری که تلخ نشود تخم نیلوفر تغافل آنقدر که بکار آید مشک تاتار انچه از گیسو بهم رسد
مجموع این ادویه را کوفته بیخته باشیرهٔ تخم محبت در دیگ تحمل کرده بجوشانند تا بقوام آید و آب
از چاه زنخدان کشیده با عرق گل رخسار ضم کرده جهت ضعف گلقند گفتار و سیب زنخدان بقدر
احتیاج آمیخته بنوشند غذا کبوتر دل گرفته با تیغ غمزه کشته و در تیر مژگان کشیده با آتش بهانه کاری
کباب کرده تناول فرمایند که تقویت بسیار دارد **فائده** این دو نسخهٔ مرض عشق که سمت تحریر
یافت درمان درد عشق مجازی ست که نزد جمعی از کار آگاهان مذموم ست و نزد برخی از بیماران
الفت صوری محمود گویند عشق مجازی بمنزله بوی ست از میخانهٔ عشق حقیقی و محبت آثاری

سپس میرزا احمد وزیر اصفهان در حبالۀ نکاح خود آورد و بعد قتل وی خدیجه سلطان ارادۀ هند کرد و در اثناء راه فوت شد واله در هندوستان همه وقت شوراو در سر داشت و اشعار بسیار

در فراق او گفته این بیت از آن ست

از گلشن حسن تازه سروی ‌‌ ‌‌ نشسته بشاخ او تدروی

میر آزاد واله را در لاهور دیده و ترجمۀ حافلۀ او در خزانۀ عامره نوشته در سنه ۱۱ هجری در شاهجهان آباد ودیعت حیات سپرد در مرض موت قریب حالت احتضار در فکر شعر رفت مولوی عبد الله کشمیری گفت که ام وقت فکر شعر ست کلمه باید خواند و ایمان تازه باید کرد در غضب آمد و این رباعی خود که سابق گفته بود بخواند

گر جان رود م زتن نخواهم مردن ‌‌ ‌‌ ور خاک شود بدن نخواهم مردن

گویند علی قلی بمرد این غلط ست ‌‌ ‌‌ او نام تو مرد من نخواهم مردن

این چند بیت از وی ست

جانان بسر مزارم آمد ‌‌ ‌‌ آخر مردن بکارم آمد

در دیده بجای سرمه بنشست ‌‌ ‌‌ گردی که زکوی یارم آمد

از ورزش جفایش دل را چو سنگ کردم ‌‌ ‌‌ با یار آهنین دل سامان جنگ کردم

در دشت عشق مجنون دنبال ماند از من ‌‌ ‌‌ با آنکه من درین ره صد جا درنگ کردم

بپائی خویش هر دم شمع زان خاکستر اندازد ‌‌ ‌‌ که میخواهد برائی خستۀ خود بستر اندازد

چو شمع قصۀ شوقم بانتها نرسید ‌‌ ‌‌ دمید صبح و مرا با تو گفتگو باقی ست

توشه از لخت دل و دیدۀ تر می بندد ‌‌ ‌‌ عاشق از کوئی تو چون رخت سفر می بندد

عمر شب زندگی بسر آمد ‌‌ ‌‌ کوتاه نشد فسانۀ دل

رمز بیان حسن نفهمد کسی چو من ‌‌ ‌‌ پروانه طینتم که زباندان آتشم

آب حیات و کیمیا عمر دوباره و وفا ‌‌ ‌‌ این همه میرسد بهم یار بهم نمیرسد

از مسلمانان دل و دین ستده مگر　　دیده اند آن کاکل هندو مسئے تو

## حرف الواو

وجدان خلف میر معصوم مخاطب بعالی نسب خان خلف الصدق میر محمد زمان راسخ سرهندی واجد مبانی رنگین و خازن گنج معانی شیرین ست دیوان ضخیم قریب بست هزار بیت فراهم آورده توطن لاهور را اختیار کرد شصت و چند سال عمر یافت و در سنه ۱۱۶۰ جان بجهان آفرین تسلیم نمود این نظم شعلهٔ فکر اوست

جان جا ضرست بستان دل میکنی طلب نیست　　یک شیشه بود بشکست پهلوئی من جلب نیست

دلی بیار و بمیخانه عاشقانه در آ　　بگو که شیشه فروشم باین بهانه در آ

نه در بند فقیری شو نه میل دولتی کن　　سفر در پیش داری ساعتی بنشین و ره طی کن

بسیر باغ اگر میرود آن طفل و می ترسم　　بگل از بسکه هم رنگ ست در گلزار گم گردد

چون نکهت پیراهن گل صید وفایم　　گر دمی ز قفس گیر تو رها گردد تو گردم

گردش پهلو ببین در خواب هم آرام نیست　　کام آسایش نمیدانم که در دنیا گرفت

نه من شهرت تمنا دارم و نی نام میخواهم　　فلک گر واگذارد یک نفس آرام میخواهم

دل از من تا پذیرفتی نگاهی میتوان کردن　　نگویم قیمت آیینه ده انعام میخواهم

فروغ طبع بخشیدی الٰهی اوج همت ده　　بسیر عالم مهتاب پشت بام میخواهم

والہ علیقلی خان داغستانی نسبش بعباس عم آنحضرت صلعم میرسد بهند آمد و بتدریج از زمان منصب هفت هزاری رسید واله در اصفهان در سنه ۱۱۲۴ متولد شد و در هنگامه نادر شاه سانحهٔ عجبی او را پیش آمد یعنی خدیجه سلطان دختر عم او با و نامزد شده بود این هر دو در مکتب باهم درس میخواندند و سبق عشق از بر کرده نسبت لیلی و مجنون بهم رسانیدند چون افاغنه بر اصفهان مسلط شدند غلام محمود خان او را بنکاح خود آورد بعده نادر شاه بی نکاح او را تصرف کرد پس در زنی نجف قلی بیگ حاکم یزد در آمد و بعد کشته شدن او صالح خان قاتل نادر شاه با وی نکاح بست

نامی — نامی منشی محمد حسن ابن محمد بخش متوطن بانده سخنگوئی نغز گفتارست درین نزدیکی در وطن خود بشغل وکالت و مختاری بسر می برد و دم شاعری میزند برعایت ضابطه بیتی چند از فکر رسایش نوشته آمد

از وست

دلم محراب کعبه ابروئی جانانه میداند — عجب ترا اینکه چشم مست را میخانه میداند
شبانگه گرد بالینم نشانده حال من پرسد — مگر درد دلم را خوشترین افسانه میداند
دل وحشی شناسد غمزهای چشم مست او — بهم راز دل دیوانه را دیوانه میداند
اگر روشندلی خواهی ز ساقی جام جم برگیر — که راز هر دو عالم را بیک پیمانه میداند
ببزمش رفتن و حیران نشستن بس بود نامی — چه حاجت عرض مطلب را که خود جانانه میداند

نوش — نوش تخلص منشی گنج منوهر لعل ساکن بهوپال پدرش بمنصب نظامت این ریاست ممتاز بود خودش جوان سعادتمند و از مقتضیات شباب بی گزند ملازم ریاست و متوسل این دولت از محرر سطور اصلاح نثر و از حافظ خان محمد خان شهیر اصلاح نظم گرفته و سلیقهٔ شایسته درین هر دو هنر بهم رسانیده اگر همبرین منوال چندگاهی مشق سخن کند در اقران امتیاز نمایان بهم رساندن

ابیات از وست

مردگان از خاک میخیزند هنگام خرام — جلوهٔ محشر بود سرو خرامان ترا
حسن زیبایت ترقی کرد و در شوقم فزود — میشوم قربان مسی مالیده دندان ترا
از غم هجران تو زارم خدا را رخصتی — تا مکد بیمار تو سیب زنخدان ترا
بیش ازین مپسند بر ما جور ای ظالم بترس — خود از آن روزیکه ما گیریم دامان ترا
تا بکی در شغل آه و ناله آری شب بروز — نوش تاثیری نه بینم آه و افغان ترا
بلبلان را شورشی در سر فتاد — نغمه زد هر گه لب خوشگوی تو
جان فزاید در تنم یعقوب وار — نکهت پیراهن خوشبوی تو
عاشقان را کرده بی پرواز خلد — لطف گلگشت ارم در کوی تو

از میکده ساغر شرابی بمن آر — یاقوت وشی لعل مذابی بمن آر

دل سرد شد از خمار تا گرم شوم — ای ساقی مهوش آفتابی بمن آر

## رباعی

وامق صفت عذار بعذارت مفتون — نادیده بعشقت دمن از لی افزون

بر لعل شکرفشاند شیرین فرهاد — بر گیسوی شبرنگ تو لیلی مجنون

نادر

نادر تخلص مولوی سید نجم الدین حسین خلف سید قمر الدین زاد و بومش قریه ایٹہ در ضلع نصیر آباد بود در علوم متداوله و شعر سخن مولوی شاه سلامت الله کشفی مرحوم اورا اوستاد طبعش موزون و کلامش خوش مضمون است

در بزم هر ابی رخت آهنگ نوا نیست — تا گل نبود بلبل من نغمه سرا نیست

رخسار یارم میکشد زلف پریشان در بغل — بنگر شب دیجور را خورشید تابان در بغل

من بلبلم ولی بگل شعله سر خوشم — بر شاخ نخل طور بود آشیان من

نجهت

نجهت مولوی علی نجف خلف مولوی حکیم علی احسن قاصر باین تخلص متخلص است و باصداقت سن بانواع فضائل مختص هرچند درین زمان جاگیر خطهٔ کلکته ست مگر زاد و بوم نژادش رامپور و در نکته سنجی و بذله گوئی نادر و مشهور است پیش والد خودش و حسین علیخان شادان تلمیذ غالب دهلوی زانوی مشق سخن ته نموده در اندک مدتی بچوگان طبع رسا گوی سبقت از اقران ربوده از نتائج فکر اوست

مبادا عاشق خود گردد و باشد رقیب من — دلم را شوق خود آرائی او در گمان دارد

منه بر سینه پائی خویشتن قاتل پس از کشتن — که همچون سنگ مقتولت بدل آتش نهان دارد

نرگس بیاد چشم تو حیران بر آمده — سنبل بگیسوی تو پریشان بر آمده

ترسم که کارخانهٔ عالم کند تباه — آهی که امشب از دل سوزان بر آمده

آن در چه سوختم بتمنای قد یار — هر داغ سینه سرو چراغان بر آمده

اگر گویم حدیثی زان دهان ناپدید او    کشم در شبکهٔ فکر رسائی خویش عنقا را

بینی تو نخلی ست زباغ ید بیضا    ای خال رخت چشم و چراغ ید بیضا

هر سبزه که رست از گل ما    آهی ست که خاست از دل ما

با تو شکایت غمم هجران گناه من ۂ    با من بیان وصل رقیبان گناه کیست

از خندهٔ تو غنچهٔ خندان گله دارد    وز گریهٔ من ابر بهاران گله دارد

ای از خیال عارضت دارم گلستانی در بغل    وز یاد زلف پرخمت صد سنبلستانی در بغل

مطلعی مرصع که بسی دو طریق توان خواند

بازوی او شاخ سمن چشمان او تیغ قضا    گیسوی او مشک ختن مژگان او تیر جفا

رباعی

از وحشت دل که هست صحرا صحرا    آبست روان ز دیده دریا دریا

از سوزش دل چه برنگارد خامه    این چوب خشک را چه یارا یارا

رباعی

شد سجده به پیش بت نمازم یارب    بر باد شد این عمر درازم یارب

عفوم نکنی و گر پناهم ندهی    ای وای کجا روم چه سازم یارب

رباعی

گل در غم روی تو قبا را بدرید    سنبل ز خم موی تو بر خود پیچید

شد غرقهٔ خون لاله ز رنگ رویت    چون سرو قد تو دید آهی بکشید

رباعی

گستاخ بکلبه ام که جانان آمد    در کالبد مردهٔ من جان آمد

در مستی وصل شد برابر شب و روز    خورشید جهانتاب بمیزان آمد

رباعی

نگه دزدیده می بینم بسوی ترک چشم او ‌ ‌ ‌ که صید ناتوان دل ندارد تاب چشم او

تن بیجان مرا عیش ابد می بخشد ‌ ‌ ‌ یک نگه از تو بود هم اثر آب حیات

پایم شکست و منزل من کوی یار شد ‌ ‌ ‌ منت نهاد بر سر من پا شکستگی

عارضش در زیر زلف او بود ‌ ‌ ‌ آفتابی در میان سایه

امید وصل تو در هجر زنده میدارد ‌ ‌ ‌ وگرنه مردن همچون منی چه دشوار است

کجا تاب تماشایش دل دیوانه میدارد ‌ ‌ ‌ که ترک چشم او با خویشتن میخانه میدارد

نساخ

نساخ مولوی عبد الغفور خان بهادر بدین تخلص متخلص جوهر ذهن رسایش با عراض انواع علوم و فنون مختص از ارشد تلامذهٔ ضیغم و وحشت والدش قاضی فقیر محمد مرحوم وکیل عدالت و برادرش مولوی عبد اللطیف خان بهادر در فرمانروائی فرنگ عظیم المنزلت طبع نساخش خط نسخ بر نظم و نثر اقران کشیده چشمهٔ فیضش لسان قند پارسی مرغوب دل شاهدان عشرت گردیده مولدش دار الحکومت کلکته یوم عید الفطر سنه الف و مائتین و تسع و اربعین و بکسب علومش مدرسهٔ همان بیت الریاسه نزهت آئین درین اوان از جانب سرکار انگلشیه بتعهد کلکٹری و مجسٹریٹی ملک و مال ضلع جهانگیرنگر ڈهاکه را منصرم و ناظم و زبانش بدین نسق

نغم مترنم

خدایا جوهر قاتل بده تیغ زبانم را ‌ ‌ ‌ پی حاسد دم شمشیر کن طرز بیانم را

چنان خامل العشق آن دهان و آن کمر گشتم ‌ ‌ ‌ که در عالم نمیدانند کسی نام و نشانم را

پس از قتلم پی تشهیر اگر آن مو کمر گوید ‌ ‌ ‌ بپای مور باید بست جسم ناتوانم را

دل پژمردهٔ نساخ داغ گلرخی دارد ‌ ‌ ‌ بهار تازه باشد در بغل نخل خزانم را

کجا مرغ دلم باشد اسیر دام بردا ها ‌ ‌ ‌ فما جدت له نفسی بدنیاها و عقباها

ز محویت بروی و کاکلش هر دو اغ را نگویم ‌ ‌ ‌ اهذا بدر تم فی الدیاجی ام محیاها

رهائی از سلاسل گر دهد دشت جنون پا را ‌ ‌ ‌ کنم چون دامن صد چاک خود دامان صحرا را

| | |
|---|---|
| فردا ست که گیرند حساب از من و تو | ناطق بعمل شود کتاب از من و تو |
| تقلید کسان شود بخشنده آنجا | پرسند ز سنت و کتاب از من و تو |

**رباعی**

| | |
|---|---|
| در جمله ملل افضل ملت بهتر | یعنی که طریق اهل سنت بهتر |
| زانجمله عصابه حدیث نبوی | در سنیان با همه قلت بهتر |

**رباعی**

| | |
|---|---|
| صدیق حسن بلاست سرمستی تو | خود نیست برابر است با هستی تو |
| بی نقد عمل کسی نفروشند جنت | هیهات هیهات از تهیدستی تو |

**رباعی**

| | |
|---|---|
| هر چند گنه کنم پگاه و بیگاه | نومید ز رحمتش نباشم والله |
| گر هست نجات عالمی از ره عدل | بخشیده شوم بفضل انشاء الله |

نور — نور حدقهٔ سعادت نور حدیقهٔ سیادت چشم و چراغ شبستان این روشنگر شمع انجمن اولین ثمر شجرهٔ وجود گلبند این گلشن بخت جگر نور بصر سید نور الحسن بارک الله فی عمره وجعله حبراً فی کل علم و فن پرتو اختر مولد اسعدش صبح بست و یکم ماه رجب سنه الف و مأتین و ثمانیه و سبعین از هجرت سید المرسلین تافته و دم نغمه سنجی عندلیب این خامه گلبن وجودش بآبیاری فصل بهار پیرای گلستان ایجاد و تکوین در خیابان پانزده سالگی ساز و برگ نشو و نما یافته نام تاریخیش نظیر حسن باشد طبع سلیم و ذهن مستقیم دارد و بخدمت مولوی الهی بخش صاحب فیض آبادی مولف تحفهٔ شاهجهانی و مدرس اعلای مدرسهٔ سلیمانی بکسب فضیلت و درس شرح جامی و دیگر فنون آلیه مشغول است هر چند باشتغال تحصیل علوم عقلیه و نقلیه و فضائل اصلیه و فرعیه از شعر و شاعری ممنوع است لکن بسنجیدگی فطری و موزونی ازلی با این حداثت سن احیاناً سخنان برجسته از زبانش موزون و مطبوع بر آید انموذجش اینست

## غزل

دگر ز نو دل بیتاب داغ میخواهم | ز چرخ بادهٔ غم در ایاغ میخواهم
بزیر تیغ ستم میکشی و من از ذوق | برای زود نمردن دماغ میخواهم
گذشتم از گله جور و شکوهٔ هجران | کجاست دولت وصلت سراغ میخواهم
برو رقیب که من بهر فرصت وصلش | حضور خاطر و کنج فراغ میخواهم
درازی شب تقلید تیرگی آرد | ز نور سنت بیضا چراغ میخواهم
بکنج رای نباشد فضای علم اثر | گذشته از قفسش سیر باغ میخواهم
با ابر و باد نباشد مرا غرض نواب | برای دور صراحی دماغ میخواهم
درد دل را تو توانی که کنی گوش ولی | از من این قصهٔ جانسوز نباید گفتن
تا صبح مراد دیده براه قدمت بود | از حال شب هجر من زار چه پرسی

## قطعه

دلیل شرع بود چار چیز میگویند | یکی کتاب خدا و دگر حدیث رسول
سوم قیاس و چهارم وفاق مجتهدان | ولیک در نظر امتحان جمله فحول
قیاس ما و شما در مراتب احکام | خصوص نزد تصادم بحجت منقول
بهیچ چیز نماند که فضلهٔ رائیست | کسش قبول نسازد بجز ظلوم و جهول
وجود هیئت اجماع خود بسی مشکل | باحتجاج نیرزد به پیش اهل نقول
قیاس فاسد و اجماع بی اثر آمد | بجز دو نوع نخستین نباشد اصل اصول

## رباعی

نهاد اهل حدیث ست اتباع سنن | صبای رای نیاید گذر درین گلشن
کجاست صاحب تقلید گو بیا و ببین | بهار این چمن و خار زار رای من

## رباعی

من اگر سوختم از آتش رخ چیست عجب — سوختن شیوهٔ آبائی پروانه بود

دلبر من که همه خوبی عالم دارد — اینقدر هست که آئین وفا کم دارد

بعد عمری که بیک بوسه دلم شاد کند — می شناسد که جوانمردی حاتم دارد

کاش جانی ز سر نو بمن مرده دهد — نازنینی که دم عیسی مریم دارد

بودم امشب در فراقش اضطرابی تازهٔ — دست گر بر داشتم از دل نهادم بر جگر

از کنج قفس نیست مرا هیچ شکایت — آزاد مکن در چمن خویش نگهدار

کی نسیم چمن خلد فریبد ما را — منکه در کنج قفس منت صیاد برم

جذبهٔ حضرت گل برد بگلشن ما را — بلبلان مژده که ما نیز بگلزار شدیم

تنها نه همین جان و دلم در تب و تابست — چون کاغذ آتش زده یک شهر شرارم

بر زخم دلم ریختن ملح چه سودست — ای کان نمک چسپ باین سینهٔ ریشیم

چو من پیغام خود با قاصد آن دلستان گویم — مبادا دیگری فهمد بطور چیستان گویم

مپرس از ماجرای دیدهٔ و آه جگر دوزم — امیر الملک والاجاه عشق خانمان سوزم

## غزل

خواهم که شوم باد و ز گل بوئی تو دزدم — گلچین شوم از سنبل تر موئی تو دزدم

بلبل بچمن در طلب گل بفغانست — گلبانگ وفا از لب خوشگوی تو دزدم

خوبان جهان را نبود شیوه بجز جور — غمخواری عاشق مگر از خوئی تو دزدم

آسایش جاوید ستانم ز رخ تو — عمر خضر از کاکل هندوئی تو دزدم

از سرو سهی در چمن دهر بصد رشک — انداز خرام قد دلجوئی تو دزدم

طرز نگه از دیدهٔ آهو بربایم — از مشک ختن نکهت گیسوئی تو دزدم

ظلمتکدهٔ رای گذارم بعزیزان — انوار سنن از رخ نیکوئی تو دزدم

تقلید مذاهب قفسی بیش نباشد — گلزار حدیث از سر مشکوئی تو دزدم

بزیر تیغ جفا نیم بسملم بگذار ✦ تپیدن دل بیتاب ناتوان باقیست
اگر بوعدهٔ وصلی دمی نوازش کرد چه سود بیم شب هجر بیکران باقی ست
جفای یار اگر اندک ست بسیار ست بیک نگاه بسی چشم خونچکان باقیست
بزیر سایهٔ زلفش نمی توان خفتن ؛ صدای گردش دولاب آسمان باقیست
بکید و بوسه دل مضطرب نیاساید ؛ تلافی شب غمهای بیکران باقی ست
فریب رای عزیزان کجا خورم که مرا حدیث سید کونین بر زبان باقی ست
گمان مبر که زبون بتان شود نواب برای نصرت ایمان شه جهان باقی ست
پیمان وصل و صدمهٔ جانکاه هجر یار مردن ندادو زیستنم هم نمیدهد ✦
گریه و آه مرا بیند و گوید برقیب ؛ این خرابات چه خوش آب و هوائی دارد
دردمی بر سر مجنون چه بلا مے آید جرس ناقهٔ لیلی بصدا می آید
غرض آنست که جانم برود بر سر ذوق ورنه محرومی من در خور پیغام نبود
کجا از سودهٔ صندل صداعم به تواند شد علاج درد سر از بوی آن دستان داند
صبا نوید وصال که میدهد امشب که جان ز فرط مسرت به تن نمیگنجد
نسیم دوست گذر کرد بر سر نواب رسول امت خود را بجا نوازش کرد
من وکیل از طرف دل که اگر دست دهد دولت وصل شبی شکوهٔ هجران نکند
نقاب زلف گر از رخ نبردارد روا باشد که آب زندگی دائم وطن در تیرگی دارد
بکوی یار سپرد ند مشت بال و پرم دعا که کرد که در جنت آشیان باشد
علاج درد جدائی بمرگ آسان ست اگر امید وصال تو در میان نبود
نگاه مهر ستمگر چه جای تهنیت ست خدا کند که درین لطف امتحان نبود
آنکه نگه غلطش بر صف شاهان نزند کی نظر سوی دل خستهٔ نواب کند
بذوق جلوهٔ حسنش دل ستمدیده ز چشم آینه چشم گرسنه دارد

در عشق رسیدیم بجائی من و نواب ‌ ‌ ‌ پروانهٔ و بلبل شده اند رز گر ما
رفته بودم که دمی خاطر خود شاد کنم ‌ ‌ ‌ در چمن جلوهٔ گل بر د ز سر هوش مرا
ای صبا رحمی بمشتِ خاک من ‌ ‌ ‌ از سر آن کو نبر دارے مرا
وعدهٔ وصل مرا آن شوخ بر فردا افگند ‌ ‌ ‌ دیر می آید قیامت کشت هجرانش مرا
بوصلی زنده گردان کشتهٔ شبهای هجر از ‌ ‌ ‌ امیر الملک والاجاه صدیق الحسن خان را
تر دامن آمدم بر داور بروز حشر ‌ ‌ ‌ فرمو دیک زمان بنشیند در آفتاب
قرا بهیکشم و دل نمی شود خرسند ‌ ‌ ‌ مگر بیا دبد اندیش رفته ام یا رب
دل ماند ز من جدا همیشه ‌ ‌ ‌ گوئی که ضمیر منفصل هست
آدب بگذاشتم گفتم بمستی ‌ ‌ ‌ شمیم گل غبار کوئی یار ست
هر چند که مهر تر بدلم ستر مصون ست ‌ ‌ ‌ این نیست که رسوا نشوم بوی جنون ست
تا دلم ذائقه گیر شب هجران شده ست ‌ ‌ ‌ مرگ باز ندگیم دست و گریبان شده ست

## غزل

مرنج جانم اگر رفت وامتحان باقی ست ‌ ‌ ‌ هنوز از تن من مشت استخوان باقیست
بخاک رفتم ولیکن ز تاب آتش عشق ‌ ‌ ‌ هوای سجده بران خاک آستان باقی ست
مثال بلبل بیدل اگر شدیم ز باغ ‌ ‌ ‌ که کنج دام ز من واز تو آشیان باقیست
گرفت سیل سرشکم بساط روئی زمین ‌ ‌ ‌ کشیم آه که تسخیر آسمان باقی ست
بکنج دام و شکنج قفس چرا نالم ‌ ‌ ‌ که گرچه پیر شدم همتِ جوان باقیست
خراب گشت اگر مسجد ریا منزل ‌ ‌ ‌ اسیر غم نشوم درگهِ مغان باقی ست
ز من نماند بجز نام وآن وفا دشمن ‌ ‌ ‌ هنوز بر سر جور ست کامتحان باقیست
شگفت چیست اگر زخم دل شود ناسور ‌ ‌ ‌ تبسم لب لعلِ نمک فشان باقیست
بیا بیا که ز جانِ فگار در غم هجر ‌ ‌ ‌ چو آفتاب لب بام یک نشان باقیست

کاروبار این بی سروپا را بخیر گرداند و پروانهٔ بی پروبال را بشعلهٔ دیدار غائض الانوار خویش برساند هر چند میخواهم که پای خامه را حنابندم و سرگردانی او را در وادی خیال نه پسندم اما ذوق فطری را چکنم که بیخواسته بر سخن طرازی می آرد و با حرف پر مضمون و معنی موزون شناسا میسازد بیشتر چاویده خامهٔ حق نویس صواب گذارش دفاتر گرانمایه تفاسیر و طوامیر بلند پایهٔ احادیث است در لغت عرب و فرس و ریخته و با وجود طبع نظم سخن موزونش در غایت قلت و نهایت ندرت واقع شده گویا گاهی جرعهٔ ازین میخانهٔ هوش افزا بکام جان نکشیده و بوئی ازین گلزار پیرا بدماغش نرسیده و کیف که

قافیه اندیشم و دلدار من — گویدم مندیش جز دیدار من

این چند خزف پاره که درینجا بر بساط سخن پریشان کرده بتقریب تسوید این نامه درین نزدیکی در رشتهٔ نظم کشیده و بمیزان وزن سنجیده و نغمهٔ تازه در طنبور دمیده تا نگویند که از گهرهای شاهوار دیگران انبارها فراهم آورده و داد شعر فهمی و سخن سنجی داده و از خود حرف موزونی بر زبان خامه و بیان نامه نگذارده ناچار ابیاتی چند درین جریدهٔ ارجمند گزارش میکند و صفیر از شگاف قفس دل دردمند بیرون میدهد

گویند که دلدار بر در سر ما — باور نکنم تا که نیاید ببر ما
آتشکدهٔ عشق بتان ست دل من — پرهیز که برقی بجهد از شرر ما
صد طعنه کند بر هوس باده پرستان — تلخابهٔ سرجوش گداز جگر ما
[illegible] بسملی سراپای نگارم — آئینه نیارد به پیش نظر ما
مانند دل [illegible] ربود نیم تبسم — دیرست که خون میچکد از زخم تر ما
جان داد [illegible] ریحان رخ تازه نهالم — در پای چمن دفن بکن بال و پر ما
هر نقش که از پای نگارست بگلشن — چاکی ست بجیب هوس رهگذر ما
پروردهٔ نازیم بسلطان کدهٔ عشق — سیمرغ مگس وار رمد از نظر ما

وقاصد اجل مسمی را نزد دور و دسعود دلبیک اجابت گفته کلمهٔ توحید باریتعالی گویان و مغفرت
ارحم الراحمین راجویان ازین خاکدان فناسری بدار الامان بقاکشد و از حضیض ناسوت
اوج گرای لاهوت گردد عمریست که همگی همت خود را با وجود علائق فصل خصومات و عوائق
رتق و فتق مهمات وقف شغل علم و مطالعهٔ صحف دین و دواوین ائمهٔ اسلام و اشاعت مسائل
شریعت حقه و تدوین تفاسیر صحیحه و سنت مطهره داشته ام و دل رنجیده و خاطر اندوه آرمیده و جان
شمیده را از ملاحظهٔ زشت و خوب جهان و جهانیان و شیوهٔ جور و ستم و اندیشهای نابالیست ابنای
زمان برداشته و در رنگ دانشمندان معاصر که در شکست یکدیگر میکوشند و افزایش جاه علم و دولت
اقران را بدیدهٔ کوتاه بین نمی توانستند دید چشم پوشیده انفاس گرامی و اوقات عزیز را بحرکت
ارادی یا قسری در سرکار و بار خدمت قرآن کریم و حدیث شریف بسر می آرم این صحیفهٔ موزون
که در رنگ سبزهٔ بیگانه در چمن تالیفات شرعیه این جورکش زمانه دمیده ست و چون آب روان
در پای سبزان گلشن دین و ایمان آرمیده محض بولولهٔ سوز و گداز قدیم از آتشکدهٔ دل بیتاب
چون دخان سر بالا کشیده و برای احماض مذاق خواطر آشنا و بیگانه همچو چاشنی بر مائدهٔ الوان نعمت
بهم رسیده ورنه درین هنگام که قوی بضعف گراییده و جوش شباب مبدل بذبول شیب گردیده
خود مراسری باین سودا نیست و کیف که امروز در بزمم بجای گلبانگ میخواران دعای دیندار است
و عوض هو و های مستان تهلیل خداپرستان ؏ بجائی نغمهٔ نی صوت دلکش حافظ ٭ بجای
جرعهٔ می بادهٔ محبت دوست ٭ نهال عمر تنکمایه بچهل و چهار سال کشیده و آفتاب زندگی مستعار
بلب بام فنا رسیده و دل از کرده منفعل و خاطر از آورده خجل و جان ناتوان از پیش آمدهای
آنجهان وجل گردیده و هوا و هوس جوانی و پیچ و تاب بالاخوانی و ولولهٔ عنفوان شباب فانی
مضمحل گشته و طبع کلیل از زوادید اوضاع زمان و زمانیان و نظارهٔ تغیرات بی پایان جهان
و جهانیان و گم شدگی مدارج ایمان و شکستگی ساز و برگ عرفان و بهمرسی اسباب فسق و فجور
و سرسبزی اهل نفاق و زور بر خود تنگ آمده ارحم الراحمین بر بندگان خود ببخشاید و خاتمه

خطاب موشح بدستخط ملکهٔ معظمه و وزیر اعظم انگلستان ارزانی داشت و لقب رئیس دولاوره اعظم طبقهٔ
اعلای ستارهٔ هند بخشید و رتبهٔ صاحب خطابان را در مجمع رؤسای هند که حاضر جلسه بودند به بیان
مراتب عزت و شرف و مزیت خیرسگالی و علو همت در انتظام ملکی و مالی دوبالا گردانید و عقد این محفل
سرور منزل خاص از برای همین عطیه بود تا پایهٔ رفیع رئیسهٔ معظمه را با اقران و امثال وی جلوهٔ
امتیاز بخشند در این سفر میمنت اثر اتفاق گلگشت ملک گجرات صورت بست و بلدهٔ سورت
و احمدآباد دیده و عمارت آن دیار و اقطار بچشم اعتبار ملاحظه افتاد سفر پنجم رحلت بسوی
دار الامارهٔ کلکته است که در ماه ذیقعده سنه ۱۲۹۲ هجری همپای رئیسهٔ معظمه دست بهم داد مدت
این سفر خیر اثر دو ماه و چهار روز بود در این گلگشت ملاحظهٔ مجامع ملوک و امراء و حکام برطانیه
و دیگر اکابر بلده بر وجه تفصیل و اجمال صورت بربست و با میر تراب علیخان سر سالار جنگ بهادر
وزیر ریاست حیدرآباد دکن و نواب امیر علیخان بهادر وزیر السلطان و دیگر اهالی و موالی
ملاقات گردید و مشاهدهٔ امکنهٔ رفیعه و بساتین منیعه و شوارع مستقیمه و انهار و جداول سائله
اتفاق افتاد و با گورنر جنرل و شاهزادهٔ انگلستان مکرر رسم ملاقات و اتحاد مودی گردید
نام اصلی لارڈ بیرنگ است و هم شاهزاده پرنس آف ویلز و در این آمد و شد اتفاق گذر بر سر وقت
بلاد دیگر هم طوع قدم شد و در بنارس و اله آباد و کانپور یک یک اسبوع توقف افتاد و معاینهٔ
بلاد و اهالی و دیار و گلزار آنجا نموده مراجعت بسوی بهوپال کرده آمد سه سفر اول بضرورت
کسب علوم و حصول روزگار بود و دو سفر ثانی به تبعیت رئیسهٔ نامدار ؎

سفر سفر که چنین یار غار در سفر است    تو بخت بخت سفر دان و کار کار سفر

اکنون بعد ازین اسفار پای توطن در بهوپال شکسته است و رنگ اقامت درین محروسه
ریخته تا منظور نظر کبریائی او چیست و چشم آرزو بر اختیار سفر ششم آخرت که هیچ فرد بشر را
از آن گزیر و گریز نیست دوخته تا کی بکی از دو حرم محترم مکی و مدنی بپای شوق طی مراحل
کرده بقیهٔ ایام مستعار و حیات ناپایدار را در زاویهٔ عافیت و گوشهٔ قناعت بسر برد

هرچه تمامتر بخشید

ای خدا قربان احسانت شوم  این چه احسان است قربانت شوم

بعد معاودت از سفر حجاز میمنت طراز چون ورود بلدهٔ بهوپال که خال رخ هفت کشور اقبال است دست بهم داد اول باهتمام مدارس این خطه باز بخدمت امیر الانشائی حضور رئیسهٔ معظمه مامور و بخطاب خانی نامزد شد و پایه بپایه عارج معارج ترقی دولت گردید تا آنکه بسببی برنیامد که بسابقهٔ ازل و تقدیر عزوجل اتفاق عقد ثانی با رئیسهٔ موصوفه شد و باین رهگذر اولاً بمنصب نیابت دولتین ریاست سربلند شد و ثانیاً در همان نزدیکی زمان از نیابت بعالیخطاب نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر سرمایهٔ امتیاز اندوخت تاریخ این عقد خیر عهد که در سنه دوازده صد و هشتاد و هشت هجری صورت بست بتعمیهٔ یکعدد کریمه واخری تحبونها ست و بوجه این انتساب اقطاع هفتاد و پنجهزار روپیه سال از محال بریلی مضاف ریاست بهوپال رعایت شد. درین حین نزیل بهوپالم و قرین صد گونه اقبال والحمد لله الذی بنعمته تتم الصالحات هرچند بجای خود گوشه گزین و خاطر حزینم اما در چشم ظاهر بینان صورت پرست متکی اریکهٔ ریاست و صدر نشینم تدبیر مصالح عباد و منافع جمله رعایا و برایای این الکه بدست او سپرده اند و بی خواسته اش

باین کار و بار دشوار برداشته

بار جهان بر دل آن نازنین ؛ سینهٔ چندین نازک و بار چنین

او سبحانه که مبدی این تکوین است انجام مجاری اینهمه امور بخیر کند و اوج و موج این هیچی سرا احباب بصر بصیرتش از صعود معارج دار بقا نگرداند سفر چهارم سفر استحصال تمغای نیکنامی و بلند پایگی رئیسهٔ عالیه بود که در ۱۲۹۲ از محمیهٔ بهوپال و محروسهٔ این دار الاقبال بمعیت یکدیگر و جمعیت لشکری بسوی بندر بمبئی حرکت و سیر اتفاق افتاد و بعد ورود انجا لارد نارتهه بروک گورنر جنرل و ویسرای کشور هند که نو وارد این مملکت بود بحکم ملکهٔ انگلستان کوئین وکتوریا تمغای نیتی درجهٔ اول با بهرهٔ این منصب ساختهٔ ولایت انگلند و علم عالی پرچم و خطاب گرند کمنڈر استار آف اندیا باسند

بمثل میرزاپور و جبلپور و هوشنگ آباد و جز آن ملاحظه کرده بود و همراه نواب سکندر بیگم صاحبه مرحومه والیهٔ بهوپال رفت و برگشت و بعد انتقال ایشان در دور خجسته نواب شاهجهان بیگم صاحبه رئیس اعظم دلاور طبقهٔ اعلای هند سایهٔ عاطفت بر سر این الکه انداخت سوم سفر حرمین شریفین زاد شرفهما به پیش آمد و در سنه یکهزار و دو صد و هشتاد و پنج هجری شوق زیارت مکهٔ مکرمه و مدینهٔ منوره که از مدتی دامنگیر دل دردمند بود بهجوم آورد و بحصول دستوری از آقای نامدار محمل حجاز میمنت طراز بر بست و مسافت برّ و بحر نوردیده خود را باماکن مقدسه رسانید و جبین نیاز بر آستانهٔ بیت الله مالید ؎

جمال کعبه مگر عذر رهروان خواهد | که جان خسته دلان سوخت در بیابانش

و چون از مناسک حج فارغ گشت رو بمدینهٔ منوره آورد و غبار عتبهٔ رسالت را کحل الجواهر چشم فؤاد ساخت ؎

ز بعد کعبه نظیری زیارت ماکن | که دلبری نمکین ست در مدینهٔ ما

و یک اسبوع در جوار خیر البشر صلی الله علیه وسلم گذرانیده صرف عنان بسوی ام القری نمود و از انجا براه حدیده سری بدیار بهوپال کشید و درین آمد و شد کتب بسیار از علوم قرآن و حدیث مطالعه کرد و کتابت نمود و اشترا کرد و بر روی دریای شور بدست خود نسخها نوشت که در کتب خانه ام موجود ست در حین حضوری خود به پیش باب بیت الله نزد ملتزم مکرر دعا کرد که ای خداوند زمین و آسمان از معاش بقدر حقی بیش نمیخواهم آن هم بر وجه حلال و بی منت رجال و آنچه منتهای آرزوی من ست حصول رتبهٔ کمال در علوم دینیه سیما تفسیر و حدیث ست این هر دو علم را چنانکه من میخواهم و چنانکه تو خواسته باشی باین هیچمیرز کس مپرس ارزانی فرما و ازین حیص بیص معاش که دران مبتلا بوده ام و ازین ضیق قلب که از ناروائی صحف دین و دواوین احکام شرع مبین که نقد وقت دارم برهان مگر حق تعالی دعای این بندهٔ شرمندهٔ عاصی پر معاصی خود را اجابت کرده باشد که باین روز اقبالم رسانید و از تنگنای حسد و حقد ابنای زمان رهائی

بن فضل الله ساکن قصبهٔ نیوتنی رحمه الله تعالی بدست آمد و بعضی مشایخ و اساتذه در حق وی ادعیهٔ
نافعه بر زبان برکت ترجمان خود شان گذرانیدند امیدانم که این همه رفعت صوری و معنوی
و مزیت دینی و دنیاوی که حاصل روزگار من ست برکات انفاس قدسی اساس این بزرگوارانست
و هر چند این اسانید و مسانید و اجازات صحیحهٔ شریفه فضیلتی بزرگ ست و باین نوع که مرا حاصل شد
کمتر کسی را دست بهم داده باشد لیکن بعد طی این مراحل شطری از عمر گرانمایه در سیر و کار مطالعهٔ
اسفار و صحف کثیره از هر جنس بگذشت و تلمذ حقیقی بائمهٔ هدی که عبارت از زمرهٔ اهل حدیث و
اثر ست حاصل گردید و ملاحظهٔ مصنفات ایشان بابی عظیم از فهم و هدایت و درایت بر دل کشود
و نفع بی نهایت در هر باب بخشود خصوصاً مؤلفات حضرت شیخ الاسلام احمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام
حرانی و تصانیف حافظ متکلم محمد بن ابی بکر بن قیم جوزی و نتائج طبع بدر ملت منیر سید محمد اسمعیل بن
امیر یمانی و مجامیع قاضی القضاة محمد بن علی شوکانی قدس الله ارواحهم و هر یکی از ایشان در عصر
خود یگانهٔ دهر و مجتهد زمان بود و تقلید احدی جز اتباع ادلهٔ صریحهٔ کتاب و سنت نمی نمود و این بندهٔ
شرمنده نیز درین رائی صواب انتما همعنان ایشان ست و در مقام استقامت بر اتباع دلیل
بمحل اعلی و مکان رفیع الشان محمدی مشرب سنی مذهب نقشبندی طریقه ست اگرچه هنوز دست
بیعت بدست کسی نداده ست و جز از کوثر شارع علیه السلام آبی از سر چشمهٔ خضر راهی نخورده در
مدة العمر او را پنج سفر پیش آمده یکی سفر لطلب علم و درین حرکت نواح وطن مثل فرخ آباد و کانپور
و دهلی را پی سپر کرد و بقدر مقدر از خمخانهٔ علم ساغر صهبائی صاف کشیده و از دُر د جام بدر دل
ناکام آرمیده دوم سفر لطلب معاش و درین سیر بلدهٔ بهوپال را اولاً و بلدهٔ ٹونک را ثانیاً
گلگشت کرد اقامت ٹونک هشت ماه بیش نبود و دل دران وحشتکده نچسپید حرف بپاس خاطر
وزیر الدوله مرحوم والی انجا چندی پای اقامت افشرد و باز رخت بدار الامان بهوپال کشید و
درینجا بتادیهٔ سنت نکاح با دختر مدار المهام محمد جمال الدین خانصاحب بهادر نائب ریاست پرداخت
و این اول عقد من ست و دو پسر و یک دختر بهم رسیدند و در ضمن این آمد و شد بلاد دیگر را

قنوجی ست بیشتر دریوزه گر کوچهٔ فضلا و ریزه چین مائدهٔ مفسرین علما و محدثین نبلاءست
در بدایت شعور گاهی ماهی بر آستانهٔ سخن می نشست و گوش بر آواز و چشم در راه کلام موزون
میماند چند گاه ست که آیینهٔ ضمیر را از صور خیال غیر پرداخته و از بیت سخن با بیت الحزن یعنی
ماتمکدهٔ هستی خود ساخته آن گستاخ شوخ چشم کیست که با وصف کج مج زبانی پهلوی شیوا بیانان
نشیند و با وجود تنگ سرمایگی در بازار سیر متاعان دکانی برچیند عمرها در جلو دل دیوانه گشت
و بجائی نرسید سالها در پی کاروان ناله افتاد بمقامی سر نکشید اما از انجا که گل را از خار و مل
را از خمار و فلک را از غبار گزیر و گریز نیست باین دستاویز حرفی چند از ترجمهٔ مستمند خویش
بر یاران بزم مهربانی عرض میدارد ورود این آوارهٔ دشت ایجاد وسرکن و برکن بزین
کون و فساد از شبستان عدم در بزم وجود نوزدهم جمادی الاولی روز یکشنبه سنه یکهزار
و دو صد و چهل و هشت هجری دست بهم داد موطن و منشای او محلهٔ شیخ پوره واقع بلدهٔ کهن سال
قنوج از سرزمین میان دو آب گنگ و جمن ست و نسبش بسید جلال الدین بخاری مخدوم جهانیان
جهان گشت بسلسلهٔ صحیح میرسد و منتهی بامام زین العابدین بن حسین سبط شهید کربلا رضی الله عنه
میشود و عشیرهٔ او هنوز بسادات بخاری شهرت دارد تحصیل علوم متداوله از چند اساتذهٔ مشاهیر
عصر خود کرده آن از انجمله علوم دانشمندی را در حوزهٔ درس صدر الافاضل مفتی محمد صدر الدین خان
بهادر صدر الصدور دهلی متخلص بآزرده بپایان رسانیده و فاتحهٔ فراغ خوانده و از خدمت
ایشان بعد اکتساب منطق و حکمت و فقه و علم ادب بطاقه سند حاصل نموده و سرمایهٔ فنون
درسیه بدست آورده و علوم ملیّه شرعیه دینیه از تفسیر و حدیث و فقه سنت و اسماء رجال
و احکام بمولانا شیخ حسین بن محسن انصاری قاضی حدیده مرتب گذرانید و موفق بحصول
اجازت بر طریقهٔ انیقهٔ محدثین کرام ادام الله تعالی اقبالهم شد و نیز سند دواوین اسلام
از معاجم و مسانید و صحاح و جوامع و جز آن از مولانا محمد یعقوب دهلوی برادر مولانا محمد اسحق
دهلوی نزیل مکهٔ معظمه رحمهما الله تعالی حاصل نموده و استجازت ثالث از شیخ معمر مولوی عبد الحق

مکن هلاک که شادم بنارواییِ خویشش | بروی من مگشا چشم اعتبار مرا
نمود تیره چو شب روی روشنان سپهر | بخاک سان سر نخوت غبار مرا
کنی نه گر قدمی رنجه خنجری بفرست | مخواه در شب هجران تهی کنار مرا
کشود گر خم زلفی دلی دران بستم | که داده اند درین جبر اختیار مرا
خوش می برد بخواب عدم قصه مختصر | افسانهٔ درازی شبهای تار ما
جام شراب برکف و نوشین لبی ببر | دیگر ز حق بگو که ترا التماس چیست
نیر نقاب گر فگند از رخش نسیم | وجه باد دادن هوش و حواس چیست
ننشاند ز سوز جگرم دوش بر خود | خواهم که بخنجر بشگافم جگر خود
چون آمده ایم از عدم آسان بود اکنون | پیمودن راهی که بود دلی سپر خود
رو خشم مکن هرزه چه بندی پی قتلم | بر دیده وران عرض کن اول هنر خود
شکسته طرف کلاه وکشوده بند قبا | چه بیخودانه بت میگسار مے آید
بعرق ریزی بیفائدهٔ بخیه گران | همچنان زخم جگر خنده زنان ست که بود
روش دهر بیک گونه نباشد نیر | نه چنین بود که هست ونچنان ست که بود
این سر شوریده بر خشت لحد خوش آرمید | شد فزو در دسری کز بالش پر داشتم
کرد خاکستر سراپای مرا سوز درون | شد غلط چشمی که من از دیدهٔ تر داشتم
آندم که بخشش چشم و دهان کرد روزگار | خندیدن از تو بوده و از ما گریستن
هان ابر چشم قیس نه خارج از حیاست | بر مرقد مطهر لیلی گریستن
زین پس بضبط کوشم و سوزم بسوز اشک | فرسوده شیوه ایست همانا گریستن
تا زنم آتشی بچرخ آه مرا شرار کو | تا بهم این جهان بباد دیدهٔ اشکبار کو
تا تو ستیزه آوری من ره عجز بسپرم | جور ترا کران کجا شوق مرا کنار کو

۱۰ نواب تخلص محمد رسطو رو رقم این مزبور ست نام اصلی او صدیق بن حسن بن علی حسینی بخاری

کیمیا ساز کریمی تو ولیکن چکنم • که مس من نکشد منت اکسیر کسے
میرگران میگذرد یار ز اغیار امروز • کرده تاثیر مگر نالهٔ شبگیر کسے
مرغ جان از قفس کالبد ما ناطق • کرد پرواز ولیکن به پر تیر کسے

## رباعی

ناطق چو بلا بدهر بدفال شدی • دور از وطن و عیال و اطفال شدی
شاعر شدنت بهر فلاکت کم بود • کای خانه خراب باز رمال شدے

بر سر بام بیا گوشهٔ ابرو بنما • روزه داران جهان منتظر ماه نواند
استخوان ریزهٔ مجنون مفگن پیش هما • کین تعلق بجناب سگ لیلی دارد
پردهٔ چشم خود ای فاختگان فرش کنید • که بسیر چمن آن سرو روان می آید
رهین منت خوئی توام که هر نفسم • بخشش ستم تازه شرمسار کند
چنان تاثیر بگرفت از نگاه مست او تیرش • که بوئی باده می آید ز خون زخم نخچیرش
پیاله بر کفم و محتسب ز دیر گذشت • رسیده بود بلائی ولے بخیر گذشت

نیر نواب محمد ضیاء الدین خان بهادر دهلوی بن فخر الدوله نواب احمد بخش خان بهادر والی فیروزپور جهرکی اریکهٔ سخندانی و پادشاه ملک مبانی و معانی ست در فارسی نیّر و در اردوی ریختهٔ رخشان تخلص میکند امروز دهلی بوجود باوجودش در نازست و زمرهٔ شعراء با سخن نمکینش دمساز علاوه قرب قرابت نسبت تلمذ با میرزا اسد الله خان غالب درست دارد و در انشاء نثر فارسی و انشاء نظم دری فیض سخن از عرش برین می ستاند محرر سطور در حین طلب علم که بدهلی وارد شد مکرر او را دیده و با فرزند مرحومش شهاب الدین خان سررشتهٔ الفت بهم رسانیده حیف که آن نوجوان بالغ قابلیت خداداد در زمانهٔ عذر رهند جفا آباد از لباس حیات مستعار عاری گشت پدر بزرگوارش هنوز رونق انجمن آن شهرست و از فضائل صوری و معنوی بهره ور آین چند بیت او بنابر ضابطه در ینجا ثبت افتاد

بخطِ ساغرِ می خطِ غلامی دادم ٭ فارغ از کشمکشِ سبحه و زنار شدم
خواب دیدم که خورم آبِ حیات از دستش ٭ تیغ می راند بحلقوم چو بیدار شدم
هان درین ره ز من آموز شنا را که زدم ٭ غوطه در قطره و از بحر پدیدار شدم
گر خلم در دلِ یاران منافق چه شگفت ٭ گل بدم از اثرِ صحبتِ شان خار شدم
توبه از باده در ایامِ جوانی کردم ٭ اولِ مستیِ من بود که هشیار شدم
چه توان کرد بقسمت که ز قسمت ناطق ٭ تو شدی زاهد و من رند قدح خوار شدم
بیک پیمانه ساقی کرد مدهوش آنچنان دوشم ٭ که از محفل حریفان چون سبو بردند بر دوشم
صد دشت آنطرف ز عدم بال میزنم ٭ ای بیخبر بگیر ز عنقا نشان من
یاران بفکرِ مرهم و غافل که هر نفس ٭ خمیازه میکشد نمک زخمِ جان من
ای بوالهوس که دوختهٔ دیده بر رخش ٭ غیرت بگیر از مژهٔ خون فشان من
بیرون نمیرود ز دلم مهرِ مهر رخان ٭ گو چرخ و صد چو چرخ شود خصمِ جان من
خونِ هزار وعظ بگردن گرفته ست ٭ صد آفرین بجرأتِ گوشِ گران من
جان بر لبم بفهم نیاید بیان من ٭ کس جز چراغِ صبح نفهمد زبان من
صد پاره باد دل که ببزمِ تو از طپش ٭ صد پاره کرد پردهٔ رازِ نهان من
در دلِ تنگم ز گردِ غم بیابانی ببین ٭ در بساطِ قطره‌ام سامان طوفانی ببین
در شبِ هجرت ببزمِ سینه‌ام یکره خرام ٭ از دلِ پر داغِ من سروِ چراغانی ببین
آخت بهرِ کشتنم تیغِ جفا و زد بغیر ٭ از وفا برگشتنِ برگشته مژگانی ببین
سلطنت گر میل داری خاکساران را نواز ٭ خدمتِ موری کن و خود را سلیمانی ببین
از سفر باز آ و ناطق را ز دردِ فرقتت ٭ پای تا سر همچو شبنم چشمِ گریانی ببین
بوالهوس سخت زند لافِ محبت ببرت ٭ امتحانش دو سه روزی بجفاکاری کن
هوسِ گوشهٔ میخانه مکن زاهدِ شهر ٭ تو بمحراب نشین مشق سیه کاری کن

تا آمده بشهر وجود دم تپ غمت — گرمش بسیر کوچهٔ هر استخوان کنم
خلقی ز دست برد فغانم بجان رسید — آفاق را بمیرم و دارالامان کنم
ناطق ز طوف کعبه نشد کام من روا — رفتم که باز سجده بر آن آستان کنم
ساقی آن می که چو یک رشحه ازان نوش کنم — همه او گردم و از خویش فراموش کنم
میکند کسب صفا دُر ز سویدای دلم — بسکه اندیشهٔ آن صبح بناگوش کنم
چه بهشت ست که بیخود شوی از بادهٔ من — چارهٔ خود زنو از حسرت آغوش کنم
تا بکی شکوه ز بیمار من انشاء الله — مر ترا امشب از ین بار سبکدوش کنم
کی بود کی که ز نقش قدم پاک سگت — تربت ناطق خون ریخته گلپوش کنم
چند رانی سخن از مهلت قتل ناطق — این نه حرفی ست که تو گوئی و من گوش کنم
شمع از سوختن خویش شکایت میکرد — وانمودم دل سوزان و خموشش کردم
بدل مرده نه بخشید حیات آب خضر — زنده از خاک در باده فروشش کردم
یاد آن طالع فرخنده که دشنامم داد — طلب بوسه اگر از لب نوشش کردم
دیگر بران سرم که گدایانه بر درت — خود را ستم کش سگ و دروازه بان کنم
تا قتل عام طائفهٔ خور می کند — در دِ ترا بکشور دل حکمران کنم
آخر بگوشهٔ قفس بست جای من — بر شاخسار سدره اگر آشیان کنم
یارب سعادتیکه جبین نیاز را — من بعد وقف سجدهٔ آن آستان کنم
نیم بسمل بهلم یکدو نفس تا که بگور — حسرت لذت بسیار تپیدن نبرم
هست از شوخی پرواز من آگه صیاد — نیست بیجا شکند گر بقفس بال و پرم
کو غارتی که جبهه و دستار شیخ را — بفروشم و تهیهٔ رطل گران کنم
دارم امید جائزهٔ نیم جرعه — زاهد چرا نه مدحت پیر مغان کنم
همه از بام و درش ظلمت عصیان میریخت — چون بطاعتکدهٔ شیخ سیه کار شدم

ستارهٔ سحری سوی الست چشمک بزن
قدح گرفته بکف همچو آسمان برخیز

بکنج صومعه زاهد نشسته پیر شدی
دمی بدیر نشین می کش و جوان برخیز

سزای تست که گشتی اسیر غم ناطق
که گفته بود ترا کز در مغان برخیز

بخیابان چمن سرو من از ناز خرام
چند خمیازه بقد تو کشد آغوشش

شد لبالب قدح عمر من زار و نشد
که قدح وار نهم لب بلب می نوشش

ای عزیزان وطن دست بشوئید از من
کشتهٔ هندم و سبزان گلابی پوشش

ناطق آن طفل کنون حرف تو کی گوش کند
باش تا خط سیه فام بمالد گوشش

ناطق ابنای روزگار کراند
خود بنه گوش بر فسانهٔ خویش

خموشی ترجمان عرض بیداد ست ظالم را
زبان در سرمه خوابانید زان تیغ سیه تابش

الٰهی جذبهٔ بیداری بخت نژندم را
فلک تا چند دارد کوچه پیمائی رگ خوابش

حذر ای آسمان کامشب بپرخاشت میان بستم
پر و سوفار و پیکان باز بر تیر فغان بستم

ز داد دستم اکنون در دگر دیاد ویرانی
که از مه مرهم کافور بر زخم کتان بستم

بفرمان ادب دوش از پی خواب سگان او
گلو تا صبحدم افشردم و راه فغان بستم

ز رشک آخر چسان بینم که خون دیگران ریزد
بطفلی آنکه شمشیرش من اول بر میان بستم

دو دستی زد بفرقم تیغ و من ز اندیشهٔ رحمش
نگاه عجز پوشیدم زبان الامان بستم

خوشش آن غیرت که چون آهنگ گلگشت چمن کردی
بگلشن پیشتر رفتم نگاه بلبلان بستم

بشاخ گل نشیمن ساختن بر بلبل ارزانی
که من در چنگل شهباز خونریز آشیان بستم

حدیث لذت لعل حلاوت دستگاه او
بشهر افگندم و شکر فروشان را دکان بستم

صبا از جانب ناطق سلامی خاک مگران را
که من چون غنچه دل در گلشن هندوستان بستم

رفتم که باز سجده بران آستان کنم
خود را شریک غالب هفت آسمان کنم

هم ناصبور کرده مرا عشق و هم غیور
هم قاصدت فرستم و هم قصد جان کنم

نی غمِ دهر درونی غمِ ایامی هست
ای خوشا دیر که خوش گوشهٔ آرامی هست

منکه مستم زمیٔ عشق چه دانم که بدهر
شورش کفری و هنگامهٔ اسلامی هست

دام برچین زره ای کنگرهٔ قصر بهشت
مرغ دل صیدِ تمنای لب بامی هست

منم آن پیر که از سلک مریدان من است
هر کجا زیر فلک میکده آشامی هست

سلیهٔ ام را بنسیم پر تیری دریاب
که درین تازه چمن غنچهٔ دل نامی هست

از بسکه طالعم به تنزل نها دره
آتش ز شمع تربتم اندر کفن گرفت

گر خضر کامیاب شد از چشمه رشک نیست
داد از کسیکه کام ز چاهِ ذقن گرفت

رفتم به پیش داور محشر بداوری
او نیز جانب بتِ بیباک من گرفت

چگونه جان بسلامت برم ز شغالی که
که بر درش ملک الموت بسمل افتاده ست

جرس بناله ندانم مقلدِ دل کیست
که ناقه بیخود و لیلی ز محمل افتاده ست

گذشت موسم و رفتند همرهان و هنوز
سفینهٔ من مسکین بساحل افتاده ست

بکف تیغ جفا باز آن وفا بیگانه می آید
شفاعت پیشگان رحمی که بیرحمانه می آید

درون تفسیدهٔ عشق که ام یارب که آهِ من
برون از دل بسامانِ صد آتشخانه می آید

سرایت کرده امشب نکهتِ زلفش چنان در بزم
که بوی مشک از خاکستر پروانه می آید

خبر گیر ای امامِ شهر از کیفیتِ زاهد
که از مسجد صدای گریهٔ مستانه می آید

لبت اگر به تبسم نمک فشان نشود
دل و جگر بچه امید کس فگار کند

سبک ز دل هوسِ عشرتِ جهان برخیز
مشو بخاطر ازین بیشتر گران برخیز

بزر مجوش چنان گرم کاتش است آتش
شتاب از سرِ این شعله چون دخان برخیز

فراغ کنج قفس از فضای باغ مخواه
سراغ دام کن ای مرغ ز آشیان برخیز

گرفت روی زمین را سرشک گلگونم
تو نیز ناله بتسخیر آسمان برخیز

دمید صبح و گل از رخت غنچگی برخاست
تو هم بذوق صبوحی ز پرنیان برخیز

آورده و جوهر معظم نام تاریخی گذاشته آین چند گهر لی بجا از بیت المال طبع او زیور بیان
کرده می شود ٥

زکام از نکهت گلهای باغ خلد می آید      دماغ عندلیبان قفس پروردهٔ اورا
نمیدانم شهید تیر مژگان که شد ناطق      کفن از پردهای چشم کردند آهوان اورا
خون صد تو به بریزیم و محابا نکنیم      عفو قاضی شده در محکمهٔ داورِ ما ؛
فارغ از آفت ما باش که ما خصم خودیم      زآهن تیشهٔ فرهاد بود خنجر ما
گرچو بلبل کلبهٔ از خار و خس باشد مرا      کشتنی باشم اگر گلشن هوس باشد مرا
تا چه آید بر سرم از دست بر دعافیت      گر نه بیدادت ز شفقت دادرس باشد مرا
آهنین دل نیستم یارب چرا در راه عشق      نالهٔ بی تاثیر مانند جرس باشد مرا
بعد قتل من خدارا خنجر از خونم مشوی      اینقدر رحم از تو ظالم ملتمس باشد مرا
کی میسر میشود مرغان باغ خلد را      این فراغتها که در کنج قفس باشد مرا
در دهر به دولت نگراید هوس ما      بر شربت دینار نچسپید مگس ما
جان باز د اجل گر بچکانند بکامش      یکقطره ز زهر آب گداز نفس ما
هر مرغ که پر زد بتمنای اسیری      اول بشگون کرد طواف قفس ما
حرف هوس بوسه چو تبخاله گره ماند      از گرمی حسنت بلب ملتمس ما
زندانی دل بسکه شد از دهشت خویت      کرده ست فراموش ره لب نفس ما
فریاد نگوئی که بگوشش نرسیده ست      ناطق بتغافل زده فریادرس ما
بحکم غمزهٔ یارست که ما زنده بمانیم ؛      در زود نمردن گنه از جانب ما نیست
ما امت عشقیم بجز حسن پرستی ؛      پیغمبر ما گفت دگر کار روا نیست
نگذارد بمکیدن لبت آن غمزه بلی      نیش ز زنبور پناه عسل ز نبور ست
دشمنم بود که بستی سر من بر فتراک      ورنه ظالم ز تو این رحم لبغایت دور ست

خوش آنکه دور افتادهٔ ناگه بیار خود رسد　　دستی که بر سر میزند در گردن یار آورد

نسیمی حسینی شیرازی صاحب فضل و حال بود او را بتهمتی مسلوخ ساختند از وست ؎

دست رنگین ز رقیبان بداندیش بپوش　　تا ندانند که خون دل ما ریختهٔ ؛

نور جهان بیگم دختر خواجهٔ ایاس و محل جهانگیر پادشاه بود شاه بنابر فرط محبت و عشق که باو داشت مهام تمام مملکت هند بقبضهٔ اقتدارش داد تمشیت امور سلطنت بفکر و دستخط و مهر او میشد نور جهان زنی شاعر طبیعت خوش مذاق حاضر جواب عالی دماغ بود این ابیات

ازوست ؎

کشاد غنچه اگر از نسیم گلزارست　　کلید قفل دل ما تبسم یارست

نه گل شناسد و نی رنگ و بو نه عارض و زلف　　دل کسیکه بحسن ادا گرفتارست

دل بصورت ندهم تا نشده سیرت معلوم　　بندهٔ عشقم و هفتاد و دو ملت معلوم

زاهدا هول قیامت مفگن در دل ما　　هول هجران گذرانیدیم و قیامت معلوم

بقتل من اگر شاها دلت خوشنود می گردد　　بجان منت ولی تیغ تو خون آلود میگردد

نطقی نیشاپوری دامادِ ملا قیدی ست بسیار خوش نطق عالی طبع بود با حکیم شفائی مشاعره و معارضه کرده و بلطائف مرغوبه حکیم را مغلوب ساخته ظاهرا بهند آمده و با قدسی صحبت داشته ازوست ؎

خارم ولی گلاب ز من میتوان کشید　　از بسکه بوی همدمی گل گرفته ام

ناطق گل محمد خان مکرانی ازموزونان زمان حال و شاعران شیرین مقال ست از دیار خود سری بهند کشید و شطری از عمر در بلدهٔ لکهنؤ بسر برد و بمدح محمد علی شاه و امجد علی شاه و امرا دولت قصاید فراوان پرداخت درین نزدیکی او ان شاعری باین ذهن رسا و فکر آسمان پیما از ولایت باین مملکت نرسیده گل محمد خان ناطق مکران تاریخ وفات وست مطابق ۱۲۶۴ هجری می شود جواهر سنگه جوهر شاگرد ناطق دیوان مختصری از سخن او فراهم

اشعار از وخوش آمده

با هرکه حرف دوستی اظهار میکنم | خوابیده دشمنی ست که بیدار میکنم
یک سر رشته وجود و سر دیگر عدم ست | نیست فرقی بمیان این چه حدوث و قدم ست

نرگسی

نرگسی ابوالمکارم ابهری در هرات بیشتر گذر میکرد آخر بقندهار رفت و در ۹۶۳ بعمر شصت سالگی درگذشت در نظم طبع خوشی داشت از وست

تیری که افگنی اگر از دل خطا رود | دل تیر را نشانه کند و ز قفا رود

نامی

نامی میر معصوم خان ترمذی وارد هند گشته متوطن بهکر شد و از طرف اکبر پادشاه بسفارت پیش شاه عباس ماضی والی ایران رفت و با شفائی و فکری و اوحدی بزم صحبت گرم ساخت و در ۱۰۱۵ در بهکر بمرد از وست

امشب ز سوز سینه خوشم مهلت ای اجل | خاشاک نیم سوخته مهمان آتش ست
چون گریهٔ من دید نهان کرد تبسم | پیداست که این گریهٔ من بی اثری نیست

نامی

نامی مولوی حاجی تراب علی خیرآبادی عباسی کتب درسیه از معقول و منقول بخدمت سید عبدالواحد و مولوی غلام امام گذرانیده و مشق سخن پیش میرزا قتیل کرده و بکلکته رفته برفاقت حکام انگریزیه سیر ایران و عراق عجم نمود و بعد ازان آمده مدرس مدرسهٔ کمپنی شد و بزیارت حرمین شریفین شتافته وقت مراجعت در مقام پٹن ۱۲۸۱ سفر آخرت گزید از وست

سحر از جنبش شمشاد بگلگشت چمن | یادم آمد روش قامت دلجوی کسی
هر زمان دست کشان می بردم جذبهٔ عشق | از پی سجده بطاق خم ابروی کسی
نیست از بخت بدم چشم امید آنکه بود | دست در دست و سرم بر سر زانوی کسی

نصیبی

نصیبی گیلانی از وطن خود به تبریز رفته بشیوهٔ حلوافروشی قیام داشت با بافغانی از جا شنیدن سخنش محظوظ گشته بملازمت سلطان یعقوب رسانید و فاتش در ۹۴۲ بوده از وست

دلی دارم خراب از التفات چشم بیمارش | همه از جور می ترسند و من از لطف بسیارش

خانه خراب آرزوست حال دل حزین مپرس ... همچو حباب از هوا می‌شکند سبوی ما

میروم از خویشتن اما نمیدانم کجا ... می‌برد زور طپیدنهای دل سوی کسی

**نجات** میر عبد العالی از سادات اصفهان است و منشیان شاه سلیمان صفوی با آنکه عمرش از هشتاد گذشته طبع جوانش شگفته تر از گلزار و طرب افزاتر از خندهٔ نوبهار بود کلیاتش قریب به ده هزار بیت بوده باشد این چند بیت از دیوان اوست

سحر که از تف دل آتشم بجان میسوخت ... ز قصهٔ المم شمع را زبان می‌سوخت

ز گرمیهای یار خود من دلریش میسوزم ... چو شمع انجمن از نور شمع خویش میسوزم

ای زاهد سالهاست که شرمندهٔ توام ... گر عاشقی امان بدهد بندهٔ توام

آسوده جان شدم ز دم واپسین نجات ... آخر کشیدم آن نفسی را که خواست دل

در موج شعله خال لب یار را ببین ... این کافر مخلد فی النار را ببین

یکشب سری بخانهٔ ما بیکسان بکش ... گریان بروز ما در و دیوار را ببین

گنهت سخت عظیم است بچشم تو نجات ... وسعت رحمت حق را تو چه پنداشته

**نثاری** تبریزی مردی آرمیده و حریفی جهاندیده بود شعر بسیاری دارد از وست

فغان از آن که بزم ما نشسته طعنهٔ غیر ... بیادش آید و بی اختیار برخیزد

رحم بر من میکند دشمن تکلف برطرف ... من حریف اینقدر بی اعتباری نیستم

**نسبتی** از شعرای مشهد رضوی است مدتی در آذربیجان ساکن بود آخر در اردبیل مدفون گشت از وست

میرفت و عالمی نگرانش ولی کسی ... رشکم بدل فزود که تاب نظر نداشت

غائب ز دیده ناشده جان داد نسبتی ... بیچاره تاب هجر ازین بیشتر نداشت

می‌نگری زمان زمان روز وصال سوی من ... تا شب هجر سوزدم حسرت هر نگاه تو

**نافع** قمی طباخی میکرد آخر طبعش بآن راضی نشده خود را در سلک موزونان در آورد این

بی ابروی تو از نظرم نور میرود — این تیر بی کمان چقدر دور میرود
بجفای که بیک در دصد دوا بخشند — چه میشود دل ما را اگر بما بخشند
نیست ممکن که برد میتوان می خواب مرا — میزند دست بپهلو دل بیتاب مرا
چشم پوشیده توان کرد سفر — چقدر راه فنا هموار ست
شیشهٔ ساعت بود آیینهٔ دنیا و دین — گر یکی آباد گردد دیگری ویران شود
بر زمینی که او بناز نشست — خاک بر سر گر آسمان نشود
بعقبی رسیدیم از ترک دنیا — نشد انچه از دست از پشت پا شد
روز بد یاری نمی آید ز یاران دیده ایم — سایه هم در زیر پا گم میشود وقت زوال

**نور الحسین** نبیرهٔ میر آزاد بلگرامی ست گاهی بحکم ارث شعر نظم میکرد از وست

بی انیسی آمدیم از خانهٔ دنیا برون — چون شرر تنها سفر کردیم از خارا برون

پسرش امیر حیدر نبیرهٔ میر آزاد هم طبع نظم داشت و موزونیت از جد و پدر بارث ستانده بود
این ابیات از وست

نمی بینیم از وبیداد گاهی مهربانی هم — بحالم سخت دشوار ست مردن زندگانی هم
رود دولت ز ارباب غنا آهسته آهسته — که زائل میشود از مس طلا آهسته آهسته
بزرگان را بود دایم بکف سر رشتهٔ تمکین — گذارد فیل در رفتار پا آهسته آهسته

**ناجی** میر محمد حسین مصقلهٔ فکرش زنگ از آیینهٔ خاطر نازک خیالان میزداید و سحاب طبعش غبار کدورت از ساحت ضمیر صافی مشربان میرباید در اصل از اندجان بود خودش بدهلی متولد شده و در عهد فرخ سیر بمنصب هفتصدی و دیوانگی گوالیار رسیده و همانجا در ۱۱۲۶ زورق حیاتش بگرداب فنا افتاد طوطی سخنش چنین بسرایید

در خیالت همچو گل آغوش دل وا کردنی ست — پرده از روی تماشائی تو بالا کردنی ست
در لباس عاریت جانی که داری از تو نیست — گر توانی دست بگشا کین گره وا کردنی ست

ندو زند اهل دانش دیده بر بازیچهٔ دنیا　　که جا در بزم طفلان نیست فانوس خیالی را
لطف تو نیست معتبر تا که مراست تازه عشق　　چند سحر بود شکوه بندهٔ نو خریده را
رفته بودم که دلی خوش کنم از سیر چمن　　بلبلان مغز مرا سخت پریشان کردند
وا نکردم عقدهٔ عمری از آن شمشیر شد　　تیغ کج گر راست پرسی ناخن تدبیر شد

ندیم کشمیری همطرح غنی بود و مبرا از کبر و منی آز وست

ذوق مردان بود اندک چو هوس بسیار ست　　خواب کم رو دهد انجا که مگس بسیار ست

نجیب نور الدین محمد کاشی باصفهان آمده بوسیلهٔ آشنائی میرزا ابراهیم مستوفی الممالک اشتهار یافت و صاحب منزل و سامان شده سکنی اختیار کرد تا آنکه بمرض فالج درگذشت در سخن از اقران و اشباه خود کمی نداشت بلکه بطرز شاعری آشناتر بود این ابیات از وست

نفروخته است کس بتر از و متاع حسن　　خود را بمهر و ماه چه سنجی که سنگ تست
من نقد دل بدست تو جاهل نمیدهم　　تا ضامنی بمن ندهی دل نمیدهم
عجب دارم که ابر رحمتم نومید بگذارد　　که من عمری بامید کرم تقصیرها کردم
نی ناله ماند در دل و نی آه در جگر　　دیگر مرا بخاطر تو آورنده کیست
دارم هنوز بجلوهٔ دل سنگ آب کن　　از عکس خویش آینه عالیجناب کن

نصرت دلاور خان نام اصلی او میر محمد نعیم ست وطن اسلافش سیالکوٹ از توابع لاهور پدرش عبد العزیز در سلک نوکران خلد مکان منصب دو هزاری داشت و وی بفوجداری رانجور از توابع بیجاپور مقرر بود آخر کار با نواب نظام الملک بسر می برد و بمزید احترام اختصاص داشت در سنه ۱۱۳۹ بسر البستان بقا خرامید نصرت اقسام شعر خوب میگوید و مضامین مرغوب می بندد دیوانش مرتب ست این یواقیت از آن معدن استخراج میشود

بسکه میدارد حیا در پرده محبوب مرا　　دریچ بیگانه داند مضمون مکتوب مرا
مژگان بهم نیاید دلدار بی نقاب ست　　کی خواب میتوان کرد در خانه آفتاب ست

نمیدانم چه باشد از گلستان نفع گلچین را  که میسازد روان از چشم بلبل اشک خونین را
تا سبکروح جان اسیر جسم خاکی نیستیم  همچو بوئی می برآید از خم افلاطون ما
ناصر از ممنونی بال کبوتر فارغم  می برد تا یار رنگ رفته مکتوب مرا
آمی که در آمدن خویش حجلنے داری  گر شب ماه نیاسے لب شب تار بیا
آمدی دیوانه از صحرا بشهر ❊  زخم سنگ کودکان جلدوی لست
ناصر از بس بود مخمور نگاه مست او  جای صندل لائی می بر جبهه مالیدن گرفت
سحر که پرتو حسن تو از نقاب گذشت  عرق ز جامهٔ زرین آفتاب گذشت
بسیل هیچ میسر نشد بجز نجابت ❊  هزار بار ازین خانهٔ خراب گذشت
موسم پیریست میباید عصا  دست ما و گردن مینا خوش ست
فرمان بوسه گر ز خطش بر گرفته ام  حکم جدید از لب خندانم آرزوست
خانقاه و مسجد و بتخانه را کردیم سیر  هیچ جا کیفیتی چون خانهٔ خمار نیست
کی بود در بار هر تاجر متاع خوش قماش  آنکه یوسف میفروشد کاروانی دیگر ست
نیست در هیچ سری خواهش سودا ورنه  این زمان هم بجهان یوسف و بازاری هست
در محفل سپهر ندیدیم امتیاز ❊  بر آفتاب و ماه زحل را تقدم ست
رشتهٔ عمر ابد شاید بدست آورده ست  هر کسے بر مرگ دشمن شادمانی میکند
اینهمه تعجیلها در کشتن عاشق چرا  عاقبت پیش تو روزی جانفشانی میکند
ناصر کسیکه معترف سهو خود نشد ❊  فرزند خاص حضرت آدم نمی شود

**نظام** نواب عماد الملک نبیرهٔ نواب آصفجاه طبع نظم داشت این اشعار از وست

ز جوش اشک کن در دامن مژگان لآلی را  که در مردم نباشد اعتباری دست خالی را
فلک بسیار بی لطف ست نتوان جست از و راحت  توان انداخت از طاق دل این مینای خالی را
بتمکین پیش می آئی تکلف میکنی با من  فراموش کردهٔ هنگامه هائی خوردسالی را

بسر سه راه نگر دید چشم جادویش — که از دو میل سیاهی رمید آهویش
در زندگی بمرگ کشیدست کار ما — خواب گران ما شده سنگ مزار ما
در حقیقت دل بی زخم ندارد مغزی — پسته را که نباشد لب خندان پوچ ست

## رباعی

نادان غلطش ز رستی رای خودست — بی قدریش از پستی کالای خودست
بر مرکب چوبین چو شود طفل سوار — خوش راهی و بدراهیش از پای خودست

**ناصر** تخلص نواب نظام الدوله ناصر جنگ شهید خلف نواب آصفجاه والی حیدرآباد دکن شاگرد میر آزاد بلگرامی و امیر دین پرور عدل گستر نامی بود مشق سخن کرده و بغواصی فکر از بحر سخن گوهر آبدار برآورده این چند بیت از وی ست

کدام گل بچمن گوشهٔ نقاب شکست — که شبنم آینه بر روی آفتاب شکست
ای دل ز زلف یار مدد میتوان گرفت — سر رشتهٔ ز عمر ابد می توان گرفت
گر بیخودی بمیکده فال سفر زند — از چشم مست یار بلد میتوان گرفت
ای شوخ هوای مفگن تیر نگه را — این ناوک بیداد بکار جگری کن
مرنجان خاطرم جانا ان مزاج نازکی دارم — تو گر از حسن مغروری من از عشق تو مغرورم
از گل گوشهٔ دستار بخود میبالد — قدا تازه نهالی ست که من میدانم
ای یوسف عزیز در آغوش من در آ — بوی خوشت رسیده تو هم در وطن در آ
نه امروز ست ما را زین قفس آهنگ آزادی — درون سینه میکردیم مشق پرفشانی را
نگاه انتخابی میکنی بر من سرت گردم — تو ای جان از کجا آموختی این قدردانی را
در یکنفس چو صبح بتاراج رفته ایم — دریافتیم چاشنی نوش خند را
با همه یکسان بود آمیزش روشندلان — بر خورد آیینه بر یک و چه زشت و خوب را
تلخ روی را مذاق حنظل دو زخ بود — رنگ ایمان ست پیدا چهرهٔ بشاش را

ناصر

می آمدی و چشم تو بر چشم من افتاد … زانگونه که مستی بزند سینه بسینه

نجیب
**نجیب** کاشانی نامش نور است بزازی میکرد از وست

جور فلک کشد دلم گر ز غمت رها شود … دانه ز برق چون رهد طعمه آسیا شود

نامی
**نامی** سبزواری سخندان نامی و معاصر جامی ست در فن انشا و خط نستعلیق دستگاه داشت از وست

لا فد بخطت نافه زهی بی سر و پائی … غماز سیه کاسه ها در بخطائی

نسبت
**نسبت** فارسی در عهد شاهجهانی بهند آمد و با جعفر خان بسر می برد این شعر از وست

جان عزیز ست ولیکن بسخن جان نرسد … حیف بر جان سخن گر بسخندان نرسد

نظام
**نظام** خراسانی از فضلاء عهد امیر علیشیر بود از وست

بدور روی تو ام بت پرست میگویند … چگویم ای بت من هر چه هست میگویند

نویدی
**نویدی** شیرازی سروش عالم نکته طرازی ست بسیار خوش فکر بود زمزمه کلامش نوید
لطافت میدهد

نه همین گلی بچمن عاشق دلخسته اوست … دل خوبان همه یک دسته گل بسته اوست
نه هد نور چو بر دیده بعالم دستش … شمع اینجا نه سر انگشت حنا بسته اوست

نویدی
**نویدی** سمرقندی طبع نظم ارجمند داشت از وست

بشکر خنده ترا تا دهنی پیدا شد … عاشقان را بتو راه سخنی پیدا شد
چو آب زندگی هر سو که آن آرام جان گردد … سر راهش چو گیرم از ره دیگر روان گردد

ناصح
**ناصح** میرزا عرب تبریزی نکته طراز ممتاز ست و در سخنوران نامی سرفراز سخن او شنیدنی
و جرعه جام او چشیدنی میرزا صائب گوید

این جواب آن غزل صائب که ناصح گفته ست … تا لب ساغر بخون من گواهی میدهد

در عباس آباد متوطن بود و بشیوه تجارت اشتغال داشت سواد کلامش سرمه در چشم
ورق میکشد

## رباعی

در مذهب عاشقان قراری دگرست — در سر می عشق را خماری دگرست
هر علم که در مدرسه حاصل گردیم — کاری دگرست و عشق کاری دگرست

ناظم هروی عمدهٔ ناظمان جواهر معنی و زبدهٔ ملی بندان عرائس سخندانی ست در خدمت عباسقلیخان بن حسن خان شاملو اعتبار عظیم داشت برهان استعدادش مثنوی یوسف زلیخاست که یوسف سخن را از چاه زندان وارهانید و بمصر بلندپایگی برده بر تخت نشاند سنبل شعرش کاکل می افشاند ؎

خواهم که زخشش بدعمل زهد پی کنم — تسبیح تازیانهٔ گلگون می کنم
زسیر باغ وز زندان بر نیاید کام سودایم — نه شاخ سنبلی بر سر نه زنجیری ست در پایم
کنی تا چند خواب ای مست غفلت ناله سر کن — سر مینای دل بگشا دماغ دیده تر کن
پیالهٔ می ازین شیوه آبرو دارد — بدستگیری افتادگان ز پا منشین
قطرهٔ آبی کف خونی شد و بر خاک ریخت — آدم خاکی چه طرف از عالم ایجاد بست
بیقراری عضو عضوم را بکام دل رساند — زخم تیغت بر تنم چون ماه نو بسیار شد
بسکه از بی اعتباریهای خود شرمنده ام — آنچنان سوی تو می آیم که گویا می روم

نسبتی تهانیسری از شعرای عهد عالمگیر بود آرزو در مجمع النفائس نوشته که دیوانش قریب پانزده هزار بیت بملاحظه در آمد در اواسط سنه الف و مائه البقت آرمید آزوهی می آید ؎

جدا از ما دل ما را بزیر خاک کنید — باین ستمزده در یک مزار نتوان خفت
سینه روزن چکنی چون ز برم خواهی رفت — گر تو همسایه شوی رخنه بدیوار خوش ست
من میرم و بو الهوس نمیرد — اینها گل اختیار عشق ست
باور نمیشود که گهی این دل خراب — معموره بوده ست که ویرانه کرده اند
دل بردی و ما ناله بکردیم ز هر سو — فریاد بر آمد که کسی دل ز کسی برد

از باقیشان بمضمار زبان آوری می ربود واز دیار خود بمالک دکن افتاد وبعد چندی بصوب بنگاله خرامید واز انجا بعظیم آباد حرکت کرد آخر باصفهان معاودت نمود وهمانجا مرحلهٔ آخرت پیمود ریحان بخشش در سرزمین ورق چنان سبز میشود

در کعبه اگر دل بسوی یار نباشد | احرام کم از بستن زنار نباشد
هرگز این طفل مزاجی نرود از یادم | گر بتابوت روم شوخی گهواره کنم
باعث جلوهٔ گل دیدهٔ بیدار من ست | بلبلان شور برآرید که خوابم نبرد
هنوز رنگ طفلی هست گل چیدن نمیداند | بدامن آشیان بلبلی از گلزار می آید
بهر طرف که فرو هشته زلف بخرامی | گمان برند که صیاد دام بر دوش ست
نام من هر که برد باعث بدنامی تست | رفتم از خاطر خلقی که تو از یاد روی
دلم در وصل از تاب رخ جانانه میسوزد | فروزد گر چراغ تیره بختان خانه میسوزد

نادم

نادم هراتی سرخروی معرکهٔ سخنوریست از وست

در خانقاه وحدت ذکر مخالفت نیست | چون تار سبحه یکحرف از صد دهن برآید

نذری

نذری از طائفهٔ شاملوست بیشتر در عراق بخدمت امرا بسر برده این رباعی از وست

## رباعی

نذری که بزم وصل ساغر می زد | لاف یاری بتو ستمگر می زد
دستی که بدامان وصالت زده بود | دیدم که نشسته بود بر سر می زد

نزاری

نزاری از اهل قهستان ست از شعراء پاکیزه بیان وفصحاء بلاغت عنوان بود جامی در بهارستان در ترجمهٔ خواجه حافظ شیرازی گفته سلیقهٔ شعر وی نزدیک ست بسلیقهٔ نزاری وفاتش در ۷۲۱ بوده دیوانش بیست هزار بیت خواهد بود از وی ست

آوازه در افتاد که تائب شدم از می | بهتان صریح ست من وتوبه کجا کی
از دوست قاصدی که پیام آورد بدوست | انصاف میدهم که کم از جبرئیل نیست

نکهت محمد یوسف برهانپوری شاعر خوش سلیقه و موجد اشعار انیقه بود از نژاد طائفهٔ چک
باشد که پیش از عهد اکبری سلاطین کشمیر بودند از پیشگاه محمد شاه پادشاه مخاطب بسخنور خان
بود این دو بیت از وی ست

نگردد رفعت دنیای دون بی کشمکش حاصل　　　　بگردون خیمه را چندین طناب افتد که برخیزد
تغیر من که بتن نقش بوریا دارم　　　　الو کشیده که دارد قبای عریانی

نظام دست غیبی شیرازی بنسق ملک سخن طرازی و نظام قلمرو نکته پردازی ست در عمر
سی سالگی دنیای پنجروزه را وداع کرد و این سانحه در سنه ۱۲۹ واقع شد خوابگاهش حافظیه شیراز است
سحاب کلکش باین آبداری گهری افشاند

دلم را عشق گرداند بگرد چشم پرکارش　　　　چو آن مرغی که گرداند کسی برگرد بیمارش
ز دنیا یکسر مو غم نباشد اهل دنیا را　　　　که دلگیری نباشد از قفس مرغان دیبا را
گر فلک با من هم آغوشش نماید دور نیست　　　　باغبان بر چوب بندد گلبن نوخیز را
چشم چون پر عشوه گردد دل بسوی خویش دید　　　　پارهٔ خود خورد ساقی ساغر لبریز را
دل که افسرده شد از سینه بدر باید کرد　　　　مرده هر چند عزیز ست نگه نتوان داشت
من آن مرغم که باشد آشیانم سایهٔ برگی　　　　تواند جنبش بادی مرا بی خانمان کردن

نظیر مشهدی عندلیب بهارستان عدیل طوطی شیرین گفتار در سنه ۱۳ احرام بیت الله بست و از انجا متوجه
هند گشت و بشهر بیجاپور رسید و در سلک مقربان عادل شاه انخراط یافت آهوان معانی را
باین قسم شکار میکند

نگذاشت ز سامان تنم ضعف جدائی　　　　چندانکه نگاهی شوم و از مژه افتم
در سلسلهٔ بال فشانان هوا ئی　　　　خم ناشده از نامهٔ من بال و پری نیست

نادم لاهیجانی سرخروئی معرکهٔ شعرا است اما از شکست نفس نادم تخلص میکرد و صدر آرای
مجالس فصحا ست لکن از فروتنی در صف آخر می نشست الکن طلیق اللسان بود و قصب السبق

بهنگام وداعش میکنم نو عهد دیرین را ‌ / چو بیماری که وقت مرگ یاران تازه میسازد
عاشقان نامی بعجز و ناتوانی داشتند / کوهکن آخر بزور این قوم را بدنام کرد
نقی در گریه آورد اضطراب عشق جانان را / که زور آتش سوزنده آب از چوب تر گیرد
من کشته آن چشم که در عین تکبر ها / با هیچمستی در صدد ناز در آید ها
رفتی و خموشم که در آغاز مصیبت / ماتم زده یک چند بشیون نبرد راه
نقد دل دزدی وانگاه بتقریب حیا / سر به پیش افگنی و چشم ببالا نکنی
نیست در عشق دلی شاد شنیدی که چه دید / پادشاهی ز غلامی پدری از پسری
وای بر جان خلائق اگر آرند بحشر / عوض روز قیامت شب تنهائی را
کوه می کندند وقتی از پی تدبیر وصل / یاد آن دوران که عاشق قوت تدبیر داشت
دست و پائی میتوان زد بند اگر بر دست و پاست / وای بر جان گرفتاری که بندش بر دلست
از قتل ما بپیچ سر و بر متاب زلف / ما را ضعیفیم حاجت این پیچ و تاب نیست
گفتم گرا دهم دل ازین دلبران شهر / خندید زیر لب که ارادت مقدمست
رحمی بحال خویش نقی کاین شکاریان / وقتی کنند رحم که تیر از کمان گذشت
قربان آن لئیم که بخششش نکرد میل / با آنکه هر سوال مرا صد جواب بود
کشور عشقست اینجا عدل شاهان رسم نیست / خون مظلومان خداوندان این کشور خورند
قاصد مرسان مژده بدل زود مبادا / کم حوصله از لذت پیغام بمیرد
بجان دادن نقی خورسند و قاتل سرگران از وی / نمیدانم بجز تسلیم در بسمل چه میباشد
تو می آئی و هر دم مضطرب دل میجهد از جا / چو دام افتاده مرغی بر سرش صیاد می آید
حسن در پرده محالست که ماند پنهان / غنچه گل گردد و گل نیز ببازار آید
دل دود در پی آن دلبر و اشکم در پای / طفل رسمیست کهن کز پی دیوانه رود
ببین که میخورد اکنون بکشتنم سوگند / کسیکه خورد قسم عمرها بیاری من

کنم با باده بدمستی که سودائی دگر دارم ‌ بساقی تلخ میگویم که دل جائی دگر دارم

هر آب ساده دلیهای من توان بخشید ‌ خطا نموده ام و چشم آفرین دارم

بوی یار من ازین سست وفا می آید ‌ گلم از دست بگیرید که از کار شدم

آنکه رسم از دل برد تاثیر فریاد منست ‌ آنکه نسیان آورد خاصیت یاد منست

آن شکارم من که لائق هم بکشتن نیستم ‌ شرم می آید مرا زانکس که جلاد منست

کار دشوار نظیری گریه می آرد که او ‌ شاد از تدبیرهای سست بنیاد منست

نهانی

نهانی پرده نشین حجلهٔ سخندانی ست خوش ادا باصفا بود از وست

خواهم که بر آن سینه نهم سینهٔ خود را ‌ تا دل بتو گوید غم دیرینهٔ خود را

هیچکس نیست برخ خوبان نظر پاک انداز ‌ هر کجا دیده آلوده بود خاک انداز

نظام الدین

نظام الدین خوانساری در حسن صورت و مهارت موسیقی و حساب از نوادر عهد بود
فکرش بشعر آشنا و بعبارت رسا بود این ابیات زادهٔ طبع اوست

بعشق آشنا پرور هوس بیگانه می آید ‌ بروای آرزو از دل که صاحبخانه می آید

عنان گشتگی موج در کنار من ست ‌ ترا گمان که بدست من اختیار من ست

نقی

نقی شیخ علی از شعرای معمورهٔ کمره و مروج نقود سره و فصحای مجره است اکثر نازک فکریها بمعانی می انداخت و وحشیان خیال را در دام مبانی بند میساخت دیوانش مشتمل بر اجناس شعر بنظر آمد قصاید غرا دارد ثنا گستر اعتماد الدوله بود در سنه ۱۰۳۰ وفات یافت این غزال از صحرای

فکرت اوست

چندان دلم ز پرسش چشم تو شاد نیست ‌ دانم که بر تواضع مست اعتماد نیست

کشته چو موی چین بی قدرت ملال مرا ‌ گزد چو مار سیه سایهٔ نهال مرا

کم شد شراب لطف که پر شد ایاغ ما ‌ روغن چنان مریز که میرد چراغ ما

کردی سفید چشم نقی را ز انتظار ‌ این بود مرهمی که نهادی بداغ ما

ز خار خار محبت دل ترا چه خبر — که گل بجیب نگنجد قبای تنگ ترا

گذر نسیم عاشقانه که در جلوه گاه حسن — صد چاک دل بتار نگاهی رفو کنند

رسوا منم وگرنه تو صد بار در دلم — رفتی و آمدی و کسی را خبر نشد

بر من نکرد مرحمتی پیر میفروش — تا بر سرِ خمش نشکستم سبوی دل

بر صوفی بی وجد وبال ست عبادت — بر شیشه که خالی ست زمی سجده حرام ست

تو بخویشتن چه کردی که بما کنی نظیرے — بخدا که واجب آمد ز تو احتراز کردن

جز نام صنم نقش مکن لوح جبین را — تا چپ نکنی راست نخوانند نگین را

بی عشق عقل راهبری در دماغ نیست — بر سوز د آن فتیله که از شعله داغ نیست

شرم می آید ز قاصد طفل محجوب مرا — بر سرِ راهش بیندازید مکتوب مرا

دگر خدا بردای دل سرِ کجا دارے — که یکدو روز شد آتش بزیر پا دارے

جرم من ست پیش تو گر قدر من کم ست — خود کرده ام پسند خریدار خویش را

میگریم و از گریه چو طفلم خبری نیست — در دل هوسی هست ندانم که کدام ست

بمهربانی او اعتماد نتوان کرد — که تازه عاشقم و خاطرش بمن صاف ست

این رسمهای تازه ز حرمان عهد ماست — عنقا بروزگار کسی نامه بر نشد

توان ز نامهٔ من یافت اشتیاق مرا — عیار شوق باندازهٔ سخن باشد

به هیچ عشوه برم جان که هست نازم را — اهانت ست که خود بر سرِ متاع آید

دولتی بود که مردیم بهنگام وداع — آنقدر زنده نماندیم که محمل برود

تو کار خود بغمزهٔ معشوق واگذار — بیطاقتی مکن که نکویان نکو کنند

مسافران چمن نارسیده در کوچ اند — شگوفه میرود و شاخ بار می بندد

نازم باین شرف که غلامِ محبتم — لافِ نسب ز نسبت آدم نمیزنم

کمر در خدمتت عمریست می بندم چه شد قدرم — برهمن میشدم گر اینقدر زنار می بستم

نوعی اصفهانی اتوکشی میکرد در عهد اکبر بهند آمد صاحب دیوان است آزوست

مشاطه خون مکن جگر مشکناب را  نشتر مزن بشانه رگ آفتاب را

بمن هنوز دلت در مقام بیزاریست  شدم هلاک هنوز تست سر ستمگاریست

کسان که موسم گل توبه از شراب کنند  بقتل خود همه پیش از اجل شتاب کنند

نوعی آن پادشه حسن بدادت نرسید  داد کن داد که بیداد ترا نشنیده است

**نظیری نیشاپوری** فروغ بیانش نظیر صبح نیشاپور است و سواد دیوانش بالاتر از گیسوی حور نظیری فیروزه وار از نیشاپور بر آمده در هندوستان بمین جوهر شناسی خانخانان نامی آورد و بجلدوی قصاید مدحت صلات گرانمایه اندوخت و بحرمین شریفین رفته بعد معاودت در گجرات احمدآباد درنگ توطن ریخت در آخر روزگار زندگانی عنان نظم تراشی بصوب طرز گفتار صوفیان وحدت گزار منعطف ساخت و دستگاهی در علوم تفسیر و حدیث از خدمت مولانا حسین جوهری بهم رسانید و در سنه ۲۳ بخلوتکدهٔ عدم آرمید این چند بیت از دیوانش انتخاب افتاده

دل در امید مرهم و این آهوان مست  ریزند بر جراحت ما مشک سوده را

از پی آشوب ما در زلف دار د شانه را  شورش زنجیر در شور آورد دیوانه را

حسن بنیاد محبت بر پریشانی نهاد  تا نشورد خاک را دهقان نریزد دانه را

حور و جنت جلوه بر زاهد دهد در راه دوست  اندک اندک عشق در کار آورد بیگانه را

در خور اگر نئیم می لعل فام را  ای کاش ترکنند ببوی مشام را

قسمت چنین فتاد که ترکان مست او  در دور ما بطاق نهادند جام را

کم لذتم که زود بریدم ز آفتاب  در خانه بختم این ثمر نیم خام را

موریم و بر گذار لشکر افتاده ایم  در راه پایمال شود کاروان ما

نگاه گم شده بر راه کوی یار مرا  گسسته عقد گهر گریه در کنار مرا

دلا سیلاب خون را از شگاف سینه بیرون ده  که امشب سوده ام بر دیده خاک آستانش را

سامعان را شیرین می‌ساخت آخر الامر ندیم سلطان یعقوب ترکمان شد و هم در تبریز جادهٔ عقبی پیمود آن از وست

وقت کشتن دامن قاتل بدست آمد مرا
آخر عمر آرزوی دل بدست آمد مرا

شد چو مهمان من آن شمع شب افروز امشب
کاش تا روز قیامت نشود روز امشب

شبها تو خفته من بدعا کز تو دور باد
آه کسان که بهر تو در خون نشسته اند

جمعی بتر لزل که مباد اروی از بزم
خلقی بسر راه که از خانه برائی

بسیار میل وصل مکن زانکه این شراب
مستی زیاده بخشد اگر کم خورد کسی

دل پیش تو و دیده بسوئی دگرانم
تا خلق نگوید که بسویت نگرانم

نجمی کشمیری شاگرد قاسم گاهی و ستارهٔ سپهر آگاهیست از کشمیر بماوراء النهر رفته قصیده در مدح سلطان اسفندیار پرداخت این ابیات از انجاست

چو باز صبح برآمد ز جانب خاور
نواخت طبل زراندود باز دار سحر

ز آشیان جهان کرد زاغ شب پرواز
عقاب چرخ ز بیضا نمود بیضهٔ زر

بصنع ایزد بیچون چو بیضهٔ ققنس
همائی روز برآورد سر ز خاکستر

نوعی خبوشانی عندلیب خوش آواز و گلفروش گلشن رازست نواهای نوع بنوع بگوش یاران میرساند و گلهای زنگارنگ بدامن خریداران می افشاند بعد انتقال شاهزادهٔ دانیال بعروهٔ دولت خانخانان تشبث نمود و صلهها ستاند و بزر سنجیده شد این قطعه از ساقی نامهٔ اوست قطعه

بده ساقی آن ارغوانی نبید
که ره زر خرابان بپایان رسید

بگردان زره عمر بگذشته را
چو شاه نجف روز شب گشته را

بخور مجمره سوز آه شعله بار منست
شراب شیشه شکن اشک بیقرار منست

ز ان پیش که صبح از شب امید برآید
بگشا دهن شیشه که خورشید برآید

با تو پدید میکنم حال تباه خویش را تا تو نصیحتی کنی چشم سیاه خویش را

نظامی — نظامی عروضی سمرقندی ساقی شراب در رساله ست و صاحب مجمع النوادر و چهار مقاله در عهد او دو نظامی دیگر بودند میگوید

در جهان سه نظامیم ای شاه که وحید زمانه ایشانند
من یکی بنده پیش تخت شهم وآن دو در مرو پیش سلطانند

نظام الدین — نظام الدین استرآبادی از سرفرازکردهای سلطان تکش بود سلطان را یکبار بسعایت حساد عزم بر قتل او مصمم شد فرمود سر او را بریده بدرگاه آرند وی حال بسیار صرف کرد تا او را زنده بحضور آوردند چشم سلطان چون بروی افتاد خواست که موکلان را بعدول از حکم سیاست فرماید سیر فی البدیهه این رباعی عرض کرد

من خاک تو در چشم خرد می آرم عذرت نه یکی نه ده که صد می آرم
سر خواسته بدست کس نتوان داد می آیم و بر گردن خود می آرم

سلطان را بسیار خوش آمد و سر و چشم او را بوسه داد و از خون او درگذشته تمام اسباب مجلس باو بخشید بالجمله وی نظام ولایت معانی ست و قیام مملکت سخندانی ثناخوان اهل بیت رسالت و ستایشگر خاندان سیادت بود در سنه ۱۲ شعبه بگذشت دیوانش محتوی بر قصاید و غیرهاست در تشبیب قصیده نعت گوید

کسی ز محنت شبهای ما خبر دارد که همچو صبح نهان داغ بر جگر دارد
چو خس فتاده بجائیم لاکن آب سرشک امید هست که ما را ز خاک بردارد
درین مقام زپست و بلند چرخ مرنج کز آفتاب زحل جا بلندتر دارد
کند مشاهده غیب آنکه کحل بصر ز خاک پای رسول نکو سیر دارد
مجرمان را چه تغابن ز گناهان عظیم که شفیعی چو شه مسند بطحا دارند

نصیبی — نصیبی مولدش گیلان ست اما در تبریز بحلوا فروشی میگذرانید و لشهد سخن پرده گوش

در چمن صبحدم از گریه و زاری دلم　　لاله سوخته خون در دل و پا در گل بود
انچه از بابل و هاروت روایت کردند　　جادوئی چشم تو دیدم همه را شامل بود
گفتم از مدرسه پرسم سبب حرمت می　　در هر کس که زدم بیخود و لا یعقل بود
دولتی بود تماشای رخت مهری را　　حیف صد حیف که این دولت مستعجل بود

مجذوب

**مجذوب** مولوی عبد الاول بن قاضی عبد الباری سلمه از گرامی زادگان دیار کلکته ست مشق سخن بخدمت آغا احمد علی مرحوم کرده و از همعصران در نظم سخن گوئی سبقت برده جوانی فرخنده حال ست و شاعری نازک خیال این ابیات ازوست -

جلوه افروز کلیسا و حرم یکسان ست　　حل نشد مسئلهٔ کفر و مسلمانی شمع
تن من جلوه گر حسن تو شد جانم سوخت　　برق آهی ز دلم سر زد و سامانم سوخت
همنشین تیرگی بخت سیاهم بنگر　　آنکه یک عمر باو ساخته ام آنم سوخت
صد هوا در دل گرفتم غنچهٔ دل وا نشد　　گلبن نورستهٔ خاک مزار کیستم
دل و صد مرحلهٔ شوق تو یک کج نظری　　ای بقربان تو صد دل نظری بهتر ازین

## رباعی

در بزم جهان عبث نشستند همه　　آنانکه بلند ند به پستند همه
بستند بدنیا دل هنگام سفر　　جز بار گناه بر نه بستند همه

## حرف النون

نظامی

**نظامی** گنجوی استاد آفاق ست و سرآمد مثنوی گویان بالاتفاق چمن فصاحت را همین تربیت او بهارها ست و متاع بلاغت را طفیل ترویج او روز بازارها مخزن اسرار بنام بهرام شاه و خسرو شیرین بنام طغرل ارسلان و سه کتاب دیگر بنام سلاطین موشح ساخته اشعارش از غایت شهرت محتاج ذکر نیست در مدح نبوی گفته

امی گویا بزبان فصیح　　از الف آدم و میم مسیح

پامال ندامت شدم از طعنهٔ بلبل — دیگر نزنی گل بسر خود بسر خود ؛
جانم بلب رسیده و چشمم براه تست ؛ — دارم ز عمر رفته امید وفا هنوز
مردم و مشکلش آسان کردم — رحم بر بازوی جانان کردم
گر پای نازنین تو رنجد میا میا — از دور بر جنازهٔ مومن نماز کن ؛
عصمتم طعنه بتقدیس ملائک میزد — بتمنای قبولت همه تقصیر شدم

## رباعی

مومن چه شدست که رنگ زردی داری — دل سوختهٔ که آه سردی داری
این نالهٔ دل خراش بیدردی نیست — دردی داری و سخت دردی داری

## رباعی

عشقی خواهم که جاودانی باشد — یاسی خواهم که کامرانی باشد
عمری خواهم که بدتر از مرگ بود — مرگی خواهم که زندگانی باشد

## رباعی

یارب نظری بچشم خون بارم کن — رحمی بدل سوختهٔ زارم کن
گر در خور آتشم بدوزخ مسپار — یک شعله ز برق طور در کارم کن

فتحی

منشی لاله فتح چند برهانپوری قوم کایته طبع نظم دارد و خوشگوست از وی می آید ہ

نیست آسایش بمنزل جان از خود رسته را — هر قدم دام ست نقش پا شکار جسته را
بسکه از شرم تو در پرواز رنگ گلشن ست — رشتهٔ نظاره بندد در هوا گلدسته را

مهری

مهری زنی بود که در صحبت نورجهان بیگم بسر می برد و با الماس فکر درهای مضامین آبدار می سفت این اشعار از وست ہ

حل هر نکته که از پیر خرد مشکل بود ؛ — آزمودیم بیک قطرهٔ می حاصل بود
خواستم سوز دل خویش بگویم با شمع — داشت او خود بزبان هرچه مرا در دل بود

سهی قدان که گرفتار جلوهٔ خویش اند  چو نخل شمع دوانند ریشه در دل خویش
بناز گفت که آیم شبی بخواب تو من  ازین خیال همه عمر من بخواب گذشت
برنگی کرد آن گل رشک گلشن خانهٔ مارا  که می پرسند از بلبل رهِ کاشانهٔ مارا
کس ایمنی از آفت همسایه ندارد  هر شعله که برخاست ز دل در جگر افتاد
در چمن آن سرو رعنا در کنار جو گذشت  آب از رفتار ماند و گل ز رنگ و بو گذشت

مومن

مومن حکیم محمد مومن خان دهلوی مومن کامل و شاعر قابل بود همیشه پریزادان معانی را بدام مبانی صید میکرد و سخن در فارسی و ریخته هر دو می سرائید از شعرای نامور شاهجهان آباد و صاحبان استعداد خداداد است در سالی که نامه نگار بنام نهاد طلب علم وارد الگهٔ مذکور گردید چند ماه پیش از رسیدنم مومن رخت حیات بغفران کدهٔ آخرت کشیده بود از وی می آید

پی برده ام ز کثرت هم بزمی مسیح  جان میدهد بران لب جان پرور آفتاب
دل گرفتند و ز دلدار نشانم دادند  انچه بردند ز من بهتر ازانم دادند
بناز میگذرد تا حکایتی کنمش  کند ز من گلهٔ تا شکایتی کنمش
هم تاب وصل نیست من بی نصیب را  خود دشمن خودم نشناسم رقیب را
ای مرگ ترا جان شده مشتاق تر امشب  سوی تو خود آید تو نه آئی اگر امشب
وصلست اگر شمع کشم چهره میفروز  از سایهٔ خود نیز حذر میکنم امشب
بر نخشمش اگر ای داور محشر داری  مومنم مومنم از گبر و مسلمان دریاب
با کفر و آستان کلیسا ترا چه کار  مومن بدین بهانه نشستن برای کیست
فریب لطف نهانی نخورده کس چون من  ز بزم راند و نشستم بر آستان گستاخ
مومن آهنگ حرم کرد ز بیداد بتان  بس بجان آمده شاید دو سه منزل برود
با ناتوانی که کف از دست رفته بود  چاکی زدم بجیب که از کس رفو نشد
کو دست که یکبار زنم بر دل دشمن  آن دشنه که صد بار زدم بر جگر خود

اعتباری بهم رسانید در جمیع علوم متداوله تبحر داشت اعلم علمای عصر بود و شعر دانیکو میگفت
این اشعار از وست

شادمانی ست بندهٔ غم ما — عالم دیگرست عالم ما
حبذا عشق و رستخیز بلا — ای خوشا روزگار درهم ما
شکر درد تو چون کنیم که هست — داغ بالای داغ مرهم ما
شاه اقلیم درد و غم مائیم — ملک هجران سواد اعظم ما
نمک آن دو دیدهٔ خوش نمکی ست — کم ز کوثر مگیر زمزم ما
ید بیضای وصل گو که فراق — گشته ثعبان آتشین دم ما

خدارا وا رهان از شور بختی دلفگاری را — که من بر یاد شوقت داده ام خوش روزگاری را
ز شهد ناگوار چرخ کام عافیت سوزد — بحمد الله نصیبم کرد زهر خوش گواری را
چه عهد بود عهد وصل جانان بهر جانبازی — دریغا ما ندانستیم ای دل قدر فرصت را
فدای رسم عادت سوز خود گردم که در عهدش — عجب ویرانه دیدم سرای رسم و عادت را
بشر مت گر ز من حیایی سر ز داز و بگذر — پریشان داشت طرح وضع صحبت مغرورت را
اگر این ست مومن صحبت هجران که من دیدم — بنرمش خون خورد و بیرون میا بگذار جرأت را
خوشم که بر دل من عشق مدعا نگذاشت — مرا به بلهوسیهای خویش وا نگذاشت

منیر ابو البرکات لاهوری صاحب طبع منیر و نظم و نثر دلپذیرست در منشآت خود گفته من
بی خانمان که در قلمرو سخن وطن گزیده ام صد هزار بیت بلند بنیاد نهاده ام شرحی که بر قصاید
عرفی نوشته متداول ست در عهد شاهجهانی با سیف خان ناظم اله آباد دلبسری می برد در سنه ۱۰۵۴
در اگره رخت حیات بر بست نعش او را به لاهور نقل کرده زیر خاک سپردند طبع منیر سواد سخن را
چنین روشن میکند

قدم برون نهد ما من ز منزل خویش — بود چو صورت آیینه زیب محفل خویش

در خراسان با حسن خان شاملو گذرانید آخر باصفهان شتافت و در سلک منشیان شاه عباس ماضی انتظام یافت خان مذکور در مفارقت او غزلی گفته ازان ست ؎

تا مشرقی از کنار من رفت | از مشرقم آفتاب رفته

دیوان مشرقی ملاحظه افتاد مضامین خوب در قصاید تلاش کرده این چند بیت از غزلیات او برچیده شد ؎

نمیگویم که آتش رنگ یا گل بو بگرداند | الهی آن گل آتش طبیعت خو بگرداند
دوستان بوی می از خرقهٔ ما مے آید | نکهت یوسف ازین کهنه قبا می آید
همچو خورشید قدم بر سر دنیا دارم | عالمی در تهٔ یک آبلهٔ پا دارم
پرتو شمع رخی افتاده در کاشانه ام | سوزنش یاقوت شد خاکستر پروانه ام
دل را بشمیم گل داغی نرساندیم | پروانهٔ خود را بچراغی نرساندیم
چو عندلیب ندارم بآه و ناله گذشت | چو گل تمام بهارم بیک پیاله گذشت
غیر را با یار دیدم مشرقی | کاش با خود خنجری میداشتم
باغبان چون غنچهٔ نرگس مرا در خواب چید | تا بحسرت در کدامین بزم چشمی وا کنم
ز کعبه آیم و رشک آیدم بخونناب بی | که از زیارت دلهای خسته مے آید
کار دو باره عیش بتاراج دادن ست | می را ز خم بجام کن و در سبو مکن
مطلب ز اضطراب بمقصد رسیدن ست | از شیشه تا بلب نرسد می رسیده نیست
نه در بهار نشاطی نه در خزان المی | فلک مرا چه امید در قفس دارد
نه زخم خار کشیدم نه بوی گل دیدم | ز عندلیب شنیدم که نوبهاری هست
آب حیات تیغت جان داد مشرقی را | هرگز کسی ندارد جان دادنی چنین یاد

مومن میر محمد مومن استرآبادی آبا و اجداد او نزد سلاطین ایران معزز و مکرم بودند و خود نیز تا بست و پنجسال وکیل شاه طهماسپ بود آخر سری بدیار دکن کشید و نزد قطب شاه

سالها بصوبه داری ملک اوڈیسه فرق امتیاز افراخت و آخر بدکن افتاد در ظل نواب آصفجاه در حیدراباد بسر می برد تا آنکه در سنه ۱۰۶۲ مسافت زندگانی بپایان رسانید در شعر بلند خوب سبا دارد و مضامین تازه هم می یابد این چند بیت از دیوانش فرا گرفته شد

کو ساقی می تا دمی از هوش خود رفستم … مانند سبو دست در آغوش خود استم

پشت فلک بخاک رساند غرور ما … کهسار را کند کمر ما بسنگ زور ما

بسان شیشهٔ ساعت رفیق کار پیدا کن … بیک ساعت زمین و آسمان را زیر و بالا کن

باشد دو جهان قایم ازان ذات یگانه … بر پا چو کمان ست بیک تیر دو خانه

تعجب نیست بد طینت اگر حاجت روا گردد … که زخم کهنه را خاکستر عقرب دوا گردد

ز دونان کی بخود درماندگان را کار بگشاید … گره امکان ندارد باز از انگشت پا گردد

زان نسبتی که هست بسنگ آبگینه را … ای سنگدل شکست من آخر شکست کیست

بگلزار محبت رشتهٔ گلدسته را مانم … که عمرم جمله صرف اجتماع دوستان گردد

سر از مضمون آن زلف سیه بیرون نمی آرم … که در چشم تو مکتوب مرکب خورده می آید

تسکین دل ز صحبت روشندلان طلب … آیینه بیقراری سیماب سے می برد

چرا بسر نرود زود دفتر ایام … که خود بخود ورق این کتاب میگردد

میفریبد نازنینان را بهر صورت که هست … کاش چون آیینه من هم جوهری میداشتم

چون درختی که ز هر شاخ دهد ریشه بخاک … در سجود تو ز هر عضو زمین گیر شدم

منم آن مست که گرمی ندهد دست بهم … بفشارم لب ساقی و به پیمانه کنم

رتبهٔ شخص فزاید ز صفای باطن … چون نگینی که گذارند ورق در ته او

درین چمن بچه امید خوش کنم دل را … چو نخل موم ندارم بخود گمان اثری

مپندار از ضعیفان کار سنگین بر نمی آید … که کوه بیستون صورت پذیر از تیشهٔ موی

مشرقی میرزا ملک مشهدی در نظم و نثر منشار بدایع آثار ست و مشرقی فراوان انوار چندی

زسبزه برخ او کرد گل بهار دگر — بپای دل ز سر نو خلیده خار دگر
قدم برون نگذارم ز آستانهٔ خویش — شدم چو جوهر آئینه نقش خانهٔ خویش
ز من نگار بپیام گفت و نگفت — بسینه دست نهاد و سلام گفت و نگفت
مقام صید دل خود ز یار پرسیدم — نمود کاکل پر حلقه دام گفت و نگفت
سپرد تیغ نگه را بدست مردم چشم — بعاشقان جهان قتل عام گفت و نگفت
ببین که ساقی کوثر محب صادق را — اشاره کرد سوی حوض جام گفت و نگفت
امشب ای شمع درین بزم بناز آمدۀ — آفرین باد که پروانه نواز آمدۀ
غیر محراب دو ابروی بتان سجده مکن — عشقبازانه اگر بهر نماز آمدۀ
جرس شوق درین دشت بجنبان از دل — گر تو با قافلهٔ عجز و نیاز آمدۀ
قصهٔ شوق مکن در شب هجران کوتاه — اگر ای شانه ازان زلف دراز آمدۀ
هیچ جز وصف علی نیست بشعر تو محب — آفرین باد که خوش مدح طراز آمدۀ

مخزون

مخزون سید برکت الله بلگرامی جوان شایسته و دانشمند بایسته بود اکثر بدواوین و کتب فارسی وارسیده و اخذ آداب و مشق سخن از میر نواز شش علی نموده از وست

دعوی یک بوسه از لعل لبش میداشتم — خط برون آورد آخر کرد ما را لاجواب
با گناه زحد فزون مخزون — رحمت از کردگار میخواهم

میر مرادی

میر مرادی مدتی در مرو ساکن بود و بعزم حج بیت الله از انجا حرکت کرده در تبریز فوت شد این شعر از وست

گفتم از وصل کنی شادم و انگه بکشی — این نشد ترسم ازان روز که آنهم نشود

مخمور

مخمور مخاطب بمرشد قلیخان میرزا لطف الله ایرانی اصل سورتی مولد در خدمت آقا حبیب اصفهانی بتحصیل علوم پرداخت بر سبیل تجارت جانب بنگاله رفت نواب شجاع الدوله ناظم انجا جوهر قابلیت او دریافته صبیهٔ خود را در عقد ازدواج او درداد و از بارگاه سلطانی

قفس کی سد راہِ وحشتِ ما میتواند شد — ولیکن رحم بر تنهائی صیاد مے آید
دماغش نشگفد تا خون عاشق رائگی ریزد — انارِ خندهٔ او از جبلال آن یاد می آید
چو آن طفلی که جنباند سرِ زنجیر مجنونے — مرا از دست او هر عضو در فریاد می آید
ز یکسو بوئی گل و ز یکطرف پیغام یار آمد — من آن دیوانه ام کز هر دو سوئی من بهار آمد
باز خواهم گله از جور تو بنیاد کنم — زیر دیوار تو بنشینم و فریاد کنم
گر سر رشتهٔ تقدیر بیابم مظهر — عوض عشق عذابی دگر ایجاد کنم
نه خوش کردم ز گل رنگی نه بوئی یاسمن بردم — همین چاکِ جگر چون شعله با خود در کفن بردم
میتوان داد بما خدمت خیاطی خویش — که ببالائی تو عمر یست نظر دوخته ایم
نصیب من نشد در خواب هم دیدار یار من — بلی این بود مزدِ دیدهٔ شب زنده دار من
شعر نازک بر این سنگدلان نتوان خواند — نیست این کار کم از شیشه بکهسار زدن
در بند نو بهار نباشد جنون من ؎ — چون خم تمام سال زند جوش خون من
خدا حافظ ازین سیلِ رباطِ کهنهٔ مظهر — مبادا آستین از دیدهٔ نمناک برداری
ای محبت چقدر خانه برانداز خودی — دل که آرام گهت بود خرابش کردی

**محب** سید غلام نبی بلگرامی جوانی صاحب سیف و قلم و در صف بزم و رزم پیشقدم بود تیغ زبانش جوهر دار حسن بیان مد ستانش بسملهٔ صفحهٔ میدان دواوین سخن سنجان نو و کهن را سیر کرد و با خوشگویان عصر مثل حزین و متین و تحسین ملاقات نمود در ۱۱۶۵ بزخم تفنگ نقد زندگانی درباخت چند بیت از محبتِ محبان سخن ملتمس میشود ؎

دل از مژگان و خالِ پشت چشمِ او حذر دارد — که ترکِ چشمِ او مستانه شمشیر و سپر دارد
ببزم می پرستی عشرت رندانه شب کردم — نقاب شیشه وا از چهرهٔ بنت العنب کردم
ز فیض نیست برون سیرِ بینوائی ما — بفرق خار نهد گل برهنه پائی ما
بسکه از دیوانگی باشد بسامان کار ما — سنگ طفلان گل زند در گوشهٔ دستار ما

کاهید درد نهانی سخن گرچه تن مرا
بالید چون نگین بمنت سخن مرا

مرا کشته ست و باز این مرگ با من سرگران دارد
ترا بر نعش من چون دید گفت این مرده جان دارد

سوز دل از هر بن مویم نمایان کرده اند
این جفا جویان مرا سرو چراغان کرده اند

سحر عید گل و عاشور بلبل در چمن دیدم
به نیرنگ فلک بسیار همچون صبح خندیدم

نیاز مشهد پروانه شمع خواهم برد
اگر وصال تو این بار رو نمود مرا

مبادا بلبل دیگر پس از من آشیان بندد
توان آویخت از شاخ بلندی استخوانم را

چشم بر چشم چو افتاد گرفتار بلاست
حلقه بر حلقه چو افزود دگر زنجیر ست

عکس رنگ پان نمایان ست از پشت لبت
این بدخشی از کجا در سبزه وار افتاده ست

هیچکس بر جامه زیبان قتل من ثابت نکرد
گرچه خونم چون سجاف سرخ دامنگیر بود

نداشت هستی من تا عدم سر مو فرق
کمر تو بستی و من مفت از میان رفتم

مبین آئینه گردی زخمی تیغ نگاه خود
ضرورست ای پسر از رجعت سیفی حذر کردن

بجز تو در دیدهٔ من کس نگذارد قدمی
شهره دار همه درین خانه پری میباشد

بتان اگرچه ندانند قدر مظهر ما
خدا گواه که دیوانه سخت مغتنم ست

کسی داد محبت از کجا خواهد باین طالع
که برق رنگ گل برداشت از شاخ آشیان ما

قضا از مشهد یا مشت خونی وام میگیرد
که تا رنگین کند هنگامهٔ روز قیامت را

نگیرد باطن اهل صفا رنگ از نظربازی
تصرف نیست هرگز در دل آیینه صورت را

بجای سنگ طفلان بارهای شیشه باید زد
چو مظهر میرزا دیوانهٔ نازک طبیعت را

بنا کردند خوش رسمی بخون در خاک غلطیدن
خدا رحمت کند این عاشقان پاک طینت را

نشستم عاقبت چون آفتاب از هرزه گردیها
سیه کردم باندک چشم پوشی روی دنیا را

ز عشق او بداغی کی تسلی می شوم مظهر
که غرق سوختن چون شعله میخواهم سراپا را

بر اهل استقامت فیض نازل میشود مظهر
نمیدانی تجلی گرد کوه طور میگردد

دران صحرا که بود م آگه از ذوق گرفتاری — غزالان را سراغ خانهٔ صیاد میدادم
همت ما صفحهٔ تقویم را یک سر نوشت — گر سیه روزیم وقت عالمی ما خوش است
در فکر آن دهانم و در یاد آن کمر — چون من بروزگار دگر هیچکاره نیست

**مظهر** میرزا جان جانان دهلوی بن میرزا جان ازینجا وجه تسمیه توان دریافت مظهر فیض الٰهی و مشرق صبح آگاهی شاه مسند فقر و فنا و مقیم آستان توکل و استغنا جامع فضیلت و سخنوری ست و باقتضای اسم خود روح الروح معنی پروری نو عروس مقال را بمشاطگی ذهنش طرز تازه و تصویر خیال را بتردستی فکرش حسن بی اندازه شعلهٔ آوازش آتش زن خرمنها و شوخی اندازش شور افگن انجمنها علوی نسب هندی مولد حنفی مذهب نقشبندی مشرب بود در عشرهٔ اولی مائهٔ ثانیه بعد الف متولد شد نشو و نما ظاهری در آگره یافت و تربیت باطنی در شاهجهان آباد و وفات وی در سنه ۱۱۹۴ واقع شد دیوان شعرش بوجه طبع دائر و سائر ست این چند بیت حسب ضابطه ازان ملتقط گردید

باغبان رو بمن آور که ثنا خوان توام — چون صبا باد فروش گل و ریحان توام
همچو سیلاب روم گریه کنان جانب دشت — منکه جاروب کش گور غریبان توام
طرفه شمعی تو که چون صورت فانوس خیال — متصل گرد تو میگردم و حیران توام
آنکه روز و شب بلا گردان دیدار خود است — داغ همچون آفتاب از دست رخسار خود است
پشت پای برحنا زد سرمه را خاک در است — از پی آزار من ناحق در آزار خود است
خدایا آتش سودا ز سر تا پای من گیرد — اگر عریانیم چون شمع نام پیرهن گیرد
هنر در کار باشد عشق را چون پاسبک آمد — درین ره تیشهٔ باید که دست کوهکن گیرد
ازان پیراهن خود چاک میسازم که می ترسم — گریبانم بمحشر آید و دامان من گیرد
ازین عالم مجرد میروم چون بوی گل مظهر — که ترسم حق عریانی گریبان کفن گیرد
نسب درست کند گر بهیا بزار بی ما — همین بس است بس از مرگ خیر جاری ما

**موسوی‌خان** میرزا معز الدین محمد از اجلهٔ سادات قم و چراغ دودمان امام هفتم ست در صفهان دو سال در حلقهٔ درس آقا حسین خوانساری تلمذ نمود و جادهٔ عقلیات و نقلیات نوردید خود را با قصی حد و د کمال رسانید در ۱۰۸۲ه تشریف بهندوستان آورد خلد مکان بتزویج دختر شاه نوازخان صفوی و سلف ساختن با خود فرق عزتش برافراخت و بدیوانی مجموع ممالک دکن کامیابی اندوخت سال تولدش ۱۰۵۵ه و سال وفات ۱۱۰۱ه بوده اول فطرت تخلص میکرد آخر موسوی قرار داد و خطاب خانی همبرین تخلص گرفت این چند رشحه از سحاب دیوانش میچکد

جز یاد تو فکری دل ناشاد ندارد — این شیشهٔ می غیر پریزاد ندارد
نباشد آشنائی در جهان غیر از می نابم — اگر در خانهٔ خود نیستم در عالم آبم
تو تو به ایم کهنه شرابی بجام کن — ساقی عیار ناقص ما را تمام کن
بدل افگند آتش باز زلف عنبرین موئی — چراغی نذر این بتخانه آور دست هندوئی
چه خوش باشد که بگشائیم بر رویش چشم گریانی — کشیم در رشتهٔ نظاره مروارید غلطانی
نظر بر گریهٔ مستانه گردوش میکردی — شراب جلوه در ساغر آغوش میکردی
تیره روزم پستی اقبال معمار من ست — چون نگین روی زمین سرکوب دیوار من ست
شراب با گل مهتاب نشه بیش دهد — لبش ز خندهٔ دندان نمار بود مرا
با هیچ مسلمان نظر رحم ندارد — شمشیر نگاه تو مگر کار فرنگ ست
اینکه از بی بختی کشت مرا چیزی نیست — زنده ام کرد بیک حرف قیامت این ست
در قتل ما نکرد کمی انتظار تو — کوتاهی که بود ز عمر دراز بود
نمیباشد نگین قیمتی را نقش در طالع — هنر هر کس که دارد در جهان گمنام میگردد
ندارد بابزرگان چهره گشتن حرفهٔ فطرت — که کهسار از جواب هیچکس ملزم نمیگردد
مژدهٔ زخم نوی گر بشهیدان ندهند — بچه امید سر از خواب عدم بردارند

هست تا محشر بپای بیگناهی یک قدم — این بود دن میکند نزدیک راه دور را
بیگانه وار میگذری از سواد چشم — ای نور دیده حب وطن در دل تو نیست

مظفر خان

مظفر خان از شعراء مرآة الخیال ست شیرخان توصیفش بسیار کرده و این دو سه شعر از وی آورده ست

جلوه ده باز دگر قامت رعنائی را — شعله در جیب بکن عیش تماشائی را
گره زلف گشاد و کمر طیش به بست — تا فرامش کندم حرف تمنائی را
چه شود گر ز کرم بر سر طور نگهم — محو دیدار کنی موسئ بینائی را
اگرت هست مظفر سر پابوس نیاز — دگر از دست بده دامن هرسوائی را
حسن را همچو من از کرده پشیمانی هست — هر کجا جلوهٔ زلفی ست پریشانی هست
خاطر نازک من بار تغافل نکشد — تا بدست نگهت خنجر عریانی هست
عندلیب گل رخسار تو گردیم که زو — خانهٔ آئینه را نیز گلستانی هست
بخنده سر ندهد غنچهٔ دهن بی تو — زبان نشین نکند بلبلی سخن بی تو
تو و نشاط می و یار و عشوهٔ و مطرب — من و سرشک و غم و خنجر و کفن بی تو
چنین که ناله در آغوش کرده ما را — کدام زمزمه در گوش کردهٔ ما را
سخنوران همه گویای حسن عشق تو اند — چه حکمت ست که خاموش کردهٔ ما را

مسیح

محمد مسیح کاشانی از فضلای نامدار خطهٔ کاشان بود اشعار فارسی بسیار گفته از انجمله این چند بیت ست

بلبل بگل نشان دهد از رنگ و بوی تو — پروانه با چراغ کند جستجوی تو
رفتی ز بزم و رنگ بر خسار ما شکست — همچون حباب شیشهٔ دل بی صدا شکست
ناله دامن بچراغ دل پر داغم زد — باد نگذاشت چراغان کنم این صحرا را
از بسکه دلم در رهٔ شوق تو نفس سوخت — از نالهٔ من زمزمه در کام جرس سوخت

نامهٔ قاصد چون برآمد قالب من شد تهی ... مرغ روح من جواب نامهٔ دلدار بود

حرام باد بمعصوم ذوق عشق اگر او ... بغل کشاده در آغوش نیشتر نرود

آن خال عنبرین که نگارم برو زده ... دل می برد از آن که بوجه نکو زده

کسیکه گلشن کوی ترا وداع کند ... اگر بنکهت گل برخورد صداع کند

مخلص

مخلص میرزا محمد از عالی تبارشان خطهٔ کاشان ست قیاس صحیحش منتج مضامین تازه و کلام ملیحش مفید حلاوت بی اندازه مرد هموار نیکو خصال بود و طبعی بسخن آشنا و میلی مفرط بشعر داشت حزین گوید اشعار خوب دارد و سلیقه اش در شعر قصوری ندارد لیکن چون از سرمایهٔ دانشمندان عار نیست اگر او را تربیت فاضل فیض گستر فرا رسیدی و نفس او را کیفیتی حاصل آمدی از فارسان مضمار سخن گستری گشتی بوسیله بعض قصایدش محمد مومن خان شاملو او را از کاشان باصفهان طلب فرموده رعایت نمود مدتی در آن شهر بوده براقم آشنا و انیس شده تا آنکه وداع جهان بی بقا نمود انتهی دیوان غزلش بنظر رسیده سیر تمامش از تنگی فرصت اتفاق نیفتاد چند بیت عجالة الوقت فرا گرفته شد

کرد بیجا دلم از طرهٔ جانانه جدا ... دست مشاطه الهی شود از شانه جدا

نظر بنامهٔ این خاکسار نیست ترا ... دماغ خواندن خط غبار نیست ترا

چه لازم در مقام بحث با دشمن میان بستن ... نمی باشد سلاحی بهتر از تیغ زبان بستن

چگونه خواجه باسیم سخا حلم گردد ... که چون سوال کند حاتم اصم گردد

بآسانی نکردم قطع راه زندگی مخلص ... بسی افتادم و برخاستم از خواب و بیداری

ما چون قلم سخن بزبان دگر کنیم ... چون کار ما بحرف رسید گریه سر کنیم

این خواری که بر سر کوی تو میکشیم ... هرگز نشد که نقل بجای دگر کنیم

قدرت بیجا نشد مشهور در عالم برعنائی ... تخلص بیشتر شهرت کند از نام موزون را

چون گرفتی بیت شاعر در عطا سستی مکن ... تا کسی مضطر نباشد کی فروشد خانه را

مطبع تجارت پیشه بود و از دیار خود بسیر هند خرامیده روزگاری مهنا داشت طرهٔ اشعارش

پیرایهٔ عارض ورق میشود ؎

آسے که مرا از دل پر درد بر آید — چون شاهسواری ست که از گرد بر آید

چو وسعت عدمم در خیال سے آید — ز تنگنای وجودم ملال سے آید

نام محسن

میر محسن رضوی مشهدی از افاضل عهد اکبر پادشاه ست گاهی بشعر طبع آزمائی میکرد

از وست ؎

نخواهم مهربان با خویشتن در پیش اغیارش — که می ترسم که غیری بیند و گردد گرفتارش

دل برد ز من سرو قدی غنچه دهانے — رسوای جهان ساخت مرا تازه جوانے

نام موجی

موجی قاسم خان بدخشی از امرا ذوفنون بود شعر را خوب میدانست و میگفت در منتخب التواریخ گفته مثنوی در تتبع یوسف زلیخا مشتمل بر شش هزار بیت دارد آخر عمر ترک نوکری کرده و استعفا نموده گوشهٔ عزلت گزیده چه خوب کردی اگر از شاعری نیز استعفا گفتی

وفات او در آگره در ۹۷۹ اتفاق افتاد از وی ست ؎

خمار بادهٔ غم چند دارد سر گران ما را — بیا ساقی و از غمهای عالم وارهان ما را

ساقیا تا کی ز دوران شرح بدحالی کنیم — شیشهٔ پر کن که یکساعت دلی خالی کنیم

نام معصوم

میر معصوم پسر میر حیدر معمائی کاشے و برادر میر سنجر ست صاحب ذهن ثاقب و همطرح ابو طالب کلیم و میرزا صائب بود با حسن خان حاکم هرات بسر برد و در عهد شاهجهانی قصد هند کرد و در نواحی بنگاله افتاد اعظم خان ناظم بنگاله میر را با عزاز و احترام پیش آمد و لوازم قدرشناسی بتقدیم رسانید سکهٔ سخن باین خوش عیاری رواج میدهد ؎

هر اکشایش خاطر نه از گلستانست — کلید قفل دلم برگ بیابان ست

آسی که همراه موافق ز جهان میطلبی — آنقدر باش که عنقا ز سفر باز آید

خراب همت خویشم که صبح چون گردون — گر آفتاب بدستم فتاد شام نماند

شادم ز قرب بعد که تا قطره از محیط ❊ دوری بجرد و باز نیامد گهر شد ❊

**مرشد**

مرشد یزد جردی مرشد سالکان جادهٔ سخن ست و صاحب تلقین مرتاضان این وادی از وطن خود رهگرای شد در قندهار جاذبهٔ التفات میرزا غازی عقال پای او گردید و دران عتبه کرسی نشین عزت گشت و مرشد خان خطاب یافت و بعد شهادت او بار دوی جهانگیری وصل شده با مهابتخان بسر می برد در سنه ثلثین و الف از لباس عنصری برآمد زبان خوبی دارد و سخن بقدرت میگوید دیوانش محتوی بر اقسام شعر ست این چند بیت از طبع بلند اوست ❊

گیرم که روز حشر سر از خاک بر کنم ❊ آن دیده کو که جانب قاتل نظر کنم

من آن مرغم که گر یاری نماید بخت ناسازم ❊ بود تا گوشهٔ بام قفس معراج پروازم

طرهٔ دلبر نیم تا کی پریشان زیستن ❊ چشم عاشق نیستم تا چند حیران زیستن

کاش اجزای وجودم بگسلد از یکدگر ❊ تا دو روزی جمع گردم زین پریشان زیستن

بسیار ز حد میگذرد گرمی مجلس ❊ دل سوختهٔ در پس دیوار نباشد

بی سبب مرشد ز طور من شکایت میکنند ❊ اینقدر آخر نمیدانند که من دیوانه ام

جوان ز بسکه شد از فیض ابر عالم پیر ❊ شگوفه ریزد از شاخ بر سر نخچیر ❊

همان برنگ گل افتد بخاک سایهٔ گل ❊ ز بسکه لطف هوا کرد در زمین تاثیر ❊

هوا چنان برطوبت که از زبان تا گوش ❊ هزار جا بزند ریشه نالهٔ شبگیر ❊

چنان ز لطف هوا گشت طبع آتش تر ❊ که شعله چون می گلرنگ بگذرد ز حریر

راهی بیشیم بسی نشیب ست و فراز ❊ رباعی ❊ کز انجامش خبر ندارد آغاز

چون نالهٔ زار عاشقان پست و بلند ❊ چون وعدهٔ وصل گلرخان دور و دراز

**مطیع**

مطیع تبریزی طوطی بی بدل و مطیع استاد ازل ست میرزا صائب مصراع او را تضمین میکند و میفرماید ❊

جواب آن غزل ست این که گفته ست مطیع ❊ کلید کعبه و بتخانه در بغل دارم

متین

متین شیخ عبدالرضای اصفهانی صاحب رای رزین و سخن متین ست سلسلهٔ نسبش بمالک اشتر میرسد مردی درویش سیرت فانی مشرب بود خلق و شکستگی بدرجهٔ کمال داشت و صحبتش همنشینان را سرمایهٔ سروری افزود از معاصران میر آزاد بلگرامی ست ترجمهٔ او در خزانهٔ عامره بتفصیل از انشای متین مرقوم ست بانواب شجاع الدوله بسر می برد وفاتش در ۱۱۷۵ه واقع شد از وی می آید ؎

چون شمع صرفهٔ نبرد کس ز کین ما ۔ آتش زبانه میکشد از آستین ما
چشم او اظهار دل از بیم رسوائی نکرد ۔ دزد پنهان میکند چندی متاع برده را
خاطر ما را ز چرخ امید جمعیت خطاست ۔ باغبان کی دسته می بندد گل پژمرده را
تدبیر عقل مانع دل بردن تو نیست ۔ از پاسبان حذر نبود دزد خانه را
آمدبک ای خار ره امداد که سرپنجهٔ من ۔ صرف در چاک گریبان شد و دامن باقیست
همه را روز جزا تاب سوال ست و جواب ۔ نتوان با تو سخن گفت قیامت این ست
هر لحظه مکش سر بزبان آوری ای شمع ۔ فرد است درین بزم که نام من و تو نیست
از گداز غم غبار خاطرم اکسیر شد ۔ شیشهٔ تن را دل خاکی گل حکمت گرفت
آدم از روز ازل خورد فریب شیطان ۔ هر که او بازی شیطان نخورد آدم نیست
بدل نقش ولای سرور آخر زمان باشد ۔ عقیق من بنام خاتم پیغمبران باشد

میرزا معز الدین

میرزا معز الدین از تبارزهٔ عباس آباد اصفهان ست با ابراهیم شاه برادرزادهٔ نادرشاه صحبت او گیرا افتاد و چون نوبت سلطنت بابراهیم شاه رسید میرزا مختار کل گردید و بتقلب روزگار بحیدرآباد آمد با آزاد ربط تمام داشت در ۱۱۸۳ه در اورنگ آباد رحلت کرد این ابیات از وی ست ؎

چشم از نسیم دارم شاید بروزگاری ۔ آرد بدیدهٔ من از کوی او غباری
در خیال تو چو از خواب گران برخیزم ۔ همچو آئینه سراپا نگران برخیزم

گردند شهیدان تو چون روز جزا جمع — معلوم شود وسعت صحرای قیامت

مفرد اوقات بنعلبچی گری میگذرانید و از شوق لعل در آتش بود آخر الامر بخدمت امرا میل کرد و نزد آقا خان وفات یافته از وست

بیخود از زمزمهٔ مرغ گرفتار شدم — دیگری یاد تو میکرد و من از کار شدم

مومن یزدی شاگرد میرزا جان شیرازی ست در انواع کمالات یگانه و با خواص آشنا و با عوام بیگانه این رباعی از وست

مومن ببدی نیست کسی مانندت — وین طرفه که خلق نیک میخوانندت

یکچند چنان بدی که خود میدانی — یکچند چنان باش که میدانندت

میرزا مقیمای بخاری نصیرآبادی جوانی بود در کمال مردمی و درویشی و در نهایت دلنشینی و صافدلی مداح شاه سلیمان صفوی ست این مطلع پیش او خواند و پسند افتاد

پریشان نیست ما را خاطر از بی برگی باهیا — چو گل یک غنچه دل داریم و صد امیدواریها

همی در عهد خلد مکان بدکن آمد و در عصر فرخ سیر بسیف الدوله عبد الصمد خان ناظم لاهور پیوست و صد سال عمر یافت و در ۱۱۳۱ درگذشت صاحب دیوان ست از وی می آید

پی نبردم چمن شوخی نیرنگش را — غنچه گردیدم و گل گشتم و بو گردیدم

مخلص آنند رام چهتری لاهوری الاصل ست مخاطب برای رایان شاگرد بیدل و مرزا آرزو و در ۱۱۶۴ قالب تهی کرد وکیل اعتماد الدوله قمر الدین خان وزیر بود از وی می آید

زحال بلبل مسکین نداریم اطلاع اما — بپای گلبنی دیدیم مشت استخوانی را

با بلبلان شریک فغان میشدم ولے — نگذاشت فصل گل بچمن باغبان مرا

بگلشن چند سروی دیدم و فریاد سر کردم — که یادم داد رنگین صحبت یاران بوزونرا

برد سودای سر زلف تو از خویش مرا — سفری دور و دراز آمده در پیش مرا

گردباد آینهٔ غیرت احوال تو بس — آرمیدن همه گر خاک شوی دشوار ست

فا معلوم

معلوم محمد حسین بیگ تبریزی خوشگوست میگوید ؎

جواب نامه ام از لبِ زجانان دیر می آید — جوان گر میرود قاصد بکویش پیر می آید

فا موالی

موالی اصلش از قصبهٔ تون ست شعر بسلیقه میگفت آز وست ؎

بسویم یک نظر ناکرده دامن برکشید از من — نمیدانم چه بد کردم نمیگوید چه دید از من

فا مجد الدین

مجد الدین دایه در مراتب سیر و سلوک پایهٔ عالی داشت و دلش از خیالات غیر خالی در سنه ۶۵۴
در بغداد وفات یافته و در مقبرهٔ شیخ جنید مدفون شده آز وست ؎

هر سبزه که در کنار جوئی رسته ست — گوئی ز رخ فرشته خوئی رسته ست

تا بر سر لاله پا بخواری ننهی — کان لاله ز خاک ماهروئی رسته ست

## رباعی

صحرا گل و لاله بیار استه اند — در عیش فزوده و زغم کاسته اند

در خاک عروسان چمن خفته بدند — امروز قیامت ست و برخاسته اند

فا مسرور

مسرور آقا رضی در کمال آرام و آهستگی و نهایت بی تعلقی و وارستگی بسر می برد طبعش
خالی از امتیازی نیست از وست ؎

ای ساکنان کوی خرابات همتی ؛ — من میروم بکعبه شما را دعا کنم ؛

فیضی عجبی یافتم از صبح به بیند — این جادهٔ روشن ره میخانه نباشد

فا مخلص

مخلص میرزا محمد قمی اصلش از قریهٔ فراق ست طبع موزون داشت اما اشعار ممتاز
کم دارد آز وست ؎

گل را چسان بروی تو نسبت دهد کسی — تو شمع آفتابی و او شعلهٔ خسی

گفتی که از من انچه شنیدی بکس مگو — حرفی نگفته که توان گفت با کسی

فا مشربی

مشربی قمی نوکری مشرب بود آخر ترک تعلق کرده بنای شعر نهاد و شاعر مذهب گردید
آز وست ؎

مائلی

مائلی قلیچ خان بیگ از الوس شاملوست از اقربای علی قلیخان ایشک آقاسی شاه عباس ماضی و از جانب او داروغهٔ الکهٔ ری بود و او را شیخ الاسلام حکام میگفتند از وست ع

نسیم صبح بر مجروح نیش ست | حریر جامه بر بیمار بارست
نوا در گوش محزون بانگ نوح ست | شکر در کام غمگین زهر مارست
گهر در چشم محنت دیده سنگ ست | سمن در پای ره گم کرده خارست

مقیمی

مقیمی حسن بیگ از طرف پدر ترکمان و از طرف مادر از اقربای جهان شاه بود این اشعار از وست ع

مرا افتاد در دل آتشی از جای کز غیرت | نمیخواهم که چشم غیر بر خاکسترم افتد
ندارد بیم از هجر تو جان درد فرسودم | که میدانم که در راه اشتیاقت میکشد زودم
نهان شود ز خجالت چه بیندم قاصد | زبسکه گفته دروغ از زبان یار بمن

[illegible]

رباعی

افسوس که اهل خرد و هوش شدند | وز خاطر یکدگر فراموش شدند
آنانکه بصد زبان سخن میگفتند | آیا چه شنیدند که خاموش شدند

محوی

محوی عبد العلی نام در ایران کسب کمالات کرده و در سنه ۲۰ بهند آمد و از میرزا رستم صفوی التفات بی غایت یافت و در سنه ۲۵ قدم در کوچهٔ خاموشان گذاشت از وست ع

خواهم ز بتان شعلهٔ داغی بلحد برد | این هم دل من نیست که با من بگذارند
رهی در پیش دارم کاخر عمرست انجامش | بهر جا مرگم آسایش دهد منزل نهم نامش
صفیری سر نزد در هیچ حال از من بگرفتی | که در دام آمدم صیاد غافل را خبر کردم
ببوی گلی نمیرسد آه مگر ز بخت من | خواب گرفت در چمن قافلهٔ نسیم را

معروف

معروف تبریزی طبع نظم داشت این شعر از وست ع

وقت اجلم ناله نه از رفتن جان ست | از یار جدا میشوم این ناله از آن ست

سر شک نیم شب چون گوهر مقصود میگردد — باین امید من هم دانه بر خاک میریزم
گرفتار تراچون جوهر شمشیر از حیرت — سخن از ناتوانی بر لب اظهار می پیچد
ز عذر کردها معنی خجالت بیشتر دارم — بخود تسبیح من از شرم استغفار می پیچد
یکشب بکام شوق در آغوش خود مرا — میخواستم زدور تماشا کنم نشد

محمد گیلانی

محمد گیلانی بفضائل حمیده آراسته بود و بفنون عدیده پیراسته در شاعری مسلم اقران و مشکل پسندان هر دیار ست میرزا صائب گفته اگرچه شعر کم دارد اما آنچه دارد منتخب ست آزوست

دل روشن بتقریب هوس عشق آشنا گردد — اگر خواهد که آب آتش شود اول هوا گردد
طمع خواری قناعت سربلندی بار می آرد — بسر گل تا توان بودن چرا کس خار پا گردد
نی بکار خویش باشم نی بکار دیگرے — چون چراغ روز میسوزدم این زندگی
بر تربت شهید تو ای گلعذار نیست — شمعی که رشته اش رگ ابر بهار نیست

ماهر

ماهر محمد سعید گیلانی رشتی علی حزین او را در رشت که وطنش بود در حالتی که عمرش از هشتاد سال درگذشته بود دیده شوری در دماغ داشت و همچنان سرگرم شاعری بود و با آنکه اعمی شد منظوماتش کتاب ضخیمی بنظر در آمد اشعار سنجیده روان بسیار داشت آزوست

شب وصال نبود آنقدر که دامن یار — بدست دل دهم و دامن سحر گیرم
در بزم سخن غنچهٔ مژگان بتانم — خاموشم و خون میچکد از تیغ زبانم
فوارهٔ آتش شود دم آه جگر سوز — بردارى اگر مهر خموشی ز دهانم
عمریست که در انجمن وصل تو چون شمع — می سوزم و یک حرف نیاید بزبانم

مختار

مختار ملا مختار نهاوندی ستوده اطوار آرمیده روزگار بود از تلامذهٔ علی حزین ست ازوست

کی بکشتن آرزوی وصلش از دل میرود — روح من چون سایه از دنبال قاتل میرود
بنور پرتو خورشید آشنا نشوے — فریب خوردهٔ این گرد آسیا نشوے
مراز آتش و آب این نصیحت ست بیاد — که با مصاحب ناجنس آشنا نشوے

عشق آن روز بسر حد کمال انجامید — که پدر عاشق فرزند شد و عار نداشت

**ملهمی**

ملهمی تبریزی از صحبت حاکم تبریز رنجیده بشیراز رفت و از امام قلیخان والی انجا رعایتها دید از وست

سوخت جانم حسد خار سر دیواری — هم بصحرا اش سری هم بگلستان نظری
نمیگویم که بر بالای چشمت نیست ابروئی — ز بار حسن خم گردید شاهین ترازوئی

**میر جمله**

میر جمله بمنصب میر بخشیگری شاه جهان بادشاه سرفراز بود آخر ترک اختلاط کرده خانه نشین شد و این بیت گفت

کناره جوئی ازین مشت استخوان شده اند — سگان آن سر کو خوش مزاجدان شده اند

**میم**

میم شاه میم شاعر سلیم بود از مریدان شاه برکت الله ساکن بارهره در دهلی میگذرانید و با میر آزاد بلگرامی رابطهٔ آشنائی داشت از وست

خواستم دست ز صحرای جنون بردارم — خار دامان بگرفت آبله در پا افتاد
آنکه از دیوانگی مست و خرابم کرده ست — حلقهٔ زنجیر از موج شرابم کرده ست
مسلسل لختهای دل بدامان ست از چشمم — بدست مردمان تسبیح مرجان ست از چشمم

**معنی**

معنی محمد مسیح بن اسمعیل مسیح مهد و فصیح عهد بود از اجل تلامذهٔ آقا حسین خوانساری ست در اصفهان بزم آرای اولی الالباب بود و شمع محفل زمرهٔ احباب تا آنکه رحل اقامت بشیراز انداخت در علوم عقلیه نمونهٔ یونان بود شیخ علی حزین ترجمهٔ او در تذکرهٔ خود بتفصیل نوشته و قصیدهٔ مرثیهٔ خود که در حق وی گفته آورده در عربی مسیح و در فارسی معنی تخلص میکرد این چند بیت از وست

شمعی نزد از دست تو بر سر گل داغی — روشن نشد از پرتو حسن تو چراغی
غم نیست اگر دل غم بسیار ندارد — این بس که بمن عیش سروکار ندارد
از شرم گل روئی تو چون رشتهٔ گوهر — از دیده نگاهم عرق آلود برآمد
همین بس ست که می بایدم جدا از تو زیست — دگر حکایت شبهائی انتظار مپرس

خال او نقد دلم از دیده روشن می کشد    همچو دزدی کو متاع خانه از روزن کشد

نام مشتری

مشتری مهر سپهر سخن گستری ست از شعرا نامور استرآباد ست و معاصر جامی از وست ع

ساقی اگر سیم ندهد در هوای گل    دست من ست و دامن ساقی و پای گل

نام مومن

مومن عبدالمومن شاعر خوش سخن ست بر مزار جامی مجاور بوده از وی ست ع

دردا که درد عشق تو گفتن نمیتوان    این درد دیگری که نهفتن نمیتوان

نام ملا محمد

ملا محمد برادر کوچک مولانا جامی بود و سفروش مصطبهٔ نیکنامی از وست ع

بام بر آ و جلوه ده ماه تمام خویش را    مطلع آفتاب کن گوشهٔ بام خویش را

رباعی

این باده که من بتو بلب می آرم    نی از پی شادی و طرب می آرم
زلف سیه تو روز من کرده سیاه    روز سیه خویش بشب می آرم

نام مجنون

مجنون مشهدی قیس وادی سرمدی بود از خوشنویسان نامی و معاصران جامی ست میگوید ع

بوعظ میروم و زار زار میگریم    بدین بهانه ز هجران یار میگریم

نام مجتبائی

مجتبائی شیرازی ماهر آئین نکته طرازی ست و شاعر مشاعرهٔ نکته پردازی این دو بیت
از وست ع

سرود مجلس عشاق آه و افغان ست    در و پیالهٔ لب ریز چشم گریان ست
خیال بوسه بران گردن بلند مبند    لبی که میرسد انجا لب گریبان ست

نام مقیم

مقیم میرزا مقیم کتابدار صفاهانی صاحب طبع بود این اشعار از وست

بسکه زآمد شد پیام چکید خون نیاز    از دلم تا بدل یار خیابان گل ست
از نوای ناله بر شکیم که در غایت شوق    همیشه بر سر آن کوی رسیدی از ما

نام مدهوش

مدهوش میر مبارک خان صفهانی از آدمی زادگان حویزه در زمان شاه سلیمان بوده شاعر
سراپا هوش و طراح سخن پر جوش و خروش ست میگوید ع

برکاکلت گره مزن ای سرو ناز من ‌ ‌ ‌ کوته مساز رشتهٔ عمر دراز من

منصف طهرانی عادل شاه دکن سخندانی ست در زمان شاهجهان بادشاه بهند آمده بوطن برگشت از وی ست

باز شتی عمل چکند کس بهشت را ‌ ‌ ‌ ماتم سراست خانهٔ آیینه زشت را

همچو کوه از خاکساری بر زمین چسپیده ام ‌ ‌ ‌ میتوان دریافت از افتادگی روز مرا

تا کی صدای گریه رسانی بگوش خلق ‌ ‌ ‌ یک کاسه آش می پزی و شور میکنی

مسیب خان خواجهٔ دیوان در فن نظم و موسیقی مهارت تمام داشت از اعاظم امرای تکلو بود در دولت شاه طهماسپ صفوی خدمات شایسته کرده و در حق دهاقین تظلم روا داشته ناگاه از دیوان قضا بسیاست رسید و مردم از آزارش نجات یافتند این بیتها از وست

گذشت عمر ز غفلت من آنچنان هستم ‌ ‌ ‌ که هیچ توبه نکردم که باز نشکستم

## رباعی

آراسته آمد و چه آراستنی ‌ ‌ ‌ دل خواست بعشوه و چه دل خواستنی

بنشست بمی خوردن و برخاست برقص ‌ ‌ ‌ ‌ ‌ هی هی چه نشستنی چه برخاستنی

محمد بیگ داغستانی لاله کوهسار سخندانی ست ملازم شاه عباس ماضی بود و شاعر معنی اساس از وست

چنانچه سایه شود محو در میان دو شمع ‌ ‌ ‌ ز جا روم چو با آیینه روبرو گردد

مفلسی توانگر معمورهٔ سخن رسی ست از سادات مشهد بود ناگاه جذبه باور رسید دیوانه گردید از وست

ای ورق رخ ترا میم یکی و لام دو ‌ ‌ ‌ وز رخ و زلف تو مرا صبح یکی و شام دو

گفت که بوسه از لبم نسیه و نقد چون خری ‌ ‌ ‌ گفتم اگر کرم کنی نقد یکی و وام دو

مسلمی جوانی ابدال وش بود و صاحب سخن خوش آیین مطلع از وست

نام غزالی
محمد غزالی طوسی سر حلقهٔ دانشمندان و سر دفتر زمرهٔ کاملان بود مصنف کیمیای سعادت و احیاء علوم الدین و دیگر تالیفات نافعه ست پنجاه و چهار سال عمر یافت و در ۵۰۵ هجری رحلت کرد از وست

ما جامه نمازی بسر خم کردیم — وز خاک خرابات تیمم کردیم
شاید که درین میکدها دریابیم — آن یار که در صومعها گم کردیم

نام ملک
ملک مشهدی در منتسبان شاه عباس ماضی منسلک بود این ابیات از وست

اگر بسیر چمن میروی قدم بردار — که همچو رنگ حنا میرود بهار از دست
از اول عمر میتوان یافت — کین فتنهٔ آخر الزمان ست
میا از خانه بیرون کوچها بیت الحزن باشد — نمیخواهم ترا بیند کسی گو چشم من باشد

نام ملک
ملک طیفور اندجانی در عهد شاه طهماسپ بود بقزوین آمد و بعشقبازی و هرزه گردی میگذرانید از وست

امروز صبا گرد ره یار ندارد — شاید که دران رهگذری چشم تری هست
نوید آمدنت میدهند هر روزم — تو فارغی و من از انتظار می سوزم
نالهٔ من شده گر باعث دردسر تو — دست دل گیرم و بیرون روم از کشور تو

نام مشفقی
مشفقی هروی در بخارا متولد شد و در عهد اکبر پادشاه بهند آمد از وست

ز مستی داشت قصد کشتن من چشم شهلایش — قدش برخاست بهر عذر و زلف افتاد در پایش

نام مانی
مانی شیرازی بتقرب شاه اسمعیل صفوی مخصوص بود قبرش در سرخاب ست در وقت شهادت غزلی گفته مطلعش اینست

مرا بجور بکشتی طریق داد این بود — ز بادشاهی حسن توام مراد این بود
همیشه داغ غم بر دل حزین بوده ست — گلی که چیده ام از عاشقی همین بوده ست
کسیکه بهر تو میرد چه غمش باشد — که چون تو سرو قدی نخل ماتمش باشد

باآنکه بپرسیدن ما آمده مردیم　　　گاه باز که پرسید ره خانهٔ ما را

با غیر نشینی و فرستی ز پی ما　　　آنرا که نداند ره کاشانهٔ ما را

ف مظهری

مظهری کشمیری صاحب دیوانست از طرف اکبر پادشاه در وطن خویش بخدمتی متعین بود از وست

فدای آینه گردم که دلستان مرا　　　درون خانه بگلگشت بوستان دارد

ف محی الدین

محی الدین شیخ عبد القادر جیلانی سرآمد اولیاء کرام وصوفیهٔ عظام بود مذهب حنبلی داشت ما ورای کمالات علمیه وعملیه دیوان شعر فارسی هم دارد این ابیات از وست

گر بیائی بسر تربت ویرانهٔ ما　　　بینی از خون جگر آب زده خانهٔ ما

شکر لله که نمردیم ورسیدیم بدوست　　　آفرین باد برین همت مردانهٔ ما

محی از شمع تجلی جمالش میسوخت　　　دوست میگفت زهی همت پروانهٔ ما

رهی بدوست ندارم بهیچ رهگذری　　　بگوشه ساخته ام چون نهال بی ثمری

ف معین الدین

معین الدین سنجری چشتی زبدهٔ اولیاء وقدوهٔ اصفیاست از غایت شهرت محتاج ترجمه نیست دیوانش بملاحظه درآمد این چند بیت از انجاست

ز پیش خویش برافگن نقاب دعوی را　　　ببین بدیده صورت جمال معنی را

آید ترا بر طور دل هر دم تجلائی دگر　　　طالب دیدار تو هر لحظه موسائی دگر

من چگویم که مرا ناطقه مدهوش آمد　　　بر دلم ضابطهٔ عقل فراموش آمد

نکتها دوش دلم گفت وشنید از لب یار　　　که نه هرگز بزبان رفت ونه در گوش آمد

ف مجد الدین

مجد الدین بغدادی از کبار اولیاست مرید شیخ نجم الدین کبری بود این رباعی از وست

رباعی

فردا که شود مدت عالم کم وکاست　　　سرها همه از خاک برآید چپ وراست

بیچاره تن شهید من غرقه بخون　　　از خاک سر کوی تو خواهد برخاست

بوقتِ گفتگویم روئی بر تابی و من خود را ⁂ دهم تسکین که شاید گوش بر آواز من داری

پس از عمری چو بنشینم بصد تقریب در بزمش ⁂ سخن از مدعای من کند تا زود برخیزم

میا به پرسش من چون امید صحت نیست ⁂ بحال مرگ مرا دیدن از محبت نیست

بغایتی هوس گفتگوست با تو مرا ⁂ که تاب خامشیم با وجود حیرت نیست

تو با رقیبی و میل تغافلی داری ⁂ تغافلی که کم از صد نگاه حسرت نیست

مینمایم خویش را وابسته از سودای او ⁂ تا فریب عشق من کم سازد استغنای او

چه شد که میگذری وحشیانه از میلی ⁂ نگر بتازه کسی زاشکار خود کردی

ببالین تو آن عیسی نفس می آیدای میلی ⁂ که از شوق قدومش مرده صد ساله برخیزد

کسی اگر سبب وصل یار من شده ست ⁂ ز سرگرانی او شرمسار من شده ست

غافل بمن رسید و وفا را بهانه ساخت ⁂ افگند سر به پیش و حیا را بهانه ساخت

تا از جفای او برهم خون من بریخت ⁂ بی رحم بین که ترس خدا را بهانه ساخت

در پهلوی اغیار بهر سو نظری داشت ⁂ گویا ز نهان آمدن من خبری داشت

غایت ناکسیم بین که باین رسوائی ⁂ اگر از یار بپرسند مرا نشناسد

بخت بد بین که بمیلی نکند غیر جفا ⁂ خرد سالیکه وفا را ز جفا نشناسد

ز دیدن تو دلم لذتی برد که فلک ⁂ نعوذ بالله اگر فکر انتقام کند

بی اعتباریش تو خلقی بجرم عشق ⁂ بیچاره میلی از همه بی اعتبار تر

ز بدگمانی خود شرمسار خواهی شد ⁂ مباش اینهمه در بند امتحان با من

ز و دتسلیم مکن جان بخدنگش میلی ⁂ دست و پائی زن و از عمر دمی لذت گیر

شب که ببزم خویشتن دید من خراب را ⁂ رفت برون ز مجلس و کرد بهانه خواب را

دلم ز دست تو آسوده ست و میدانم ⁂ که غیر پی نبرد لذت خدنگ ترا

چون کنی دو رم نگاهی کن ز بهر احتیاط ⁂ رشته می بندند بر پا مرغ دست آموز را

آرام ابد میدهد اکسیر شهادت — سیماب صفت مضطرب کشته شدن باشم
شب داغهاز وعدهٔ جانانه سوختیم — صد شمع از برای یک افسانه سوختیم
یار بود از من و امسال از آن دگرست — تا نصیب که شود سال دگر صحبت او

ذکر

میلی هروی میرزا قلی از اتراک بود و بوجه حسن و خلق مستحسن داشت و از رموز عشق آگاه بود وطبعش در نظم شگفته و دلخواه صاحب دیوان ست طرز و سلیقهٔ شعر آنچنان دارد که اگر چندی دیگر زنده میماند اکثری را از خام کاران زمان او دل از سودای شعر سرد میشد سالها در خدمت نورنگ خان بود و در مدح او قصاید دارد آخر میگویند که بجهت بدگمانی بفرموده خان مذکور چیزی در کاسهٔ او کردند تا از هم گذرانیدند وفات او در مالوه شد این اشعار از وست

بسکه هردم بفریب از ره دیگر گذری — هیچکس بر سر راه تو دگر ننشیند
نه آشناو نه بیگانه میدانم — که اختلاط چنین را کسی چه نام کند
بیقرارست دل اندر بدن کشتهٔ عشق — دیگر از یار ندانم چه تمنا دارد
امتحان نام نهد دل ستمی گر تو کنی — خویش را چند باین حیله شکیبا دارد
تاب عزم رحلت من شاد زنیمعی که دل — درد چندین سالهٔ امید درمان یافته
در فراقت زان نمی میرم که ناید در دلت — کین ستم نادیده روزی چند با هجرم نساخت
منم از زخم دل آن نیم جان صیدی که بر حالش — ترحم میکند صیاد و بسمل میکند زودش
یار خواهد که بمرگم شود آسوده و من — شرمساری برم از محنت جان کندن خویش
منم و دل خرابی بتو می سپارم اورا — بچه کار خواهد آمد که نگاه دارم اورا
دم آخرست دشمن بمنش گذار یکدم — که بصد هزار حسرت بتو میگذارم اورا
ساز خموش تا من حسرت فزوده را — گوید شنوده ام سخن ناشنوده را
بطعنه وعدهٔ وصلی که داد غیر مرا — ز سادگی سبب انتظار من شده ست
همانا در میان با غیر حرف قتل من داری — که سویم گوشهٔ چشمی در اثنای سخن داری

در عشق جز بمرگ نباشد فراغ ما ✦ غیر از کفن که پنبه گذارد بداغ ما ✦
مرا دیوانه دارد طرز عاشق مهربان طفلی که برگ گل نمیخواهد بزند دیوانهٔ خود را
در کوی خود به تیغ جفا میکشد مرا جانم فدای او که بجا میکشد مرا
دلم بحلقهٔ زلف از تعلق آزاد است قفس خلاص کند مرغ رشته برپا را
گر یکنفس ز پای نشیند رود ز دست جز گرد باد کس نشود همنفس مرا
چون صدف گر قطرهٔ آبی شود حاصل مرا از گلو تا بگذرد گردد گره در دل مرا
گهی حریر خوش آید گهی پلاس مرا قرار نیست چو سوزن بیک لباس مرا
طاعت ما غافلان هرگز نیاید در حساب کی رقم در نامهٔ اعمال گردد فعل خواب
بعشق همچو خودی یار مبتلا شده است بلای عاشق بیدل یکی دوتا شده است
تصویر خیالت ز دلم محو نگردد ✦ عکس تو در آیینهٔ من نقش نگین است
چه شد که ساخته بیگانه عشقت از خویشم بس است اینکه مرا با تو آشنا کرده است
همچو مردن خطری در پیش است چه قیامت سفری در پیش است
پیری که زمان ناتوانی ست خاکستر آتش جوانی ست ✦
ما را حلاوتی نبود از جهان تلخ هستیم در جهان چو زبان در دهان تلخ
من از بیتابی پروانهٔ فانوس میسوزم که در پیراهن یار است و گرم جستجو باشد
خون ما شمع صفت زینت دوش و بر ماست این نه خونی ست که در گردن قاتل باشد
همچو خورشید گزندی نرسد حسن ترا چشم بد هم برخ خوب تو حیران گردد
ای گل مشو شگفته و بر خویشتن مبال از جامهٔ که هفتهٔ دیگر کفن شود ✦
ز داغ عشق تو حاصل شود سیه روزی چو دوده که ز نور چراغ میگیرند ✦
نسبتی هست دل تنگ مرا با دهنت ✦ بکشا لب بسخن تا دل من بکشاید
هرگز دل از نگفته مکدر نمی شود ✦ حرفی ست خامشی که مکرر نمی شود

معرز زیست ور سنه بنا بر کبر سن التماس رخصت مشهد نمود و درین رفتن توفیق زیارت
حرمین شریفین یافت و بایران دیار برگشت او جی نظری گوید

میان همنفسان خواستم مسیحا را ‌ ‌ ‌ هزار شکر که دیدم حکیم رکنا را
سفینهٔ سخن از ورطه بر کنار آمد ‌ ‌ ‌ گذر بساحل ایران فتاد دریا را
کهن شراب جوان نشهٔ طبیعت او ‌ ‌ ‌ نوید عمر طبیعی دهد اطبا را
زمی مباد تهیدست ساقئی که رساند ‌ ‌ ‌ بپای بوس صراحی پیالهٔ ما را

و بعد زیارت روضهٔ رضویه بجاذبه حب الوطن متوجه کاشان گردید وفاتش در سنه ۱۰۶۶ واقع شد
کلیاتش قریب بصد هزار بیت ست معجون سخن چنین مرتب میسازد

اگر خواهی که سنجی زور فقر و سلطنت باهم ‌ ‌ ‌ بچینیهای فغفوری بزن کشکول چوبی را
سبزه پامال ست در زیر درخت میوه دار ‌ ‌ ‌ در پناه اهل دولت هست خواری بیشتر
در هجر یکدو روز صبورم که از فراق ‌ ‌ ‌ چون شاخ نو بریده ندارم خبر هنوز

## رباعی

هرگز نشدم بسوزنی بار کسی ‌ ‌ ‌ وین دیده ندوخت چشم بر تار کسی
صد شکر که در جهان نیستم هرگز ‌ ‌ ‌ تحت الحنکی بزیر دستار کسی

راست گویم جرم آن بر چشم نمناک من ست ‌ ‌ ‌ گر بپای عاشقی خاری درین صحرا خلید
پروانه صفت اول شب ساز بلا کم ‌ ‌ ‌ چون شمع مرادم بسحرگاه میندا ز
پیش کسی که شکوه برم از جفائی تو ‌ ‌ ‌ او هم بجانب تو شود چون خدائی تو
در بزم عاشقان چو برآرم زسینه آه ‌ ‌ ‌ چون هیزمی که دود کند دورم افگنند

ماهر شیخ محمد علی اکبرآبادی از ماهران فن و ساحران سخن ست در اصل هند و پسر بود معتصم
دامن دولت دارا شکوه مخاطب بمرید خان انجام کار ترک علایق دنیوی گرفت و خود را
بپایهٔ والای درویشی رسانید و تا دم واپسین پای استقامت افشرد از انفاس اوست

آه بهلاک من خوش و من ببقای عمر او  قاعدهٔ وفا نگر یار چنان و من چنین
ز خون خویش بر آن قطره می برم غیرت  که گاه قتل بدامان قاتل افتاده ست
غرض این بود که از ذوق بمیرم ورنه  این ستمدیده سزاوار پیام تو نبود
خاریم و در برابر آتش نشسته ایم  ما را اگر رسد مددی از صبا رسد
تا چند غم سود و زیان پرده بر انداز  تا هر دو جهان را بفروشم بنگاهی
ندارم قوت رفتن بکویش بخت آنم کو  که گوید ناتوانی داشتم او را چه پیش آمد
دوشینه مهی بودی وامروز هلالی  آزردن یک روزهٔ ما خوش اثری داشت
باندک سوزشی پروانه زد لاف گرفتاری  وفای شمع را نازم که میسوزد سراپایش
بسازند لخت لخت درون فسردگان  وانگاه بر جراحت دلها نمک زنند
آب شمشیر شهادت شست گرد اختلاف  گبر و ترسا و مسلمان کشتهٔ یک خنجر اند
خون چکان ست ملک تیغ ستم می ترسم  که پی آخر بدر خانهٔ قاتل برود
دوش کردی حذر از هم نفسیهای فلک  خوب کردی که عجب سینهٔ سوزانی داشت
آزان بوعدهٔ وصلم امیدوار کنند  که آنچه هجر نکرده ست انتظار کنند

مسیح

مسیح حکیم رکنا کاشی مسیحا و مسیحی تخلص میکند شاعریست عیسی نفس در تشخیص مزاج سخن زده درس خادم طبیعت سخن روح آفرین قوالب کهن میرزا صائب نامش بتعظیم برده و گفته

این آن غزل حضرت رکناست که فرمود  پای ملخی پیش سلیمان چه نماید

در فن طبابت نیز ید طولی داشت و آثار تخلص خود بظهور میرسانید سالها از مصاحبان شاه عباس ماضی بود شاه مکرر منزل او را بپرتو قدوم خود برافروخت آخر مزاج شاهی منحرف شد حکیم کم التفاتی شاه مشاهده کرده از ولایت بر آمد درین باب گوید

گر فلک یک صبحدم با من گران باشد سرش  شام بیرون میروم چون آفتاب از کشورش

و خود را بدار الامن هند کشید و در آستانهٔ اکبر پادشاه بآسودگی میگذرانید و تا زمان شاهجهان

ملک قمی ملک ملک قلم و فصاحت و مالک از مه بلاغت مشهور سخن سرایان و معروف نکته پیرایانست
در صغر سن بمشق شاعری افتاد و از قم بکاشان آمد و ایامی در انجا انجمن سخن گرم داشت
آخر متوجه قزوین شد و بعد چهار سال سری بدیار دکن کشید و در بیجاپور در دامن دولت ابراهیم
عادل شاه والی انجا گرفت و جوهر قابلیت ملا ظهوری مشاهده کرده دختر خود را در حبالهٔ نکاحش
در آورد فیضی در عریضهٔ خود باکبر پادشاه از احمدنگر نوشته در بیجاپور دو شاعر خاکی نهاد صاف
مشرب اند و در شعر رتبهٔ عالی دارند یکی ملک قمی که بکس کمتر اختلاط میکند و فقره تری دارد
دیگر ظهوری که بغایت رنگین کلام ست و در مکارم اخلاق تمام انتهی وفات ملک قمی در سنه ۱۰۲۴
واقع شد دیوان غزل مختصری ازو بنظر آمد خوش لفظ ست اما معانی تازه کم دارد و تشبیه که
رکن رکین فصاحت ست در کلام او بسیار کم واقع شده این چند جواهر از خزانهٔ ناطقهٔ
اوست ؏

دلم ز داغ غمت صد هزار جا ریش ست | کسیکه دوست بود با تو دشمن خویش ست
ازین مرنج که بیداد کار محبوب ست | اگر وفا ننماید ستیزه هم خوب ست
اگرچه مجلس مستان تهی ز غوغا نیست | ولیک صحبت شان خالی از تماشا نیست
مده رخصت که ریزد خون مردم چشم فتانت | که ترسم در صف محشر رسد دستی بدامانت
بروز حشر شهیدان چو خون بها طلبند | تبسمی کن و خاموش کن زبان همه
باحتیاط می عافیت بساغر ریز | که سنگ تفرقه خصم پیاله داران ست
پیام سست عهدان داشت سعی | که قاصد دست بر نبض خبر داشت
صلح کردیم من و غیر درین بود صلاح | زانکه جنگ من و او باعث رسوائی تست
صد ستم دیدی ملک یکبار سر کن شکوهٔ | نیستی شرمندهٔ لطفی زبانت لال چیست
عاشق بهوس گرسنه کاری میداشت | جا در حرم چو تو نگاری میداشت
ای کاش ملک بوالهوسی می آموخت | تا در نظر تو اعتباری میداشت

و بدایت بدعت ماتم و نوحهٔ حسین از اهل بغداد در ۳۵۲ بحکم معز الدوله دیلمی رافضی ست
موت او در سنهٔ هزارم بوده این چند بیت از دیوان اوست

بعد اندیشه افگند ازچشم آن تیز دید نهان — در اثنای نگاهِ تیز تیز آن لب گزید نهان
من خود ای شوخ گنهگارم و مستوجب قهر — با من امروز مدارای تو بی چیزی نیست
تو که داغ تیره روزی نشمرده چه دانی — شب تار محتشم را که ستاره میشمارد
تو ای طبیب ازین گرمتر گذر قدری — بران مریض که کارش زچاره میگذرد
دامان سعی بر زده بر هلاک من — اول هلاک بر زدن دامنت شوم
بر غم من تو با اغیار صبح و شام میگردی — اگر من میشوم رسوا تو هم بدنام میگردی
سر لشکر حسن ست نگاهی که تو داری — ترکش کش او چشم سیاهی که تو داری

از مخالص اوست بعد تمهید خزان

نبند لشند زخون مردم آن مژگان نگر آندم — که رمح موشگاف اندر کف شاه جهان لرزد

مائلی از موزونان تبریز فارس ست میل طبع آزمائی داشت و تخم معنی در زمین سخن میکاشت
این دو بیت از قصیدهٔ اوست

ای کار جهانی شده از جور تو مشکل — مشکل که رود نقش ستمهای تو از دل
لرزد ز جفای تو دل دوست جهانی — چون مرغ ستمدیدهٔ عاجز دم بسمل

مروی خواجه حسین شاگرد ملا عصام و ابن حجر مکی ست در شعر و انشا سلیقهٔ نغز داشت بهند
آمده در سلک امراء همایونی و اکبری منسلک گردید و در ۹۹۹ رخصت وطن حاصل کرد چون
بکابل رسید دست اجل آستین او را کشیده جانب عدم برد از مروی این ابیات مروی ست

باز ز دست خویش کن طرهٔ مشکناب را — شانهٔ زلف شب بساز پنجهٔ آفتاب را
نموده روی بخواب و ربوده ست مرا — غریب واقعهٔ رو نموده ست مرا
در ره مندیم سر کوی بلا منزل ماست — شکن زلف بتان طرز شکست دل ماست

مائلی

مروی

رباعی

یک عمر چو باد در بیابان گشتم
یکچند چو قطره محو عمّان گشتم
گشتگی زلف تو آمد یادم
همسایهٔ آفتاب تابان گشتم

میر حاج — میر حاج از سادات جنابدست در قصاید میر حاج و در غزل انسی تخلص میکرد و بند نقاب از چهرهٔ لیلی طلعتان معانی میکشود از منظومات اوست لیلی مجنون مطلعش این بیت ست

ای عشق ترا جهان طفیلی
مجنون تو صد هزار لیلی

ز سینه هر نفسم آه جانگداز آید
چو آتشی که نشیند دمی و باز آید

محیی — محیی لاری از تلامذهٔ علامه دوانی ست و جامع فضیلت و سخندانی در سلک شعرای سلطان یعقوب انتظام داشت و تا زمان شاه طهماسپ صفوی در قید حیات بود توفیق زیارت حرمین شریفین یافت و مثنوی فتوح الحرمین نگاشت بر قصیدهٔ تائیهٔ ابن فارض مصری شرحی نوشته

از انفاس اوست بیت

بهر تو ام کشند و تو آهی نمیکنی
ای سنگدل چه آه نگاهی نمیکنی

از برای تو بهر کس که شدم تلخ سخن
تو با و یار شدی دشمنیش ماند بمن

چون من از رشک نمیرم که چو آیم بر تو
پرسی اول ز من سوخته حال دگران

محمود — محمود سلطان محمود شاه بهمنی قرآن نیکو میخواند و خط خوب می نوشت نوزده سال و نه ماه و بست روز سلطنت کرد طبع نظم داشت این ابیات از وست

عافیت در سینه کار خون فاسد میکند
رخصتی باید که از الماس نشتر میخورم

خضر بد سودا ست در بیع متاع عافیت
میروم این جنس را از جای دیگر میخرم

آنجا که لطف دوست دهد منصب مراد
بخت سیاه و طالع میمون برابرست

محتشم — محتشم کاشی در خیل سخن سنجان صاحب احتشام ست و در زمرهٔ ناظمان استاد عالیمقام مثنوی مختصری در مدح خانخانان دارد مرثیهٔ حسین بن علی رضی الله عنهما بسیار خوب گفته

بر بیکسی کشتهٔ تیغت نظر افگن | در خاک کنون طعمهٔ مور و مگس است این
چون نعش مرا از سر کویش گذر افتاد | انگشت بدندان شد و گفتا چه کس است این

معزی

معزی نیشاپوری گویند سه شاعر در سه دولت مرتبه یافتند که مثل آن در هیچ عصر نشان ندهند رودکی در عهد سامانیان و عنصری در عصر غزنویان و معزی در زمان سلجوقیان شب عید سلطان با ارکان دولت هلال عید میجست ناگاه اول چشم سلطان بر هلال افتاد خیلی شاد شد و باشارهٔ انگشت دیگران را هم دلالت نمود معزی بر سبیل ارتجال این رباعی بعرض رسانید

## رباعی

ای ماه کمان شهریاری گوئی | با ابروآن طرفه نگاری گوئی
نعلی زده از زر عیاری گوئی | در گوش سپهر گوشواری گوئی

وفاتش در سنه ۵۴۲ بوده این رباعی هم ازوست

## رباعی

گر نور مه و روشنی شمع تراست | این کاهش و این سوز من از بهر چراست
گر شمع توئی مرا چرا باید سوخت | ور ماه توئی مرا چرا باید کاست

مجد همگر

مجد الدین همگر نسبش بکسری نوشیروان میرسد همگر رفوگر را میگویند و این حرفه با ولدیت کسری منافات ندارد که بجبا هم حرفه را یاد میگیرند همگر معاصر شیخ سعدی بوده از اتابک خطاب ملک الشعرائی یافت همگر بتار نفس چاک پیراهن دل چنین رفو میسازد

دگر چه چاره کنم عشق یار لشکر کرد | به تیغ قهر دل خسته را مسخر کرد
دگر بواسطهٔ زلف عنبر افشانش | نسیم عشق دماغ مرا معطر کرد
بباد داد مرا آتش هوائی کسی | که طعنه خاک ره او بر آب کوثر کرد
ز هیچ کرده دل من هر املامت خاست | جز آنکه محدث شهریار صفدر کرد
گفتم که چراغ دوده باشی | افسوس که دودهٔ چراغی

از بس گداخت کاهشِ هجرِ تو جان ما — بیمغز همچو نی شده هر استخوان ما
زنه ز پیچ و تاب زلف او را شانه میداند — زبانِ نالهٔ زنجیر را دیوانه میداند
به نیم غمزه توانی که قتل عام کنی — نعوذ بالله اگر غمزه را تمام کنی

مکین

مکین میرزا محمد فاخر دهلوی نشهٔ فقر در سر داشت و جامهٔ تجرید در بر تاهل نشد شاگرد میرزا عظیمای اکسیرست باحزین ملاقات کرده و در فتنهٔ احمد شاه درانی بلکهنو آمده و در سنه ۱۲۳۰ رخت سفر بدار آخرت بربسته از وست ؎

گه چون سبو بمیکده بر دوش من درآ — گاهی چو می بشیشه در آغوش من درآ
باده آخر شد وزین میکده رفتیم برون — شیشه تا گشت تهی پر شده پیمانهٔ ما
گه بیمار محبت را سر زانو بگرداند — مگر درد تو زین پهلو بآن پهلو بگرداند
رقیبان گوش بر آواز و او در ناز و من ترسان — سخن گفتن چه مشکل بود شب جائیکه من بودم
در کوی یار طرفه تماشا بود مکین — رسوا شود کسی و تماشا کنند کسی

معجز

معجز غلام محی الدین مدراسی آرکاٹی نظر بتحصیل کمالات گذاشته و بکسب استعداد در علوم سر رشتهٔ سخنوری بدست آورده معلم نواب عظیم الدوله بهادر بود شاگرد مولوی محمد باقر آگاه ست وفاتش در سنه ۱۲۲۹ رو داده از وست ؎

بهر که می نگرم جام دل بکف دارد — نگاه مست که امشب بباده پیمائی ست
از جگر چاکی عشاق بتان بیخبر اند — خبر چاک کتان از دلِ مهتاب مپرس
بیهوده دست و پا چه زنی در رهِ طلب — مطلوب تست جلوه گر اندر کنار دل

مصحفی

مصحفی شیخ غلام همدانی ساکن امروهه مراد آباد بود در لکهنو بسر می برد در فارسی و ریختهٔ اردو سخن نظم میکرد تذکرهٔ مختصری در ذکر شعراء فرس ترتیب داده و در سنه ۱۲۴۰ قدم براه عدم نهاد

از وست ؎

جانم بلبست وقت شمارِ نفس ست اینها — بنشین نفسی چون نفسِ باز پس ست این

شد از وست ٥

گفتم آن آتش سوزان سر طور چه شد ❊ دل اشارت بجگر کرد که اینجا افتاد
گر باین رنگین خرامی بگذری از طرف باغ ❊ سرو را شوق تماشایت برفتار آورد

مفتون میر قمر الدین مشهدی الاصل دهلوی الوطن در لکهنو بسر می برد بوسیلهٔ مدح گوزبرجنرل خطاب ملک الشعرائی یافت آخر بحیدرآباد رسیده ده هزار روپیه صله یافت سی هزار بیت غزل از وی یادگارست در کلکته بعمر چهل و نه سالگی در سنه ۱۲۰۷ درگذشت از وست ٥

نقدی بکف نبود بجز آبرو مرا ❊ آن هم ز دست ریخت بپای سبو مرا
پر از اسباب کلفت شد جهان جائی نمی یابم ❊ که بار خاطر غمدیده را یکسو نهم آنجا
رسم دیوانگی از حلقهٔ گیسوی توخاست ❊ شور محشر ز خرام قد دلجوی توخاست

ماجد امیر الملک علی حسین خان بهادر نبیرهٔ نواب والاجاه بود ناظمی از الکهٔ مدراس مثل او برنخاسته و شاعری باین خوبی بزم سخن نه آراسته هیجده ساله بود که در سنه ۱۲۱۶ درگذشت از وست ٥

بی اختیار گریهٔ مستانه میکنم ❊ در کف بسان شیشه نباشد عنان ما
شمیم مشک از موج هوا چون نافه می آید ❊ پریشان کرد شاید شانه آن زلف سمن سارا
تاب پرواز نمانده ست ز ضعفم صیاد ❊ عبث از قید قفس میکنی آزاد مرا
چه حرف میزند آن چشم سرمگین یارب ❊ که هر که رفت ببزمش خموش می آید
ماجد نکند کسی پسندم ❊ خود نقطهٔ انتخاب خویشم
می خورده و باده بود حاراندکی ❊ واکردنی ست بند قبا یار اندکی

مختار سیف الملک فرزند ثالث نواب والاجاه ست با وجود سرمستی مصطبهٔ امارت نشهٔ شوق شعر و سخن در سر داشت و بصید غزالان معانی بدام مبانی می پرداخت در سنه ۱۲۱۸ جهان فانی را وداع کرد دیوانی مختصر از و بنظر رسید این ابیات از انجاست ٥

من نمیدانم چه افسون خوانده در گوش آب ❊ بحر در فریاد و حیران دیدهٔ گردابها

وخط نستعلیق و نسخ دستگاه کامل داشت و عبدالرضا متین را دریافته و تذکرهٔ موسوم نظم معانی نگاشته در اواخر سنه ۱۲۱۰ مبتلای مرض اجل گردید آزوست ؎

حیف که رفت یار من بی سبب از کنار من — دست نمیتوان گرفت عمر گریز پای را
با آنکه شد غبار من از آسمان بلند — آگاه نیستم که دلم خاک راه کیست
چرا خجل ز سگ کوی یار میگشتم — نمیگداخت غم او گر استخوان مرا

مهربان — مهربان مولوی شاه عبدالقادر فخری اصلش از سادات رضویهٔ نیشاپور ست شاگرد میر آزاد بلگرامی ست کتب فارسی گذرانیده و استعداد علمی خوب بهم رسانیده فهم تند داشت و شعر خوب میفهمید جامع علم و عمل در تصوف و کمال بوده در مدراس ساکن شد و نزد نواب والاجاه محترم میزیست وفاتش در سنه ۱۲۰۴ اتفاق افتاد در میلاپور مضاف مدراس مدفون گردید در تصوف صاحب تالیف ست آزوست ؎

خسته دآن گردش چشم کش زحمت طبیب — میتوان کردن شبی گرد سرش قربان مرا
شب که پیچیدم بسودای سر زلف کسی — هر نفس کز دل بر آمد نالهٔ زنجیر داشت
در امید صبح و بامید وعده جان بلبم — چو شمع مدت عمرم در انتظار گذشت
علاج تارهای ساز از مضراب می آید — شکستم ناخنی در دل گره از ناله وا کردم
نه من باغ بهشت از عالم ایجاد میخواهم — قفس واری مکان از خانهٔ صیاد میخواهم
همدم دیرینه می باشد موافق با مزاج — در سبوی کهنه طبع آب میماند بجا
نیست در گل شوخی بوی که در عطر گل ست — فیض پاکان از گداز دل دو بالا میشود
محتاج چراغی نبود دشت غبارم — چون کاغذ آتش زده خود شمع مزارم
داغ حسرت را فروغی باشد از چشم ترم — زندگی از آب چون یاقوت دارد اخگرم
عشق دامن زد بروی آتش دل مهربان — آبیاریهای چشم تر نمیدانم چه شد

میر — میر محمد تقی خواهرزادهٔ خان آرزوست در ریخته گوئی فرد زمانهٔ خود بود در لکهنو نزد آصف الدوله بهادر میگذرانید در فارسی هم دیوانی قریب دو هزار بیت گذاشته در اوائل سنه ۱۲۲۵ آنجهانی

ربط داشت و در عهد جهاندارشاه و محمد شاه ممتاز زمانه بود ملاقاتش با میرزا مظهر جانجانان بود در عشر سادس مائة ثانی عشر درگذشت از وست

درگریه فغان کردنم ازبسکه هوس بود — هر قطره که از چشم ترم ریخت جرس بود
مرا هم باغبان محتاج سیر باغ میداند — نمیداند که سامان چمن در آستین دارم

مشتاق میر سید علی اصفهانی از خرد سالی مشق سخن کرده در اواسط سنه ۱۱۷۰ راه عقبی پیموده

از وست

کاش بیرون فتد از سینه دل زار مرا — کشت نالیدن این مرغ گرفتار مرا
آخرم دوست نگشتی تو و داغم که چرا — دوستانرا بخود از بهر تو دشمن کردم

مصیب شیخ قطب الدین خلف زائر اله آبادی ست تحصیل کمالات در خدمت پدر بزرگوار و دیگر علماء عصر پرداخته از اکابر زمانه شد و حج گذارده و در مدینه منوره در سنه ۱۱۸۶ جان بر باخت

از وست

مردیم و هنوز بر لب من — چون شمع فسرده دود آه ست
ز بلبل باغبان بیمروت سرگران دارد — که این بی خانمان ماتم چرا در گلستان دارد
گاه در بتکده گاهی بحرم سیر کنند — یار غار تگر دین ست چه مداخیر کند

محفوظ خان بهادر شهامت جنگ فرزند ثانی نواب سراج الدوله بهادر بود و بعلوم عقلیه و نقلیه دستگاه داشت و در اتباع شریعت ممتاز میزیست نواب آصفجاه بنظر عنایت بحال او میگماشت و نواب والاجاه والی آرکاٹ بحفظ آداب و تقدیم خدمات او تا حین حیات می پرداخت در سنه ۱۱۹۳ بخلد برین شتافت از وست

کناره گیر به پیری ز وصل مه رویان — که پرده دار حریفان شب جوانی بود
در هوای گیسویش مانند موئی گشته ام — از برائی من عصائی از رگ سنبل کنید

مبتلا مردان علیخان مشهدی الاصل ست شاگرد مولوی وجیه الدین جونپوری در نحو و فقه

## رباعی

ای مولوی از کبر دماغت گنده . هرگه که کنند بر تو سلام این بنده
چندان حرکت بکن که از روی قیاس معلوم شود که مرده یا زنده

محوی میر مغیث الدین همدانی اصلش از اسدآباد است مدتی در نیشاپور سکونت داشته از ولایت بتخانهٔ هند آمده حج برآورده بظل عاطفت خانخانان بسر می برد در سنه ۱۰۲۰ درگذشت

از وست رباعی

هر فصل دی از عقب تموزی دارد هر جا شرری ز عشق سوزی دارد
صبری صبری دلا که این شام فراق هر چند شب من است روزی دارد

## رباعی

محوی بهوای دل نوائی نزنی در کوچهٔ کس در سرائی نزنی
بیگانگیٔ تمام عالم دیدی زنهار که حرف آشنائی نزنی

مفید اصلش از بلخ است از خطهٔ توران بهجو او شاعری کم برخاسته در عهد شاهجهانی بهند آمد و اوائل جلوس عالمگیری در ملتان بسنه ۱۰۸۰ تن بقضا در داد از وست ه

رفو زیاده کند زخم دردمند ترا بچاک سینهٔ من بخیه موج سوهان است
تمام روز و شبم صرف راه غفلت شد فغان که عمر چو مخمل همه بخواب گذشت
گره از دل کشودن گر ز دست چاک می آید بچندین عقده خود بیرون چرا از خاک می آید
از هیچکس غبار غمی نیست بر دلم مانند غنچه خود گره خاطر خودم

معنی کشمیری اگرچه قوت سامعه نداشت اما بناطقهٔ ارجمند گوهر معنی در رشتهٔ نظم نیکوتر میکشید از وست ه

صدائی دل طپیدن از شکست رنگ می آید زبان خامشی در پرده رسوا میکند ما را

میرزا ابو الحسن شیرازی بعهد بهادرشاه خطاب قابل خان یافت و با آفرین لاهوری

نامانق لائق میر محمد مراد جونپوری در عهد عالمگیری مدتی بخدمت سوانح نگاری لاهور سرفراز بود بشوق ملاقات میرزا صائب از هند تا اصفهان پیاده پا رفت میرزا بدلجوئی تمام پیش آمد و بوثاق خویش جا داد و شعر او را پسند کرد با میر عبدالجلیل بلگرامی رابطهٔ خاص داشت این

رباعی از وست

زان لحظه که پنجه ات بدامان حناست
صد رنگ هوس شگفته در جان حناست

دست تو ز مصحف جمال تو بود
پنج آیت متصل که در شان حناست

حرف المیم

نامم مسعود بن سعد سلمان همدانی از کبرا شعرا متقدمین ست از دولت آل ناصر ریاض احوالش ناضر گردید و در دیار هند بحکومت محالات امتیاز داشته بیشتر مصاحبتش با شاهزاده محمود بن سلطان ابراهیم بوده تا آنکه هنگام حبس او زیاده بر بیست سال خودش نیز محبوس شد او را سه دیوان ست عربی و فارسی و هندی از وست

رباعی

ابرم که ز دیده اشک رانم همه عمر
آبم که براگان روانم همه عمر

خاکم که بخواری شب آرم همه روز
سنگم که ببسختی گذرانم همه عمر

نامملک مجیر بیلقانی از عظما فصحا متقدمین ست امیر خسرو دهلوی او را بر خاقانی ترجیح میداد و میگفت که خاقانی از وی طرز سخن اخذ کرده بآستانهٔ سلطان طغرل سلجوقی محترم بود دیوانش متداول ست

این رباعی از انجاست

گل صبحدم از باد بر آشفت و بریخت
و ز حالت خود حکایتی گفت و بریخت

بد عهدی عمر بین که خونین دل من
سر بر زد و غنچه کرد و بشگفت و بریخت

نامم مراد قزوینی شاعری خوش بیان سیف زبان بوده در قزوین بامر معرفی قیام داشته و در ۹۴۳ کاتب قضا اجل حیاتش در نوشته از وست

لسانی شیرازی شیوا زبان نمکین بیان بود معنی رنگین با عبارات دلنشین آمیخته و بادهٔ گلرنگ در شیشهٔ شیرازی ریخته در سنه ۹۴۰ از دنیا سپری گشت دیوانش پنجهزار بیت ست و لسانی میگوید

وقت کشتن دامن قاتل بدست آمد مرا
آخر عمر آرزوی دل بدست آمد مرا

بیا که گریهٔ من آنقدر زمین نگذاشت
که از فراق تو خاکی بسر توان کردن

نه در پی تو توان آمدن ز بیم رقیب
نه بی تو ره بدیار دگر توان کردن

گرم بجور و جفا میکشی نمی رنجم
که هست حسنی و اینها باختیار تو نیست

هزار میوه ز بستان آرزو چیدم
یکی بلذت پیکان آبدار تو نیست

کرده ام عهد که تا صبح قیامت ندمد
از سواد شب گیسوی تو بیرون نروم

همسایهٔ طاوس بهشت ست خیالش
کی سایهٔ او در دل ویران من افتد

بیغمان چون آب در گلزار میگردند و من
می نشینم گوش بر آواز بلبل میکنم

کسی از بیکسی با سایه تا کی درد دل گوید
سیه بخت دگر با من درین ویرانه بایستی

پای سگان کوی تو آزرده میشود
زنهار شیشهٔ دل ما بر زمین مزن

جز نالهٔ انیسی دل بیمار کسی نیست
آنهم نفسی هست ز ضعف و نفسی نیست

شدیم پیر ز بار غمت تو رحمی کن
بما که رحم نکردیم بر جوانی خویش

لامع میرزا انور پسر نصیرا همدانی ست صاحب ذهن لامع و فطرت ساطع بود و بخدمت امرای عهد خود مقرب و محترم میزیست از وست

گذشتی بر مزارم شورشی انداختی رفتی
کف خاک مرا صحرای محشر ساختی رفتی

سد راه وصل حق باشد تلاش اعتبار
قطره را دریا نگردیدن ز گوهر گشتگی ست

خط باطل میکشد بر صفحهٔ اعمال خویش
سد آهی هر که از دل در دم مردن کشد

لائق حکیم بلخی از خوش تلاشان وقت خود بود از وست

دل دامن زلفت بکف آورد بصد سعی
دانست که در دامن این شب سحری هست

اورا بفلک نظر مرا بر رویش | آن شوخ هلال دید و من ماه تمام

گوهر محمد باقر خان از اکابر مدراس و اعاظم قوم نائط بوده نظم آبدارش سلک گوهر بی بهاست و جواهر اشعارش در نهایت لمعان و صفا در سرکار نواب والاجاه اعتبار تمام داشت و بحصول قریه بطور سیورغال سر مفاخرت می افراشت در اواخر ۱۲ گوهر حیات خود را بسلک فنا کشید از وی ست ع

با بر ریشه دوانید سیل زاری ما | نسب ببرق رسانید بیقراری ما
میتوان رفت بقربان کمانداری او | تیر او شیوهٔ دلجوئی ما میسیده اند
آوارهٔ عروج و نزولم براه دوست | چون گردباد سر بهوا سینه بر زمین
بچاک سینهٔ من لعل یار ریختند | فغان که بر گل زخم بهار ریختند

## حرف اللام

لطف الله مولانا نیشاپوری جامع دانشمندی و سخنوری بود و از مشرب فقر چاشنی داشت معاصر امیر تیمور بود و باغی ترتیب داده در انجا بسر می برد و با مردم کم اختلاط بود در ۸۱۶ه از دنیا برفت و نزد بعض در ۸۱۰ه وقت وفات تنها بود این رباعی در دست او بر پارهٔ کاغذ نوشته یافتند

رباعی
دی شب ز سر صدق و صفای دل من | در میکده آن روح فزای دل من
جامی بمن آورد که بستان و بنوش | گفتم نخورم گفت برای دل من

لطفی شیرازی از تربیت کردهای میرزا بایسنغر بود و شعر نیکو میگفت از وست ع

تحمل دل پر درد خویش را نازم | که از جفای تو بیرحم در شکایت نیست
ز سوز سینه فریاد از دل ناشاد برخیزد | بلی در خانه گر آتش فتد فریاد برخیزد
با آن زلف و رخ و بالا بهر جا بگذری آنجا | همه سنبل دمد گل بشگفد شمشاد برخیزد

لذتی ملا مهدی علی شاعر خوش ادا رنگین نواست از وست

بصد خون جگر پروردم این دل را که شد دشمن | چه سازم چون کنم با دشمنی کز خانه میخیزد

یار می آید و هنگام نثار است مرا | یکدم ای جان گرامی مرو کار است مرا
مست آمده بودم خبر از بام و درم نیست | یاران به در بیرون شد از این خانه کدام است
در آور سینهٔ و دل را خلاص از سوز هجران کن | خلیلی میتوانی آتشی بر من گلستان کن
نیم دور از تو چون بوی تو بر گرد تو میگردم | اگر روزی فراموشم کنی سر در گریبان کن
بوی تو با نسیم بهار آشنا نشد | گلها شگفت بند قبای تو وا نشد
چو شمع شکوه گرامی ز غیر نیست مرا | هر آنچه دیده ام از چشم خویشتن دیدم

**گلشنی** از سادات کاشان است در هند بجوانی آمده و ثروتی بهم رسانیده و در سنه ۹۷۲ در گذشته از وست

ناصحا تعلیم قتل من مده جانانه را | شمع میداند که چون آتش زند پروانه را

**گرامی** میر عبدالرحمن وزارت خان اصلش از خواف است در عهد عالمگیری به لیاقت شایسته مصدر خدمات بایسته بوده آخر کار مفلوج شده در سنه ۱۱۲۴ مرحلهٔ آخرت پیموده خوشگو است از وست

شد فصل گل و دامن ساقی نگرفتیم | هنگامهٔ مستی به بهار دگر افتاد
بر عکس بود خاصیت زعفران عشق | تا رنگ خود در آینه دیدم گریستم

**گلشن** علی جونپوری انصاری شاگرد ثابت و فقیر و رفیق نواب شیرافگن خان و واله و حزین است در قصبهٔ ماهل مضاف جونپور بدامن انزوا پا کشیده در اواخر سنه ۱۲۰۰ رخت بعالم بقا بربست از وست

لاله در دشت نشانی است ز مجنون که هنوز | داغهای غمش او بر دل صحرا باقی است
دلم از اختلاط یار با اغیار می نالد | که چون بلبل به بیند پهلوی گل خار می نالد

رباعی

شام آن بت مه طلعت خورشید غلام | آمد بنظارهٔ مه نو بر بام

گوشه شکن نازک خیالان بود در شاهجهان آباد قلندرانه میگذرانید و بکهنه شراب تازه گوئی دماغها را میرسانید وفاتش در ۱۱۲۶ واقع شد ع زندی عجبی ازین جهان رفت * تاریخ بست طوطی ناطقه را در گویائی می آرد ؎

خون عشاق بران گردن سیمین باشد | چون بیاضی که پر از معنی رنگین باشد
همچو آن شمعی که روشن میکند صد شمع را | سوختم تا در غمش او عالمی را سوختم
ندیدم یک نظر آسایشی از نیش مژگانش | مگر در خواب چون مخمل به بینم روی بالینی

گلشن
**گلشن** شیخ سعد الله دهلوی از فقراء شعراست منشاء خیالات رنگین و مصدر اشارات دلنشین بود از وحشتکدهٔ دنیا رم و در تجرید و توکل ثابت قدم از نسل اسلام خان وزیر گجرات احمدآباد بود از اولاد زبیر بن عوام رضی الله عنه از برهانپور به آمده رحل اقامت در دهلی انداخت و در ۱۱۴۱ متوجه روضهٔ رضوان شد دیوان سیر ضخامت دارد شاهد سخن باین رعنائی بر کرسی بیان می نشاند ؎

بچشم خویش نگر سحر سامری این ست | نظر بآینه کن شیشه و پری این ست
گشتم شهید تیغ تغافل کشیدنت | جانم ز دست برد غزالانه دیدنت
بدقت میتوان فهمید معنیهای نازِ او | که شرحِ حکمت العین ست مژگانِ درازِ او

گلخن
**گلخن** قمی مرد مستعد بود خواهرزادهٔ شهیدی و در نهایت تندخوی بود در عراق و فارس و جز آن مشهور بدرشت گوئی شده این ابیات از وست ؎

شب به تنگ از ناله ام خلقی که این فریاد چیست | زان میان یک کس نمی پرسد که از بیداد کیست
ای مردگان ز خاک یکی سر بدر کنید | بر حالِ زندهٔ بتر از خود نظر کنید
هر چند شب آزرده تر از کوی تو آیم | پیش از همه کس روز دگر سوی تو آیم

گرامی
**گرامی** شاملو حسن بیگ در عهد شاهجهانی بهند آمده خوشگو بوده از وست ؎

بخاطر میرسانی هر کجا گم گشته دارے | همین از خاطرت جانِ گرامی من فراموشم

مهر زلفش رقیب روسیه دارد بکف کشتی — عنان اختیار من بدست دشمن بست امشب
وفای عهد تو تشبیه با کمر دارد — شبیه وعدهٔ وصل تو از دهن پیداست
کشتی مرید مغبچهٔ میفروش گشت — سجاده را فروخته جام و سبو گرفت
بنزع از سر کشتی مخیز ای بی رحم — دمی نشین که ملاقات واپسین این ست
امشب طرف دل رخ آن آفت جان ست — یاران نظری معرکهٔ ماه و کتان ست
اول بسر قتل من افتاد درین بزم — تیغ نگه ناز تو هم مرتبه دان ست
چون ابر در غم تو بهر جا گریستم — گه بر در تو گاه بصحرا گریستم
شعلهٔ عشق بتان در مغز جان داریم ما — آنچه دارد شمع در دل بر زبان داریم ما
چند بوعده بشکنی خاطر ناشکیب را — رخصت دلدهی بده نرگس دلفریب را
حسرت بدل افزود تماشای تو ما را — رسوای جهان کرد تمنای تو ما را
بچرخ خیمه زند آه عاشقانهٔ ما — رسد بعرش برین نالهٔ شبانهٔ ما
بچهره بر فگن این زلف عنبر آسا را — بنفشه زار بکن عارض سمن سا را
ناوک زن دل جنبش مژگان که باشد — خونریز جگر غمزهٔ فتان که باشد

**کوکب** میرزا احمد علی بن میرزا محمد علی خلف میرزا احمد بیگ طپان دهلوی جوان نورسیده ست وچاشنی سخن را نیکو چشیده و از چند سال با پدر بزرگوار خود مجاورت مدینهٔ منوره گزیده وشق سخن بخدمت والد نامدار خود نموده از فن عروض وقوافی بهره دارد و درین روزها وارد کلکته ست این ابیات از وست ؎

کوکب ببلاغ دهر بلند ست شان ما — آن بلبلم که چرخ بود آشیان ما
گفت در طفلی آن ماه منجم کوکب — کاین ستاره شود آخر قمر اندک اندک

## حرف کاف فارسی

**گرامی** خلف وشاگرد میرزا عبد الغنی قبول کشمیری ست رعنا طرز خوش مقالان وکلاه

گر قفس تنگ ست از بیرحمی صیاد نیست
صید از ذوق گرفتاری بخود بالیده ست

بهر بر تن صدف نبود ز انکه روزگار
یکجا بهیچکس سر و سامان نمیدهد

کباب حسن توام قدر خط نکو دانم
ز سایه ذوق نکرد آنکه آفتاب نخورد

اغنیا بهره ز اندوختهٔ خود نبرند
که همین تشنه لبی قسمت دریا باشد

مژه را داد ز کف چشم تو در آخر حسن
ترک مفلس چو شود تیغ به بازار برد

دوستان نازک مزاج و ما بسی نازک دماغ
چون کسی اوقات صرف پاس خاطرها کند

بتان ز صحبت هم میکنند کسب غرور
ترا آیینه هم آشنا نمیخواهم

دشنام و بوسه هر چه عوض میدهی بده
حاشا که با تو بر سر دل گفتگو کنم

چون رشتهٔ گلدسته بگرد همه خوبان
گردیدم و یک یار وفادار ندیدم

از ادای خارج هر کس خجالت میکشم
باکمال بیدماغی من وکیل عالمم

نهال سرکش و گل بیوفا و لاله دورو
درین چمن بچه امید آشیان بندم

مگشای زبان به زخودی را چو ببینی
زنهار که شمع شب مهتاب نباشی

آگه از عیش جوانی نشدم در ره عشق
همچو آن عید که بر مردم زندان گذرد

یکنفس فرصت و صد حرف گره در خاطر
وای گر گریه نیاید بمددگاری دل

خنده بر بخت زنم یا بوفاداری دوست
گریه بر خویش کنم یا بگرفتاری دل

عشق چون تیغ کشد بر سر بیچاره کلیم
کیست جز داغ که آید بسپرداری دل

با من آمیزش او الفت موج ست و کنار
روز و شب با من و پیوسته گریزان از من

غزلی دیگر بود در گوشهٔ صحرا مرا
میگذارد هر کجا خاری ست سر در پا مرا

تمتعی نبرند اغنیا ز نعمت خویش
که باغبان نشناسد که سیر گلشن چیست

چه میتوان ز پریشان تیره روز گرفت
کلیم دعوی دل را بزلف یار گذاشت

اشک را در چشم از لخت جگر نتوان شناخت
طفل خود سر بود در رنگ همنشینان برگرفت

چون تار عنکبوت ز هجر تو شد تنم — در گوشهٔ خرابه ازان ست مسکنم

بناز کشت جهانی بت ستمگر من — هنوز بر سر ناز ست ناز پرور من

ریخت باران بلا بر تن غم پرور ما — چه بلاها که نیاورد فلک بر سر ما

اشک من طالب آن نرگس جادو باشد — همچو طفلی که دوان در پی آهو باشد

ز خضر عمر فزون ست عشق بازان را — اگر ز عمر شمار ندرو ز هجران را

گاهی بگوش زنده دلان نغمه رسان — زان پیشتر که بانگ برآید فلان نماند

کلیم ابوطالب همدانی کاشانی استاد قیامت کارست و تخته کن دکان سخنوران روزگار خامهٔ سحر شکن او عصاست بلکه آستین ید بیضا اقسام سخن را در کمال خوبی بکرسی بیان نشاند و بیشتر غزلیات را یکدست بهم رسانده عارج طور معانی ست و مقتبس نور سخندانی در جمیع انواع نظم قدرت بلند دارد و همه جا داد مستغنیان سخن میدهد اورا خلاق المعانی گفته اند دو بار بسیر هند شتافت و تمتعی وافر بر داشت آخر دست بدامن دولت شاهجهانی زد در ثنا گستران قوائم سریر خلافت رتبهٔ سر حلقگی بهم رسانید و بخطاب ملک الشعرائی بلند آوازه گشت فوت او در ماه ذیحجه سنه ۱۰۶۱ وقوع یافت و در کشمیر نزد قبر محمد قلی سلیم مدفون گردید کلیم آنست

سخن از نخل قلم چنین بیرون مے آرد

دل دامن مجاورت چشم تر گرفت — با طفل اشک صحبت دیوانه در گرفت

درین چمن چو گلی نشنود فغان مرا — کجاست برق که بردارد آشیان مرا

بیک بیک وعدهٔ او را همه دیدیم کلیم — نیست یک وعده که شرمندهٔ صد فرد نیست

کلیم بوسه چه خواهی باین تهیدستی — ازان حریف که دشنام رایگان ندهد

زان چشم ندیدم که نگاهے بمن افتد — بیمار عجب نیست اگر کم سخن افتد

نه رحم کرد که خون دل خراب نخورد — غرور او ز سفال شکسته آب نخورد

دماغ بر فلک و دل بزیر پای بتان — زمن چه میطلبی دل کجا دماغ کجا

اجابت گفته از وست رباعی

من قاعدهٔ رحمت او میدانم — من عادت آن بهانه جو میدانم
چشم کرمش مائل حسن گنه ست — من طرز عطائی او نکو میدانم

کریما پسر کوچک ملا قیدی نیشاپوری ست در شاعری مقامی ارجمند داشته از وی می آید

جلوهٔ سرو قبا پوشی دلم را برده ست — چند روزی شد که در پیراهن خود نیستم
فیض و بیداری بهم دست ارادت داده اند — چشم تا از خواب میمالی سحر در خدمت ست

کنجی از گوهر سنجان جر دباد قان ست تلاش نکو دارد

یاد دهان تنگ تو کردیم و سوختیم — عمر عزیز ما چقدر مختصر گذشت
کنجی ز سر نمیگذرد آب تیغ یار — من بارها گذشته ام این آب تا گلوست

کاسب از سخنوران یزد ست کسب این فن چنین میکند

چون مه چارده از گوشهٔ بامش دیدم — نگران بود بجائے و تمامش دیدم

کاشفی سید احمد کالپوی فخر ساکنان ملکوت و نخبهٔ عالم ناسوت صاحب کرامات ظاهره
وعلامات باهره بود وصالش در ۱۰۸۴ اوقوع یافته منه

چگونه راز نهان ماندم که در بغل ست — ز زخم تیغ تو خصم دهن دریدهٔ من
زخم دلم بهیچ دوا به نمی شود — الماس را برای دوا میتوان خرید

کلیم گو کشمیری حافظ عبد الرحیم طالب العلم مستعد بوده شاگرد سرخوش ست در دکن بارودے
عالمگیری رفته همانجا در اواخر ۱۱۱۱ رحلت کرد از وست

گرفته زخم دلم در دهن خدنگ ترا — بلندیی که مکد طفل شیرخوار انگشت
نه نرگس ست عیان بر سر مزار مرا — سپید شد برهت چشم انتظار مرا
نه عینک ست که بر دیده دارم از پیری — برای خط جوانان دو چشم من چار ست
چون سایه همرهیم بهر سو روان شوی — باشد که رفته رفته بما مهربان شوی

ز دوستان گرامی جدا فگند مرا ‌ ‌ ‌ ز بیوفائی دوران همیدار سپرس

**کاظما تبریزی** همیشه بشیوهٔ معلمی اوقات در کاشان گذرانید و باین تقریب بکاشانی مشهور شد در شعر بسیار خوش سلیقه ست این اشعار از وست ؎

باکم ز ننگ نیست که ستم گرفته اند ‌ ‌ ‌ داغم ازینکه شیشه ز دستم گرفته اند

این مرغ دل که در قفس سینهٔ من ست ‌ ‌ ‌ آخر مرا بخانهٔ صیاد می برد

**کاظم قمی** شاگرد حکیم سعید خان ست آزوی می آید ؎

یک نالهٔ مستانه ز جائی نشنیدیم ‌ ‌ ‌ ویران شود آن شهر که میخانه ندارد

اشکم ز ضعف بر سر مژگان نمیرسد ‌ ‌ ‌ این خوشهٔ شکسته چسان دانه پر کند

بجستجوی تو از بس برون شدم از خویش ‌ ‌ ‌ چو عمر رفته امیدم بباز گشتن نیست

**کامی سبزواری** مردی زود رنج تنک حوصله بود بهند آمده مدتی با خانخانان بسر برده بوطن برگشت از وست ؎

تا هست بوئی از گل و مل بیخودی بجاست ‌ ‌ ‌ نیمی ز میفروشم و نیمی ز باغبان

کم رزق راز نعمت قارون چه فائده ‌ ‌ ‌ بر گنج خفته مار و همان خاک می خورد

**کوکبی** قباد بیگ گرجی غلام شاه عباس ماضی بود آخر الامر چون کوکب سیار بر منازل دکن گذر کرده در حیدرآباد ساکن شد و در سنه ۱۰۳۳ در ظلمتکدهٔ فنا ناپدید گردید ؎

هر چه هر رنگ بمعشوق بود معشوق ست ‌ ‌ ‌ نقص عشق ست که پروانه بمهتاب نسوخت

با کائنات گردم ازان دوستی که یار ‌ ‌ ‌ در هر دلی که جلوه کند در دل من ست

**کاظم حکیم کاظم** توتی از ولایت خود بهند آمده و اعتبار تمام بهم رسانیده صاحب مثنوی منست

نگه ز روی تو هر لحظه دست بسته گلی ست ‌ ‌ ‌ چو گلفروش که جا بر در چمن دارد

هر چند سیر کردم جائی چو دل ندیدم ‌ ‌ ‌ با صد جهان کدورت باز این خرابه جا نیست

**کامل** ملک سعید خلخالی بیشتر اوقات در شیراز بسر برده و در سنه ۱۰۱۶ داعی حق را لبیک

جان دادن و نفس زدن او همه یکی ست | مانند صبح هر که درین راه صادق ست

کمال چشمه سار شیرین مقالی ست و جرعه ستان میکدهٔ فیض لایزالی در ... وفات کرد

این بیت از دیوانش چیده شده

از جگر تیر بتان را سپری می باید | هر که عاشق شود او را جگری می باید

کوکبی ماوراءالنهری اختراع خوش کلامی ست و معاصر جامی آرزوی می آید

بیرخت هر قطرهٔ خون بر سر مژگان مرا | مشعلی باشد فروزان در شب هجران مرا

گله در پیش صبا زان گل رعنا کردم | بود در دل گرهی غنچه صفت وا کردم

کاکائی قزوینی بقال بود تره می فروخت و باین و تیره کسب معاش میکرد آذر در آتشکده ذکر او کرده و گفته لفظ کاکا معلوم نیست که اسم ست یا لقب یا تخلص بهر حال سخنور سنجیده گو بود در ... رحلت نمود آرزوی ست

هر کس ز صحبت تو نصیبی برد بقدر | من نیز ازین نصیب نیم رشک می برم

وعدهٔ قتلم بفردا آن پری پیکر دهد | باز می ترسم که فردا وعدهٔ دیگر دهد

مجنون تو با اهل خرد یار نباشد | غارت شده را قافله در کار نباشد

کافی اردبیلی این بیت از وست

در دیاری که تو یی بودنم آنجا کافی ست | آرزوهای دگر غایت ناانصافی ست

کمال الدین حسین خانی توفیق استفاده از بسیاری علماء اعلام دریافته کاشف معضلات اوائل و حلال غوامض مسائل بود در معقولات قسطی وافی حاصل نموده بغایت خوش تقریر و نیکو تحریر بود و بصیقل اندیشه زنگ از دلهای سخن سنجان زدوده اشعار بسیار دارد معدودی ازان درین صحیفه نوشته میشود

ز استغنا تغافل در شکارم کرد ازین غافل | که صید لاغر من در کمین صیادها دارد

گرد کلفت در دلم از بس بخود پیچیده ست | ناله ام چون گردباد از سینه می آید برون

رباعی

آنکس که ترا شناخت جان را چکند | فرزند و عیال و خانمان را چکند
دیوانه کنی هر دو جهانش بخشی | دیوانهٔ تو هر دو جهان را چکند

رباعی

در رشتهٔ بندگی خطاها کردیم | با دوست چو دشمنان جفاها کردیم
چندانکه همه خلق جهان کرده گناه | ما ظالم نفس خویش تنها کردیم

کمال اصلش از خجند ست در تبریز بسر می برد از صوفیهٔ عهد میران شاه بن تیمور لنگ بود مولوی جامی فرموده اشتغال او بتکلفات شعری جهت ستر حال بود و در ایراد امثال و اختیار بحور تنگ تتبع حسن دهلوی میکرد از نیجهت او را دزد حسن میگفتند میان وی و خواجه حافظ شیرازی مراسلات بود گویند صحبت کمال به از شعر اوست و شعر حافظ به از صحبت او وفاتش در سنه ۸۰۳ بوده این دو سه بیت از دیوانش فرا گرفته شد

دمی ز دیدهٔ پرخون نمی روی بیرون | ازان سبب که تو طفلی و خانه رنگین ست
شهرو دیوانه شد ست از هوس بالایش | میرود آب که زنجیر نهد در پایش
خضر خطت ندیده مثال لبت در آب | هر چند گرد چشمهٔ حیوان بر آمده
دو چشمت از دل و دین هر چه داشتم بردند | تو نگری که بستان نشست مفلس شد

کمال اسمعیل اصفهانی ملقب بخلاق المعانی ست از کملاء فصحاء و صنادید بلغا ست صاحب جاه و مکنت بود و همواره بسر انگشت دست احسان گره از کار مستمندان میکشود در سنه ۶۴۶ وفات یافت این رباعی دم نزع گفته رباعی

دل خون شده رسم جانگدازی این ست | در حضرت او کمینه بازی این ست
با اینهمه هم هیچ نمی آرم گفت | شاید که مگر بنده نوازی این ست
دل برین گنبد گردنده منه کاین دولاب | آسیائی ست که بر خون عزیزان گردد

لب فرو بند اگر سینه پر از تیغ بود ؛ همچو خورشید نشاید بزبان آوردن
پیش ازان ساعت که از باد فنا گردیم خاک خویش را برآب آتش رنگ میباید زدن
در چمن تا چند ه بر انداز چو گل بر سر شاخ بلبلی کشته و آویخته بین از هر سو ؛
وجود کاتبی از غم روانه شد بعدم گرفت خوش سفری پیش فی امان الله

کاشی مولانا حسن در آمل میگذرانید و همواره لآلی مدح خاندان رسالت می سنجید هفت بند او مشهورست گویند بقبول قصیدهٔ مدحیهٔ علویه در خواب مشرف شد مطلعش اینست

ای ز بد و آفرینش پیشوای اهل دین وی ز عزت مادح بازوی تو روح الامین

کاهی محمد قاسم میانکالی کابلی در پانزده سالگی مولوی جامی را دریافت در بدخشان میرزا عسکری تمام خزانهٔ خود باو بخشید همه را دفعةً پاشید و بهند آمده مشمول عنایت اکبر پادشاه شد در هیئت و کلام و تصوف او را بهرهٔ تمام بود و تاریخ و معما نیکو میدانست اما همه عمر با لحاد و زندقه صرف کرد و اختلاط با سگان بیتحاشی داشت شیخ عبدالقادر بدایونی گفته شاید این شیوه لازمه ملک الشعرائی بود در آگره بسنه ۹۸۸ در سن صد و ده سالگی پیمانهٔ عمرش لبریز گردید از خیالات اوست

بروز هجر مرا دیده بس گهربارست شبی که ماه نباشد ستاره بسیارست

کرک خواجه کرک ابدال در زمرهٔ اولیا و جرگهٔ صوفیهٔ با صفا بود محمد اسمعیل لاهوری در حال کشف و کراماتش کتابی مستقل نوشته وصال او در سنه هفتصد واقع شد این رباعیات نتایج طبع لطیف اوست

رباعی

اندر طلب یار چو مردانه شدم اول قدم از وجود بیگانه شدم
او علم نمی شنید لب بر بستم او عقل نمی خرید دیوانه شدم

رباعی

ما طبل مغانه دوش بیباک زدیم عالی علمش بر سر افلاک زدیم
از بهر یکی مغبچهٔ میخواره صد بار کلاه توبه بر خاک زدیم

از تنم چون جان و دل بردی چه اندیشم ز مرگ — ملک ویران گشته را اندیشهٔ تاراج نیست

در هجر قاصد تو رهاند مرا ز سوز — در دوزخ از رسول امید شفاعت ست

ای دل امشب در درون سینهٔ سوزان مباش — رخت بیرون کش که آتش در سرا افتاده است

اگر رکاب تو بوسد فلک مگرد ایمن — مباد پای تو از حلقهٔ رکاب برد

من از ثلاثهٔ غساله دیده ام ستهی — که زاهدان بهزار اربعین نمی بینند

باحتیاط گذر از شکارگاه جهان — گمان مبر که ترا از کمین نمی بینند

گناه بخشی آن چشم آهوانه نگر — که خون من بسگ آستانه می بخشد

دنبال تیر تست مرا جان بروز قتل — چون وارثی که در صدد خونبها رود

پای بر دیده منه وز مژه ام باک مدار — زانکه در پا نرود خار چو نمناک بود

تفرج ار طلبی شاهراه دل مگذار — که شهریار ازین رهگذار میگذرد

تیری زد و چشمت طلبد این دل گستاخ — فریاد که نرنجند و ازو وه گذرانند

بر می رخی بشکر خنده قتل مردم کرد — چو گفتمش که مرا هم بکش تبسم کرد

آن کس که مرا کشت بجور و ستمی چند — کاش از پی تابوت من آید قدمی چند

شادم ز نشانهای کف پای سگانت — مانند گدائی که بیابد درمی چند

هست در کوی تو هر ساعت تماشائی دگر — مردن آنجا به که بودن زنده در جائی دگر

ای فلک تا کی نمائی جامهٔ اطلس بمن — گر گدا گشتم چه شد بسیار دیدم زین قماش

ز یکسو غمزه ات از یکطرف پر خون دلی دارم — بدستی تیغ و دیگر دست مرغی بسملی دارم

چند منت کشم از هجر پی کشتن خود — گو اجل تا که من از منت هجران برهم

ای دل اگر آید اجلت بر سر آن کو — تو زنده بمان بنده بجائی تو بمیرم

همه تن جان شوم و بر تو فشانم چون شمع — گر گذار افتد شبی بر سر بالین توام

تا نباشد از تو رندان را غبار خاطرے — خاک چون گشتی زمی نمناک می باید شدن

مگر بسرمه اثر کرد ضعف طالع من ٭ که بی عصا نتواند بچشم یار رسید

قمرالدین (فاران ...) قمرالدین اورنگ آبادی قمر ساطع اوج عرفان ست و مظهر اتم نور یزدان مرج البحرین جمع و تفریق بود و امام الحرمین تقلید و تحقیق در خزانهٔ عامرهٔ داستانی از حال خیرمآلش سرایده و گفته اندیشه را بصوب گفتن شعر متوجه نمیساخت زیراکه این شیوه دون مرتبهٔ او باشد این یکدو بیت از انفاس گرامی اوست ؎

در فقر من نباشد از کین و مکر نامی ٭ ویرانه ام ندارد باخود ددی و دامی
مشت خاکم دست و دامانِ تو شد ٭ گر بیفشانی فتد بر پای تو
لقمهٔ دو نان رساند در گلوی خویشتن ٭ شست اول هر که دست از آبروی خویشتن

## حرف الکاف

(کلامی) کلامی اصلش از چغتا ست در سند بسیار بوده و با ملا نیازی دائم بحث و جدل داشته چندگاهی در آگره می بود شعر بروش مردم ماوراءالنهر میگفت از وست ؎

نشین بچشم کلامی ز روی لطف دمی ٭ که گوشه ایست مصفا و آب بی نظر ست
بستم بخیالِ سر زلفت ره گریه ٭ لیکن نتوان آب بزنجیر نگهداشت

(کاتبی) کاتبی نیشاپوری استاد فن و پهلوان پای تخت سخن ست آنحق سنگ زورنی برداشته که یلان عرصهٔ فصاحت دست او بوسیدند و کمان زبردستی کشیده که تهمتنان کشور بلاغت بتوابع او خمیده بوجه تخلص آنکه در خوشنویسی دستی داشت در هرات و شروان رفته در آخر عمر باستر آباد آمده پای اقامت افشرده و در موضع طاعون بعلت طاعون در ۸۳۵ه درگذشت دیوانش از هر نوع سخن سیرمایه ست این چند شعر ریختهٔ طبع بلند اوست ؎

هجرت فزوده درد دلِ من که جای تست ٭ بیش ست زحمت از همه جا پای تخت را
دل ز زلفش تا جدا افتاده دارد پیچ و تاب ٭ در سفر دانند مردم قدر جای خویش را
کاتبی را غم خود داد دم بیمار رسے ٭ گفت این توشهٔ ره ساز که وقت سفر ست

اختلاط و ارتباط پیوسته بود صاحب دیوان ست این چند بیت از وست

با آنکه هست خلوت وصل تو بی رقیب — شرمم تو با حیا ز نگهبان برابر ست
لفظ و معنی بحال من گریند — بی تو چون روی در کتاب کنم
گریان چو بمنزل احباب گذشتیم — صد مرتبه در هر قدم از آب گذشتیم

قیدی شیرازی اسیر زنجیر نکته طرازی ست از مکه معظمه بملازمت اکبر پادشاه رسید و معاً در پایهٔ قرب جا یافت آخر مردود شد طبعی بغایت خوش داشت این ابیات از وست

متاع شکوه بسیار ست عاشق را همان بهتر — که جز در روز بازار قیامت باز نگشاید
ز بیزبانی خود خوشدلم که روز وداع — شکایت تو نیاورد بر زبان رفتم
آئی قدم ننهاده هرگز از دل تنگم برون — حیرتی دارم که چون در هر دلی جا کردهٔ
گو بمیرم من و غیری بود آتش نرسد — ساربان گرم حدی باش که محمل برود
کدام مرهم لطف از تو بر دل ست مرا — که جان گداز ترا ز داغهای حسرت نیست

قبول میرزا عبدالغنی کشمیری فاضل ممتاز بود و سخن سنج معنی نواز ترک منصب شاهی نموده در شاهجهان آباد بلباس درویشانه بسر می برد در سنه ۱۱۳۹ پیمانهٔ هستی او لبریز گردید شاگرد میرزا داراب جویاست و با ملا شاه بدخشی قرابت داشت شعلهٔ آوازش چنین می بالد

بهر حالت که می بینی ز عیب سرکشی پاکم — چو لای باده گر در عالم آیم همان خاکم
نهان کرده ست صیاد من از راه فسون سازی — چو تخم عشق پیچان دامها در دانهٔ خالی
نه لازم ست شجاعت نه شرط احسان ست — بکام هر که فلک گشت خان دوران ست
قبول بسکه کنی خویش را ز وصلش گم — ترا نشسته بپهلوی یار نتوان دید

قابل سید عبدالله بلگرامی در زمرهٔ فضلا معدود ست و در گروه شعرا محمود در دار الخلافه شاهجهان آباد در سنه ۱۱۳۲ جان بجان آفرین سپرد اشعارش بتاراج حوادث رفت این یک بیت بدست آمد

دگر طرف کله شکسته بی باکانه می آئی / سرت گردم بتاراج کدامی خانه می آئی

قاسم دیوانه مشهدی در آغاز جوانی از اصفهان بهند آمد شاگرد رشید صائب ست در دهلی رخت بوادی خاموشان کشید دیوانش بملاحظه درآمد کلامش انچه رطب ست بسیار بلند و نازک واقع شده و باداهای سحرآمیز دلهای ارباب ذوق ربوده این چند بیتش پیرایهٔ تحریر می یابد

میطپد دل در برم از شوخی سیارهٔ / چشم داغم می پرد می آید آتشپارهٔ
نیشود هر چند نیکو یار بدخو می شود / ناز چون بر خویش بالد چین ابرو میشود
لب خموش و شکوه در دل چارهٔ ماکردنی ست / مانده در منزل کلید و قفل در واکردنی ست
قاتل ذوکار در حق ماکرد روز قتل / دستم گرفت و خون مرا پایمال کرد
چون نسخهٔ دقیق بنزدیک کم خرد / از دیدن تو آینه را خواب میبرد
افسرده دل همه شب داغهای من شمرد / چو مفلسی که زر دیگران حساب کند
کار مژگان تو از گوشهٔ ابرو آید / بر کمان تو چرا منت ترکش باشد
بی مشقت نبود قطع تعلق قاسم / رشته هر چند ضعیف ست گسستن دارد
خدا داند که سر از دیده یا از دل برون آرد / ز مژگان شوختر خاری که من در پای خود دارم
درین چمن ثمر نخلهای پیوندم / فتاده ست بشاخ و گر رسیدن من
باتش هموار که آسیب درشتی نکشی / صافی آینه بیکار کند سوهان را
لبش بکیدم و خاموش آرزویم کرد / کبودی لب او سرمه در گلویم کرد
عقدهٔ خاطر من شد گره جبههٔ او / بکجا کاشته ام دانه کجا می روید
رنگ از چهرهٔ گل شوق پریدن دارد / میتوان یافت که آنشوخ حنا می بندد
علم در سینهٔ افسرده دلان بیقدرست / آب چون با گهر آمیخت شکستن دارد

قاسم ارسلان اصل او از طوس ست نشو و نما در ماوراءالنهر یافته شاعری شیرین کلام و بحسن خط و لطافت طبع مقبول خاص و عام و بشیوهٔ بسط و نشاط آراسته و بصفت حسن

هر صبحدم که نور بباردز آسمان | یاد آیدم کشودن بند قبای تو
چو آبی کز دل فواره در گلشن برون آید | من بید ست و پا هر دم ز جا خیزم بپا افتم
نه دشمنی بسر نعشم نه آشنای هست | عجیب واقعه و طرفه ماجرائی هست
روا مدار شکست دل که میگویند | خدای نام ز رنخیا نه که خدائی هست

قدرت

قدرت محمد قدرت الله خان گوپاموی مؤلف تذکرهٔ نتائج الافکار در نسب صدیقی و در ارادت نقشبندی ست در تذکرهٔ خود نوشته که اسلافم از بلاد عرب سر بممالک هند کشیدند و رفته رفته ببلدهٔ قنوج رنگ اقامت ریختند و از انجا یکی از اجداد در اواخر سلطنت غوریه در گوپاموی مضاف لکهنؤ طرح سکونت انداختند. ولادت فقیر در ۱۱۹۹ بوده انتهی و علی هذا او قنوجی الاصل ست و هنوز در گوپاموی محلهٔ اهل قنوج مشهور ست و از سادات و شیوخ معمور گوپاموی هموطن محرر سطور ست کتب درسیهٔ فارسی را کسب نموده سلیقهٔ مناسب بهم رسانید و مشق سخن در خدمت خوشدل کرد مرید شاه نصیر الدین سعدی بلگرامی ست و رسد این منصبی شایسته استیاز داشت نقش سخن بر صفحهٔ فکر چنین میکشد

صیاد رخصت چمنم گر نمیدهد | سیر هزار باغ بود در قفس مرا
آه ازین سوز و گدازیکه بدل میدارم | همه تن سوخته این آتش خاموش مرا
شاید از مقدم جانان خبری می آرد | طفل اشکیکه بصد شوق دوانست مرا
فارغ بعدم بوده ام از فکر جهانے | آورده درین دهر تماشائے تو ما را
بس اشک تمر بار که از چشم ترم ریخت | مژگان زدو چشمم همه تن آبله پوش ست
قدرت سریکه داشت بقربان تیغ او | افگنده و خوش نشست که باری بدوش داشت
قدرت چسان نصیب تو آسودگی شود | یکجان و صد هزار بلا در قفای اوست
دل ستمزده در وصل یار می نالد | چو بلبلی که بفصل بهار می نالد
در کنج قفس خوش باسیری گذرانم | در کار تو آید اگر این مشت پر من

بعده در لکهنو آمد و تا آخر حیات همانجا بنهایت جمعیت خاطر بسر برد آسودگان لکهنو نسبت تلمذ بوی درست میکردند بر کتب درسیه فارسیه از نظم و نثر عبور کرده بود و انشا به فصاحت می نوشت در قواعد فارسی و ضوابط این فن رسائل متعدده دارد مثل نهر الفصاحة و شجرة الامانی و چار شربت و جز آن عبارت عربی هم می فهمید اشعارش خوش ادا است اما معنی تازه کمتر طوع یداو بوده آنرا اساتذه زمانه خود شمرده می شود هر چند در خور این رتبه نبود وفاتش در ۱۲۲۱ھ اتفاق افتاده از وی می آید

منم که ناله بمرغان گلشن آموزم ‌ ‌ بروی خاک بسمل تپیدن آموزم
در رهِ عشق دلم شد هدفِ تیر کسی ‌ ‌ زخم من به شدنی نیست ز تدبیر کسی
چکنم من بچه سان کشته نگردم که خدا ‌ ‌ خون من کرده حلال دم شمشیر کسی
چند بیاد آشنا دل طپد آشنائی را ‌ ‌ قوت یادِ وای خدا مرگ شکسته پائی را
صد بار بلب جان حزین آمد و برگشت ‌ ‌ یارب که گرفت ست گریبان قضا را
کس ندیدست در آفاق ز بیداد کسی ‌ ‌ آنقدر جور که من میکشم از یاد کسی
فتنهٔ قد اینچنین آشوب رفتار این چنین ‌ ‌ میتوان از خود گذشتن گر بود یار اینچنین
خبر آمدن لشکر خارست بدشت ‌ ‌ خیمهٔ آبله گر دست دهد بر پا کن
یک پهلو و صد خنجر یک سینه و صد پیکان ‌ ‌ در مقتل مظلومان این ست نشانِ ما
قتیلِ ناتوان در خون طپیدن آرزو دارد ‌ ‌ اجازت ده بقتلم نرگس مستانهٔ خود را
دیدم نشسته بر سر راهی قتیل را ‌ ‌ او داند و دلش که چه دید و چرا نشست
بگو جیب جائی بکوئی تو ز خون پاک نبود ‌ ‌ کشته بر کشته طپان بود و گر خاک نبود
به از قتیل ترا هست راز دار کسی ‌ ‌ که جان بلب رسد و لب بشکوه وا نکند
بیدار شد از غلغلهٔ طرز خرامت ‌ ‌ هر فتنه که خوابیده در آغوش زمین بود
کسی خود را اسیر درد دوری تا کجا دارد ‌ ‌ نهادم بر گلو خنجر که همت کار ها دارد

قاسم

قاسم میرزا قاسم ابن میرزا مراد دکنی از امرای جهانگیر پادشاه بود سخن خوب دارد از وست

بلندی نگه از دیدن تو بر میگشت ٭ که هر دو چشم بقربان نگه گر میگشت

دل و دماغ ز وصلت چو شاد میکردم ٭ سرم بگرد دل و دل بگرد سر میگشت

قدسی

**قدسی** محمد اقدس علی حزین ذکرش کرده و این ابیات بنام او آورده

نیم در بند آن کز خانه کی جانان برون آید ٭ براه انتظار افتاده ام تا جان برون آید

انصاف بین که ساقی مجلس بدور ما ٭ می آنقدر بجام نریزد که بو کنم

خواهم ز مشام دگران بوی تو دزدم ٭ میل دل شان از خم ابروی تو دزدم

تا خوش نکند غیر مشام دل خود را ٭ از باد صبا نکهت گیسوی تو دزدم

چون باد از آن میرسم آشفته که خواهم ٭ نقش قدم بوالهوس از کوی تو دزدم

قسمی

**قسمی** قاسم بیگ از امیرزادگان افشار است در کرمان متولد شده بسیار عاشق پیشه بود

در سنه ۹۸۹ جرعهٔ شهادت چشید از وست

باکم از کشته شدن نیست از آن می ترسم ٭ که هنوزم رمقی باشد و قاتل برود

قسمی آن صبر و شکیبی که بآن می نازے ٭ بنمایم بتو چون یکدو سه منزل برود

مرا است بخت زبونی که بیوفا طلبست ٭ نمیشود که ترا نیز بیوفا بکند ٭

خدا بشکوه زبان من آشنا گردد ٭ من و شکایت آن بیوفا خدا نکند

قتالی

**قتالی** از مردم مشهد است بعلاقی مشغول بود این رباعی از وست

| | رباعی | |
|---|---|---|

گر جان طلبی ز من فدا خواهم کرد ٭ دشنامم اگر دهی دعا خواهم کرد

هرگز نشود کز تو بگردانم رو ٭ هر چند جفا کنی وفا خواهم کرد

قتیل

**قتیل** میرزا محمد حسین بن درگاهی مل قوم کهتری بود اصلش از لاهور است بر دست محمد باقر مسلمان شده مذهب تشیع اختیار کرد سیر دهلی نموده و بکالپی آمده مصاحب عماد الملک گشت

یارم ز غمزه تیر و ز ابرو کمان کشید ❊ از روی خوب هر چه رسد میتوان کشید

قدسی معاصر سلطان حسین میرزا بود شاعر نیکو ادا ست آز وست ؎

ایکه منعم میکنی از دیدن آن گلعذار — حالت دل را نمیدانی مرا معذور دار

قدیمی محرم شیوهٔ ندیمی ست نقارچی بود و در هر روز نو طرح اشعار می افگند از وست ؎

بی جمالش دیدهٔ روشن چه کار آید مرا — روشنی در دیده از دیدار یار آید مرا

آه از آن ساعت که ناگه در رهی پیش آیدم — مدتی باید که تا دل بر قرار آید مرا ❊

قیلان بیگ از قورچیان سلاطین صفویه بود معاصر جامی ست طبع نظم داشت صاحب دیوان ست آز وست ؎

گر آن کوچک دهن حرفی بزرگی گفت میزیبد — که دریای فراخ آید برون از چشمهٔ تنگی

درنگ جیبست اگر با منت سر جنگ ست — بیا که شیشهٔ ما نیز عاشق سنگ ست

نمیرود نگهم بیتو تا سر مژگان ❊ — ز بال سر نکشد طائری که دلتنگ ست

قسمت محمد قاسم مشهدی شاعر بلند همت بود در طلاکوبی مهارت داشت طلای سخن را چنین عیار میگیرد ؎

چه واقع ست که با غیر صد سخن داری — به پیش من چو رسی مهر بر دهن داری

قوسی تبریزی چله کش زاویهٔ نکته انگیزی ست میگوید ؎

نیست از ضعف سرم گر بقدم پیوسته ست — این کمان را دو سر از زور بهم پیوسته ست

قاسم اردستانی در شیوهٔ سخن بسیار کامل فن بوده و بصفاهان بسر می برد و همانجا وفاتش در سنه ۹۶۳ اتفاق افتاد از وی ست ؎

کی سیب آن ذقن بکسی رایگان دهند — سیبی ست آن ذقن که ببوینده جان دهند

از راه دیده میگذرد پارهای دل — مانند برگ گل که به آب روان دهند

سوز دل گر همه از عشق مجازیست خوش ست — عود هر چند بود خام چو سوزی خوشبو ست

نام قدسی

نام قدیمی

نام قیلان بیگ

نام قسمت

نام قوسی

نام قاسم

من بچندین آشنائی میخورم خون جگر — آشنا را حال این ست وائی بر بیگانهٔ
قطب مسکین گر گناهی میکند عیبش مکن — عیب نبود گر گناهے میکند دیوانهٔ

قادری شاهزادهٔ داراشکوه بن شاهجهان پادشاه اورنگ نشین کشور خوش بیانی ست وسریر آرای ملک شیوا زبانی مرید ملاشاه خلیفه شاه میر لاهوری ست در ۱۰۶۷ سنه بزمان اشتداد مرض حبس البول اعلی حضرت رتق وفتق مهمات جهانبانی بقبضهٔ اقتدارش در آمد وبا شاهزادهٔ اورنگ زیب معرکهٔ جنگ وجدال قائم شد وشد انچه شد تا آنکه در ۱۰۶۹ سنه کارش باتمام رسانیدند ودر مقبرهٔ همایون پادشاه بزیر خاک سپردند این قصه را در تاریخ الافکار مفصل حوالهٔ خامهٔ واقعه گزار کرده آز وست ؏

خاطر نقاش در تصویر حسنش جمع بود — چون بزلف او رسید آخر پریشانی کشید
تا دوست رسیدیم چو از خویش بریدیم — از خویش بریدن چه مبارک سفری بود
بشکست دل آبله از گردش پایم — در کار من آنهم گرہے بود که وا شد
هر خم و پیچی که شد از تاب زلف یار شد — دام شد زنجیر شد تسبیح شد زنار شد

قادری پانی پتی شاعری بوده نادر و در ادای معانی قادر منه ؏

آنانکه می بروی گل وارغوان خورند — از باغبان زیاده غم گلستان خورند
جهان چیست ماتم سرائی درو — نشسته دو سه ماتمی رو برو
جگر پارهٔ چند بر خوان او — جگر خوارهٔ چند مهمان او

قانونی میرزا ابراهیم چون قانون خوب می نواخت لهذا قانونی تخلص گرفت و در اکثر علوم وفنون دستگاه داشت نویسندهٔ نامی بود و معاصر جامی این رباعی از وست رباعی

تا لعل تو دلفروز خواهد بودن — کارم همه آه وسوز خواهد بودن
گفتی که بخانهٔ تو آیم روزی — آن روز کدام روز خواهد بودن

قانعی از مردم عهد جامی ست وسخنور گرامی آز وست ؏

**قادر** شیخ عبدالقادر اصلش از قریل مضافات غزنی ست و مولدش هندوستان در مثل بندی بی مثل بود و در طرز تازه نوبهار چمن سخنوری در سرکار سلطان محمد اکبر بعنوان منشی گری بسر میبرد در مدت قلیل پایهٔ تقرب بجائی رسانید که بجز وادئ صفحه وچوبدستی قلم حاجبی درمیان نماند این

چند بیت ازوست

سرنوشتی نیست جز خجلت جبین ساده را      چین پیشانی ست موج آبرو آزاده را
حاصل از سجاده گر بردوش باری بردنست      میتوان برداشتن قادر سبوئی باده را
سواد دیدهٔ غمدیده خال عنبرین او      شکست خاطر نازک دلان چین جبین او
بچندین دستگاه حسن از هریک بلند آمد      بنازم دستگاه ابروئی بالانشین او
بهر تیغی که زد بی اختیار از شوق اندازش      لب هر زخم واشد در ادائی آفرین او
لخت دل شکستهٔ گل نوبهار اشک      آه کشیده سرو لب جویبار اشک
یکدست شعله گل شده در دست دامنم      داغست لاله از چمن لاله زار اشک
گه آب از دو دیده چکد گاه خون دل      دیدیم رنگها ز خزان و بهار اشک
پرتو مهر فروغی ز بهاران گل ست      صبح گردی ست که افشاندهٔ دامان گل ست
حسن و عشق آینهٔ چهرهٔ احوال هم اند      نالهٔ مرغ چمن نبض پریشان گل ست
طپش داغ بود گرمی هنگامهٔ دل ؛      آتش افروز چمن جنبش دامان گل ست
نالهٔ دل اثر شوخی آشفته دلی ست      نکهت غنچهٔ رگ خواب پریشان گل ست
جام گل در پی تکلیف قدح نوشان ست      غنچه در زیر بغل شیشهٔ سامان گل ست

**قطب** خواجه قطب الدین بختیار کاکی اوشی سرخیل جماعهٔ فقرا رسیده و سرآمد زمرهٔ اولیائ گزیده و سالار قافلهٔ صوفیه آرمیده ست از غایت شهرت محتاج ترجمهٔ حافله نیست در کتب تواریخ و سیر حالش مفصل نوشته اند دیوان شعر هم دارد سخن باین نوع سد ید میگذارد

ای بگرد شمع رویت عالمی پروانه ؛      وز لب شیرین تو شوری ست در هر خانه

از تو دل برکندم و بستم بدلداری دگر — قحط آدم نیست جائی دیگر و یاری دگر

قسمت **قسمت** ملا علی نقی قمی معمار بوده و بدست چپ کار زار است کرده از وست ؎

نو کن بشکستِ دل ما عهد کهن را ؛ — مگذار که افتد بمیان فاصله بسیار

قاصد **قاصد** از شعرای بخارا بوده نامش ملا اسد است صید سخن چنین میکند ؎

زرشکِ آنکه هر سو چشم آن بی باک می افتد — نگاهِ من بخود می پیچد و بر خاک می افتد

قابل **قابل** محمد پناه کشمیری در ید بیضا نوشته از شعرای این روزگار است در شاهجهان آباد میگذراند
و فکر سخن بتلاش مینماید و با بعضی از آشنایان فقیر مرتبط است ؎

قابل درین زمانه زآدم نشان مخواه — چندین هزار سال ز آدم گذشته است

هر که قائل شد بوحدت مردِ خاموشی فن است — یک سخن را از دو لب گفتن مکرر گفتن است

قانع **قانع** سید مرتضی سیوستانی سیدی فاضل و جوانی قابل است کتب درسی بر وجه احسن تحصیل
کرده و در فارسی دستی خوب بهم رسانیده در ید بیضا نوشته که با فقیر بسیار مرتبط است هرگاه
در سیوستان اقامت داشتم اشعار خود را بنظر این نحیف میگذرانید از وست ؎

ایوب رنگ باخته از پیچ و تاب ما — لغزید کوه از اثرِ اضطراب ما ؛

هرگز زما گزند بموری نمیرسد — مرهم نهد بداغ کتان ماهتاب ما

در اولین قدم بعدم رخت میکشد — در تنگنای بحر نگنجد حباب ما ؛

بجمعیت دمی در دیدهٔ خونریز من منشین — که میخواهم کفِ پائی خیالت را حنا بندم

نمی رود از دل خیالِ یار پر تمکین ما — عکس او در دیدهٔ آیینه مردم میشود

قایم **قایم** محمد قایم چاندپوری شاگرد رفیع سودا است و در فارسی صاحب طبع رسا در اوائل سنه ۱۲۰۱
بخلوتکدهٔ عدم مقیم شد از وست ؎

آنانکه باحلاوت درد تو خو کنند — زخمی بدل زنند و نمک آرزو کنند

شب که اندازهم آغوشی او یاد کنم ؛ — خویش را تنگ ببر گیرم و فریاد کنم

نام قاسم

قاسم انوار از طائفهٔ صوفیه بوده ترجمه‌اش در نفحات و ید بیضا و غیره مانند گورست دو نوبت
حج پیاده پا گذارده و در هرات بتلقین ارباب یقین مشغول بوده و چندی در سمرقند گذرانیده
و در ۸۳۷ه در جام داعی حق را لبیک اجابت گفته آن از وست ؎

سربلندی بین که دائم در سرم سودای اوست — قیمت هر کس بقدر همت والای اوست
لن ترانی میرسد از طور موسی را جواب — این همه فریاد مشتاقان ز استغنای اوست

نام قنبری

قنبری ابیوردی در خدمت عبدالمومن خان اوزبک بسر می برده ؎

ناخن ز غم بسینه زدن پیشهٔ من ست — فرهاد کوه عشقم و این تیشهٔ من ست

نام قربی

قربی از سادات گیلان بوده خط نستعلیق بسیار خوب می نوشت آن از وست ؎

اشک گلرنگ روان نیست ز چشم تر ما — گشته لبریز ز خوناب جگر ساغر ما

نام قائمی

قائمی آملی بولایت دکن رسیده میگذرانید و بصوم دهر و قیام لیل قیام داشت لهذا
قائمی تخلص گزید ؎

قائمی تا بکی ز صرصر غم — نخل عمرت چنین بود بی برگ
دو سه روزی که زنده خوش باش — نتوان مرد پیشتر از مرگ

نام قاسمی

قاسمی شیخ ابوالقاسم انصاری گازرونی از فضلا و کامل نصاب و شعرا دقیقه یاب بوده
کتاب سلم السموات تالیف اوست ناظم تبریزی گوید بعد از وفات او در جمع دیوانش اقدام
نمودم مجموع دو هزار بیت باشد ؎

هرگز گلی شگفته نگردد بروی ما — ره گم کند نسیم چو آید بسوی ما
در کار ما شکست نه از سعی دشمن ست — خود بر زند بسنگ ملامت سبوی ما
از سخن پر در مکن همچون صدف هر گوش را — قفل گوهر ساز یاقوت زمرد پوش را
در جواب هر سوالی حاجت گفتار نیست — چشم گویا عذر میخواهد لب خاموش را

نام قوسی

قوسی شستری شاعری بوده صاحب حسن خط و قبول نظم و مدتی در صفاهان بسر برده ؎

هرچه با زلف تو میماند دل از من می برد
روز عمرم در تمنای شب یلدا گذشت

غم هجوم آورد من در فکر بی سامانیم
میزبان خجلت کشد هر چند مهمان آشناست

عیش این باغ باندازهٔ یک تنگدلست
کاش گل غنچه شود تا دل ما بگشاید

گر دست شام هجران گیرد گلوی شب را
مشکل که تا قیامت از صبح دم برآید

عشق چون قسمت ارباب معیشت میکرد
لاله داغی ز میان برد که داغ غم دارد

تاب هجران شرابم نیست تا وقت صبوح
بیشتر از صبح میخندد گل پیمانه ام

بگذار این گل رخسار تو نظاره کنم
که ز هر حلقهٔ زلفت گل دیگر پیداست

تا چشم باز میکنم از پیش رفته
چون شمع کاش در قره بودی نگاه من

با آمدنت رفتن شب دوش یکی بود
گویا که ترا صبح بخورشید غلط کرد

بیگانهٔ آشنا نمایی
بیگانه نمای آشنا من

نفس ز سینه چنان بی تو میکشم دشوار
که گوئی از دل خود میکشم خدنگ ترا

ز چاک سینه ام دل میکند نظارهٔ زلفش
چو مرغی کز قفس بیند بحسرت آشیانش را

**قراری** اصلش از گیلان و نامش نور الدین محمد برادر حکیم ابوالفتح گیلانی ست در خدمت احمد خان ناظم قزوین بسر می برد و از فضیلت و شاعریت بهرهٔ کافی داشته و در بنگاله بساط حیات درنوشته از وی می آید

مردم از نومیدی و شادم که نومید از تو ساخت
سختی جان کندنم امیدواران ترا

تا ورق تاب و داغش دل بیتاب ای کاش
که نهان بار سفر بندد و غافل برود

من از جفاش نترسم ولی از آن ترسم
که عمر من بجفا کردنش وفا نکند

از امتداد هجران شادم که میتوان کرد
بیگانه وار با او آغاز آشنایی

آنکه بمن از همه دشمن ترست
کاش ز من دوست تری داشتی

تا نخواهد پیش او عذر گناه خویش را
لال میخواهم زبان عذر خواه خویش را

نمونه جرس بیدلم صد انگنم ٭ زلبس شکسته دلم لب بخنده وا نکنم ٭
ز آه از هجوم گریه بر آواز بسته ایم خون خورده ایم تا ره غماز بسته ایم
ز شوق مهر رویت بسکه دل بیتاب میگردد بهر سو چشم من چون چشم اصطرلاب میگردد
سرافراز ست شمع از دولت شب زنده دارها خوشا بینائی چشمی که شب بیخواب میگردد
از ذوق جور و لطف تو ما را کشد بباغ گه آرزوی خار و گهی آرزوی گل
خوشبوی تر شود گل و خوش نشه تر شراب هر گه ببوی باده شود جمع بوی گل
بعد ازین در عوض اشک دل آید بیرون آب چون کم شود از دجله گل آید بیرون
عشقت آمد پی دل بردن و در خانه نیافت دزد از خانه مفلس خجل آید بیرون
بسکه آزرده ام آزرده نخواهم کس را در دلم میخلد آن خار که در پای ها هست
مرغ بر شاخی نیم ای باغبان بالم مبند عندلیبم سایه گلبن قفس باشد مرا
دل از زلفت برون افتد چو از می رخ برافروزی که مرغ از آشیان افتد شب از نظارهٔ آتش

قدسی

قدسی حاجی محمد خان مشهدی جان سخن پروری ست و روح معنی گستری حج خانهٔ کعبه بر آورده و بسیر هند آمد و بتقبیل عتبهٔ شاهجهانی نقش بر لب گذاشت و در ذیل شناطرازان انخراط یافت عبد الحمید در شاهجهان نامه و شیرخان در مرآة الخیال ترجمهٔ او بتفصیل نوشته اند مثنوی و قصیدهٔ قدسی خوبست لکن غزلش چندان رتبه ندارد و در ۱۰۵۶ در لاهور بعارضهٔ اسهال انتقال کرد استخوان او را بمشهد رسانیدند چند بیت غزل که خوبست تذکره نویسان بر دند اما بعد تصفح دیوان این چند بیت اختیار افتاد ؎

زود به کردم من بی صبر داغ خویش را اول شب میکشد مفلس چراغ خویش را
در جلوه گری مثل تو کس یاد ندارد نادر بود آن پیشه که استاد ندارد
در مجلسی که یاران شرب مدام کردند نوبت بما چو آمد آتش بجام کردند
اینجا غم محبت آنجا جزای عصیان آسایش دو گیتی بر ما حرام کردند

| | |
|---|---|
| وصل تو چاره بخش دل بیقرار ماست | ور سود ما شکسته دلان کی زیان تست |
| پاره پاره بود ار دل بطپیدن ندهم | قطرهٔ خون دل از دیده چکیدن ندهم |
| تار هر موی دلاویز توام تار نظر | دست مشاطه بزلف تو رسیدن ندهم |
| لبهای تو گلبرگ که لعل یمن ست این | بهر دُرِ دندان تو درج دهن ست این |
| جان باخته بینند چو در دشت جنونم | گویند که قیس آمده یا کوهکن ست این |
| هر نفس باشد بچشم من رخ نیکوی دوست | هر زمان دارد لبم تکرار گفت وگوی دوست |
| با سیاه و سرخ دهر اصلا ندارم هیچ کار | شام و صبحم بگذرد در ذکر زلف و روی دوست |

رباعی

داریم تمنای رسیدن آنجا — گر شوق بود بسر دویدن آنجا
جائیکه بود پای تو مارا ازسیه — هست آرزوی رخت کشیدن آنجا

رباعی

ما چارهٔ خود از تو بجوئیم چرا — از خویش بسوی تو نپوئیم چرا
چون شد رسن لطف تو در گردن ما — خود را سگ کوی تو نگوئیم چرا

رباعی

هر غنچه که گل نمی شود آن دل ماست — راهی که بپایان نرسد منزل ماست
صبحیکه بوصل شد بسر حصهٔ غیر — شامیکه بهجر سر کشد حاصل ماست

## حرف القاف

**قاسم خان** جوینی قاسم مائدهٔ فصاحت و ناظم جواهر بلاغت ست در دولت شاهجهانی بمنصب پنجهزاری و ایالت صوبهٔ بنگاله امتیاز یافت و در ۱۰۴۲ در بندر هوگلی باجل طبیعی درگذشت مستجمع اخلاق کریمه و فضائل عظیمه بود در نماز تهجد تقید داشت خواهر نورجهان بیگم در حبالهٔ نکاح او بود هر سال دو لک روپیه بمستحقان میرسانید رایت سخن باین شکوه می افرازد قاسم خان

چه خندی از شکستِ توبه ای پیمان شکن بر من   که من گر توبه بشکستم تو هم بشکسته دلها
سراپا حیرتم افسون عشقم جسم بی جانم   جنونم وحشتم افسانه ام خوابِ پریشانم
سپندِ آتشم پروانه ام شمعِ جگر سوزم   شرارم شعله ام برقِ طپانم آهِ سوزانم

فروغ مولوی عبد العلی بن محمد مصطفی مولدش بلده چتور ست مضاف ملک مدراس والدش خدمت عدالت دیوانی وخطاب خانی داشت خودش در سنه ۱۲۸۳ وارد بلده لکهنو شده کسب حیثیات کرده ودر علوم عقلیه ونقلیه دستگاهی مناسب بهم رسانید نظم ونثرش طبعی محض ست باکتسابش نپرداخته ودر حین تحریر این تذکره مصحح مطبع نظامی کانپور ست بیشتر اشتغالش بتاریخ نویسی کتب مطبوعه باشد برای بعض مولفات نامه نگار هم تاریخها گفته دمیکه بماه ذیحجه سنه ۱۲۹۲ هجری عطف عنان از سفر کلکته کرده وارد کانپور شدم بلقاء یکدیگر حظ وافر دست بهم داد این چند ابیات ثمرهٔ شجرهٔ طبع لطیف اوست ٥

سنبل ز زلفِ پرشکن یار شد خجل   گلبرگ از نزاکت رخسار شد خجل
بالعلی لب ودُرِ دندان پر صفا   لعل یمان وگوهر شهوار شد خجل
زین پیش دمِ آه رسایم اثری داشت   کان شوخِ ستمگار ز دردم خبری داشت
امروز که پژمرده نمودست ز بوسه   دی شب گلِ رخسار تو رنگِ دگری داشت
رخصت آه دهم گر دلِ صد چاکم را   آتشی در زنم این کالبدِ خاکم را
وسعتِ عالمِ ایجاد همه غرق شود   گر کنم مویه گر این دیدهٔ نمناکم را
ببین در گلشنِ ایجاد هر گل سبحه گردانست   بذکرش تر زبان نوکِ سرِ هر خار می بینم
ز زلفِ تو بود دامِ روانِ گل وبلبل   خالِ تو بود دانهٔ جانِ گل وبلبل
با ما سخن از شمع وز پروانه مگوئید   ما ئیم ز سوداز دگانِ گل وبلبل
زان روز که شد مدح طراز لب لعلت   سرخ آمده منقار وزبانِ گل وبلبل
رمزی که جای حرف نباشد دهان تست   چیزی که غیر نام ندارد میان تست

هم دارد مثنوی روضهٔ فیض و چشمهٔ فیض و صبح عید و دیگر اشعار و قصاید از وی یادگار است در نظم عربی کار از شعراء عرب پیش می برد و درین فن ید بیضامی نماید و در غزلیات فارسی نیز خوشگو است این چند بیت از وی است سلمه الله تعالی که خود انتخاب کرده بفقیر ارزانی فرمود

زاهد برین مناز که دنیا گذاشتم ‌ ‌ این همت من است که عقبی گذاشتم

چون پای خود بدامن راحت نمی کشم ‌ ‌ آسودگی بنقش کف پا گذاشتم

شرم آیدم که شکوهٔ درد جگر کنم ‌ ‌ دست طبیب و پای مسیحا گذاشتم

مطرب دگر میا که سر چنگ و دف نماند ‌ ‌ ساقی برو که ساغر و مینا گذاشتم

کارم خراب بود که میکردم آرزو ‌ ‌ خود رام شد چو حرف تمنا گذاشتم

چون لذت خلاش بدعا میکنم طلب ‌ ‌ خار شکسته را بکف پا گذاشتم

جز یک گلیم کهنه دگر در برم نبود ‌ ‌ آن هم بحکم همت والا گذاشتم

این است فیض صحبت پیر مغان که باز ‌ ‌ زهد و صلاح و توبه و تقوی گذاشتم

مزاجم نازک و یارم همه گوش و عدو گویا ‌ ‌ مپرس از من که چون نم خانه بر نوک سنان دارم

یک نظر بر رخ پاکش انداز ‌ ‌ گوش گل مال و بخاکش انداز

بتکلیف هجوم درد جانکاه ‌ ‌ کشید آهی بیانگ نرم ناگاه

چه در دار امگاهش سینهٔ ریش ‌ ‌ مرید کامل عشق ستم کیش

بدل نشتر بجان خنجر شکسته ‌ ‌ نمکدانها بزخم تر شکسته

چه آهی زادهٔ سوز جگرها ‌ ‌ نمک پروردهٔ فیض اثرها

چه بانگ نرم بانگ خندهٔ گل ‌ ‌ صدای اضطراب قلب بلبل

فقیر نامش مولوی اکبر علی وطنش نواح دهلی فی الحال در کلکته و اطراافش فقیرانه میگذراند خامهٔ زبان و زبان خامه سخن سنجی چنین میگرداند ه

بکوی او تپان در خاک و خون بین هر طرف لها ‌ ‌ همی جوشد تماشا چار سو زین رقص بسملها

دوش از کوچهٔ ما یار بصد ناز گذشت — همچو کاکل بقفا داشت پریشانی چند
ظاهرا سوخته باز دل شیدائی — میرسد بوی کبابم بمشام از جائی
قدر هر چیز بضدش بتوان دانستن — حسن محبوب تو میخواست چو من رسوائی
ننالد چند دهی خویش را بیاد کسی — دلا میرسد انجا کسی بداد کسی
بر خاطر حیائی تو هر لحظه بگذرد — شرمنده ام ز شوخی نظر ز نگاه خویش

فرد

**فرد** سید اسد الله بلگرامی ذهن وقاد و طبع نقاد داشت و بدقائق سخن خوب میرسید و نثر خوب می نوشت و چاشنی تصوف بلند داشت از همنشینان میر آزاد بود در عین شباب مبتلای امراض مزمنه شده حیات چند روزه در نهایت بی حلاوتی گذرانید و در سنه ۱۱۹۶ الاخرت بدار الشفای آخرت کشید این چند بیت از مسودات او بدست آمد

نگاه شوخ چشم هر طرف بیباک می افتم — نریزد آبروی من اگر بر خاک می افتم
بپایش بوسه زد رنگ حنا سرخی دوبالا شد — دلم خون شد ز حسرت این عجب هنگامه برپا شد
دلا وزان صنف عشق کشتهٔ خویش اند — نه هر که تیغ به بندد سپهگری داند
کسیکه دولت اقلیم نیستی دریافت — شکست آینهٔ دل سکندری داند
بود بعالم تجرید ما لباس دگر — بریدن از دو جهان بست قطع جامهٔ ما
عروس مقصدم شاطگی را از خدا خواهد — وگرنه این حیا پرور دکس محرم نمیداند

فیض

**فیض** مولوی فیض الحسن بن خلیفه علی بخش بن خلیفه خدا بخش قرشی حنفی ساکن سهارنپور مضاف دار الخلافه دهلی حافظ قرآن حاجی بیت الله در آغاز عمر از والد ماجد خود علم آموخته و فقه و اصول و معانی و منطق از علماء رامپور بر داشته و تکمیل فلسفه و ادب بخدمت مولوی فضل حق خیر آبادی فرموده و قدری حدیث از شاه احمد سعید مجددی دهلوی و فن طب از حکیم امام الدین خان دهلوی اکتساب نموده شوق تالیف همیشه در سر دارد بر بیضاوی و مشکوة و جلالین و حماسه شرح و حاشیه نوشته و کتابی در انساب و ایام عرب نگاشته طبع نظم

ماجرای بر دل زارم گذشت از آب چشم / مشت خاکی بود آن هم رفت در سیلاب اشک

فقیر میر شمس الدین عباسی دهلوی از اولاد شاه محمد خیالی بود هر چند فقیر تخلص میکنند اما باعتبار سرمایهٔ استعداد خداداد از اغنیای زمان بود در انشا و شعر و علم معانی و بیان وجز آن از فنون فضل و کمال و زباندانی فارسی ممتاز اقران نیز بیست از اعیان بلدهٔ دهلی بود در شهر مذکور متولد شد در مبادی عشر و خامسه بعد مائة والف در لباس فقر در آمد و معنی تخلص خود را جلوهٔ ظهور بخشید و سری بدرکن کشید و پایان عمر در آگره گوشهٔ انزوا گرفت این چند حرف از دیوان اوست

برای نازنینی میکشم ناز جهانی را / ببوی یوسفی گیرم سر ره کاروانی را

یار نشناخته قدر دل بی کینهٔ ما / کاش میدید رخ خویش در آئینهٔ ما

نالهٔ مرغ قفس می برد از کار مرا / که ازین پیش دلی بود گرفتار مرا

باغبان گو ندهد ره بگلستان توام / بس بود جلوهٔ خار سر دیوار مرا

ز رفتنم خبری نیست همدمان مرا / چو بوی گل نبود گرد کاروان مرا

خوش ست جان که بود صرف یار جانی ما / دگر برای چه کارست زندگانی ما

همیشه تیر نگاهش بسنگ می آید / گران بخاطر یارست سخت جانی ما

ز صاحب خانه مهمان را اگر مشغول میباید / تماشا کرده ام بسیار این سقف منقش را

دلبت شرک خفی دارد بعشقش چاره کن زاهد / بصرافش بده تا بشکند این قلب و کش را

من نه از خود میروم دنبال او / سایه را سرگشته دارد آفتاب

همت عالی بزینت سر نمی آرد فرود / چرخ اطلس فارغ از نقش و نگار افتاده است

نیستم آگه ز تاراج تو بر یاران چه رفت / اینقدر از خود خبر دارم که دل در سینه نیست

فقیر را ز سعادت همین قدر کافی ست / که منتی بسرش سایهٔ هما نگذاشت

روز فراق رفت و شب وصل هم گذشت / آخر ز پیش چشم من این بیش و کم گذشت

آخر کشید تیغ جفا بر سر رقیب / داد از وفای دوست که دشمن نواز بود

رسید کار بجایی که بعد ازین من هم ... نه ناله از دل و نی شکوه از زبان دزدم
افتد بحق تجلی خلق را در خانمان آتش ... گر این آتش فرا بیرون ز مغز استخوان افتد
گر جان سپرد ذوق حیات ابد گرفت ... از هیچ کشته قاتل ما شرمسار نیست
خاکسترم نماند که بر باد بر دهم ... آه این چه شعله بود که در جان من گرفت

فرصتی

**فرصتی** ابوتراب بیگ پسر میرزا علیخان همدانی وزیر کاشان اول کافی و آخر فرصتی تخلص میکرد اشعارش هزار بیت بنظر رسیده مرد بسیار هموار درست گو بود از وست

هر قطره که از دیدهٔ گریان من افتاد ... سیلی شد و در خانهٔ ویران من افتاد
بر یاد سر زلف تو آهی که کشیدم ... برقی شد و در خانهٔ ایمان من افتاد
گلش داغ و نسیمش آه سر دش شعلهٔ آتش ... بیا سایان بستان محبت را تماشا کن
باز کارم بجگر کاوی مژگان افتاد ... نوبت خنده ام از لب بگریبان افتاد
دل مجروح از ان خنجر مژگان دارم ... گریهٔ گرم تر از خون شهیدان دارم
ترک او کرده ام اما ز خمار لب او ... حال میخوارهٔ از توبه پشیمان دارم
شاد مانم ز پریشانی دل زانکه مدام ... خبر از حالت دلهای پریشان دارم
لب پر از آه درون پر ز خیال رخ دوست ... در نفس دوزخ و در سینه گلستان دارم
دیدهٔ نرگس از زمین سرمه کشیده سر زند ... سوی چمن گر افگنی نرگس سرمه سای را

فائق

**فائق** مولوی سید خیر الدین اصلش از امام نام مقام من متعلقات بلخ ست وی در مدراس متولد شد شاگرد مولوی محمد باقر آگاه ست مرد شاعر طبیعت بود در حیدرآباد دکن معاش تلاش کرده دران دیار بخوبی بسر برد و در ۱۲۴۲ ودیعت حیات بجان آفرین سپرد از وست

فوج طفلان سرشک ست روان از رهٔ چشم ... مگر از سینه برون شد دل دیوانهٔ ما
آخر رساند تشنگیم تا بجو مرا ... یعنی ز آب تیغ تو تر شد گلو مرا
مظهر رحمت حق جرم سیه کاران ست ... سر کشد روشنیٔ صبح ز جیب شب تار

در حضور شمع جان بی صرفه میسازد نثار | از نژاد عشق چون پروانه مردی بر نخاست
نیست از موج حوادث همچو خس پروا مرا | جنبش گهواره باشد موجهٔ دریا مرا
آزادگی ز ننگ تعلق شکستنست | از خود برون چو آهوی تصویر جستنست
از نسیم سخن تند ز هم می شکند | شیشهٔ نازک دل بسکه شکستن دارد
چهرهٔ یار از شراب ناب روشن میشود | شمع حسن گلرخان از آب روشن میشود
کجا پنهان شود از ترک چشم یار نخچیرش | که آید از کمان همچون قضای آسمان تیرش
که دارد در جنون چون غنچه سامانی که من دارم | بود صرف دریدن جیب و دامانی که من دارم
نیست از دور فلک کس را امید عشرت بجام | هست ناممکن شراب از ساغر واژون زدن
تا کی چو گردباد کشی سر بآسمان ÷ | چون جاده تن بخاک ده و آرمیده رو
از یار پیام دغلی را چکند کس | این در خوشاب علی را چکند کس
بلبل بنشان قدر شناسد چمن را | در باغ دماغ جعلی را چکند کس
قبای عقل که بر دوش غمست و تار افسوس | اگر ز عشق نشد پاره صد هزار افسوس
برون ز حلقهٔ نقش قدم چگونه زنم | که پای همت ما را گزیده مار افسوس
در وجودیم ولی رو بعدم میداریم | در گلو این رگ جان رشتهٔ حب الوطنست
ز پر فشانی مرغان روح شد روشن | که در نشیمن تن راحت قفس هم نیست
گرچه بر جستم فقیر از دام سعی مال و جاه | احتیاج آب و نان آخر شکارم کرده ست

فارغ

فارغ جلیسی بیگ تبریزی مشهور بعلامی از شاگردان خواجه افضل الدین ترک اصفهانیست در فطانت نادرهٔ روزگار بود بهند آمده با اکبر پادشاه می بود در مراجعت بایران در لاهور بسنه ا
فوت شد از وی می آید

باه و نالهٔ شب خواب پاسبان دزدم | گرانی سرش از خاک آستان دزدم
تو تا بچند خوری خون خلق و من تا کی | اثر ز نالهٔ دلهای ناتوان دزدم ÷

هزار حج کند ار باغبان باین نرسد | که وقف مشهد بلبل کند گلستان را
قتل همه کن حرام بر خویش | تا خون منت حلال باشد
قسمت ما زین چمن باری تعلق بود و بس | سرو را نازم که آزاد آمد و آزاد رفت
دریاب این اشاره که شاهان نامجو | نام بلند خود بنگینی سپرده اند
هر کس که زخم کاری ما را نظاره کرد | تا حشر دست و بازوی او را دعا کند
بیک زخم دگر جان مراد اضطراب افگند | نمیدانم چسان معذور دارم قاتل خود را

**فطرت** میر ابو تراب مشهدی از ولایت خود بهند خرامید و در حیدر آباد در سنه ۱۰۶۰ پیمانهٔ حیات در نوردید تربت او در دائرهٔ میر محمد مومن استر آبادی ست که گورستان ایرانیان ست و مردم بسیاری از آن ولایت دران بقعه خوابیده اند بر لوح مزارش کنده اند که این رباعی را دم آخر بنظم آورد رباعی

فطرت بتو روزگار نیرنگی کرد | ننواخت بمهر و خارج آهنگی کرد
آن سینه که عالمی درو میگنجید | اکنون ز تردد نفس تنگی کرد

**فرصت** از نوبچیان شاه سلیمان صفوی ست اسمش محمد بیگ این شعر از وست

صبح شد صبح که تا کام تمنا بخشند | می بخاخنده بگل گریه بمینا بخشند
چو قاصدهم ز پیام تو بیقرار کنند | طپیدنم دل استاده را سوار کنند

**فقیر** میر نوازش علی بلگرامی مشاطهٔ طبع همایونش در انجمن صوفیهٔ جمال عرفان می آراید و درین محفل برقع از روی پریزادان معانی میکشاید اکثر سایهٔ التفات بر سر سخن موزون میگسترد و این خانه زاد موروثی را در آغوش فکر عمیق می پرورد اشعار او از قصیده و غزل و رباعی مدون ست در سنه ۱۱۶۷ بسر ابستان قدس خرامید این چند ثمر از شجر ذهن اوست

خاک گردید بچه داز ما آه سردی بر نخاست | خانهٔ هستی ز پا افتاد و گردی بر نخاست

خاک آن کوی فصیحی زجبین رنجه مکن | از مه و مهر بیاموز جبین سائی را

فرج الله ملا شوستری تازه دماغ نشئه زود رسی و انجمن افروز سخن عربی و فارسی ست در سلافة العصر احوال او را لطمطراق نوشته و میرزا صائب مکرر او را در مقاطع یاد کرده ازانجمله این ست

همین زخاک فرج کامران نشد صائب | که فیض هم بظهوری ازین جناب رسید

از وطن مالوف بسیر ممالک دکن خرامید و نزد قطب شاه والی حیدر آباد منزلت و ثروت تمام بهمرسانید پریزادان سخن را چنین تسخیر میکند

مغان که دانهٔ انگور آب می سازند | ستاره میشکنند آفتاب می سازند

در هوائی بادهٔ گلرنگ بیتابیم ما | سالها شد کز هواداران این آبیم ما

از ره بیانگ هرزه درایان نمیروم | کی میدهد فریب صدائی جرس مرا

گر زیر سپهریم عجب نیست که دریا | در زیر حباب ست و فزون تر ز حباب ست

همیشه میخورم از خود شکست پنداری | که نیمهٔ ز دلم شیشه نیمهٔ سنگ ست

فیاض ملا عبدالرزاق لاهجی الاصل قمی الموطن صاحب کتاب گوهر مراد شاگرد حکیم صدرای شیرازی ست و در عقلیات و نقلیات دستگاهی عالی بهمرسانده و جلوه اندیشه را بسمت سخن طرازی نیز عطف ساخته دیوانش محتوی بر قصاید و مقطعات و غزلیات و ساقی نامه و دیگر نوع شعر قریب سه چهار هزار بیت بنظر رسیده بادهٔ سخنش چنین رنگ میدهد

سوئی زلفش میکشد آشفته سامانی مرا | میکند تکلیف هندستان پریشانی مرا

گرد ماغ که از کوی یار برخیزد | نشسته ایم که از ما غبار برخیزد

اثر ندیده دل از حرف مهربانی تو | چو شمع تا بکی این گرمی زبانی تو

سنگ بالین کن و انگه مزهٔ خواب ببین | تا بدانی که چه در زیر سر مردان ست

می آید از حدیث تو بوی نیاز و ناز — گوئی زبان بلبل و گل در دهان تست

فصیحی

فصیحی از اعیان سادات هرات و آئینهٔ نقش پذیر حسن صفات بود خوانندهٔ افسون فصاحت نوازندهٔ قانون بلاغت عیسی نفسی ست معجز فن و نقاد جواهر رستهٔ بازار سخن میرزا جلال اسیر گوید

آنانکه مست فیض بهارند چون اسیر — یک جرعهٔ ز جام فصیحی کشیده اند

چون ماهچه لوائی شاه عباس ماضی در سنه ۱۰۳۱ سواد افروز هرات گردید فصیحی باریاب ملازمت گشت و صحبت او دلنشین شاه افتاد و شاه او را همراه خود بعراق عجم و مازندران برد دیوانش خوش محاوره ست اما مضمون تازه بندرت دارد این چند بیت نتیجهٔ طبع رسائی اوست

زبون در دبستان زلف یار شدم — نه صید دوست که صید دل فگار شدم
امشب از شعلهٔ آهم جگر غم میسوخت — بر من و زندگی من دل ماتم میسوخت
جذبهٔ عشق بحدیست میان من و یار — که اگر من نروم او بطلب می آید
دی قاصد یار آمد و مژگان تری داشت — از یار مگر بهر دلم خبری داشت
نقش پائی بسر کوی تو دیدم مردم — که چرا غیر من آنجا دگری می آید
رمزیست خط دوست که چون بخت سر آید — آب سیه از چشمهٔ خورشید بر آید
لبی کز نازکی بار تبسم بر نمی تابد — بخون غلطم که امروزش بدشنام آشنا کردم
رتبهٔ حسن بلندست چه حاجت بنقاب — بهر منع نگهی کز مژه کوتاه ترست
هزار بار قسم خورده ام که نام ترا — بلب نیاورم اما قسم بنام تو بود
خویش را بر نوک مژگان ستم کیشان زدیم — آنقدر زخمی که دل میخواست در خنجر نبود
ما زهر قاتلیم فصیحی نه شهد ناب — مرد طپانچه خوردن بال مگس نیم
خار ترم که تازه زباغم بریده اند — محروم بوستانم و مردود آتشم
نوبهارا بشمیم گل عیشم مفریب — که من این نالهٔ زار از دل خرم دارم
مختصر دستی که ما را بود صرف جام شد — گر خدا روزی کند دست دگر بر سر زنم

جهانگیر پادشاه شد و اشعار خود را بمدحت او موشح ساخت و در بلدهٔ الهٔ آباد در سنه ۲۶ جلیتی حیاتش
بر سنگ فنا خورد دیوانش قریب چهار هزار بیت بوده است نقاش فکرش باین حسن تصاویر سخن میکشیده

فلک امشب بکام رند دردآشام میگردد — عسس گو خواب راحت کن که امشب جام میگردد

در عشق چو سبابهٔ تسبیح شماران — صد عقده به پیش آمد و از راه نگشتم

سر شوریده بسامان نتوان باز آورد — این نه دستار پریشانست که از سر بندند

این قوم خودنما که نه بینند عیب خویش — آیینه کاشش در گرو توتیا کنند

میرسد نازت ازان چشم که چون غنچهٔ گل — سر مژگان تو از طرف کله میگذرد

ملاحت تو گواه است و شور بختی من — که بی نمک نه سرشتند خاک آدم را

خسم که جلوهٔ برقی کند شکار مرا — بدام شعله کشد دانهٔ شرار مرا

بوعده گر دهدم عمر خضر طی گردد — در اولین قدم راه انتظار مرا

بیا که تا تو گرفتی کنار ز آغوشم — گرفته حسرت آغوش در کنار مرا

خیال قد تو دائم بچشم تر دارم — جز این نهال نروید ز جویبار مرا

ز بیم دورباش غمزهٔ تو — نگاهم در پس مژگان نشیند

دل تنگ از سرشک دیدهٔ خونبار نگشاید — ز شبنم غنچه را هرگز گره از کار نگشاید

فتحی اردستانی فاتح ابواب خیال بندی است و حرف شناس قفل ابجد مشکل پسندیها
میرزا صائب سخن او را تضمین میکند و میفرماید

این جواب آن غزل صائب که فتحی گفته است — از فراموشان مباد آنکس که ما را یاد کرد

وفاتش در سنه ۴۵ واقع شد گوهر سخن چنین در سلک نظم میکشد

هزار نکته بمن گفت چشم غمازش — چو سرمه خورده که بیرون نیاید آوازش

بدیده اشک شود رهنمون دل ما را — ستاره شمع شود رهروان دریا را

خوش صبا که شبنمی از بوستان بشست — در گردن ملائمت باغبان شکست

زمین عشق بگونین صلح کل کردیم ... تو خصم باش ز ما دوستی تماشا کن

دل اگر بر دهید یا بمشامش برسان ... بوی هجران که بخون دلم آمیخته بود

ای فرودست تهی تا چند در بازار عشق ... قیمت هر جنس پرسی خجلت از کالا بری

بتوفیق در طریقت ما پای مرد نیست ... تا دوست را بحالت دیگر شناختیم

## رباعی

عشقی دارم که دین و ایمان من است ... دردی دارم که میر سامان من است

گر عشق جدا شود ز من می میرد ... گوید که شریف فارسی جان من است

جنس کسادشکر را نرخ از آن بلند شد ... کز طرف دیار غمم قافله نمیرسد

فرازی گیلانی ولد ملا عبد الرزاق است بانواع فضایل از شعر و خط و طالب العلمی آراسته بود و بصفت فقر و انکسار متصف صاحب دیوان است این اشعار نتیجه طبع اوست

چه باک گر همه عالم شوند لیلی دوست ... که میل خاطر لیلی بسوی مجنون است

از پی رنج من فلک طبع خلیل میدهد ... لقمهٔ آتش ار کنم بخت سیه گلیم را

روشن شدم ز آتش عشقت بسان شمع ... هم بر مزار خویش غریبانه سوختم

از امتداد هجران شادم که میتوان کرد ... بیگانه وار با وی آغاز آشنائی

فضلی شاگرد شفائی است از سرکار امام قلیخان والی شیراز وظیفه معین داشت از وست

خونابه فرستند بهم چشم و دل من ... چون کاسه که همسایه بهمسایه فرستد

حل میکنم سیاهی چشم از پی مداد ... تا در لباس نامه ببینم جمال دوست

فردی تبریزی این شعر از وی یادگار است

قاصد بنام من غم خود گفته پیش او ... من شادمان که درد دلم را شنیده است

فغفور میر محمد حسین لاهجی در فن طبابت و شعر و خوشنویسی ممتاز زمان بود در شاه کشور فصاحت و خسرو نقش طرازان قلم و کتابت است در آخر ایام زندگانی ملازم شاهزاده پرویز بن

شب که بی رو یو دل جز گریه دستاز نداشت — ناله چون مرغی در آب افتاده پروازی نداشت

دل که هر شام از هوسها تازه سامان میشود — چون سرای رهروان هر صبح ویران میشود

با سر و سامان چنین بی اعتبارم کرده اند — چون امامم سبحه بیرون از شمارم کرده اند

**فاضل** میر شرف الدین حسین از مردم سهرند بود و سخنور ارجمند در سلک منصبداران عالمگیری فائز بوده از وست

حسرت نگه نکرده چشم سیاه کیست — شور جنون صدای شکست کلاه کیست

## رباعی

ای در پی مال و جاه سرگشته مدام — طبع تو ز فکر بیش و کم تیره چو شام

رمزیست لطیف بشنو و خوشدل باش — بیش از قسمت مخواه پیش از هنگام

**فرقتی** ابو تراب بیگ مولدش جوشقان و منشاءش کاشان ست از عاقیه سنجان عتبه شاه عباس ماضی بود و گوی سخن از همداستانان می ربود ارتحال او در سنه ۱۰۲۶ اتفاق افتاد نهال گلکش چنین ثمر می افشاند

مجنون ترا عار ز عریانی تن نیست — پروانهٔ پر سوخته محتاج کفن نیست

چه شد اگر مژه بر هم نمی توانم زد — که لب بلب نرسیده ست هیچ دریا را

چو جادوی که از بهر فسون لبها بجنباند — بافسونم زند چشمت بهم هر لحظه مژگان را

سیاه بختی ازین بیشتر نمی باشد — که مجلس دگران روشن از چراغ من ست

ز بیتابی بسی شب گرد کویت تا سحر گشتم — سحرگه چون دعای بی اثر نومید بر گشتم

**فارسی** شریف نام داشت در حسن خط و تصویر بی نظیر بود طبع پسندیده دارد و صاحب دیوان ست این چند بیت از وست

هر آه و ناله در آرند شب روان غمت — که از اشعهٔ آن نور طی راه کنند

شرر ناله بعز بال ادب می بیزم — که بگوش تو مبادا رسد آواز درشت

فریدون حسین میرزا ابطاهر از سلاطین خراسان ست بفنون فضائل آراسته این

ابیات از وست

شوخی که دائما دل او مائل جفاست — عمر عزیز ماست چه حاصل که بیوفاست

نرگس اگر ز شیوهٔ چشم تو دم زند — گویند مردمان که عجب کور بیحیاست

از ضعف دل منال فریدون ز بیکسی — میدار دل قوی که کس بیکسان خداست

فرخ سیر بن عظیم الشان بن معظم شاه بن عالمگیر این رباعی از وست که در حال حبس گفته بود

رباعی

دل ست جنونست شیر ابش مدهید — خو کرده بآتش ست و آبش مدهید

هر کس که از احوال دل ما پرسد — آهی بلب آرید و جوابش مدهید

فراقی قاضی ابوالبرکات شاعر شیطان صفات بود در بیحیائی و بدمعاشی نظیر نداشته

از وست

شوخ و بیباک ادا فهم غزلخوان شده — بهر دل بردن عشاق چه طوفان شده

درین چمن منم از بلبلان زاری یکی — ولی بزاری من نیست از هزار یکی

با من این بیداد ها کان نامسلمان میکند — کافرم گر هیچکس در کافرستان میکند

فاطمه خراسانیه سخن سنج معنی شناس بود اشعار خوب دارد از انجمله این ست رباعی

آراسته باغ و عندلیبان سرمست — یاران همه از نشاط گل باده پرست

اسباب فراغت همه در هم زده ست — بشتاب که جز تو هر چه می باید هست

رباعی

ای از تو وفا و مهربانی نایاب — بی عیش تو لذت جوانی نایاب

وصل تو حیات جاودانی لیکن — یابندهٔ آب زندگانی نایاب

فرخ ملا فرخ حسین لاهوری سخن سنج معنی یاب ست از ثناگستران فرخ سیر بود شعر نیکو دارد

خون بچشمم از دلِ صدپاره آن خود کام ریخت ... ساقیٔ ما از شکستِ شیشه مَی در جام ریخت
جلوه کردی که افتاد آفتاب از طاق چرخ ... دستی افشاندی که مهتاب از کنار بام ریخت
طائرِ ما را چه داری در قفس کین ناتوان ... هر پری کاورده بود از آشیان در دام ریخت
یافت فطرت از نگاهِ او حلاوت کام جان ... حسن را نازم که قند از شیرهٔ بادام ریخت
راز گر فاش شد از ساده دلیها چه عجب ... عکس را در بغل آیینهٔ پنهان کردند
همه جا ریگِ روانست ز آمدِ وشد سنگ ... شهر را بهر من اطفال بیابان کردند
در شبستان ازل شمع یکی بیشش نبود ... بزم را از پرِ پروانه چراغان کردند
در سرم شوق تو افتاد چو بلبل بقفس ... هر بن موی مرا از جسم نمایان کردند
نرخ بستند بگوهر سخن فطرت را ... کس مخر بود متاعِ هنر ارزان کردند
جز ترکِ عشق با تو ستمکاره چاره نیست ... آخر دل ست جان من این سنگ خاره نیست
مو سوی گر خویشتن را می‌کشی وقت ست و قیت ... صبح هم روشن شد و آواز پای برنخاست
تیغ مژگانِ بکف نرگس مستانه گذشت ... چشم زخمِ عجبی از من دیوانه گذشت
نه تو تنگ دست چشمی نه من از نظاره مفلس ... ستم ست بر نگاهم مژه را نقاب کردن
نگاهِ حسرتِ امشب بمژگان آشنا کردم ... برنگِ خامهٔ نقاش رنگین گریها کردم

فرید شیخ فریدالدین مسعود گنج شکر از اولیاء کبار و اتقیای ابرار و صوفیهٔ نامدار بود مادرش دختر وجیه الدین خجندی ست این ابیات را حسین دوست در تذکرهٔ خود بر نام وی ایراد کرده

ربا عی

دوشینه شبم دلِ حزینم بگرفت ... و اندیشهٔ یار نازنینم بگرفت
گفتم بسر و دیده دوم بر در او ... اشکم بدوید و آستینم بگرفت

ربا عی

شب نیست که خونِ دلِ غمناک نریخت ... روزی نه که آبروی من پاک نریخت
یک شربتِ آب خوش نخوردم همه عمر ... تا یار ز راه دیده بر خاک نریخت

بی وصف تو ای سلسله پیوند بیانها
کوتاه ز دامان سخن دست زبانها

در وادی شوق تو نیابیم دلیلی
برخاسته زین مرحله چون گرد نشانها

یوسف صفتان در صف بازار نکوئی
از گرمی سودائی تو در بسته دکانها

آنها که بعقل از تو نشان می طلبیدند
پیراهن مهتاب نمودند کتانها

طاق ابروئی بتی افگنده از طاق دلم
چند روزی گوشهٔ محراب می باید گرفت

جائی امنی دلنشین بر ساحل این بحر نیست
خانه در کوچهٔ گرداب می باید گرفت

پرتو خورشید برق خرمن کیفیت ست
فیض خواهی صبح را در خواب میباید گرفت

صافدل در ناتوانی زندگانی میکند
همچو صبح از پهلوی پیری جوانی میکند

برنمی تابد گل این بوستان رنگ هوس
آرزو بر خاطر عاشق گرانی میکند

با خود حکایت از لب خاموش میکنم
خود نغمه می سرایم و خود گوش میکنم

عمریست مست عشقم و اوقات خویش را
صرف نصیحت خرد و هوش میکنم

فوجی چو خاک رهگذر از پا فتاده ام
با سایهٔ تو دست در آغوش میکنم

صبح ست و چمن مست ز بوی گل صد برگ
نرگس قدحی خورد بروی گل صد برگ

داغ جگرم تازه ز جام می زر دست
این لاله خورد آب ز جوی گل صد برگ

آگاه نباشد ز شکست قدح من
بر سنگ نخورد دست سبوی گل صد برگ

دارد سر همچشمی خورشید جمالت
خالی بود از مغز کدوی گل صد برگ

**فطرت** میر معز از سادات موسوی و از منصبداران عمدهٔ عالمگیر پادشاه بود مدتی خدمت دیوانی صوبهٔ بهار داشت تا آنکه در سنه ۱۱۰۱ نقد جان را بدیوان قضا واصل گردانید گاهی موسوی هم تخلص میکند این ابیات از وی ست ؎

بخط جام محضر کردم آخر پارسائی را
ز تار موج می شیرازه بستم جزو تقوی را

نقاب از چهره بردار و ز حیرت ساز خاموشم
چراغ خلوت آئینه کن منقار طوطی را

## رباعی

تا کی جگرم ز غصه خون خواهد شد روز و شبم اندوه فزون خواهد شد
روزم بخیال اینکه تا شب چه شود شب در غم آنکه روز چون خواهد شد

فائق نامش امینا بوده از خوشگویان خطه صفاهان ست منه

تا خیال لب او شمع شب تار من ست خواب شیرین نمک دیدهٔ بیدار من ست

فصیح اکبرآبادی میرزا نادرالزمان نام داشته و از مردم ممتاز بوده از وست

عمر بگذشت و نیاسود دل از ناله دمی کاروان رفت همان بانگ درا می آید
شد از دمیدن خط صید وحشی چشمش بدام سبزه توان کرد صید آهو را

فصیحی تبریزی عاشق پیشه بود و بعلوم رسمیه مناسبتی داشته از وی می آید

از سوز محبت چه خبر اهل هوس را این آتش عشق ست نسوزد همه کس را
کردم بداغ عاشقی ای دل نشان ترا کز من چو گم شوی بشناسم بآن ترا
بقدر طاقت خود هر دلی غمی دارد دل من ست که اندوه عالمی دارد

فیضان آقا ابراهیم شاهجهان آبادی شاگرد سالم کشمیری ست استعداد لائق و طبع فائق داشت و در فن موسیقی مهارت رائق در ۱۱۴۲ آهنگ مقام اصلی نمود ساز فکرش چنین نوا سنج است

شد چاک بسکه سینه ز زخم هوس مرا هر جا فتاد سایهٔ من شد قفس مرا
نصیبت گر بود همچون صدف رزق از سما ریزد چو قسمت نیست روزی از دهن چون سیا ریزد

فوجی میرزا محمد مقیم اصلش از خطهٔ شیراز ست چون همواره نوکری سپاه گری میکرد فوجی تخلص قرار داد فکری در کمال پختگی داشت مداح و ندیم مجلس خان زمان بهادر بود در اواخر شباب شوق زیارت حرمین شریفین دامنگیر او گشته رخصت گرفت و بعد ادای حج و عمره بوطن رفت و مدتی قلیل درین دار بیوفا مقیم مانده مسافر ملک بقا شد از نتائج فکر اوست

فائق
فصیح
فصیحی
فیضان
فوجی

بروز حشر فغانی ز باز پرس مترس    تو بیکسی و غریبی ترا که می پرسد
نسخهٔ سحر سامری کاغذ توتیا شود    گر بکرشمه سر دهی نرگس سرمه سائی را
غایت دستگیری ست آنکه چو طائر حرم    به کعبه ره دهی رند برهنه پائی را
دیوانهٔ ترا هوس عشق باغ نیست    در گلشنم مخوان که مرا این دماغ نیست
برما چگونه سایهٔ مهر افگند هما    کین استخوان سوخته درخورد زاغ نیست
من عاشقم مراست پریشانی دستم    معشوق را چه شد که حضور و فراغ نیست
زین انجمن فغانی دیوانه چون رود    یک لاله چون برنگ تو در هیچ باغ نیست
خوبی همین کرشمه و ناز و خرام نیست    بسیار شیوه هاست بتان را که نام نیست
شب ست و ما همه جویای می ایاغ کجاست    چه تیرگی ست درین انجمن چراغ کجاست
به بستر افتم و مردن کنم بهانهٔ خویش    بدین بهانه مگر آرمت بخانهٔ خویش
مقصود صحبت ست ز گل ورنه بوئی گل    انصاف گر بود ز صبا میتوان شنید
چه باشد عاشقی خود را بغمها مبتلا کردن    بصد خون جگر بیگانه را آشنا کردن
زگرد راه خوبان میفشاندم دامن تقوی    چه دانستم که خواهم روزی آنرا توتیا کردن
فغانی کمترین بازیست در عشق نکورویان    جفا از بیوفایان دیدن و نامش وفا کردن

**فکری** سید محمد جامه باف از عظام سادات مشهد مقدس ست بهند آمده و شوق نظم رباعی داشته تا آنکه بمیر رباعی شهرت یافته و در ۹۷۳ بعالم باقی شتافته از وی می آید رباعی

آنشوخ که جا در دل ناشاد گرفت    مانند زمانه خو به بیداد گرفت
آتش بجهان زدن ز آهم آموخت    خون ریختن از چشم ترم یاد گرفت

رباعی

چون گردش چرخ رامداری نبود    در رفتن و ماندن اعتباری نبود
خواهم که چنان روم که از رفتن من    بر خاطر ماندگان غباری نبود

خاک هستی همه بر باد فنا رفت ببین    آب فرعون چه شد و آتش نمرود کجاست
قربان آن تغافل و آن پرسشم که دوش    فریاد من شنیدی و گفتی فغان کیست
یارب ز سیل میکده طوفان رسیده باد    کنجی که خانقهش نام کرده اند
خاک بیزان ره فقر بجا سر نزوند    گویی این طائفه اینجا گهری یافته اند
در کمر بهله نه آن ترک پری رو زده بود    بیدلی دست هوس در کمر او زده بود
می نشینم پهلویش در بزم گر بستی مگر    سر بزانو یم نهد یا تکیه بر دوشم کند
چون وصل بتان قسمت عشاق نمودند    در طالع ما بوسه به پیغام نوشتند
وصلت چو عمر رفته میسر نمی شود    یکبار شد میسر و دیگر نمی شود
غمت مباد چه می پرسی از حکایت من    دل تو طاقت این گفتگو کجا دارد
شربت ذوق بران مردم بیدرد حرام    که بکیفیت معجون هلاهل نرسند
دامان فتنه بر زده از بهر قتل من    طفلی که از حجاب برخ آستین نهد
تو باده با دگران خور که بر لب من و سم    بس ست قطره خونی که از کباب چکد
رویت افروخت از عتاب امروز    طرفه گرم ست آفتاب امروز
شدیم خاک و لیکن ز بوی تربت ما    توان شناخت کزین خاک مردمی خیزد

فغانی

**فغانی** شیرازی طراح طرز تازه بیانی و معاصر ملا جامی ست مجذوب و صاحب حال بود و شعر او نزد مولوی درجه قبول و استحسان یافت مرشد مهوسان کیمیا طلب ست نقد عمر گرامی ببازار تلاشش صرف کرد وحشی و عرفی و ثنائی و رکنا مسیح و شفائی متتبع طرز او یند و میر اصحاب اند کی آن شیوه را تغییر داده اجتهاد بطرز خاص نمود مشهور بباباً فغانی ست و امیر کشور سخندانی بتقرب سلطان یعقوب تبریزی مخصوص بود بعد فوتش بجانب ابیورد رفت و در شرب خمر ولوعی پیدا کرده و در پایان عمر بمشهد مقدس شتافته موفق بتوبه و انابت شد و در سنه ۹۲۵ عنان سفر بملک جاوید تافت آزوی می آید

| | |
|---|---|
| حسنی تمام داده ام آن ماه پاره را | سه کرده ام بنور توجه ستاره را + |
| سر و سودای تو نگذاشت دل و دین ما را | عشق وزدی ست که با خانه برد کالا را |
| آزرده دلان درخم امید تمانند | مرغان بهشتی نشناسند قفس را |
| خالی نکنیم ساغر از می | در مذهب ما خلا محال ست |
| دلم از داغ تازه می سوزد | باز در خانه آتش افتاده ست |
| فیضی از آسمان منال که او | از تو آشفته روزگار تر ست |
| مشکل که سیل دیده بگردش در آورد | طوفان نوح می طلبد آسیای ما |
| کعبه را ویران مکن ای عشق کانجا یکنفس | گه گهی پس ماندگان عشق منزل میکنند |
| ای عشق رخصت ست که از دوش آسمان | بر دوش خود نهم علم کبریای تو |
| تا چند دل بعشوهٔ خوبان گرو کنم | این دل بسوزم و دل دیگر ز نو کنم + |
| گر سیه این چنین شود چشم تو بر هلاک ما | از پس مرگ عاشقان سرمه کنند خاک ما |
| در هوس شکر لبی فیضی خسته داد جان | روح قدس به بین که شد واسطهٔ هلاک ما |
| خال سیاه گشتهٔ آن نرگس مستانه را | کس نمیداند به پیش مرغ بسمل دانه را |
| گر بدانی قدر لذت یکتائی را | بد و عالم ندهی گوشهٔ تنهائی را |
| هست هر ذره از ریگ روان مجنونی | که ز سر کرده قدم بادیه پیمائی را |
| فیضی احسنت از ین عشق که دوران امروز | گرم دارد ز تو هنگامهٔ رسوائی را |
| کدام ساقی بدست گرم خون ریز ست | که بوی می بدماغم ز بوی خون کم نیست |
| امشب وداع یار ز مرگم علامت ست | شام وداع نیست که صبح قیامت ست |
| دل بخوی تو گرفتار و تو بی پروا ست | از کبابم خبر می گیر که آتش تیز ست |
| دل خوبان شهر مائل تست | سنگ آهن ربا مگر دل تست |
| دل من در کف طفلی ست که از بیخبری | بلبلش مرده بکنج قفسی افتاده ست |

شعر او رونق بازار گلرخان می شکند در حمد گوید ؎

فکر تو بدل خیال بگداخت — اوج تو ز مرغ بال بگداخت
دانا که سخن بکنه او لبست — بر کنگر شعله تار مو لبست
این مرحله گرچه دلنشین ست — هشدار که بادش آتشین ست

و در نعت گوید ؎

آن مرکز دور هفت جدول — گرداب نشین موج اول
خاکی و بر اوج عرش منزل — امی و کتاب خانه در دل

دیوانش بی مزه اما متضمن اصناف شعر ست و در حین تحریر این جریده حاضر چند بیت از غزلیات او فرا گرفته شد ؎

نماند گریهٔ شب وصل بیقراران را — سهیل طلعت آن ماه بر دباران را
خبر برید شب عید پیر مصطبه را — که راست میکنم امشب قصور هی شبه را
با قامتش سری ست من تیره بخت را — مانند هندوی که پرستد درخت را
تنهانه سینه ام ز تف اضطراب سوخت — در دل شکیب خون شد و در دیده خواب سوخت
فیضی کجا و قطع نظر از بتان هند — از کافر آفتاب پرستی نمیرود
اگر سری نکشم سوی بیخودی چکنم — مرا ز همدمی خود ملال میگیرد
مژگان مپوش چون قدم از دیده میکنی — مردان ره برهنه نهادند پای را
آنچه بفیضی نظر دوست کرد — مشکل اگر دشمن جانی کند

رباعی

بر ما چه زبان اگر صف اعدا زد — مشتی خاشاک لطمه بر دریا زد
ما تیغ برهنه ایم در دست قضا — شد کشته کسیکه خویش را بر ما زد
ریخته خون جگر از چشم ما — کل اناء یترشح بما فیه

فسونی یزدی سیدی قصه خوان بود طبعش بشعر مناسب افتاده در سلک ملازمان اکبر پادشاه انتظام داشت این شعر از وست ؎

کرد تعظیم فسونی بغریب دگران — ورنه آن بی سروپا لائق تعظیم نبود
کشتهٔ غمزهٔ جانان ننهد چشم بهم — دم آخر شده حیران برخ قاتل خویش
مردم از غم سخن از رفتن خود چند گفتی — این نه حرفی ست که گویی و شکرخند کنی
بعد از هزار وعده که یکبار رو نمود — آن هم زبیم غیر زمانی نبود و رفت

فسونی محمود بیگ شاعر افسون طراز خطهٔ شیراز ست اما در تبریز نشو و نما یافته و از ملازمان شاه عباس ماضی بوده و بهند آمده در سلک ملازمان اکبری مندرج گردیده بعده در ملازمت شاهزاده پرویز بن جهانگیر شاه در بلدهٔ الهآباد در ۱۰۲۷ھ جادهٔ بادیهٔ عدم در نوردید دیوانش متداول ست ؎

خواب راحت شد از آن دیده که دیدن دانست — رفت آسایش از آن دل که طپیدن دانست
دلم از گرمی خوبان دگر میماند — غنچهٔ را که بزور نفسش بگشایند

فیضی اکبرآبادی طوطی هند سخن گستری ست و ملک الشعراء درگاه اکبری در طبقهٔ سلاطین تیموریه اول کسیکه باین خطاب تحصیل مباهات نمود غزالی مشهدی ست که از پیشگاه اکبر باین خطاب نامور گردید و بعد رسیدن آواز صحرائی فنا بمرغزار بقا شیخ فیضی باین لقب بلند آوازه گشت و در عهد جهانگیر طالب آملی و در زمان شاهجهان ابوطالب کلیم همدانی باین خطاب سکهٔ تفاخر در آفاق زد فیضی ملک قمی و ظهوری را دیده و صحبت هم گیر افتاده شیخ عبدالقادر بدایونی در منتخب التواریخ بذکر شعراء ترجمهٔ او مفصل نوشته و سخت بد گفته و حق بجانب او ست تاریخ وفاتش خالد فی النار ست اما میرزا صائب ورا بخوبی یاد کرده و گفته ؎

این آن غزل که فیضی شیرین کلام گفت — در دیده ام خلیده و در دل نشسته

کتاب نلدمن چهار هزار و دویست بیت ست هر بیتش طعنه بر بیت ابروی خوبان میزند و هر

گردون درکینه میزند جور نگر ... جانان غم دل نمیخورد طور نگر
مطرب حرفی نمیزند حال به بین ... ساقی قدحی نمیدهد دور نگر
شور بلبل میدهد یاد م که مستی پیشه کن ٭ ... عکس گل در آب میگوید که می در شیشه کن
اوقات عمر بسکه بغفلت گذشته ست ... شرمندگی ز صورت دیوار می کشم
گداز دماه را آخر تمنائی ضیا کردن ... به پیش چون خودی سخت ست عرض مدعا کردن
نیفشانم بروی بستر او گل ازان ترسم ... که سازد گردش رنگ گلی از خواب بیدارش
با ما بگردشی چکند روزگار ها ... ما دیده ایم گردش چشم تو بارها
آن فرصتی نبود که خاری ز پا کشم ... در پای من ز گرم روی سوخت خارها
مشاطه سرمه میکشد آن چشم مست را ... تا بیشتر سیاه کند روزگار من
عمرم بسر رسید و لبسویم گذر نکرد ... شد موسم خزان و نیامد بهار من
نظر کن از شگاف سینه تا داغ جگر بینی ... توان از رخنهٔ دیوار کردن سیر باغ من
گر شب دوش بطول از غم آغوش گذشت ... لیک زلف سیهش آمد و از دوش گذشت
نه همین شمع بسر کرد کف خاکستر ٭ ... شب هم از ماتم پروانه سیه پوش گذشت
تماشی برگ گل و آن عذار آل یکی ست ... ز هر چه جلوه کند حسن را مآل یکی ست
من ازره ام چه منت احسان کس کشم ... پایم اگر ز پیش رود باز پس کشم

**فرعی** قزوینی بکسب عطاری قیام داشته و عطر سخن از گلبن فکر چنین میچکانید ؎

درفراقت زان نمی میرم که ناید بر لبت ... کان ستم نادیده روزی چند با هجرم نساخت

**فضل علیخان** ایران زاست در عصر فرخ سیر دیوان صوبهٔ لاهور بود و در عهد محمد شاه منصب چهار هزاری داشت در تاریخ قدوم آصفجاه بدهلی گفته ؎

صد شکر که ذات دین پناهی آمد ... رونق ده ملک بادشاهی آمد
تاریخ رسیدنش بگوشم هاتف ... گفت آیت رحمت الٰهی آمد

آنکه در رفتن شتاب تیر دارد عمر تو ‌‌‌‌ چون کمان بهر که میسازی منقش خانه را

فارغی

فارغی سید شیرازی برادر شاه فتح الله یکمرتبه بهندوستان آمد در جفر و اعداد صاحب استعداد بی نظیر است و منظور نظر بیر نمان گردید و آخر سر داکبر شاه لازم گرفت از وست ؎

در حیرتم ز ساقی بکار است خود ای اجل ‌‌‌‌ نتوان ز درد انتظار تو هم پیش از این نشست

هر سنگ کز برای توام دشمنان زنند ‌‌‌‌ گر دارم و تحفه بر دوستان برم

فهمی

فهمی میر شمس الدین کرمانی در علوم ریاضی دستگاهی عالی داشته و در عهد سلطان محمد بمنصب صدارت رسیده این رباعی وقت رحلت گفته رباعی

خواهیم ازین جهان فانی رفتن ‌‌‌‌ در زیر لحد بناتوانی خفتن

در گوش زمین زبیوفائی فلک ‌‌‌‌ حرفی بزبان بی زبانی گفتن

فهمی

فهمی کاشی کرباس فروش بود و در شاعری مشار الیه بزیارت عتبات عالیات موفق گشته آز وست ؎

قانع بخیالی شدم از دیدن رویت ‌‌‌‌ بی منت پا میگذرم از سر کویت

فهمی

فهمی طهرانی سفر کرده و جهاندیده و بهندوستان آمده و بولایت رفته طبع نظمی داشت از وست

دل را باحتمال بپایش دهم قرار ‌‌‌‌ هر چند این محال میسر نمی شود

فهمی

فهمی سمرقندی خوش طبع بود بهند آمده و بولایت برگشته آز وست ؎

تا خاصیت باده بمن پیر مغان گفت ‌‌‌‌ از توبه پشیمان نچنانم که توان گفت

ز موی عنبرین چون بر تنش پیراهنی دیدم ‌‌‌‌ لباس کعبه اش پنداشتم بر خویش پیچیدم

فایض

فایض ملا محمد نصیرا بهری مورد فیض واهب و شاگرد رشید میرزا صائب ست نخست در مدرسه جزو کشی نموده فی الجمله بتحصیل مقدمات علمیه پرداخت اطوار عجیبه داشت و در مجلس آرائی منفرد بی نظیر است از یاران علی حزین بود و نود سال عمر یافت در ایام محاصرهٔ اصفهان در سنه ۱۱۳۴ باجل طبیعی درگذشت این چند گهر از کان طبع اوست ؎

## رباعی

دوش از سر لطف بنده پروردن خویش | بنمود طریق مردمی کردن خویش
جرمم همه عفو کرد و دستم بگرفت | خندان خندان فگند در گردن خویش

## رباعی

تا چند نهی بر دل خود غصه و درد | تا جمع کنی سیم سفید و زر زرد
زان پیش که گردد نفس گرم تو سرد | با دوست بخور که دشمنت خواهد مرد

فرخی سیستانی رستم سیستان سخن ست و یل میدان این فن رشید وطواط گفته فرخی در عجم همچو متنبّی در عرب ست مداح ناصر الدین چغانی حاکم بلخ بود در جائزهٔ قصیده چهل و دو اسپ بخشید این بیت ازان قصیده ست ؎

چون تو از بهر تماشا بر زمینی بگذری | هر گیاهی زان زمین گردد زبان افتخار

سپس بدرگاه سلطان محمود پیوست و جاهی عظیم یافت پیوسته بست غلام با کمرهای زرین عقب او سوار میشدند ٭

فطرتی کشمیری صاحب فطرت بود و بلند فکرت در جایزه این دو بیت از اکبر پادشاه دوازده هزار روپیه انعام یافت ؎

قسمت نگر که در خور هر جوهری عطاست | آیینه با سکندر و با اکبر آفتاب
او کرد گر معاینهٔ خود ز آینه | این میکند مشاهدهٔ حق در آفتاب

و نزد صاحب صبح صادق این هر دو بیت از مظهری ست لیکن روایت نخستین قوی تر ست

فروغی از روشن ضمیران خطهٔ کشمیر و عندلیبان این گلشن جنت نظیر ست در صفت شاهجهان آباد و باغ حیات بخش مثنوی دارد ازوی می آید ؎

گر دولت آرزو کند آن گهر یگانه را | رقص کنان بآب ده همچو حباب خانه را
لاله را هم با چمن دل صاف نیست | ما دل یاران عالم دیده ایم

تو رفتی و نمک خوان دگران شده — کباب دل شد ازین میزبان نوازیها
آز بس خیال من شده لبریز جلوه اش — هر جا که سر بسجده نهم نقش پای اوست
یار آمد آنزمان بر سر که در تن جان نماند — بخت شد بیدار هنگامیکه ما را خواب برد

## حرف الفاء

فردوسی

فردوسی از دهاقین طوس بود باغبانی فردوس نام باغ ساخته عمید والی طوس میکرد لهذا فردوسی تخلص گرفت اقدم فصحا و اول رسل ثلاثه شعراست فحل استادان این فن و صندید ماهران سخن بود بامر سلطان محمود غزنوی شاهنامه نظم کرد چون سلطان بوجه رفض در صلهٔ او کوتاهی کرد وی هجو سلطان نمود و گفت بیت

درختی که تلخ است او را سرشت — گرش بر نشانی بباغ بهشت
ور از جوی خلدش بهنگام آب — به بیخ انگبین ریزی و شهد ناب
سر انجام گوهر بکار آورد — همان میوهٔ تلخ بار آورد

گویم انگبین و شهد یکیست پس احد هما حشو باشد قبرش در طوس است و وفاتش در سنه یازده باشانزده و چهار صد هجریست نظامی گنجوی خود را تلمیذ او می پسند دو زلالی خود را غلام نظامی میگیرد و شک نیست که زبان گبران را خوبتر می شناخت و بمدح مجوسیان چنانکه باید بپرداخت

ولنعم ما قیل بیت

دلش گبر و جان گبر و گبری زبان — ز گبران بگبری زبان قصه خوان

محمد صادق القا گفته که فردوسی این بیت بی مثل نوشته است بیت

بر سنبل چشمش یکی خال بود — که چشم خودش هم بدنبال بود
بهم بست مور الصد پیچ و تاب — گره داد شب را بپیش آفتاب
بیا بگو ہی که پرویز از زمانه چه خورد — برو بپرس که کسری ز روزگار چه برد
گر او گرفت ممالک بدیگران بگذاشت — ور این نهاد خزائن بدیگران بسپرد

**غنیمت** محمد اکرم پنجابی مفتی زاده قصبهٔ کنجاه از متعلقات گجرات شاه دولا بود در عهد عالمگیر پادشاه بخدمت نواب مکرم خان بسر می برد صیاد آهوان معانی تازه بست و دام گستر معانی بی اندازه نیرنگ عشق مثنوی او شهرت و قبول تام دارد و در چستی عبارت و نزاکت اشارت فایق بر مثنویات شعراء نامدار است ترکیب دلنشینش معجون مفرح خاطر نازک خیالان است و تضمین نمکینش عزیز دلهای آشفته حالان سرخوش در تذکرهٔ خود چه حرف خوش گفته که غنیمت از خاکیان هند غنیمت است در اواخر مائه حادی عشر نقد حیاتش غنیمت دست اجل گردید دیوانی هم سوای انشا و مثنوی دارد این چند بیت از انجاست

نگردد قطع هرگز جادهٔ عشق از دویدنها
که می بالد بخود این راه چون تاک از بریدنها

بیا در داغهای کهنهٔ دل دار تماشائی
بود طاوس اسیر چمن برگشته دیدنها

چشم پر زور و طاقت زیر دست افتاده است
همچو موج از خود بکار من شکست افتاده است

طاقت برخاستن چون گرد نما کم نماند
خلق میداند که میخور دست مست افتاده است

کرده ام از مهر لب نقد بیانها در گره
بسته ام چون غنچهٔ سوسن زبانها در گره

ز خلق آزرده گشتم دیدنش در خویش حاصل شد
غبار خاطر آخر توتیائی دیدهٔ دل شد

جنونم کرده گل از گردش چشم دلارامی
بچوب گل نمی ماند حلاجم چوب بادامی

گهی بصلح درآید گهی بجنگیها
مگر ز چشم بیاموخت این دورنگیها

درین بساط بود بی سبب حریفان را
بسان مهرهٔ شطرنج خانه جنگیها

باین شوخی ندیدم رنگ اشک هیچ محزونی
تو در دل بودهٔ ظالم نهانا کردهٔ خونی

بوسهٔ بی ادبم آنقدر آورد هجومم
که لب لعل ترا فرصت دشنام نداد

نظر بروی که شد آشنا که میگردد
بگرد خویش چو گرداب دیدهٔ تر ما

از بسکه نازکست قد دلربای او
گل شیشهٔ شکسته بود زیر پای او

مستم از آن نگاه که آید بروز حشر
بوی شراب از دهن دادخواه او

جنون الفت ہمچو خودی دار و تماشا کن — شکست صد دل از رنگ جبش پیداست پنداری
بلب چہ خیز دار انگیز وعدہ ہای وفا — بدل شکست جفائی کہ داشتی داری
تو کی ز چہ پشیمان شدی چہ میگوئی — دروغ راست نمائی کہ داشتی داری
عتاب و مہر تو از ہم شناختن نتوان — خرد فریب ادائی کہ داشتی داری
خراب بادۂ دوشینہ حسرت گردم — ادای لغزش پائی کہ داشتی داری
بکردگار نگر دیدی و ہمان بفسوس — حدیث روز جزائی کہ داشتی داری
جہانیان ز تو برگشتہ اند گر غالب — ترا چہ باک خدائی کہ داشتی داری
غالب ہوای کعبہ بسر جا گرفتہ است — رفت آنکہ عزم خلخ و نوشاد کردمے
از سینۂ من کہ قلزم خون دست — جز تیر تو کس جان بسلامت نبرد

رباعی

آن مرد کہ زن گرفت دانا نبود — از غصہ فراغتش ہمانا نبود
دارد بجہان خانہ و زن نیست درو — نازم بخدا چرا توانا نبود

رباعی

ای آنکہ براہ کعبہ روئی داری — نازم کہ گزیدہ آرزوئی داری
زینگونہ کہ تند میخرامی دانم — در خانۂ زن ستیزہ خوئی داری

رباعی

بازی خور روزگار بودم ہمہ عمر — از بخت امیدوار بودم ہمہ عمر
بنیاد یقین مگر نبود ماندم ہمہ جا — بی وعدہ در انتظار بودم ہمہ عمر

رباعی

تا چند بہنگامہ سلامت باشے — تا چند بہ تمکنش اقامت باشے
گفتی کہ نباشد شب غم را سحری — حیف است کہ منکر قیامت باشی

بجرم آنکه در مستی بپایان برده ام عمری
بکوی میفروشان در خمارم میتوان کشتن

تغافلهای یارم زنده دارد ورنه در هوش
بجرم گریهٔ بی اختیارم میتوان کشتن

جفا بر چون منی کم کن که گر کشتن هوس باشد
بذوقِ مژدهٔ بوس و کنارم میتوان کشتن

بیا بر خاک من گر خود گل افشانی روا نبود
بباد دامنی شمع مزارم میتوان کشتن

منت معذور دارم لیکن ای نامهربان آخر
بدین جان و دل امیدوارم میتوان کشتن

فرجام سخن گوئی غالب بتو گویم
خون جگر ست از رگ گفتار کشیدن

رشک سخنم چیست نه شهد هوس ست این
تلخی بسر جوش گداز نفس ست این

ای ناله جگر در شکن دام میفشان
سرمایهٔ آرایش چاک قفس ست این

تقوی اثر چند بعمر دگر ستش
نازم می بیغش چه بلا زود رس ست این

لب بر لب دلبر نهم و جان بسپارم
ترکیب یکی کردن صد ملتمس ست این

خجل ز راستی خویشش میتوان کردن
ستم بجان کج اندیش میتوان کردن

تو جمع باش که ما را درین پریشانی
شکایتی ست که با خویش میتوان کردن

سر از حجاب تعین اگر برون آید
چه جلوها که بهر کیش میتوان کردن

اگر بقدر وفا میکنی جفا حیف ست
بمرگ من که ازین بیش میتوان کردن

چه مزد سعی دهم مژدهٔ سکون خواهد
ز بوسه پا بدرت ریش میتوان کردن

لب دوختم ز شکوه ز خود فارغم شمرد
نشناخت قدر پرسش پنهان شناختن

نازم دماغ ناز ندانی ز سادگی ست
کشتن بظلم و کشتهٔ احسان شناختن

رنج قضا ست همت آسان گذار ما
قهر خدا ست خاطر مشکل پسند تو

ای مرگ مرحبا چه گرانمایه دلبری
چشم بد از تو دور نکویان سپند تو

غالب سپاس گوئی که ما از زبان دوست
می بشنویم شکوهٔ بخت نژند تو

دیده میگرید زبان می نالد و دل می طپد
عقدها از کار غالب سر بسر وا کرده

گیرم که با فشاندن الماس نیرزم      مشتی نمک سوده بزخم جگرم ریز
سبوچه دهمت هر سحر ز می غالب ؛      خدای را ز سر کوچه مغان برخیز
ز لکنت می تپد نبض رگ لعل گهر بارش      شهید انتظار جلوهٔ خویش ست گفتارش
غالب ز جفای نفس گرم چه نالے .      پندار که شمع شب تنهائی خویشم
سوخت جگر تا کجا رنج چکیدن دهم      رنگ شو ای خون گرم تا بپریدن دهم
تا بکی صرف رضاجوئی دلها باشم      فرصتم باد کزین پس همه خود را باشم
گاه گاه از نظرم مست وغزلخوان بگذر      ورنه بر عهدهٔ من نیست که رسوا باشم
هوش پرکار کشائی ورق بیخبری ست      گم شوم در خود و در نفس تو پیدا باشم
حسرت روئ ترا جور تلافی نکند      از تو آخر بچه امید شکیبا باشم
دگر نگاه ترا مست ناز میخواهم      حساب فتنه ز ایام باز میخواهم
گذشتم از گله در وصل فرصتم بادا      زبان کوته و دست دراز میخواهم
زمانه خاک مرا در نظر نمی آرد      ز نقش پای تواش سرفراز میخواهم
وکیل غالب خونین دلم سفارش نیست      بشکوهٔ تو زبان را مجاز میخواهم
ز وعده دوزخیان را فزون نیازارند      توقعی عجبی ز آه آتشین دارم ؛
جواب خواجه نظیری نوشته ام غالب      خطا نموده ام و چشم آفرین دارم
بیا که قاعدهٔ آسمان بگردانیم      قضا بگردش رطل گران بگردانیم
گهی بلابه سخن با ادا بسیامیزیم      گهی ببوسه زبان در دهان بگردانیم
نهیم شرم بیکسوی و باهم آویزیم      بشوخیی که رخ اختران بگردانیم ؛
اگر بر خود نمی بالد ز غارت کردن هوشم      مراو را از چه دشوار ست گنجیدن در آغوشم
مرنج از وعدهٔ وصلی که با من در میان دارے      که خواهد شد بذوق وعدهٔ دیگر فراموشم
جنون مستم بفصل نوبهارم میتوان کشتن      صراحی برکف وگل در کنارم میتوان کشتن

مردن و جان بتمنای شهادت دادن
هم ز اندیشهٔ آزردن بازوی تو بود

هست تفاوت بسی هم ز رطب تا نبید
لذت دیگر دهد بوسه چو دشنام شد

می بزها دکن عرض که این جوهر ناب
پیش این قوم بشوربایهٔ زمزم نرسد

هرچه بینی بجهان حلقهٔ زنجیری هست
هیچ جانیست که این دائره باهم نرسد

باید ز می هر آینه پرهیز گفته اند
آری دروغ مصلحت آمیز گفته اند

پرده داران به نی و ساز فشارش دادند
ناله میخواست که شرح ستم ناز دهد

هر نسیمی که ز کوی تو بخاکم گذرد
یادم از ولولهٔ عمر سبک تاز دهد

بجنگ تا چه بود خوی دلبران کاین قوم
در آشتی نمک زخم دلفگار انند

نه زرع و کشت شناسند نی حدیقه و باغ
ز بهر باده هوا خواه ابر و باران اند

ز وعده گشته پشیمان برای رفع ملال
امیدوار بمرگ امیدوار انند

ز روی خویش و منش نور دیدهٔ آتش
برنگ و بوی جگر گوشهٔ بهار انند

نازم فریب صلح که غالب ز کوی تو
ناکام رفت و خاطر امیدوار برد

داغ دل ما شعله فشان ماند به پیری
این شمع شب آخر شد و خاموش نکردند

خیال یار در آغوشم آنچنان بفشرد
که شرم امشبم از شکوه های دوش آمد

فدای شیوهٔ رحمت که در لباس بهار
بعذرخواهی رندان باده نوش آمد

بجان نوید که شرم از میانه هم رفت
بعیش مژده که وقت وداع هوش آمد

مپرس وجه سواد سفینها غالب
سخن بمرگ سخن رس سیاه پوش آمد

تا دگر زخم بناسور توانگر گردد
هدیه از کف الماس فشانی بمن آر

گیرم ای بخت هدف نیستم آخر گاهی
غلط انداز خدنگی ز کمانی بمن آر

یارب این مایه وجود از عدم آوردهٔ تست
بوسهٔ چند هم از کنج دهانی بمن آر

دل را ز غم گریهٔ بیرنگ بجوش آر
اجزای جگر حل کن و در چشم ترم ریز

بیتو گر زیسته ام سختی این ذره دلسنج
بگذر از مرگ که وابسته بهنگامی هست

شعر غالب نبود وحی و نگوییم ولے
تو و یزدان نتوان گفت که الهامی هست

گیرم ز داغ عشق تو طرفی نبست دل
اینم نه بس بود که جگر روشناس کیست

لرزم بکوی غیر ز بیتابی نسیم ٭
کاندر امید واری بوی لباس کیست

گیرم که رسم عشق من آورده ام بدهر
ظلم آفریدهٔ دل حق ناشناس کیست

صحن چمن نمونهٔ بزم فراغ تو ٭
باد سحر علاقهٔ ربط حواس کیست

آنکه بی پرده بصد داغ نمایانم سوخت
دیده پوشید و گمان کرد که پنهانم سوخت

بختم ندهد کام دل غمزده غالب
گوئی لب یارست که در بوسه لئیم ست

غالب اگر نه خرقه و مصحف بهم فروخت
پرسد چرا که نرخ می لعل فام چیست

رضوان چو شهد و شیر بغالب حواله کرد
بیچاره باز داد و می مشکبو گرفت

به بند پرسش حالم نمیتوان افتاد
توان شناخت ز بندی که بر زبان افتاد

من آن نیم که بتانم کنند دلجوئی
خوشم ز بخت که دلدار بدگمان افتاد

حدیث می بدف و چنگ درمیان آریم
کنون که کار بشیخ نهفته دان افتاد

بکوی یار ز پا افتم و کنم فریاد ٭
بدان دریغ که دانند ناگهان افتاد

غریبم و تو زبان دان من نهٔ غالب
به بند پرسش حالم نمی توان افتاد

مژدهٔ صبح درین تیره شبانم دادند
شمع کشتند و ز خورشید نشانم دادند

رخ کشودند لب هرزه سرایم بستند
دل ربودند و دو چشم نگرانم دادند

برقی بفشار آرم و ابری بتراوش
زان دشنه که اندر کف جلاد بخندد

هفت آسمان بگردش و ما درمیانه ایم
غالب دگر مپرس که بر ما چه میرود

دوش کز گردش بختم گله بر روی تو بود
چشم سوی فلک و روی سخن سوی تو بود

دوست دارم گرهی را که بکارم زده اند
کاین همانست که پیوسته در ابروی تو بود

ما با تو ایم و با تو نهٔ ما چه ماجرا ... آخر تو و چند آنکه جهانی گواه کیست
بیخود دلم بوقت ذبح طپیدن گناه من ... دانسته دشنه تیز نکردن گناه کیست
ظالم تو و شکایت عشق این چه ماجراست ... باری بمن بگو که دلت دادخواه کیست
در خود نگر که هست جلوهٔ برق عتاب تو ... این تیرگی بطالع مشت گیاه کیست

گر نمک سود کنی زخم دلم ... سود زخمست زیان نمک ست
ناز سرمایهٔ دیگر ز تو یافت ... نمک خوان تو خوان نمک ست

بخود رسیدنش از ناز بسکه دشوارست ... چو ما بدام تمنای خود گرفتارست
غمم شنیدن و نخوت بخود فرو رفتن ها ... خوشا فریب ترحم چه ساده پرکارست
ز آفرینش عالم غرض جز آدم نیست ... بگرد نقطهٔ ما دور هفت پرکارست

نازم نگه شرم که دلها ز میان برد ... زانسان که خود آن چشم فسونساز ندانست
همدم که ز اقبال نوید اثرم داد ... اندوه نگاه غلط انداز ندانست

سرگرمی خیال تو از ناله باز داشت ... دل پاره آتشی ست که دودش نمانده است

ز گلفروش ننالم که ز اهل بازارست ... تپاک گرمی رفتار باغبانم سوخت
بذوق خلوت ناز تو خواب گشت تنم ... قضا بعربده در چشم پاسبانم سوخت

وجود او همه حسن ست و هستیم همه عشق ... به بخت دشمن و اقبال دوست سوگندست
به بیم آنکه مبادا بمیرم از شادی ... نگوید ار چه بمرگ من آرزومندست

پیوسته دهد بادهٔ ساقی نتوان خواند ... همواره تراشد بت و آذر نتوان گفت
آن راز که در سینه نهانست نه وعظ است ... بر دار توان گفت و بمنبر نتوان گفت

کشته را رشک کشتهٔ دگرست ... من و زخمی که بر دل از جگرست
قفس و دام را گناهی نیست ... ریختن در نهاد بال و پرست

بر دل نازک دلدار گرانی نکند ... خواهش ما که جگر گوشهٔ ابرامی هست

طول سفر شوق چه پرسی که درین راه
چون گرد فرو ریخت صدا از جرس ما

حوران بهشتی که ندارند گلابی
بر خویش فشانند گداز نفس ما

ندانم تا چه برق فتنه خواهد ریخت بر هوشم
تصور کرده ام بگسستن بند نقابش را

چه دود دل چه موج رنگ سر بر زده از هستی
خیالم شانه باشد طرهٔ خواب پریشان را

بشبها پاس ناموست ز خویشم بدگمان دارد
ز شور ناله می ریزم نمک در دیدهٔ دربان را

رسید نهای منقار هما بر استخوان غالب
پس از عمری بیادم داد راه و رسم پیکان را

بسکه غم تو بوده ست تعبیه در سرشت ما
نسخهٔ فتنه می برد چرخ ز سرنوشت ما

دل تاب ضبط ناله ندارد خدای را
از ما مجوی گریهٔ بی هایهای را

مردم ز فرط شوق و تسلی نمی شوم
یارب کجا برم لب خنجر ستای را

غالب بریدم از همه خواهم که زین سپس
کنجی گزینم و بپرستم خدای را

ای لذت جفای تو در خاک بعد مرگ
با جان سرشته حسرت عمر دوباره را

چشم بر تازگی شور جنون دوخته ست
در خزان بیش بود مستی دیوانهٔ ما

ندمد بوی کباب از نفس غیر و خوشم
می شناسم اثر گرمی پنهان ترا

عالم آیینهٔ راز ست چه پیدا چه نهان
تاب اندیشه نداری بنگاهی دریاب

داغ ناکامی حسرت بود آیینهٔ وصل
شب روشن طلبی روز سیاهی دریاب

چون کشد می کشدم رشک که در بزم ز جام
از لب خویش اگر بوسه رباید چه عجب

جلوه در هم و پیراهن چاکش نگرید
اگر از ناز بخود هم نگراید چه عجب

بذکر مرگ شبی زنده داشتن ذوقی ست
گرت فسانهٔ غالب شنیدنست مخسپ

عمر کیست که می میرم و مردن نتوانم
در کشور بیداد تو فرمان قضا نیست

جنت نکند چارهٔ افسردگی دل
تعمیر باندازهٔ ویرانی ما نیست

در گرد ناله وادی دل رزمگاه کیست
خونی که میدود بشرائین سپاه کیست

وچهار بیت ست و هر یک از روی شوخی تاثیر و خوبی تقریر پیرایهٔ گلوی سنبل و آویزهٔ گوش دل ست لفظ غریب تاریخ ولادت اوست وفاتش در سنه ۱۲۰۵ بوده تتبع کلام ظهوری و عرفی شیوهٔ مرضیهٔ اوست و استفاده از سخن طالب و حزین راه و رسم دیرینهٔ او و بنابر التزام چند گوهر شاهوار از صدف طبع او درینجا بسلک بیان کشیده می آید ہ

خاموشی ما گشت بدآموز بتان را — زین پیش وگرنه اثری بود فغان را
در طبع بهار این همه آشفتگی از چیست — گوئی که دل از بیم تو خون گشته خزان را
بر طاعتیان فرخ و بر عشرتیان سهل — نازم شب آدینهٔ ماه رمضان را
فرمان درد تا چه روائی گرفته ست — صد جا چو نی بناله کمر بسته ایم ما
هر جاست ناله همت ما حق گزار اوست — حرزی ببال مرغ سحر بسته ایم ما
بیک دو شیوه ستم دل نمی شود خرسند — بمرگ من که بسامان روزگار بیا
هلاک شیوهٔ تمکین مخواه مستان را — عنان گسسته تر از باد نوبهار بیا
بهانه جوست در الزام مدعی شوقت — یکی برغم دل ناامیدوار بیا
وداع و وصل جداگانه لذتی دارد — هزار بار برو صد هزار بار بیا
رواج صومعه هستیست زینهار مرو — متاع میکده مستیست هوشیار بیا
بر نمی آید ز چشم از جوش حیرانی مرا — شد نگه زنار تسبیح سلیمانی مرا
وه که پیش از من بپابوس کسی خواهد رسید — سجدهٔ شوقی که می بالد به پیشانی مرا
بنگینی شد عیان از شیوهٔ عجز اضطرار ما — ز پشت دست ما باشد قماش روی کار ما
نشستن بر سر راه تحیر عالمی دارد — که هر کس میرود از خویش میگردد دوچار ما
نهال شمع را بالیدن از کاهیدن ست اینجا — گداز جوهر هستی ست غالب آبیار ما
اجازت داد بیش یکدو حرف از درد دل گفتم — پس از دیری که بر خود عرضه دادم داستانی را
حیرانی ما آئینهٔ شهرت یارست — شد جاده بکویش نفس باختهٔ ما

دلِ خونین مبادا دور زان گلگون قبا افتد  شرر میرد دمی کز آتش سوزان جدا افتد

غضنفر

غضنفر حسین واسطی بلگرامی شاگرد صلح نعمت در فارسی و عربی استعداد ی مناسب داشت در ۱۲۲۳ھ بعالم بقا خرامید آز وست

چون دو دجا بچشم کند گریه آورد  تا خط عنبرین تو دیدم گریستم
تسینه داغ تو پوشیده می برم در خاک  باین امید که شمع مزار خود باشم

غالب

غالب میرزا اسدالله خان دهلوی مخاطب بنجم الدوله دبیر الملک نظام جنگ بهادر از سخنوران نامی شاهجهان آباد و صاحب قوت فکر خداداد ست موجد مبانی خوش و مخترع معانی دلکش شیر بیشه سخن پروری شهریار مصر معنی گستری در نثر و نظم طرز خاص دارد و تراکیب دلنشین ابداع می نماید بسیاری از معاصرانش قائل بکمال او در نثاری و نظامی اند و جمعی از اقران بر طرز و ادای کلام او اعتراضات کرده اند چنانچه از ملاحظهٔ قاطع برهان و ساطع برهان چون صبح روشن میشود اما شک نیست که قدرت او بر اصناف سخن از نثر و نظم بیش از دیگران ست قصاید و مثنویات و غزلیات و رباعیات دارد اما مخالص قصاید خوب واقع نشده و قصیده بهتر از غزل می سراید غالب قصاید او در مدح حکام فرنگ و رؤسا و اکابر هندوستان ست از وظیفه خواران بهادر شاه پادشاه دهلی ست مذهب شیعی داشت چنانکه خود هم میگوید

غالب نام آورم نام و نشانم مپرس  هم اسد اللهیم هم اسد اللهیم

و هیچوقت خود را از شرب مدام و گردش جام معاف نمیگذاشت زبان فارسی نیک ترسیده اند و از ایراد الفاظ عربی حتی الامکان گریز می نماید مهر نیمروز و دستنبو و منشآت و جز آن از کتب فارسیه یادگار او ست محرر سطور در ایام اقامت شاهجهان آباد مکرر او را دیده و تقریر جلوه تاثیرش گوش کرده و غزلها از زبان او شنیده قصیده و غزل بسرعت تمام میگفت و طرز خود را در سخن سنجی از دست نمیداد احیاناً شعر ریخته اردو هم میگفت دیوان مختصری در ریخته دارد و دیوان فارسی او بوجه طبع دائر و سائر ست مجموع ابیاتش ده هزار و چهارصد و بست

سرتابقدم چو دیده می باید شد رباعی یعنی که بخود رسیده می باید شد
چون شیشهٔ پرشراب باصد مستی بر طاق بلند چیده می باید شد

رباعی

بر مشت غبار خویش آبی زده ایم یعنی که ببزم جان شرابی زده ایم
خفاش میاکه بر در خانهٔ خود هر جا گلمیخ آفتابی زده ایم

رباعی

وقتست که دل ز دهر بر کنده کنیم چون لاله و گل برین چمن خنده کنیم
در خلوت خویش تحبهٔ دنیا را عریان همه تن شویم و شرمنده کنیم

غیور میرزا احسن از اعیان کرمان بود و باحدت شعور طبعی شگفته داشت و در شعر ماهر و مضامین تازه در کلامش بسیارست در علم سیاق شهرهٔ آفاق بود مدتی بوزارت گرجستان دران حدود بسر برد باز باصفهان آمد این دو بیت از وست

نگار این گلزار بودن گلستان سازد مرا با زمین هموار بودن آسمان سازد مرا

منه

بر سراپای وجود خود خط باطل بکش در ریاض زندگی چون سرو بیحاصل مباش

غضنفر قمی اکثر اوقات در کاشان بسر برده در عهد سلطان حسین میرزا هنگامهٔ صوت و صدا گرم داشت و تخم معنی در گلزمین سخن چنین میکاشت

امروز هر که بود ز ما سرگران گذشت دوشت مگر ترا گلهٔ بر زبان گذشت
یار و رقیب را بهم این همه الفت از چه شد شرم رقیب بر طرف تندی خوی یار گیر

رباعی

وحشی و برادرش چه خلوت کردند در ملک سخن ترک خصومت کردند
هر شعر که در کهنه کتابی دیدند بردند و برادرانه قسمت کردند

ومذاق فقرش از کلامش مبرهن ؛ رباعی

این هفت فلک که چون حبابی اند ترا　　تا در نگری همه دو آب اند ترا
تو پادشهی ولی ز خود بیخبری　　پا نه بمه و خور که رکاب اند ترا

رباعی

هان حال رجال را ببازی مطلب　　ناساخته کار کارسازی مطلب
از آتش عشق تا نسوزی یکسر　　توحید حق از سخن طرازی مطلب

رباعی

هر نشئه که هست از می ناب من است　　جنت چمنی ز باغ شاداب من است
کس را چه خبر ز رتبهٔ عالی من　　چون عالم بحت مستی خواب من است

رباعی

ما عاشق ذاتیم صفاتی دگر است　　بیرون ز جهانیم جهاتی دگر است
ما واجبی ایم ذکر واجب گوئیم　　افسانه نویس ممکناتی دگر است

رباعی

از دیدن روی تو رسیدم در خود　　یعنی که جمالت همه دیدم در خود
صد شکر که از شوق تماشای رخت　　چون برق طپیده آرمیدم در خود

رباعی

هر کس در خود بهار و باغی دارد　　در کلبهٔ تاریک چراغی دارد
تو غره مشو که ماهی دریائی　　غوک لب جوی هم دماغی دارد

رباعی

آن فرقه که خویش را ولی میدانند　　بیچاره عوام را بخود میخوانند
الله و رسول بر زبان میرانند　　چون در نگری خلیفهٔ شیطانند

لعل با آن سرخی پان وزن پاسنگی نداشت — دل بمیزان تامل هر دو را سنجیده است
بعد عمری آشنا شد دلبر نامهربان — میتوان دانست قدر آشنا فهمیده است
بعد مردن هم بامید وصال آن پری — چشم من در خود نگاه واپسین دزدیده است
گرد یاد رنگ شوخ تو بیمار مرا — دارویی نیست بجز شربت دیدار مرا
بسمل افتاده ام از تیغ فراقش شاید — دل طپیدن برساند بدر یار مرا
نیست شخصی بی گرفتاری درین گلشن مگر — سرو را دیدم که آزاد آمد و آزاد رفت
نمی دارم خیال همکلامی با لب لعلش — بگوش خویش نام خود شنیدن آرزو دارم
آه این سرگشتگی از طالع من کی رود — من ز طفلی خورده ام در کاسهٔ گرداب شیر
بیک دزدیده دیدن خشک مغزی رفع میسازد — نگاهش روغن بادام باشد ناتوانان را
چنان بشیوهٔ دیوانگی شدم مشهور — که یار نیز مرا دیده مرحبائی گفت

غلام مصطفی

غلام مصطفی بن سید عبد الله بلگرامی صاحب مشرب عالی بود نشهٔ فقر و درویشی دوبالا داشت همواره بشیوهٔ سپاهگری کسب معاش ضروری میکرد و بغل داشت از ده هشت برین سیر فی الله جولان میداد همراه نواب مبارز الملک سربلند خان تونی در جنگی که بسواد احمدآباد با راجه مارواز واقع شد جرعهٔ شهادت چشید و باوجود تفحص اثری از جسد شریف او نگرد پیش از شهادت رباعئی گفته بود ؎

رباعی

در خلوت ما ز برای ما یاری نیست — یعنی که بعرش و فرش اغیاری نیست
ما روح مجرّدیم ز آلایش مرگ — ما را بجنازه و کفن کاری نیست

سلیقهٔ او در انشاء رباعیات بسی مناسب افتاده و دریاهای حقائق و معارف از منبع طبعش جوشیده هر رباعی او موجهٔ ایست از بحر عرفان و ترانه ایست از پردهٔ لامکان هر نکته اش تازیانهٔ دلهای آگاه است و پرتوی از شعلهٔ انی انا الله دیوان رباعیاتش مدوّن است

در صفائی ذکا و علو فطرت و انواع قابلیت یکتای زمان بود و در فنون عربی و فارسی
و هندی ممتاز اقران خصوصاً در شعر هندی کوس انفراد می نواخت و در موسیقی و ساز
هندی نقش مهارت میز و در رفاقت نواب صفدر جنگ وزیر در معرکهٔ جنگ با افاغنه
مفقود گردید و چون عنقا بسر منزل بی نشانی آرامش گزید و این سانحه در ۱۱۶۳ واقع شد
میرزا مظهر جانجانان فن هندی از وی گرفته این چند بیت از وی یادگار است ؎

همیشه در دل خود یاد زلف او دارم | فسونگرم که چنین مار در سبو دارم
از خرام او دری بر خویشتن وا می‌کنم | عالم بالا درین عالم تماشا می‌کنم
آخر از تیرگی بخت نگین کام گرفت | که ز لعل لب او بوسه به پیغام گرفت
دوزخ عشاق باشد بی رخ جانان بهشت | باغ بی گل میشود ماتم سرای عندلیب
داد از دست نگاه تو که هنگام وصال | چون تغافل دهد از دست حیا ساز کند
خط زلف تو رخ بزور گرفت | جای ما را این هجوم مور گرفت
تا نمک ریخت بر جراحت من | لب شیرین یار شور گرفت

## رباعی

آنها که براه بی هراسی شده اند | در خلق علم بحق شناسی شده اند
دریاب که این خدا فروشان جهان | در ترک لباس خوش لباسی شده اند

غریب سید کرم الله برادر میر نوازش علی فقیر بلگرامی ست جوانی خوش سیما و نورسی از ریاض
آل عبا بود و بانواع قابلیت آراسته و بتهذیب اخلاق پیراسته و بحکم وراثت از مذاق صوفیهٔ
صافیه کامیاب بود و در سلیقهٔ شعری کامل نصاب اکثر بر دواوین سخن سنجان زمن عبور
نموده و اشعار فراوان در خزانهٔ خیال فراهم آورده در ۱۱۶۹ رخت بعالم سرمدی کشید
این چند بیت از وی می آید ؎

بسکه دود نالهٔ من در سرش پیچیده ست | همچو فانوس خیالی آسمان گردیده ست

چشمش که بخونریزی عشاق سری داشت — میکاشت یکی را و نظر بر دگری داشت

**غالب** شیخ اسد الله دخترزادهٔ شیخ محمد افضل الهآبادی ست اصلش از جونپور بود و جد کلانش سجاده نشین شیخ محمد افضل جونپوری استاد علامهٔ عصر ملا محمود صاحب شمس بازغه بود غالب بانتساب افضلیین تفاخر داشت جوان مستعد شایسته بود و همیشه رگ خامهٔ سخن ریز را بنشتر اندیشه میکشود میر آزاد او را دیده بود و اواخر ایام حیات بدهلی آمد و در سنه ۱۱۶۳ از لباس زندگی مستعار عاری شد از افکار گهربار اوست ؎ (غالب)

دلی دیوانهٔ دارم که خاموشی ست تقریرش — برنگ زلف خوبان بی صدا افتاده زنجیرش
گذر از کوچهای تنگ کو صاحب دماغان را — نمی آید برون از خامهٔ نقاش تصویرش
سیر مهتاب و چندان کند آرایش حسن — سایهٔ زلف بر خسار تو زلف دگرست
پی بفکر آن دهان از یاد ابروی برم — تیغ قاتل رهبر و ملک عدم را جاده ست
ز بیماری نیفتد تا بهر جا سرمه را نازم — عصای آبنوسی داد از دنبالهٔ چشمش را

**غازی** خواجه معین الدین از ماوراء النهرست در سرکار محمد معظم خلف عالمگیر بخدمت توزبگی سرفراز بود فکری عالی و سخنی برجسته داشت انموذجی از آن این ست ؎ (غازی)

شوق بر صفحهٔ دل نقش خوش یار کشید — سرمه در دیدهٔ ما حیرت دیدار کشید
شکوهٔ اهل جهان جمله ز اغیار بود — دل ما هرچه کشید از ستم یار کشید
عرق جبههٔ او را نتوان گفت عرق — گرمی مهر گلاب از گل رخسار کشید

**غازی** قلندر اصلش از صفاهان ست اما در سمنان نشو و نما یافته درویشی صاحب تجرد بوده و بسیاحت بسر برده از وست ؎ (غازی)

محبتم که فراموش کرده از من — وفا شدم که بگردد دلت بمن گردم
تمام درد دم و پیش تو شکوه سر نکنم — تمام آتشم و در دلت اثر نکنم

**غلام** نبی متخلص بغلام بن سید محمد باقر بلگرامی همشیرزادهٔ میر عبد الجلیل بلگرامی ست (غلام)

وباوجود اشتغال با سور ملکیه گاه گاهی بشعری پرداخت . باکبر پادشاه میگفت که افتخار زمان شماست که چون منی در زمان شما موجود است دیوانی بزرگ ترتیب داده از وست ؎

در جوانی جاهل عمرم بنادانی گذشت ۞ آنچه باقی بود آن هم در پشیمانی گذشت

ای جوان جز تخم نومیدی نکشتی در جهان ۞ موسم پیری رسید و وقت دهقانی گذشت

غزنوی حصاری صاحب دیوان است و بقدری طالب العلمی کرده در ماوراء النهر در سنه الف باهزار حسرت در گذشت ازوی می آید ؎

مختصر بود حاشی زلبش فهم نشد ۞ خط بگرد لب او حاشیه مختصر ست

دهان یار با من دوش حرفی کرد پنهانی ۞ که من سرچشمهٔ آب حیاتم هیچ میدانی

غیرتی شیرازی مدتی در هند بود آخر به شیراز رفت از وست ؎

بقتل غیر هم راضی نیم زیرا که میدانم ۞ اجل زیر هلاک از خنجر جلاد من برده

هلاک خنجر آن قاتلم که خون مرا ۞ چنان بریخت که یک قطره بر زمین نچکید

غباری بیشتر عمر در استرآباد بسر برده و در راه فقر و فنا سلوک داشت خط غبار خوب می نوشت لهذا غباری تخلص گرفت معاصر جامی است و شاعر نامی از وست ؎

دی چو پیش آمد بناز آن دلبری رعنا مرا ۞ من زشرم او ندیدم او زناز است غنا مرا

بیخبر بودم زدی سنگ جفا ناگه مرا ۞ از برای دیدن خود ساختی آگه مرا

غزالی هروی مردی ظریف لطیف بود و اشعار برجسته طرح مینمود او راست ؎

غم از هر جا که در راه فتد جستجوی من ۞ بلا از هر که سرگردان شود آید بسوی من

چارهٔ این دل صد پاره نکردی رفتی ۞ جان من جان مرا چاره نکردی رفتی

غالب میر جلال الدین از سادات زیدپور من اعمال لکهنوست قریب هشت هزار بیت گفته ملازم نواب شجاع الدوله بهادر صوبه‌دار اوده بود در اواخر سنه ۱۲ در گذشت او راست ؎

بیزمم نشست نه صهبای ناب در مینا ۞ پری زشرم رخت گشته آب در مینا

غنی بغنائی طبعی مجهول بود و با وصف بی دستگاهی سخنور خاطر بسر می برد از ینجاست که غنی تخلص میکند مدة العمر در شهر خود گذرانید و در سنه ۱۰۷۹ دامن از عالم سفلی برچید دیوانش سایر و دایر ست و از قالب طبع برآمده مطبوع خاطر سخنوران گردید درینجا چند بیت بنا بر ضابطه ثبت افتاد

عاشقان را جنبش مژگان چشم یار گشت — عالمی را اضطراب نبض این بیمار گشت
سیلی نخوری تا ز کف اهل زمانه — چون مهرهٔ شطرنج مرو خانه بخانه
ناتوانی عاشق معشوق هر جائی مشو — میکند خورشید سرگردان گل خورشید را
سایه گر سایهٔ کوه است سبک میباشد — کسب تمکین نکند سفله ز ارباب وقار
با تو نزدیکم ولی دورم ز فیض عام تو — موم در زیر نگین خالی ست از نقش نگین
از کشته شدن چهرهٔ عاشق نشود زرد — این داغ به پیشانی سیماب نهادند
در دم صبح غنی پیر فلک میگوید — که قضا نان دهد آنوقت که دندان گیرد
نیست چون مهرهٔ نردم هوس قصر بلند — خانه ام ساخته از ریختن رنگ بود
خاطر او از غبار لشکر خط جمع نیست — هر دم آن زلف پریشان شانه بینی میکند
رفتیم سوی یار و ندیدیم روی یار — مانند رهروی که رود سوی آفتاب
غنی چو سایهٔ مرغ پریده در ره شوق — اگر بخاک بیفتم نیفتم از پرواز
چشم کرم مدار ز شاهان که جز نمد — آیینه خلعتی ز سکندر نیافته ست
حسن سبزی بخط سبز مرا کرد اسیر — دام همرنگ زمین بود گرفتار شدم
سعی بهر راحت همسایها کردن خوش ست — بشنود گوش از برای خواب چشم افسانها
نمیکند بمن ناتوان نگه آن شوخ — ز بیم آنکه بگویند ناتوان بین ست
از کنارم دختر رز کرده تا پهلو تهی — کار من اکنون غنی با طفل اشک افتاده ست

غزنوی میر محمد خان بعلو قدر و مرتبت مشهور ست مجلس او هیچگاه خالی از فضلا و شعرا نمی بود

غروری شیرازی غرور سخن در دماغ داشت و بادهٔ شور افگن در ایاغ مدح گستر صادق بیگ کتابدار شاه عباس ماضی صفوی بود غرور بلبلان خوشگو بنواسنجی خود چنین میشکندست

در فراق دوستان آخر ز ما چیزی نماند — هر که رفت از هستی ما پاره با خویش برد

مکن خورشید را از کوی خود دور — گل پژمرده هم در بوستان هست

باید که تو بر نگردی از من — سهل ست که روزگار برگشت

غروری کاشانی مربع نشین مسند سخندانی ست بهند عبور نموده وظاهرا همین جا از دار غرور بسرای سرور انتقال فرموده شاعر خوش نوست آزوست

نازک نهال من که خوشم با خیال او — قامت کشیدن ست گران بر نهال او

در عهد جمال تو نگیرند ز گل آب — عکس تو بهر آب که افتاد گلاب ست

غیاثا حلوائی شیرازی شاگرد نظام دست غیب ست و شاعر بی عیب آزوست

ز بوستان وفا بوئی خوش دلی مطلب — درین چمن گل سیراب چشم گریان ست

بروز هجر گرمی بیش بینم از خیال او — بلی خورشید در روز قیامت گرم‌تر گردد

غماز سمرقندی سخن ساز سنجیده وغماز معانی پسندیده ست آزوی می آید

آورد شبی جذبهٔ سنبل سوی باغش — در هر قدمی لاله بره داشت چراغش

پروانه گبندازپرخود پردهٔ فانوس — گستاخ مبادا که رسد دود چراغش

غباری قاسم خان اردستانی واقف شیوهٔ سخندانی بود وملازم اکبر پادشاه آزوست

زراه آه تیرش در دل دیوانه می آید — چو بارانی که از روزن درون خانه می آید

غنی ملا محمد طاهر کشمیری از قبیلهٔ اشئی ست شاگرد ملا محسن فانی کشمیری چون طبع بلند داشت در کمتر روزگار حیثیتی شایسته بهم رسانید و آخر بغواصی بحر سخن افتاد و جواهری که بنقد جان توان خرید بیرون آورد میرزا صائب کلام او را تضمین میکند و می نازد ست

این جواب آن غزل صائب که میگوید غنی — یاد ایامی که دیگ شوق ما بر جوش داشت

آنکه فکر سخنم بنیاد آتشش بود ‏ شعله‌یه از آب حیات آتشش بود

سبحه شماران ثریا گسل ‏ مهرهٔ گل دانه شمارند دل

غفلت دل تیرگی جوهرست ‏ خاک بران لعل که بدگوهرست

آهن و سنگی که شراری دروست ‏ خوشتر از آن دل که نه یاری دروست

وبعد مقتول شدن خان زمان خان زر وبا تشان اکبری آورده و بمواقف دارائی و خطاب ملک الشعرائی تحصیل مباهات نموده اشعارش نود هزار بیت است در گجرات در سنه ازو خشکیده دنیا بصحرای عدم رسید این چند شعر از کلام غزالی است ه

رخ را نقاب زلف گرهگیر میکنی ‏ بر ما در مشاهده زنجیر میکنی

بسکه دارم دل یکی با عاشقان در هر بند ‏ گر کشم یک آه صد جا میشود آتش بلند

رقیب دامنی از آن در مهر شک من بالید ‏ که رنگ بر رخ عاشق نمی تواند دید

چه میسوزی بداغ دوری خود ناتوانی را ‏ که چون فانوس امشب استخوانی در بدن دارد

من او برانه غم هر دم و هر سو طفلان ‏ سنگ در دست که دیوانه کی آید بیرون

## رباعی

آنانکه درین بزم می ناب زدند ‏ بیدار نگشته تا ابد خواب زدند

از هستی ما همین نمون ست چو موج ‏ نقشی ست وجود ماکه بر آب زدند

تا ز مرگ خود نمی ترسیم اما این بلاست ‏ کز تماشای بتان محروم می باید شدن

خفتگان خاک یکسر کشتهٔ تیغ تو اند ‏ هیچ دخلی نیست شمشیر اجل را در میان

تا باده ایم و گرد گریبان ما خم ست ‏ داریم نشئه که دو عالم درو گم ست

می عرق آلوده ساخت چین جبین ترا ‏ فتنه ز سر آب داد خنجر کین ترا

جان دادم و فارغ شدم از محنت هجران ‏ یعنی که ز شبهای دگر بهترم امشب

بباغ سبزهٔ نوخیز دل نواز آمد ‏ عجب خطی ز حریفان رفته باز آمد

| | |
|---|---|
| بنگر ای زاهد چه خوش طرح کنشت افتاده ست | توده توده دل بجای سنگ و خشت افتاده ست |
| نیست بر سطح زمین این نقش پای آن نگار | بر جبین خاک طرح سرنوشت افتاده ست |
| بر راه زخم سینهٔ من چشم دوخته ست | از انتظار او به نمکدان خبر کنید |

## حرف الغین المعجمة

غضائری رازی بعضی بغین معجمه ضبط کرده اند و بعضی بعین مهمله دید بیضا تحقیقش کرده گویند پدرش کاسه گر بود از مداحان سلطان محمود غزنوی ست در مدح او قصیدهٔ هفتاد و هفت بیت نظم کرده دران قصیده میگوید

اگر کمال بجاه اندرست و جاه بمال ✽ مرا ببین که به بینی جمال را بکمال
مرا دو بیت بفرمود شهریار جهان ✽ بران صنوبر عنبر عذار مشکین خال
چه گفت حاسد ناکس که بد سگال منست ✽ ز راه باطن و در آشکار نیک سگال
دو بدره یافتی از نعمت و کرامت شاه ✽ غنی شدی و گر از جور روزگار منال
بلی دو بدره دینار یافتم تمام ✽ حلال و پاکتر از شیر دایهٔ اطفال

غزالی مشهدی غزالان خیال رام او و وحشیان فکر در دام او چون در دکن کارش رونق نگرفت بجانب خان زمان خان که از امرای اکبری بود و حاکم جونپور خرامید و در مرغزار آسودگی جاگرفت و اشعار آبدار در مدح او موزون ساخت از انجمله نقش بدیع ست که هزار بیت ست بر هر بیت یک اشرفی صله یافت دران میگوید

خاک دل آنروز که می بیختند ✽ شبنمی از عشق برو ریختند
دل که بآن رشحه غم اندود شد ✽ بود کبابی که نمک سود شد
بی اثر مهر چه آب و چه گل ✽ بی نمک عشق چه سنگ و چه دل
چند زنی قلب سیه بر محک ✽ سنگ بود دل چو ندارد نمک
ذوق جنون از سر دیوانه پرس ✽ لذت سوز از دل پروانه پرس

غضائری

غزالی

بر درش از خاکساری کامران خواهم شدن　　پائمالِ او چو سنگِ آستان خواهم شدن
آه از روزیکه تو بر غیر و من بر جان خویش　　مهربان خواهی شد و نامهربان خواهم شدن
تا نکهت گل بوئی ازان زلف شنیدست　　بست ست براهِ طلبش محمل غنچه
شهرت طلبان گوشهٔ عزلت نگزینند　　نکهت نشود منزوی منزل غنچه
کم مکن رتبهٔ خود در هوسِ جام شراب　　طوطئ طبع مگردان مگسِ جام شراب
ساقیا حیف که با اینهمه ظرفِ عالی　　شیشه سر باز زد از ملتمسِ جام شراب
کاش در آتش می سوخته گردد تن من　　جسم کاهیده شود خار و خسِ جام شراب
گنه توبه کند هر که بمیخانه عزیز　　دست او چست بگیرد عسسِ جام شراب
محیط عشق تنِ فقر آشنائی من ست　　بجای موج دران نقش بوریای من ست
چگونه بال کشایم بسیر سنبل زار　　هوائی زلف کسی رشتهٔ بپائی من ست
ستم چه کار کند گر ستم کشے نبود　　جفائی تو همه ای ظالم از وفائی من ست
مپرس از من دل داده مطلب و مقصود　　که هر چه آرزوئی تست مدعائی من ست
عیان ز گریهٔ بی اختیار من شد راز　　اگر چو شمع بسوزی مرا سزائی من ست
بحال خویش نگریم چگونه چون شبنم　　که در تجلی نورِ رخش فنائی من ست
عزیز کی شنود لحن عندلیب آنکس　　که محو نغمهٔ طبعِ سخن سرائی من ست

علیم

علیم سید محمد علیم از دودمان نواب عبد اللطیف طرفدار صوبهٔ بنگال ست والد ماجدش سید محمد عباس اله آبادی فی الحال مهتم بندوبست ساحت ملک محروسهٔ بهوپال ست در سخنگوئی طبع سلیم دارد اصلاح سخن از عبد العزیز خان عزیز نبیرهٔ حافظ الملک نواب حافظ رحمت خان بهادر نصیر جنگ والی روهیلکنڈ گرفته در حین نگارش این تذکره ملازم این ریاست ست

این ابیات نتیجهٔ فکر صائب او ست

کاستم از رنج و معشوقم ز پهلویم گریخت　　خار دامن گشتم و دامان یار از دست رفت

محملی سیرفت چون مجنون دم از غوغا زدم | کعبه آمد در نظر لبیک در صحرا زدم
ز مهر لاف زنم سینه پر ز کین دارم | نماز میکنم و بت در آستین دارم
مپرس بندهٔ درگاه کیستم که مرا | توان شناخت ز داغیکه بر جبین دارم

عاصم منشی عبدالحلیم مکنّی بابی العاصم بن مولوی عبدالکریم مولدش کلکته ست بکسب علوم ضروریه پرداخته و مشق سخن بحلقهٔ شعر و شاعری آغا احمد علی مرحوم ساخته نه سال ست که با شاهد معنی همزبان ست در جوان شیوا بیان سخن را نیکو میگذارد و با اکابر عصر رابطهٔ معرفت دارد دمیکه محرر سطور در سنه ۱۲۹۲ هجری وارد دارالاماره کلکته گردید همراه مولوی محمد شاه صاحب آمده ملاقات کرد جودت طبع از رویش پیداست و ذکاء خاطر از حرف حرفش هویدا این

چند بیت از وی ست

مرا میسندای صیاد بی پروا بناکامی | بامید بهاری بسته بودم آشیانی را
دل که گه ناله و گه شورش و فریاد کند | نکته این ست بهر رنگ ترا یاد کند
ما که خو کردهٔ دردیم طبیبا بگذار | رسم بربسته شدن زخم کهن می آید
هرکس بشیوهٔ دل سنگین جواب کرد | سهل ست در طریقت یاران حساب دل
بچندین زخم ای ظالم دلم شاد ست پنداری | تو همچون خود جهانی از غم آزاد ست پنداری
بهر رنگی که میخواهد سخن افروز میگردد | درینجا عاصم دیوانه استاد ست پنداری

عزیز عبدالعزیز خان نبیرهٔ حافظ الملک نواب حافظ رحمت خان بهادر نصیر جنگ والی روهیلکند ست ده ساله بود که پدرش نواب سعادت یار خان در سفر حج جان بحق سپرد وی بعد وفات پدر کتب درسیهٔ فارسیه و معقولات و منقولات اکتساب کرد و در سنه ۱۲۷۲ هجری موفق بحفظ کلام مجید گشت طبعش با سخن بلایم افتاده شاگرد عبدالملک ممتاز خواهرزادهٔ نذیر الدین حسن شائق ست در حین تحریر این مقاله رونق بخش بلدهٔ بانس بریلی ست برادرم مرحوم ما ولید و با محرر سطور اتفاق ملاقاتش نیفتاده از وست

هر کسی محو رخ شوخ خود آرائی هست     وای بر من که مرا کار بخود رائی هست
چند دلتنگ بغم خانهٔ هستی باشی     خیز و زین خانه برون آی که صحرائی هست
با این رحمت بچشم کم مبین عصیان پناهانرا     جمالی هست در مشکین نقاب این روسیاهانرا
ز چشمم پرس حال جلوهٔ آغاز حسن او     صبوحی کردگان دانند قدر صبحگاهانرا
بود پیمانها لبریز و جانها بر لب از حسرت     که کج دار و مریز آموخت یارب کج نگاهانرا
ز شب کوری گریزی نیست ورنه پیش پا باشد     چراغ از نقش پای رهروان گم کردهاهانرا
ندارد حاجت تصدیق خون کشتگان او     باین حسن و جمال از کس نخواهد حق گواهانرا
چاک کن جامهٔ هستی که شود او پیدا     تا گریبان ندرد گل نکند بو پیدا
لطف در جلوهٔ لیلی غشان نیست کنون     یاد ذو قیکه شب از دیدن آهو پیدا
بحق جستم امان دیدم که جانب دار دل یارست     به بت بردم پناه آن هم به بی رحمی دل یارست
اگر صد کوه هم باشد بآسانی توان کندن     ولی یکبار دل بر کندن از روی سخت دشوارست
جماعتی که با خفنای راز میکوشند     هزار ناله گره در گلوئی خاموشند
بر آ ز پردهٔ و احوال جیب و دامان بین     تو مهوشی و تماشائیان کتان کوشند
لعل لبت بمردهٔ صدساله جان وهد     چشم عنایت تو بآهو زبان دهد
آن پرتوی که از مه و خور ز دره غلیل     اکنون مرا فریب ز روئی بتان دهد
جان بغم تا ندهی وصل بجانان نشود     شرط عشق است که تا این نشود آن نشود
جائی رحم است بکم طالعی برهمنی     که رخ خوب ترا دیده مسلمان نشود
لطفت را نازم که پیش از درد فکر چاره کرد     تاک را حق آفرید انگه مرا میخواره کرد
با جهانی در غمش یک جان دو قالب بوده ایم     سینهٔ ما چاک شد هر کس گریبان پاره کرد
بر هم زنیم هر دو جهان از فغان دل     من بعد ما و دلبر و کنج نهان دل
جان در بدن خوش است و بصارت میان چشم     خوشتر ازین همه که تو باشی میان دل

مرضش لعجت انجاسید مثنوی ذوبحرین و ذوقافیتین مع التجنیس بطرز سحر حلال اهل شیراز بر رسائی کمند اندیشه اش گواه و آز نظم هدیة الثقلین با آهنگ تحفة العراقین شور فصاحت و بلاغتش در افواه آز مثنوی ذوالبحرین اوست

ای ز تو اندر سر من شورها — نام تو هست افسر منشورها
گر سر تحمید تو دارد کتاب — بر در توحید تو آرد کتاب
یافته از لطف تو جان بایزید — آتش قهرت بود آن با یزید
در ره احمد قدم از سر دهش — طاقت رفتار هم از سر دهش
از پس پرده شده تا رو نما — برده دو عالم همه را رو نما
علم وی از دفتر درسی نبود — یکقلم آن از بر و در سینه بود
نیم شب آن آینه افروز مهر — کرد از ینجا سوی حق روز مهر
جوهر گل مانده شد او بر درخت — یک تنه از سدره خود او بر درخت
ساقی از ان چشمهٔ حیرت فزا — در سر من نشهٔ وحدت فزا
گوش کن از بلبل رنگین نغم — قصهٔ عیش و طرب آگین نغم

و از هدیة الثقلین اوست

مائیم و ثنای صانع پاک — روشنگر ذره ذرهٔ خاک
یاقوت گری و کان نوازی — وین حقه و مهر بر طرازی
بر دور نهاد طرح افلاک — زد مهر سکون بشقهٔ خاک
آن حقه پر از حقائق او — این شقه پر از شقائق او

دهد حق عشق احمد بندگان چیدهٔ خود را — بخاصان شاه می بخشد می نوشیدهٔ خود را
مه مصر ست داغ از رشک مهتابیکه من دارم — زلیخا کور شد در حسرت خوابیکه من دارم
نه گلچین بماند امانست نی در جام ساقی را — بیاد دوست در دل آتش و آبیکه من دارم

کنون که هر طرف از جوش لاله گلزاریست      بنال بلبل اگر با منت سر یاریست
که ما دو عاشق زاریم و کار ما زاریست

ساز طرب بساز و مهیا و تمام ست      صحن چمنم جای و لب حوض مقام ست
امروز که کارم همه بر وفق مرام ست      گل در بر و می بر کف و معشوق بکام ست
سلطان جهانم بچنین روز غلام ست

ز پیر باده فروشم نصیحتی یاد ست      بگوش دل شنو از من که پند استاد ست
ترا که دست رسی بر عمل خداداد ست      بیا که قصر عمل سخت سست بنیاد ست
بنوش باده که بنیاد عمر بر باد ست

رها ز بند علائق بدر زفته قیود      بکار و بار جهان بیخبر ز بود و نبود
نه بد دلیش ز نقصی نه خوشدلیش ز سود      غلام همت آنم که زیر چرخ کبود
ز هر چه رنگ تعلق پذیرد آزاد است

گاه بر جلوهٔ خورشید نظر وا میکرد      گاه در آیینهٔ ماه تماشا میکرد
من چگویم که چسانم ته و بالا میکرد      سالها دل طلب جام جم از ما میکرد
انچه خود داشت ز بیگانه تمنا میکرد

با رخ چون مه و با قامت چون سرو روان      غیرت طوبی و رشک همه حوران جنان
بخرامیکه بقربان کندش عارف جان      باز دارد سر دل بردن حافظ یاران
شاهبازی بشکار مگسی می آید

عزیز خواجه عزیز الدین ابن خواجه امیر الدین والدش کشمیری مولد و منشا لکهنوی مسکن و مدفن و این عزیز را لکهنو مولد و موطن طبعش موزون فکرش تازه مضمون ذهنش با جودت آشنا کلامش چون نامش عزیز دلها در آغاز شباب بسودای ابکار افکار جنونی عسیر البرء بسرش بپیچید و بعد زمانی بشرف زیارت حضرت طب القلوب صلی الله علیه و آله و سلم در عالم رؤیا

ابروی تو و الکش ست انا　　بر طاق بلند دست زدن نیست
رفتن بکوش مشکل افتاده ست　　بسکه دل بر سر دل افتاده ست
با درد بسر کن که دوائی به ازین نیست　　پهلو بمرض ده که شفائی به ازین نیست
نازم بسر که در بر خویشت کشیده بود　　بوسم لبان خود که لبت را گزیده بود
با عشق هر آن کو که سری داشته باشد　　باید جگری شیر نری داشته باشد
شور عشقت ز سر رود نرود　　مهرت از دل بدر رود نرود
باز رفتن سوی وطن باید　　سفر از عالم بدن باید
تا بکی پا بگل فرو مانیم　　خیز کز گل برون زدن باید
دشمن جان خویشتن خویشیم　　قطع الفت ز خویشتن باید
نمیگر داندم ز راه بلا دل　　خوشا دل بارک الله مرحبا دل
مستانه سوی قبلهٔ حاجات میروم　　موسی بطور و من بخرابات میروم
نوبهار آمد صلای همدمان باید زدن　　دست در خم شراب ارغوان باید زدن
عارفا لطفی ندارد میکشی با اهل هند　　خلکر شیراز با شیرازیان باید زدن

واز مخمسات اوست بر غزلهای حافظ شیراز ره

منم که گشته ام آوارهٔ دشت و صحرا را　　منم که می نشناسم همی ز سر پا را
اگرچه نیست کسی را بدم زدن یارا　　صبا بلطف بگو آن غزال رعنا را
که سر بکوه و بیابان تو دادهٔ ما را

شب وصال که بزم طرب بیارائی　　ز رنج فرقت و هجران تحتک بیاسائی
ز روی راحت و الطاف مهر فرمائی　　چو با حبیب نشینی و باده پیمائی
بیاد آر محبان باد پیما را

هوا مسیح نفس گشته در نما کاریست　　بهار عاشقی و موسم هوا داریست

دار الرحیل بر کمال عرفانش دلیل ست ع

چو گل از این چمن با چاک چاک پیرهن رفتم — عزیزان بر شما این گلشن ارزانی که من رفتم

بکام دل دمی هم بر نیاسودم که چون لاله — بصد حسرت سراپا داغ در داغ از این چمن رفتم

همه جمع محبان جملگی خیل حریفان را — خدا حافظ که من بیرون ازین دیر کهن رفتم

سراز پا پا ز سر هرگز ندانم اینقدر دانم — که دل پر سوز چون شمع لگن زین انجمن رفتم

بیمن همت پیر مغان یکسر ز میخانه — بکوثر کامران و کامگار و خم شکن رفتم

لبی هم با شکایت وا نکردم از وفاداری — بدلتنگی همانا غنچه سان بسته دهن رفتم

تاریخ ارتحال آن مسافر اعلی علیین شب نهم رمضان سنه الف و مائتین و اربع و ثمانین ست معتقدان نعشش را دست بدست از لکهنو ببندیله بردند و بگلزمینی که در زندگی بالایش سرخوش می نشست زیر خاک سپردند آزو ست ع

هادی و رهبر ما غفلت و گمراهی ما — جهل و نادانی ما علت آگاهی ما

قوت ضعف بصر بین که بعین و رما — خشک لب در طلب آب طپید ماهی ما

عارفا پستی دیوار رساندیم بخاک — چکند سرکشی سیل بکوتاهی ما

سوداز ده زلف بتان ست دل ما — شوریده و سرگشته ازان ست دل ما

صبح عیش ست شام ماتم ما — عید میجو شد از محرم ما

غیر این آدم ست آدم ما — عالم دیگر ست عالم ما

نوجوانی بخاک میجوییم — بی سبب نیست قامت خم ما

می پرستی ست مذهب عارف — حضرت خم امام اعظم ما

حضرت عشق قبله گاه من ست — راست گویم خدا گواه من ست

غیر او نیست در جهان موجود — واین دوئی علت نگاه من ست

جانبازی کار بوالهوس نیست — پروانه سوختن مگس نیست

**عارف** عارف علی شاه آزوجاهت ظاهر وحسن باطن وطلاقت لسان وعذوبت بیان صید دلها میفرمود ودر انفس زکی درویشان بنظافت طبع ولطافت مزاج آزادانه زندگی می نمود باآینهمه گاهی دست طلب بروی کسی دراز نکرده وبسر احتیاج پیش احدی فرونیاورده اصلش از اکراد خراسان از عائد دولت محمد شاه پادشاه ایران بوده در عین کامرانی وریعان جوانی جذبهٔ از جذبات ربانی اورا درکشید تا از خانمان وخویش وتعلقات خویش وبیگانه دامن چیده پای تجرید بر جادهٔ سیر وسیاحت عرب وعجم نهاد حتی که گذرش بشهر حیدرآباد دکن افتاد آنجا سالک علی شاه نعمة اللهی را دید وبدو گرویده حلقهٔ ارادتش در گوش عقیدت کشید مدتی اوقات عزیز را مصروف ریاضت ومجاهدهٔ نفس نمود لیکن بحکم سیروا فی الارض چشم اعتبار کشوده وسعت آباد هند را بقدم تفرید پیمود هرچند بنارس واله آباد وکانپور واکبرآباد در آغوش کرده گاه بیگاه بدانصوب سر تماشا میکشید لکن درین دوره گشت لکهنؤ را مرکز خود گزیده بدین مقال قولش دال است بیت

بهندوستان ندیدم موضعی دلچسپ چون لکهنؤ اگرچه در طریق سیر تا چینا پتن رفتستم

واز قصبات نواح لکهنؤ قصبهٔ سندیله را مقام دلنشین می شمرد وغالبها در انجا بطیبهٔ خاطر وانشراح بال بسر می برد چنانکه میگوید بیت

کوی عشق ست خاک سندیله ای خوشا خاک پاک سندیله
در نگوئی بهیچ شهر ودیار نبود اشتراک سندیله

وتا قیام لکهنؤ اکثر اوقات شبانروزی در منزل مولوی محمد یوسف علی صاحب که ذکرشان در حرف الیا سمت نگارش پذیرد هنگامهٔ مجالسه ومکالمه گرم داشتی واو را از دوستان صادق الولا انگاشتی باالجمله طبعی موزون وفکری موجد مضمون داشت دیوانی ضخیم ومثنوی هرگونه نظم یادگار گذاشت نغمهائی بلبل شیراز را بالضبط در ربطی در آهنگ تضمین سرود وگوئی ابیات حافظ محتاج مصار یعیش بوده انشاء وامثال این غزل بیشترک از عروض

مسری با شوخی مژگان او دارم خذر امین — دل آسوده را بردم بنوک نیشتر بستم
طبیب مهربان بگذر ز من وز فکر مرهم هم — ببین من ریزهٔ الماس بر داغ جگر بستم
چو بگسست آهنی زنجیر کردم ربط باز لغشر — جنون دست دگر بگشاد و من بند دگر بستم
کجا کی سست گردد عهد من از سختی هجران — که من پیوند الفت با جفاجو سخت تر بستم
بدست غیر داد او دست تا بهر حنا بستن — حنا بر پنجهٔ مژگان من از خون جگر بستم
چه دیدم سخت انداز ست آن ناوک فگن رفتم — بروی سینه از داغ جگر نازک سپر بستم
دل آرا نامه آمد رفتم از خود در جواب او — دل مشتاق را بر بال مرغ نامه بر بستم
عطا خو کرده ام با هجر شوق از من چه میخواهی — که من وقت دعا خود بر دعا راه اثر بستم
دل نمیدانم چه شد دلبر نمیدانم چه شد — گشت برقی جلوه گر دیگر نمیدانم چه شد
نی خروشی نی فغانی نی طپش نی اضطراب — امشب احوال دل مضطر نمیدانم چه شد
بارگ جانم سری میداشت پنهان غمزهٔ — خون روان دیدم ولی نشتر نمیدانم چه شد
عشق را سوزی همان وز دل نشانی هیچ نیست — باده می بینم بجا ساغر نمیدانم چه شد
ایکه می پرسی عطارا من چگویم حال او — نیم جانی داشت بر بستر نمیدانم چه شد

عظیم منشی فضل عظیم مهین برادر مولوی فضل حق خیرآبادی ست که در زمن غدر اقلیم هند بدست اهل فرنگ ماخوذ گشته برنگون فرستاده شد و همانجا بمرد عربیت و منطق و فلسفه دانی او ضرب المثل ست و عظیم از شرفا و مشاهیر قصبهٔ مذکور بوده طبع نظم نیکو داشت دیرست که منزل کوچه خموشان گزید این ابیات از وست

ببزمم دوش رخش داد دلبری میداد — فرشته باخته دل بود جان پری میداد
دران زمان که ز آفت نبود نام و نشان — نگاه او خبر از فتنه گستری میداد
ستم نمود بجان من اینکه شب نگهش — ببزم غیر رواج ستمگری میداد
فدای شوخی او میم که شب مرا هر بار — قسم بجان خود از بنده پروری میداد

چشمِ تو بایما سخنِ عشق سراید ✤ از ضعف مگر طاقتِ گفتار ندارد ✤
دل برده و در سینهٔ من سوخته داغی ✤ افروخته بر مشهد پروانه چراغی
از زلف تو کارِ من بی مایه برآید ✤ گز مار توان برد بگنجینه سُراغی
بلبل بقفس از غمِ گلشن بفغان ست ✤ در گوشهٔ عزلت نتوان یافت فراغی
منتی از خم تیغ تو بسر داشته ام ✤ که گهِ قتل مرا طرز نیاز آموزد
دل ازان بت نظری میخواهد ✤ شیشهٔ ماست بخار گستاخ
چشمکِ شوخیِ دشنام تو کرد ✤ بوسه را بالبِ گویا گستاخ
گرمیِ عشق سوخت حاصل ما ✤ آتشی شیشه ست یا دل ما
چون مشتری برفعت کیوان نبوده ام ✤ عرشی زپا فگنده سهم السعادتم ✤
ای بادِ صبا از تو من آشفته دماغم ✤ از سلسلهٔ زلف پریشان که بودی
نرگس دمیده ست ز خاکِ مزارِ من ✤ ای سرو نو نهال ببین انتظارِ من
از لطفهای بادِ صبا گل سیه شود ✤ سوزِ دگر بود بچراغ مزار من
گر اضطراب ندارم ز آرمیدن نیست ✤ شهید عشق ترا فرصتِ طپیدن نیست
خندهٔ شیرینِ ادایان شکر خوانِ شماست ✤ شور لبهائی بتان هم از نمکدانِ شماست

عطا

**عطا** منشی سید تفضل حسین شاعر بخیطا از سادات قصبهٔ جالیس بود تحصیل علم در لکهنو نمود و بتلاش معاش بر آمد نخستین در بهوپال آمد چندی نوکری در سرکار نواب مرحوم جهانگیر محمد خان بهادر کرد بعده بحیدرآباد دکن رفت و عمر عزیز در مجرائیان نواب سراج الملک بهادر و نواب شمس الامرا بهادر و نواب شجاع الدوله مختار الملک میر تراب علیخان بهادر سپهسالار جنگ بعزت بسر برد و در ۱۲۸۵ھ جان بجان آفرین سپرد از یاران محمد عباس رفعت بود که ترجمه اش در حرف الراء گذشته

کشادم چشم بر روئی تو و ز عالم نظر بستم ✤ باین بستن کشادن رنگ الفت خوبتر بستم

موسی نتوانست بنظاره در آورد | آن جلوه که ما را ز رخت در نظر آید
آتشی زد گرمی هنگامه ام رخت مرا | دود آه من سیه کرد اختر بخت مرا
در راه اتحاد نه بدست رویم ما | تو میروی ز ما و ز خود مے رویم ما
چو عاشق میشود معشوق کار از نیاز پیش افتد | گریبان چاکی گل را نباشد بخیه گر پیدا
کشیم بزیر فلک آه شعله زن تا چند | برنگ شمع بفانوس سوختن تا چند
بیار باده که آتش زنم بکعبه و دیر | دماغ وسوسه شیخ و برهمن تا چند
بیا که طرح جنون دگر بیندازیم | قدم به پیروی قیس و کوهکن تا چند
ز خویشتن بدر آ همچو بوی گل عرشی | برنگ بلبل شوریده در چمن تا چند
آبی نزند گریه من آتش دل را | فریاد که جانم همه این چشم ترم سوخت
دردا که بسر منزل جانان نرسیدیم | سرگرمی شوق اینهمه در رهگذرم سوخت
عرشی چه بلا سحر در افسانه دمیدی | آهنگ سخن سنجی تو بی شررم سوخت
مژده ایدل که دگر سلسله از پا افتاد | کار دیوانگیم باز بصحرا افتاد
نوبت درد دلم چون بمداوا آمد | آخر از بام فلک طشت مسیحا افتاد
دل دیوانه من طاقت زنجیر نداشت | کار با سلسله زلف چلیپا افتاد
یا رب آرامش دل را ز کجا می آرم | اندرین دشت که بانگ جرسی می آید
وای بیرحمی صیاد جفا کار که گفت | وه چه خوش ناله ز کنج قفسی مے آید
عرشی امروز که پیمانه بکف می آید | هیچ بیمی بدلت از عسسی مے آید
پیش ازین کین گنبد چرخ مدور ساختند | حسن را فرمانروائی هفت کشور ساختند
عرصه دل کم نبود از وسعت کون و مکان | داغ را همطالع خورشید محشر ساختند
هر شراری کز دل پرشور من سر بر کشید | قدسیان بر آسمان بردند و اختر ساختند
گر دهد غمزه تهمت غماز نباشد | از یار نگاه غلط انداز نباشد

چون بدست آورده ام مینای دل      ساغر گردون گردان میزنم
سنگ و آتش را نمیدارم بزرگ      طعنه بر گبر و مسلمان میزنم
یاد مژگان دلاویزش چه کرد      نشتر غم را بشریان میزنم
بید مجنون نخل ماتم میشود      ناله چون در سایهٔ آن میزنم
چشم بی مژگان نباشد خوشنما      بر سر تبخاله پیکان میزنم
بر دل دیوانه سوزم داغ عشق      سکه بر اقلیم ایمان میزنم
پای کلکم راه معنی می روم      دست جودم موج احسان میزنم
تا به بینم روی آن خورشید وش      چون سحر چاک گریبان میزنم
میروم بر باده در اقلیم عشق      پا بر اورنگ سلیمان میزنم
بحر مواجم دم تحقیق علم      از معانی جوش طوفان میزنم
می طرازم نغمهٔ هر دو زبان      گه حجاز و گه صفاهان میزنم
از صریر خامهٔ طرار خود      نعرهٔ شیر نیستان میزنم
مشتری بر نشیمن چرخ و زحل بر هفتم      طالع اهل کمال اینهمه نقصان دارد
عشرت صاف دلان همدم عسرت باشد      گل شکر خنده بصد چشم نمایان دارد
دوست دارم شرری را که بجانم افتاد      کین همانست که رخسارهٔ جانان دارد
گرهٔ دلها همه وابستهٔ گیسوی تو اند      این دو صد عقده چرا کاکل پیچان دارد
شمع بر خاک من سوخته حاجت نبود      آه بر مرقد من سیر چراغان دارد
فکر ایام طرب لازم روشن رای ست      غنچه در موسم گل سینه گریبان دارد
چون باد صبا از در گلزار بر آید ❊      دانم که ز کوی تو بمن نامه بر آید
حرفیکه ازان لعل شکر بار بر آری      عنبر زده در چشمهٔ کوثر بدر آید
ای گریه تو بر آتش ما زن دم آبی      تا کی نفس از سینهٔ ما چون شرر آید

شها شرمندهٔ تقصیر عصیان بر در خویشم
که دور افتاده‌ام از درگهت با هم چو شیدائی

نگاهی کن که از هندوستان خواهم بدر جستن
بدانسان کز دلِ عاشق برون آید شکیبائی

یارب چکنم جوهرِ شمشیر زبان را
کز معرکه پرداخته دیدیم جهان را

عرشی صفت اندازه شناسی بمیان نیست
تا ساز کنم زمزمهٔ مرغ جنان را

هر موج بنائی که ز دریائی دلم خاست
تا ساحل لب آمده برتافت عنان را

خون گشته‌ام اما لب من ناله سرا نیست
چون لاله بدل سوختم آهنگ فغان را

تا چند شراری بدل و سینه توان داشت
یارب مددی دیدهٔ خونابه فشان را

از سلطهٔ چرخ ستم پیشه توان یافت
کو از پی ایجاد ستم بسته میان را ؛

چون شمع مرا روشنیٔ طبع بلا شد
با سوختنم هست سری کون و مکان را

گنجینه نگهداشتنم خوش ننماید ؛
همت نگذارد و لبم مهر دهان را

فریاد که این کوردلانم نگذارند
تا سرمه کنم خاکِ درِ پیر مغان را

این زمزمها کز بدِ طبع طرازم
گویند که روح القدس آموخت فلان را

تا لب ز دلم آنقدر انبوه معانی ست
کز دل نتوانم بلب آورد بیان را

هر نکتهٔ باریک که در سینه نهفتم
نشتر شد و در داد خراشی رگ جان را

بر نازکیٔ خاطرِ من جسم گران ست
بر گیر الهی ز من این بار گران را ؛

گردون همه آشوب بلا بر سر من ریخت
زین بازیٔ خلق زند طبل امان را

صبحدم چاکِ گریبان میزنم
بر چراغِ مهر دامان میزنم

آه من کو بدرِ بزمِ نشاط
خنده بر سرو چراغان میزنم

بس سبکروحم چو فکرِ خویشتن
برفراز عرش جولان میزنم

از پیٔ عیش و نشاطِ بزمِ عشق
زخمه بر تارِ رگِ جان میزنم

اشک گلگون چون همی آید بچشم
فال گلگشتِ گلستان میزنم

عرشی عالی گهر احمد حسن ‌‌ ‌ در طفیل مصطفی مغفور باد

رخت بر بست از جهان سوی بهشت ‌‌ ‌ زیر طوبی همنشین حور باد

گفت رفعت از پی تاریخ او ‌‌ ‌ با امام المتقین محشور باد

۱۲۷۷ھ

از نتایج طبع آسمان پیوند و ثمار شجر خاطر ارجمندش قصاید و رباعیات و غزلیات چند در تازی و فارسی ست که بعد این سانحه محرر سطور از اوراق باد برده یکجا فراهم ساخت شاعری دون رتبهٔ اوست زیراکه در حوزهٔ دانشمندان داخل و با فضلا و اهل الله واصل بود بنا بر التزام این جریده طرفی از سخنش درین صحیفه حوالهٔ زبان خامه و بیان نامه میشود ٥

ایکه تا نام تو پرتو بر زبان انداخته ‌‌ ‌ گوهر مقصود در جیب دهان انداخته

آب و رنگ حسن آورده بر روی بهار ‌‌ ‌ ساز و برگ عشق در جیب خزان انداخته

غنچه را گویا نمیسازد بگلبانگ شگرف ‌‌ ‌ خار را در معرض عقد اللسان انداخته

گل چه گلبانگ ثنایش در تبسم میزند ‌‌ ‌ بلبل از ذکرش چه آتش در فغان انداخته

در خط جادو نگاهان نزهت ریحان فگند ‌‌ ‌ حیرت نرگس بچشم بیدلان انداخته

آه گردون سیر در نشو و نمائی سرو ریخت ‌‌ ‌ در سرشت لاله داغ شعله سان انداخته

عقده هائی غنچه بی امداد ناخن وا کند ‌‌ ‌ واز گهرها عقده بر آب روان انداخته

جذبهٔ عشق ترا نازم که در یکدم زدن ‌‌ ‌ عقل پس ماند و مرا در لامکان انداخته

در قصیده نعت نبوی میفرماید ٥

بیا عرشی به پیشم گر حریف همنفس خواهی ‌‌ ‌ منم مدحت طراز آنکه بخشد تاج دارائی

معین فرمانروای کشور دلهای نورانی ‌‌ ‌ ابو القاسم محمد ابن عبد الله بطحائی

صبا گر از گل تقریر او نکهت ربا گردد ‌‌ ‌ پرد از روی گل چون هوش بلبل رنگ رعنائی

حدیثش گر اثر آموز آه عندلیب آمد ‌‌ ‌ فغانش میکند در چشم گل ایجاد شنوائی

شگفتی نیست گر خیزد ز کانم جوهر اول ‌‌ ‌ که با مهر نبوت نسبتی داریم آبائی

این دفتر میشود ؎

ز شوق منصب پروانگی در بزم او امشب ... طپید نهانی دل در سینه من بال دیگر شد

نمیسوزد چراغ هیچکس تا صبح چرا نم ... که چون داغ دلم را هر شب این دولت میسر شد

قانع ز دیدنت بشنیدن نمی شود ... هرگز شنیده که کند گوش کار چشم

عاشق کجا و اینهمه طاقت در انتظار ... یک شمع تا بصبح قیامت نمیرسد

لب تشنه سهیل فروزان لعل یار ... سیراب از عقیق مکیدن نمی شود

بالیدن از ترقی بالقوه بد نماست ... پرواز چشم بال پریدن نمی شود

عباس ثانی خلف شاه صفی پادشاه عالیمقدار بود این مطلع از وست ؎

بیاد قامتی در پای سروی گریه سر کردم ... چو مژگان برگ برگش را بآب دیده تر کردم

عرشی میر احمد حسن بن سید اولاد حسن قنوجی برادر کلان اعیانی محرر سطور رحمه الله تعالی مستوی عرش سخندانی و سلطان ممالک مبانی و معانی ست سپهر والای سخن را نیر اعظم و جهان آفرینش معنی را جوهر اول برتری بخش پایه دانشمندی محیط گرانمایه ارجمندی صبای چمنستان رنگین بیانی و روای شکرستان شیرین زبانی خضر چشمه حیوان بلاغت کلیم طور سینای فصاحت گوهر یکتای محیط پاکیزه گوهری آختر سعد سپهر فرخنده اختری در علوم عقلیه و نقلیه پایه رفیع داشت و در فنون نظم و نثر مرتبه منیع در زبان فرس و عرب ید بیضا مینمود و در آن اوحد قصاید طولانی از هر جنس سخن نظم میفرمود درین دور آخر که مرگ علم و برگریز هنر و خزان فضل و کمال ست معنی آفرینی باین قوت طبع و جودت قریحه و حضور ادراک و ذکاوت ذهن و حدت فهم در قطری از اقطار جهان بگوش نخورده و سپهر دوار صاحب کمالی باین اقتدار در اقران و اماثل او بهم نرسانده در عین جوانی بعمر سی سال و دو ماه و بست روز چراغ حیاتش خاموش گردید احرام حرمین محترمین بسته بود در بروده ملک گجرات رسیده بمرض اسهال بنزهتکده رحمت عامه الهی رخت سفر بکشاد محمد عباس رفعت تاریخ وصالش چنین نوشته

خیال و ترنم طنبور سخنش از شور عشق مالامال در شاهجهان آباد مقیم بود شعرش بخیال پهلو میزند

غبار کوی او شد سرمه چشم عشقبازان را — بحسرت بسکه سودم جبهه بخت سیاه آنجا
همین احسان بس است از گریهای بی اثر ما را — که دارد عرض احوال دل ما گاه گاه آنجا
اگر گرم است حسن نازک او رنگ می بازد — توان با حیرت آئینه گشتن عذرخواه آنجا
چو بوی غنچه زیر آسمان خواب فراغت کو — بیک مژگان زدن برهم شکستم قفل این درها
ببزم بیخودی پروانه حسرت تماشائیم — که از شمع خیال او بر آتش میزنم پرها
لب لعل که آتش میزند بر سینه ام عبرت — بجای اشک از چشم ترم میریزد اخگرها
گر نگاهش بغلط سوی بیابان افتد — سرمه خون گردد و از چشم غزالان افتد
جز بدرویش کجا سوز محبت یابی — عشق برقی است که بر خانهٔ ویران افتد
نقد عمری که نه در راه طلب باختمش — گهر بود بخاک سیه انداختمش

عنایت محمد حفیظ خان بن شیخ الهیار بن شیخ عبدالعزیز عزت خوشنویس هفت قلم بود در عمر هیجده سالگی از خطهٔ لاهور وارد شاهجهان آباد شده در بیساولان پادشاهی منسلک گردید و در کمال استغنا و قناعت میگذرانید و هیچ یکی از امرا و خوانین التجا نمی برد دیوان شعرش قریب پنجهزار بیت خواهد بود بسیار خوش ادا است مشق سخن چنین میکند

کجا است طاقت برخاستن ز جا ما را — نشانده اند براهت چو نقش پا ما را
دگر گرفتم از سر مینا کلاه را — در خون تو به رنگ نمودم گناه را
در غم هجر تو ام آنچه که از من باقیست — مشت خاکی ز پی دیدهٔ دشمن باقیست
ز خلق سوختگانی بعافیت رستند — که در بروی خود از سنگ چون شرر بستند

عارف شاه محمد شیرازی اوستاد شیخ علی حزین بود و فاضل پر تمکین گاهی طبعش بانشا و شعر مائل میشد ابیات عزا و رباعیات آشنا بمذاق عرفا دارد و چند بیت طراز حاشیه

دلم شکست ستمهای زلف او یا رب ‌‌ ‌ شکسته تر شود آنکس که بشکند دل ما
اشکم روود از دیدهٔ و مقدار نداند ‌ ‌ این نو قدم اندازهٔ رفتار نداند
گر جیب نمانده ست بز نخبیهٔ در آویز ‌ ‌ آن کن که کسی بیند و بیکار نداند
جان می طلبد در بدل نیم نگاهی ‌ ‌ نقصان خود و سود خریدار نداند

**علیخان** میرزا در شعر و انشا بغایت دقیقه سنج و نکته یاب بود در وطن خود بلدهٔ کلبا لکان انتقال نمود این ابیات از وست

لبریز ز نظارهٔ من گشت دو عالم ‌ ‌ از بس بتماشای تو بالیده نگاهم
شب هجر تو در فانوس تن چون شمع کافوری ‌ ‌ فروزان استخوانم شد ز تاب گرمی شبها

**علم الهدی** سید مرتضی عاملی برادر رضی شارح شافیهٔ صرف و کافیهٔ نحو در عربیت از افاضل زمان بود در طبع نظم هم دانست از وست

اوقات صرف دوستی عیب جو مکن ‌ ‌ بازشت روی آینه را روبرو مکن
پیراهن دریده چو گل زینت تن ست ‌ ‌ زنهار چاک سینهٔ خود را رفو مکن
بخیه بر صد خرقهای هستی خود میزدم ‌ ‌ گر دماغ بستن بند قبا میداشتم

**عادل** شاه اسمعیل ثانی از اولاد شاه طهماسپ صفوی بود سلاطین اطراف از بیم تیغ خونریزش پا از حد خود بیرون نمی نهادند تا باهل ایران چه رسد از بس سفاکی و بیباکی نهال عمر اکثری از جوانان صفویه را بی گناه از پا درآورده تا از دیگران چه توان گفت در ۹۸۵ بی عروض مرضی شبی در قزوین از دست ساقی اجل مسموم شد و تخت خاک را نشیمن ساخت در مراتب شعر طبع خوشی داشت از وست

شادم بخدنگ تو که ناوک فگنان را ‌ ‌ سوی هدف خویش نهانی نظری هست
چون غنچه چه دانی تو که در خلوت نازی ‌ ‌ کز بهر تو چون باد صبا دربدری هست
از خندهٔ پنهانی لعل تو توان یافت ‌ ‌ کز حال دل گم شده او را خبری هست

**عبرت** احمد نام رباب نوازی بود شاگرد میرزا عبدالقادر بیدل ست ر باب فکرش همه بر قانون

رقصی باصول بردم تیغ / اندازهٔ بسمل تو باشد

باز هوی نامهات هوش از سر دیوانه برد / راست گوید خلق هوی لبس بود دیوانه را

آه قضا این شادی و آرام از بهر که بود / گر چنین سرگشته و ناشاد میکردی مرا

گر غرض مشق حوادث بود از ایجاد من / بدنبود از سنگ گر ایجاد میکردی مرا

برکشید نهائی و دوران اوج داری بیش نیست / همچو نرگس بر سر این دار خوابیدن چرا

عروج نشئهٔ فقرم بجام جم نمیگنجم / بخود بالیده ام یعنی بظرف کم نمیگنجم

من و گل چینی آتشکدهٔ داغ کسی / بتماشای گل و لاله چکارست مرا

آن دل نمانده ست مرا ای ستمگران / کز بهر غمزهای شما واگذارمش

دل میبرد بسوی تو جان هم روان کنم / کی شرط دوستی ست که تنها گذارمش

آنکه جان داد بلب صورت بیجانی را / کاش میداد دلی بیدل حیرانی را

همچو گل آتش افسردهٔ ما شعله نداد / تا نجنباند صبا گوشهٔ دامانی را

علوی آن گریه که در روز وصالش کردی / تا چه در کیسه نهادی شب هجرانی را

خودپسندی چقدر برد زراهت ای طفل / که شدی چهره بآئینه و آبش کردی

سنبل از حال پریشانی دل با تو نوشت / فرصتت باد سر زلف جوابش کردی

چشم مستت بقبول دل ما صرفه نداد / ورنه زین قصه چه حاصل که کبابش کردی

علوی خیر طلب قابل بیداد نبود / آنکه آباد تو میخواست خرابش کردی

نخواست غارت دست زمانه باغ مرا / درون سینه نهان داشت عشق داغ مرا

وفا پرست سر کاکل توام مگذار / که بوی مشک پریشان کند دماغ مرا

اسیر تلخی نزع ست جان بسمل ما / که زهر چشم بتان می تراود از دل ما

گذشت عمر در آمدشد وجود عدم / قضا بگردش چشمم که بست محمل ما

نصیب حاصل ما نیست گر همین جز برق / نصیب برق شود کاش جمله حاصل ما

آنکه از جبههٔ او نور سیادت پیداست | عالم افروز تر از نیر اکبر باشد
در زمینی که بخندد گلِ حسنِ خلقش | هر کفِ خاک بخاصیتِ عنبر باشد
چشم بد دور ز سیمائی حسینی نسبی | چمن آرائی جهان این گل احمر باشد
مدح او را نتوان در قلم آورد عجیب | زانکه از حوصلهٔ خامه فزون تر باشد

عظیم — عظیم الدین ابن سید نجابت بلگرامی از آغاز سن وقوف به تتبع شعر پرداخت و قماش نظم و نثر را خوب شناخت و بنا بر مناسبت فطری گاهی خود هم سخن موزون می نمود و در فکر بر روی خود می کشود و در کوچهٔ تصوف رایت بلندی می افراشت همه فوز عظیم تاریخ وفات ست این دو سه شعر نمونهٔ فکر اوست

داغ بر دل دارم و چون لاله سیرابم هنوز | آتشم اما چو صهبا عالم آبم هنوز
عالمی پروانه شد آن شمع قامت زاهین | در دلِ شب جلوهٔ صبح قیامت زاهین
خواب بیداری چشم تو عجب معجونیست | بهم آمیخته از مستی و هشیار یها
شادم بقتل خویش که از کوثر لبت | یک جرعه خونبهائی شهیدان نوشته اند

علوی — علوی مولوی عبد الله خان در اصل باشندهٔ موتمایم گنج ضلع فرخ آباد بود و صاحب فضیلت و سخنوری خداداد مدتی دراز بشاهجهان آباد بسر برده کسب علوم و فنون فرموده شاگرد مولوی محمد اسمعیل شهید دهلوی رحمه ست و بیعت جهاد با سید احمد بریلوی مرحوم بجا آورده در نثر و نظم شانی بلند و مکانتی ارجمند داشت و در فن طبابت دم عیسی می نمود امام بخش صهبائی دهلوی شاگرد اوست بعد مراجعت از دهلی بملازمت نواب سید محمد علیخان بهادر شمس آبادی والاه وزیر صوبهٔ اوده گزید و در سلک متوسلانش منخرط گردید و وفات او هم در انجا در سنه ۱۲۶۲ بعارضهٔ تپ محرق اتفاق افتاد تاریخش بنیاد سخن افتاد ست نقش سخن چنین می بندد

شب هجرت چه دانی با دلِ مضطر که چون کردم | فشردم آنقدر در سینه تنگش که خون کردم
چون سایه تا تو از سر ما در گذشته | از سر گذشته ایم همین سر گذشت ماست
دل گر همه شمع ست نمی باید م این شمع | من باشم و این سینه و این داغ تو باشد
هر جا ز محبتی سخن هست | وا گویهٔ بیدلِ تو باشد

هند از شهادتش تن بی روح گشته ست — یعنی که بود او نفس واپسین هند
عالم چو قیر در نظر خلق شد سیاه — افتاد تا ز خاتم دهر آن نگین هند
دل چاک چاک گشت و جگر داغ داغ شد — زین غم که گشت زهر همه تن انگبین هند
گردون ز اختران همه تن اشک گشته ست — در اعتنا ماتم رکن رکین هند
استرجع الملائک و استعبر الفلاک — فی هذه المصیبة سحقاً لدین هند
از دست ابن ملجم ثانی شهید شد — گویی ز کوفه ست گل ماتمین هند
تا کربلا و تا نجف و تا مدینه رفت — سیلاب خون دیده و آه و انین هند
ای دوستان آل و محبان اهل بیت — غمگین شوید بهر حسین حزین هند
تا حق اهلبیت رسالت ادا شود — بر رغم این جماعهٔ منصوبه بین هند
از کلک مین بمرثیهٔ سید شهید — این چند بیت ریخت چو در ثمین هند
رضوان حق چو سبزه قرین ضریح او — تا هست حسن سبز بگیتی قرین هند
سال شهادتش قلم واسطی نوشت — قتل حسین کرد یزید لعین هند

رباعی

بنعت خواجهٔ کونین گر و میر جلیل — ز شعر حافظ تضمین بمصرع زیبا
شگافت بحر کلیم از عصا تو مه ز انگشت — ببین تفاوت ره از کجاست تا بکجا

عجیب: عجیب سید قریش بلگرامی برادر خاله زاد حقیقی میر عبد الجلیل مذکور ست خوش خلق و ظریف طبع بود سلیقهٔ نظم داشت او اخر ایام زندگانی همراه نواب مبارز الملک سربلند خان تونی جانب گجرات رفت و در ۱۱۴۰ با اسپ غائب گردید و نوعی توسن را جلو ریز ساخت که گردی از هیچ جا بر نخاست عمرش قریب بشصت سال بود در مدح سیدی میگوید

گل همان به که ز گلزار پیمبر باشد — ل همان به که ز میخانهٔ کوثر باشد
گوهر آن نیست که از نطفهٔ نیسان زاید — گوهر آنست که از معدن حیدر باشد
ای خوشا تازه نهالی که ببستان شرف — دست پروردهٔ زهرا اطهر باشد

گرفت خنصر یمنی خرد ز دانشش او — چنانکه خلق ز جودش اصابع یسری
چو او ندیده امیری مهذب الاخلاق — بعینک مه و مهر این سپهر پشت دوتا
مثال روح مصور بود بپاکی ذات — نشان عقل مجسم بود بفهم و ذکا
صفائی آینه رائی او بود چندان — که می نماید از و آنچه رود هد فردا
کرم ز دست گهر بار او بود ممنون — ظفر به تیغ چمن کار او بود شیدا
گره گره نبود نیزهٔ عدو شکنش — که بند گشته در و جا بجا دل اعدا

## و در مرثیهٔ شهادت امیر الامرا سید حسین علیخان گفته

آثار کربلاست عیان از جبین هند — زد جوش خون آل نبی از زمین هند
شد ماتم حسین علی تازه در جهان — سادات گشته اند مصیبت نشین هند
نیلی ست زین معامله پیراهن غرب — وز خون گریه سرخ شده ست آستین هند
گیتی چرا سیاه نگردد ز دود غم — خاموش شد چراغ نشاط آفرین هند
هند اینچنین مصیبت عظمی ندیده ست — دیدیم داستان شهور و سنین هند
از داغ دل زدند چراغان اشک جوش — این ست نوبهار گل آتشین هند
ماهی در آب می طپید و مرغ در هوا — از شیون عظیم امیر مهین هند
فرزند مصطفی خلف الصدق مرتضی — کز روی فخر بود بذاتش یمین هند
رستم نشان حسین علیخان شهید شد — از خنجری که بود نهان در کمین هند
آن صفدری که از قلم تیغ بارها — تحریر کرد نسخهٔ فتح مبین هند
تیغش بروز معرکه خصم تیره بخت — چون برق می شگافت صف آهنین هند
دریا دلی که بود ز ابر عنایتش — شادابی بهار بهشت برین هند
از بهر هر فلک زده عالیجناب او — در ترکتاز حادثه حصن حصین هند
منقاد او شدند از ان سرکشان دهر — کز داغ ضبط کرد نشان بر سرین هند

جودِ او شهرهٔ دیارِ عرب ‌‌ تیغِ او ضابطِ بلادِ عجم
ناز دارد نسبتش بمو نسب ‌‌ بالد از همتش علو همم
میکند با جماعهٔ دل ریش ‌‌ لطفِ او انچه میکند مرهم
غوطه در جودِ او زند دریا ‌‌ لطمه از دستِ او خورد ضیغم
هست مقیاسِ جودِ او بسحاب ‌‌ همچو مقیاسِ فرسخی بو رتم
تیغِ او شد بفرقِ اعدا غرق ‌‌ همچو حرفی که میشود مدغم
در دلِ خصمِ او در آید رمح ‌‌ چون در آید بر اهلِ خود محرم
با کمندش سرِ معاندِ او ‌‌ همچو دلوی ست با رسن منضم
ظفر از فوجِ او شود پیدا ‌‌ فتح با تیغِ او بود دلتو ام
آمد و قلعه را محاصره کرد ‌‌ همچو انگشت و حلقهٔ خاتم
زانطرف هم مخالفِ سرکش ‌‌ کوششی داشت در ثباتِ قدم
دست و پا زد درون قلعه بسی ‌‌ چون جنینی که وا جهد بشکم
کار بر اهلِ حصن شد دشوار ‌‌ مرگ مقطوع زندگی مبهم
قلعه شد بر جماعهٔ اعدا ‌‌ از مصیبت چو حلقهٔ ماتم
شد برون آمدن چنان دشوار ‌‌ که سخن از زبانِ اهلِ بکم
از برون هم ره رسد شد بند ‌‌ چون نفوذِ صدا بگوشِ اصم

و در قصیدهٔ مدحیهٔ آصفجاه گفته ع

مشابه کفِ او بحر چون تواند شد ‌‌ که نقص جزر بود مد بحر را بقفا
حباب نیست که بحر از تشبه کفِ او ‌‌ کلاهِ فخر بیندا خت از خوشی بهوا
رسن ز موج زده بر میان بکف کشتی ‌‌ گزد سوال کند چون قلندری دریا
ز بیم کثرتِ جودش محیط ناله کند ‌‌ گواه اوست برین بیم رعشه کاعضا

غره مشو که ابلق ایام رام تست ۔ روزی سوار شب کند اسپ چراغ پا
بجز مژگان ندارد چشم بیمار تو غمخواری ۔ بالا گردانی برگشته مژگانت تماشا کن
با انتظار تو ای سرو لاله در گلشن ۔ ستاده قهوه بکف در پیالهٔ یاقوت
شام غم را در سواد نامه پنهان کرده ایم ۔ صبح محشر میدمد از صفحهٔ مکتوب ما
تا حسن ترا مشعل انوار بدست ست ۔ مه را همه شب کاسهٔ گداوار بدست ست
از سینهٔ پرسوز من احوال چه پرسی ۔ هر آه من سوخته طومار بدست ست
هر آبله کز جور دو چشم تو بدل بود ۔ مژگان تو در کاوش آن خار بدست ست
تا از می پر سر برد هوش ز سر ما ۔ چشم سیهش ساغر سرشار بدست ست
بیهوش کند غمزه ات از جنبش ابرو ۔ زانرو که کلید در خمار بدست ست
تا هوش مرا فرق شکافد بدو نیمه ۔ ابروی ترا قبضهٔ منشار بدست ست
یکدور بکام دل عاشق نزند چرخ ۔ ساقی فلک جام نگونسار بدست ست
زان سیر جلیل این غزلی همچو گهر سفت ۔ گو رارگ از ابر گهربار بدست ست

در قصیده بذکر نیکو سیر میگوید

بود در حصن آگره محبوس ۔ همچو مفهوم ممتنع بعدم
داشت عیشی و کنج عافیتی ۔ خاطر آسوده تر ز صید حرم
زر لب یار و زمرهٔ او باش ۔ اکبرآباد و قلعهٔ محکم
چون بر بد این خبر بهلی برد ۔ شعله زد خشم داور عالم
خسرو دین پناه شاهجهان ۔ آب و رنگ بهار فضل و کرم
بخشی الملک را اجازت داد ۔ تا کشد لشکر ظفر پرچم
آن امیر جماعهٔ امرا ۔ چون حسین علی هزبر شیم
قرة العین حیدر کرار ۔ نخبهٔ نسخهٔ نسب آدم

داشت و آنجا نیز بان بابو بلند آوازه گشت در سنه ۲۵ درگذشت این ابیات از وی است

کرشمه جنبش آموز ست مژگان درازش را — ستم کرده ست واجب هر زبان تعلیم نازش را

محبت چاک بر دل میزند هر گه که در بزمی — بخود مخصوص می بینیم تغافلهای نازش را

مبادا آسیب نقصان یابد از سوز دلم تاری — بدل چون ره دهم اندیشهٔ زلف درازش را

رباعی

در آتش هرزه فکر زائل نکنی — اندیشه بهر خیال مائل نکنی

این نقد خزینهٔ دماغست بگوش — تا صرف بجنبهای باطل نکنی

عبدالجلیل

عبدالجلیل حسینی واسطی بلگرامی نسخهٔ جامع اصناف علوم و لوح محفوظ اسرار منطوق و مفهوم جام جهان نمای جلائل صفات و فلک محدد عالم کمالات برهان ساطع ربانی حجت اشرفیت نوع انسانی ست تقوی آب گوهرش و عرفان بادهٔ ساغرش تلمیذ شیخ غلام نقشبند لکهنوی و سید مبارک بلگرامی شاگرد شیخ نور الحق بن عبد الحق دهلوی بود در فقه و لغت و تاریخ و موسیقی شانی بلند داشت قاموس از اول تا آخر بر نوک زبان او بود از عمدهٔ بلغاء زمان محمد شاه پادشاه ست امرای عظام مثل نواب امین الدوله بهادر انصاری سنبهلی و نواب صمصام الدوله میر بخشی محمد شاه وغیره در تعظیم و اجلال وی بسیار میکوشیدند و سید علی معصوم صاحب سلافة العصر را دیده وفاتش در دهلی ۱۱۳۸ واقع شد جد مادری میر آزاد بلگرامی ست حضرت آزاد رح داستانهائی دراز و افسانهای دلنواز از احوالش در خزانهٔ عامره و سرو آزاد نوشته اند و حق خدمت چنانکه باید و شاید گذارده و در مدح وی قصاید غرا پرداخته و قصاید رباعیات و مقطعات تواریخ و مثنویات او را جسته جسته ذکر کرده حکایت آن همه درین جریده درازی میخواهد ناچار بر چند اشعار از کلام بلاغت فرجام او اکتفا میرود

فرخ سیر آن شهنشه با برکات — چرخ از ادب او شده شیرین حرکات

در مسند زمین عهد عشرت مهدش — بارید سحاب ریزهٔ قند و نبات

تعقیب خلافت تو بر جا باشد    چون هست مدار هر نهایت بر تو

غزلت

**غزلت** میر عبدالولی بن سید سعدالله سلونی سورتی از مستعدان وقت بود و در معقولات حیثیتی خوب بهم رسانده میر آزاد او را دیده و این چند بیت از دیوان مختصر اوست ع

نشود مرد کسی کوه گر از جا بر داشت    رستم است آنکه دل از دست ز دنیا برداشت
بگرم جوشی یاران عصر تکیه مکن    که چون معانقهٔ عید اعتمادی نیست
دلم افسرده خواهد ماند یا وا می شود روزی    ندانم غنچه ام در دست گلچین یا صبا افتد
تر بر نداشت نکهت گلشن ز شرم او    بوی گلی نبود که باد حنا نداشت
خدا نا کرده گر صیاد از دامم رها سازد    اسیر حلقه بر گرد سر گردیدنش گردم

عطیه

**عطیه** از عظمای شعرای نیشاپور بود پسر ملا صیدی صاحب دیوان غزل و قصاید و مثنوی مسمی بفوز عظیم است و فاتش در ۱۱۵۱ بوده غزل سلسلش در نهایت خوبیست و شهرت دارد مطلعش اینست ع

قاصد آمد گفتمش آن ماه سیمین بر چه گفت    گفت با هجرم بساز و گفتمش دیگر چه گفت

عشقی

**عشقی** سید برکت الله بن سید اویس بلگرامی ملقب بصاحب البرکات در مارهره رنگ توطن ریخت و همواره چراغ ارشاد می افروخت و احیاناً لباس فارسی و هندی بر قامت معنی سوزون میدوخت ریاض عشق نام دیوانی مختصر دارد و منظور نظرش ضبط حقایق بود از وی می آید ع

بدیر پیر مغان باش و می پرستی کن    زلعل ساقی ما جرعه گیر و مستی کن
چشم حیرت پیشه را خار و گل رعنا یکیست    دل خرابی دیده را آبادی و صحرا یکیست
چشم دل داریم دیگر از نگاه ما مپرس    گرد کوی خویش میگردیم راه ما مپرس
خانهٔ دیده شود رشک پریخانهٔ چین    گر قدم رنجه کند یار بسر منزل ما

عروجی

**عروجی** تخلص سلطان فیروز شاه بهمنی است بشوکت و عظمت از دیگر شاهان بهمنیه امتیاز

فیض آب دیده نتوان یافت در آب ضو — کاشکی زاهد بجای ریش مژگان تر کند
امتیاز گوهر ما در وطن مستور بود — باده آبی بود تا در شیشهٔ انگور بود
میتوان از زود سیر یهای انجم یافتن — آسمان هم یک چراغان لب بام ست و بس
سالها از بهر دنیا حلقهٔ بر دم زدم — پشت پا جائیکه باید زد ز غفلت سر زدم
بیاد قامتش چون عشق پیچان در چمن افتاد — بپای سرو افتادم بشاخ نخل پیچیدم
در شکنج محنت از کسب هنر افتاده ام — چون کمان حلقه خم گردیده ز زور خودم
از دل بکوی یار سراغی گرفته ایم — دیوانه را بکوچهٔ باغی گرفته ایم
بید باغی سیر دیگر بر نمی تابد مگر — باده آتش زنم گلگشت نیلوفر کنم
نغز ما را نشهٔ عبرت فزود از دیگران — رفتگان پیمانه پر کردند و ما صهبا زدیم
خون بط شراب کم از خون خوک نیست — ای بیخبر حذر ز شکار پلید کن
تا کی ز سیر گلشن دامن کشیده رفتن — فریاد نکهت گل باید شنیده رفتن
راه کدام فطرت رسم کدام هوش ست — صد درد سر خریدن از منصب هزاری

عارف محمد عارف بلگرامی از عنفوان شعور بگلگشت کوچهٔ سخن خرامید و در فن فارسی و هندی کمالی بهم رسانید این چند بیت ثمرات فکرت اوست ؏

عارف

نیست معلومم که چشم زخم من چون می پرد — شاید از مژگان او آمد پیام بوسه

ولہ

مشو برای کباب بے آتشی محتاج — چو سنگ از جگر خویشتن شرار طلب

ولہ

چون صریر خامه نبود ناله ام را آشنی — سرمه می سازد بلند آوازهٔ فریاد مرا

رباعی

ختم آمده منشور ولایت بر تو — انجام صحیفهٔ هدایت بر تو

چراغِ خانهٔ آیینه روشن شد ز خاکستر — تو هم ای بیخبر یکبار آتش زن بسامانها
پی تحصیل روزی هرزه میتازی نمیدانی — که گندم را سفید از انتظارت گشت فرقِ نهها
کلید و قفل چون دیدم زیک آهن یقینم شد — که اسبابِ گشایش در گره دارند مشکلها
سینهٔ صافان زانی باشد غبارِ کینه‌ها — دیده باشی صحبتِ خاکستر و آیینه ها
ندارد چهره‌ام رنگی ز جوشِ ناتوانیها — چو گل تاراج چیدن رفته‌ام در نوجوانیها
روز و شب غافل ز شرمِ نالهای بی اثر — سر بچاکِ سینه مانندِ جرس داریم ما
ساقی پیاله گیر که بی نشئهٔ شراب — شرمندگی ز روی هوا میکشیم ما
راضیم بر سرمه گشتن ای فلک کو ساعتی — همچو مژگان گرد چشمِ یار گردانی مرا
هر گرا زین سبحه گردانان تماشا کرده‌ایم — چون سلیمانی دلی در حلقهٔ زنار داشت
از خوشامد میفزاید در تنکظرفان غرور — شیشه‌ها زانی نفس سامان بالیدن کجاست
پروانه را بشمع دلالت که میکند — در کاروان شوق همان شوق رهبر است
بر دوش یکدم این همه بارِ امل مبند — ای نخلِ سیر برگ ترا ریشه نازک است
دانهٔ سرسبز را با آسیا سخت است کار — بیغمان را گردشِ اختر بلای دیگر است
کدام تشنه جگر گرم جانفشانی بود — که آبِ جدولِ شمشیر در روانی بود
به پیشِ آیینهٔ بی غبارِ شمشیرش — نفس شماریِ عاشق چه زندگانی بود
بی قامتِ بلند تو از برگ برگِ سرو — در جامه خواب فاخته سوزن شکسته است
عبث در آرزوی نوجوانان پیر میگردد — کجا در شیشهٔ عینک پری تسخیر میگردد
بیرنج محال است بفردوس رسیدن — همواریِ رهِ گلشنِ کشمیر ندارد
یاقلم در آرزوی لعل و مرجان سوختند — دوزخِ دنیاپرستان آتشِ خاموش بود
ز زنجیرِ تعلق هر زمان آواز می آید — که گر از خود برای خانه‌ها هم دری دارد
ز بس جامِ طرب در بزمِ امکان دیر میگردد — رسد تا نشئهٔ صهبا دماغم پیر میگردد

واز بوالهوسی وخودرائی در هر فن دخل نموده مستقلانه سخنان بی سروبن درهم می بافت قدم در هیچ مقام استوار نداشت گاهی خویشتن را بحکما بستی وگاهی بصوفیه تشبیه جستی وگاه از متکلمان گفتی ودر سلک هیچ فرقه در شمار نیامدی آخر بتباهی عقاید شهرت یافت هوشمندان از حالش نفرت کردند واو نیز از دانشوران واذکیا کناره گرفته باساده دلان و بیخردان الیف بود آنهارا مذمت وایشان را ستایش می نمود مصداق حال این قسم اشخاص ست انچه عارفی گفته جمعی افسار تقلید از سر بیرون انداخته فطرت اصلی را سرنگون ساخته اند بظواهر نبوت وتوابع آن قانع نباشند واز خود سخنی چند بیهده تراشند نه طبع شان گذارد که با سیر تقلید روند ونه توفیق شان باشد که بوی تحقیق شنوند مُذَبْذَبِیْنَ بَیْنَ ذٰلِكَ لَا اِلٰی هٰٓؤُلَآءِ وَلَا اِلٰی هٰٓؤُلَآءِ بالجمله عالی مذکور بشعر مربوط بود وابیات شایسته دارد این چند بیت ازوست

بشکین طرهٔ پیوند کردم رشتهٔ جان را
زلو شیرازه بستم نسخهٔ خواب پریشان را

بیاد تو زبس چون غنچه سر در جیب پیچیدم
چو گل لبریز نکهت ساختم چاک گریبان را

سخت می ترسم بحیرت انتظارم بگذرد
رفته باشم از خود آنساعت که یارم بگذرد

ایکه خاکم را بباد از جلوهٔ خود دادهٔ
آنقدر بنشین که از پیشت غبارم بگذرد

برسرزاهم الهی کیست پرسیدی زغیر
کشتهٔ تیغ تغافل مے زند نظارهٔ

عاقل

**عاقل** هنرورخان شاهجهان آبادی عقل کل یاور اوست ومسند فیاض همایه گستر او مضامین تازه دارد وخوبان خوش غازه داروغهٔ فراش خانهٔ نواب نظام الملک آصفجاه ومداح او بود در آخر عمر خزانچی شد بعده رخصت گرفته در شاهجهان آباد رفت وقرین آسودگی بسر می برد در اواسط سنهٔ دوازده صد هجری در دهلی بساط هستی برچید ازوست

بسکه میدارد حیا در پرده محجوب مرا
دیدهٔ بیگانه داند محضر مکتوب مرا

ندارد حاصلی غیر از ندامت حرف سازیها
زبان شمع آخر خاک لیسد از درازیها

اهل غفلت را بدنیا نیک و بد معلوم نیست / خواب شب تعبیر خواهد یافت چون فردا شود
سود مسیح و خضر زاد راک عهد نیست / ور نه کدام نفع بعمر دراز بود
اهل سعادت از پی ایذا نمی شوند / بر تیر هیچکس پر و بال هما ندید
چون دل از کار شد از کام شدم شیرین کام / آخر این شیشه شکستند و نباتم دادند
بیخودی فرصت تصویر بنقاش نداد / جان کشید از تن و جانان نکشید ست هنوز
تحفهٔ عشق گدائی چند باشد نان غیر / می شوم شرمنده پیش هر که مهمان میشوم
بیمروت یکنفس نگذاشت دل را پیش من / اینقدر هم لائق بی اعتباری نیستم
بیتو هرگاه تماشای گلستان کردم / همچو گل دامن خود پر زگریبان کردم
یابی ز رنگ زرد نشاط نهان من / چون زعفران یکیست بهار و خزان من
از جور عشق شکوه کجا بشنود کسی / رنگی که بشکند چه صدا بشنود کسی

عصمتی

عصمتی از طایفهٔ زنان بود و طبع نظم داشت از وی می آید

از پا شکستگان طلب کعبه مشکل ست / آن کعبهٔ که دست دهد کعبهٔ دل ست

عشرتی

عشرتی حکیم محمد رضا یزدجردی در بلدهٔ خرم آباد از کهنه شاعران بود عمرش از هفتاد سال درگذشته در طبابت ید بیضا داشت از وست ع

جلوهٔ در دل از آن قامت رعنا دارم / خبری تازه از آن عالم بالا دارم
رگ جان در تنم چون رشتهٔ پرتاب می پیچد / نفس در سینه ام چون حلقهٔ گرداب می پیچد
بهر کس دولت دنیا بآیینی اثر بخشد / بهر برجی رود خورشید تاثیری دگر بخشد
فروغ بخت و طالع تا چه باشد طبع کامل را / که یک پرتو بود شمع مزار و شمع محفل را

عالی

عالی میرزا محمدی تبریزی در اصفهان نشو و نما یافته قدری از اوقات را در تحصیل صرف نموده ذکا و شعوری قوی داشت در هیئت و نجوم خاصته مهارت بهم رسانیده و از خدمت افاضل استفاده کرده در هر رطب و یابس که بخیالش رسید حقائق و معارف بند داشته

بیاض گردنت از بوسه هر جا نقطه میخواهد
بدستم ساعتی بسپار و سیر انتخابم کن

هر که پرسد این سخن عمر دوباره چون شود
از برنا دمی برد و باز بیا که همچنین

خاک ملیح هند نمکسار عالم ست
تخمی که سبز گشته ده و تخم آدم ست

خود ناتوان ولی هنرآموز مردم اند
پیران قد خمیده کمان کشباده اند

فکر زلف خوبروی زاهد میسازد مرا
آخر آن هندو پسر زنار میسازد مرا

خوش نمی آید دل آسوده محبوب مرا
بدشود با هر که گوید پیش او خوب مرا

کجا بر آب برهم خورده صورت بست تمثالی
میسر نیست نقش مدعا طبع مشوشش را

چو یار محرم بزم شراب کرد مرا
نگاه گرم رقیبان کباب کرد مرا

ز عیشم رفت بباد انچه بود در گرهم
چو گل شگفتگی دل خراب کرد مرا

ببین بر آینه سیماب تا شود روشن
که میکشد غم دیدار بیقراران را

ذره ام امیدوار پرتوی از آفتاب
ای سحاب بیمروت میشوی حائل چرا

میکند فرزند آخر دعوی مال پدر
میوه از خورشید گیرد رنگ از گل بوی را

هر که یکبار بجانانه رساند خود را
این محال ست که تا خانه رساند خود را

در نشاط آرد وصال دوستان مشتاق را
حلقهٔ صحبت نمی باشد کم از جام شراب

نیشکر بر بند بند خویش خنجر بسته ست
تا بدانی هیچ نوشی در جهان بی نیش نیست

دم شمشیر چو بر سنگ رسد برگردد
سخن تند بجا سنگدلان نادانی ست

در غمت بخت سیاهی دارم و چشم تری
از سواد هند تا سرحد جیحون از من ست

مصیبتی ست ملاقات مردم عالم
ببین که دست زدنها بسر سلام شده ست

ترسم آن سیمین بدن باشد در آغوش رقیب
دیده ام تقویم را امشب قمر در عقرب ست

کاهلی در کار خود مجنون چرا کرد اینقدر
مردن عاشق باهی یا نگاهی بیش نیست

فیض را افتاده گوی قناعت یافته ست
سایهٔ بال هما نور سعادت یافته ست

دولت بدست آورد وبعد خلدمکان ملازم محمد اعظم شاه شد وبعد کشته شدنش از شاه عالم بخطاب دانشمند خان سرمایهٔ مباهات اندوخت میرزا محمد در نظم ونثر قدرت عالی ودر رفض طبع غالی دار وخصوص در وادی نثر طلسم حیرت می بندد دیوانش مسمی بسخن عالی بنظر درآمد این چند بیت ازان منتقط گردید

نخواهد کرد ترک بت پرستیها دل زارم | که چون سنگ سلیمانی ست مادرزاد زنارم
کار با طرفه جفا پیشه افتاده مرا | که نه یادم کند ونی رود از یاد مرا
موج آبی چو رسد دانه ثمر ساز شود | ناخن اینجا شکند تا گرهی باز شود
میکند باز این دل شوریده آزار خودش | من چه منعش کنم او داند وکار خودش
رشتهٔ حیاتم را همچو رشتهٔ تسبیح | صد گره بکار افتاد تا بیار پیوستم
نقش پای او بهر گامی کند جان در تنم | خاک راه دوست گشتن آب حیوان من ست
یار دادر بگرفتن کے فراموشم شود | کی رود از یاد کس چیزی که از بر میکند
دین ودلی که داشتم از دست من کشید | در من نماند جز نفس آن هم کشیدنی ست
سیر باغی که بود مینو کم از ماتم نیست | میکند سایهٔ هر نخل سیه پوش مرا
کشت امید مرا نشو ونما معکوس شد | رو بپائین میکشد قد همچو باران دانه ام
ببزم وصل او کاش اینقدر هم میشدم محرم | که چون آئینه حرفی از پس دیوار میگفتیم
کوکب سوخته میکرد گر اندک مددی | همچو آتش بدل سنگ تو جا میکردم
بجای نامه شمع روشنی دادیم قاصد را | که طوماری ست شرح سوز وپیغام زبانی هم
از عصای خویش طفلی را جنیبت میکشم | از رکابش دور در وقت سواری نیستم
کاملان را همه گشتگی از دست خود ست | حاجت گردش پرکار نشد مانی را
رنگ پریده از رخ گل گرد راه کیست | پنهان میان دیدهٔ نرگس نگاه کیست
گیرد نگه چشم تو شاید بکمند شش | رم کرده تر از آهوی صحراست دل من

تو چون در جلوه آئی سغر جان سیماب میگردد — تجلی میکند برقی که آتش آب میگردد
ندارد حیرت دل تاب حسن بیحجابش را — که باشد صافی آئینه شبنم آفتابش را
نظرها غافل و عالم پر از کیفیت حسنش — بود حکم پری در شیشها رنگ شرابش را
بشوخی پای او بوسیدن و قالب تهی کردن — کدا این بی ادب تعلیم فرما شد رکابش را
درین صحرا کدامی تشنه لب جان داد حیرانم — که از صد جا گریبان پاره شد موج سرابش را
بحشر حرف بی صوت ست فریاد شهیدانش — نمیدانم که داد این سرمه چشم نیم خوابش را
ندانم دل شهید کیست لیکن اینقدر دانم — که از شمشیر او رنگی ست موج اضطرابش را
محبت جاده دارد نهان در خلوت دلها — چو تار سبحه گم گردید این ره زیر منزلها
تو چون ساقی شوی در دید تنگ ظرفی نمی ماند — بقدر بحر باشد وسعت آغوش ساحلها
تو ره از کثرت اسباب بر خود تنگ میسازی — سبکرو حان چو بوی گل فرو بستند محملها
اهل همت را نباشد تکیه بر بازوی کس — خیمهٔ افلاک بی چوب و طناب استاده است
از وسمه ابروان ترا تاب داده اند — این تیغ را بزهر ستم آب داده اند
نازا اینقدر بنعمت دنیا ز بهر چیست — این تحفه را بدست تو در خواب داده اند
پیش از همه شاهان غیور آمدهٔ — هرچند که آخر بظهور آمدهٔ
ای ختم رسل قرب تو معلومم شد — دیر آمدهٔ ز راه دور آمدهٔ

عالی

عالی میرزا محمد نعمتخان شیرازی جامع فنون کمال ست و اعجوبهٔ عدیم المثال خامهٔ بجوش شمشیر خون ریز ست بلکه صور قیامت انگیز پدرش حکیم فتح الدین عم حکیم محسن خان ست که در هند با شاه عالم مصاحبتی بهم رساند میرزا در هند متولد شد و در صغر سن همراه پدر بشیراز رفت و کسب کمال نمود و برگشت و بخدمت شفیعای یزدی تلمذ نمود و در سلک نوکران خلد مکان امتیاز یافت و در ۱۱۰۰ه بخطاب نعمتخان و دارو غگی باورچی خانه نعمت فراوان اندوخت و شکر نعمت واجب واجب تاریخ یافت بعده مخاطب بمقرب خان و دارو غگی جواهر خانه نگین

آهوان طرز رمیدن ز من آموخته اند
گردش چشم سیاه که نظر کرد مرا

بی ورد زوال شد دل غفلت گرفته ام
قفلیکه زنگ بست شکستن کلید اوست

تو به بار انفس باز پسین دسترست
بیخبر دیر رسیدی در منزل بستند

تلافی گر کند بیداد چشمت را شکر خندی
چو رنگ رفته می آید بجا خون شهیدانت

چشم پوشیدم تجلی در فضائی سینه شد
خوبتر از ضبط نگه شمعی حریم دل نداشت

عشق از پرده برون آمد و آوازم داد
برد از هر دو جهان دور و بپروازم داد

نه پسندید که بی برگیم آواره کند
جگر لعل و گهر چشم گهر سازم داد

امتیاز شهر و صحرا داشت از نقص جنون
ورنه مجنون را خرابیهای خود ویرانه بود

یک شهر چشم خوش نگهان فرش راه اوست
آنجا که سرمه گرد کند جلوه گاه اوست

بس بود یک جنبش ابروی تیغ قاتلم
میتوان از سایهٔ شمشیر کردن بسملم

گوارا نیست عشرت طبع ناپرهیزگاران را
چه لذت از نشاط عید باشد روزه خواران را

دوش یک لحظه بخواب آینهٔ یار شدم
طپش دل چه ستم کرد که بیدار شدم

خوی نازک بدل من چه ستمها که نکرد
شیشه بر شیشه زدن کار چه خارا که نکرد

قد آرا خلعتی در عالم امکان نمی باشد
دل تنگی نیاز آورده ام این جامه زیبان را

خودنمائی ست گذشتن ز لباسی که مراست
در ته پیرهن از خویش چو تصویر برآ

آشیان گم کرده چون من گرفتارش مباد
سخت بیرحم ست می ترسم که آزادم کند

انتقام دادخواهان قیامت شد تمام
می فشاند چشم قاتل سرمه بر شورم هنوز

بود دنیا و دین پشت و رخ آینهٔ هستی
بزرگ آید وجوه خویشتن در چشم شاهان را

خشم اهل کرم از لطف بخیلان بهتر
تشنه را آتش یاقوت به از آب بقاست

کلاه سلطنت خسروان شکست نداد
نمیزند اگر پشت پا فقیر النش ؛

سیر از جهان شدم بگذار فنای خویشتن
چون اشتهای سوخته گشتم غذای خویش

ناصر علی

علی شیر نیستان سخنوری ست و صفدر میدان معنی گستری ذو الفقار کلکش تسخیر قلمرو بیان پرداخته و تصرف طبعش آفتاب سخن را از افق غزلی راجع ساخته کوثر سخن در اختیار اوست و سلمان غاشیه بردار او مجدد طرز الفاظ و معانی ست و مستفید سلسلهٔ مجدد الف ثانی گل وارستگی بر سر داشت و جام استغنا در دست چاشنی گیر مشرب بلند بود و متمسک طریقهٔ علیه نقشبند استفاده از شیخ محمد معصوم خلف مجدد نموده و در مثنوی زبان بمدح وی کشوده موطن و منشای او سهرند ست ابتدای حال با میرزا فقیر الله مخاطب بسیفخان بدخشی چون جوهر با شمشیر ملازم بود در رفاقتش باله آباد خرامید و چندی بسیر مجمع البحرین دماغ را تازه کرد و بعد فوت سیفخان به بیجاپور رفت و با ذو الفقار خان بن اسد خان وزیر اعظم خلد مکان موافق شد بلی علی بود ذو الفقاری بدست آورد و آخر الامر از دکن بهندوستان عطف عنان نمود و در دهلی بی نیازانه میگذرانید و همین جا در سنه ۱۱۰۸ بجنة الماوی خرامید و در جوار مزار شیخ نظام الدین اولیا مدفون گردید عمرش قریب شصت سال بود اگرچه غزل را باسلوب تازه جلوه داده اما در مثنوی ید بیضا می نماید هر چند برخی مثنوی گویان براه او رفتند اما هیچکس باو نرسید و خط عجز به بینی قلم کشید کلام ناصر علی در شش جهت عالم سائر و دائر ست و دیوانش از قالب طبع بر آمده این چند بیت بنابر التزام نقش بیاض ایام می شود و بنا بر قانون کتاب بسواد تحریر می رسد ه

بانداز نگاهی برد بی پروا دل ما را     ببوی ساغر می بست ساقی محمل ما را
نیست غیر از عشق دلسوزی من افسرده را     شعله جنبش میدهد نبض چراغ مرده را
بر آید از دل جفایت رنگهای آرزویم را     چو ماهی در تنم خون شد سفید از زخم نشترها
عمر از کف رفتهٔ ما قامت آن بیوفاست     میشناسد هر که صیاد ست صید جسته را
از آبلهای دل فریاد پرستان     یک آبله در کام و زبان هست جرس را
همچو آن عکسی که از آئینه بیرون میرود     دام راه ما سبکروحان نشد زنجیرها
لبریز شد ز تنگی دل بسکه سینه ام     چون رشتهای شمع سیه گشت نالها

ازوست

این نه تمام مو بود بر تن پر گزند ما　　سوخته‌ایم و میرود دود ز بند بند ما

عتابی مصاحب عادل شاه پادشاه بود از یاران حضوری فی هفت سال در قلعهٔ گوالیار محبوس ماند از وست

نمرد شیوهٔ دینی نمرد دنیائی　　بهیچ چیز نماسنی عجب تماشائی

رباعی

ای شاه ستاره خیل خورشید اقبال　　وی از پی سجدهٔ تو گردون چو هلال

ایام تو عیدست دران روزه حرام　　بزم تو بهشت است دران باده حلال

عرشی یزدی طهماسپ قلی بیگ اول عهدی تخلص میکرد بعد از طی عهد جوانی نظر به بلندی طبع عرشی تخلص گرفت و در خدمت شاه طهماسپ صفوی بسر می برد دوازده هزار بیت از قصاید وغیره انشا نمود از وست

هر کس بزیر تیغ برویت نظاره کرد　　زان بیشتر که کشته شود خونبها گرفت

با من چرا مضائقه در جور میکنی　　چیزی نخواستم که در آب و گل تو نیست

هر لحظه ای صبا ز چه گردی کنار من　　دانسته‌ام مگر بجائی سفر ستمت

هر چند غیر لاف محبت زند برت　　ما را امید ها بدل بدگمان تست

خوش آن کسیکه اگر نایدش ز یار پیام　　دهد قرار که بر قاصد اعتماد نکرد

گر زنده ایم میتو بجا جای طعن نیست　　بوی ترا ز باد صبا میتوان شنید

تا بی تو دیده از مژه خس پوش کرده ایم　　تا رفته‌ئی نظاره فراموش کرده ایم

گویند عرشی بپسری که به نظر داشت ظریفی اورا دیده گفت مولانا این شعر را جهت مخدوم زاده گفته

تخم دگر بکف آریم و بکاریم ز نو　　کانچه گشتیم ز خجلت نتوان کرد درو

گل زخم شهادت باغ جان ما تازه میسازد | چرا عزت شهید خنجر قاتل نمیگردد
بحال خسته دلان تا ترا نظر باشد | دعا کنم که مرادر دلت بیشتر باشد
اینقدر رهبری از تیر دعا میخواهم | که مرا هیچو کمان با تو هم آغوش کند
خدا ز چشم تو اسلام را نگه دارد | فرنگ زاده نگاه تو قصد ایمان کرد
بی بهشتی صفتان چند در آتش باشم | دارم از دوری این قوم عذابی که مپرس
در بیع گاه عشق خریدم فنای خویش | کردم نثار قاتل خود خون بهای خویش
ای مدعی ببال تو چون شاخ گل که من | یک گل نچیدم از چمن مدعای خویش
از بس زمانه در پی غمازی من ست | گشتم چو غنچه قفل در گفتگوی خویش
نشان زخم کسی نیست بر عقیق دلم | ز اسم اعظم او نقش در نگین دارم
رجحان بر آب خضر دهم آب دیده را | دلهائی مرده را کند احیا گریستن
دست کسی بدامن خطش نمی رسد | امروز آفتاب بود تکیه گاه او
حاضر ترا ز تو هیچکسی را ندیده ام | ای غائب از دو دیده مقابل نشسته
گیرم که احولانه کنم سیر قامتش | غمدیده را ز عیش دو بالا چه فائده
تا سر خود را بخصم بمروت داده ایم | همت اهل کرم مشتاق سائل بوده است
گر بکار معصیت می آمد آنهم بد نبود | نامهٔ اعمال عزت فرد باطل بوده است

عبیدالله خان

عبید الله خان اوزبک پادشاه توران بود معاصر شاه سلیمان صفوی و امیر سخندان
این بیتها از وی ست ؎

قسم بآه جهان سوز خود که می سوزم | بآتشی که سمندر حریف دودش نیست
بسنگ رخنه شد از بس گریستم بی تو | ز سنگ سخت ترم من که زیستم بی تو
مبارکباد عید آن دردمند بیکس و کورا | که نی کس را مبارکباد گوید نی کسی او را

عالمی

عالمی بخاری مدرس مدرسهٔ معنی شعاری ست از منتسبان امام قلیخان بود این بیت

و بر انواع سخن شامل این چند بیت از آن گرفته شده

زاهدان را نالهٔ مستانه زهر قاتل است
نعرهٔ شیریست تکبیر فسانه زو باده را

دگر جسن گلوسوز که امشب مجلس آرا شد
که مقراض از پر پروانه دارد شمع محفلها

چه همرهی که نگردست باغبان مراد
نشاند شاخ گلی چون تو در کنار مرا

بگو بساقی مجلس بکوری ناصح
که پنبهٔ سر مینا نهد بگوشش مرا

ز نسبتی که بگل کرده اندر روی ترا
توان ز نالهٔ بلبل شنید بوی ترا

عزت بکیمیا نهی آبروی خویش
آب گهر بخاک فروشد کسی چرا

من که پیوسته سر از بال همای پیچم
دولتی خوشترم از سایهٔ دیوار تو نیست

تو نداری سر سودای عزیزان ورنه
یوسفی نیست که سرگشتهٔ بازار تو نیست

تا نشد گم ماه کنعانی بمقصد پی نبرد
وادی گم گشتگی دامان منزل بوده است

گوهر انصاف از درج لبی ظاهر نشد
بر زبان خلق حرف حسبة لله نیست

حرف ناسنجیده در کیش خردمندان خطاست
تیر روی ترکش دانش تامل بوده است

تا نباشد غنچه در اول گل آخر نشکفد
کلفت امروز بهر عشرت فردا خوش است

گر دوید برق خرمن ز لطفا خبر دهید
کاین ترک شعله خو خلف دودمان کیست

حسود زاتوان کرد از جدل خاموش
مگر به تیغ تغافل زبان بریده شود

آنکه دل داد بسودائی دو عالم عزت
مفلسی بود که یک خانه دو جا رهن کرد

بچه امید هوس پیروی عشق کند
چشمه هر چند زند قطره بدریا نرسد

حاجت نبود چهره زمی لاله گون کنی
حسن برشتهٔ آتش سوزان چه میکند

دلم احرام رفتن از سر کویت نمی بندد
حریم کعبه دایم صید را دار الامان باشد

تکیه بر کوکب اقبال نمی باید کرد
ماه نقصانی و خورشید روانی دارد

سینه صافانی که خاکستر نشین گردیده اند
در فن آیینه سازی هر کدام اسکندر است

طغیان ناز بین که جگر گوشهٔ خلیل　　آمد بزیر تیغ و شهیدش نمیکنند
دلم بروشنی آفتاب خنده زند　　که آخر از یارت شبهاست تار می آید

عبدالقادر بداونی جامع فنون فضائل بود در تاریخ نویسی سلیقهٔ شگرف داشت کسب کمالات نزد شیخ مبارک پدر فیضی و ابوالفضل کرده و اکثر مشایخ و علماء عصر را دریافت و صحبت داشت پیش امام اکبر پادشاه بود و چهل سال با هر دو برادر مذکور مصاحب ماند اما در منتخب التواریخ از حال این هر دو خبر صحیح گرفت صاحب ثمرات القدس شاگرد شیخ عبدالقادر سال وفات او سنه اربع و الف نوشته طبع نظم هم داشت این دو بیت از خود بقلم آورده

هر چشمهٔ خضر ست دهانی که تو داری　　ماهی ست دران چشمه زبانی که تو داری
بصد امید قاصد میفرستم سوی آن بدخو　　معاذ الله از ان ساعت کز و نومید بر گردد

عالمگیر بن شاهجهان بن جهانگیر سلطان کشور دین پروری و مهر سپهر عدل گستری بود آفتاب عالمتاب تاریخ ولادت اوست و آفتاب عالمتابم تاریخ جلوس این رباعی از کلام بلاغت نظام اوست رباعی

دیروز پی گلاب میگردیدم　　پژمرده گلی بر سر آتش دیدم
گفتم که چه کرده که میسوزندت　　گفتا که درین باغ دمی خندیدم

گویم در سلاطین تیموریه که مدتی دراز کوس فرمانروائی در اقلیم هندوستان نواختند بادشاهی باین عدل و حق پرستی برنخاست چنانچه تواریخ نگاران عهد او احوال او را مفصل نوشته اند رسوم کفر را از خاندان دولت بر انداخت و در اشاعت احکام شرع دقیقهٔ فرو نگذاشت فتاوای هندی در فقه و مساجد کثیره بجای بتخانها در هند یکی از آثار حسنهٔ اوست و کلمات طیبات که مشهور برقعات عالمگیری ست عجب عبارت ملیح و اشارت متین دارد

عزت خواجه باقر شیرازی در سخن طرازان عزتی دارد و در نکته پردازان حرمتی تاجر پیشه بود از ولایت بهندوستان تردد میکرد دیوان او بخط خودش قریب پنجهزار بیت حاضر ست

نازم بتو بسِ ستم او که هیچگاه | آگه نشد که چاشنیِ تازیانه چیست
تا کیِ کعبه کجا و کلبتِ دیار کجب | اینقدر هست که در سایهٔ دیواری هست
همین بس ست دلیل بقاء عالم عشق | که یکشب غم او در هزار سال گذشت
عشق میگویم و میگریم زار | طفل نادانم و اول سبق ست
بشوق دوست چه سازم که در شریعتِ عشق | نگاه بی ادبی و خیال رسوائی ست
هوشم بنگاهی برد جانانه چنین باید | یک جرعه خرابم کرد پیمانه چنین باید
نادیده جمالِ او مهرش زدلم سر زد | ناکاشته می روید این دانه چنین باید
بلبلان چمن بعد ازین که گوش کنند | که عندلیب قفس دیده بباغ آمد
دل را چه میدهی که بدار الشفا بریم | این کشته را ز سایهٔ تیغت کجا بریم
چون زخم تازه دوخته از خون لبالبم | ای وای اگر بشکوه شود آشنا لبم
گر کامِ دل بگریه میسر شود ز دوست | صد سال میتوان بتمنا گریستن
اینک رسید وعده کشادِ نقاب کو | رفتیم تا دریچهٔ صبح آفتاب کو
ز چشمِ من مجوش ای گریه هنگامِ وصالِ او | که محجوب ست میسازد هلاکم انفعالِ او

## رباعی

عرفی همه فریاد و فغان آمده ام | پرشور بیازار جهان آمده ام
ناکام و سیاه بخت و دلریش و خراب | آنطور که بایست چنان آمده ام

## رباعی

عرفی دم نزع ست و همان سستی تو | آخر بچه مایه بار بربستی تو
فرداست که دوست نقد فردوس بکف | جویای متاع ست و تهیدستیٔ تو
ز بسکه مانده شود آسمان ز آزارم | هزار سال پس از من جهان بیاساید
غیرت برم بشادیٔ عالم که هیچگاه | از خلوت وصال تو بیرون نمیرود

عزی

عزی فیروزآبادی در طالب العلمی صاحب حیثیات بود و شعر هموار انشا میکرد از وست

شوخیکه مباح داندم خون کردن ٭ آمد چو پس از هزار عذر آوردن
بنشست زمانی و دلم با خود برد ٭ گویا آمد برای آتش بردن

عنوان

عنوان محمد رضا از شعرای سحرانگیز خطهٔ تبریز بوده کلامش عنوان صحیفهٔ فصاحت و طغرای سجل بلاغت ست منه

قد تو دیدم و سرو چمن ز یادم رفت ٭ ز بیت مصرع برجسته بر زبان ماند
نه چشم بست اینکه گاهی میگشایم بی جمال او ٭ نگاه از حسرت رویش گریبان پاره میسازد
بیا که بی تو ز سرمایهٔ حیات مرا ٭ بدیده ماند نگاهی و بر زبان سخنی

عرفی

عرفی شیرازی شیخ جمال الدین استاد مسلم الثبوت ست و بچاه افگن سحر هاروت و ماروت عمدهٔ شعرای سحرآفرین ست و نخبهٔ بلغا و فصاحت آئین شاعر گرانمایه ست و ماهر بلند پایه اول که از ولایت بفتحپور رسید بشیخ فیضی آشنا شد آخر در میانها شکرآبها افتاد و بخانخانان مربوط شد و شعر و اعتبار او روز افزون گردید تا آنکه بعمر سی و شش سالگی در لاهور سنه ۹۹۹ در آغوش زمین خوابید عرفی در قصیده گوئی صاحب ید بیضاست اما مخالص او چندان خوب نیفتاده و غزل او و مثنوی او رتبهٔ مساوات دارد و باعتقاد حکیم حاذق پایهٔ مثنوی او کم ست در ید بیضا برای وی ترجمهٔ دراز نوشته و در نتائج الافکار گفته مذهب تشیع داشت و آنکه در ریاض الشعرا و آرزو در مجمع النفائس و قدرت در نتائج الافکار اشعار بسیار از غزلیات او آورده اند از وست

تا تیز کرده لب بسیاست نگاه را ٭ صد منت ست بر سر عاشق گناه را
چرا خجل نکند چشم اشکبار مرا ٭ که آرزوی دل آورده در کنار مرا
جنس دین را چه کساد آمده عرفی در پیش ٭ که بجز خرده ز حافظ نخرد قرآن را
گر نخل وفا بر ندهد چشم تری هست ٭ تا ریشه در آب ست امید ثمری هست
دانم که شفیق اند طبیبان همه لیکن ٭ مرهم که نه معشوق نهد دشمن ریش ست

خود گرفتم که نیم دوست ولیکن بغلط | حرفی از دشمن خود نیز شنیدن دارد

**عبدالغنی** همدانی در عهد اکبری بهند رسیده وگاهی برسم تجارت وگاهی برسم مالازمت میگذرانید

از وست

بگذشته و آینده دریغ و هوس ست | عمری که شنیده همین یکنفس ست

میدان ازلست مرکبی جولان ده | زان پیش که گویند فرود آی بس ست

**عهدی** محمد رسیم نام دار د بعهد اکبری بفوجداری سهرند سربلند بوده و آخر رخت خود بسوی کابل کشیده در شاعری طبعی داشته گویند از خواندن اشعار دیگران بنام خود مضائقه نمیکرد

منه

صد آرزو بدل گره از تار موی تست | دل نیست در برم گره آرزوی تست

دم آخر ست بنشین که رخ تو سیر بینم | که امید صد تماشا بهمین نگاه دارم

خرم زمانی از کوی آن ماه | تابوت ما را با ناله و آه

یاران و همدم آرند و گویند | الحکم لله الحکم لله

**عزیز** شیخ عبدالعزیز جونپوری در تصوف دستی تمام داشته احیاناً شعر میگفت از وست

بی تسلی دل کلک مانی فکرم | اگر بصفحه کشد نقش روی نیکویش

هنوز چهره باتمام نارسیده بجان | خدنگ غمزه رسید از کمان ابرویش

**عصری** اصلش از تبریز ست در اصفهان بکسب زرگری اشتغال داشته از وی می آید

آمد گل و خزان شد و نوروز هم گذشت | گر دست نگشتم و امروز هم گذشت

**علی** نقی از یاران حکیم رکنا بوده و در شعر سلیقهٔ خوش داشته منه

ز چشم بلبلان انداخت خسارت گلستانرا | لبت بگذاشت در جهل مرکب آب حیوانرا

تهی گردید بزم عالم از شور وفاداری | سر انگشتی تواند کرد خالی این نمکدانرا

نشد که از سر رافتنه دست بر دارد | بهر زمین که رسیدیم آسمان پیداست

عذری اسحق بیگ برادر کهتر مؤلف آتشکده ست مرد عشق پیشه بود و بسخن طرازی خوش اندیشه
قبای هستی را در اوائل سنه ۱۳۰۰ چاک کرد منه

نشد گر کارگر زخم تو ای بیدادگر ما را
مخور غم میکشد خود حسرت زخم دگر ما را

شاد سازید پس از مرگ دل زار مرا
بر سر تربتم آرید دل آزار مرا

عاشق مولوی سید محمد عبد الودود نقوی اصلش از کتره مضاف صوبهٔ اله آباد ست اجدادش
بتقریب جاگیر در بردوان رخت اقامت انداختند پدرش عهدهٔ تدریس مدرسه عالیه کلکته داشت
وی زانوی ادب بخدمت مولوی امین الله مدرس ته کرده استعداد شایسته در علوم عقلیه و نقلیه
بهم رسانید و در مدرسه آمده بتدریج بافتای صدر رسید این ابیات از دیوان اوست

ازین چینها که دارم بر جبین وقت کهن سالی
بصد لب میکنم تفسیر رنج ضعف پیریها

خجلت زده ام زانکه نمردم ز فراقش
بر دعوی ما شاهد ما چهرهٔ زرد ست

نکند صبر این دل نادان
کار با سخت جاهل افتاد ست

داغ دل از رخنهٔ صد چاک عاشق خوش ببین
رخنهٔ دیوار بهر دیدن گلزار بس

عماد فقیه از اکابر کرمان و شعرای پاکیزه بیان بوده وفاتش در سنه ۷۷۳ اتفاق افتاده دیوانش
متداول ست منه

تو مپندار که هر گوشه نشین دیندار ست
ای بسا خرقه که هر رشتهٔ او زنار ست

طاعت ناقص من موجب غفران نشود
راضیم گر مدد علت عصیان نشود

علمی لاری شمس الدین محمد در بدایت حال قاضی طرشت بوده بعد حج عنان بسمت دکن تافته
و در سنه ۹۷۵ وفات یافته از وست

قبای سبز در بر سرو نازش میتوان گفتن
سخن کوته کنم عمر درازش میتوان گفتن

عنایت الله شیرازی خط نستعلیق بسیار خوب می نوشت و بدرگاه اکبری بمنصب داروغگی
کتابخانه مامور بوده از وست

پرکن قدحی که زود خواهی دیدن — خالی بکنار این چمن جائی همه

**عاجز** عاجز عارف الدین خان اورنگ آبادی اصلش از بلخ مربت پدرش بعهد عالمگیری وارد هند گشته بمنصبی مفتخر گردید وی از سرکار آصفجاه منصب وجاگیر وخطاب خانی یافت و در سنه ۱۱۷۰ دست از زندگانی شست عارف الدین خان عاجز تاریخ مرگ اوست که خود گفته

از وست ســه

بزهد خشک نتوان یافت فیض عارفان هرگز — کجا کار شراب از نشئه تریاک می آید

نرگس من فگنده سر بخیال نگاه کیست — استاده سرو منتظر گرد راه کیست

برق حسنت افگند در دل شرار آیینه را — سایهٔ خال تو سازد داغدار آیینه را

**عزت** عزت شیخ فقیه الدین ساکن امیٹهی مضاف صوبهٔ اوده بود بر جادهٔ قناعت قیام داشت اواخر مائه ثانی عشر دار فانی را بگذشت از وست ســه

نکهت روضهٔ رضوان و پیام تو یکیست — دم جان بخش مسیحا و کلام تو یکیست

ناز رفتار تو نزدیک بمرگم سازد — رفتن عمر من و طرز خرام تو یکیست

بنشین کز سر ما شور قیامت برخاست — فتنه برپا شدن حشر و قیام تو یکیست

کی ز دست تو برد جان بسلامت عزت — دست بردن بسر تیغ و سلام تو یکیست

**عاصی** عاصی نور الدین محمد خان از ملازمان نواب والاجاه بود تلاش نیکو داشت و بموزونی طبع مضامین رنگین می بست اواخر سنه ۱۲۰۰ درگذشت منه

تا میخانه نشست من و تست — دور پیمانه بدست من و تست

جلوهٔ تست در آیینهٔ دل — مشکن دل که شکست من و تست

**عشق** عشق زین الدین جامی در عمر هفت سالگی وارد هند گشته تربیت از شاه محمد پناه قابل یافته طبع موزون داشت در اوائل سنه ۱۲۱۳ پا بدامن عدم کشید از وست ســه

دی میگذشت یار و رقیب از عقب رسید — گفتم که عمر میرود و مرگ در قفاست

ذاتی و صفاتی او شاه دین پناه عروج رتبه‌اش هیچواست اما حیات و فا نکرد و در سنه ۱۰۹۶ (؟) آنجهانی شد آز وست

نگو که بسمل تیغ تو از رسیدن رفت — که راه صد رم وحشت بیک طپیدن رفت
سامان صد چمن نه بدامانم آمد ز دست — آن دست همچو گل بگریبانم آمد ز دست
شعلهٔ آهی که کوه بی ستون را آب ساخت — در دل سنگین شیرین هیچ تاثیری نکرد
صدای بر نخیزد که بسمل شد ز نخچیرش — مگر زد آن شکار افگن بسنگ سر ره شمشیرش

عابد عبدالرحیم تورانی بیشتر در شاهجهان آباد بسر می برد سخنش خالی از نزاکت نیست شوق وافر و ذوق متکاثر داشت منه

بخون دیدهٔ عاشق کجا آلوده میسازد — کف پایی که از رنگ حنا دارد گرانیها

عظیم نامش شیخ علی عظیم ست فرزند دلبند شیخ ناصر علی سهرندی ست سخنش سرمایهٔ سوز و گداز و بمهارت سخنوری دمساز در عهد محمد شاه پادشاه بفراغ خاطر بسر می برد در اواسط سنه ۱۲۰۰ (؟) مرحلهٔ حیات طی کرد از وست

بغارت رفت یا خون گشت یا محو تماشا شد — خدا داند چه پیش آمد دل دیوانهٔ ما را
چه دهم شرح ز نیرنگ خود آرائی دل — پر طاوس بود چشم تماشائی دل
بیرون از شهر وحشت گوشهٔ ویرانه دارم — چو مژگان در سواد چشم آهو خانه دارم

عاشق آقا محمد اصفهانی سخنش دلاویز ست و حرفش درد انگیز در اواسط سنه ۱۲ (؟) رخت بدار البقا کشید از وست

فرصتی کو که کنم فکر پرستاری دل — آخر عمر من و اول بیماری دل
تحمل چون توان کردن که بر روی تماشائی — در گلزار بر بندد و گلچین در چمن باشد

رباعی

ای ساقی گلچهرهٔ زیبائی همه — وی سرو سهی قامت رعنائی همه

شبی که آن مه بمهر همنشین من است — ستاره وار بسی دیده در کمین من است

سویش خبر برید که عیسی هلاک شد — کو را بمهربانی من آزمون کنید

عارضی قمی جز آنکه از اهل آن دیار است دیگر از حالش چیزی معلوم نشد ازوست ؎

روز وصلی طلبم همچو شب هجر دراز — تا کنم شرح ستمها که تو با من کردی

علائی آشتیانی مردی فضیلتمند بود از قم و نزد بعض از اهل یزدجرد بوده ازوست ؎

نفاقش در دل و درد دلم را راز میدانند — که با دل در میان ننهاده‌ام راز نهانش را

شادند عالمی که مرا هر زمان غم است — دارم غمی که باعث شادی عالم است

دیروز پریشانی خود را بتو گفتم — امروز پریشان ترازانم که توان گفت

نه صبر بی تو ازین بیشتر توان کردن — نه غیر صبر علاجی دگر توان کردن

عشقی از افاضل عرفا و صوفیه فضلا است مرید شیخ احمد اصفهانی شرح قصیده تائیه
ابن فارض نوشته این رباعی ازوست

رباعی

دل گفت مرا علم لدنی هوس است — تعلیم کن اگر ترا دسترس است

گفتم که الف گفت دگر هیچ مگوی — در خانه اگر کس است یک حرف بس است

عتابی حسن بیگ تکلو از ایران دیار دوبار بهند آمده مردی بود اعور عدیم الحیا با وجود
عدم صلاح در حق خود اعتقاد درجهٔ قطبیت داشته اما طبعش در مرتبهٔ سخنوری درست بود
در سنه ۱۰۲۱ در اجمیر بقتل رسید منه

شهید جلوهٔ یارم بس این سعادت من — که چشم حسرت صد زنده در قفای من است

اینجا دل پاره می ستانند — اخلاص بچاک پیرهن نیست

مرا بدلق مرقع مبین و خوار مدار — که باده نشه دهد گرچه در سفال بود

عزت شیخ عبدالعزیز اکبرآبادی در سلک ملازمان عالمگیری انتظام داشت نظر بکمالات

فا عجزی

**عجزی** تبریزی حسن بیگ طبع نظم داشت و شعر خوش میگفت و در مجالس اکابر اعتباری داشته و دیوان بابا فغانی را جواب گفته از نظر شاه صفوی جبلی گذرانید شاه برای او وظیفهٔ سالانه تعیین فرموده از وست

شادم ز طعن خلق که مرغان باغ عشق ∗ شاخی که سنگ میرسدش آشیان کنند
مکن در صیدگاه عشق پای جستجو رنجه ∗ که صید این زمین خود بر سر صیاد می‌آید
بی تو ستان ترا باده گلوگیر شدست ∗ آب در حلق اسیران تو زنجیر شدست

فا عاشقی

**عاشقی** مرد خوش طبع مجلس افروز بود اصلش از سیستان بوده این دو شعر از وست

بچیزی گر شب هجران دل خود شاد میکردم ∗ جفاهائی که بر من کرده بودی یاد میکردم
زینسان که خاک در شب هجران بسر کنم ∗ مشکل که روز حشر سر از خاک بر کنم

فا عبد العلی

**عبد العلی** در مشهد مقدس ماند و بود میکرد و در سلک خوش صحبتان عهد منتظم بود این رباعی از وست بد نگفته

ای کاسهٔ تو سیاه و دیگ تو سفید ∗ از آتش و آب هر دو ببریده امید
آن شسته نمی‌شود مگر در باران ؛ ∗ وین گرم نمیشود مگر از خورشید

فا عیسی

**عیسی** قاضی مسیح الدین ساوجی فاضل جلیل و عالم نبیل بود بتعلیم شاهزادهٔ سلطان یعقوب اشتغال داشت از سلطان چندان نوازش یافت که از حیز تحریر بیرون است بعد وفات سلطان باغوای حاسدان در سنه ۸۹۶ بقتل رسید دیوان هزار بیت دارد مشتمل بر غزلیات و غیره از وست

آرزوی دل مشتاق بسوی تو مرا ∗ میکشد هر دم و ره نیست بکوی تو مرا
راهم درون باغ تو دربان نمیدهد ∗ گلگشت را بهانه کن و پیش در بیا
مفرست سوی من خبر خویش کامدم ∗ من میروم ز خویش تو پیش از خبر بیا
هرگز نبود از تو گمان جفا مرا ∗ دیگر بکس نمانده امید وفا مرا

رباعی

| | |
|---|---|
| برگیر ز خود حساب اگر با خبری | کاول تو چه آوردی و آخر چه بری |
| گوئی نخورم باده که می باید مرد | میباید مرد اگر خوری ورنه خوری |

عبید زاکانی فاضل خوش طبع بود و در اکثر علوم مهارت داشت اما هزل بر مزاجش غالب بود این ابیات از وست رباعی

| | |
|---|---|
| ای خواجه مکن تا بتوانی طلب علم | کاندر طلب راتبه هر روز بمانی |
| رو مسخرگی پیشه کن و مطربی آموز | تا داد خود از کهتر و مهتر بستانی |
| رسد به بشتی رویت جمال مه بکمال | برد ز نکهت بویت صبا خبر بشمال |
| زند به تیر نظر غمزه ات نشانه مهر | کشد بگوشه چشم ابروت کمان هلال |
| توئی که آب حیات از لبت بود سائل | خوشا کسی که کند با لبت جواب و سوال |
| حرام گشته بغیر از عبید در عشقت | بشاعران تخیل نمای سحر حلال |
| عبید پیش کسانیکه عشق می ورزند | شب وصال کم از روز پادشاهی نیست |

عنصری بلخی مالک رقاب سخن طرازی ست و ملک الشعرای پایۀ تخت سلطان محمود غازی بود وفاتش در سنه ۴۳۱ھ بوده این رباعی از وست رباعی

| | |
|---|---|
| گر عیب سر زلف بت از کاستن ست | چه جای بغم نشستن و خاستن ست |
| وقت طرب و نشاط و می خواستن ست | کاراستن سرو ز پیراستن ست |
| عمید دولت ابوالقاسم بن خواجه حسن | که هست طاعت او بر سر زمانه فساد |
| سیاست و کرم خواجه گردش فلک ست | کزو سوار پیاده شود پیاده سوار |
| ز خواجه جود پدید آید و ز گردون بخل | ز آب ابر پدید آید و ز خاک غبار |
| بایستند بزرگان چو پیش او بنشستند | چو وارسند بدریا بایستند انهار |
| بنقش سیرت او مهر کرده شد معنی | بنام مدحت او داغ کرده شد اشعار |

آمید بلبل بیدل زگل وفاداری ست     ولی وفا نکند شاهدی که بازاری ست
صنما رهِ قلندر سزد ار بمن نمائی     که دراز و دور دیدم رهِ و رسم پارسائی
بطواف کعبه رفتم بحرم رهم ندادند     که برون در چه کردی که درون خانه آئی

رباعی

عالم ز لباس شادیم عریان یافت     با دیدهٔ پرخون و دل بریان یافت
هر شام که بگذشت مرا غمگین دید     هر صبح که خندید مرا گریان یافت

رباعی

افسوس که ایام جوانی بگذشت     سرمایهٔ عیش جاودانی بگذشت
تشنه بکنار جوی چندان خفتم     کز جوی من آب زندگانی بگذشت
رفت دل و نمیرود آرزوی تو از دلم     عمر شد و نمیشود نقش تو از خیال من
عراقی از دل و جان آنزمان امید برید     که چشم مست تو از خواب سرگران برخاست
آورا چه خبر از من و از حال دل من     کو دیدهٔ پرخون و دل ریش ندارد

عمر خیام اصلش از نیشاپور ست در حکمت و ریاضی و نجوم مستعد بود شاگرد امام غزالی ست
رباعیاتش شهرت دارد در سنه ۵۱۶ درگذشت از وست

آن خواجه که خویش را ملا کو میگفت     وز کبر سخن بچشم ابرو میگفت
برکنگرهٔ سرای او فاخته     دیدم که نشسته بود و کوکو میگفت

رباعی

گر گوهر طاعتت نسفتم هرگز     ور گرد گنه ز رخ نرفتم هرگز
نومید نیم ز بارگاه کرمت     زیراکه یکی را دو نگفتم هرگز

رباعی

آز تن چو رود روان پاک من و تو     خشتی دو نهند در مغاک من و تو
وانگاه برای خشت گور دگران     در کالبدی کشند خاک من و تو

گه بمسجد دلِ ما گاه بمیخانه رود ❊ چون گدائی که ازین خانه بآن خانه رود

در حیرتم فروغ تجلی نمود رخ خلوت سرای جلوهٔ معشوق بیخودی ست

ظهوری تبریزی از مستعدان وقت خود بود این بیت ازوست ❊❊ ع

چه رشک می بری ای دل بکشتگان غمش تو هم بمقصد خود میرسی شتاب مکن

## حرف العین المهملة

عباس مروی عم رسل ثلاثهٔ شعرا بلکه ابو الآبا فصحاست واول کسی ست که در عهد اسلام طرح شعر فارسی انداخت و بنات النعش سخن را پروین ساخت چون الویه مامون عباسی بخطهٔ مرو خرامید عباس قصیدهٔ مدحیه فارسی بنام خلیفه گذرانید این ابیات ازوست ع

ای رسانیده بدولت فرق خود تا فرقدین گسترانیده بجود و فضل در عالم یدین

مر خلافت را تو شایسته چو مردم دیده را دین یزدان را تو بایسته چو رخ را هر دو عین

کس برین منوال پیش از من چنین شعری نگفت مر زبانِ پارسی را هست مر این نوع بین

لیک زان گفتم من این مدحت ترا تا این طریق گیرد از مدح و ثنای حضرتِ تو زیب و زین

عراقی شیخ فخر الدین ابراهیم بن شهریار همدانی محقق سالک و فاضل ارجمند و مرید و خواهرزادهٔ شیخ شهاب الدین سهروردی بود در همدان مدرسه عالی و حوضی صافی داشت طلبهٔ علم را درس گفتی و بر فقرا ایثار کردی این ابیات ازوست ع

نخستین باده کاندر جام کردند ز چشم مست ساقی وام کردند

چو خود کردند راز خویشتن فاش عراقی را چرا بدنام کردند

در آخر عمر بعهد سلطان خدابنده بشهر دمشق رسید و در سنه ۶۸۸ رخت هستی بدار البقا کشید و در پهلوی شیخ محی الدین بن العربی مدفون گردید در وقت نزع جان این رباعی بر زبان داشت رباعی

در سابقه چون قرار عالم دادند مانا که نه بر مراد آدم دادند ❊

هر قاعده و قرار کان روز افتاد نی بیش بکس ز وعده نی کم دادند

میگشید آخر بزیارت حج مشرف گردید و همانجا درگذشت ازوست

دیدیم برفتن قد آن سرو روان را | هر چند ندیدست کسی رفتن جان را
درد عشق افزود و همدردی درین عالم نماند | دردمندی بود مجنون در جهان او هم نماند
نمیتوان نفسی بی تو در جهان بودن | چرا که جانی و بیجان نمیتوان بودن

ظفر شیخ محمد برهان اورنگ آبادی کتب درسی علی الترتیب تحصیل کرده و استعداد لائق بهم رسانیده و باکتساب عروض عربی بخدمت میر آزاد بلگرامی پرداخته در اواخر مائهٔ ثانی عشر جان بجان آفرین سپرد ازوی می آید

بزم آتشین رویان دل دیوانه گم کردم | سپندی داشتم اما در آتش خانه گم کردم
مبادا هیچکس یارب چو من آواره مجنونی | کز آبادی جدا افتادم و ویرانه گم کردم
نبود شکوه ز صیاد دل آزار مرا | گر دهد موسم گل رخصت گلزار مرا
شمع در حالت افروختگی گریه کند | مایهٔ سوز بود عشرت بسیار مرا

رباعی

از عهد شعور می پرستم کردند | دیدند ز اهل هوش مستم کردند
در گلشن امتیاز مثل نرگس | چشمم شده وا جام بدستم کردند

ظاهر محمد کاظم معنی یاب بی‌عدیلی بود ساکن خطهٔ اردبیل بکسب زرگری معاش میکرد و گوهر سخن نیکو می سفت ازوست

صفای جوهر خوبی ز بادهٔ ناب است | لبی که نیست می آلوده لعل بی آب است

ظهیر خباز تبریزی از لاهیجان بوده ازوست

جمال دوست بدیدن نمی شود آخر | گل بهشت بچیدن نمی شود آخر
نیافتم که سر رشته در کجا پیداست | که آه من بکشیدن نمی شود آخر

ظهیر از سادات نهاوند و شعرای هندست منه

کدام جور تو از لطف دلنشین تر نیست | چه احتیاج که تشویش انتخاب کنی
ز فربهی بغل در نیاید آسایش | بدر ز خویش هم آغوش کرده مارا
نیست در کیش مروت جائز | رغبت خنده بلب دزدیدن
هر دم هوس نهد سخنی در زبان ما | مهری ببوسه کاش زنی بر دهان ما
پروانه افسرده ام امید که شمعی | با شعله کند دست و بغل بال و پرم را
چه بیکسانه نهادم سری ببالش خشت | بغیر داغ جنون کس نمانده بر سر ما
نه تنها نقش نامت بر نگین دل هوس دارم | ازین حسرت عقیقی کرده ام هر قطره خون را
خود را بآب گریه دهیم یا بباد آه | گر هستیم غبار ضمیر منیر تست +
نی تکحل گشت چشم و نی معطر شد دماغ | شکوه بیرحمی باد صبا خواهم نوشت
بهر در چند گردی لنگ می باشی | بمن بنما کسی را که شل نیست
هنوز زخم هوس خورده تو رسوا نیست | بر آر تیغ که فردا گناه از ما نیست
بر باد دهیم خاک خود را | بر خاطر او ز ما غبار است
ظهوری شکوه ات از یار بیجاست | تو بی طالع فتادی جرم او چیست
چشم را پرده خود کرده بدیدن رفتم | پنبه در گوش نهادن بشنیدن رفتم
سجده دائی بود تمنائی جبین | کرده پیری مدد اینک بخمیدن رفتم
مرگ چو منی اگرچه سهل است | گنجائش لب گزیدنی داشت
ز رشک غیر ظهوری بمرگ نزدیکی | بمیر زود که قربان غیرت تو شدم

## رباعی

بر تابه هجر جز طپیدن چکنم | رم کرده چو صبرم آرمیدن چکنم
عیبی ست عظیم زندگانی بی تو | دارو خجلم امید دیدن چکنم

ظریفی ساوجی پیر فاسق مسخره بود و بزور بیحیائی اکثری را از شعرای درگاه اکبر بادشاه

ظریفی

وفات ظهوری در سنه ۱۰۲۵ واقع شد شاهد سخن را بمشاطگی فکر چنین جلوه ظهور می بخشد

شب از مژگان تر رفتم غبار آستانش را
پشیمانم که کاری یاد دادم پاسبانش را

تغافل پیشهٔ صیاد افگن این سرزمین باشد
که دایم بهر تقریب نگاهی در کمین باشد

نیفتادم چنان کز کوشش افلاک برخیزم
مگر گرد تو گردد گرد من کز خاک برخیزم

همچنان طفل مزاجیم اگر پیر شدیم
کوچه گردی ست بجا گرچه زمین گیر شدیم

ازین چه باک که رسم وفا نمیدانی
بلاست این که طریق جفا نمیدانی

مدار خویش منه جمله بر نمیدانم
گذشت کار ز طفلی چرا نمیدانی

سعادت ست بعشق تو هر نفس مردن
وکیل خضر منم عمر جاودان نذرست

نیازموده که زور غرور تا چند ست
اگر حریف ضرور ست عجز ما اینجاست

تو ادا فهم نهٔ ورنه تغافل نگه ست
تو سخن سنج نهٔ ورنه خموشی سخن ست

چراغ عاریتی تیرگی زیاده کند
بروشنائی شبهای تار سوگند ست

که دیدست اینچنین حیا و قدرت آن مروت این
که زخم فربه از نخچیر لاغر برنگرداند

خصم گو صبر مرا عجز تصور میکن
نیستم مرد عداوت بمحبت سوگند

بجلدی چون نگاه تیز بینان قاصدی خواهم
نشستن بر سر راه صبا از من نمی آید

بتمکین گاه عرض حال کوه آهنی بودم
چه دانستم حیا در رعشهٔ سیمابم اندازد

خموشی نغمها دارد سخن پرداز میداند
نخستین اینکه ساکت هیچگه ملزم نمیگردد

اگرچه یاد مرا رخصت نشستن نیست
همین بس ست که بر خاطرش گذر دارد

ز حد برداشت چشم اشکبارم قرعهٔ غلطانی
نمیدانم شکیبم از سفر کی باز می آید

ذوقی ست پادشاهی اقلیم دوستی
خواهم که یکدو روز تو باشی بجای من

تیغ تو نمیداشت اگر آب مروت
خون چو منی را که رساندی به بهائی

فلک گویا تلاش منصب مشاطگی دارد
وگرنه چیست از خورشید و مه آیینه گردانی

ظهوری

در بر گریز عمر عهد و صر صر اجل　　نوروز را طبیعت فصل خزان دهد

ظهوری ترشیزی ساقی خمخانهٔ فصاحت و هنگامه ساز انجمن بلاغت ست رشحهٔ قلمش خونابهٔ رگ تاک و مداد رقمش ته جرعهٔ میخانهٔ ادراک ظهور دولت سخن در عهد او بمعارج علیا رسیده و نهال کلام موزون از زمین تربیت او سر بطارم اخضر کشیده میرزا صائب او را بادب یاد میکند و میگوید

صائب نداشتیم سر و برگ این غزل　　این فیض از کلام ظهوری بما رسید

ظهوری درین زمین دو غزل دارد بیتی از آن وقت مرا خوش کرد ه

با خنجر کشیده تغافل رسانده بود　　خود را به پیش من که نگاه از قفا رسید

حق این ست که ظهور او عالم سخن را نواخت و نور او سواد معنی را روشن ساخت خوش بیانی از و ذخیره اندوز افتخارها شیوه زبانی از و چهره افروز اعتبارها ساقی نامهٔ ظهوری عجب صفائی و نمکی دارد و بناز کادائیها دل از دست می رباید مثنوی را بکرسی عجبی نشانده و نثر را از جواهر زواهر گذرانده نثر ملا اگرچه طرز خاص دارد اما غزلش باین رتبه نیست بعد سیاحت عراق و فارس عازم گلگشت دکن شد و در دارالسرور بیجاپور توطن گزید و از خوان احسان ابراهیم عادل شاه الوان نعمت اندوخت و کام و زبان را بمداحی او شیرین ساخت شاه در صلهٔ ساقی نامه چند زنجیر فیل پر از نقد و جنس داد ملا ملک قمی او را بزیور کمالات محلی دیده طرح الفت ریخت و دختر خود را در عقد ازدواجش کشید و این هر دو سخن آفرین دماغ اتحاد نوعی بهم رسانیدند و تالیفها بمشارکت فکر بتحریر در آوردند میان ظهوری و عرفی موالات و مراسلات بود ظهوری شالی برای عرفی هدیه فرستاد چون قابل هدیه نبود عرفی این رباعی نوشت

رباعی

این شال که وصفش نخد تقریر ست　　آیات رعونتش مرا تفسیر ست
نامش نکنی قماش کشمیر گزو　　صد رخنه بکار مردم کشمیر ست

ظهیر فاریابی

ظهیر در علم حکمت وهیئت بسیار فائق بود چنانچه او را صدر الحکماء میگفتند در مبادی حال به نیسابور آمده واز طغان شاه بن موید نوازش یافته پس بمازندران شتافت وملوک آن دیار را مدح گفت واز انجا حرکت بسوی اذربیجان نمود جهان پهلوان مقدم او را گرامی داشته وهمت به تربیت او گماشته بعد فوتش بسایهٔ قزل ارسلان قرار گرفت وآخر از و رنجیده با تابک ابو بکر بن جهان پهلوان رجوع آورد وبلوازم اکرام اختصاص یافت شبی در مجلس اتابک این رباعی گفته رباعی

ای ورد ملائکه دعای سر تو — سر نیست زمانه را بجای سر تو
با دشمن تو نیام شمشیر تو گفت — سر دل من باد فدای سر تو

اتابک فرمود تا هزار دینار سرخ بر و نثار ساختند ظهیر در آخر عمر دامن از ملازمت کشیده در تبریز گوشه نشین طاعت وعبادت گشت ودر سنه ۵۹۸ درگذشت وپهلوی خاقانی مدفون گردید

منه

عروس ملک کسی در کنار گیرد چست — که بوسه بر لب شمشیر آبدار دهد

منه

باد آمد وگل بر سر میخواران ریخت — یار آمد ومی در قدح یاران ریخت
از سنبل تر رونق عطاران برد — وز نرگس مست خون هشیاران ریخت

وله من قصیده

شرح غم تو لذت شادی بجان دهد — ذکر لب تو طعم شکر در دهان دهد
طاوس جان بجلوه در آید ز خرمی — گر طوطی لبت بحدیثی زبان دهد
جز زلف وچهرهٔ تو ندانم که هیچکس — خورشید را ز ظلمت شب سایبان دهد
آن طاقت از کجا که صدائی ز درد دل — در بارگاه خسرو صاحبقران دهد
نه کرسی فلک نهد اندیشه زیر پای — تا بوسه بر رکاب قزل ارسلان دهد
تیغش ز کلهٔ سر بمغز دشمنان ❖ — نسرین چرخ را چو هما استخوان دهد

در نام القری مادح قزل ارسلان بود سال وفاتش بر روایت دولت شاه ۵۵۸ھ و بقول صاحب هفت اقلیم ۵۵۲ھ بوده دیوانش آئینهٔ صفا و جلوه گاه پریزادان خوش سیاست کسیکه مطالعهٔ قصاید وی میکند میشناسد که قوت ناطقهٔ او بچه مرتبه ست و مخالص خوبی دارد و در میان اکابر شعرا اختلاف ست در آنکه سخن ظهیر نازکتر ست یا سخن انوری با طراوت تر مجد الدین همگر سخن ثانی را افضل گفته و میرزا بیدل در حق انوری فرموده بر معنیش بشاش و بر الفاظ او بری و میر آزاد سخن اول را ترجیح داده و برخی از تشابیب او بقلم آورده از انجمله این ست ؎

سپیده دم چو زند ابر خیمه در گلزار | گل از سراچهٔ خلوت رود بصفهٔ یار
زاعتدال هوا حکم جانور گیرد | اگر بنوک قلم صورتی کنند نگار
عروس باغ مگر جلوه میکند امروز | که باد غالیه سای ست و ابر لولو بار
کلیم وار ز شاخ درخت بلبل را | فروغ آتش گل کرده عاشق دیدار
هنوز ناشده سوسن ز بند مهد آزاد | دراز کرد زبان چون مسیح در گفتار
نهاد نرگس رعنا بخواب مستی سر | هنوز ناشده در چشم او نشان خمار
جهان باین صفت از خرمی و مجلس شاه | در و چنانکه در اثنای سال فصل بهار
ز خاک مجلس او بوی خلد سے آید | چنانکه نکهت عنبر ز طبلهٔ عطار

واز مخالص اوست ؎

ز آتش محنت من گل بدمد گر خواهد | تاج دین مفخر احرار جهان ابراهیم
دگر مکن مدد زلف کافرت که قوی ست | بعهد شاهجهان بازوی مسلمانی
رسید نالهٔ من در فراق ما هرخی | بر آسمان و شنیدند مهر و کیوانش
اگر بحضرت خسرو نمیرسد زان ست | که از سپهر برین برتر ست ایوانش

رباعی

تا کی ز غم تو رخ بخون شوید دل | آزار فراق تو بجان جوید دل
رحم آر که ز آسمان نمی بارد جان | بخشائے که از زمین نمی روید دل

از دیوانش درین تذکره ثبت افتاد

آنکه جان تعبیه در صورت دیوار کند　　جلوهٔ کرد که چون صورت دیوارم کرد
دوری زبرت سخت بود سوختگان را　　سخت ست جدائی بهم آموختگان را
کس با خبر ز حال دل غافل تو نیست　　تو در همه دلی و کسی در دل تو نیست
با آنکه هست خلوت وصل تو بار قیب　　شرم تو با هزار نگهبان برابرست
نشستی بر سر خاک شهیدان آه ازان ساعت　　که برخیزی و چندین کشته همراه تو برخیزند
جدائی تو بناکام در اوائل عشق　　چنان بود که بحسرت کسی جوان میرد
بمحشر مایهٔ رشک دگر باشد رقیبان را　　که خواهند از تو ایشان داد و من خاموش بنشینم
تا کس نداند آمدن من بسوئی تو　　هر بار راز ره دگر آیم بکوی تو
بتو عالمی ست عاشق شده ام باین تسلی　　که کسی محبت از من بتو بیشتر ندارد
چون فلک خواهد غمی از جان ناشادم برد　　آورد پیشم غمی را کان غم از یادم برد

نامعلوم
طبعی میر کمال الدین حسین از اکابر زادگان سیستان ست بعراق عجم رفته میگذرانید این

شعر از وست

زود از برم چنین گله آلود بر مخیز　　باقی نماند جز نفسی زود بر مخیز
از سوز درونم به برون هم اثری هست　　گر راه فغان بسته شود چشم تری هست
چندین به پریشانی آن زلف چه نازی　　در زلف تو از زلف تو آشفته تری هست
هر خشت ز سر منزل امید بجا نیست　　از بسکه زمین دل ما زلزله دارد

## حرف الظاء المعجمة

نامعلوم
ظهیر فاریابی سلالهٔ فصحاء متقدمین و نقاوهٔ بلغاء سحر آفرین ست نظم روانش در سلاست ماء معین و جواهر بیانش نمونهٔ عقد پروین حسن تقریرش کفیل انشراح خواطر و جواهر تحریرش ضامن جلاء بصائر سواد بیانش به نشاط آوری لیالی مناد نسخهٔ دیوانش قابل دزدی

بخشید و گجرات و کشمیر و مکانهای دیگر را مسیر کرد و هفتاد سال بر مسند تدریس باحیاء علوم
پرداخت و عالم عالم طلبه را از حضیض تلمذ باوج اوستادی رسانید در بلگرام در سنه ۱۰۵۱ رخت بعالم
بقا برد این رباعی از ویست رباعی

گر بوالهوسی نیاز ظاهر آموخت | کی آتش سوز دل تواند افروخت
چون صورت پروانهٔ فانوس خیال | گرد سر شمع گشت و یک ذره نسوخت

طغرل

طغرل آخر سلاطین سلاجقه و خسرو تمام عراق بود از بی اعتباری زمانه امور مملکت را بکف
کفایت دیگری گذاشته منزوی شد تا باشد که دمی باستراحت بزید اما همین سبب گسستن رشتهٔ
سلطنتش شد قزل ارسلان که بنده زادهٔ وی بود خروج کرده ویرا گرفت و سلطنت سلاجقه
سپری شد این رباعی از وست

رباعی

دیروز چنان وصال جان افروزی | امروز چنان فراق عالم سوزی
فریاد که در دفتر عمرم ایام | آن را روزی نویسد این را روزی

طهماسپ

طهماسپ شاه طهماسپ صفوی صیت عدلش لرزه بزنجیر نوشیروان افگنده و سیادت نسب
باسعادت حسب یکجا داشت و بمراتب سخنوری و سخن شناسی مربوط بود این رباعی از وست

رباعی

یکچند پی زمرد سوده شدیم | یکچند بیاقوت تر آلوده شدیم
آلودگئی بود بهر رنگ که بود | شستیم بآب توبه آسوده شدیم

طوفی

طوفی تبریزی حلی بند دلبر نکته انگیزیست شغل زرگری داشت و تمام بضاعت خود
در هوس کیمیاگری درباخت و کاری نساخت گویا از تاثیر هوای گیلان درین فکر نارسا
افتاد ورنه شعرای باسلیقه را این خیالات بیجا که از قبیل صید عنقاست کجا گرفتار تواند کرد
تذکره و دیوان دارد قریب بست هزار بیت در شعر از سخنوران نامی عصر خود بود این چند بیت

ورنه فصل عمر باید سر بجیب غم کشید — تا توانی همچو گل یک فصل خندان زیستن

نشاید به بیند آنچه با کرد آسمان — از دود آه سرمه چشم ستاره کن

ز جعد پرشکنت دل بصد فغان آید — چو کودکی که ز بالائی نردبان افتد

خوش آن ساعت که بزم آرا نشینی بر سر جوئی — خط پشت لبت چشم قدح را گرد ابروئی

میان می ببینم و چیزی بچشم در نمی آید — بدان ماند که در آئینه باشد سایهٔ موئی

طاهر

طاهر التفات خان صفاهانی نامش میرزا محمد طاهر ست از سلسلهٔ میرزایان دفتر سلاطین صفویه بود با برادر خود میرزا محمد علی در عهد خلد مکان از صفاهان بدکن رسید نخستین بخطاب التفات خان و دومین بخطاب ملتفت خان سرفراز التفات گردید التفات خان بدفعات بفوجداری بیر مضاف اورنگ آباد و کوده مضاف گجرات و مانڈو و مندسور مضاف صوبهٔ مالوه رسید بدلی سیر فت در نواحی کهرگون رسیده در سنه ۱۱۴۹ بر دست رهزنان رشتهٔ حیاتش انقطاع پذیرفت ذکی الطبع بود و ناثر مستعد و بمثابهٔ قدرت داشت که سه کاتب در حضور او باسباب کتابت می نشستند هر سه را عبارت خود میفرمود و فقرهٔ لاحق برای هر کدام بی تامل میگفت و ربط کلام از دست نمیداد و باوصف آن خود هم دران حالت مشغول کتابت می بود گویم درین صفت من هم انباز التفات خانم اینقدر هست که دران زمان تحریر عبارت فارسی بود و درین اوان تعبیر ریخته دارد و بسیار اتفاق می افتد که اشتغال بکتابت دارم و دو سه منشی رو برو و هم با خامه و قرطاس می نشینند و احکام مختلفهٔ امور ریاست و سیاست می نویسانم و در تحریر مدعا غلط دست بهم نمیدهد این چند قطره از سحاب گوهر بار طبع روان التفات خان ست ع

شهیدم نیلگون پوشیده ام بعد از فنائی خود — برنگ مردهٔ فیروزه نیلی در عزائی خود

شهرت حسن تو شد از کشتهٔ دیدار تو — از نسیم بال بلبل شگفته گلزار تو

طفیل احمد

طفیل احمد بلگرامی استاد میر آزاد رح آفتاب جهان افروز یکتائی ست و در حوزهٔ فضلا سرگرم جلوه آرائی از سادات اترولی من اعمال اگره بود در سنه ۱۱۳۳ شبستان امکان را روشنی

طریقی ساوجی خوش طبع وتیز زبان بوده ومدت پانزده سال در سلک ماد حان اکبری انخراط داشته آخر متوجه بیت الله گشته وهمدران بقعهٔ مبارکه طریق آخرت پیموده آز وست ؎

نمیتوان نفسی بیتو درجهان بودن  چرا که جانی و بیجان نمیتوان بودن

طبقی قزوینی شاگرد حکیم شفائی بوده و در وادی سخن فطرت سلیم داشته از وی می آید ؎

لذت تنگدلی باد بران غنچه حرام  که بامداد صبا میل شگفتن دارد

تنها بدیدهٔ نتوان داد گریه داد  چون ابر باید از همه اجزا گریستن

شمع ما را تاب بال افشانی پروانه نیست  جانفشانیها برون انجمن خواهیم کرد

طغرا مشهدی طغرای منشور استعداد وست و فروغ پیشانی قابلیت خداداد طرح نثر بطور نو انداخته و لآلی عبارات را بجلای تازه نظر فریب جوهریان ساخته از ولایت خود بسواد اعظم هند خرامید و یکچند در ظل عنایت شاهزادهٔ مرادبخش بن شاهجهان پادشاه بمراد دل کامیاب گردید و در رکاب او بسیر ممالک دکن پرداخت آخر در کشمیر گوشهٔ انزوا گرفت و همانجا بمقر اصلی شتافت و در نزدیکی قبر ابوطالب کلیم مدفون گردید منشآتش که کارنامهٔ رنگین و نگارخانهٔ چین ست غایت شهرت دارد طغرای کلامش باین خوش نقشی صورت می بندد ؎

دلا چو شمع رگ گردنی ملایم کن  ز بهر دادن سر پای خویش قایم کن

کج نیابد کام دل بی اتفاق راستان  تا بقربانت شود باتیر میساز د کمان

اگر چو آینه سر تا قدم شوی یک چشم  بسوی دوست نگر سوی خود نگاه مکن

عروسان را بسوی حجله نتوان برد بی سازی  بآواز دف و نی دختر رز را بمینا کن

باید چو برق خنده زنان از جهان گذشت  نتوان چو ابر بر سر دنیا گریستن

سوی سر کاغذ زسر هرگز نمیگردد سفید  عیش غربت کی کند پیری تصرف در جوان

سایه می افتاد از طغرا در ایام شباب  پیر چون شد میخورد از سایه طغرا بر زمین

مینا بپای ساغر چون سر نهد بسجده  چیزی دگر نخواهد غیر از دعای باران

اول بدرگاه شاه اسمعیل صفوی اوج گرائی تقرب گشت بعده بوجه مذهب اسمعیلیه مجال اقامت ندیده بدارالامان هند رسید و بابرہان نظام شاه پیوست و رانق و فاتق مهمات سلطنت گشت پسر شاه بیمار افتاد و کار از معالجه درگذشت شاه طاهر گفت اگر نیت کنید که بعد شفا مذهب اثنا عشری اختیار کنیم هر آیینه صحت یابد اتفاقاً مشارالیه شفا یافت و آن مذهب بر سلطان و سائر دکنیان غالب گردید شاه طاهر صاحب مؤلفات عدیده است مثل حاشیهٔ تفسیر بیضاوی و شرح تهذیب و حاشیه بر آلهیات شفا و رسالهٔ معما و غیر ذالک در وادی نظم خصوصاً قصیده قدرت عالی داشته و فاتش در سنه ۹۵۲ اتفاق افتاده منه

بیرون مشو که شهرهٔ ایام میشوی ما کشته میشویم و تو بدنام میشوے
جلوهٔ زلف شاهدی برزد دل رمیده را پی بکجا برد کسی مرغ بشب پریده را
وه چه شود اگر شبی بر لب من نهی لبے تا بلب تو بسپرم جان بلب رسیده را
در غم اولذت عیش از دل ناشاد رفت خو بغم کردیم چندانکه عیش از یاد رفت

طوفان میرزا طیب اصلش از هزار جریب من اعمال مازندران ست جوانی باوقار و شاعر خوش گفتار بود این اشعار آبدار از جویبار طبع اوست سه

ز رحم نیست که از خاکم آسمان برداشت مرا فتاده براه تو دید از ان برداشت
شد از نالیدن دل غمزه اش غارتگر جانها که از بانگ جرس هرزن بفکر کاروان افتد
عقدهٔ مشکل من نمیست بغیر از دل من تا دلم خون نشود حل نشود مشکل من

طالب مولوی شاه وجیه الله عظیم آبادی پدرش حبیب الله از عمائد تجار بود وی تحصیل علوم درسیه کرده دست ارادت بشاه منعم دهلوی داد و مکرر حج بر آورد و در آخر عمر بحیدر آباد بسر می برد تا آنکه در سنه ۱۲۲۹ رحلت کرد منه

تلخی درد فراقت رود از دل بیرون گر دهی بوسه از ان لعل شکر ریز مرا
بی اختیار میکشدم دل بسوئے تو در عشق تو کجاست بکف اختیار من

تا آرزوی آن لب میگون کند کسی ‌‌‌‌ بسیار غنچه وار جگر خون کند کسی

منعم مکن که هیچ بجائی نمی رسد ‌‌‌‌ سعی که در نصیحت مجنون کند کسی

خلقی ملامتم کند و من برین که آه ‌‌‌‌ از دل چگونه مهر تو بیرون کند کسی

گفتی که طاهر از پی خوبان دگر مرو ‌‌‌‌ دیوانه را علاج بافسون کند کسی

**ظاهری** نامی سوختهٔ عشق بتان ظاهری بود و بیکی از غلامان شاه عباس تعشق داشت روزی او را بحجره برد شاه آگاه شد فرمود تا لب و دندان و دیگر اعضایش بسوختند وی دران حال این مطلع گفت ؎

آنکه دایم هوس سوختن ما میکرد ‌‌‌‌ کاش می آمد و از دور تماشا میکرد

خون شد دلم ز غصه که آن غنچهٔ امید ‌‌‌‌ با دیگران شگفته و با من گرفته ست

**طوسی** خراسانی شاعر نیکو دستگاه و معاصر بابر پادشاه بود از وی می آید ؎

ای ز زلف و رخ تو فتنه و آشوب بدهر ‌‌‌‌ ماه بگریخته از شرم رخت شهر بشهر

مردم آزاری مفرما نرگس عیار را ‌‌‌‌ کار فرمودن نشاید مردم بیمار را

**طبیعت** شیخ سیف الدین محمد سخنور پرکیفیت بود در قصبهٔ الور از توابع اگره بسر می برد شاگرد میر عبد الجلیل بلگرامی ست و صاحب تذکرهٔ شعرا از وست

چو تاک از سبز پوشیها سر و برگ دغل دارم ‌‌‌‌ لباس صالحان و شیشهٔ می در بغل دارم

**طالع** محمد حسن گیلانی در اصفهان مسکن گزیده بقدر تحصیلی که کرده بود بموزونی طبع بشاعری علم شد ابیات لطیفه دارد از معاصران علی حزین بوده ست از وست ؎

صاف از سینه خدنگت بگذشت ‌‌‌‌ سخت پیکان تو دل گیرم بود

دل افسرده را آسان بود آگاهی و غفلت ‌‌‌‌ نداند دیدهٔ تصویر بیداری و خواب از هم

قرین صاف دلان شو که بی صفا نشود ‌‌‌‌ هزار سال اگر آب در گهر ماند

**طاهر** معروف بدکنی از اولاد ملوک عجم بود در فنون و فضائل کمال حاصل کرده

طره دارم بی سبب تا چند در بهم شکنی ای اسیرت جان و دل من عهد و پیمان نیستیم

طالب محمد علی از صاحب طبعان جرباد قانی ست قانون سخن چنین می نوازد ع

زبان و دل موافق ساز هنگام دعا کردن بیک انگشت نتوان عقدهٔ از رشته وا کردن

طلوعی محمد ابراهیم شاعر خورشید ضمیر خطهٔ کشمیر ست در عصر جهانگیر پادشاه بوده منه

## رباعی

ما پای نیاز و آز را پی کردیم قطع نظر از تموز و از دی کردیم

در راه طلب چو پا نهادیم بشوق کونین بگام اولین طی کردیم

طاهر عطا مشهدی در جوانی این دکان فانی را وداع نموده غالیهٔ سخن را چنین مرتب میسازد

از فریب باغبان ایمن مباش ای عندلیب پیش ازین ما هم درین باغ آشیانی داشتیم

ز دیده ام همه عالم پر آب و من لب خشک فرات عالمم و کربلای خویشتنم

طالب تبریزی حکیمی بود در نهایت حذاقت و مهارت از ملازمان شاه عباس ماضی شاه او را

بسفارت روم فرستاد او با والی انجا در ساخته از آستانهٔ ولی نعمت رو گردان گردیده به تبریز

آمده مقرب جعفر پاشا شد چون تبریز بتسخیر شاهی در آمد او را گرفته بپادشاه رسانیدند از وست ع

در فرقت تو زنده نه از سخت جانیم جان از کمال ضعف نیاید بلب مرا

یار با غیر و غم عشق در آغوشم بود مرگ صد بار به از زندگی دوشم بود

طالب نداشت تاب نگاه تو روز مرگ پوشید چشم و دادن جان را بهانه ساخته

طاهر نصیرآبادی از ارباب استعداد بوده و در شعر و انشا مرتبهٔ قصوی داشته و تذکرهٔ شعرای

معاصرین خود جمع نموده از وست ع

تا نسیم عطر زلفت بر صبا پیچیده ست عطسه در مغز غزالان خطا پیچیده ست

طاهر بخاری عمر دی زاهد پارسا بود در عهد بابر پادشاه بهرات آمده با شعرا و فضلای پایتخت

اختلاط کرد این ابیات از وی ست ع

جانی مگرای می کہ بجا نیست قرارت  گہ بر لب ما گہ بلب ساغر ماے
بتن بوباکند گلہاے تصویر نہالی را  بپا بیدار سازد خفتگان نقش قالی را
عشق را بر سر بالین من آرند بعجز  کین طبیبی ست کہ مشہور بیمن قدم ست
باعث راندنم از بزم بجز عار نبود  ورنہ کس را بمن و بودن من کار نبود
آہم بکن ای شرم بنزدیکی آنکو  شاید بغلط یار زمن دست بشوید
ای کاش گوش غبتم احول شدی چو چشم  تا ہر چہ گفتی از تو مکرر شنیدمی
بسوی خویشتن از لطف گستاخانہ کش دستم  کہ من بسیار محجوبم ہم آغوشی نمیدانم
من کیم کز شرم قتل من سر اندازد بہ پیش  ہیکل خونم گرانی میکند بر گردنش
ملایمت کن و فارغ شو از ملامت خلق  کہ نخل موم ز آسیب تیشہ آزادست
دشنام خلق رانده ہم جز دعا جواب  ابرم کہ تلخ گیرم و شیرین عوض دہم
سبک چنین کہ بگلگون می سوار شدم  امید ہست کہ رنگ پریده را گیرم
خانۂ شرع خراب ست کہ ارباب صلاح  در عمارتگری گنبد دستار خود اند
مرده در جہان سے نمی بینم  دہر گوئی دہان بیمارست

طبخی قزوینی مردی طباخ بوده و شعرای مفلس را کہ بدکانش میرسیدند از دست رنج طباخی خود بہره میرسانید منہ

ز بیم غیر نتوانم کہ گرد محفلش گردم  خیالی گشتہ ام شاید کہ روزی در دلش گردم

طالب یحیی خان گیلانی در عہد احمد خان صدارت گیلان داشتہ و در ۹۶۶ برسم سفارت پیش شاه طہماسپ بیمار شد اگرچہ طبیب بود اما بمقتضای رای العلیل علیل در معالجۂ خود خطا کرده از دست خویش جرعۂ ممات چشید منہ

خوش آنکہ پیر مغان وقت تنگدستی ما  بہای باده ستاند متاع ہستی ما

طفیلی [illegible] وی از اطبا حذاقت پناه زمان خود بوده و در شعر و انشا سلیقۂ ملایم داشتہ منہ

دین اسلام افتاده بود تا بجائیکه ملتی تراشیده و دین آلهی که آنرا دین لاهی توان گفت نام گذاشت و بعضی رسوم هنود وان پسندیده جز و دین خود ساخت مثل آفتاب پرستی و ریش تراشی جهانگیر هم بر طریقهٔ پدر ریش می تراشید وقتی طالب را حکم ریش تراشیدن شد طالب قطعه گفته بعرض سانید و ریش خود را محفوظ داشت قطعه این ست

## قطعه

سفر میکنم صاحبا ورنه من ❊ چه سر بلکه گردن تراشیدمی

بناخن نه با تیغ از روی خود ❊ من این مشت سوزن تراشیدمی

سر و ریش و ابرو بروت و مژه ❊ برسم برهمن تراشیدمی

از و این گیاه خدا کشته را ❊ نه از بهر خرمن تراشیدمی

که سنبل چو آرایش دامن ست ❊ پی زیب دامن تراشیدمی

چو من را هم خارج از رسم تو ❊ که موقت رفتن تراشیدمی

وگرنه بایان ابروی تو ❊ سر از صفحهٔ تن تراشیدمی

طالب در عین جوانی از زیبا خلعت زندگانی بر آمد و در عین شباب در ۱۰۳۶ سنه آستین قضا چراغ حیاتش را خاموش کرد طالب در وصف قلم قصیده گفته و عجب حق این خادم کامل عیار بجا آورده تمام این قصیده در خزانهٔ عامره ایراد کرده مطلعش اینست

هان ای نگین آهوی مشکین خطائی ❊ از نرگس ستانه کنی غالیه سائی

دیوانش وقت تحریر این جریده بدست آمد فرصت وفا نکرد که بانتخاب پرداخته شود گلی چند از گلستانش حوالهٔ دست قلم میشود

## ه

گر من بجای جوهر آئینه بودمی ❊ بی رونما ترا بتو کی می نمودمی

ای خاک تنا عت که چو گل بر سرمائی ❊ از سر نفشانیم ترا کافر مائی

ای جنس وفا چه تو متاعی بجهان نیست ❊ عیب تو همین ست که در کشور مائی

در طالعت ای شمع هنر نیست فروغی ❊ گویا تو هم از سلسلهٔ اختر مائی

**ضیا** دهلوی مهر منیر و زمشرق سخن و ماه نیم ماه افق این فن است از وی می آید ؎

نشسته در طلب دلربای خویشتنم — چو چشم می پرم اما بجای خویشتنم
بدور حسن تو هر کس که بود مجنون شد — ستم تو کردی و بدنام دور گردون شد

**ضیا** میرزا یوسف مدتی وزیر حاکم گیلان و مازندران بود آخر الامر از کاتبان دفتر خانهٔ سلاطین صفویه شد این شعر از وست ؎

فغان که مردم یاری درین دیارم نیست — نشان پای سگی بر سر مزارم نیست

**ضیا** ملا ضیاء الدین کاشانی مرد دانشمند بود بسعادت حج و زیارت عتبات عالیات توفیق یافته و پیوسته بافاده و تدریس مشتغل بوده شوخی و شوری داشت در وقت رفتن بعمارت این رباعی گفته **رباعی**

از خلق زمانه پا کشیدن بهتر — در گوشهٔ عزلت آرمیدن بهتر
زنهار ضیا علاج چشمت نکنی — اوضاع زمانه را ندیدن بهتر
قلقل می راحت افزای منست — کلینی یا حمیرائی من ست

## حرف الطاء المهملة

**طالب** برادر خالزاده حکیم رکنا کاشی بود بلبل آملی و شاعر خوش تخیل جویای معانی بلند و غواص بحر لآلی دلپسند است سخن را بمرحمت والامی نواز و پایهٔ او را تا سدرة المنتهی میرساند شعلهٔ ادراکش شمع محفل سخن است و لمعهٔ خیالش آرایش هر انجمن در ریعان شباب و آغاز نایرهٔ جوانی از ولایت خود برآمده بنزهتکدهٔ هند خرامید و سری بگلگشت این گلزمین کشید و چندی نزد میرزا غازی ناظم قندهار از طرف جهانگیر پادشاه بسر برد و بفراوان نوازش اختصاص یافت و بعد رحلت او کرت ثانی رخت بدیار هند کشید و ایامی با عبدالله خان بهادر ناظم گجرات بسر برد آخر باعتصام ذیل جهانگیری قوی پایه شد و در سنه بخطاب ملک الشعرائی بلندنامی اندوخت تاریخ بداونی و دیگر کتب معتبره ناطق اند که اکبر پادشاه از پایهٔ رفیع

ضعیفی

ضمیری

درآن زمان که بمحشر قیام خواهم کرد　　ترا بیاد دهی یک سلام خواهم کرد

**ضعیفی** سمنانی زورآور میدان سخنوری بوده و رستم عرصهٔ معنی پروری این بیت

ازوی است ؎

بمیرم پیش آن مژگان کز ره در وقت خونریزی　　اجل را دست و پا لرزد بلا در اضطراب افتد

**ضمیری** اصفهانی رمال ضمیریاب بوده لهذا شاه عباس ماضی او را باین تخلص نامزد کرد شاعری ست بلند فطرت عالی ضمیر و در بدیهه گوئی و قدرت نظم بی نظیر از فضیلت نصیبهٔ کامل داشته و در کبر سن بتلمذ میر غیاث الدین منصور علم آموخته اکثر دواوین خلف و سلف را جواب گفته منظوماتش صد هزار بیت ست او را گفتند شاعری در همدان ضمیری تخلص میکند گفت خطا کرده انچه نیک گوید بنام من وانچه بد گویم بنام وی شهرت یابد از وست ؎

گرنه فریب وعدهٔ روز جزا بود ز تو　　سوی بدن که آورد جان گریزپای را

خوشحال آنکه دید ترا و سپرد جان　　آگه نشد که هجر کدام و وصال چیست

ای خوش آن منتظر وعدهٔ دیدار که تو　　بر سرش آئی و از شوق ترا نشناسد

فریاد ازان لحظه که درد دلم آن شوخ　　پرسد ز من و قوت گفتار نباشد

مشکل شده کارم ز تو درد دلم این ست　　آگه نهٔ از درد دلم مشکلم این ست

چه حیاست اینکه گاهی اگرم ز حال پرسی　　بهزار رنگ گردی بصد انفعال پرسی

زخم کاری ست مرا وقت شهیدی خوش باد　　که تواند دو سه گام از پی قاتل برود

در تماشای جمال او سراپا دیده ام　　یکسر مو بر تنم بی لذت دیدار نیست

زبان بستن ز حاجت پیش او شرط ادب باشد　　که خاموشی گدائی عشق را حسن طلب باشد

عاشق کجا و خواب اگر دیده بسته ام　　او در دل ست دیده برو باز کرده ام

هر در جهان نهاد ضمیری سر شک تو　　ترسم ز جور یار بعالم خبر برد

چو می بینم کسی از کوی او دلشاد می آید　　فریبی کاول از وی خورده بودم یاد می آید

هر تیر بر دلم که دو ابروی او کشید — دانسته‌ام ز طپیدن دل کز کمان کیست
چون نامهٔ نیاز ضمیری رسید و خواند — پرسید بر سبیل تغافل از ان که کیست
چشمم که بود خانهٔ خوش آب و هوای — شایسته آنست که سازی وطن انجا
خواهم که کنم پیش تو در دِ دلِ خود عرض — لیکن بمقامی که تو باشی و من آنجا
تا کرد خریداری خاکِ سرِ کویت — از نقدِ روان داد ضمیری ثمن آنجا
یارب بدرت نامه سیاه آمده ایم — واز آتشِ دوزخ به پناه آمده ایم
هر چند که ما غرق گناه آمده ایم — با قافلهٔ عذر براه آمده ایم ❊

ضیا، حافظ سید ضیاء الله بلگرامی چنانچه در حوزهٔ دانشمندان ورود کرامت آمود نموده در مجمع تلامذهٔ رحمن نیز بطرز موزون جلوه فرموده انتقالش در سنه واقع شده نظمش در ثمین ست ونثرش با متین شعر والشاد ون رتبهٔ آنجناب ست واشعاری که ثبت می شود پرتوی از ان آفتاب ست

براه دیده دو رویه درختهای مژه — نشانده ام که خیال تو راه گم نکند

## رباعی

ای لطف تو آب بر سرِ شعلهٔ خشم — چون موم ز هیبت خلق تو خاره و نسیم
گویا گردد ادب چو آئی بسخن — بینا گردد حیا چو بکشائی چشم ❊

ضیاء میرزا عطا بهانپوری از تلامذهٔ آزاد بود سخن درست میگوید وسلیقهٔ شعر مناسب میدارد از وی ست

حق بود دعوی که ز منصور سر کشید — بی دانشان قیاس بالحاد کرده اند
نقشی ز ابروی تو بر دل نشسته ست — این بیت را چه بر محل الحاد کرده اند
بشنو کلام حضرت آزاد از ضیا — دل را برائی یاد تو ایجاد کرده اند
می نماید غنچه در پیشِ لبش — چون کسی مضمون کس دزدیده رفت

## حرف الضاد المعجمة

ضمیر تخلص میرزا روشن ضمیرست اسمی بامسمی بود و بپرتو ذهن وقاد شبستان سخن را فروغ آگین می نمود یکی از اجدادش از ایران بهند آمد تولد میرزا در هند واقع شد در عهد شاهجهان خدمت بخشیگری و وقائع نگاری و در عهد عالمگیر بدیوانی و امینی بندر سورت مامور بود این

رباعی در جنگ عالمگیر با شجاع در کهجوه گفته ؎

ای حرز تو سورهٔ تبارک بادا　رباعی　پیوسته ترا تاج تبارک بادا
جستم زپی شگون فتحت تاریخ　دل گفت شود فتح مبارک بادا
ماهی دل ز طپیدن بقرار آمد باز　موج بهلو ز تلاطم بکنار آمد باز

ضمیری نامش شیخ نظام و وطنش بلگرام ست از قدماء این مقام و نکته سنجان شیرین کلام بود مشق سخن پیش گرفته و درین فن رشد بهم رسانیده نقوش صنائع و بدائع را بیشتر بکرسی نشانده در قصبهٔ صفیدون مضاف دهلی بگلگشت نزهتکدهٔ آخرت خرامید و این سانحه در ۱۰۳۳ سنه واقع شد دیوانش از قصیده و غزل و رباعی و صنائع شعری قریب پانزده هزار بیت ست کلامش بطور آن عصر واقع شده لهذا درین جریده کمتر گرفته شد از وی می آید ؎

جز آینه در روی تو دیدن که تواند　جز شانه بزلف تو رسیدن که تواند
بس مدعیان گوش بر آواز نشستند　در غمکدهٔ عشق طپیدن که تواند
انجا که صبا را نبود بار ز تنگی　جان بخش کلام تو شنیدن که تواند
هر گل که بگلزار جمال تو بخندد　ای وای بجز دست تو چیدن که تواند
صف تیغ کشیدند ز هر سو بضمیری　پیوند هوای تو بریدن که تواند

آن ترک شوخ دیده خود از دودمان کیست　یا رب چنین خراب کن خانمان کیست
از ناله و فغان من آمد جهان بجان　آن سنگدل نگفت که آیا فغان کیست
این سرو سرفراز که خوش می چمد بناز　یا رب چنین کشیده سر از بوستان کیست

از افکار اوست ه

بوئی گل خود بچمن راهنمون شد نخست ورنه بلبل چه خبر داشت که گلزار کجاست

صهبا

صهبا آقا محمد تقی قمی بعد عروج نشئهٔ رشد و تمیز تا سی سال در وطن بسر خوشی بسر برد پس در مصطبهٔ اصبهان بزم اقامت آراست و سرشار صهبای نظم گستری ماند و فاتش در اواسط مائهٔ ثانی عشر دست بهم داده از وست ه

شادم باسیری که بجز کنج قفس نیست جائی که توان بر دسری زیر پر انجا

بتین محرومئی عاشق که گل بر شاخ در گلشن نمی ماند بقدر آنکه بلبل آشیان گیرد

صباحی

صباحی ملا سلیمان کاشانی در ریعان شباب موفق بزیارت حرمین شریفین شد استعداد نظم شایسته داشته و باقسام سخن مهارت بایسته بهم رسانیده جوانی سنجیده و مردی فهمیده بود در اواسط مائهٔ ثانی عشر صباح حیاتش بشام ممات مبدل گردید از وست ه

مردن بقفس بهتر ازان ست که در باغ از طعنهٔ مرغان گرفتار بمیریم

بباغ حسن تو آن گلبنی که از گل تو تهی ست دامن گلچین و باغبان هردو

صوفی

صوفی تخلص مولوی فتح علی بنگالی ست مولدش علاقهٔ چاتگام و از بدو شعور شهر کلکته محل تحصیل وجوه معاش و فنون انتعاش او و مقام قیام محلی بفضائل ست و مخلی از رذائل در مناظره و کلام طلیق اللسان و در نظم نعوت سرور انبیا صلعم شیوا بیان از نتائج موزونی اوست ه

بر لبت آب زندگانیها بر لبم جان ز تشنه جانیها

وصف من بست پیش نخل قدت کرده ام گو بلند خوانیها

بگذار به بتخانه قدم از سر اعجاز کافتند بسر جمله بتان بوسه زنی را

تا چند زنی آتش غم در دل صوفی باری بنگه شاد کن آن سوختنی را

یوسف با حمد کی رسد عاقل ازینجا پی برد آنرا زلیخا میخرد این را خدا شد مشتری

درگشتنم گر آن مژه پرهیز می کند　　خنجر بسنگ مرمر چرا تیز میکند
شگفتن غنچهٔ بی رنگ و بو را میکند رسوا　　همان بهتر که دست بی کرم در آستین باشد
بسکه بر خود دامن افشاندیم مانند هلال　　از قبای هستی من یک گریبان وا بماند

**صابر** از سادات زواره ست در عهد عالمگیر پادشاه بهند آمده و در سلک رایات منتظم گشته رباعی بیشتر میگفت از وست

## رباعی

رندان بشمارسیدنی میخواهم　　زین تنگ قفس پریدنی میخواهم
از کشور هند تا بمیدان عراق　　توفیق بسر دویدنی میخواهم

**صادق** ملا تونی سرکاتی بهند آمده و با دانشمند خان بسر برده منه

چرخ مینا عشرتی بنیاد نتوانست کرد　　آینه گردید و یکدل شاد نتوانست کرد
رحم می آید مرا بر بلبل این بوستان　　کز نزاکتهای گل فریاد نتوانست کرد

**صفیر** جونپوری نامش محمد عیسی ست نغمهٔ سخن چنین می سراید

زعشق زاده ام و عشق زاد گشت دریغ　　خبر نداد بر ستم کسیکه سهر اهم

**صفا** محمد ابراهیم شیرازی فکر رسا دارد و طبع با صفا از سادات دشتکی ست در سنه ۱۱۶۰ بساط حیات در نوردید از وست در خطاب محبوب

ای پری چهره نگاری که ز او رنگ سپهر　　ماه را میکشد افسون نگاه تو بزیر
این چه ظلم ست که ریزی بلب ساغر زهر　　که هنوز از ره طفلی بود آلوده بشیر
این چه رحم ست که گرید ز غمت آنکه هنوز　　چشم نازش ز شکر خواب نمیگردد سیر
نو نیاز ست ندارد دل او طاقت ناز　　سیلی درد نخورد دست بران سخت مگیر
بند از بند تو چون نی کنم از ناله جدا　　سازم از آه دلت راه دف ناوک تیر

**صافی** میرزا محمد جعفر اصفهانی طبع ملایم نظم داشت در اواسط سنه ۱۲ [illegible] رو بدار آخرت نهاد

عاشقی مایهٔ داده است چه هجران چه وصال    خسرو از عشق جدا ناله و فرهاد جدا

صابر اصفهانی از اقربای میرزا سلیمان وزیر سلطان محمد صفوی بوده و بجودت طبع
اتصاف داشته منه

نه از ناز است گر حرفش بلب نا آشنا گردد    سخن را خوش نمی آید کزان لبها جدا گردد

صیدی ابیوردی نامش عبدالرحیم است در عهد جهانگیر پادشاه بهند آمده با بعضی از ا
بسر می برد و در شعر و خط صاحبدست بوده از وست

پیچش زلف تو در دام کشد عنقا را    مژهٔ تیز تو بر سیخ زند دلها را
وحشیانش همه از چشمهٔ دل آب خورند    جگر شیر بود آهوی این صحرا را

جلالی امیر جلال الدین حسن از اعیان سادات شهرستان است بدرگاه شاه عباس ماضی
منصب صدارت داشته در ۱۰۲۰ از منصب حیات معزول گشت منه

خدا شکیب دهد این دل پریشان را    که بر شکسته دلان رحم نیست خوبان را

صادق پسر میرزا صالح است در بندر سورت در ۱۰۱۸ متولد شده و از علماء بلاد هند
علم آموخته و در سلک ملازمان جهانگیر و شاهجهان انتظام داشته تاریخ صبح صادق در چهار
مجلد تالیف اوست از وست

سوی میخانه بتائید جنون خواهم رفت    باز از عالم اسباب برون خواهم رفت
حد این بادیه جز اشک ندیدست کسی    آه خواهم شد و از اشک فزون خواهم رفت

صبحی از سادات مازندران و علماء زمان بوده و در لباس فقر و درویشی زیسته از وست

خواب عدم کجاست که آسوده دل شویم    فارغ ز پاسبانی این مشت گل شویم

صامت اصفهانی اسمش حاجی صادق است در عهد عالمگیر پادشاه برسم تجارت بهند
آمده و به یار خود مراجعت نمود در اواخر مائة حادی عشر درگذشت شاعری خوش فکر صاحب
دیوان است منه

بریده باد زبان کسیکه دست مرا　　　زدامن تو به تیغ زبان جدا کرده

صفیر نامش شمشاد دست از مردم قم بود عندلیبی ست خوش صفیر و زمزمهٔ کلامش دلپذیر
این اشعار از وی بپسند افتاده

دلم را باز ده پیش تو بیکارست میدانم　　　ترا زین جنس هم بسیار بسیارست میدانم
ز دوری نه که تا کنم شکوه ز درد دوریت　　　آه که میکشد مرا هجر تو در حضور تو
اشکم ز نارسائی مطلب نگشته سرخ　　　خونی ست کز بریدن امید می چکد
تا سر شکم نشود پرده در راز کسی　　　میشود آبله و از کف پا میریزد
وقت رفتنهاست انگشت شهادت کن علم　　　شهسوار جان زدامان شد رکاب ایمان برآ

صفی نبیرهٔ سید محمد نوربخش رازی ست از اکثر فنون بهره مند بود زی درویشانه داشت بزیارت بیت الله مستسعد گشته و در کبر سن پیاده بطواف روضهٔ رضویه رفته در اثنای راه درگذشت منه

رباعی

چون نامهٔ جرم ما بهم پیچیدند　　　بردند و بمیزان عمل سنجیدند
بیش از همه کس گناه ما بود ولی　　　ما را بمحبت نبی بخشیدند

صفی از سادات نیشاپور است در باغ شمشاد تبریز متوطن بوده و بعض اوقات در کرمان بامر احتساب اشتغال داشته منه

آنانکه دل بزلف نگاری نه بسته اند　　　آیا چه کرده اند بعمر دراز خویش

صالحی مشهدی محمد میرک نام از مستعدان زمان بود گوهر نظم بدین طور می سفت

اندیشهٔ خال رخ آن سیمبرم سوخت　　　خوش آتشی افروخت که از یک شررم سوخت

صالحی هروی منشی و خوشنویس بود بدرگاه اکبری منصب انشا داشته بعد مدتی بوطن خود مراجعت نموده از وست

هر فتنه کان گسسته عنان از نگاه اوست | در عهد دوست شکوهٔ گردون نکرد کس
دارم دل دیوانهٔ صد داغ هجران در بغل | چشمی و چندین نسخهٔ خواب پریشان در بغل
روزم مرا صد ظلمت شبهای غم در آستین | صبح مرا صد کلفت شام غریبان در بغل
دیدم سحر صهبائی آشفته در میخانهٔ | ساغر بکف شعری بلب اوراق دیوان در بغل
سحر کز شوق بویش چون نسیم از خویشتن رفتم | دل خون گشته را چاکی کشودم در چمن رفتم

صوفی — **صوفی** اصلش از چغتائی است مدتی سر و پا برهنه در عالم سیاحت کرد و تحصیل کمال نمود

ازوست ؎

عاشق نشدی محنت هجران نکشیدی | کس پیش تو غمنامهٔ هجران چه گشاید

صابر — **صابر** محمد علی مشهدی بمراتب علمی مربوط بود و در سخنوری بذروهٔ خوشگوئی منوط ازوست ؎

هنگام شکر او بزبان شکوه گذشت | بی طالعی نگر که همان را شنید و رفت

صبری — **صبری** نامش روزبهان است پدرش از صنادید سادات اردستان بود وی در عهد شاه طهماسپ در مسجد جامع اصفهان بافاده مشغول بوده در موسیقی و شطرنج مهارت داشت و در اوائل حال فارس تخلص میکرد آخر صبری مقرر نمود صاحب دیوان است شعر نیکو گفته اهل عراق او را شاهی ثانی میگفتند اگرچه دیوانش در میان نیست اما انچه ازان باقی مانده

ترجیحش بر شاهی میکنند ازوی می آید ؎

منم و دلی که دایم بدو دست دارم اورا | اگرش نگاه داری بتو می سپارم اورا
هجوم بوالهوس چندانکه عاشق از میان گم شد | مگر از ترکش نازت خدنگ امتحان گم شد
یارب دل شکستهٔ من از کجا شنید | بوی محبتی که در آب و گل تو نیست
این بس جزای کشتن صبری که روز حشر | حسرت همی کشد که چرا بسمل تو نیست
از ما مپرس حال دل ما که یک زمان | خود را بحیله پیش تو خاموش کرده ایم
در آغاز محبت گر پشیمانی بگو با من | که من هم دل ز صحبت برکنم تا فرصتی دارم

ز وصلت کی توانم بهره بردارم که از دورها — باین قربت بود خمیازه در آغوش ساحل را

آرا مها ز طبع جهان شد ز زرد ما — خیز د خزان عالمی از رنگ زرد ما

مشق جنون نکرده بوادی قدم مزن — اسے گرد باد با دل صحرا نورد ما

چون صبح باز خاطر عالم نبوده ایم — تمکین نداشت جز نفسی رنگ گرد ما

چه گل که در کف پا نشگفد ز خار مرا — جنون بفصل خزان میکند بهار مرا

بعمر رفته تلاش رسیدنی داریم — بجستجوی تو دل گشت بیقرار مرا

قبول خاطر کونین را نمی ارزم — ز بیکسی لحد آورده در کنار مرا

فلک بماتم یاران رفته صهبائی — سپرد داغ دل و چشم اشکبار مرا

هستی اهل فنا وقف شتاب گرست — رفتن رنگ بود شمع نگاشانه ما

کن آشنای لب بوسه حرف عتاب را — از بهر باده و آتشه ساز این شراب را

رنگ رخم چو گل پر پروانه می زند — دارم خزان رسیده بهار شباب را

امروز تا کرشمه لطفش چه میکند — رحمت فگنده سنت بفرد احساب را

فروغ دیده حسنش نصیب دیده کیست — نگاه گرم که دارد می رسیده کیست

نگاه منتظر و دل بجستجو نالان — جهان خراب می جلوه ندیده کیست

تغافل از دو جهان رنگ ناز ها دارد — غبار وحشت دل دامن کشیده کیست

در کنار من و از دیده نهان این چه بلاست — عشوه حسن از این گرسنه پنهانم سوخت

می بخاکی زد و از جام خودم کام نداد — صرفه شرم مرا بوسه به پیغام نداد

تبخاله مرا چو بر لب آید — از سوز تب منش تب آید

دارم ضعفی که ناله از دل — عمری باید که تا لب آید

صهبائی اگر بمیرے امروز — زان به که ترا دگر شب آید

بحیرتم که چو از من بمرگ راضی نیست — بزندگانی دشمن چگونه خرسندست

صہبائی

صہبائی مولوی امام بخش دہلوی ساغرکش مصطبۂ سخندانی و پیر مغان میکدۂ معانی ست در فنون و علوم رسمی پایۂ بلند داشت و در فارسی دانی و مہارت درس کتب این زبان منصب ارجمند در وقت خودش در دہلی بی نظیر زمان میزیست و نزد اکابر و امراء دار الخلافۃ بعزت و اکرام بسر می برد شروح و فواتح و خواتم کتب متعلقۂ درسیۂ زبان فرس ازوی یادگارست خصوصا رسالۂ قول فیصل که بطریق محاکمه درمیان حزین و آرزو نوشته دران داد تحقیق و انصاف داده نامۂ نگار در ایام اقامت دہلی مکرر اورا در مجلس مولانا صدر الدین خان آزرده دیده در ہنگامۂ برگشتگی افواج انگلشیه در خانۂ خودش رحیق شہادت از دست ستمگران نوشیده نسبش از طرف پدر بحضرت عمر فاروق اکبر رضی الله عنه میرسد و از طرف مادر بسید عبد القادر جیلانی رح در تحقیق لغت فرس و مصطلحات زبان دری و تکمیل عروض و قافیه و استکمال فن معما فرد روزگار بود دیوان مختصرش در ینوقت حاضرست این چند قطره چکیدہ ساغر طبع اوست ؎

مپسند غرّه بر رخ خود ماہتاب را — یک شب بیا ز چہره برافگن نقاب را

شد جلوهٔ تو مانع سیل سرشک من — این برق بست گریهٔ چشم سحاب را

بی پرده ہست روی تو امروز در چمن — نتوان گرفت منت آتش گلاب را

فتنه وقف شکوہای غمزهٔ بیباک اوست — کرده با شوخی بدل عذر گناه خویش را

از شرر افشانی آه خودم ممنون که من — زو چراغان کرده ام روز سیاه خویش را

کاہیده ام ز بسکه من از درد انتظار — برگشتن نگاه تو از جا برد مرا

جوش جنون بجذبهٔ آغوش خار دشت — ہر دم بدوش آبلهٔ پا برد مرا

من مردهٔ لب تو و ہر کس که وارسد — از سادگی به پیش مسیحا برد مرا

کردم ره دراز فنا طی چو نقش پا — افتادگی بشہپر عنقا برد مرا

خاکم بذوق سایهٔ قد بلند تو — پستی باوج عالم بالا برد مرا

انشا کرده لآلی دلپسند بغواصی فکر برآورد اوست در اوائل مایهٔ ثالث عشر حکاک اجل نقش حیاتش از صفحهٔ عالم محو کرد از وست می آید ؎

نقش روئی یار را مانی بپرکاری کشید
چون نظر بر چشم او افگند بیماری کشید

بحرفی کشتگان را زنده سازد کافر چشمت
مگر دادند اعجاز مسیحا این فرنگی را

داغ احسان بر نتابد همت والائی ما
از حنا رنگی نگیرد دست استغنائی ما

هرگز از دور فلک عشرت نصیب ما نشد
هر که شد از شور بختی باده در مینائی ما

در جهان امروز از بس قدر اهل زر بود
میزند پهلو بعیسی هر که صاحب خر بود

گرد کین از جانب ما بسکه در دلها نشست
در میان ما و یاران سد اسکندر بود

## رباعی

ضعف پیری ز بسکه بگداخت مرا
هر کس که نظر فگند نشناخت مرا
از صحبت من کنون بتان را ننگ ست
این موئی سفید روسیه ساخت مرا

باغبان از چمن آواره مکن بلبل را
رحم کن رحم که وابستهٔ دامان گل ست

آه از ان مرغ گرفتار که در کنج قفس
عمر بگذشت و ندانست که گلزاری هست

کسیکه مهر و وفا از زمانه می طلبد
چنان بود که ز مفلس خزانه می طلبد

بهوش چشم خود از روئی نوخطان زاهد
کسیکه منکر مصحف بود مسلمان نیست

هیچ بی برگ و نوا نیست ز فیضش محروم
گر ز نی نغمه گرفتند شکر بخشیدند

شادمانی میکنند از مرگ خور روشن دلان
شد مرا این نکته روشن از لب خندان برق

اهل همت را چه باک از خصمی بدگوهران
سنگ نتواند کسی بر شیشهٔ گردون زدن

بمستی داد جانان وعدهٔ یک بوسه ام صائغ
چه سازم گر خدا ناکرده از اقرار برگردد

از هجوم داغ ناپیداست دل در سینه ام
در سواد خویشتن این شهره پنهان گشته ست

چرا ز عشق خود آگاه کردمش صائغ
اگر حجاب نماید ز من سزائی من ست

بگلشنی که توست منشأ طرب باشی ‌ ‌ چه لازم ست که چون غنچه بسته لب باشی
برای دردسر عالمی تو ئی صندل ‌ ‌ بحق ما چه سلوک ست اینکه تب باشی
بانتظار تو آراستیم خانهٔ چشم ‌ ‌ چه میشود اگر آئی و چند شب باشی
صد شکر جز تو نیست کسی همنشین دل ‌ ‌ ما کنده ایم نام ترا در نگین دل
بر خاطر تو راز دو عالم شود عیان ‌ ‌ پیش نگاه تست اگر دوربین دل
در گرانباری بود رفعت که حمال از دکان ‌ ‌ می برد بار سبک بر دست و سنگین بر دوش
هیچ با سخن هرزهٔ گرانجانان ‌ ‌ که منتفع نشود از جواب کوه کسی
تا بغفلت بر دل من ناوک اندازی کند ‌ ‌ بازگشتنهای مژگان ترا فهمیده ام

صانع میر دوست محمد از زمرهٔ سخن سنجان زمان بود بدر رایج سیالکوٹی ست آنروی می آید
بپائی برق هم نتوان رسیدن در حریم او ‌ ‌ زره دور و دراز ست ای کبوتر بال و پر مشکن

صاحب حکیم کاظم حسین از ملازمان عالمگیر پادشاه بود در شاعری حالت متوسط داشت بغایت ستوده خصال و خوش صحبت بوده شعر بسیار گفته و منشآت نفیسه فراهم آورده

از وست

پیوند الفت تو چو تار نظاره ست ‌ ‌ تا چشم میزنی بهم این رشته پاره ست
دل بهرچه در محفل او داشته باشیم ‌ ‌ در کعبه چرا قبله نما داشته باشیم
غافل آمد در برم آن شوخ و بی پروا نشست ‌ ‌ می طپد در سینه دل ترسم خبردارش کند
بلبل بگل نشان دهد از رنگ و بوی تو ‌ ‌ پروانه با چراغ کند جستجوی تو
تا باشدم بهانهٔ از بهر باز گشت ‌ ‌ دل را بجا گذاشته رفتم بکوی تو

صانع نظام الدین احمد بلگرامی و همین نام تاریخ تولد اوست که سنه ۱۱۲۹ باشد جوانی از عشیرهٔ قضاة عثمانی بود مهذب و مؤدب در حداثت سن کلام الله را یاد گرفت و مشق سخن از خدمت میر نوازش علی کرد طبع سلیم و ذهن مستقیم داشت اول کسیکه از قبیلهٔ مذکوره شعر درست

نقص عشق ست که از خار بنالد بلبل — نسبتِ هر چه بگلزار رسد گل باشد
هر چه میگویم ازان نام تو باشد مطلب — که مرا تندیٔ خویٔ تو معمائی کرد
در چمن سوختم از رشک که دیدم گل را — بهمین رنگ قبائیٔ تو که در بر داری
شاخ گلت بهر طرفی میل کرده ست — ترسم دراز دستیٔ بیجا کند کسی

صائحی

صائحی خراسانی شاعر رنگین و ساحر معنی آفرین ست بشیوهٔ گلکاری بسر می برد حاکم حصاری
کتاب خانه بخود بوی بسپرد آز وی می آید

درد دل گفتم تغافل کرد خواری را ببین — گریه کردم خنده زد بی اعتباری را ببین
صبر کردم سر کشید و بیخودی کردم رمید — شکوه کردم رنجه شد تاثیر زاری را ببین
بنازم خواهم ازان یک نگاه لطف آمیز — که غیر بیند و بی اختیار برخیزد
بسکه شبها بخیالِ تو نشستم مردم — داشت بیداریٔ من خواب گرانی از پی
مرا در بیخودیها دل مده ناصح که می میرم — ازین غیرت که پندارم باو راهِ سخن دارے

صالح

صالح امیر محمد صالح اصلش چغتائی ست از احفاد شاه ملک از امرای تیمور بود کسب کمالات
از مولوی جامی کرده و در سنه ۹۴۱ در بلاد بخارا فوت شد آز وست ؎

روز وصل ست بزن تیغ و بکش زار مرا — بشبِ هجر مکن باز گرفتار مرا
هر شب از محنتِ هجران تو می میرم زار — میکند باد سحر زنده ببوئے تو مرا

صارم

صارم نواب میر عبد الحی خان بن صمصام الدوله اورنگ آبادی آمیزی نظیر جامع فنون
کمالات بود و در شعر فهمی دم یکتائی میزد با میر آزاد اخلاص خاص داشت در سنه ۱۱۷۱ آبِ حیات
از سر چشمهٔ شهادت نوشید و در سلک احیاء عند ربهم منتظم گردید در سنه ۱۱۴۲ وارد انجمن وجود
شد بدیوانی دکن و سرکار آصفجاه بلند پایگی داشت و بعزت و آبرو اوقات عزیز بسر
می برد اول وقار تخلص میکرد ثانیاً صارم قرار داد جوهر تیغ اشعار آبدار خود بر مبصران
سخن چنین عرض میکند ؎

در پلهٔ خود باش چو شمشال ترازو / تا خلق برابر بزر و سیم کشند ت
بشناس تو خود عیب خود ای خواجه که امروز / مردم همه آئینهٔ تمثال مزاج اند
انصاف تو ای محنت هجران بکجا رفت / هر چند که جان سختی ما با تو وفا کرد
زین گلستان که خس و خار بهم می شگفند / قسمت غنچهٔ ما نیست که خندیده رو
بهاری را چه بندی دل که ده روز دگر رنگش / بروی بستر رنگ خزان بیمار می افت
ز چشمش دیده ام از کشتن دل لطفها بیحد / چو آن وارث که از خون بگذرد در خونبها
رسیده ام بگلستان وصل و نومیدم / که گل بشاخ بلندست و باغبان نزدیک
توان بهمت مردان دو صد سپاه شکست / بزور خود نتوان گوشهٔ کلاه شکست
در عشق هر که هست مهیای جنگ ماست / بر روی ما کسیکه نه استاد رنگ ماست
ما که باشیم که در بزم تو داخل باشیم / دولت ماست که حسرت کش محفل باشیم
هر که خواهد نظر بجمال تو کند / آنقدر عمر نیابد که خیال تو کند
تنها نگشته بی تو زبانم بکام بند / چون رنگ گل شده ست شرابم بجام بن
ما را ببرگ سبز کجا یاد میکند / آن گل که مشت بوی خود از باد میکند
صیاد ما بنای ستم تازه کرده ست / مرغی که پر شکسته شد آزاد میکند
غم ز بیمهری او نیست که بکمیند نهال / سایهٔ مرحمت خویش پریشان دارد
کمتر از برگی نباید بود در تسخیر دل / میکند از خود نهالی را که پیوندش کنند
میان آشتی و جنگ هم مقام خوش ست / تغافل نگه آمیز صد ادا دارد
خود را بچشم آئینه دیدی و سوختیم / با آنکه اضطراب مرا عذرخواه شد
صورت دیوار هم در عالم خود زنده ست / هر کسی را جامهٔ هستی برنگی داده اند
مرد بی برگ و نوا را سبک از جای مگیر / کوزهٔ بیدسته چو بینی بدو دستش بردا
چو غنچه که گلشن شگفته با شد فسرد / ز گلرخان بتو دارد نظر بهار امروز

پیش جنازه‌اش میخواندند دستان اورا عجب حالتی و شورشی طاری بود احوالش در تاریخ
فرشته مذکورست و غزل اینست غزل

هر که آمد گل ز باغ زندگانی چید و رفت | آمد و بر سستی عهد جهان خندید و رفت
کس ازین ویرانه ده یکدانه حاصل بر نداشت | هر که آمد پارهٔ تخم هوس پاشید و رفت
سیر سعی برج فنا را قوتی درکار نیست | چون شرر می باید اندک همتی ورزید و رفت
بسکه چون گل گلعذاران بر سر هم خفته اند | همچو شبنم میتوان بر روی گل غلطید و رفت
از ازل صادق بدنیا میل آمیزش نداشت | چند روزی آمد و یاران خود را دید و رفت

ذکر صحیفی

صحیفی شیرازی صحاف مجموعهٔ سخن ست و شیرازه بند حرف نو و کهن تاریخگو و کتابه نویس و در هنر صحافی دستی عالی داشته عمرش از هشتاد سالگی تجاوز کرده این بیت از وست

دلم پرست ز غم بر لبم مزن انگشت | که همچو شیشهٔ می گریه در گلو دارم

ذکر صیدی

صیدی طهرانی صید بند وحشیان خیال ست و دام نه فراوان غزال فرع شجرهٔ سیادت ست و نخبهٔ نسخهٔ سعادت از صفاهان بهند خرامید و در سنه ۱۰۶۵ بملازمت صاحبقران مباهی گشت آرزو در مجمع النفائس و سرخوش در تذکرهٔ خود گفته اند که روزی جهان آرا بیگم بنت شاهجهان بسیر باغ میرفت میر صیدی این مطلع خود برخواند

برقع برخ افگنده برد ناز بباغش | تا نکهت گل بیخته آید بدماغش

بیگم پنجهزار روپیه در صله عنایت کرد و قصاید در مدح شاهجهان دارد و مثنوی در تعریف کشمیر موجزے از غزلیات او بدست آمد این ابیات ازان التقاط پذیرفت

در بیع گاه او دل خسترم نمیخرند | آیینهٔ شکسته پسندد حبیب ما
آتشم با من کسی را خصم بودن صرفه نیست | فرصت صلحی نباشد در قفا جنگ مرا
شتاب آلوده از بزم که می آئی باین گرمی | که از آب عرق پر کرده چاه زنخدان را
از هجر نیست گرچه بلائی بتر وصلی | بدتر ز هجر از غم هجران نمردن ست

شاعری دون رتبهٔ او ست آز وی می آید

بر سر دار بر آورده دهن نرگس را — کز عروسان چمن نقره و زر دزدیده ست
برائی عاشق زاری که در کوئی بتان افتد — بلائی گر نباشد بر زمین از آسمان افتد

صبوری

**صبوری** تبریزی ولد قادر بیگ معیشت بزرگری و جوهر فروشی میکرد طبع خوشی داشت وسخن سرسری میگفت از وست ه

بسکه در هر طرفی جلوه نمائی دگرست — دل بجائی دگر و دیده بجائی دگرست
رحم ست بنومیدی آنکس که بمحشر — در نامهٔ او حرف وفائی تو نباشد
بقدر رنجش یک روزهٔ تو مارا هم — شکیب هست و لی روزگار میگذرد
طرفه حالیست که عاشق شب هجران دارد — خواب ناکردن و صد خواب پریشان دیدن

صادقی

**صادقی** صادق بیگ از جماعهٔ افشارست در فن نقاشی ید طولی و در شاعری سلیقهٔ علیا داشته و تذکره در احوال معاصرین خود نوشته آخر بکتابداری شاه عباس مامور شد و بسبب تنک حوصلگی و دیگر اوضاع ناپسندیده از بساط قرب دور افتاد از وست

زغیر با دل پر شکوه پیش یار شدم — گرفت جانب اغیار شرمسار شدم
گر کرده این و خواسته آنست روز حشر — از من سلام روضهٔ دار السلام را
از جفا هر کس نصیحت میکند یار مرا — میرود بر من گمان شکوه دلدار مرا
گشت دستم شاخ گل از بسکه دارد داغها — یادگار داغ محرومی ست بر سر سینه‌ام

صفائی

**صفائی** خراسانی گلگونهٔ عارض نازک ادائی ست بعهد سلطان حسین میرزا بود وسخن را بطرز خوش ادامی نمود ه

بسکه در سر هوس روی تو دارد دیده — پشت سوئی من و رو سوئی تو دارد دیده

صادق

**صادق** شیرازی شاعر فائق و شعرش رائق ابن عم میرزا نظام دست غیب ست مردی وارسته بود و از چاشنی فقر بهره داشته روز وفات خود غزلی گفته بود همان غزل

در خورِ پروانه‌ام بزمِ جهان شمعی نداشت ‌ ‌ ‌ سوختم از گرمیِ پرواز بالِ خویش را

روشن شود چراغِ دلِ ما زیکدگر ‌ ‌ ‌ چون رشته‌های شمع بهم زنده‌ایم ما

پیش ازین برگردِ سر گشتن چنین رسوا نبود ‌ ‌ ‌ این بنای خام را پروانه در محفل گذاشت

نتوان بکوهِ غم دلِ ما را شکست داد ‌ ‌ ‌ از فیل مست کعبه محابا نمیکند

در فکرِ زن مپیچ که این رخنهٔ فساد ‌ ‌ ‌ در خونِ گرم غوطه دهد جای مرد را

سپندی را بتعظیمِ دلِ ما نامزد فرما ‌ ‌ ‌ که آدابِ نشست و خاست در محفل نمیدانم

دامن کشیدن از کفِ عشاق سهل نیست ‌ ‌ ‌ یوسف ازین گناه بزندان نشسته است

نام صرفی — **صرفی** صلاح الدین ساوجی چندگاهی در گجرات بود بعده در لاهور آمده بوضعِ درویشان بسر می‌برد در سنه ۹۹۹ همراه فیضی بدکن شتافت و از انجا سفر آخرت اختیار نمود صاحبِ دیوان است

آز وست ~

گلفروشِ من که خواهد گل ببازار آورد ‌ ‌ ‌ باید اول تاب غوغای خریدار آورد

ز راهِ کعبه ممنوعم وگرنه میفرستادم ‌ ‌ ‌ کفِ پائی برحمت چینیِ خارِ مغیلانش

با تو رشکم کشد و بی تو جدائی چکنم ‌ ‌ ‌ میکشم اینهمه از دیدن و نادیدن تو

نام صانعی — **صانعی** از معاصران جامی ست این مطلع از وست ~

آتشِ دل شعله زد جان عزمِ رفتن میکند ‌ ‌ ‌ شمع در هنگامِ رفتن خانه روشن میکند

نام صبحی — **صبحی** صبحِ روزِ سخن ست و شمعِ انجمنِ اربابِ این فن در عهدِ جامی بود این مطلع از وست

ماهِ من امشب بنورِ خویش این کاشانه را ‌ ‌ ‌ ساز روشن ورنه آتش میزنم این خانه را

نام صرفی — **صرفی** شیخ یعقوب کشمیری یوسفِ کنعانِ خوش حرفی ست عالمِ کامل و صوفی مشرب بود اکثر مشایخِ عرب و عجم را دریافته و بزیارتِ حرمین شریفین سعادت اندوخته سندِ حدیث از شیخ ابن حجر مکی مفتی مکه حاصل کرده و بدرگاه اکبری مقبول و محترم زیسته در سنه ۱۰۰۳ بجانبِ کشمیر رفت و همانجا مرحلهٔ آخرت پیمود در آخرِ عمر تالیفِ تفسیری شروع کرده لیکن اتمامش ننموده

بس است داغ احتیاجی نیست چشم نیم مستش را ‌ ‌ ‌ که می جوشد می از پیمانه چشم می پرستش را

درین دو هفته که مهمان این چمن شده ‌ ‌ ‌ بخنده لب مگشا روزگار گلچین ست

ای خوبی امید باین دستگاه حسن ‌ ‌ ‌ این یکدو بوسه گر نشماری چه می شود

رمزی ست ز پاس ادب عشق که مرغان ‌ ‌ ‌ شب نوبت پرواز به پروانه گذارند

نقش پای رفتگان هموار ساز د راه را ‌ ‌ ‌ مرگ را داغ عزیزان بر من آسان کرده ست

مکن اعانت ظالم ز ساده لوحیها ‌ ‌ ‌ که تیغ سنگ فسان را سیاه میسازد

در طلب با بیزبانان امت پروانه ایم ‌ ‌ ‌ سوختن از عرض مطلب پیش ما آسانتر ست

ز صدق و کذب سخن سنج را گزیری نیست ‌ ‌ ‌ چو صبح تیغ جهانگیر ما دو دم دارد

ما حجاب آلودگانرا جرأت پروانه نیست ‌ ‌ ‌ گرد سر گردیدن ما گرد دل گردیدن ست

صفای سینه مرا در حرم کند قندیل ‌ ‌ ‌ چه شد برون ز فرنگ آمده ست شیشه ما

نیرنگ چرخ چون گل رعنا درین چمن ‌ ‌ ‌ خون دل از پیاله زر میدهد مرا

صائب ز ملا مگ مطلب رتبه انسان ‌ ‌ ‌ آیینه بی پشت چه دیدار نماید

نیست از منصور گر مردانه میگوید سخن ‌ ‌ ‌ از زبان شمع این پروانه میگوید سخن

جان مشتاقان غبار جسم را صرصر بود ‌ ‌ ‌ زودتر آخر شود شمعی که روشن تر بود

از سعی کار عشق شود خام بیشتر ‌ ‌ ‌ پیچد بمرغ بال فشان دام بیشتر

نه آن جنسم که از قحط خریدار از بها افتم ‌ ‌ ‌ همان خورشید تابانم اگر در زیر پا افتم

بهر حالت که باشد گرد گلشن چون صبا گردم ‌ ‌ ‌ نیم نکهت که از گل در پریشانی جدا گردم

گناه ماست شب وصل گر بود کوتاه ‌ ‌ ‌ کند ببوسه حج کعبه جمع دامن را

شعار حسن تمکین شیوه عشق ست بیتابی ‌ ‌ ‌ بپایان تا رسد یک شمع صد پروانه میسوزد

دلم هر لحظه از داغی بداغ دیگر آمیزد ‌ ‌ ‌ چو بیماری که گردانند ز تاب درد بالین را

تا نظر وا کرده ام چون شمع در بزم وجود ‌ ‌ ‌ گریه از هر سر مویم براه افتاده ست

جای نیرو سے کہ دلِ بدگمانِ ما — تا بازگشتنِ تو بصد جانے رود
مرا ز یاد تو بردو ترا ز دیدهٔ من چه — ستم زمانه ازین بیشتر چه خواهد کرد
یکبار سر برآر ز جیبِ قبای ناز — دست مرا ببین بگریبان چه میکند
خود را شگفته وار بهر جا لتے که هست — خونی که میخوری بدلِ روزگار کن
بجوانیِ دو چشمت حشمِ بلا نشسته — چو قبیله گرد لیلی همه جا بجا نشسته
دلربایانه دگر بر سرِ ناز آمدهٔ — از دلِ ما چه بجا ماند که باز آمدهٔ
می خورد باد یگران ستانه بر ما بگذرد — در فرنگ این ظلم و این بیداد حاشا بگذرد
دور دستان را باحسان یاد کردن همت است — ورنه هر نخلی بپای خود ثمر مے افگند
آنکه فکرِ چارهٔ بیمارئ دل میکنے — نسبتِ خود را بچشمِ یار باطل میکنے
عشق سازد ز هوس پاک دلِ عالم را — دزد چون شحنه شود امن کند عالم را
سخت میخواهم که در آغوش تنگ آرم ترا — هر قدر افسردهٔ دل را بیفشارم ترا
از جوانی داغها در سینهٔ ما مانده است — نقش پای چند زین طاؤس بر جا مانده است
ز پیری حرص دنیا نفس طامع را دو بالا شد — گدا را کاسهٔ دریوزه از گوزی مثنی شد
که حالِ دردمند ان پیشِ چشمِ یار میگوید — که حرفِ مرگ بر بالینِ این بیمار میگوید
اهلِ کمال را لبِ اظهار خامشی ست — منت پذیر ماه تمام از هلال نیست
شب که صحبت بحدیثِ سرِ زلفِ تو گذشت — هر که برخاست ز جا سلسله بر پا برخاست
یاد از نگاه گیر طریقِ سلوک را — در عین آشنائی مردم رمیده باش
قدِ نهال خم ز بارِ منتِ ثمر خست — ثمر قبول مکن سرو این گلستان باش
تا رخ از بادهٔ گلرنگ برافروختهٔ — جگرِ لاله عذارانِ چمن سوختهٔ
من کجا هجر کجا ای فلکِ نا انصاف — بهمین داغ بسوزی که مرا سوختهٔ
گریبان چاکی عشاق از شوقِ فنا باشد — الف در سینهٔ گندم ز ذوقِ آسیا باشد

۴۸ مراد از این شعر نواب جعفرخان وزیر اعظم خلد مکان ... نواب ... پنجم ... باو فرستاده ...

۴۹ مراد از ماه تمام در ... سی روزه است یعنی ماه سی روزه در اظهار کمال خود

منت هلال نمی پذیرد که روز سلخ پیش از طلوع هلال معلوم میشود که امروز ماه بکمال رسید ... شهر بست و نه روزه ... ۱۲۹۳ ... میسر از ... رحمة الله علیه

علم و یقین مقبول خاص و عام گردیده چنانکه باید و شاید زندگانی فرموده در حین عود از حرمین مکرمین قصیده در منقبت شاه خراسان انشا نموده بیتی از آن اینست

للّه الحمد که بعد از سفر حج صائب ‌‌ ‌‌ عهد خود تازه بسلطان خراسان کردم

و در عین شباب آخر عهد جهانگیر متوجه هندوستان گردید ظفرخان ناظم کابل بکمند حسن خلق صید کرده و لوازم قدرشناسی نوعی که باید بتقدیم رسانید باز میرزا با ظفرخان در رکاب موکب سلطانی سری بدیار دکن کشید و از پیشگاه خلافت بمنصب شایسته و خطاب مستعدخان عز امتیاز یافت در ایام اقامت برهانپور پدر میرزا خود را از ایران دیار بهندوستان رسانید تا او را بوطن مالوف برد میرزا پس از گلگشت کشمیر جنت نظیر عازم ایران دیار گشت و تا آخر ایام حیات نزد سلاطین صفویه مکرم و معزز زیست و در مدائح ایشان قصاید غرا پرداخت تا آنکه رشتهٔ جهان گذشتنی را بگذاشت و در اصفهان مدفون گشت دیوان میرزا قریب هشتاد هزار بیت بخط ولایت بنظر رسیده و میرزا نسخهٔ ۳۰ وسه غزل متفرق بخط خاص بر حواشی آن نسخهٔ قلمی فرموده اشعارش عالمگیرست و مستغنی از ضبط تحریر و ربط تعبیر چند بیت بنابر التزام پیرایهٔ این مقام می شود

زبان لاف رسوا میکند ناقص کمالان را ‌‌ ‌‌ که رو بر خاک مالد پرفشانی لسته بالان را

نه از روئی بصیرت سایهٔ بال هما افتد ‌‌ ‌‌ سیه مست ست دولت تا کجا خیزد کجا افتد

از تماشائی پریشان جهان دلگیر باش ‌‌ ‌‌ واله یک نقش چون آیینهٔ تصویر باش

هیچ همدردی نمی یابم سزائی خویشتن ‌‌ ‌‌ می نهم چون بید مجنون سر بپائی خویشتن

رنگین ترا ز حنا ست بهار و خزان ما ‌‌ ‌‌ بر دست خویش بوسه زند باغبان ما

جلوهٔ برق ست در میخانه هشیاری مرا ‌‌ ‌‌ از پی تغییر بالین ست بیداری مرا

دلم بپاکی دامان غنچه میلرزد ‌‌ ‌‌ که بلبلان همه مستند و باغبان تنها

ای برق بی مروت پا بر اشمرده بگذار ‌‌ ‌‌ هر خار این بیابان رزق برهنه پائی ست

همه عمر خویش عیشی که بخواستم ندادند | من وزین پس آرزوئی غم روزگار کردن
ز کجا که سرمه سازد پی چشم یار ما را | که فلک نخواست خاک سر رهگذار کردن
چو صفا دریغ باشد بکدورتست قانع | که توان شهیر ما را بدلی غبار کردن

## حرف الصاد المهملة

**صائب** میرزا محمد علی تبریزی اصفهانی امام غزل طرازان و علامه سخن پردازان امیر الامرای کلام و رافع رایات عالیهٔ اقلام امام ائمهٔ معانی و مجتهد علمای سخندانی ست در خزانهٔ عامره گفته اگر او را رابع رسل ثلاثهٔ شعرا گویند بجاست و در سرو آزاد نوشته از ان صبحی که آفتاب سخن در عالم شهود پرتو افشانده معنی آفرینی باین اقتدار سپهر دوار بهم نرسانده و خود میگوید ص
زصد هزار سخنور که در جهان آید | یکی چو صائب شوریده حال برخیزد
حامل لوای فصاحت منشا، اعلای کلمهٔ بلاغت نور نجابت از ناصیهٔ کلامش پیدا لمعهٔ شرافت از سیمای بیانش هویدا فوج فوج مضامین برجسته منقاد جنابش خیل خیل معانی بیگانه بنده حاضر جوابش ذوق سلیم در حدیقهٔ اشعارش بنوبر کردن سرور و ذهن صحیح در خزینهٔ افکارش بدولت تازه اندوختن مغرور فکر نیرنگش موجد عبارات رنگین جعل بسیطش مخترع تراکیب دلنشین زلال تقریرش در کمال روانی لآلی تعبیرش در نهایت غلطانی پایهٔ دقت خیال باوج کمال رسانیده مع هذا اصلا اثر تکلف گرد کلامش نگردیده و این کیفیت در کلام فصحاء دیگر کمتر توان یافت قصیده و مثنوی هم دارد اما مشاطهٔ فکرش بتزئین عروس غزل بیشتر پرداخته و این غزال رعنا را بطرز تازه و انداز خاص جلوه افروز ساخته و از جملهٔ شرائف اوصاف او یکی آنست که با این جلالت شان و رفعت مکان از شعراء هم عصر و قدما هر کرا در اشعار خود دیاد کرده بخوبی یاد کرده و تیغ زبان را بزخم هیچکس آشنا نساخته پدرش از کدخدایان معتبر تبارزهٔ عباس آباد اصفهان ست میرزا در اصفهان نشو و نما یافت و بعد وصول سن تمیز احرام حرمین محترمین بربست و شرف زیارت علیا اندوخت و با آنکه سنی المذهب بود در میان ایرانیان بکمال احتیاط عقاید دین و حفظ اسرار

تشبیه از کمر نه و نبود کمر زیاده *

هان و هان لیلی مراعات دلِ نالان قیس
شهیر لاغرت از رستمی سبے لافد *

چه نادر باغبان صنعِ نقشِ این چمن بندد
یکی را سرو سان آرد بخلوتگاه آزادی

آنکه چشم بتماشای سراپای تو شد
چمن تراز دلِ داغدار هجران گشت

ز دست دامن خود پاکدامنے بکمر *
قتیل خنجر بیداد جاهلان نشدم

نه گل نه غنچه نه گلزار راشان باقیست[عه]
جدا از طاقت و صبر و قرار جان باقیست

بنفخ صور فلک ریختن عجب حرف است
تو باش و شکوهٔ بی مهری گل ای بلبل *

گمان مبر ز من ای سوز غم که نادارم
گذشت غالب و رفت از جهان بهادر شاه

بیطاقتی و ماو دلِ مستمند ما
سیری بر آسمان و زمین ست ناله را

هنگام وصل یار چه باکی ز چشم زخم
رفعت درافتادن استادگان بود

آشفته ذو زلف محمد شدم شهیر
نبود بهر دو عالم به از این دو کار کردن

بیطاقتی مرا بهوائی کمر کشد *
کش برائی تو چرس کردند و محمل ساختند

که اندکے ز جفائی تو در گمان برداشت
که وصفِ او بود بلبل چو منقار سخن بندد

دگر چون رشته بر گلدستهائی انجمن بندد
حسن تو وسوسه فرمائی تمنائی تو شد

فغان که عشق مرا کشت و در بهاران کشت
چراغ عمر جگر تفتگان بدامان کشت

شهیر قطع نگاهِ سخن شناسان کشت
ز بلبلان خس و خاشاک آشیان باقیست

چو ره رو یکه ز شبگیر کاروان باقیست
هزار ناله کشیدیم و آسمان باقیست

بهار باغ اگر بگذرد خزان باقیست
بیا که مغز اگر سوخت استخوان باقیست

شهیر باد که نواب[له] قدردان باقیست

ای پر غرور ما بت ما خود پسند ما
پست از بلندی نشناسد سمند ما

در آتشِ فراق بسوزد سپند ما
پستی بنرخ اوج فروشد بلند ما

ما را ببام عرش رساند کمند ما
زمن اضطراب دیدن ز تو بیقرار کردن

له یعنی نواب والاجاه امیر الملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر ۱۲
عه محرر سطور نیز درین زمین غزلی طرح کرده که در حرف نون بذیل ترجمهٔ اسیر بباید ۱۲

گلبانگ زدم بر قدم جان چو سپندی — خوش همرهی همنفسی گردم و رستم
صد شکر که صید ملک الموت نگشتم — جان را هدف تیر کسی کردم و رستم
هر جا که از آن لعل شکر خا سخنی رفت — پرواز ببال مگسی کردم و رستم

شهیر حافظ خان محمد خان بن مولوی غلام محمد خان بن حافظ غلام حسین خان رامپوری سلمه الله تعالی شاگرد رشید میرزا اسدالله خان غالب دهلوی ست نثر و نظم بر شیوهٔ استاد می نگارد و بازار سحر سامری میشکند و باوجود شغل ملازمت ریاست بهوپال بخواهش فطرت مشق فن سخن نمیگذارد و در فصاحت مبانی و بلاغت معانی یاد پیشینیان از خاطر می رباید اکثر قصائدش در مدح نواب شاهجهان بیگم رئیسهٔ عالیهٔ بهوپال و این هیچمیرز ست و شطری از آن در اواخر تالیفات محرر سطور مطبوع گشته اعادهٔ آن درین جریده مختصر ضرورت ندارد مطابق ضابطه بیتی چند زادهٔ طبع بلندش درینجا ثبت افتاد

ایفلک این نه تلافی ست شب هجران را — رنگ در باخته امشب ز بر دستی ما
ای شهیر آه ز معراج وصال افتادیم — آسمان اوج فروشی ست سر پستی ما
بروی خاک عجب اوفتاده هستم — که تا زمانه در افگنده بر نداشت مرا
جفای چرخ حریف دل شهیر نشد — قضا بدست ستم پیشگان گذاشت مرا
دیدنی جمله سراپاش و بود برق شتاب — هان و هان چشم سیه بخت پریشان نظری
دوش گلچین گلستان بهارش بودم — گه بگلشن نگهی گاه بدامان نظری
آیینه را در آتش غیرت بسوختم — کش جلوهٔ خریدم و حیرت فروختم
آنکه سراغ من بری در ته پاش بنگری — چون من خاک پای را نعش کجا مزار کو
طبعم ازین جنون بجنون دگر کشد — راهم ز خار ره بسوی نیشتر کشد
تمکین فروش یار و چو دیوانگان مرا — این اضطراب دل بسوی رهگذر کشد
ای ضعف من برای من عمر خضر طلب — تا نالهٔ شهیر زدم در جگر کشد +

گفتم چه کار غنچگان در جهان کنند / گفتا همیشه دعوت لب تشنگان کنند
گفتم خوش ست حال کسان خداپرست / گفتا اگر نظارهٔ حسن بتان کنند
گفتم که از شراب چه حاصل شود به پیر / گفتا بجرعهٔ می نابش جوان کنند
گفتم که خرقه رهن می ارغوان کنم / گفتا بکن که هرچه بگوئی همان کنند
گفتم حصول طاعت مقبول کی شود / گفت آن زمان که خدمت پیر مغان کنند
گفتم که تلخکامی عاشق که می برد / گفتا ببوسهٔ شکرش در دهان کنند

شمیم زلف تو در آستین صبا دزدید / تبسم دهنت غنچه در قبا دزدید
چو نافه بود نهان بوی زلف تو بدلم / نسیم صبح ندانم از کجا دزدید
نصیب خضر کجا شد ز چشمهٔ حیوان / ز جوئی تیغ تو آنی که زخم ما دزدید
مسیح گرد تو گردد ندانمت چه کسی / که معجز لب تو قدرت خدا دزدید
حنا بران کف پا بستهٔ بخون جگر / شهید دست تو مضمون پیش پا دزدید

مرا بگوشهٔ ابرو سلام کرد و نکرد / وزان دو چشم سخنگو کلام کرد و نکرد
مرا بگوشهٔ چشمی ز ناز دید و ندید / به نیم جرعه سیه مست جام کرد و نکرد

پامال شد و همچو حنا رنگ برآورد / آخر دل خون گشتهٔ ما رنگ برآورد
از پرده برون آ که ز صد پردهٔ نیرنگ / تا ناز تو گل افشاند ادا رنگ برآورد
از بسکه ترا تنگ در آغوش کشیدست / چون برگ گل تازه قبا رنگ برآورد
چون رشتهٔ گلدستهٔ بنظارهٔ رویت / تار نگه اهل صفا رنگ برآورد

بر در آتشش دیدم دل خود را بسوی من نده / بسکه مصروفش بشغل بوسه چیدن یافتم
وقت پیری شد لقای آن بت سرکش نصیب / چون کمان پابوسی تیر از خمیدن یافتم

جان وقف سر راه کسی کردم و رفتم / همپائی بانگ جرسی کردم و رفتم
میرفت سحر قافلهٔ بوی بهار آن / من نیز چو شبنم هوسی کردم و رفتم

بحشر نامهٔ اعمال خواهند از سیه کاران | بیا بهر خدا بر چهره زلف مشک سا بگشا
اسیران قفس را رخصت سیر گلستان ده | گره از کاکل پیچان خود ای مه لقا بگشا
سراپا عقدهٔ مشکل شدم چون شبنم غلطان | تو ای خورشید طلعت بر سر بالین بیا بگشا

غیرت عاشقی ببین رشک نگر خدائی را | سایه نیافریده اند آن قد دلربائی را
خسته دلان ز هر طرف منتظر اند صف بصف | رخصت یک نظاره ده نرگس سرمه سائی را
از چپ و راست انبیا پیش تو گرم التجا | جانب ما عنان فگن توسن بادپائی را
تشنگی مراد دل بر لب زمزم آورد | زمزمه خوان مدح تو خضر برهنه پائی را
هر نسیم موج سلسبیل سلسلهٔ صبا شود | گر به بهشت واکنی سنبل حلقه زائی را
روز جزا شهید تو دست زند بدامنت | بادشها قبول کن عذر من گدائی را

آن شوخ ستمکار بما هست و بما نیست | چون عکس کز آئینه جدا هست و جدا نیست
گه زنده کند گاه کشد خسته دلان را | طرز نگهش حکم قضا هست و قضا نیست
خون جگرم زیب کف پائے تو گردید | داند همه عالم که حنا هست و حنا نیست
دل را همه جا جذب محبت برد از خویش | دیوانه چه داند که کجا هست و کجا نیست
دم نیستی ما زند از هستی جاوید | مردن بگمان تو فنا هست و فنا نیست

بشوق وصل تو مردیم آرزو باقی ست | قدم بخاک سپردیم و جستجو باقی ست
نمانده ست نشانی ز دل بجز زخمے | عجب که کاسهٔ چینی شکست و مو باقی ست
دلے نماند که مفت از دکان عشق خرد | وگرنه درد تو ارزان بچار سو باقی ست
شدیم پیر و جوانی نرفت از سر ما | پرید از گل پژمرده رنگ و بو باقی ست
زبان خامه بر آورد مو بوصف کمر | هنوز از آن دهن تنگ گفتگو باقی ست

دل را بیک کرشمهٔ دلکش گرفت و رفت | سرگرم عشوه آمد و آتش گرفت و رفت
این آمدن بدیدن زخمم نبوده ست | تیرے فگنده بود ز ترکش گرفت و رفت

فوق الادب بجا آوری احکام واجب انگاشته بفرستادن بعض منظومات جسارت بکار برد م
آن برادر را از طرف من دست لبسته عرضه دهند که اگر شعری ازان پسند خاطر عاطر افتد زهی
نوازش و مقام نازش ست و الا آب شستن بلکه در آتش سوختن باید و بعد انطباع تذکره خود
مستحق عطیهٔ یک نسخه می پندارم انتهی حق این ست که اگرچه محرر سطور را تا حال اتفاق لقا بکید
درین عالم صورت باوجود قرب وجوار موطن نیفتاده اما همیشه باستماع فضائل و کمالات آنجنا
جناب شهید اطال الله بقاه الفت درونی با سخنهای ایشان بسیار ست و همواره نظم سراپا جرم
ایشان را مقدم بر شعراء معاصرین می پندارد و بانشادش حظها برمیدارد و بنا بر ضابطه ابیات
چند نتیجهٔ طبع ارجمند ایشان درینجا ثبت می افتد ورنه همه سخنش منتخب سفائن بلاغت صفوهٔ از
فصاحت ست حرفش بیان و معانی را جان و کلامش برای مرده دلان پریشان خاطر آب حیوان

منه سلمه الله تعالی

بخشد شکر بکام معانی بیان ما — گویا زبان تو بود اندر دهان ما
آبسکه از نقش دوئی گشته تهی سینهٔ ما — عکس ما نیز نگنجید در آئینهٔ ما
چون بوی گل بدوش کسی نیست بار ما — بر دامن صبا ننشیند غبار ما
نباشد از نزاکت تاب احسان طبع عالی را — حباب از آب دریا پر نسازد جام خالی را
در آغوش تصور میکشم ساق ترا هردم — فروزان میکنم زین شمع فانوس خیالی را
مکان جانفزا خالی ز اغیار ست در بکشا — تو در خلوت سرای دل بیا بنشین کمر بکشا
بکنج این قفس لختی تپیدن آرزو دارم — بفریادم برس این عقده را همچون شرر بکشا
بیک نظاره می باید سراپا آب گردیدن — دلا همچون حباب از خویش بگذر چشم تر بکشا
خرامان آمد و زد بر مزار من سر پا ئے — که چشم از خواب غفلت ای شهید بیخبر بکشا
بگیسو شانه کن از خواب چشم سرمه سا بکشا — پی صید غزالان حرم دام بلا بکشا
بخورشید آتش افگن قفل صبح دلگشا بکشا — نقاب از چهرهٔ تابان بکش بند قبا بکشا

در محکمهٔ صدر نظامت بر عهدهٔ پیشکاری مامور و از پیشگاه حکام وقت با متیاز و اعتبار معزز
ماند محی الدوله از حیدرآباد ده هزار روپیه زاد راه فرستاده بدکن طلبید و از سرکار نظام چهار
صد و سی روپیه بلا شرط خدمت مقرر شد که هنوز جاری ست از دکن بحرمین شریفین شتافت و
از طرف راجه گردهاری پرشاد متخلص بباقی نیز زاد راحله ممتاز شد و نواب مختار الملک بهادر
بیکنیم هزار روپیه اعانت فرمود تا بمنزل مقصود رسید مجالس میلاد شریف بکرات و مرات
در مکه و مدینه حرسهما الله تعالی و بدیار هند از وی یادگار ست اگرچه علما محققین را در انعقادش
باکیت و ذیت سخنها و عذرهاست مریدانش در قصبات لکهنو و آگره و مرادآباد و رامپور و الهآباد
و حیدرآباد زیاده بر شش صد کس از مرد و زن بوده اند سالار جنگ بهادر و کلب علیخان بهادر
رئیس رامپور و سعید عالم خان بهادر رئیس سورت و دیگر امرا بانواع تعظیم و توقیرش می پرداختند
و همچنان می باید اکنون عمر شریفش جاده سپر مرحلهٔ هفتاد و پنجم ست سلمه الله تعالی با همه و بهمه یکسال
وارستگی انفاس حیات را خوش میگذراند توجه او بسوی تدوین سخن و کلام خویش نیست معهذا
رسائل میلاد شریف و قصاید و غزلیات مدیح نبوت ریختهٔ طبع وقادش شهرهٔ آفاق و عالمگیر ست
بارها بقالب طبع در آمده و دلربای اهل ذوق و شوق گشته علی بهادر رئیس باندا و غیره دیوانش
برده پریشان ساختند در حین طبع این نامهٔ فرخنده آغاز خجسته انجام بواسطهٔ ابو الحامد مولوی
محمد یوسف علی لکهنوی چون طلب ترجمه و اشعار از ایشان رفت بابلاغ بعض ابیات بلاغت
نصاب فصاحت آیات خوشوقت فرمودند و در نامه بنام شان نوشتند که بی شائبهٔ تکلف
تحریر عبارت تذکره بغایت خوبی و انتخاب بنهایت خوش اسلوبی ست حال تبحر علمی حضور
ممدوح از پیشتر معلوم ست که در اثنای تحصیل علوم هر قصیدهٔ عربیه که میفرمودند مولانا احمد الله
صاحب آزرده تحسین آن می نمودند و بمعائنهٔ کلام فارسی میرزا غالب و مولوی امام بخش
صهبائی احسنت و آفرین میکردند درین صورت با رسائل کلام بی معنی خودستائی چنین عالم بی بدل
و محقق عدیم المثل از غایت تشویر چون قلم سر از زانوی ادب بر نمیدارم لیکن هیچمدانی الأمر

وقتی بتقریب انشاد غزل شیخ سعدی شیرازی علیه الرحمة که در ترجمهٔ شان گذشته بحسب فرمایش ایشان انشاد غزلی در همان ردیف اتفاق افتاد چون خالی از لطف عبارت وحسن اشارت نیست درینجا ثبت می افتد

دل برد ز من تاجوری شاه شهانی — لشکرشکنی تیغ کشی آفت جانی
خورشید وشی سیمبری ماه لقائی — جادو نگهی کجکلهی حور نشانی
کی مرتبهٔ نازوری فتنه پرستی — پیمان شکنی جورگری شور جهانی
در مملکت حسن شهٔ صدر نشینی — در زمرهٔ خوبان جهان باج ستانی
هاروت فنی ماه رخی یوسف عهدی — عیسی نفسی خضر رهی سحر بیانی
غلمان روشی خلد وشی مست حیائی — کوثر منشی آب بقا رطل گرانی
بیدادگری عربده خو جور پسندی — خاطر شکنی تیر قدی سخت کمانی
از حالت دل با تو چه افسانه سراید — شوریده سری جورکشی خوار جهانی
مجنون صفتی کوه کنی خانه بدوشی — بیتاب دلی ریش تنی سوخته جانی
نواب نخواهد که بهجر تو بمیرد — ای جان جهان وعدهٔ وصلی وامانی

شهید مولوی غلام امام شهید بن شاه غلام محمد مرحوم از بزرگان قصبهٔ امیٹی نواح لکهنو و مشاهیر شعراء هندوستان ست مداح جناب مصطفی وحاجی بیت الله وملقب بعاشق رسول الله صللم آباء کرامش همه گوشه نشین قناعت گزین بوده اند کسب علوم متداوله بخدمت مولوی حیدرعلی صاحب منتهی الکلام کرده و در زبان فرس بهرهٔ وافی وکافی اندوخته اگرچه اصلاح سخن از قتیل ومصحفی وشیخ غلام سینا ساحر گرفته اما تعلیم تام از آغا سید اسمعیل مازندرانی یافته وبا آغا سید محمد اصفهانی و میرزا ناطق مکرانی همطرح بوده و در هر مشاعره گوی سبقت از سخنوران ربوده از یاران قاضی محمد صادق خان اختر ست چهل سال میگذرد که در الهآباد بدائرهٔ محمد برکت محشی شرح چغمنی وشرح مواقف وغیره که نیز از بزرگانش بوده اند مقیم آستانهٔ توکل ست بست سال

مردان مطوی گشته و گرمی هنگامهٔ اهل کمال سرد شده تا بزنان که پای دل بگوشهٔ خانه شکسته اند و از اکتساب فضائل علمیه محروم گردیده چه رسد آنفاق بجت و بخت محض و عزابت صرف ست که درینجو روزگار چنین کس از طبقهٔ زنان و زمرهٔ نسوان برخیزد این ابیات بطور یادگار از کلامش بنا بر ضابطه درینجا حوالهٔ زبان خامهٔ بدعا گزار میشود سلمها الله تعالی

شور بخت من و گفتار رقیب و سخنش  بر سر زخم شکستیم نمکدانی چند
سخن سحر نوایان صفاهان حالی ست  طوطی ناطقه دارد شکرستانی چند
چون بال و پر افشاند چون دام ببرد  صید یکه ز صیاد بریدن نتواند
مشکل مرض ست این که بفریاد رسیده ست  آنکس که بفریاد رسیدن نتواند
چو ز عهد او بپرسم چه بلا جواب گوید  که هزار جا ببستم بهزار جا شکستم
پی قدر ناشناسی که برایگان نگیرد  دل بی بهائی خود را بعبث بها شکستم

رباعی

دریافت عطائی کبریایی ما را  در حضرت اوست جبهه سائی ما را
چون عاجزی از پادشهان مقبول ست  نازم که کشد بپادشاهی ما را
ای شاهجهان دراز شد عمر گناه  شد نامهٔ اعمال تو چون قیر سیاه
نومید مشو که داد گر هست رحیم  کوه گنهت شود بوزن پر کاه

رباعی

این عمر دراز صرف عصیان بوده  یکبار ترا نه چشم گریان بوده
با اینهمه امید بخشش خواهی  گر نیست عمل بیا پشیمان بوده

رباعی

گو بهر گناه وقف فرصت باشم  در طاعت حق کمینه همت باشم
نومید نیم که ناامیدی کفر ست  هر لحظه امیدوار رحمت باشم

امتیاز مختص شد و بماه ذیقعده اواخر سنه ۱۲۹۲ هجری بدار الامارهٔ کلکته بتقریب ورود شاهزا
پرنس آف ویلز نزول عزت و اجلال کرد و بحصول تمغهٔ جدید و تحف نادرهٔ اقلیم فرنگ
ممتاز شد و آن از جانب ویسرای و گورنر جنرل مذکور و شاهزادهٔ مسطور مورد عنایات بیغایات
گشت نامه نگار نیز درین آمد و شدها همراه بود و در هر بزم و انجمن رفیق بلا اشتباه حال این
ریاست علیا در کتاب حجج الکرامه فی آثار القیامه تالیف نگارندهٔ این نامه بروجه اجمال جمیل
مسطور ست و در کتاب تاج الاقبال تاریخ بهوپال علی وجه البسط و التفصیل مذکور تعرض بذکر آن
درین جریده ضرور نیست مدعا اشارت بذکر جمیلش درین نامه ست که بدون آن این جامه چگامه
دلپذیر نگردد و کیف که بیان محاسن صوری و معنوی و شرح اوصاف حسنهٔ دینی و دنیاوی
تحصیل حاصل ست و محامد انتظام مالی و ملکی و صیانت ضوابط سیاست مدنی و قوت تدابیر
شخصی و نوعی و اصابت رای و تفاوت طبع درین پیرایه معلوم هر عالم و جاهل زمان دور
گویا عروس دهر ست و عصر حکومتش عین خیر و برکت درین اکه هند جز وی زیب النسا بیگم دختر
عالمگیر پادشاه کسی بتربیت اهل علم و فضل و اصحاب هنر و کمال با چنین همت خداداد نپرداخته
و پیر فلک را با چنین زیست دراز و عمر عریض نظیرش درین ادوار بگوش نخورده عرب و عجم
به ثنای حال و قالش یکزبان ست و اسود و احمر بدعای عمر و دولتش عذب البیان مجموعهٔ
لطیف از قصاید شعرا از فرس و تازی و هندی در مدیحش فراهم آمده و صیت کرم و جود
غلغله باقطار عالم انداخته طبع وقاد و ذهن خداداد ش برخلاف طبائع زنان این زمان
مناسبتی با سخن دارد و با وجود هزار اشغال مملکت و انعدام فرصت از امور دولت
موزونیت خاطر گاه بیگاه بی اختیار حرفی موزون و سخنی پر مضمون سر بر میزند و این بدان
که در زمان باستان و عهد قدیم اسلام زنان عرب عرباء شاعر طبع می بودند و جواهر معانی را
برشتهٔ مبانی میکشیدند چنانکه اشارتی باین مدعا در دیباچهٔ این نامه رفته و رنه معلوم ست
که درین هنگام که نفس و اپسین گیتی ست و کساد بازار فضل و هنر بساط علم و فن از زمرهٔ

**شگونی** از سخن سنجان جرباد قان بوده واز عمدهٔ شعراء زمان آزوست ؎

زحرفِ آمدنت خونِ شوق درجوش ست | بیا که دل بعجب لذتی هم آغوش ست
درسوادِ عنبرین آن دو زلفِ نیمتاب | رسته بازاری ست کانجا میفروشند آفتاب
چندانکه پائمال شدم برسر آمدم | این ماجرا معاملهٔ آب وروغن ست

**شفیع الله** ازخوشگویان اصفهان ست وتن معنی را جان منه ؎

روزیکه زعصیان قد ما خم گردد | خوش باش که لطف حق مقادم گردد
دانی که چرا جزا بفرد افتاد | چون فاصله شود غضب کم گردد

**شاهجهان** تخلص نواب شاهجهان بیگم صاحبه رئیس دلاور اعظم طبقهٔ اعلای ستارهٔ هند والیهٔ حوزهٔ محروسه ملک ریاست بهوپال ست ولادت باسعادتش بقلعهٔ اسلام نگر سه کروهی بلدهٔ بهوپال در سنه ۱۲۵۴ هجری اتفاق افتاد پانزدهم محرم سنه ۱۲۶۳ بعد وفات پدر بعمر نه سالگی بحکم گورمنت عالیه بجای والد خود خلعت ریاست یافت و درکنار مادر مهربان نواب سکندر بیگم صاحبه مرحومه تربیت هرگونه گرفت وفنون فارسی وخط وکتابت وسلیقهٔ سیاست مدن ونظم ونسق ملک اکتساب نمود و دهم شوال سنه ۱۲۷۶ هجری بعمر بست ودو سالگی زمام اختیار ریاست واقتدار دولت بدست مادر گذاشت وخودش اکتفا بولایت عهد وتیول خاص خویش نمود ودر سنه ۱۲۸۵ هجری غرهٔ ماه شعبان باستحقاق کامل از طرف الوین صدرنشین کاشانهٔ ریاست واورنگ زیب ایوان مکنت ودولت گردید ودر سنه ۱۲۸۸ هجری بعد اطلاع واسترضاء گورمنٹ بعهد لارڈ میو گورنرجنرل متوفی موفق بتادیهٔ سنت نکاح ثانوی با محرر سطور شد کریمهٔ وَاُخْرَیٰ تُحِبُّونَهَا بتعمیهٔ یکعدد تاریخ این تقریب ست ودر سنه ۱۲۸۹ هجری بماه مبارک رمضان بدربار عظیم الشان لارڈ ناتهه بروک گورنرجنرل هندوستان بمقام بمبئی خطاب درجهٔ اول نیتی وتمغهٔ اشٹار ونشان شاهی وسند عهدهٔ گرینڈ کمنڈر اشٹار آف انڈیا بدستخط وزیر اعظم انگلستان ومهر ملکهٔ ذی شان حاصلش گردید وبمزید اعزاز وفراوان

زسودا چون ببازارش دل پرداغ خود بردم — بگفتا کس نمیگیرد متاع داغدار انجا
در حجاب زلف کن نظاره روی یار را — صبح امید از سواد این شب یلدا طلب
نمیدانم کدامی شعله رو در سینه جا دارد — که هیچو شد شرر از چشم گریانی که من دارم

شجاع از شعراء کاشان ست بنابر هجوی که حاکم کاشان را کرده بود بگریخت آخر کسان حاکم در اصفهان او را در سنه ۹۸۱ بقتل رسانیدند منه

ترا تا رخش میدان تغافل زیر ران باشد — سمند آرزو را پای رفتن ناتوان باشد

شریف کاشی شاعرے صاحب قدرت بود شعر باین نوع میگفت منه

خزان مباش که برگ و بر چمن ریزے — بهار باش که شاخ گلی ببار آرے
بعقل کعبه نوردم بعشق دیر نشین — چراغ هر دو ز یکقطره خون من سوزد

شاهی از سادات کالپی ست خوش طبع و خوشگو و از تصوف بهره داشته مرید شیخ سلیم چشتی بود چندگاه در ملازمت اکبر پادشاه گذرانید و در اواخر با قلیج خان ناظم کابل بسر می برد

از وست منه

استغفر الله از دل بی چاشنی درد — پیکان بسینه به که دل مرده در بغل

شریف خواجگی شیرازی در نظم و نثر قوت کمال داشته و بدرگاه اکبری بسر برده منه

تاریک باد کلبهٔ شخصے که هر نفس — بر آفتاب خنده ندارد چراغ او
فنا نهایت کردار حق پرستان ست — ولی بعشق تو این شیوه اولین قدم ست

شعوری از شعراء عالی شعور مشهد مقدس ست منه

افگنم سر پیش هر گه در مقابل بینمش — تا ز چاک سینه در آئینهٔ دل بینمش
بی تو چو خون فشان کنم روز وداع دیده را — شربت واپسین دهم جان بلب رسیده را

شهابی اسمش میرزا خان ست برادر میرزا حسن واهب بوده و بوزارت کاشان قیام داشته منه

زهر که بد شنوم در جواب خاموشم — درین معامله استاد لب بود گوشم

شهید مولوی محمد باقر طهرانی از قوم ترک بوده تولدش در احمد آباد گجرات اتفاق افتاد تحصیل علوم کرده حج گذارده خوشنویس شد و در بندر ۱۱۴۸ با شیخ علی حزین برخورد و در اورنگ آباد پا بدامن انزوا کشید بیشتر از خانه برنمی آمد در ۱۱۷۰ انتقال بجوار رحمت الٰهی فرمود از وست

فرصت نیافت جان که برآید پی نثار — شد مضمحل نفس ز غمش در گلو مرا
کجا غبار رهِ یار میتوان گشتن — هنوز بر سر خود خاک ریختن باقیست
چون آینه ز حیرت خود میدهم خبر — یکبار گر کنند باو روبرو مرا
هزاران فتنه برپا میشود در طرفة العینی — کند گر آشنا با سرمه چشم نیمخوابش را
با دل سرد گرم میسوزم — شمع کافور کرده اند مرا

شوقی مولوی غلام غوث گوپاموی از احفاد قاضی مبارک شارح سلم العلوم ست استعداد کتب متداوله فارسی نیکو داشت در علوم آلیه و ادب و عربیت شاگرد خوشنویست و از یاران صاحب تذکرهٔ نتائج الافکار سیر کلکته وغیره کرده بدراس برگشت و منشی ضلع گنتور گردید در آخر عمر چون مرض از دیاد گرفت قصد حیدر آباد دکن کرد تا انجا چارهٔ بیماری جوید اما بفاصلهٔ چهار کروهی حیدر آباد رسیده در ۱۲۳۲ دوحهٔ وجودش به تندباد اجل از پا در افتاد تابوتش را بشهر رسانیده در تکیه بودلی بخاک سپردند قدرت الله خان مولف تذکرهٔ نتائج الافکار قصیده در مرثیه اش گفته که در تذکرهٔ مذکور مسطور ست از ابیات شوقی ست

سر در بر من آر که نازی به ازین نیست — گویم سخن بوسه که رازی به ازین نیست
کارم آخر شده از درد و نگشتی آگه — شیشه بشکست و بگوشِ تو صدائی نرسید

شائق محی الدین علیخان از اولاد دختری سید محمد گیسو دراز ست در اودگیر متولد شد و بمدراس رنگ توطن ریخت شاگرد مولوی محمد باقر آگاه بود در عهد نواب عظیم جاه بهادر خطاب خانی یافت در ۱۲۴۹ درگذشت از نتائج افکار اوست

بدار عقبی متوجه گشت آز وست ؎

صبحدم شاهد گلچهره کشائی میکرد — نفسِ بادِ صبا غالیه سائی میکرد
بلبلِ شیفته در بزم چمن شب همه شب — شکوه از محنتِ ایام جدائی میکرد

**شرازی**
شرازی عبدی بیگ خواهرزاده هلاکی همدانی ست بعهد اکبر پادشاه بهند آمده مشمول عواطف خسروی گشت و در آخر مایهٔ عاشر در گذشت این دو بیت از وست ؎

آن ناله که پیچیده تر از زلف نسیم ست — دیریست که در غمکدهٔ سینه مقیم ست
غمگین نشود طبع گل از نالهٔ بلبل — فریاد گدا رونق بازار کریم ست

**شعله**
شعله میر سید محمد اصفهانی طبیب ماهر و شاعر ساحر بود در ید بیضا گفته درین ایام در اصفهان بحکم وراثت بطبابت اشتغال دارد و بزعم خود بوعلی سینا را طفل نوآموز دبستان خویش می پندارد انتهی گویم در سنهٔ ۱۱۵۰ مریض موت شده فوت گشت مزاجدان سخن و نبض شناس قلم بود میگوید ؎

زاهد و هادم توبه که مستی نکنم — با دختر رز درازدستی نکنم
حقا که بزیر تیغ گر بنشینم — چون چشم تو ترک می پرستی نکنم

**شمیم**
شمیم میرزا محمد حسین اصلش از گلزار شیراز ست و گل وجودش در گلزمین اصفهان میدمید در زمان نادر شاه بقضای لشکر منصوب بود در سنهٔ ۱۱۵۹ بحکم شاه کشته شد منه ؎

ز سوز عشق تو آنرا که نیم جانی هست — چو شمع تا نفسِ واپسین زبانی هست

**شهود**
شهود لاله بال مکند اصلش از مانکپور مضاف صوبهٔ اله آباد ست در اواسط سنهٔ ۱۲۰۰ بگذشت طبع نکته سنجی و نظم گوئی داشته منه ؎

مکن اشکِ مرا بیقدر ای مژگان تر رحمی — برین طفلِ غذا پروردهٔ خونِ جگر رحمی
چو شمع کی بود از سوختن فراغ مرا — فروخته عشق نکویان بدست داغ مرا
بدلِ پیران قیامت میکند یادِ شباب — طاق نسیانِ جوانی کن قدِ خم گشته را

در راه چنان رو که سلامت نکنند | باخلق چنان زی که قیامت نکنند
در مسجد اگر روی چنان رو که ترا | در پیش نخوانند و امامت نکنند

شرف بوعلی قلندر اصلش از عراق ست در پانی پت مضاف دهلی سکونت داشت از مشاهیر اولیاء هند ست در اواخر سنه بریاض رضوان شتافت این رباعی از وست

## رباعی

آوازهٔ عشق ما بهر خانه رسید | درد دل ما بخویش و بیگانه رسید
از درد و غم عشق بهر جا که رسیم | گویند زره دور که دیوانه رسید

شرف یحیی منیری صوفی صافی بود و صاحب کمال کافی معتقد شیخ نجیب الدین فردوسی و مرید شیخ نظام الدین مکتوباتش دستور العمل عارفان و کارنامهٔ اصحاب ایقان ست وفاتش بعهد دولت فیروز شاه در سنه بوده این رباعی از وست

## رباعی

چون عود نبود چوب بید آوردم | روی سیه و موی سفید آوردم
چون خود گفتی که ناامیدی کفرست | فرمان تو بردم و امید آوردم

شریف میر سید شریف جرجانی علامهٔ زمانه و فاضل یگانه بود از کمال شهرت محتاج ترجمه نیست و دست ارادت بدست خواجه علاء الدین عطار داده صاحب تصانیف بسیار در علوم معقول و منقول ست وفاتش بعمر هفتاد و شش سالگی در سنه ۸۱۶ اتفاق افتاد این رباعی از وست

## رباعی

ای حسن ترا بهر مقامی نامی | وی از تو بهر دل شده پیغامی
کس نیست که نیست بهره مند از تو بسی | اندر خور خود بجرعهٔ یا جامی

شرف نامش علی یزدی ست سرخیل فضلاء ایران و سرآمد علماء زمان بود خصوصاً در علم معما یکتای روزگار میز نیست ظفر نامه در احوال امیر تیمور تالیف اوست در اوسط مائة تاسع

گردیده در اوائل مائهٔ ثالث عشر رخت حیاتش بآتشکدهٔ فنا بسوخت از وی می آید ه

مریضم بوسه از لبهای شیرین تو میخواهم — توان دادن مرا این شربت ورد مکرر را
اگر نگاه تو بیجا و جبا فتاد عجب — که راه طی نشود از سیاه مست درست
عاشقان خدمت معشوق سعادت دانند — بال بلبل بچمن مروحه جنبان گل ست
عکس خود را دید چون در چشم من غمگین نشست — گفت هی هی دلبر دیگر بچشم این نشست
خون شود آن دل که با جانانه الفت نکرد — رفته به جائی که قربان دل آزاری شد

## رباعی

با خلاص من و تو بیش از حد باشد — با یکدگر اتحاد سرمد باشد
مائیم بظاهر و بباطن یکتا — این نسخهٔ واحد دو مجلد باشد

گرچه ای دوست ندیدم چمن روی ترا — دایم از باد صبا میشنوم بوی ترا
هر که آنجا برود باز نگردد هرگز — هست خاصیت گلزار ارم کوی ترا
خواهد از گوشهٔ چشمت نگه لطف شفیق — آرزوئی به ازین نیست دعاگوی ترا
دل من سوختهٔ آتش سودائی هست — لالهٔ دامن صحرای تمنائی هست
با سر زلف تو زنهار تقاضا نکنم — اینقدر بسکه دل رفتهٔ من جائی هست
من سپند تو ام ای شعلهٔ جوالهٔ حسن — گر تو سرگرم رسی رقص کنان برخیزم

شاه

شاه نامش رکن الدین محمود سنجانی ست سالک مسالک خدادانی و جامع تصوف و سخندانی بود در سنه ۹ آنجهانی شد منه ه

## رباعی

مردان خدا میل بهستی نکنند — خودبینی و خویشتن پرستی نکنند
آنجا که محرمان حق می نوشند — خمخانه تهی کنند و مستی نکنند

## رباعی

اگرچه از مه نو چرخ ناخنی دارد / ولی گره نتواند گشود کار مرا +

نیست در عالم دون غیر هوس کار دولت / هست این طول امل رشتهٔ زنار دولت

محو گشتم چون حباب و عین دریا یافتم / چشم پوشیدم ازین عالم تماشا یافتم

چشم دل چون نیست بینا دیدهٔ ظاهر چه سود / همچو نرگس در میان باغ بیدارم عبث

نمود زاهد مسکین وظیفه گنج العرش / بمن رسید ز پیر مغان دعای قدح

شبی که در بزم وصالش صحبت مستانه بود / دست من در زلف مشکینش بجای شانه بود

پریزادی که زلف او مرا آشفته تر دارد / هزاران نکتهٔ باریک در موی کمر دارد

بجز اشک ندامت نیست حاصل اهل دولت را / صدف از گوهر خود مایهٔ صد چشم تر دارد

شور همه عالم ز نمکدان تو یابند / دل نیز کبابی ست که در خوان تو یابند

کی نشینی در پناه چرخ گر غافل نهٔ / رخنها دارد تمام این گنبد نا استوار

خط نیست رونما در آیینهٔ عذارش / عکسی ست جلوه پیرا از زلف عنبرینش

عیسی ز فیض عشق مقام بلند یافت / همواره سیر چرخ کند شهسوار عشق

در باغ دل ما چقدر ریشه دوانید / آن قامت دلجو که نهالی ست مبارک

در دماغش از مئ یکساله گر بوئی رسد / زاهد صد ساله از مسجد خراب آید برون

مگر از چشمهٔ آیینهٔ آب خنجرش باشد / که از حیرت طپیدن شد فراموش بسمل ما را

رشتهٔ تقوی گسستم بیللے / بر کمر زنار بستم بیللے

در رخ او دیده ام حسن ازل / آیینه آمد بدستم بیللے

**شفیق** منشی لچهمی نرائن اورنگ آبادی شاگرد میر آزاد مرحوم بود دو تذکرهٔ شعرا دارد یکی نامش گل رعناست و دیگر شام غریبان صافگو خوش بندش ست کهتری بود اصلش از لاهور ست جدش بهوانی داس همراه عسکر عالمگیری وارد دکن گشته در اورنگ آباد سکونت گزید شفیق در سلک ملازمان عالیجاه خلف ارشد نواب نظام علیخان بهادر منتظم

شکستهٔ ملا محمد صالح کابلی فاضل مستعد صاحب حال بود و در سلسلهٔ علیهٔ نقشبندیه تلقین داشت نوکری سپاهگری میکرد این چند بیت از واردات حالیهٔ اوست ؎

باسنگدلان چو کار افتاد — از شیشهٔ می حصار کردیم
در وحدت دوست کثرتی هست — بسیار نخود شمار کردیم
سررشتهٔ عمر بود کوتاه — پیوند بزلف یار کردیم
آیینه غبار برنتابد — از هستی خود کنار کردیم

هوای صبحگاهی ساغر سرشار میخواهد — سواد سرمهٔ شب دیدهٔ بیدار میخواهد
بامیدیکه در کویت بسان سایه ره یابم — تنم بسیار میکاهد دلم بسیار میخواهد
شکستی شیشهٔ دل را نمیدانم چسان سازم — ترا آیینه می باید دلم دیدار میخواهد

شهید میر غازی از مردم حوالی لاهور بود سرخروی معرکهٔ سخن طرازیست و هدهد سبای بلند پروازی در ید بیضا برای او ترجمهٔ دراز نگاشته وی در سنه ۱۱۲۰ درگذشت از وست ؎

اشک خون گر نه گل دامن قاتل گردد — بچه امید دل سوخته بسمل گردد
همچو آن مهره که فرزین شود از فیض سفر — هر سرشکی که روان گو برسد دل گردد

شاعر میر سید محمد بن میر عبد الجلیل بلگرامی در سنه ۱۱۰۱ بشهرستان امکان رسید نسخهٔ جامع اصناف علوم بود و مرات فضائل و کمالات والد مرحوم خصوص عربیت و لغت و محاضرات که در بیان فنون رایت یکتائی می افراخت و گوئی سبقت از اقران می ربود طبعی وقاد و ذهنی نقاد داشت و کیف چراغی که از چراغ در گیرد مثل اول جلوه مینماید و عکسی که از صورت شخص پذیرد مانند اصل بظهور می آید میر آزاد بلگرامی تلمیذ و خواهرزادهٔ اوست و در مدح وی قصاید پرداخته

این چند بیت از دیوانش صورت تسطیر پذیرفت ؎

فروغ هاله بخش ای ماه سیما خانهٔ ما را — ز نور جلوهٔ خود رنگ کن کاشانهٔ ما را
خبر بر ید ز من یار غمگسار مرا — سموم هجر خزان کرد نوبهار مرا

شرف الدین

شاعر

شاهدی

هر کس که شبی نشست با او　　بسیار بروز ما نشیند

بدور چشم تو بیمار شد چنان نرگس　　که تکیه زد بزمین انگه از زمین برخاست

**شرف الدین** اصفهانی سخنور بعدیل بود و از خویشان شیخ کمال الدین اسمعیل میگوید

نزهت باغ چه سود ست مرا بی رخ دوست　　که تن اینجا و دل سوخته جائی دگرست

بیکشب چه صحبت توان داشت با تو　　تماشا کنم میخورم راز گویم

**شاعر** از مردم سرکار محمد شاه پادشاه بعنایت شاهی ممتاز بود و بخطاب معنی یاب خان سرفراز نسبت تلمذ بمیرزا بیدل درست کرده و در تلامذهٔ میرزا فائق بر آمده گلدستهٔ خیالات رنگین چنین می بندد

بگلشن چشم شهلایش چو می آشام میگردد　　دکان حسن خوبان تخته چون بادام میگردد

اگر چه داخل بزمم و لی نیم داخل　　جدا ز صحبت هم همچو شاخ پیوندم

**شاهدی** میر عبد الواحد حسینی واسطی بلگرامی از شعراء صوفیهٔ صافیه بود عمری دراز مسند ارشاد را بجلوس میمنت مانوس زینت بخشید و سالکان مناهج حق پرستی را بسر ابستان کبریا رسانید میفرمود در فن غزل شاگرد خواجه حافظم و در نفائس المآثر گفته میر سلیقهٔ شعر خوب ارداز وست

مرو بجنگ چو اول بصلح آمده ٔ　　دمی بلطف نشین تا ز خویش برخیزم

نم هر دیده برائی غم جانان نبود　　ای بسا غم که بجز ماتم دوران نبود

راه مردان نبود هر سری ایدل هشدار　　رفتن از خویش و بخویش آمدن آسان نبود

شیخ عبد القادر بدایونی در منتخب التواریخ گفته میر طبع نظم بلند دارد و در ۱۰۱۷ بعالم قدس خرامید از وی می آید

زگریه خانهٔ مردم خراب خواهم کرد　　خیال غیر تو نقشی بر آب خواهم کرد

کوته چکنم قصهٔ زلف تو دراز ست　　بو را نتوان بست درین نافه که باد ست

دانی که خوشنویسی ما از برای چیست　　مائیم واسطی و قلم نیز واسطه ست

پس از عمری که گردم همچو قمری خدمتِ سروی　　براتی دارم و بر عالم بالاست تنخواهش
غیر در بزم شکستم نکند پا قائم　　زانکه من خاصیتِ ریزهٔ مینا دارم
برنگیرد گرز یاد دستی از بسکه میکنند　　این قوم نیستند زابنِ زیاد کم
بقاتل هم توان بخشید خونِ خویش گر مردی　　نه کم از حنا ظالم کسی را دستگیری کن
میرسند از بسکه پیش از من بعیبِ کار من　　دوستر میدارم از خود دشمنانِ خویش را
اهل دولت غلط ست اینکه همه بیدرداند　　هر کرا دیدم ازین طائفه آزاری داشت
آنکه میگوئی که از صحبت گریزانی چرا　　در بساطم عمرِ ضائع کردنی کم مانده ست
بغیر ظلم توقع مدار از ظالم　　که نخل شعله اگر بار میدهد شرر ست
کدام واسطه پروانه را بشمع رساند　　برای مردم گم گشته خضر راه که دید

شادمان

**شادمان** از سلطان زادهای قوم گکهر ست ملک اینها درمیان ولایت و هندوستان بر شمال برزخی افتاده سلطان شادمان باوجود لکنت زبان طبعی بغایت چالاک داشت و شاهجهان پادشاه با فکرش همواره سرخوش بوده همیشه مورد انعامات فاخره میگردانید در مدح عالمگیر هم قصاید پرداخت این ابیات از وست

روشن دلان که حفظ خطِ جام کرده اند　　تکرار ساغرِ می گلفام کرده اند
آنانکه دل بگردشِ چشمِ تو بسته اند　　قطعِ نظر ز گردش ایام کرده اند
دیگر مرو بناز سوئی کشتگان خویش　　جان داده اند و یکنفس آرام کرده اند
چون شادمان بچاشنئی شربتش چکار　　آنرا که از نخست می آشام کرده اند

شاه

**شاه** غریب میرزا از سلاطین موزون طبیعت بود خوشخیال نازک اداست میگوید

بازم بلای جان غم آن ماه پاره شد　　ای وای آن مریض که رنجش دوباره شد

شاهی

**شاهی** سبزواری طوطئ شکرستان خوش کلامی ست و در فن شعر استاد مولوی جامی از وست

شہید الاہیجانی در سخنوری مسلم بود و بترک و تجرید بسر می برد او راست ہ

شد فشار قبر بر من تنگ چشمی ہای خلق   انچہ در مرگ ست من در زندگانی یافتم

شعیب میرزا جوشقانی از محرران سرکار شاہ عباس ماضی بود و بعده مدتی بامر وزارت قیام داشت از وست ہ

لبت ز خندہ نمک بر جراحت جان ریخت   نمک ز تنگیٔ جا از لب نمکدان ریخت

زمانہ دفتر اوصاف حسن یوسف را   ز شرم روئی تو بر دو بچاہ کنعان ریخت

چو شب گیرم خیالت را بآغوش   سحر از بسترم بوئی گل آید

شہرت شیخ حسین شیرازی اصلش عرب بود در ایران نشو و نما یافتہ آخر سری بہند کشید و در سرکار محمد اعظم شاہ بعنوان طبابت نوکر شد و در عہد شاہ عالم باعزاز و احترام بسر می برد و در زمان محمد فرخ سیر بخطاب حکیم الممالک سربلندی یافت و در عصر محمد شاہ احرام بیت اللہ بست و بعد معاودت بمنصب چہار ہزاری سر افتخار بر فلک چہارم رسانید در ۱۱۴۹ھ در شاہجہان آباد بمرد شہرت مرد تاریخ انتقال ست از میر آزاد وی از شعرا راست اندیشہ و اطبا حذاقت پیشہ بود این چند گل از گلزار طبع اوست ہ

کی برای مطلبی دل را منور ساختیم   مالوجہ اللہ این آیینہ را پرداختیم

نہ من شہرت تمنا دارم و نی نام میخواہم   فلک گر واگذارد یک نفس آرام میخواہم

ای گل سر کوئی تو جدا از وطنم کرد   من خار تو بودم کہ برون از چمنم کرد

صبح شو تا در فروغت روز عالم بگذرد   یکنفس دم را غنیمت دان کہ این ہم بگذرد

مرا از لغت زدہ ام آزاد خواہد کرد میدانم   ولی بعد از رہائی یاد خواہد کرد میدانم

مفلسی می آورد از بادہ دستی حاجتے   ہر کجا دیدیم آخر کرد بسیاری کمی

خواب گران مردم بیدار کرد مارا   بدمستیٔ عزیزان ہشیار کرد مارا

در خرابہای دل ہرگز ندارم مہلتے   در شکست نقد قلب خود ندارم فرصتے

نعم البدلِ وعدهٔ صدسالهٔ وصال ست    آن بوسه که نقد از لبِ پیغام گرفتم
کفِ غبارم و عریانی ست کسوت من    نیم عبیر که خود را به پیرهن مالم +
روشن نشد ز آتش ما چشم خانهٔ    همچون چراغ گور بویرانه سوختیم
فرصتِ عرضِ تمنا کو که در ایام وصل    یار مستغنی و من مستغرقِ نظاره ام
زین سرکه فروشان نتوان باده خریدن    صفرای می از بادهٔ خوناب شکستیم
ورقِ هستیم از هم بدر انید که من    دیده ام آنقدر اصلاح که باطل شده ام
در بدن تا نائبِ جان ناوکِ مژگان اوست    عیب ناکست از تنم جائی که بی پیکان اوست
از جنون شاپور پوشیده ست صد آلودگی    جیب صد چاکِ گریبان پردهٔ دامان اوست

**شرمی** قزوینی جامه زیب نزاکت بود و سوزن قامت مقراض طبیعت بخیاطی شاه عباس بسر می برد قامت بسیار کوتاه داشت جامهٔ سخن چنین میدوزد

تازه میسازم بناخن باز داغِ خویش را    آب و رنگی میدهم گلهای باغِ خویش را
بجستجوی تو شرمندهٔ جهان شده ام    ز بسکه سر زده رفتم بخانهٔ همه کس
در وصل دمی میرم ازین رشک که آیا    دستِ هوس کیست در آغوش خیالش
بیمار ترا کار رسیده ست بجائی    کز مردن او هیچکس آزرده نباشد

**شیری** لاهوری از ثنا گسترانِ اعظم خان کوکلتاش بود و باراجهٔ بیربر در محاربهٔ افاغنه در سنه ٩٩٤ جادهٔ نشیب عدم پیمود

هر اشک که از چشم منِ غمزده ریزد    طفلی ست که از صحبتِ مردم بگریزد
چرا ای اشک در چشم از وداعِ یار میگریی    کجا بودی که اکنون مانعِ دیدار میگردی

**شکوهی** همدانی صاحب طبع سلیم بود و شاگرد میرزا ابراهیم طراز سخن چنین می بندد

با بیدلان بباغ جهان همچو برگ گل    پهلوی یکدگر همه در خون نشسته ایم
گوهر چون لبِ لعلِ تو نیارد بیرون    تیغ خورشید اگر خونِ بدخشان ریزد

محرر سطور ترجمهٔ این بیت بنظم عربی کرده و گفته

وطرفك لايستطاع حرب بمانعو ... يدافع سكران بحسن التواضع

شاپور

شاپور طهرانی پدرش خواجگی برادر حقیقی میرزا محمد شریف هجری پدر اعتماد الدوله جهانگیری ست
شاپور فریبی هم تخلص میکرد قصاید دلفریب دارد و غزلهای دیوان زیب میرزا صائب
کلام او را تضمین میکند و میگوید ع

صائب این تازه غزل آن غزل شاپورست ... که گران میرود آنکس که توکل دارد

کلیات شاپور بنظر در آمد قصیده نسبت بدیگر اقسام شعر خوبتر میگوید و داد دقت و نزاکت
میدهد دیوانش حاضرست این چند بیت از غزلیاتش جدا نموده آمد ع

بشوخی تو سواری بصدر زین ننشست ... تو تا سوار شدی فتنه بر زمین ننشست

گرچه در حاشیهٔ بزم تو داخل باشم ... رو خراشیده تر از صفحهٔ باطل باشم

نه گل چیدم ازین بستان نه نامم با چمن بردم ... دلی پر درد از غوغای مرغان چمن بردم

نازک دلم چو کاسهٔ چینی گدای را ... انگشت بر لبم نزنی کز فغان پرست

قدر من پست از بلندیهای استغنای اوست ... ورنه دیوار من از دیوار کس کوتاه نیست

تا ذ نگاه دور که رندان پاکباز ... بر سر نمی‌زنند گلی را که بو کنند

سینه بر خنجر او زن که شهادت اینجا ... ناقص ست ار مدد کشته بقاتل نرسد

چو ابرم از پی رفع کدورت گریه می‌آید ... اگر بر خاطر باد صبا بینم غبار خود

میرود رقص کنان بر دم تیغی شاپور ... دامنش را بگذارید که کاری دارد

امشب ای همنفسان دور نخوابید از من ... با دل خستهٔ خود وعدهٔ افغان دارم

گو میا مهر تلافی بسر گشتهٔ خود ... به که این صلح برنجیدن پائی نکشد

هر تیر که چون نیشکر از دست تو خوردم ... تا آهن پیکان همگی جزو بدن شد

عیب پوش خود نباشم عیب جوی کس نیم ... دردمندم در شکست دردمندان نیستم

جواب آن غزل ست اینکه میر شوقی گفت     چو شیر از دو طرف میکشند زنجیرم
از ولایت خود بکشور هند آمد و مشمول عواطف اعتماد الدوله طهرانی جهانگیری گردید و بعد چندی
سدهٔ جهانگیر پادشاه لازم گرفت و مدتی با قاسم خان جوینی بسر برد و آخر بولایت ایران معاودت
نمود همانجا در گذشت طلای سخن باین چاشنی از معدن طبع بیرون می آرد ه

| | |
|---|---|
| در عشق هر کجا که بلندی ست پست ماست | فیروزهٔ حباب گردون بدست ماست |
| اسیر عشق و گرفتار قید تقدیرم | چو شیر از دو طرف میکشند زنجیرم |
| با خیال زلف و رویش میروم با صد شتاب | یک قدم بر سایه دارم یکقدم بر آفتاب |
| با رقیبان سخن از کشتن من میگوید | کشتن این ست که با غیر سخن میگوید |

## رباعی

| | |
|---|---|
| دردا که فراق ناتوان ساخت مرا | بر بستر ناتوانی انداخت مرا |
| از ضعف چنان شدم که بر بالینم | صد بار اجل آمد و نشناخت مرا |

## رباعی

| | |
|---|---|
| شوقی غم عشق دلستانی داری | گر پیر شدی عشق جوانی داری |
| شمشیر کشیده قصد جانها دارد | خود را برسان تو نیز جانی داری |

## رباعی

| | |
|---|---|
| خوبان که بلای عقل و دین اند همه | با اهل وفا بر سر کین اند همه |
| با ما نه چنان اند که می باید بود | اما چه توان کرد چنین اند همه |

## رباعی

| | |
|---|---|
| ترسم که ز حسرت جمالت میرم | محروم ز دولت وصالت میرم |
| هر چند که باشم بخیالت زنده | می ترسم از آن که در خیالت میرم |
| نتوان عربده با چشم تو کردن آری | بتواضع گذرانند ز خود مستان را |

از رد و قبول دگرانش چه تفاوت
آن بنده که در چشم خریدار درآید ٭

گفتی که چه شد قاعدهٔ مهر و محبت
رسمی که نبود و بعهد تو برافتاد

شفائی را تمامی عمر در راه تو می‌بینم
بکویت میرود یا از سر کوی تو می‌آید

مائیم و حسرتی که علاجش نمیکنند
صد روز وصل از شب هجران درازتر

خاطرم از تو تسلی بنگاهی نشود
چشم لطف از تو باندازهٔ حسرت دارم

آن شیخ که از خانه به بازار نمیرفت
مست ست بحدیکه ره خانه نداند

غم عالم پریشانم نمیکرد
سر زلف پریشان آفریدند

نمی‌ترسید از دوزخ شفائی
غم جانسوز هجران آفریدند

ای در آغوش ملک پرورده بدخوئی مکن
شکرستان زیر لب داری ترش روئی مکن

بخود غم تو نگویم که بیم رسوائی ست
نهان کنم ز خیالت که یار هرجائی ست

با انتقام ابد آشتی میسر نیست ٭
زبسکه خوئی تو بر یک گناه می‌پیچد

نو بهاری که دلی نشگفد از پهلوی او
جای آنست که پهلوی خزان بنشیند

دامن دیده نگهدار که در مذهب ما
دل چو شد کشته دیت از مژهٔ تر گیرند

یک لحظه نپرداخت مرا داور محشر
این شکوهٔ جانسوز بحشر دگر افتاد

خدا عشق مرا از ننگ رسوائی نگهدارد
که بد بیتابی پیراهن این راز میگردد

گر نقد جان بهای وصالت نمی‌شود
از قاصد تو ذوق خبر میتوان گرفت

آن دل که نامزد بوفای تو کرده‌ام
کاری مکن که عربده جوی دگر شود

تب غمدیده را دلسوزئی شکرزبان دارد
تبسم را مکن شیرین که می‌ترسم بجان افتم

مرا قیمت به پنهان دیدنی کردی و خرسندم
که بوئی رغبتی می‌آید از ارزان بها کردن

**شوقی** میر محمد حسین از سادات ساوه ست و طراح سخن با حلاوه میرزا صائب کلام او را بتضمین میکند و میگوید ؎

شفائی اصفهانی شرف الدین حسین بن حکیم ملا طبیبی حاذق بود مراحل کسب علوم ببصیرت نور دیده و حکمت نظری را بشیر و زید میرزا صائب گوید ه

در اصفهان که بدرد سخن رسد صائب — کنون که نبض شناس سخن شفائی نیست

حکیم نزد شاه عباس ماضی بافزونی قرب و منزلت امتیاز داشت بحدیکه روزی در عرض راه شاه را برخورد شاه خواست که از اسپ فرود آید حکیم مانع آمد اما امرا همه پیاده شدند تا حکیم بگذشت هجو بر مزاجش غالب آمد میر باقر داماد میگفت شاعری فضیلت شفائی را پوشید و هجا شعر او را پنهان ساخت لیکن در پایان عمر ازین امر ناملائم بتوبه موفق شد فوتش در رمضان ۱۰۳۷ه اتفاق افتاد زادهٔ طبعش دیوان جد و هزل و چند مثنوی ست مثل دیدهٔ بیدار و نمکدان حقیقت و مهر و محبت این ابیات از دیوانش ماخوذ شد ٭ ٭ ه

در دل در آتش فرج گلهای داغ کن ٭ — از خانه چون ملول شوی سیر باغ کن

خویش را بر قلب غم آخر دل بیتاب زد — این کتان پاره کوس خصمی مهتاب زد

خاکی تو کو که بر درگاه او دادی کنیم — مشت خونی بر جبین مالیم و فریادی کنیم

از زبان خنجر کین پرسش دلها مکن — عالمی را طعمهٔ شمشیر استغنا مکن

دگر که خانه نشین کرده ست ماه مرا — که شمع محفل افلاک کرده آه مرا ٭

دیدی که خون ناحق پروانه شمع را — چندان امان نداد که شب را سحر کند

پرستاری ندارم بر سر بالین بیماری — مگر آهم ازین پهلو بآن پهلو بگرداند

اگر سینهٔ من شعله بدو نرخ نفروشد — تا محشر اگر جوشش زند خام برآید

بدوستی تو خصمند عالمی با من — هزار دشمن و یکدوست مشکل افتاده ست

بحشرم وعدهٔ دیدار اگر دادی نمی رنجم — وصال چون توئی را صبر این مقدار می باید

مرغی چو همائی دل من گشته اسیرت — شکرانهٔ این صید تهی کن قفسی چند

غافل ز بس شمیم ز کویش دمم و داغ — دل را ز اضطراب همانجا گذاشتیم

بزرگ گذاشته و در سنه ۹۶۲ درگذشته چنانکه سعدی شیرازی موجد طرز غزل ست و میر خسرو دهلوی بانی واقع گوئی همچنان میرزا شرف مدون اوست چون نوبت سخن سنجی بوی رسید این طرز را بحد کثرت رسانید دیوانش قریب به ده هزار بیت ست شاهد سخنش چنین جلوه میکند

نهان از و برخش داشتم تماشائی     نظر بجانب من کرد و شرمسار شدم
دیوانه وش روم ز درش خلق را برم     وز راه دیگر آیم و تنهاش بنگرم
چو من پیغام خود با قاصد دلدار میگویم     ز بیم آنکه از یادش رود صد بار میگویم
خوش آن ساعت که پنهانی بروی یار میدیدم     چو میکرد او نظر سویم سوی اغیار میدیدم
یار برخاست چو رفتم من بیدل بنشست     غرض آن بود که از بزم کند بیرونم
پس از عمری که احوال من بیمار می پرسد     نمی پرسد ز من بی رحم و از اغیار می پرسد
شرف سوخته در ماتم هجر از غیرت     نچنان بی خبر افتاد که شیون داند
از بسکه بهجران تو دشوار دهم جان     صد بار عزا بر من بیمار گرفتند
میخواستم نظارهٔ آن دلربا کنم     فرصت نداد گریه که تا چشم وا کنم
هر چند که جان زار و دل از هجر غمین ست     غم نیست اگر مصلحت یار همین ست
ترحمی که مرا جمله خصم جان شده اند     همه بکشتنم ای شمع یکزبان شده اند
کسان که هیچ نفهمیده اند در همه عمر     بعیب جوئی من جمله نکته دان شده اند
بمن تغافل او بود بهر مصلحتی     گمان خشم از آن برده شادمان شده اند
شبی برسم گدائی بکوی یار شدم     مرا شناخت ز آه و از و شرمسار شدم
در سخن بود با غیار و برآهش دیدم     گفت چون دید مرا حال تو می پرسیدم
روم هرگه به بزم یار تا خوشنود برخیزم     نگوید با من بیدل سخن تا زود برخیزم
شدم نزدیک مرگ از دوری یاری که من دارم     هنوز این اندک ست از داد بسیاری که من دارم
گفتند که از عشق تو بگذشت شرف گفت     دارد گذر از جان و ندارد گذر از من

قیمتِ گوهرم افزون ز ننگ میگردد ... گر وشِ چشم خریدار کند غلطانم
طمع در مذهبِ آزاده مردان کفر می باشد ... چرا گیرم ز ناصح پند آخر سِهمتی دارم
بمردن هم نیفتد از بلندی رتبهٔ نامم ... برنگِ مردهٔ فیروزه تابوت از نگین دارم

## رباعی

در دهر کسی که ارجمندی دارد ... عیبش مکن ار چه خودپسندی دارد
از بس کروی فتاده ایجاد زمین ... هر کس بمقام خود بلندی دارد

دل از نظارهٔ گلشن حزین بود مارا ... که گلزمین قفس دلنشین بود مارا
چسپیده اند چون گلِ رعنا بیکدگر ... از شهد خندهٔ تو بهار و خزان ما
قلم ز نشئهٔ نامش ز دست می افتد ... بجای نامه برد هوشِ ما کبوتر ما
ترا بی حسن باطن زینتِ ظاهر چه کار آید ... چرا تصویر یوسف میکشی دیوار زندان را
هر که دارد جلوهٔ رنگین دلِ ما می برد ... بلبلِ ما را گلِ تصویر از جا می برد
تعلقها بمن قوت گرفت از ضعف پیریها ... قدِ خم گشتهٔ من حلقهٔ زنجیر من باشد
مئِ نظاره تنها میکشی هم بزم خویشم کن ... ترا در خانهٔ آئینه می ترسم که خواب آید
مرا ای باغبان تا کی کنی آب از نگاهِ خود ... گلی بو کرده ام دیگر نمیدانم گناهِ خود
چسان باشد بدامِ حلقهٔ آغوش آرامش ... که می آرد بموج آبِ نگین را شوخی نامش
محیط شعله خطرناک من ز ساده دلی ... ز نخل موم تراشیده ام سفینهٔ خویش
عهدِ شباب رفت مئِ سال دیده کش ... ساغر بطاق ابروی پشتِ خمیده کش
از لبِ من کی فغان دلخواه می آید برون ... ناله ام از ناتوانی آه می آید برون
برآمد آفتاب از جیب زلفِ عنبرینِ او ... بود صبحِ قیامت خانه زادِ آستینِ او
زلالِ گوهر از فوارهٔ یاقوت میجوشد ... کند از آستین بیرون چو آن گلگون قبا دستی

ظاهراً این بیت مستفاد و منقول از آزاده است ۱۲

شرف قزوینی

**شرف قزوینی** راتق و فاتق مهمات شاه طهماسپ صفوی بود در کربلا باجرای نهر اثری

او می رسیدم گاهی اتفاق ملاقات نیفتاد که او را بی گریه دیده باشم واعزه که با او از مدت تها یار بودند میگفتند که تا او را دیده ایم همچنان دیده ایم در خزانهٔ عامره گفته اول با ارباب کمال وخوبان عصر برمیخورد آخر در اختلاط خلق بر روی خود بست بسیار کم حرف می زد و در دو سه روز یکبار بلب نانی افطار می نمود لهذا هزال جثهٔ او از حد گذشته بود و نمدی که از خراسان پوشیده آمد تا نفس بازپسین تبدیل نیافت و بعد رحلت همان را کفن ساختند شیخ علی حزین در تذکرهٔ خود سال وفات او ۱۱۰۷ نوشته و صاحب مرآة الصفا ۱۱۱۱ گفته شوکت اکثر مضامین ادعائی می بندد و معانی وقوعی کم دارد چنانچه بر ناقدان عیار سخن مبرهن ست گلگشت دیوانش اتفاق افتاد قدری طلا از دکان این صیرفی داخل این خزانهٔ عامره نموده می شود

ه

در از بیگانگی شوخی بروی آشنا بندد  که از وحشت بشامم دیدهٔ آهو حنا بندد
در شام غم خویش مرا صبح امید ست  گر نقش نگین تیره بود نام سفید ست
از برای سرخروئی سعی بیش از بیش کن  چون گل رعنا خزان را زیر دست خویش کن
خون من صد بار میریزی و می بندی حنا  نیست دلگیری دمی از کشتن و بستن ترا
یکمشت استخوان شدم از بس گرفته ست  چون کعبتین داغ تو از شش جهت مرا
وقت آن شد که سبک رو خیم از دست برد  چون حنائی سر ناخن شده ام پا برکاب
دید و وا دید بود مایهٔ سرگردانی  گردش عید مرا سنگ فلاخن گردست
ماتم و سور جهان دست بهم داده اند  خندهٔ مینای می گریهٔ مستانه ست
هیچ مرگی نبود سخت ترا از خود دیدنی  پیش صاحب نظران آینه خشت لحد ست
میتوان دادن ازان کنج دهن کام مرا  آرزویم گرچه بسیار ست از کم بیش نیست
غنیمت ست جوانی که مو سفید شدن  بقدر فرصت یک شیر گرم کردن نیست
هستی جاوید باشد ماتم خود داشتن  خضر پیراهن بمرگ خویش آبی میکند
خود آرا شوخ زاهد مشربی افگنده از پایم  که دستش سبحه از تخم گل رنگ حنا دارد

همچو می هر چند تلخ و آتشین خوئیم ما + | از صفا مشاطهٔ هر روی نیکوئیم ما
کدام مرغ اسیر از قفس صفیر کشید | که بلبلان همه منقار از نوا بستند
مکان بسایهٔ دیوار بود دولت را | چه تهمت ست که بر بازوی هما بستند
صد چاک دلش گشت ز اندوه چو شانه | هر دست که محتاج بدست دگری بود
جان من دست من از زلف تو کوتاه بود | چکند آه اگر سوی گریبان نرود
تیر و سر زده اشکم ز در خانهٔ چشم | ذوق آزادی اطفال ز مکتب نگرید
یک بوسه بمن بخش که گویم بحلاوت | این میوهٔ تر نخل برومند که دارد
شب سیاه دمد همچو ناخن از انگشت | کسیکه در خم گیسوی یار پنجه زند
آگه نشد کسی ز بهار و خزان ما | مانند گلبنی که بویرانه گل کند +
مرد آزاد بغم راستی از دست نداد | سرو هر چند که شد پیر قد او نخمید
زلف اگر زنجیر عدل آمد چرا | نیست جز بیداد در دیوان حسن

شوکت محمد اسحق بخاری صیرفی دار العیار فصاحت و طلائی جید فروش معدن بلاغت سبیکهٔ سخن دست افشارش و نقود معانی متاع روی دست بازارش پدرش صرافی بود و از بخارا همانجا نشو و نما یافت و بنقادی نظر خداداد نقد سره در سوق نکته سنجی رائج ساخت سالها در هرات و مشهد بسر برد روزی میرزا سعد الدین کسی را در طلب شوکت فرستاد در ان وقت بید ماغ بود جواب داد میرزا آزرده شد و گفت یاران به بینید که با شوکتا چه بد کردم این حرف بشوکت رسید متاثر شد و این بیت فرو خواند ؎

منت اکسیر مارا زنده زیر خاک کرد | از طلا گشتن پشیمانیم ما را مس کنید

و همه ساعت همه را پشت پا زد و نمد درویشی در بر کرده و سری بصوب اصفهان کشید و بقیهٔ عمر در دار الامن انزوا بسر آورد چاشنی درد و مذاق شکستگی بمرتبهٔ اتم داشت میر عبد الباقی صفاهانی نقل کرد که من در اصفهان بودم که شوکت بخاری تشریف باصفهان آورد اکثر بخدمت

چیست دانی بادهٔ گلگون بصفا جوهری	حسن را پروردگاری عشق را پیغمبری

در غضب آمد بجهت آنکه ام الخبائث را در لباسی که نباید وصف کرد حکم شد که او را از ممالک محروسه اخراج نمایند میر آزاد گفته الحق در عهد اکبر پادشاه و جهانگیر پادشاه وهنی در بنیاد اسلام راه یافته بود صاحبقران ثانی از سر نو موسس قوانین شریعت شد و سلطان اورنگ زیب عالمگیر متمم و این هر دو پادشاه حق عظیمی بر اسلامیان هند ثابت کرده اند صاحب تاریخ صبح صادق گفته اشعار شیدا بصد هزار رسیده اما خدا داند که دیوان مرتب کرده او کجا باشد و در قصاید زمینهای مشکل پیموده و با وصفش قصاید را بسر حد اطناب رسانیده و در غزلیات هم راه شیوا گذا پی سپر میکند اما نزد هم اختیار زمین سخت هیچ چیز نیست زیرا که در سنگلاخ معانی تازه کمتر می روید و هر چند در تنگنای لفظ معنی را بزور فکر گنجانیدن هنری ست اما در زمین شگفته ایجاد مضامین تازه و رنگین کردن عالم دیگر دارد شیدا سکهٔ سخن باین خوش عیاری رواج میدهد

**ه**

درین چمن نه گل و لاله شبنم اندود ست	که خندهٔ گل این باغ گریه آلود ست

بیک دل کی توان اندیشهٔ دنیا و دین کردن	که نتوان هر دو دست خویش را در آستین کردن

گفتن دعا بزلف تو تحصیل حاصل ست	با خضر کس نگفت که عمرت دراز باد

فسون گردان آن خاکی که از وی بوی مار آید	شناسم بوی زلفت را اگر در مشک تر پیچی

هوایت در سری گنجد که در زیر دم تیغت	چو شمع از جیب خود هر دم سر دیگر برون آرد

شهید حسرت آغوشت ای نازک بدن گشتم	بجای موی سر در ماتمم بند قبا بکشا

بی تو روزی سوی گلشن گر گذر باشد مرا	سبزه و گل تیغ و طشتی در نظر باشد مرا

تازه سازم هر سحر چون صبح داغ خویش را	تا قیامت زنده میخواهم چراغ خویش را

لاله در گلشن پیاله ست و نرگس در خمار	تا بکی بازمی تهی بینم ایاغ خویش را

گر ترا تکلیف می خوردن کنم عیبم مکن	باغبان از آب دارد تازه باغ خویش را

گر ترا مادر ایام نزادی چه شدی	ایکه دل در غم شیرین پسری نیست ترا

هموزن هر یک مبالغ بخشید بالجمله شانی در آخر ایام زندگانی در مشهد گوشهٔ انزوا گرفت و از سرکار شاهی بوظیفهٔ بست تومان موظف گردید و در سنه ۱۰۲۳ منزوی زاویهٔ خاک گشت پادشاه نخز

تاریخ ست شانی شهد سخن باین شیرینی میریزد ؎

چه خوش ست با دو زلفت سر شکوه باز کردن — گله های روز هجران بشب دراز کردن

دگری را در گرفتاری شریک ما مکن — مدعا گر شهرت حسن ست یک رسوا بس ست

شانی دلت بجلگهان مائل ست باز — این لاله را بطرف کلاه که میزنی

لذت آزار گراین ست پیکان ترا — هیچ اجری نیست در محشر شهیدان ترا

هر قاصد آهی که بسوی تو فرستم — همچون نفس باز پسین باز نیاید

چون مرغ گرفتار بامید رهائی — هر چند که پرواز کنم در قفس استم

نیست ممکن که گریزم ز غزالان خیال — ورنه مجنون تو تنهاتر ازین می بایست

هر ذرهٔ خاکستر من در کف راه ست — چون سرمه که در رهگذر باد فروشند

شیدا

شیدا دیوانه گرفتار زنجیر سخن و شیفتهٔ رنگ و بوی این چمن ست حکیم رکنا کاشی که معاصر او ست یادش باخلاص کرده شیدا از طائفهٔ تکله بود پدرش از مشهد بهند افتاد مولد و منشاء شیدا فتح پور از توابع آگره ست ابتدای حال در سلک احدیان جهانگیر پادشاه بود و بمدح خانخانان پرداخته وصلها گرفته و در عهد شاهجهان هم در ذیل ملازمان شاهی در آمد و آخر مستعفی شده در کشمیر گوشه گیر شد و بماوجبی موظف گردید و در عشرهٔ ثامن بعد الف همانجا شربت ممات چشید شیدا صاحب ذهن رسا و فکر آسمان پیما ست شعر را بسرعت تمام میگفت و بچشم زدن جواهر فراوان می سفت طبعش در مسلک سخن طرازی اگرچه راست میرفت اما از جادهٔ حسن خلق انحراف داشت طالب آملی و میر الهی و دیگر مردم را هجو کرد و چون شیوهٔ هجا شعار خود ساخته بود خود نیز هدف ناوک حریفان میشد مناظرهٔ شیخ فیروز با شیدا مشهور ست چون این مطلع او بسمع همایون شاهجهان پادشاه رسید ؎

آی خدا جنسِ مرا از غیب بازاری بده … بیفروشم دل بدیداری خریداری بده
شکسته دل نشویم از ترا سرِ جنگ ست … که آبگینهٔ ما هم طبیعتِ سنگ ست
پروانه نیک رفت که در پیش شمع سوخت … آگه نشد که سوختنِ غائبانه چیست

رباعی

نردی ست جهان که بردنش باختن ست … نرادی او بشش دو کم ساختن ست
دنیا بمثال کعبتینِ نرد ست … برداشتنش برائی انداختن ست
شبهای هجر را گذرانیدیم و زنده ایم … ما را بسخت جانی خود این گمان نبود +

رباعی

من کیستم از خویش به تنگ آمدهٔ … دیوانهٔ با خرد بجنگ آمدهٔ
دوشینه بکوی یار از رشکم کشت … نالیدنِ پای دل بسنگ آمدهٔ

**شانی** تکلو در سخنوری شانی بلند دارد و در شیوا بیانی پایهٔ ارجمند از شناگستران شاه عباس ماضی بوده شاه او را در قزوین در صله این بیت که ؎

اگر دشمن کشد ساغر و گر دوست … بطاقِ ابروی مستانهٔ اوست

بزر کشید و مبلغ هم سنگ عنایت کرد فقط

بزر کشیدن شانی محل شگفت نیست چه سلاطین دیگر نیز شعرا را زا اینچنین صلات داده اند سلطان قطب الدین والی دهلی امیر خسرو را زر هم ترازوی فیل بخشید و جهانگیر بادشاه حیاتی کاشی را بزر سنجید و شاهجهان هر دم بسیاری را موزون ساخت مثل کلیم و قدسی و باقیا و سعیدا و هر کدام را بصیغهٔ شاعری با زر برابر کرد و مولوی عبد الحکیم سیالکوٹی را دو بار بصیغهٔ فضیلت در میزان عنایت سنجید و مبلغ همسنگش شش هزار روپیه داد و قاضی محمد اسلم پدر میرزا زاهد صاحب حواشی مشهوره را شش هزار و پانصد روپیه و شیخ عبد الحمید لاهوری مؤلف شاهجهان نامه را نیز همسنگش روپیه همسنگش و همچنین رنگ خان خواننده و جگناتهه دهر پد گو و عارف خدمتگار و هامون در دیش را

**شکیبی تبریزی** شکیبش بمشاهدهٔ حسینان کلام بود و تسلی او بمعاینهٔ نمکینان آرام وفاتش در سنه ۹۷۰ رو نمود و در سرخاب مدفون گردید آه درد انگیز چنین میکشد

بقدر حسن خود عذرا شناسد قدر وامق را　　　تو قدر خود نمیدانی چه دانی قدر عاشق را

باخیال روی او آسوده ام امشب بخواب　　　دم مزن از روی مهر ای صبح بیدارم مکن

گل شده پیراهنم از دردمی پالودگی　　　گلهای رسوائی شگفت آخر ازین آلودگی

**شکیبی محمد رضا** ابن خواجه عبدالله سر رشتهٔ صفاهانی در دیدهٔ سخن ریخته و شور عجبی در انجمن عشاق برانگیخته در سنه ۹۶۴ متولد شد چون آگهی چهره برافروخت برخی علوم در شیراز و لختی در اصفهان کسب نمود هوائی سیر هندوستان شور در سرش انداخت و بهر طریق خود را بخدمت خانخانان رسانید وی برای او سیورغالی و صدارت دهلی از درگاه جهانگیری برگرفت و رخصت آرام گزینی داد و باین تقریب در دهلی برفاه و جمعیت میگذرانید تا آنکه در سنه ۱۰۲۳ بسیر وادی خاموشان پرداخت

صدر دهلی رفت تاریخ ست و میر آلهی همدانی گفته

روزیکه کشید کلک تقدیر آله　　　برخاک شکیبی رقم طاب ثراه

گفت از پی تاریخ آلهی ناگاه　　　واویلاه وامصیبتا واشوقاه

شکیبی میسراید

هرکس که سود می طلبد در زیان خویش　　　سودا کند براهزن کاروان خویش

در دست متاعم نه طرب نرخ چه پرسی　　　دانم که تو نستانی و من هم نفروشم

تو غنچهٔ سحری و من چراغ صبحدمم　　　تو خنده برلب و من جان در آستین دارم

لائق مجلس نیم لیک از برائی چشم زخم　　　شاخ خشکی نیز در کار ست بستان ترا

رباعی

آنانکه ز راه طمع دور اند ز هم　　　گر نور نظر شوند کور اند ز هم

مانند دو نخ که رنگ شان مختلف ست　　　پیچند بهم ولی نفور اند ز هم

زدو دیده خون فشاندم که نظر کنی نکردی　　بره تو خاک گشتم که گذر کنی نکردی
چو نکرد یار رحمی ز تو ای فغان چه حاصل　　ز تو بود امید آنم که اثر کنی نکردی
ز نخست کردم ای دل بتو شرح غمزهٔ او　　خبرت ز فتنه دادم که حذر کنی نکردی

**شائق** میرزا یوسف بیگ بآرایش ظاهر و باطن و پیرایش سر و علن کمال جد و جهد بکار برده و از بد و حال فقر اختیاری داشت و زیست پاکیزه میکرد در اوائل ایام شیخوخت فصد کرد نشتر فصادیش زتیر قضا بود و از شریان در گذشت بنعیم جاودانی واصل گشت و فاتش در سنه ۹۸ اتفاق افتاد از وی می آید

زهی پیچیده در زنجیر زلفت عنبرین شبها　　هویدا در شکر خند لب لعل تو کوکبها
کنون تا چند حرف آرزو از لوح دل شویم　　بسان تختهٔ مشق خط طفلان مکتبها
تکلم از دهانت دارد ای درد دل شائق　　تبسم از لب لعلت کلید قفل مطلبها
بلا گردان آن وحشی نگاهم کز تماشایش　　بیابان حلقهائی دام از چشم غزالان شد
کدامین سرو یارب در گلستان جلوه ریز آمد　　که سر مشق تحیر دیدهٔ نازک نگاهان شد
ز خوبیهای حسن سبز آن سرو قبا پوشم　　بگلگشت چمن ابر بهاری را تماشا کن
سرت گردم گرت شوق جمال خویشتن باشد　　بچشم آفتاب آیینه داری را تماشا کن
دران گلشن که باشد جلوه فرما سرو موزونم　　خجالتهای سرو جویباری را تماشا کن

**شکیب** محمد علی سکاکی شیرازی تدریس دار العلم شیراز در آخر باو مفوض بود از سخن دلپذیرش فیض سحرگاهی هویدا و از صبح ضمیرش دم جان بخش مسیحائی پیدا در سنه ۱۱۳۵ در استیلای افغانان کشته شد از وست

برافشانی چو کاکل سنبل از جیب صبا افتد　　بگردانی چو نرگس فتنه در پیچیدا نها افتد
چه نور و سایه میخواهد دلم تا متصل باشد　　سر من در کنار او سر او در کنار من
ز عالم گرچه با صد داغ حسرت رفته ام شادم　　که چون طاوس کردم ز آشیان پرواز رنگینی

بر روی مادری ز قفس میتوان گشود ‌ ‌ ‌ ماهم ز آشیان بامیدی پریده ایم ❖
دم مردن بچندین اضطراب از بهر جان دارم ‌ ‌ ‌ تو بربالین نه این اضطراب از بهر آن دارم
نتوان بتو از بیم بد آموز نشستن ❖ ‌ ‌ ‌ آواره شدن به که باین روز نشستن
هر کس بکسی همنفس و من نتوانم ❖ ‌ ‌ ‌ پهلوی کسی زین دل پرسوز نشستن
چو قمری هر که عاشق گشته بر سرو خرامانش ‌ ‌ ‌ نمی آید فراهم تا ابد چاک گریبانش
بستم بزلف یار دل داغدار را ‌ ‌ ‌ آویختم بجای بلندی چراغ را
بر شوخ جامهٔ نظر از دور دوختم ‌ ‌ ‌ پیوند اشتم تو ئی تو نبود ی بسوختم
خوش آن زمان که نکویان کنند غارت شهر ‌ ‌ ‌ مرا تو گیری و گوئی که این اسیر منست

**شریف** تبریزی چهره افروز نکته طرازی مستفید حاشیهٔ محفل لسانی شیرازیست خدا دبود واز عباد پارسایان اما بری از نهال عمر نخورده در سنه ۹۵۶ جوانه مرگ گردید از وی می آید ۵

کسی بچشم کبود تو کم نمود ارست ❖ ‌ ‌ ‌ چرا که آینه را در حجاب زنگارست
جز خون جگر بتو ز مژگان چه کشاید ‌ ‌ ‌ زین خار بغیر از گل حرمان چه کشاید
بخودی کاش گذارد که بمضمون برسم ‌ ‌ ‌ بعد عمری که ز جانان خبری می آید
بباغ خوبی آن گل طرفه حسن بی بدل دارد ‌ ‌ ‌ که در وصف رخش هر غنچه جزوی در بغل دارد
چون شوم کشتهٔ عشق تو چنان کن که اگر ‌ ‌ ‌ نخل ماتم نشوی نخل مزارم باشی
کو همنفسی تا کنم اظهار غم دل ‌ ‌ ‌ ز ان پیش که بند دغم دل راه نفس را
روزیکه دهم جان و فغانی نکند کس ‌ ‌ ‌ معلوم شود بیکسی ما همه کس را
شمع را دیدم که از راز شب وصل آگه ست ‌ ‌ ‌ صبح چون نزدیک شد کارش بیکدم ساختم
انچه دل را بیم آن میسوخت در درد هجر بود ‌ ‌ ‌ آخر از ناسازئی جانان بآن هم ساختم
نه از دود دلم تر ساخت جانان چشم فتان را ‌ ‌ ‌ برای کشتن من داد آبی تیغ مژگان را
آخر عمر شریف ست ای صبا رو پیش یار ‌ ‌ ‌ گو که امروزش مران از در که فردا میرود

## حرف الشین المعجمة

شهیدی قمی ملک الشعراء سلطان یعقوب والی تبریز بود و زمین سخنش یکقلم کنعان یوسف خیز کلاه گوشهٔ موزونی الشعری میشکست و هیچ سخن سنج را در میزان اعتبار نمی سنجید ناچار بعد فوت سلطان مجال اقامت ندیده هجرت بدیار هند برگزید و قریب صد سال عمر یافت و مقرب اسمعیل عادل شاه گردید ملا قاطعی در تذکرهٔ خود نوشته وی در سر گنج گجرات مدفون گردیده محمد عارف بقائی در تذکرهٔ خود نوشته که وفاتش در سنه ۹۳۵ و از تاریخ فرشته سنه ۹۳۶ معلوم میشود تیغ زبانش خون از رگ اندیشه چنین می چکاند ؎

خوش آن سوار که از دست بلند پستی ما  بتازیانه افشاند گرد هستی ما ✤
از رشتهٔ جان جامهٔ جانان نتوان دوخت  کز دل گره سخت برین تار فتاده ست
زمانه بر سر آزار ماست خوی تو دارد  همین سزاست کسی را که آرزوی تو دارد
چه شد یارب که امشب درد من تسکین نمی یابد  ز بیتابی سرم میگردد و بالین نمی یابد
از سر کویش شهیدی را مران خونش مریز  دوست را مگذار تا شرمندهٔ دشمن شود
هر شبی تا روز در محراب می باشم ولے  در درون خرقه پنهان ست زنارم چو شمع
چو ابر من بهوای تو از جهان رفتم  گلی نچیدم و گریان ز گلستان رفتم
مرا گوئی دل گم گشته ات پیدا کن از خوبان  چه تعجیل ست پیدا می شود جائی گمان دارم
تا کی بسر راه تو بنشینم و گریم ✤  بر خاک نشان قدمت بینم و گریم
طفل ست و بر مراد دلم کام بخش نیست  کم بر دهد نهال که آن دیر سال نیست
تو برانی که نکو خواه منی اے ناصح  من برانم که مرا هیچ تو بد خواهی نیست
از دل گم گشته ام بسیار می پرسی خبر  گر نه پیش تست این پرسیدن بسیار چیست
خنجر کین بدل من زدن و از سر ناز  دیدن اندر دگری خنجر دیگر زدن ست
ساغری می که ز دست دگری می نوشی  خوردن خون شهیدی ست نه ساغر زدن ست

## رباعی

آن دل که بعیش سرفرازی میکرد — بر هجر نظر به ترکتازی میکرد
دی در خم آن دو زلف پرپیچ و خمش — دیدم که بخون خویش بازی میکرد

**سالم** حاجی محمد اسلم کشمیری از همعصران بیدل و راسخ و شهرت بوده حج گذارده و در سایهٔ عاطفت شاهزاده محمد اعظم شاه بسر می برد در کشمیر ۱۱۱۹ تن بقضا در داد آنه وست ع

زلکنت نیست گر نطقت تمکین آشنا گردد — سخن گرد لبت صد بار گردد تا صدا گردد
سالم چو فتد قطره بدریا نتوان یافت — ما گم شدگانیم که یابد خبر ما
از سیاهی میکند نقش نگین پهلو تهی — بر نتابد سایهٔ مرهم دل صد چاک را

**سرآمد** کشمیری در لاهور نشو و نما یافته و در سخن شاگرد آفرین ست اوسط مائة ثانی عشر جهان فانی را بدرود کرد از وست ع

زعاشق کی دماغت نالهٔ بیتاب بردارد — شکستنهای رنگ گل ترا از خواب بردارد

**سودا** مرزا رفیع دهلوی در سرکار شجاع الدوله صوبهٔ اوده میگذرانید و در شعر اردو علم شهرت می افراخت هجو بسیار میگفت طبع رسا دارد و در ۱۱۹۵ بکنج عدم خزیده منه ع

بستانم از که زین دو عدو خون بهای دل — دل جرم چشم گوید و چشمم گناه دل
یکشب اگر ببزم خودم جا دهی چو شمع — روشن شود بجان تو روز سیاه دل
سازم بچنین مرگ عوض عمر ابد را — سر را چو دهم نزع بزانوی تو بینم

**سنجی** کرمانی سحاب گوهر پاش معانی و گنجینه دار جواهر سخندانی ست اصلش از اتراک بوده از وست ع

پرده داران دل از بیم ملاقات هوا — راه در پردهٔ راز تو نفس را ندهند

**سروشی** نامش مرتضی قلی بیگ ست از موالی شاه سلیمان صفوی بوده منه

بخیهٔ در هر نفس از جامهٔ هستی گسیخت — در بر ما زندگی حکم قبائی تنگ داشت

| | |
|---|---|
| ازان میان که تو داری گذشتن آسان نیست | ز دجله گر گذری آب تا کمر باشد |

**رباعی**

افسوس که وقت گل بزودی بگذشت | فریاد که تا چشم گشودی برگشت
بی چشم و خطت بنفشه و نرگس را | ایام بکوری و کبودی بگذشت

ف سید — سید میر سید علی مشهدی در ولایت با میر معز همطرح بود مشق او را نیز کم از مشق میر نتوان گفت در اواخر سنه ۱۲ در گذشت از فکرهای اوست

در بحر وجودش جهان نقش بر آب ست | با هستی او هستی ما موج سراب ست
معماری اقلیم دل ناتوان کرد | چندان که درو دیده کند کار خراب ست
خوش آن ساعت که بینم در کنار خویش جالیش را | چو گل وا کرده باشم غنچهٔ بند قبایش را
نسیم غافل کند گر جلوه بر خاکم پس از مردن | جواب از دل طپیدن میدهم آواز پایش را
نگارین کی شود سید دل دریا دلان هرگز | حنائی پنجهٔ مرجان ز خون خویشتن باشد

ف سیرابی — سیرابی ملا سیرابی در عهد جهانگیر پادشاه بهند آمد مرد خوش طبع بود فکر شعر میکرد چون در نظم نواب قلیچ خان دخل کرد نواب برآشفته لب بدشنام کشاد وی سر فرو افگنده می شنید بعده برخاسته عرض کرد که نواب صاحب نثر شما به از نظم شماست از وست

مژگان من از گریهٔ بسیار فرو ریخت | آخر فتد آن نخل که نزدیک بآب ست

ف سیف الدین — سیف الدین اسفرنگی شاعری بود سلیم الفطرة عظیم الفکرة صد سال عمر یافته و در سنه ۶۵۲ سیف اجل رشتهٔ عمرش منقطع ساخته دیوانش قریب دوازده هزار بیت ست منه

**رباعی**

دردا که ز عمر آنچه خوش بود گذشت | دوری که دلی درو نیاسود گذشت
ایام جوانی که بهار خوش بود | چون خندهٔ برق و عهد گل زود گذشت

ف سلطان — سلطان پسر شهاب الدین قمی معمائی ست نامش سلطان محمد این رباعی از کلام اوست

کرده و مخاصمه و مشاعره نموده هر کس که بکلام او دخل کردی اگر چه بجا می بود میرنجید و از ان
منزل میرفت و در سنه ۱۰۶۶ در یزدجرد داغ بر سر خود نهاد و جان داد از وست

منم از همه بیتی خونین دل | دور از و ساخته در خون منزل
در غمش دست فرو شسته بخون | در رهش پای فرو رفته بگل
نه شکیبی که نشینم خاموش | نه انیسی که بگویم غم دل
یار بد مهر و رقیبان بد خو | عمر کوتاه و اجل مستعجل
از من افغان و تظلم دشوار | از تو اظهار ترحم مشکل
هر که بینم بدرت گر همه سائل باشد | رشکم آید که مبادا بتو مایل باشد

سوزنی. سوزنی حسن علی نام وار د اصلش از ساوه ست مدتی در اصفهان بسر برد و در مدرسه آنجا
کتابت میکرد تا آنکه در سنه ۱۰۰۱ همانجا وفات یافت از وست

بزم غیر آخر آمدم با آنکه میگفتم | نخواهم آمدن جائی که خواهد بود او انجا
کنم نگاه بحسرت بران گریبانی | که از جفائی تو زین پیش کرده ام چاکش
طفل نادانی و هر لحظه خیالی داری | دل بدست تو سپارم نسپارم چکنم
سوزنی چه مرگ میطلبی از خدا که نیست | آسودگی نصیب تو در زیر خاک هم
دم آخر ست همدم چو روی بجستجویش | بگذار تا بماند بدل من آرزویش

سائلی. سائلی سعد الملک از سادات حسینی ست امام مسجد جامع شهر خود بود از مردم فخر دین ست از وست

شد فاش راز عشق من و کار از ان گذشت | کز بیم غیر بر سر آن کو توان گذشت

سپاهی. سپاهی فاضل بیگ سپاهی خوش فکر بود همراه ایلچی هند با یران رفته با صائب و غیره شعرا
صحبت داشته در سنه ۹ در گذشت از وست

رسید یار من از گرد راه میخواهم | کمر کشاید و خنجر بمن حواله کند
شد سفید از گریه چشمم بسته شد راه نظر | رشته کی از نیمه نمناک می آید برون

یکبار اگر گوش کنی قصهٔ سلطان • هرگز نکنی گوش بافسانهٔ دیگر

عیسی نفسی که زار و حیرانم کرد رباعی چون طرهٔ خویشتن پریشانم کرد

از کفر سر زلف خودم کافر ساخت در مصحف روی خود مسلمانم کرد

نام سهیلی

سهیلی میر نظام الدین احمد از الوس جغتائی ست ابا عن جد رایت حکومت افراشته و خود را وقف صحبت اهل کمال داشته در ترکی و فارسی صاحب دیوان ست و این تخلص از شیخ آذری یافته در ۹۰۷ سهیل عمرش از اوج هستی بحضیض نیستی در آمد از وست

دل چو شکسته شد مران عاشق خسته حال را سنگ جفا چه میزنی مرغ شکسته بال را

بغربت کس ز حال من نمی پرسد بجز رفت آن که می پرسیدم از حال غریبان دیار خود

گویند روز حشر بپایان نمی رسد صد روز آن بیک شب هجران نمی رسد

طرفه حالیست که خلق از من دیوانه بتنگ من دیوانه بتنگ از دل دیوانهٔ خویش

نام سائر

سائر در زمان شاه اسمعیل صفوی از مشهد مقدس باصفهان آمد و در تکیهٔ چار باغ بسر می برد این ابیات از وست

گرفتمش سر راهی رسید و هیچ نگفت عنان کشیده شکایت شنید و هیچ نگفت

بر طبیب حدیثی ز درد دل گفتم گرفت نبضم و آهی کشید و هیچ نگفت

رسید قاصدم از پیش یار و میگوید گرفت نامه و از هم درید و هیچ نگفت

بهر که خواست ولت باده خوردی و سائر لب پیاله بحسرت مکید و هیچ نگفت

پرتو عمر چراغی ست که در بزم وجود بنسیم مژه بر هم زدنی خاموش ست

چون گرفتاری من دید محبت فرمود که دگر دام نسازند قفس نفروشند

میخانها ز گردش چشمت خراب شد خم گرد باد بادیهٔ اضطراب شد

نام سهائل

سهائل رازی مشهور بهمدانی شاعر شیرین زبان ست و ناظم شیوا بیان اکثر اهل استعداد مائل صحبت او بودند و خالی از حالی نبود و دائم در وجد می زیست سیاحت عراق و اذربیجان

عمری باید که یار آید بکنار — این دولت سرمد همه کس را ندهند

رباعی

سرمد گله اختصار می باید کرد — یک کار ازین دو کار می باید کرد
یا تن برضای دوست می باید داد — یا قطع نظر زیار می باید کرد

رباعی

سرمد که زجام عشق مستش کردند — بالا بردند و باز پستش کردند
میخواست خدا پرستی و هشیاری — مستش کردند و بت پرستش کردند

وعمده در کشتن سرمد این رباعی بود که ازان شایبهٔ انکار معراج لازم می آید ه

رباعی

آنکو که سر حقیقتش باور شد — خود پهن تر از سپهر پهناور شد
ملا گوید که بر شد احمد بفلک — سرمد گوید فلک باحمد در شد

گویند چند روز پیش از قتل خود این شعر میخواند ه

عمریست که آن جلوهٔ منصور کهن شد — من از سر نو جلوه دهم دار و رسن را

رباعی

بالائی خوشی کرد چنین پست مرا — چشمی بدو جام برد از دست مرا
او در بغل من است و من در طلبش — دزد عجبی برهنه کرده ست مرا

رباعی

سرمد اگرش وفاست خود می آید — در آمدنش رواست خود می آید
بیهوده چرا در پی او میگردی — بنشین اگر او خداست خود می آید

سلطان علی قلیخان از امرای اکبر پادشاه بود در ترت گوست آزوست ه — سلطان

رباعی

جانا نبود مثل تو جانانهٔ دیگر — مانند من دل شده دیوانهٔ دیگر

اندیشه را بمیزان سخن می سنجید ازوی ست

تا بگلگشت چمن آن سرو قامت میرود / بر سر قمری چه آشوب قیامت میرود

میشود سرمایهٔ ناز آن سیاهی پیشه را / آنچه از جنس نیاز من بغارت میرود

بیدماغان جنون از فکر صحرا فارغ اند / از خراب آباد دل طرح بیابان ریختند

در چمن آید اگر آن غنچه لب بلبل ز شرم / زیر بال خود کند چون بیضه پنهان غنچه را

سمرقندی زنی بود از سمرقند سخن شیرین و ادای نمکین داشت این مطلع از وست

شدیم خاک درت گر بدرد ما نرسی / چنان رویم که دیگر بگرد ما نرسی

سرمد حکیم سعید فرنگی ارمنی بود بمدد طبع دراک تحصیل فنون شتی نموده بکسب تجارت پرداخت در اثنای سیاحت در شهر تهته افتاد و بعشق هندو پسری مبتلا شد تا آنکه ستر عورت بر خود بگذاشت ازان باز همواره برهنه زیستی چون خاطر دارا شکوه بجانب مجانین میل داشت صحبت با وی در گرفت تا آنکه روزگار طرح دیگر انداخت و در سنه ۱۰۶۹ اورنگ خلافت بوجود عالمگیر پادشاه مزین گردید و آوازهٔ خداپرستی جهان را فرو گرفت رسوم اکبری و جهانگیری برافتاد و بدعتهای مرادبخشی و دارا شکوهی یکسو شد از هیبت دره عدل او خال کافر کیش خوبان در محراب ابرو مستعد نماز گردید و از نهیب محکمهٔ قضا غمزهٔ خونریز بتان در حجرهٔ چشم چله نشین و عریانان بلباس فاخر رسیدند و مردم لباسی از لباس مستعار عریان گردیدند هر روز دین مبین را رونقی تازه و هر ساعت ملت بیضا را جلای بی اندازه دست بهم داد سرمد را تکلیف لباس کردند او از فرط مالیخولیا تن برضا در نداد لهذا در سنه ۱۰۷۱ بر تیغ امر شریعت غرا مقتول گردید و مردانه سر بزیر تیغ نهاد و جان داد چون سوی جلاد دید و تبسم کرد و این بیت خواند

شوری شد و از خواب عدم چشم گشودیم / دیدیم که باقیست شب فتنه غنودیم

رباعی

سرمد غم عشق بوالهوس را ندهند / سوز دل پروانه مگس را ندهند

سمرقندی

سرمد

شتافت جام کلامش بگردش حی آید وگریه مستانه کلاک سرخوشش چنین رومی نماید ۵

بجوشش آورد پیری بیشتر در عشق خونِ ما — قد خم کار ناخن کرد بر داغ جنونِ ما

بتاریکی کسے گم گشتهٔ خود را نمی یابد — عبث در سایهٔ بالِ هما جوئی سعادت را

زمین و آسمان در سرکشی فرمانبرت گردد — سرت چون گرد داز مستی جهان گرد سرت گردد

نظری بر گل شبنم زده افتاد مرا — آمد از زخم نمک سود جگر یاد مرا

کار چون با ناقص افتد دست بردار از کمال — همزبانِ لال را ناچار باید گشت لال

تعزیر هم بقدر بزرگی مقرر است — از اسپ تازیانهٔ انسان کلان تر است

ز دست و پا زدنِ بسملِ تو دانستم — که بعد کشته شدن هم تلاشها باقی ست

در عدم هم ز عشق شوری هست — گل گریبان دریده می آید

از خوشهٔ انگور عیان شد که درین باغ — شیرازهٔ جمعیتِ دلها رگِ تاک ست

هموار ز کس نه بیند آزار — نتوان کفِ دست خود گزیدن

## رباعی

باشی لبسرِ حساب اگر ای همدم — وحدت نخورد ز جوش کثرت برهم

در هندسه ثه را چو مضاعف سازی — هر چند که بشمری نه آید بر قسم *

تبخاله نیست در شب هجران ز تب مرا — کز فرقتِ تو خیمه زده جان بلب مرا

هوشیاری را حجاب یار میدانیم ما — بیخودی را بزم بی اغیار میدانیم ما

تیز میسازد بقتل عاشقِ خود تیغ را — اینقدر هم رحم از و بسیار میدانیم ما

سخنور شیخ محمد صدیق بن قاضی احسان الله عثمانی بلگرامی در صغر سن کلام الله را از بر کرد و این نور قدسی را بچشم دل اقتباس نمود و بعد ورود نزهتکدهٔ سن شعور در مشق شعر افتاد و چندی این قلمرو را طی کرد و بگلگشت شاهجهان آباد شتافت و با صاحبان طبع آنجا برخورد سیما آرزو را دریافت و از وی اصلاح سخن برگرفت همواره بفکر شعر می پرداخت و گوهر

سرگذشتِ شبِ هجران تو گفتم با شمع | آنقدر سوخت که از گفته پشیمانم کرد
شمهٔ از گلِ روئی تو به بلبل گفتم | آن تنک حوصله رسوائی گلستانم کرد
خار خاری بدل از لاله و گل بود مرا | دلِ من چون شده فارغ زگلستانم کرد
زلفش و بود سخا حاصل سرمایهٔ عمر | شانه آخر زکفم برد و پریشانم کرد
گردشِ چشم تو می در قدحِ هوش کند | یاد اندام تو جان در تن آغوش کند

سالک یزدی ره نورد قلمرو خوش مقالی ست و تیز رو جادهٔ نازک خیالی در شیراز شانه رنگ میکرد آخر بکسوت درویشان برآمده سری بصفاهان کشید و از انجا بولایت دکن افتاد و در خدمت قطب شاه والی حیدرآباد میگذرانید چون طائفهٔ مغلیه را از انجا برآوردند بدهلی آمد و بملازمت شاهجهانی رسیده در سلک مدحت گزاران منتظم شد سهیل طبعش عقیق سخن را چنین رنگ میدهد ؎

در هوای عشق پرورده‌ام دلِ دیوانه را | چون سپند از بهر آتش سبز کردم دانه را
آشنائی کهنه چون گردید بی لذت بود | کوزهٔ نو یکدو روزی سرد سازد آب را
نوای نالهٔ نی میرسد بغارت هوش | تو برق تازی این نی سوار را دریاب
درخورِ خرج بود دخل ز دیوان قضا | نرود تا نفسی سر کے نفسی می آید
زبان هرزه درایان توان بنرمی بست | که پنبه سرمهٔ خاموشیِ جرس باشد

سرخوش محمد افضل از مردم سرکار عبد الصمد خان زخمی شاهجهانی بود میفروش مصطبهٔ معانی ست و قدح گردان انجمن سخندانی عمرها در کوچهٔ شاعری شتافت و صحبت جمعی از صاحب طبعان عصر خود دریافت چنانچه از کلمات الشعرا که تالیف اوست سمت وضوح می یابد شعر با مزه میگوید و مضامین تازه می بندد شاگرد محمد علی ماهر و مو سویخان فطرت ست از یاران شیخ ناصر علی آخر عمر در شاهجهان آباد پا در گوشهٔ قناعت شکست و بتزوج و تاهل پرداخت ولادتش در ... واقع شد عمر بسی دراز یافت و در عشرهٔ ثالث بعد مائة والف بخلوتکدهٔ خموشان

میکشد فولاد را از جذب دل آهن ربا — دل بایها کسی از قوت بازو نکرد

گر سلامت خواه خویشی در شکست دل مکوش — شیشه چون بشکست کار تیغ و خنجر میکند

سیفی

سیفی قوام الدین قزوینی شعر عربی و فارسی نهایت سنجیده میگفت حزین در تذکره خود این ابیات بنام او ایراد کرده ؎

تا چند بسیلی بتوان روی خود افروخت — شمعی که فروغی ندهد چند توان سوخت

هیچکس از کلفت ایام فارغ بال نیست — هیچ روزی نیست کو را شام در دنبال نیست

در دلم صد حرف و تقریرش نمیدانم که چیست — دیده ام خوابی و تعبیرش نمیدانم که چیست

گه بتیرش میزنی گه از تغافل میکشی — عاشق بیچاره تقصیرش نمیدانم که چیست

ساقی

ساقی لطف علی بیگ والدش اسمعیل نام داشت اصلش از طائفه چرکس است و در سلک ملازمان آستان صفویه منسلک بود خاطر معنی ذخائرش درج لآلی شاهوار و خامه حقیقت مآثرش مشاطه عرایس افکار اقتداری تمام بر گفتن تاریخ داشت و تواریخ شایسته بسیار دارد در ترکی هم غزلهای خوب گفته منظوماتش تخمیناً چهار هزار بیت باشد در سنه ۱۱۲ در اصفهان رحلت نمود از وست ؎

بسکه با سرو قدت ذوق و بالاست مرا — دل جدا دیده جدا بر سر سوداست مرا

در ره عشق تو از بسکه قدم فرسودم — جوش تبخاله لب آبله پاست مرا

سعادت سرمه سازد در نظر گرد کدورت را — بود از دود مشعل دیده روشن اهل دولت را

بجهد دانش خود در زمانه دانستم — که استراحت دنیا بقدر نادانیست

دل و دین گشت ویران از نگاه خانه پرداز شد — دو عالم را بهم زد بیجو فرگان چشم غمازش

سخا

سخا میرزا زاهد علی لاری سالها ضابط بنادر فارس بود آخر بهند افتاد و در ذهانی نقد حیات از کف داد از وست ؎

در شب هجر تو شرمندهٔ احسانم کرد — دیده از بس گهر اشک بدامانم کرد

شاعری جمیع دواوین زبانی را احاطه کرد دواوین زبان دیگر را چه علاج میتواند کرد و جامع
السنهٔ مختلفه بودن خود بسیار نادرست در سرو آزاد امثلهٔ این نوع خاص هم آورده و نوشته
علما گفته اند که اگر ثانی از اول در بلاغت افزون باشد محمودست و اگر دون او باشد مذموم
و اگر مساوی باشد فضیلت اول راست و ثانی بعید از ذم بشرطیکه آثار سرقه هویدا نباشد
جامی در بهارستان در ترجمهٔ سلمان ساوجی گفته وی در سلاست عبارت و دقت اشارت
بی نظیر افتاده و در جواب استادان قصاید دارد بعضی از اصل خوبتر و بعضی فروتر و بعضی برابر
و ویرا معانی خاصه بسیارست و اکثری از معانی استادان بتخصیص کمال اسمعیل در اشعار خود آورده
چون ثانی در صورت خوبتر و اسلوب مرغوبتر واقع شده محل طعن نیست آزاد گوید ؎

شاهد معنی که باشد جامهٔ لفظش کهن … نکته دانی گر حریر تازه پوشاند خوش ست

سالک محمد ابراهیم قزوینی سالک مسالک خوش بیانی و مخترع عجائب و غرائب معانی ست
دو بار بهندوستان آمد و برگشت و در وطن بگذشت عبهر سخنش چنین بو میدهد ؎

مهر و کین شوخی چشمان ترا آئین ست … این دو بادام یکی تلخ دگر شیرین ست
چه ذوق چاشنی درد عافیت جو را … که شیر هم شکر آب ست طفل بدخو را
عرق سعی محال ست بجائی نرسد … ابر را آبلهٔ دست گهر میگردد
فرصت به پیشدستی قاتل نداده ایم … گلگون دوانده بر دم شمشیر خون ما
استخوان من و مجنون بتفاوت بردار … ای هما چاشنی درد فراموش مکن
بی برگی من فکر سر انجام ندارد … چون شمع تمام ست بیک ترک کلاهم
چین بر جبین ز جنبش هر خس نمی زنند … دریا دلان چو موج گهر آرمیده اند

سوزی میر جمیل سوز سخنش آتش زن دلهای افسرده ست و آتش فکرش فتیلهٔ چراغ جانهای
پژمرده اصلش از معمورهٔ بخارا بود مولد و منشاش هندوستان ست نقش سخن چنین میسوزد ؎

بی تامل معنی رنگین سے آید بدست … غنچه هرگز گل نشد تا تکیه بر زانو نکرد

زبان زد خلق ست که او معانی بیگانه را با خود آشنا میساخت چنانچه ملا واراسته گوید

دست خلی که نکردی بکلام اللہ ست ؛ بیتی که نبردهٔ تو بیت اللہ ست

طرفه آنکه سلیم از دست دیگران می نالد و میگوید

دیوان خود بدست حریفان بده سلیم    غافل مشو که غارت باغ تو میکنند

و نیز میگوید

دیوان کیست از سخنانم تهی سلیم ؛ تنها نه بر من این ستم از دست صائب ست

نام میرزا صائب را تصریح کرده اما بالغ نظران میدانند که صائب خیلی صاحب قدرت ید بیضاست حاشا که باخذ و جرّ پرداز دو متاع بیگانه را دستمایهٔ خود سازد انتهی بعده مضامینی که از صائب و سلیم همسایهٔ یکدیگر واقع شده ثبت کرده و گفته مقتضای حسن ظن آنکه اشتراک مضامین را حمل بر توارد کنند و تا محل حسنی داشته باشد چرا در پی محل دیگر روند تفتازانی در مطول گفته حکم سرقه وقتی کرده میشود که اخذ ثانی از اول یقینی باشد و الا احکام سرقه مترتب نمیتواند شد و از قبیل توارد خواهد بود و در صورتی که اخذ ثانی از اول معلوم نباشد باید گفت که فلان شاعر چنین گفته ست و دیگری سبقت برده چنین یافته و باین حسن تعبیر فضیلت صدق را مغتنم و خود را از دعوی علم بغیب و نسبت نقص بغیر محفوظ دارد انتهی و اگر کسی بنظر تفتیش ملاحظه کند کم شاعری را از توارد مضامین خالی یابد چه احاطهٔ جمیع معلومات خاصهٔ حضرت علم الٰهی ست تعالی شانه خامهٔ معنی نگار تیری بتاریکی می افگند چه داند که صید وارسته ست یا بال و پر بسته ابوطالب کلیم چه خوب گفته و گوهر انصاف سفته

منم کلیم بطور بلندئی همت    که استفادهٔ معنی جز از خدا نکنم
بخوان فیض الٰهی چو دسترس دارم    نظر بکاسهٔ دریوزهٔ گدا نکنم
ولی علاج توارد نمیتوانم کرد ؛ مگر زبان بسخن گفتن آشنا نکنم

میر آزاد ح جزوی از اشعار توارد فراهم آورده ذکرش درینجا ضرورت نیست گرفتیم که

بزم بادہ مرو سنے سفینۂ غزلے — سفینۂ بطلب تا توان در آب نشست
مهمان بخانہ دیر چو ماند عزیز نیست — کوتاہی زمانہ ز عمری دراز ماست
گر سرو بود کجکلہ و برزدہ دامان — منعش نتوان کرد از ینہا کہ جوان ست
ہیچکس حال سر ما را نمیداند کہ چیست — عالمی را چشم ہمچون صبح بر دستار ماست
دل درون سینہ ام سیر قصد از حرف وطن — ہیچ سازی ماہیان را چون صدائی آب نیست
از یار مصلحت نیست آہنگ شکوہ کردن — چون دف بحلقۂ ما دیوار گوش دارد
سلیم گفت کہ دارم بطرہ ات سخنے — بخندہ گفت کہ ہندو زبان چہ میداند
ہیچکس پروردۂ خود را نمیخواہد زبون — آب و آتش را خصومت بر سر خاشاک شد
اعتباری دولت جمشید را پیدا نشد — تاک تا از دومان خود باو دختر نداد
نیست در ایران زمین سامان تحصیل کمال — تا نیامد سوی ہندستان حنا رنگین نشد
باخبر باش از زبان خود کہ دانایان راز — از خموشی حلقہ در گوش سخن چین کردہ اند
جہان سفلہ اگر داد جرعۂ آبے — ہمان نفس چو می آنرا بروئی من آورد
شانہ می آید بکار زلف در آشفتگے — آشنایان را در ایام پریشانی بپرس
چو تند باد حوادث شود غبار انگیز — پناہ مردم بیدست و پا چو مژگان باش
سفر اول شوق ست بکویت ما را — صید ما زود توان کرد کہ نو پروازیم
چنان قناعت فقر ست ساز کار مرا — کہ چون حباب شوم فربہ از ہوا خوردن
عہد کردم کہ گر این بار بکوئی تو رسم — سرمۂ دیدہ کنم سایۂ دیوار ترا

درسرو آزاد نوشتہ در تتبع فقیر اول کسکہ تضمین چسپان در مقطع غزل طرح انداخت سلیم ست میگوید ؎

سلیم امشب بیا در تربت حافظ قدح نوشیم — الا یا ایہا الساقی ادر کاساً وناولہا
گفت حافظ دید چون کلک بیانم را سلیم — بلبلی برگ گل خوش رنگ در منقار داشت

بعشق خواب طلب میکنی بروای دل — بکارخانهٔ مخمل که خواب می بافند
صید مارا از خدنگش در دل و جان آتش ست — ناوکِ او را اگر چون شمع پیکان آتش ست
ساقی گلفام صحنِ باغ را میخانه ساخت — از طرب چون صبح صوفی سبحه را پیمانه ساخت
نیم بلبل که فصلِ گل بگلشن آشیان گیرم — دهم صد گل که همچون شمع یک برگِ خزان گیرم
چو بلبل باعثِ شوریده گفتاری نمیدانم — چو گل تقریب این آشفته دستاری نمیدانم
نتوان نمود نقش ترا آنچنان که هست — آیینه پیش روئی تو چون صبح کاذب ست
سلیم از مهِ نو حال آسمان پیدا است — نشان مرکبِ طفلان رکاب کوتاه ست
سلیم رانبری نام پیش او قاصد — بگو کسی بتو لب یار آرزومند ست
چشمِ تو زبیماری خود بر سرِ ناز ست — مژگان تو همچون شب بیمار دراز ست
در تلاشِ سوختن چون کاغذِ آتش زده — داغهائی سینه ام باهم بجنگ افتاده ست
بت پرستان زکمالی که تو داری در حسن — چون به بینند ترا نام خدا میگویند
نشد درست بهندوستان شکستهٔ ما — نماز بود درو کار دست بستهٔ ما
رشکم زگفتگوئی تو خاموش میکند — نامت نمی برم که دلم گوش میکند
رنجیده میروی زسرِ کوئی او سلیم — چون میشود نیاید اگر از قفا کسی
نکن بحلقهٔ آن زلف آبدار انگشت — که هیچکس نکند در دهان مار انگشت
گره کشائی کارِ مرا هنوز کم ست — بسان شانه اگر باشدم هزار انگشت
بمعنی سخنم نارسیده نیست عجب — نهد بحرف من ار خصم بی وقار انگشت
مقرر ست که از بهر امتحان اول — نهند بر دمِ شمشیر آبدار انگشت
نیکنم چندانکه فکر از آشنایانِ وطن — نیست در یادم کسی کو را توانم یاد کرد
دماغ آشفته بسیار ست در کنعانِ شوق اما — نسیمِ پیرهن میگردد و یعقوب میخواهد
چون تدروی کاشیان تبدیل سازد میشود — قالبِ مجنون تهی لیلی چو در محمل نشست

سرمایهٔ حضور در آردوی جهانگیری بسر می برد و در زمرهٔ خوش خیالان میزیست نهال فکرش
باین رعنائی می بالد ؏

لطف و دشنام تو تسکین دل بیهوش ست　　آتش از آب چه گرم و چه خنک خاموش ست
در رقص دست و پا نزدن اختراع ماست　　چون نبض زیر پوست طپیدن سماع ماست
چوگان صفت بمطلب خود پشت پا زدیم　　پیوند ما بمطلب ما انقطاع ماست
عذر دستِ تهی ست خلق کریم　　میوهٔ بید سایهٔ بید ست

سلیم میرزا محمد قلی طرشی طهرانی از طبقهٔ اتراک و زمرهٔ نکته سنجان بلند ادراک ست صاحب طبع سلیم و ذهن مستقیم در سلاست عبارات ممتاز و در نزاکت خیالات بی انباز در عهد شاهجهانی سری بهند کشید و ندیم میر عبد السلام مشهدی مخاطب باسلام خان شد و هر دو در یک سال یعنی ۱۰۵۷ یکی در دکن و دیگر در کشمیر رخت سفر بر بستند دیوانش هشت هزار بیت باشد حسین دوست پانصد بیت از ان انتخاب کرده درینجا این چند بیت از دیوان سلیم بر ارباب
ذوق سلیم عرض میشود ؏

نگذار زدستم که گلِ باغِ وفاییم　　بر دست تو شایسته تر از رنگ حنائیم
تا چند دیر و کعبه مخوان این فسانه را　　همچون کمان حلقه یکی کن دو خانه را
بدست آیینه از عکسِ رخش گلدسته را ماند　　ز شانه زلف او هندوی ترکش بسته را ماند
در قفس رفت چو قمری چمن از یاد مرا　　بهتر از سرو بود سایهٔ صیاد مرا
تا سحر امشب شراب ناب می باید گرفت　　خونبهای شمع از مهتاب می باید گرفت
نارسائی بهنر در همه جا همراه ست　　جامهٔ سرو ز موزونی او کوتاه ست
جدل از خصم هنر باشد و از من عیب ست　　چون رگ لعل زدن تار رگ گردن عیب ست
امشب که ز بختم بسوی بزم تو راه ست　　چون شمع سراپای تنم وقف نگاه ست
حریر شعلهٔ ما را آب می بافند　　کتانِ ما بشبِ ماهتاب می بافند

فرو نگذاشت آخر محبوس گردیده بقیهٔ حیات در حبس بپایان رسانید هنگام رفتن درقید این وصیت نموده بود که این کریمه را بر لوح تربت من نقش کنند اِنَّ اللّٰهَ یَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِیْعًا و این رباعی را هم نکیطرف رباعی

سامی ز غم زمانه بغم می باش — با محنت و درد عشق همدم می باش
چون موجب شادی حقیقی مرگست — گر مرگ رسد تو شاد و خرم می باش

ز بی صبری مراد از هیچ یاری بر نمی آید — ز دست صبر هم دیدیم کاری بر نمی آید

ای همچو پری از من دیوانه رمیده — نی با تو سخن گفته و نی از تو شنیده
ای وای بران عاشق محروم که هرگز — صد بار ترا دیده و گویا که ندیده
آزرده شد از چشم من امشب کف پایت — دردا که کف پای ترا چشم رسیده
مرغ دل سامی بهوائی سر کویت — در دام بلا مانده و یکدانه نچیده

سالم

سالم محمود بیگ از احفاد جهان شاه ترکمان ست و استاد عرصهٔ سخنوری دیوانش تخمیناً هشت هزار بیت مشحون باقسام سخن در نظر ست اشعار عالی دلنشین دارد یوسف زلیخا را بغایت خوب گفته و شاهنامه شاه طهماسپ قدری که گفته امتیاز داده در خدمت آن پادشاه بسر می برد تا برحمت حق پیوست ه

نمیگردید کوته رشتهٔ مطلب رها کردم — حکایت بود بی پایان بخاموشی ادا کردم
بسر زلف مرادی نشدم پنجه گشا — این چه دستی ست که کوتاه تر از شانه بود
نفس بستم ولی از رنگ پرواز می آید — فغان زین پرده کز وی نغمهٔ آواز می آید
چو تخت دل دگر بر بال مژگان نامه می بندم — که از شوق رخ او نامه در پرواز می آید
ای خوش آن کز ستم عشق تو چون خون گریم — سبب گریه ز من پرسی و افزون گریم
بازی چون کشد خنجر بقتلم نی ز جان ترسم — بود طفل و چو بیند کشته ام ترسد از آن ترسم

سروری

سروری کابلی نامش عالم بیگ ست نکات رنگینش گلدستهٔ سرورست و خیالات دلنشینش

برخود در مدح و ذم نمی باید زد    بیرون از حد قدم نمی باید زد
عالم همه آیینهٔ حسن ازلی ست    می باید دید و دم نمی باید زد

رباعی

آنانکه باصل کار نیکو بینند    کار این سو برای آن سو بینند
زانگونه که روی جامه را خیاطان    این رو دوزند و حسن آن رو بینند

سعیدا نقشبند یزدی نقشبند کارگاه خوش تلاشی ست و صورت آفرین هیولای خوش قماشی
میرزا صائب او را بزبان ادب یاد میکند و میگوید

این خوش غزل ز فیض سعیدای نقشبند    صائب ز بحر دل بتامل رسیده ست

سعیدا در صفاهان اقامت داشت و نزد اکابر وقت معزز و محترم میزیست نقش خیال در ریزهٔ
عبارت چنین می بافد

کس نیست که خارم ز دل ریش برآرد    این خار مگر آتشی از خویش برآرد

سعید محمد سعید قریشی از معمورهٔ ملتان بود لقب خانی داشت در عنفوان شباب ملازم سلطان
مرادبخش گردیده باحمدآباد گجرات رفت ازوی می آید

مشکل بود بگوئی تو دیگر نشست ما    آشفته ست زلف تو بهر شکست ما
چون سبزه در ره تو بجز پا فتادگی    ای سرو من بگو که چه خیزد ز دست ما
فارغ ز دین و کفر شده بعد ازین سعید    ما و سر نیاز و بت خودپرست ما

شیرخان قصیدهٔ سینیهٔ او را که در منقبت امام علی موسی گفته و بسیار خوب ست در مرآة الخیال
آورده مطلعش این ست

ز هشت جنت اگر نیستی دلا مایوس    باین سرای سپنجی چه گشته مانوس

سامی میرزا سام بن شاه اسمعیل صفوی در عهد برادر خویش شاه طهماسپ در نهایت عظمت
و جلال بسر می برد تذکرة الشعرائی نوشته موسوم به تحفة السامی و در تربیت مستعدان دقیقه

همیگداز دگر نگاه گرم در کارش کنم | شحنت محجوبست میخواهم که میخوارش کنم
بی تحت جگر از مژه برگشت سرشکم | شرمنده تر از قاصد گم کرده کتابت
وقتست که چون صبح ببالین من آئی | شمع سحرم یکدو نفس بیش ندارم
ناخن زده ست بوی گلی بر مشام ما | هان ای طبیب هست علاج زکام ما
یکشب چراغ خلوت ما می توان شدن | تا کی چو صبح خنده توان زد بشام ما
داغم بنمک خشک شد و زخم بالماس | آگه کن ازین تجربه مرهم طلبان را
حاجت روا انگشت مرا حاصل دو کون | صرف چراغ مسجد و شمع مزار شد

سعیدا گیلانی مخاطب به بی بدل خان خوش فکر بود و در صنایع لا سیما حکاکی و خوشنویسی ممتاز عصر می زیست و از عهد جهانگیری تا زمان شاهجهانی بداروغگی زرگرخانه طلائی اعتبارش عیار کامل داشت از وست در مدح شاهجهان ؎ | سعیدا

## رباعی

آنی که سریرت آسمان پایه بود | بر ملک جهان عدل تو پیرایه بود
تا هست خدا تو نیز خواهی بودن | زیرا که همیشه ذات باسایه بود

سحابی استرآبادی سحاب گوهر پاش اسرارست و آفتاب سرگرم افاضهٔ انوار در ارشاد حقائق و معارف بی نظیر افتاده و ارواح معانی را در چار عنصر رباعی بر وجه خوب جلوه داده در نجف منزوی بود و از حطام دنیا بحصیری و ابریقی قانع در سنه عشر و الف فنای صورت را با فنای معنوی هم آغوش ساخت هفتاد هزار رباعی گفته از انفاس اوست ؎ | سحابی

## رباعی

با ذات بهر صفت گرایند خوش ست | نغمه بهر آهنگ سرایند خوش ست
از بهر خدا هیچ عمل ضائع نیست | در خلد ز هر در که در آیند خوش ست

## رباعی

با خلعت فاخره بنام او صادر شد اما پیش از وصول در ۱۰۲۱ سنه منشور اجل نامزد او گردید دیوانش بنظر امعان درآمد غزل و قصیده و مثنوی یک رتبه دارد این ابیات از غزلیاتش فراگرفته شد

شهر حسن ست بهر جانب بازار مرا　　　تو نخواهی دگری هست خریدار مرا
نه تاب دیدنش نی طاقت شکیبائی ست　　　تو چون نقاب کشی رحم بر تماشائی ست
محققان که ز دریای علم در جوشند　　　چو کوه تا نکنی شان سوال خاموش اند
آتش خرمن منی شبنم کشت دیگران　　　دوزخ من چرا شدی ای تو بهشت دیگران
ناخوانده گرچه آمده ام زود میروم　　　طبع ترا ز یاده مکدر نمیکنم ❖
الماس بدل پاشم و منت کشم از خود　　　من لذت این زخم بسوزن نه پسندم
اگر از دامن محمل کشیدم دست بیتابی　　　بپائی ناقه افتادم بگرد ساربان گشتم
ناعجز دشمنیم و حریفان زبون طلب　　　ای خون ما بگردن طبع غیور ما
ای غم هجر بیش ازین جای تو نیست در دلم　　　یا بگذر ازین سرا یا بنما قباله را
امشب ای همسایه او مهمان من از خود رفته ام　　　گر کسی احوال من پرسد بگو در خانه نیست
مهر آمد بتماشای تو با تیغ و ترنج ❖　　　گو بیا گر هوس دست بریدن دارد
هرآکه سینه زمین نمک فروشان ست　　　دماغ سوزی مرهم بداغ من غلط ست
نیست او را سر آزادی این مرغ اسیر　　　ورنه صد مرتبه گرداند بگرد سر خویش
این زمان بی نسبتم سنجر وگرنه پیش ازین　　　دست من در زلف او گستاخ تر از شانه بود
تو خود ناخوانده ای شوق آتشم بردی ببزم او　　　نمیدانم که خواهد خواست فردا عذر غیرت را
برگ سبزی هم نیاوردی زهی بیطالعی　　　از گلستانی که هر کس گل بدامن میکند
شرم باد از اهل مجلس سنجر بیقدر را　　　تا یکی ناخوانده آید چندبی رخصت روند
جمعی که از تقرب او گفتگو کنند ❖　　　ترسم خجل شوند اگر روبرو کنند
ما هم ز آرزو بشهادت رسیده ایم　　　خوبان صواب نیست که فکر دیت کنند

ما را جدائیِ تو پس از مرگ هم بلاست　　گریان زود چو ابر زکویت غبارِ ما

فلک از اهلِ دنیا دادهٔ خود باز پس گیرد　　براتِ سیل آخر سوی دریا باز میگردد

بشاهراه فنا رهنمای خویشتنم +　　بسانِ شمع درین ره عصای خویشتنم

رباعی

گر دیده کامل از موئی سفید　　بسیار شود جرم دل از موی سفید

چون رشته که از پنبه برون می آید　　طولِ امل ست حاصل از موی سفید

سنجر

سنجر میرزا بن نعمت الله دختر زاده شاه اسمعیل بن شاه طهماسپ بوده شعر بسیاری گفته از وست

گر گشت غمزهٔ تو مرا بی سبب نبود　　اظهار داد پیش تو شرطِ ادب نبود

چو می پرسم از و حالِ دلِ خویش　　بمن زلفِ پریشان سے نماید

سپهری

سپهری از بلدهٔ آواره ست از فضلاء عالیشان زمان شاه طهماسپ بوده در نجوم و ریاضیات دستی داشته دیوانش از ده هزار بیت زیاده دیده شد اشعارش رتبهٔ سپهر وار دارد از وست ـه

ز بزم وصل تو شب بر نمیتوانم خاست　　که بیم هجر تو سر در کنار من دارد

بتان بمن منمائید آتشین رخسار　　ترحمی که کهن گبر و نو مسلمانم +

خالت خلیل و چهره گلستان آتش ست　　خطت سیاهئی که بدامان آتش ست

آسان نگشت روزئی دل کعبهٔ وصال　　طی کردهٔ هزار بیابان آتش ست

سیری

سیری از مشهد مقدس بوده ست و با شعر و سخن مناسبتی داشته از وست ـه

ز وصال یار روزی نرسیده ام بکامی　　که شبِ فراق از من نکشید انتقامے

سنجر

سنجر پسر میر حیدر معمائی کاشانی ست و پدر میرزایان خوش سیمائی معانی سخنش هموار ست و گهرش آبدار در سلک ملازمان اکبر شاه انتظام داشت و به ثناگستری او و دیگر شاهزادها می پرداخت آخر نزد ابراهیم عادل شاه والی بیجاپور رفت وی شکسته حالی او را بمومیائی لطف و احسان مداوا فرمود در اشعار خود شکایت بسیار از دست روزگار دارد فرمان شاه عباس ماضی

برگ گل نیست که افتاده بطرف چمن ست　　　پنبهٔ داغ دل بلبل خونین جگر ست
تنم از ضعف چنان شد که اجل جست و نیافت　　　ناله هر چند نشان داد که در پیرهن ست

سیفی از امرای تیموریه بود این ابیات از وست

گر میکشی مرا بکشا رخ نقاب چیست　　　گر قصد جان ماست ترا این حجاب چیست
آمدی ای شمع مجلس را چو گلشن ساختی　　　پای بر چشمم نهادی خانه روشن ساختی

سوائی ملا حسن ساکن ساوه سخنش خالی از لطف و حلاوه نیست این بیت از وست

همچو موی ست تن من ز غم مهروئی　　　دل سودازده ام چون گرهی در موئی

سباقی نصیر الدین قزوینی موشگاف معانی ست و استخوان بند مبانی و نقاش در سنه ۹۵۰ بود
از وی می آید

سخن کنم همه جا از نیو فائی تو　　　که تا کسی نکند میل آشنائی تو

ستار محمد صالح تبریزی ابر نیسان اوج گهر ریزی ست در عهد شاهجهانی بهند آمد و با
منعم خان قنوجی صوبهٔ بنگاله بسر می برد از وست

اگر اسیر سیه چردهٔ شدیم بجاست　　　دل شکستهٔ ما موسیائی میخواست
کبابم میکند در می پرستی همت مینا　　　که گر یک ساغرش کمتر دهی زنار می بندد

سیادت میرزا جلال الدین شاعر مفید و سخنور مجید ست در سنه ۱۱ بلاهور سکونت داشت
از وی می آید

مجو رفعت اگر چون مور میخواهی سر خود را　　　مکن مقراض عمر خویشتن بال و پر خود را
چو آفتاب لب بام آخر وصلت　　　رسید بر سر ناخن حنای عشرت ما
کدام ماه جبین دوش مجلس آرا بود　　　که شمع از در فانوس در تماشا بود
همین نه دل بقفایش رود ز کوچه آه　　　چو عنکبوت دود دیده هم بتار نگاه
بالذتی حیات ز غفلت نیافتیم　　　چون نشئه شراب که در خواب بگذرد

قائل اند که سلمان منا اہل البیت و نقادان فن سخن معترف اند که شاهد کلامش مبرا است
از وصمت کیت و ذیت تا چهل سال به ثناگستری امیر حسن نوبان و دلشاد خاتون او و سا
اویس پرداخت و تمام ایهارا تا بقای ابعاد ثلثه بپرتو انفاس خود روشن ساخت آخر الا
بنا بر کبر سن و استیلاء امراض از ملازمت استعفا خواست و در آخر عمر از بصارت معزول
با خواجه حافظ شیرازی سلام و پیام داشت و مسودات اشعار خود میفرستاد وفاتش در س
ثمان و سبعین و سبعمائه واقع شد این چند بیت منتخب دیوان اوست ه

یا رب بآب این مژه اشکبار ما ‏ ‏ آن سرو ناز را به نشان در کنار
شب فراق چو زلفت اگرچه تاریکست ‏ ‏ امید وارم ازان رو که صبح نزدیک است
داری هوس کشتنم اینک سر و خنجر ‏ ‏ تقصیر اگر میرود از جانب ما نیست
گفته باد سحری با تو بگوید خبرم ‏ ‏ این خبر پیش کسی گو که شبش را سحر است
جان چو بشنید که آن جان جهان باز آمد ‏ ‏ از سر راه عدم رقص کنان با ز آ
خانه در کوی مغان میطلبیدم گفتند ‏ ‏ رو که در کوچهٔ ما خانه بر انداز است
آب حیات را لب لعلت روان دهد ‏ ‏ باد سحرگهی بهوای تو جان دهد
سنبلت را تا صبا بر گل مشوش میکند ‏ ‏ هر خم زلفت مرا نعلی در آتش میکند
مدتی گردش این دائره ما را از جسم ‏ ‏ همچو پرکار جدا کرد و بهم باز آور
افتاد دوش دل بخم زلف شاهدی ‏ ‏ شب بود و وره دراز همانجا فرو کشید
غنچه را پیش دهان تو صبا خندان یافت ‏ ‏ آنچنان بر دهنش زد که دهن پر خون شد
میکشم خود را او لیکن دل بسویش میکشد ‏ ‏ موکشان زلفش مرا در خاک کویش میکشد
بیمار و بر افتاده نفس دوش سحرگاه ‏ ‏ پیغام تو آورد صبا سلمه الله

سعد — سعد خواجه سعد گل از مریدان حافظ شیرازی ست و جستا و سخن طرازی متصل مرقد ابی د
مصلای شیراز آسوده ست گل بخش همنشین بو میدهد ÷ ÷ ه

ر بود دلم در چمنی سرو روانی     زرین کمری سیمبری موی میانی
ورشید وشی ماه رخی زهره جبینی     یاقوت لبی سنگدلی تنگ دهانی
یسی نفسی خضر رهی یوسف عهدی     جمشید مرتبهٔ تاج وری شاه شهانی
نگ شکر بنی چو شکر در دل خلقی     شوخی نمکینی چو شکر شور جهانی
باد و نگهی عشوه گری فتنه پرستی     آسیب دلی رنج تنی آفت جانی
یداد گری کجکلهی عربده جوئی     لشکر شکنی تیر قدی سخت کمانی
ر چشم اجل معجزهٔ آب حیاتی     در باب سخن نادرهٔ سحر بیانی
ی زلف و رخ و لعل لب او شده سعدی     آهی و سرشکی و غباری و دخانی
من مپرس که در دست او دلم چون است     ازو بپرس که انگشتهاش در خون است
رف از دهان دوست شنیدن چه خوش بود     یا از زبان آنکه شنید از دهان دوست
ی زمانی بتکلف بر سعدی بنشست     فتنه بنشست چو برخاست قیامت برخاست
ر تو خواهی که بجوئی دلم امروز بجوی     ورنه بسیار بجوئی و نیابی بازم
ن آن نیم که حلال از حرام نشناسم     شراب با تو حلال است و آب بی تو حرام
ضعف قوت آهم نماند و می ترسم     گمان برند که سعدی ز دوست خرسند است
ی با همدمی خرم ز جانم بر نمی آید     دمم تا جان بر آید من چو یک همدم نمی بینم
راز لیست اندر دل بخون دیده پرورده     ولیکن با که گویم راز چون محرم نمی بینم
اعت میکنم با درد چون درمان نمی یابم     تحمل میکنم با زخم چون مرهم نمی بینم
م چشم آبروی من برد از بسکه میگریم     چرا گریم گران حاصل برون از نم نمی بینم
ی صورتت ز گوهر معنی خزینهٔ     ما را ز داغ عشق تو بر دل دفینهٔ
انی که آه سوختگان را اثر بود ✣     نگذار تا که بر آید ز سینهٔ ✣

لمان ساوجی سر آمد زمرهٔ شعراست و سر خیل طائفهٔ نظماست تا آنکه استادان سخن

خبر من برسانید بمرغان چمن ✢ که هم آواز شما در قفسی افتاده ست
غیرتم نگذارد که بگویم که مرا کشت تا خلق ندانند که معشوق کدامست
مجال خواب نمی باشدم ز دست خیال در سرای نشاید بر آشنایان بست
خوابی که دگر حیات یابم ✢ یکبار بگو که کشتهٔ ماست
ساربان آهسته رو آرام جان در محمل ست اشتران را بار بر پشت ست و ما را بر دل ست
بخشم رفتهٔ ما را که می برد پیغام بیا که ما سپر انداختیم گر جنگ ست
گر به تیغم بزنی با تو مرا خصمی نیست خصم آنم که میان من و تیغت سپر ست
شب عاشقان بیدل چه شب دراز باشد تو بیا کز اول شب در صبح باز باشد
مرا زمانه ز یاران بمنزلی انداخت که راضیم بنسیمی کزان دیار آید ✢
پدر که چون تو جگرگوشه از خدا میخواست خبر نداشت که از تو چه فتنها زاید
نفس آرزو کند که تو لب بر لبش نهی بعد از هزار سال که خاکش سبو شود
تا ماجرای دل نمیگویم بکس آب چشمم ترجمانی میکند ✢
قاضی شهر عاشقان باید ✢ که بیک شاهد اقتصار کند
خون صاحب نظران ریختی ای کعبهٔ حسن خون اینان که روا داشت که صید حرم اند
تا چه خواهد کرد با من دور گیتی زین دو کار دست او در گردنم یا خون من بر گردنش
از دشمنان برند شکایت بدوستان چون دوست دشمن ست شکایت کجا بریم
جان بزیر قدمت خاک توان کرد ولی گرد بر گوشهٔ نعلین تو نتوان دیدن
بر کفی جام شریعت بر کفی سندان عشق هر هوسناکی نداند جام و سندان باختن
مبارزان جهان قلب دشمنان شکنند ترا چه شد که همه قلب دوستان شکنی
گفتی برهم منشین یا از سر جان برخیز برگرد سرت گردم بنشینم و برخیزم
شیرخان در مرآة الخیال و قدرت الله خان در نتائج الافکار این غزل را بنام سعدی نوشته اند اگرچه در دیوانش یافته نشد

نمکدان

سعدی شیرازی فرد کامل از افراد اولیا وثالث رسل ثلاثهٔ شعرا فصحاحست سخنان
نمکینش شور در عالم انداخته ورشحات قلم مشکینش دماغ شش جهت را معطر ساخته اول کسیکه
زمزمهٔ غزل سنجیده ودماغ عشاق را رسائی تازه بخشیده اوست اگرچه پیش ازوی هم قدما کم کم
قانون غزل نواخته اند اما بی نمک وبی مزه شیخ شور غزل بطرز تازه برانگیخت ونمک برجراحت
دردمندان ریخت ولهذا دیوان او را نمکدان شعرا میگویند شیخ درحیات بود که امیر خسرو
وامیر حسن در هندوستان غلغلهٔ غزل انداختند وبسوز سینهٔ داغدار انجمنها گرم ساختند
سلطان محمد قاآن ناظم ملتان دو مرتبه التماس قدوم شیخ ازشیراز کرد شیخ بهرگذر استیلاء ضعف
پیری وکبر سن نتوانست رسید واشعار خسرو را تحسین بلیغ کرد بعد زمان این فصحاء ثلثه باب غزل
مفتوح شده ودر هرعصر جمعی طریق اجتهاد پیموده اند وحسن غزل را بانواع آرایش افزوده اند شیخ
قصاید واشعار متفرقه وغزل دارد ودر فارسی وعربی هردو قانون سحر کاری می نوازد ودر کتب
پیشینیان احوال شیخ بروجه تفصیل مرقومست لهذا خامه بتحصیل حاصل نگرائید وکلیات شیخ
نظماً ونثراً شهرت وتیسر تام دارد ودر هردیار وقطر موجودست تاآنکه ترجمهٔ گلستان او درین
نزدیکی جبریل نام شخصی ازاد باء مصر بتازی کرده وداد فصاحت وبلاغت داده نثر را به نثر
ونظم را بنظم ادا نموده ووفات شیخ در سنه شش صد ونود ویک اتفاق افتاده لفظ خاص تاریخ
انتقال ست صد ودو سال عمر یافته ودر مدرسهٔ نظامیهٔ بغداد از محدث کامل ابن جوزی علم حدیث
آموخته واقصائی عالم ربانی سیر سیاحت کرده وبارها حج پیاده برآورده وبصحبت بسیاری
از خاصان حق رسیده وباشیخ شهاب الدین سهروردی دریک کشتی سفر دریا کرده ومدت
سی سال بطاعت وعبادت گذرانیده ودر آخر ایام زندگانی بشیراز مراجعت نموده این

پارهٔ نمک از نمکدان اوست ؎

کمان سخت که داد آن لطیف بازو را ٭ که تیر غمزهٔ قاتل بس است آهو را
عاشق ندیده گریان بلبل شگفته ٭ گفت یکبار بحسن آن دهن خندان را

از شراب عشق می سوزد جگر — نقل این می از دکان دیگرست

باز امشب ناله زارم پریشان میرود — سیل اشکم دست در آغوش طوفان میرود

جذبهٔ عشقست آنکه محمل زیبان کاروان — بر سر مجنون مجرد در بیابان میرود

تو به بوستان حسنی که نسیم ره نیابد — من و نالهای زاری که بلب گذر ندارد

چنانکه در حرم خاص کس نمیگنجد — درون سینهٔ تنگم نفس نمیگنجد

بهر دیار که فریاد عشق بر خیزد — دگر نشستن فریادرس نمیگنجد

پنهان ز اهل قافله در سینه جرس — دارم هزار ناله گره در گلوی خویش

گشتم چنان ضعیف که من بعد بایدم — مخفی بزیر جامه کنم جستجوی خویش

ای ناله بیا همنفس آه جگر باش — رونق ده خوناب دل و دیدهٔ تر باش

زد طبل رحیل سفرت قافلهٔ عمر — مخفی منشین غافل و در فکر سفر باش

چشم گریانم سیاهی از بهار آورده ام — نافه ام بوی خوشی از زلف یار آورده ام

دوشش بر خاک درت پهلو به بستر داشتم — در طواف کعبه بودم حج اکبر داشتم

تا کی بگرفتاری دام هوس افتم — تا چند چو مرغان چمن در قفس افتم

تنگ است ز بس بر دل من عرصهٔ ایام — خواهم که شوم شعله و در مشت خس افتم

برکندن بنیاد من ای چرخ چه کار است — من کاه ضعیفم که ز باد نفس افتم

ز حد بگذشت ای مخفی بسی شبهای بدمستی — خمار آلوده ام یک صبحی هی میتوان کردن

پروانه نیستم که بیکدم عدم شوم — شمعم که جان گدازم و دودی نیاورم

در کعبه همین رسم طواف حرمی هست — نازم بخرابات که انجا صنمی هست

سراپا سوز عشقم پای تا سر چشم گریانم — گلم داغم بهار شبنمم ابرم گلستانم

بهارستان سودا جلوهها دارد تماشا کن — جنونم چشم بیتاب بحرم موج طوفانم

## حرف السین المهمله

تاب مده بطره ات بر دلِ ہوگره مزن　　بدعتِ تازهٔ منه قاعدهٔ شکست را
علاج تشنگیم کی شود ز آتش عشق　　بود برابر یک قطره رود نیل مرا
کجاست جذبهٔ عشقی که از دیار خرد　　کشد برون بیک ایما ہزار میل مرا
جز نگر به تهیدستیٔ ما کز سر ہمت　　بر سفرهٔ حاتم نه نشیند مگس ما
از دیده شب ہجر زبس خون جگر ریخت　　شد رشک گلستان ارم مشت خس ما
نرست سبزهٔ شوقی ز خاک ہستیٔ ما　　نداد نشهٔ ذوقی شراب مستیٔ ما
بهار عمر گرامی بجستجو بگذشت　　ندید دامن وصلی دراز دستیٔ ما
قطع جفا نمیکند دلبر شوخ مست ما　　ترک وفا نمیدهد این دل خود پرست ما
ما بخلاف آرزو شیشهٔ دل شکسته ایم　　رنج عبث برد فلک این ہمه در شکست ما
چند دلا آرزو دیدن گلزار را　　صحن قفس گلشن ست مرغ گرفتار را
دل که گرو شد بعشق از غم ہجران چه باک　　وعده قیامت بود طالب دیدار را
کم ز برہمن مشو در روش عاشقی　　کز رگ جان میکند رشتهٔ زنار را
مخفی اگر نیست ره سوی گلستان چه غم　　کس نشناسد ز من سایهٔ دیوار را
گرفتم آنکه از رحمت گناه عاصیان بخشد　　بمحشر بس بود داغ خجالت روسیاهان را
میده ہم آب از سرشک دیده باغ خویش را　　تازه میدارم بهوی گل دماغ خویش را
گرفتم من که مرغ دل گرفتار قفس گردد　　چه خواہی کرد آخر شعلهٔ آه نهانش را
چو بند دپاسبانش در بروی ہم نگردانم　　کشم جاروب از مژگان فضای آستانش را
ساقی نفسی بخشش دلِ مردهٔ ما را　　از سر بده آن بی گلِ پژمردهٔ ما را
عمریست که بلبل بچمن نغمه سرائیست　　ره نیست درین باغ مگر باد صبا را
درس عشقت را بیانی دیگرست　　این مدرس را زبانی دیگرست
تا ببیکی سر گرم کار اینجهان　　این جهان را ہم جهانی دیگرست

در هر چه نشد گو چنین بایستی — تعلیم خدائی بخدا نتوان داد
بیوفائی کرد یار من بمن — کاش می افتاد کار من بمن

زین العابدین

**زین العابدین** میرزا از شاهزادهای صفوی بوده و در شعر سلیقهٔ مستقیمه داشته منه
اسیر بند غم خانمان نمیدانم — مجاور قفسم آشیان نمیدانم
تو میکشی و خیال تو زنده می سازد — تفاوتی بجز این درمیان نمیدانم

زائر

**زائر** داسغانی نامش اسمعیل ست نغمهٔ سخن چنین میسراید

زلیلی لیلیٔ من دلربائی بیشتر دارد — ز مجنون اندکی دیوانه تر میخواستم خود را

زمانا

**زمانا** زرکش اصفهانی در وطن خود بشیوهٔ زرکشی اشتغال داشته و بهند آمده و مراجعت
نموده آز وست

انچه از جامهٔ رسوائی ما ماند بجا — آستینی ست که بر چشم تر خود داریم
خوش آرمیده قافلهٔ عمر ما گذشت — گردی نشد ز رفتن این کاروان بلند

زیب النساء بیگم

**زیب النسا بیگم** بنت عالمگیر پادشاه ست تولدش دهم شوال سنه ۱۰۴۸ از بطن دختر شاهنواز خان صفوی بوده حافظهٔ کلام مجید بود و از علوم عربی و فارسی بهرهٔ تمام داشته و از انواع خطوط نستعلیق و نسخ و شکسته نصیبی کامل ربوده و همت بر فیه حال ارباب فضل و کمال مصروف داشته جماعهٔ کثیر از علماء و شعراء و منشیان و خوشنویسان بسایهٔ قدر دانیش آسوده بودند وکتب و رسائل بسیار بنام او تالیف پذیرفته و در سنه ۱۱۱۳ در قباب رحمت آلهی متواری گشته ادخلی جنتی بزیادت بکعد د تاریخ وفات اوست گویند وی از کمال بیدماغی و عار همسری بتزوج نگرائید دیوانش بلاحظه در آمد فرصت انتخاب دست بهم نداد سرسری این چند بیت فرا گرفته شد

خیز کرشمه ریز کن نرگس نیم مست را — از تهٔ جام جرعه ده ساقی می پرست را
بهر شهادت جهان یک نگه از تو بس بود — گرم غضب چه میکنی غمزهٔ تیز دست را

در برهانپور بمرض سرسام واصل جوار رحمت الٰهی شد بعزم بیت الله برآمده بود جان عزیز را در راه خدا فدا ساخت میرزا آزاد مدح او بسیار کرده و همه بجا نوشته میرزا مظهر میفرمود که بسی ارباب کمال را برخوردم آنقدر که نزد شیخ محمد فاخر ارزان شدم هیچ جا اتفاق نیفتاد یعنی میرزا برخلاف وضع خود بملاقات شیخ اکثر می رسید این چند لآلی متلالی از عمان طبع گوهر فشان اوست ؎

بباغ عاشقی از میوه و گل نیست سامانی — کنم بادام و نرگس را فدای چشم گریانی
آیینه با صفائی رخت رو گرفته ست — گل پیش آن دهن دهن بو گرفته ست
دارم دلی که بر دم تیغ ست راه او — مژگان چشم یار بود سیرگاه او
برمیان برزده دامان زه کجا می آئی — مرحبا گر بشکار دل ما می آئی
حب دنیا میفزاید خاطر افسرده را — گوشمالی میدهد روباه شیر مرده را
مور را در غم زلف تو به بیند مارے — عینک داغ دلم از چه کلان بین شده ست
مرا از آمد و رفت نفس روشن شد این معنی — که اقبال جهان در دم زدن او بار میگردد
دنیا عزیز کردهٔ دنیا طلب بود — از التفات شوی شود قدر زن بلند
کنند گور پرستان بزیارت زاهد — که زیر گنبد دستار زنده در گور ست
بعد مردن نیز بارم نیست بر دوش کسی — همچو رنگ گل عدم پیمایم از پرواز خویش
در گلستانی که ما رنگ تماشا ریختیم — آسمان یک بال برهم خوردهٔ طاؤس بود

رباعی

تا پیر و چار یار اختیار نهٔ — از چار اصول دین خبردار نهٔ
در طبع تو این چهار عنصر باهم — تا هست باعتدال بیمار نهٔ

رباعی

گر تن ببلاهای قضا نتوان داد — از کف سر رشتهٔ رضا نتوان داد

زینتی

زینتی سید حسن از شعراء عصر شاه عباس بود از موقوفات اصفهان وظیفه داشته خوشگوست میگوید ؎

از فغان منع دل ما چو جرس نتوان کرد	نالهٔ مرغ قفس را بقفس نتوان کرد
راست کن کار خود امروز که فردا چون تیر	گرم رفتن چو شدی روی به پس نتوان کرد

زائری

زائری ایرانی ماهر مستعد بود طبع نظم داشت سخن دلپسند میگفت از وست ؎

خوردن خونِ دل از چشم تر آموخته ام	خون دل خورده ام و این هنر آموخته ام
ناصحا چند کنی منع من از عشق بتان	من ز استاد قضا اینقدر آموخته ام
زائری بهر طوافِ حرم کوی کسے	صبح خیزی ز نسیم سحر آموخته ام

زیبائی

زیبائی از اساتذهٔ گرامی و معاصر مولوی جامی ست این بیت از وست ؎

قامتت شیوهٔ رفتار چو بنیاد کند	سرو را بندهٔ خود سازد و آزاد کند

زلالی

زلالی خوارزمی محیط مواج شیرین مقالی ست تحصیل علوم در هرات کرده و شعر نیکو گفته از وست ؎

تنها نصیب من غم و دردِ حبیب نیست	از هیچ درد و غم دل ما بی نصیب نیست
نخواهی کرد باور خار خارِ سینهٔ چاکم	مگر روزی که گیرد دامنت خار سر خاکم

زائر

زائر شیخ محمد فاخر بن شیخ محمد یحیی معروف بشاه خوب الله الٰه آبادی دختر زاده شیخ محمد افضل الٰه آبادی ست زائر بمصداق فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ زیب سجادهٔ ابوین و فرع آسمان سای اصلین طیبین ست صاحبِ صفات رضیه و مناقب سنیه آساس محکم مدارج علیا قیاس منتج ولایت کبری میزان عدل نقلیات برهان نقد عقلیات آنچه از احوالش تعلق بمرتبه فضیلت و منصب ولایت دارد شرح آن در کتاب اتحاف النبلا نوشته ایم شاعری دون رتبهٔ اوست لیکن چون وی صاحب دیوان ست باین رهگذر این صحیفه را بذکر او برکت تازه بخشیده شد تاریخ تولدش خورشید ست و تاریخ انتقال زوال خورشید در عمر چهل و چار سالگی

خاکستر وجود مرا گر دهی بباد … از اشتیاق رو بره کربلا کند

زکی

زکی همدانی زکی الخلق و ذکی الطبع بود و ذهن عالی داشت و گوی غزل گوئی از اقران می ربود قوت مدرکه اش خیلی بلند بود و با ملا شکوهی در خدمت میرزا ابراهیم همدانی درس میخواند و فاتش در سنه ۳۰ یا در سنه ۲۵ واقع شد ساز سخن باین قانون می نوازد ع

ستم کشان محبت دم از فغان بستند … گره ز جبهه کشادند و بر زبان بستند
ترا به نکهت پیراهنی مضائقه نیست … ولی بطالع ما راه کاروان بستند
نیایدم بنظر دیگری که چشم مرا … بروی دوست کشادند و از جهان بستند
گر دل از عرض تمنا بمرادی نرسید … اینقدر شد که ترا بر سر ناز آوردم
لب تو کرد چنان رسم عام احیا را … که میدهد باجل منصب مسیحا را
نه نکهتی ز گلی نه پیامی از خاری … درین چمن بچه دل خوش کند گرفتاری
غرض الم بود از زخم ورنه فرقی نیست … میان چاک دلی و شگاف دیواری
اگر حریف بلائی هلاک خویش مخواه … چرا که آرزوی مرگ عافیت طلبی ست
غباری مضطرب بر گرد کویش دیدم و مردم … ازین غیرت که گویا بیقراری گشته خاک آنجا
عشق گل را نیست فیضی عندلیب غنچه باش … خاک آن در شو که بر روی کسی نگشوده است
دلم بحسرت آن مرغ ناتوان میرد … که در قفس بتمنای گلستان میرد
چه دور میکنی از بزم ناتوانی را … که چون ز بزم برائی بر آستان میرد

زمانه

زمانه در معنی یابی یگانهٔ زمانه بود و در سخنوری فرزانه آز وست ع

درد سر کیفیت پیمانهٔ فرزانگی ست … نشهٔ آسودگی در بادهٔ دیوانگی ست
نی تغافل از تو می بینم نه روی دل بخود … گر چنین ست آشنائی صرفه در بیگانگی ست
آنچه بی روی تو منظور نظر داشته ام … آستین ست که بر دیدهٔ تر داشته ام
اشک در راه طلب تحت روان ست مرا … زحمت گام ازین بادیه بر داشته ام

گرداند فوتش در سنه ۱۰۳۱ واقع شد در ید بیضا ذکر او بطرز شایسته کرده و از مثنویاتش ابیات چند

آورده از وی می آید

می کز وی خرد بی برگ گردد ۞ غمم از یک جرعه شادی مرگ گردد
جنون یک قطره از لای خمم او ۞ سر بیهوشی و پای خمم او

مرزا ابراهیم ادهم از مثنوی مذکور این بیت انتخاب زده

کواکب مینمودی در زمانه ۞ چو چشم گربه در تاریک خانه

در مثنوی ذره و خورشید گوید

ای ز تو ذره کند خورشیدی ۞ ناامیدی همه دم امیدی
اشک را چهره بخون غلطانی ۞ صبح را از لب خود خندانی
دم ز نامش چو زنم گل رقصد ۞ ناله در سینهٔ بلبل رقصد

**زمانی** یزدی مذهب تناسخ داشت و خود را شیخ نظامی گنجوی پنداشت و باین رهگذر زمانی تخلص کرد و این خام خیال را در عالم قال آورد و گفت ۲۳ زمانی

در گنجه فرو شدم پی دید ۞ از یزد برآمدم چو خورشید

دیوان لسان الغیب را غزل بغزل جواب گفت و دم بهم صفیری بلبل شیراز زد و دیوان خود را نزد شاه عباس ماضی برده عرض کرد که دیوان خواجه را جواب گفته ام شاه فرمود خدا را چه جواب خواهی گفت کلیات او ده هزار بیت است وفاتش در سنه ۱۰۲۷ یا در سنه ۱۰۲۱ واقع شد غنچهٔ ۲۷

تاملش باین رنگ میشگفد

حکایت از قد آن یار دلنواز کنید ۞ باین فسانه مگر عمر ما دراز کنید
هلاک شیشهٔ در خون نشستهٔ خویشم ۞ که آخرین نفسش عذرخواهی سنگ است
زبان حال خموشان کسی نمیداند ۞ وگرنه سوسن آزاد در فسانه است
یار در کلبهٔ ما دوش ندانسته گذشت ۞ لیک دانسته نپرسید که ویرانه کیست

هست در روی و زلف آن پر نور — شام و صبح هرات و نیشاپور +
چشم جادو زای او از یک نگاه موج وش — دفترِ سحر و فسونِ بابل و بنگاله شست
امشب از شمعِ رخِ جانانه بزمم روشن ست — بر بساطم از پر پروانه خرمن خرمن ست
مژده ای یاران زمرگِ حاسدان کان ماه‌رو — با کمالِ حسن و لطفِ امشب در آغوشِ من ست
سوزِ من از گریه هرگز کم نگردد مثل شمع — آب اشکم بر سرِ آتش مثالِ روغن ست
یافت بازارِ محبت رونقی از داغ من — دودمانِ عشق از نورِ چراغم روشن ست
تا چشمِ تو آموخت فنِ فتنه گری را — در فتنه گری داد سبق چشم پری را
دردِ سرِ من به شدنی نیست مسیحا — بیهوده بخود راه مده دردسری را
مهر و مه و انجم همها گرم گزافتند — وقت ست که آغاز کنی جلوه گری را

رشید مولوی محمد عبدالرشید بن محمد شاه کشمیری جوان نیکو خوشگوست بمراتب علمی آراسته و بفضائل کسبی پیراسته بوجه تعلق نیابت محکمهٔ افتای ریاست بهوپال با محرر سطور آشناست طبع نظم دارد بتقریب تسوید این جریده شعری چند از طبع ارجمندش درینجا ثبت افتاد

پیوسته به پیش یار دل هست — گوئی که ضمیر متصل هست
بر دلِ یار نشد حالِ دلِ ما روشن — عکس آیینه در آیینه نمایان نشود
صبح از دل نتوان برد غمِ شام فراق — زنگ آیینه ز آیینهٔ رخشان نشود
چه می پرسی ز حالِ من که در سودائی آن کاکل — ز سر افتاده ام در پیچ و تابم پا بزنجیرم
طرفه دیدم پری رخی امشب — زلف دامی و چشم بادامے

## حرف الزاء المعجمة

زلالی خوانساری زلال طبیعتش در مثنوی طوفان میکند و نیستان کلکش ازین بحر لآلی شاهوار می افگند سبعهٔ سیارهٔ او زمین سخن را ترصیع کاری آسمان بخشیده و رصد بندان خیال را در دائرهٔ حیرت کشیده از عمدهٔ مثنویات او محمود و ایاز ست اما ترتیب نا داده ورق حیات

بمصاحبت نواب اعظم جاه بهادر شرف اندوز گشته جمعیت خاطر بهم رسانید و در سنه ۱۲۴۰ بعلم آخرت

خرامید از وست

بزاری عرض مطلب کن اجابت گر هوس داری | اثرها در گره باشد دعائی وقت باران ر
همین ادائی تو تنها نه آفت جان ست | به پرده چشم ترا فتنه هائی پنهان ست
از تماشای جمالت چه بلا جوشد اشک | حشر طفلان شود انجا که تماشا باشد
گرد بیهوش مرا گردش چشم سیهش | من ازین ساغر سرشار سیه مست شدم

راقم

راقم محمد حسین قادری ابن نجم الدین حسن خوش نویس ولادتش در سنه ۱۲۲۲ بوده و فیض سخن از خدمت
شائق و مولوی محی الدین واقف ربوده و تحصیل علوم عربیه بخدمت مفتی بدرالدوله بهادر نمود
و هم مشق سخن پیش ابوطیب خان والا کرده این ابیات از وست

گداخت شعلهٔ رویت دماغ آیینه را | شکست مستی چشمت ایاغ آیینه را
زجور چرخ نرستند خوبرویان هم | نگاه کن کلف ماه و داغ آیینه را
کسان خط شعاعی ز تاب مهر رخت | نگه بدیدهٔ من رعشه دار میگردد

رفعت

رفعت محمد عباس بن شیخ احمد شروانی مؤلف نفحة الیمن و حدیقة الافراح نزیل بهوپال و متوطن
این دارالاقبال امامی المذهب شاعر خوشگو ست در حین تحریر این نامه مهتمم محکمهٔ ترتیب تواریخ
ریاست ست و قرین هرگونه رفعت عارف فن تاریخ و دیگر فنون و منشی معامله نویس خوش بیان ست

این چند بیت از شهرستان طبع او ست

حال من آشفته بجانان که کند عرض | درد من رنجور به رمان که کند عرض
روداد دل خسته و سوز دل وحشی | جز خامهٔ عباس سخندان که کند عرض
بی نیازم کرد از کون و مکان تاثیر عشق | سیم شد از زر من تا یافتم اکسیر عشق
قطب شاه وقت بودم آه گشتم خسته دل | حیدرآباد دلم شد جای عالمگیر عشق *
من چگویم حال من چونست از مهر بتان | دردمندان نیک میدانند دارو گیر عشق

گل روی ترا چمن مشتاق — مشک زلف ترا ختن مشتاق
خلق پروانه شمع روی ترا — بلقای تو انجمن مشتاق
عشق در پرده نهان بود نمیدانستم — نیشتر در رگ جان بود نمیدانستم
ز کوه برتر افتم بلکه از اوج سما افتم — مبادا آن ساعت بدگر نگاه آشنا افتم
اگر توفیق یاری می نماید زود تر من هم — رسا از سر قدم کرده بپای مصطفی افتم
گر دل دیوانه را سر به تپیدن دهم — هوش ترا ای پری بال پریدن دهم
بدل خیال نگاری که داشتم دارم — هوای وصلت یاری که داشتم دارم
جان مناسب نبود نذر بجانان بردن — شرم می آیدم از زیره بکرمان بردن
ای دل طریق آشتی از اهل کین مجو — از زهر تلخ فائدهٔ انگبین مجو
ای دیده در ز چشمهٔ سوزن مخواه آب — زنهار مشک نافه ز چین جبین مجو
دلم افتاد در چاه زنخ ای عقل تدبیری — ندارد ناله در گوشش گذر ای آه تاثیری
بوقت نزع بر بالینم آمد خانه آبادش — بجان مشتاق نطق دلبرم ای مرگ تاخیری

(رضائی) رضائی شاه رضا خلف بهاءالدوله از مردم طهران از اولاد شاه قاسم نوربخش بوده این بیت از وست ؎

بروز وصل ازان خاطر حزین دارم — که دشمنی چو فراق تو در کمین دارم

(رضائی) رضائی از سادات رضوی ست مردی نیک طینت درویش سیرت بود اوقات عزیز در تحصیل علم بسر می برد این دو بیت از وست ؎

کار من دور از مه روی تو غیر از آه نیست — بسکه دارم ضعف آهم گاه هست و گاه نیست
دلم نیاید ازان زلف پرشکن بیرون — باختیار نیاید کسی از وطن بیرون

(رائق) رائق حکیم باقر حسن خان مؤلف تذکرهٔ گلدستهٔ کرناتک از اعیان قوم نائطه بوده و در قصبهٔ او دگیر مضاف مدراس ظاهر گردیده شاگرد محمد باقر آگاه ست فکر بلند داشت و طبع ارجمند

میکشد جذبِ محبت سوئی دوست ‌ ‌ ‌ ‌ می برد دل نکهتِ گیسوئی دوست
فتنهٔ دوران چه میسازد بمن ‌ ‌ ‌ ‌ زانکه دارم تکیه بر زانوئی دوست
فرصتی ای چشم گریانِ رسا ‌ ‌ ‌ ‌ تا نویسیم نامهٔ غم سوئی دوست
بهار خسته دلان زخم خونچکان من ست ‌ ‌ ‌ ‌ کجاست قیس که هم درد پاستان منست
لبِ خموش من او را بگفتگو آورد ‌ ‌ ‌ ‌ که بی زبانی من سر بسر زبان منست
نی همین شمشیر آن سفاک از بازو گذشت ‌ ‌ ‌ ‌ تیر ظالم تا لبِ معشوق از پهلو گذشت
در کشیدنهای تیغ آزردنِ بازو چرا ‌ ‌ ‌ ‌ جان این مشتاق مرگ از جنبشِ ابرو گذشت
دل فدائی خال مشکینِ لبِ دلدار شد ‌ ‌ ‌ ‌ آه یک مسلم ز جان در عشق یک هندو گذشت
رمزی که جای حرف نباشد دهان تست ‌ ‌ ‌ ‌ چیزی که غیر نام ندارد میان تست
چشم دیوانهٔ آهوئی کسی ست ‌ ‌ ‌ ‌ عاشقِ نرگسِ جادوئی کسی ست
اینکه گوییم سخنانِ شیرین ‌ ‌ ‌ ‌ سخنِ لعل سخنگوئی کسی ست
رهین منت آن قاصدِ جگر سوزم ‌ ‌ ‌ ‌ که برنوید لقا خط آشنا آورد
در قلبِ تو جز خدا نگنجد ‌ ‌ ‌ ‌ در چشم تو ماسوا نگنجد
ما را چه گذر ببزم تو ‌ ‌ ‌ ‌ در چشم تو تو تیا نگنجد
بهر دلی که توئی غم درو نمیگنجد ‌ ‌ ‌ ‌ چه جای غم که درو نام او نمیگنجد
کسی چه وصف کند لعل شکرین ترا ‌ ‌ ‌ ‌ حلاوتی ست که در گفتگو نمیگنجد
راستی هائی کج ابروئی مرا دیوانه کرد ‌ ‌ ‌ ‌ خوش بیانیهائی بدخوئی مرا دیوانه کرد
صرف با من کرد چشمش طرفه انسانیتی ‌ ‌ ‌ ‌ آدمیتهائی آهوئے مرا دیوانه کرد
گر مسلمان با مسلمان انس دارد دور نیست ‌ ‌ ‌ ‌ دلنوازیهائی هندوئی مرا دیوانه کرد
غمم گرنه بجانِ ما نشیند ‌ ‌ ‌ ‌ بیچاره کدام جا نشیند
شهید ناز چه حاجت بآب جو دارد ‌ ‌ ‌ ‌ که آبِ تیغ کفایت بغسل او دارد

مولوی عبد العلی مدراسی متخلص بفروغ تاریخ وفاتش چنین یافت ؎

احمد علی رسا که بدار البقا رسید ‌‌ ‌ او استاد غمگسار من پر ملال بود ✤
تاریخ او نوشت فروغ از سر الم ‌ ‌ ‌ احمد علی چه صاحب فضل وکمال بود
١٢٩٢

این تذکره که می بینی بکتابت منشی احمد حسین دختر زادهٔ رسائی مرحوم ست که درین چنین بزمرهٔ
خوش نویسان ملازم این ریاست بوده ست سلمه الله تعالی

از نشتر غم رسا ؎

مرحبا ساقی میخانهٔ ما ‌ ‌ ‌ کام بخش لب مستانهٔ ما
مرحبا مرشد ما هادی ما ‌ ‌ ‌ رهبر مسلک آزادی ما
مستی و شور خرابات از تو ‌ ‌ ‌ میکده قبلهٔ حاجات از تو
شیشه از عکس تو یک بزم پری ‌ ‌ ‌ جام از لطف تو در جلوه گری

بهار آمد نویسم نامهٔ پر شوق بلبل را ‌ ‌ ‌ توان عطر گریبان کرد چندی نکهت گل را
جز نیستی بدهر نباشد نشان ما ‌ ‌ ‌ باشد بزیر سایهٔ عنقا مکان ما ✤
نهفت زلف سیاه تو روی تابان را ‌ ‌ ‌ بجزو دان پی تعظیم کرد قرآن را
مشو چون گل پریشان تنگدستی گر شود پیدا ‌ ‌ ‌ چو غنچه خاطر خود جمع کن تا زر شود پیدا
نگار کشور دیگر نمی فهمد زبان ما ‌ ‌ ‌ زحال زار ما یارب که باشد ترجمان ما
باوج نظم ما کی میرسد فهم سخندانی ‌ ‌ ‌ زمین شعر باشد از بلندی آسمان ما
خاطر ش تنهانمی سوزد ز آه سرد ما ‌ ‌ ‌ رنگ رویش سرخ میگردد ز رنگ زرد ما
خدمت بیمار شاق آید چو از حد بگذرد ‌ ‌ ‌ نالهٔ ما هم تر آمد از دل پر درد ما ✤
اشک خونین تا بسر داریم ما ‌ ‌ ‌ آبرو از چشم تر داریم ما
عاقبت معشوق عاشق را بگرداند هم نوا ‌ ‌ ‌ از شگفتنهای گل آید صدائی عندلیب
گو گنهگارم ولی فردوس باشد منزلم ‌ ‌ ‌ زانکه باشد فطرت بستان برائی عندلیب

بگلشن دل پر داغ سیر یاد دارم    معاش این چمن انتظار من مبرید

نمیتوان بفلک طرح اختلاط انداخت    مرا ز صحبت این سفله ننگ می آید

خو بغربت کرده را در بیکسی هم عالمی ست    بلبل ما در قفس کم میکند یاد وطن

راغب

راغب جعفر خان پانی پتی نبیرهٔ نواب لطف الله خان و نبیسهٔ نواب شیرافگن خان شاگرد مکین ست و شاعر باتمکین در اواخر سنه ۱۲ ببلدهٔ عظیم آباد جان بحق تسلیم نمود از وست

دی دود روان بود ز خاکستر راغب    امروز چنان سوخت کز ان هم اثری نیست

کدام رنج نهان بر سر دل افتادست    که دم زدن ز غم خویش مشکل افتادست

رهائی

رهائی نامش قاضی عبدالله ست از نبائر قاضی محمد رازی در عهد جهانگیری و شاهجهانی در هند بسر برده منه

دیدیم اثرهای ترا وقت اجابت    ای ناله ازین بیش مده درد سر ما

روزبه

روزبه ملا شیرازی از وطن بهند افتاده و همین جا رو بوادی عدم نهاده منه

بملک حسن بخوبی سر اندست آن زلف    که در نسب ز دو جانب بآفتاب رسد

رسا

رسا تخلص منشی احمد علی لکهنوی جامع علوم و اخلاق گزیده بود و در نظم و نثر فارسی فکرتش رسا و سنجیده مثنوی نشتر غم و چهار دیوان فارسی از وی یادگار و ید طولانش در خوش نویسی سرا روزگار مشق سخن در ابتدا از طالب علیخان عیشی و محمد حیات بیتاب نموده و مدتی در صحبت آغا نصیبی و ملا علی اکبر شیرازی مستفید بوده و برای تکمیل این فن در عظیم آباد بخدمت ملا ابوالقاسم سمنانی رسیده و با ملا عبدالباقی مینائی و قاضی محمد صادق خان اختر همطرح گردیده پیش حکام فرنگ بعزت سرفراز و بعهدهٔ تحصیلداری ممتاز قبل ایام غدر هندوستان از ملازمت سرکار انگریزی دل برکند و بوظیفهٔ اعتزالیهٔ آن سرکار قانع شده در وطن طرح اقامت افگند بقیهٔ عمر بطاعت و عبادت مشغول ماند و در صحبت ارباب ذوق و وجد گذراند بتاریخ بستم ماه شوال سنه یکهزار و دو صد و نود و دو از هجرت در شهر لکهنو بروضهٔ رضوان شتافت تلمیذ رشیدش

## رباعی

سرمایهٔ عمر جاودانی غم تو — بهتر ز هزار شادمانی غم تو
گفتی که چنین واله و شیدات که کرد — دانی غم تو و گر ندانی غم تو

بهای خون من و خون بهای صد چو منست — که من بخون تپم و قاتلم نظاره کند
نشان یافتن صد هزار مضمونست — نخوانده نامهٔ ما را چو دست پاره کند

نیم فضول که جویم وصال همچو توئی — بس است همچو منی را خیال همچو توئی

**رهنما** ی محمد ارشد در سواد پنجاب سکونت داشت مردی درویش وضع فانی مشرب بود اما طبع رسا داشت و علم شاعری چنین می افراخت ؎

با مخالف مشربان یکجا نشستن خوب نیست — این غلط مجموعه را شیرازه بستن خوب نیست

## رباعی

در موسم دی مرا که هستم درویش — فکر نمد گرم ندارد دل ریش
در تابش خورشید نشینم دلخوش — افگنده بپا گلیمی از سایهٔ خویش

**رسا** میرزا خان همدانی مولدش حیدرآباد دست نشو و نما در لشکر نواب آصفجاه یافته داخل مجلسیان خاص نواب بود و بخدمت انشا قیام داشت در رکاب نواب بدهلی رفت و صحبت صاحب کمالان آنجا دریافت بسیار خوش خلق رنگین صحبت بود و جامهٔ میرزائیت بر قامت او دوخته میرزا اورا با وی یکجهتی فراوان صورت بسته بود این چند بیت از بیاضش درین سواد نقش می بندد ؎

خود را از تنگی قفس آزاد میکنم — این مشت پر تواضع صیاد می کنم
در سراپردهٔ دل هر نفس آوازی هست — که درین خانه نهان خانه برانداز هست
ترسم اگر بنزدمش ز هجوم نارسائی — بخیال آستانش من و شوق جبهه سائی
که برد پیام ما را بحریم خوش نگاهان — برقی نموده آهم چو دسته بسمرعهٔ هوائی
رحم کن ای باغبان گلدسته پیش من میار — مجمع یاران رنگین یاد مے آید مرا

شگفته جبهه کدام آفتاب می آید — که خنده چون سحر از گرد کاروان پیداست

رحیم عبد الرحیم خانخانان سپه سالار پسر بیرمخان یار وفادار اکبر پادشاه بود و در عصر خود در شجاعت و سخاوت منفرد می زیست و در زبان فارسی و ترکی و هندی کوس یکتائی می نواخت در نتائج الافکار ترجمۂ او ببسط تمام نوشته و سال وفاتش ۱۰۳۵ بعمر هفتاد و دو سالگی نشان داده والحق صاحب دولتی ست مشهور جهان و عالی همتی ست معروف زمان نسیم ذکر جمیلش باقطار عالم رسیده و شمیم خلق عمیمش در دماغ جهانیان پیچیده در صفت شجاعت بی نظیر و در شیمه سخاوت ابر مطیر در فنون فضائل و قابلیت بی همتا و در ترویج طائفه اهل فضل و کمال انگشت نما فتح گجرات و دکن و سند بر دست وی شده و کارهای بسیار دست بسته از و بر روی کار آمده مقبرۂ او در دهلی ست طبع نظم داشت از وی ست

شمار شوق ندانسته ام که تا چندست — جزین قدر که دلم سخت آرزومندست

بکیش صدق و صفا حرف عهد بیکارست — نگاه اهل محبت تمام سوگندست

مرا فروخت محبت ولی نمیدانم — که مشتری چه کس ست و بهای من چندست

روای حق محبت عنایتی ست ز دوست — وگرنه خاطر عاشق بهیچ خورسندست

ازان خوشم بسخنهای دلکش تو رحیم — که اندکی بادای عشق مانندست

غمت مباد چه می پرسی از حکایت من — دل تو طاقت این گفتگو نمیدارد

## رباعی

ای دوست نه دشمنی دل آزاری چیست — خوی تو نه دهرست ستمگاری چیست

چشم تو نه بخت ماست در خواب چرا — بخت تو نه چشم ماست بیداری چیست

## رباعی

سرمایۂ غم ز دست آسان ندهم — دل بر نکنم ز دوست تا جان ندهم

از دوست بیادگار دارم دردی — ای ور دبصد هزار درمان ندهم

گلی شگفت که من جام بادهٔ نازم — دلی طپید که من نیم بسمل رازم
میی بجلوه درآمد که عافیت سوزم — شکست شیشه که قربان شوخی نازم
خروش ریخته بر دل که نغمهٔ شوقم — بسینه تاخته ناخن که زخمهٔ سازم
ز پا فتاد تمنا که ز آشیان دورم — طپید دست تاسف که بال پروازم
کدامی ناله شد افسانه خواب پای لطفت را — چو شبنم سوخت چشم انتظار ای نامه بر رحمی
ز بوی مرهم کافور داغم رنگ می بازد — چراغم ناز پرورد است ای باد سحر رحمی

رهی

رهی سلطان علی بیگ از خوانین سلاطین صفویه بوده و در وادی شعر رتبهٔ اعلی داشته

این ابیات از وست

آزادیم از دام تو شد فتنهٔ تاراج — مرغان به تبرک همه کندند پرم را
از خرابی میکده گشتم منزلم آمد بیاد — دست و پا گم کرده را دیدم دلم آمد بیاد
بر بهم آورده دیدم برگهای غنچه را — اجتماع دوستان یکدلم آمد بیاد

روحی

روحی سید جعفر زنبیر پوری قصبه ایست پانزده کروهی لکهنو بروزن زنجیر سیدی پاکیزه نژاد صوفی مشرب بود در توحید مذاقی عالی داشت در عهد شاه عالم بدهلی تشریف برد با صاحب طبعان آنجا مثل میرزا بیدل صحبت داشت در آخر عمر سالها در بلدهٔ لکهنو پا بگوشهٔ انزوا و توکل کشیده و عرض عمر را بطول عشق بنا خوش گذرانید از دوستان میر آزاد بود سید جعفر در سنه ۱۱۵۴ بحظائر قدس انس گرفت دیوان مختصری دارد عرائس افکارش بر منصهٔ ورق چنین جلوه مینماید

سیر نزول ذات بانسان رسید و ماند — چون وحی آسمان که بقرآن رسید و ماند
گشت چشم تو ولی فتنهٔ قامت باقی ست — نیست آرام بمردان که قیامت باقی ست
از عدم بیداری دل هست ره آورد ما — آب چشم خفتگان چون صبح باشد گرد ما
چو ماه نو کمند جذبهٔ حسن ست هر مویم — بسر خورشید غلطان آید از تحریک ابرویم
ز فیض مفلسی قیمت فزاید اهل جوهر را — لباسی غیر عریانی نزیبد لعل و گوهر را

شاعری گوی بیشی از اقران می ربود و زندگانی در کمال صفا و ضیا بسر می برد مجموع
اشعارش پنجاه هزار بیت خواهد بود در سنه ۱۰۶۶ وفات کرد نقش فرنگ چنین می بندد

در چمن چون لب لعل تو گهربار شود — غنچهٔ گل گرهِ خاطرِ گلزار شود
شب ز بیتابیٔ اشک ست دلم بی آرام — دایه در رنج بود طفل چو بیمار شود

رباعی

جان بی تو ز لذتِ خور و خواب گذشت — از ساغر لعل و بادهٔ ناب گذشت
از تیغ تو دل نمیکند قطع امید — لب تشنه نمی تواند از آب گذشت

مدتی شد که درین میکده خمیازه کشم — تا رسد دور بمن دختر رز پیر شده ست
راهب از میکده گر پا نکشم معذورم — خطِ میخانه مرا حلقهٔ زنجیر شده ست
گر پیش نهالِ قدِ او جلوه طراز ست — عذرِ گنهِ سرو همین بس که دراز ست
جدا افگند چون نقش قدم زان نازنین ما را — زد آخر آسمانِ بی مروت بر زمین ما را
صد لاله شگفت از گلِ ما — داغِ تو نرفت از دلِ ما
ز شوقِ وصل تو بر لب رسیده جانی هست — وصیتی ست بیا تا مرا زبانی هست
بده بقیمتِ دل هر چه میدهی که مرا — نه فکر سود نه اندیشهٔ زیانی هست
خوشا فراغت مرغی که آشیان دارد — بگلشنی که نه گلچین نه باغبان دارد
آسوده خاطرانِ چمن را چه آگهی — از ناله که مرغ گرفتار میکند

راسخ میر محمد زمان سرهندی سید والا نژاد بود و راسخ القدم جادهٔ استعداد معانیٔ
تازه می یابد و خوبان خیال را در لباس رنگین جلوه میدهد از عمدهٔ ملازمان شاهزاده محمد اعظم
بود و بمنصب هفتصدی سرفرازی داشت وفاتش در سنه ۱۱ واقع شد راسخ بمرد تاریخ ست
طوطیٔ ناطقه آهنگ کلامش چنین سر میکند

یاد از شام غمِ بزم خموشان کردیم + — مشتی از سرمه گرفتیم و پریشان کردیم
جامهٔ صبر ببالای جنون تنگ آمد + — آنچه از دست برآمد بگریبان کردیم

سرمست جام نیست دل جرعه نوش ما — مستیٔ ماست از نگهٔ می فروش ما
هرچه کشیدم ز جیب عشق گریبان گرفت — پا چو کشادم ز بند راه بیابان گرفت
هر که بکف جام دید دولت جمشید یافت — هر که ز دنیا گذشت ملک سلیمان گرفت
مدتها شد که دلم معتکف روی تو بود — روی چون قبله نما از همه سو سوی تو بود
در جهان هیچ دل از وسوسه آزاد نماند — مگر آن دل که اسیر خم گیسوی تو بود
هر گل تازه که بشگفت سحر رنگ تو داشت — غنچهٔ نافه چو بشگفت پر از بوی تو بود
سامری کیست که جان در تن گوساله دهد — ساحری چیست همه فتنهٔ سجادوی تو بود
کشتهٔ غمزهٔ تو نیست همین رازی و بس — بس مسلمان بستم کشتهٔ هندوی تو بود
ای حسن ترا هر دم صد جلوه نقاب اندر — صد موج زند دریا هر لحظه حباب اندر
درد تو مرا در سر چون روح بود در تن — سوز تو در اشک من چون بوی گلاب اندر
تا زلف ترا دیدم در دست صبا پیچان — می پیچم و می کاهم چون رشته بتاب اندر
احوال دل رازی گفتند درین مصرع — در کارم و بیکارم چون مد بحساب اندر
عشق از معموره میخواند بویرانی مرا — عاشق ویرانه کرد این گنج پنهانی مرا
من همی سازم بتو هر چند میسوزی دلم — دل نمیرنجد ز تو هر چند رنجانی مرا
از نظر پنهانی و درد تو در دل آشکار — آشکارا می کند این درد پنهانی مرا

رافع — رافع از شعراء کشمیر و سخنوران دلپذیر است شاگرد ملا ابو الحق ساطع کشمیری با نواب خاندوران خان بسر می برد از وی می آید

گشتم چو کاسهٔ گرداب همچنان خالی ست — با آن محیط کرم گرچه آشنا شده ام

نواب هزار روپیه صله بخشید نواب هم طبع نظمی داشت این مطلع از وست

سحر خورشید لرزان بر سر کوی تو می آید — دل آیینه را نازم که بر روی تو می آید

راهب — راهب میرزا ... جعفر اصفهانی فیض سجاد ارد لهذا راهب تخلص میکند در شیوهٔ

رازی

چنان وقار تو بر کوه پای حلم افشرد ‌‌ ‌ ‌ که شد ز هر رگِ او چشمهائی آب روان

رازی نواب عاقل خان اسم شریفش میر عسکری ست از سادات خواف و از عمده خوانین عالمگیر پادشاه بود در ایام شاهزادگی عالمگیر یکی از پرستاران خاص بقضای آسمانی رحلت کرده بود و مفارقتش بر خاطر شاه دشوار میگذشت روز دیگر بشکار بر آمد نواب در خلوت بعرض رسانید که با این همه

ملال خاطر در شکار چه حکمت خواهد بود شاه اشارت باین بیت کرد

نالهای خانگی دل را تسلی بخش نیست ‌‌ ‌ ‌ در بیابان می توان فریاد خاطر خواه کرد

عاقل خان این بیت خود خواند

عشق چه آسان نمود آه چه دشوار بود ‌‌ ‌ ‌ هجر چه دشوار بود یار چه آسان گرفت

شاه بی اختیار رقت کرد و بکرات و مرات سماع کرده یاد گرفت و پرسید این از کیست گفت از شخصی ست که نمیخواهد بحضور حضرت بنام شاعری موسوم گردد تبسم فرمود و نظر تربیت بحال وی بیش از بیش برگماشت تا آنکه بمنصب چهار هزاری رسانید و در هنگام توجه دکن بصوبه داری شاهجهان آباد مامور شد دیوانش عالمی ست پر از یوسف طلعتان معانی دلنشین و سواد اعظمی ست از سیه فامان حروف مشکین نمکین و در رسته بازار سطورش متاع درج انبار انبار و بر تختهٔ دکان صفحه اش گلهای مضامین رنگین گلزار گلزار هر شعرش زلف معشوقی سراپا ناز ست هر نقطهٔ حرفش داغ دل عاشقی خانه برانداز و صاف رنگینی کلامش را خامه از قلم نرگس و سیاهی از دوات لاله باید و شنگرف از رنگ گل و صریر از آواز بلبل شاید از رشک نسخه مهر و ماهش ماه و مهر در رو ساختن و از نظارهٔ نزاکت سخنش گل و بلبل در رنگ باختن این چند بیت از نغمات قانون عشق اوست

خشک کنم ز سوز دل دیدهٔ اشکبار را ‌‌ ‌ ‌ چند در آب افگنم آئینهٔ نگار را

قبلهٔ مست میکند خانهٔ میفروش را ‌‌ ‌ ‌ آنکه بکعبه می برد سالک هوشیار را

چند غم جهان خوری دل چه نهی برین چمن ‌‌ ‌ ‌ باد خزان در پی ست جلوهٔ این بهار را

بست گره ز خون دل نافهٔ آهوی یمن ‌‌ ‌ ‌ تا بگشاد آن غزال طرهٔ مشکبار را

قریب صد سال بزیست و در سنه ۱۰۱۵ بجوار رحمت الٰهی پیوست بسیار شوخ طبع خوش محاوره انجمن افروز بود و در شعر خواندن طرز عجبی داشت عطر زلف سخن چنین می افشاند ع

شد فزون در آخر حسن تو بی آرامیم ‏ ‏ ‏ ‏ کرد خط بر آتش روئیت کباب شامیم
ز طرز آن نگاهم طاقت آخر ناتوانی شد ‏ ‏ ‏ ‏ مرا چشم سیاه یار افسون جوانی شد
بزیر سایهٔ گمگشتگی سعادتهاست ‏ ‏ ‏ ‏ درین زمانه همای بغیر عنقا نیست
نه غرورست که سر پیش تو افراخته ام ‏ ‏ ‏ ‏ گردنی راست پی تیغ تو بجت ساخته ام
خوشتر از کنج عدم نیست سلامتگاهی ‏ ‏ ‏ ‏ چند کس پی سپر فوج مه و سال شود
روز وصل از بیم هجران توام گریان گذشت ‏ ‏ ‏ ‏ آه عید آمد پس از عمری و در باران گذشت
چه سان آموخت بیرحمانه بر فتراک سر بستن ‏ ‏ ‏ ‏ ز طفلی آن شکار افگن نمیداند کمر بستن
اگر با حق نیازی هست حاجت نیست تعمیرے ‏ ‏ ‏ ‏ ستون و سقف درویشان همین ذکر و دعا باشد
اگر اینست آشوب خرام فتنه انگیزت ‏ ‏ ‏ ‏ خروشان دور گیتی از تو چون خلخال خواهد شد

روغنی

روغنی استرابادی روغنگر سمت مسخره بیحیائی پیشه بود که هزل او بیشتر از جد ست بسیاری از شعراء معاصرین خود را هجو کرده و از ایشان هجو خود شنیده و انصاف تحسین داده سالها در سلک ملازمان اکبر شاهی منخرط ماند و همراه موکب شاهی در سفر گجرات بپای قلعهٔ مالوگده من توابع سرودین روز جمعه بست و سوم جمادی الآخره سنه ۹ سفر آخرت گزید و همانجا مدفون شد دیوانی دارد قریب بسه هزار بیت او راست ع

حیات جاودان دارد شهید تیغ بیدادش ‏ ‏ ‏ ‏ مگر در آبگیر آب حیوان داده استادش
از جفائی او نمی نالم که می ترسم رقیب ‏ ‏ ‏ ‏ یابد از تاثیر فریادم که از بیداد کیست
زبانی گوئی قاصد شرح حالم را که در نامه ‏ ‏ ‏ ‏ ز دست بیخودی حرف از قلم بسیار افتاده
قاصد از آمدنش میکند آگاه مرا ‏ ‏ ‏ ‏ تا کشد جذبهٔ شوقش بسر راه مرا
بود در دست و پائی او دل گرمم چو آن اخگر ‏ ‏ ‏ ‏ که بردارد ببازی طفل و از دست افگند زودش

چند بجا ر رنگ عشرتهای الوان ریختن — نیست پرافشانیٔ اینجا غیر دندان ریختن
گره ز ناخن تدبیر کی گشاده شود — که از کلید غلط بستگی زیاده شود

بس بود در سفر کعبهٔ مقصد ما را — توشهٔ ره قدمی چند که برداشته ایم

**رشدی** ظاهر الاهجی بوده سخنش خالی از لطافت نیست منه

تا قیامت مژه برهم نزنم گردانم — که امید نگهی روز جزا خواهد بود

**رباعی**

رشدی بنشین بت هوار اشکن — درمان مطلب دل دوار اشکن
از خانه برون سنگ حوادث بارد — تا سر نشود شکسته پا را بشکن

**روشن** میر محمد هادی بنگالی مشید اساس صاحب کمالیست طبع سلیم و ذهن مستقیم داشت و در عربی و فارسی و هندی درس میگفت و در صحبتش طلبهٔ علم را در یکهفته سواد روشن می شد صاحب دیوانست از وی می آید

آن رنگ جلوه دوست که محبوس غنچه بود — بیرون چو نور شمع ز فانوس غنچه بود
بر سر دریای هستی نقش آبم کرده اند — یکطرف تعمیر و یکجانب خرابم کرده اند

**رضا** ملا رضا اصفهانی پیشهٔ جولاهی داشت بغایت ظریف و لطیف الطبع نکته سنج بود شعرش در کمال ملاحت و هموار یست و ذهنش در نهایت رسائی و همواری غزلها دارد این مطلع از وست

ناله پنداشت که در سینهٔ ما جا تنگست — رفت و برگشت سراسیمه که دنیا تنگست
خط سیاه بکیفیت لبت افزود — شراب کهنه چو شد نشئه بیشتر دارد

**رائج** میر محمد علی سیالکوٹی نقود افکار بمین التفات او رائج و نجور اشعار بنسیم توجه او مائج مردی آزاد مشرب خوش خلق خوش صحبت بود با میرزا بیدل و شاه آفرین هم طرح بود و در وطن خود دامن عزلت و قناعت گرفته قلندرانه بسر می برد و هنگامهٔ سخنوری بگرم داشت

امن چون باشم زصیاد که شوخیهای او     دارد م امروز در گلزار و فردا در قفس
تهامرا چو خامه نگردد زبان بحرف     آیم مگر بهمرسی دوستان بحرف
می بود کاشکی دلم از سنگ در بغل     تا میگرفت نقش ترا تنگ در بغل
از سفر منع تو کردن نتوانم اما     باش چندان که وداعِ دلِ بیتاب کنم
نمیدانم که دیگر از که باید بود ممنونم     کمی در مهربانیهای او بسیار می بینم ؛
بیش ازین پاسِ دلِ بدخو نمی آید ز من     گرچه با این دشمنِ پهلونشین خو کرده ام
نمی باشد لباسش و گشائی غیر عریانی     گره از خاطرم نگشود تا بندِ قبا بستم
نیم من در شمار بلبلان اما باین شادم     که من هم در گلستانِ قفس مشتِ پری دارم
نامِ وطن نمانده بیادم که عمرها     بی آشیان چو طائرِ رنگ پریده ام
نشاطم نیست منظور از بساطِ دولتِ دنیا     بقدرِ سوختن چون شمع دل بر انجمن بستم
شادم که ز فیضِ ناتوانی     از خاطرِ دوستان نرفتم
اگر این ست کدورت چمنِ صحبت را     فیض باران بهار ست ز هم پاشیدن
قدِ خم گشته ام کی طاقتِ بارِ عصا دارد     ز پیریها مرا مشکل بود زه بر کمان بستن
کردی بمن ز گوشهٔ ابرو اشارهٔ     آخر بزورِ عشق کشیدم کمانِ تو ؛
بس ست عشرت بلبل گمان نداشت کسی     که نغمه سنجیٔ گلشن رسد بمشت پری
تو بیجا پای محکم کردهٔ با آنکه میدانی     بقدرِ سوختن چون شمع جا در انجمن داری
مپرس از عیشِ ما شوریدگان گاهی درین صحرا     ز داغِ لاله می آید بیادم چشم آهوئی
نمیخواهد بظاهر بزمِ عیشم نغمه پردازی     مرا در پردهٔ گوش ست پنهان حسن آوازی

## رباعی

ظالم که کلاه گوشه بر میشکند     درویش و غنی بیکدگر میشکند
غافل که دلِ نازکِ مظلومانست     آن شیشه که کوه را کمر میشکند

وشوکت بخاری بیشتر اشعار او غزلیات ست اگرچه قصیده و رباعی هم دارد و کمند اندیشه بصید
مضامین تازه چنین مے اندازد ؎

سر کوئی تو بازیگاه طفلان ست پنداری
که تا مژگان کشودم طفل اشک من دوید آنجا

مرا بیتابی شوق تو دارد در بیابانے
که یکدم زندگی راهست اجر صد شهید آنجا

لب خموشش در اظهار مدعا کافی ست
سوال مالش گوش ست اهل همت را

قبا دریده گل و سوخت داغ لاله تو هم
درین بهار غنیمت شمار فرصت را

جلوهٔ شاهد دنیا نبرد دل ز کفم
یوسفی در نظر از حسن مآل ست مرا

میکند وعدهٔ دیدار بفردا امروز
یار دانسته که امروز مرا فردا نیست

شهید ناز توام خونبها بس ست مرا
همین قدر که ز قتلم دلت پشیمان نیست

حرف سفر مگو که من از کار میروم
نقل مکان دور تو از دیده تا دل ست

از تو بدخو واکشیدن یک نگاه آشنا
کافری را در فرنگستان مسلمان کردن ست

ز شهر پا نگذارم برون نماند مرا
دماغ لاله صحرانشین که سودائی ست

شکوه از تشنه لبی نیست شهیدان ترا
آب باریک دم تیغ تو دریا خیز ست

همیشه بست و کشاد من از هنر باشد
کلید و قفل صدف هر دو از گهر باشد

نیست ارباب ستم را بهره از رزق حلال
تیغ دایم آب جو دارد و خون میخورد

بر ما مگر تو رحم کنی ورنه آفتاب
شبهای هجر را نتواند سحر کند

ز رسم تهنیت جاه دوستان بگذر
که هر مریض امید عیادتے دارد

شدم دور از عزیزان دیگر از حالم چه می پرسے
ندارد زندگی عضوی که از اعضا جدا گردد

نکند چاره لب تشنگی حسرت من
آب تیغ تو مرا اگرچه ز سر می گذرد

در پرده بود قطره زدنهائی اشک من
افسوس رفته رفته شد این ماجرا بلند

بدستی شیشه در دست دگر پیمانه می باشد
تهیدستی نداند هر که در میخانه می باشد

چه حالت ست که شبها ترا بخواب کند | فغان من که کسی را بخواب نگذارد
شاید بمدعای تو گویم حکایتی | یکبار عرض حال مرا میتوان شنید

**رونق** یونانی آب و رنگ گلستان روشن بیانی ست نامش میر رونق بود اول سمند تخلص میکرد آخر همان نام خود را تخلص قرار داد از وست

نمیگویم که چون گل سینه بر باد صبا بکشا | نزاکت سوخت در پیراهنت بند قبا بکشا

**رسا** میرزا ایزد بخش اکبرآبادی شاعر عالی فکرت بود و شاگرد شیخ عبدالعزیز عزت در اثبات خلافت خلفای راشدین رساله بسیار خوب مدلل ببراهین نوشته و مخالفین را زبان گویائی بسته از وی می آید

ژاله ام از تاب منت میگداز د پیکرم | آب میگردم اگر از خاک برداری مرا

**رضی** سمرقندی از ولایت خود بسیر هند خرامید و دهلی را برای سکونت برگزید در شعر طرز خوب دارد و سخن مرغوب از وست

جان را بسوی دوست خیال عزیمت ست | این ناله که میشنوی کوس رحلت ست
مردمان گویند فردا میکشی دامان دوست | حال من اینست تا فردا کجا خواهم کشید
ستاره ایست در گوش آن هلال ابرو | ز روی حسن به خورشید میزند پهلو
هجرت ز وصل غیر خبر میدهد مرا | مرگی نوید مرگ دگر میدهد مرا
کافر چنین مباد ندانم رضی ترا | دو د دل کدام مسلمان گرفته ست

**راقم** میرزا سعدالدین محمد مشهدی راقم نقوش غریبه بود و ناظم جواهر عجیبه رقوم خامه اش نسخه ارژنگ ست و اشکال ذهنی او تصاویر فرنگ سری بهند کشید و باز ازینجا خود را باصفاهان رسانید و از شاه سلیمان صفوی بوزارت هرات مامور شد بعده بوزارت مجموع ملک خراسان بلند پایه گشت سخن آفرین و قدردان سخنوران بود و مستعدان خراسان و عراق در ظل عاطفتش سیر موسم اردی بهشت می نمودند مثل احسان مشهدی و عظمای نیشاپوری

بر من از قهقههٔ شیشهٔ می ظاهر شد — گر پی خندهٔ کم گریهٔ بسیاری هست
خواستم سبزه صفت در قدم گل باشم — باغبان آمد و خار سر دیوارم کرد
تو گر روی ز چمن بلبلان تمام روند — گمان مبر که یکی از هزار می ماند
با من اگر سپهر بود سرگران چه باک — چون پیر گشت بار پدر میتوان کشید
من کفیل از طرف بلبل گلزار که او — گر در آید بقفس یاد گلستان نکند
دل آسمان شود خون ز حسد اگر به بیند — که چو برگ لاله یکجا دو سه آشنا نشسته
آنها که خواب راحت بر خود حرام کردند — چون شمع کار خود را یک شب تمام کردند
دل منه بر الفت دشمن که تا گرم ست آب — گرچه هیچو شد باتش لیک باو دشمن ست
خار را آتش توان زد تا نگیرد دامنے — من نمیدانم علاج خاک دامنگیر چیست
نیم بسمل شده مرغی بکف آرم که مرا — در خور حالت خود نامه بری در کارست
بدام زلف تو عالم تمام دربند ست — کسیکه باز بود دیدهٔ تماشائی ست
قفای آینه را به ز روی آینه دان — که رو برو نشود با کسی که خود بین ست

رازی

رازی شیرازی شیفتهٔ شاهد حقیقی و مجازی ست سام میرزا این ابیات بر نام او نگاشته
نشان خون شهیدان عشق هیچو ینه — حذر کن ای مه و منای دست رنگین را
خوش آنکه شب کشی و روز بر سرش آئی — که آه این چه کسست و که کشته ست این را

رشکی

رشکی همدانی غواص لجهٔ معانی ست معاصر شاه طهماسپ بود شعر دلجو دارد و خوش ادا ست
میگوید

تو ای غافل ز آه هم خانهٔ رشکی چه می پرسی — ببین از دور تا دود از کدامین خانه میخیزد
پدر چو طالع من دید بر سرم زد و گفت — سرت مباد که رسوای خاندان منے
رفتستم از کوی تو ای خو بجفا کرده بگو — صرف اوقات بآزار که خواهی کردن
رفتم و اندوه هجران ترا بردم بخاک — تا به بینم بی تو حال خفتگان خاک چیست

انتخاب غزلیات او مستوفی کرده این چند بیت سوای آن از دیوانش برچیده شده

ای فلک دیگر برآر از ننگ عریانی مرا — عیب دانا نیستم تا کی بپوشانی مرا
چون نگین با خویش نام خانهٔ داریم و بس — هیچکس فیضی نبرد از سایهٔ دیوار ما
در موسم گل گر بگلستان برسیدیم — از دست ندادیم تماشای خزان را
لرزید دل و داد نشان زان خم ابرو — رسمی ست طپیدن نفسی قبله نما را
افتادگیم ساخته از حادثه ایمن — هرگز ندهد تاب کسی پنجهٔ ما را
قد خم گشتهٔ ما را بنظر کی آرد — چشم مستت که ندارد خبر از ابروها
چو خار بر سر دیوار گلستان منشین — که آتشی نشود از تو بهره مند آنجا
ما قوت پرواز نداریم وگرنه — عمریست که صیاد شکسته ست قفس را
پروانه را چراغ و مرا داغ شد پسند — هرکس بقدر طبع کند انتخاب را
زینتی دارد اگر دنیا نصیب دیگری ست — میفروشد باغبان گلهای باغ خویش را
هنوز در کفم از عمر رفته تاری هست — بدستم از سر زلف تو یادگاری هست
مرا که بیتو بگلشن شراب خون دل ست — چه سود ازین که چو نرگس پیاله داری هست
دست ارباب طلب را نیشش زد — دامن ارباب دولت خار رو داشت
بی همتی نگر که باین رتبه آفتاب — تا شد بلند در پی تاراج شبنم ست
نمی کنم سخن از هیچکس چو مردم چشم — مرا چه باک که عالم پر از سخن چین ست
نه همچو سرو و گلم ذوق گلشن آرائی ست — چو نخل بادیه کارم همیشه تنهائی ست
داغ حرمان تو هرگز نرود از دل ما — این وطن سوخته را جیب وطن پیدا ست
خانهٔ پر شیشه را ماند جهان بیداره — جمله یکجا بند و لیها را بدلها راه نیست
باغبان از سیر باغت منتی بر من منه — گل بدست آمد مرا اما دماغ از دست رفت
دیگری آرد مرا بیرون مگر از بزم یار — ورنه در پا همچو شمعم قوت رفتار نیست

تو وزیری و من ترا مداح  دست من بی عطار و امینی
تو وزارت بمن سپار و مرا  مدحتی گوی تا عطا منی

**رفیعی** میر حیدر معمائی کاشی در شعر بی بدل بود و در معما و تاریخ ضرب المثل از شعراء دولت اکبری ست برای تفسیر مهمل فیضی سورهٔ اخلاص بی بسم الله تاریخ برآورد و در اواخر مائه حادی عشر بدار آخرت شتافت این چند شعر رفیع پایه و بیت گرانمایه از وی ست

عزم سفر کرد یار ما ز میان میرویم  او اگر از شهر رفت ما ز جهان میرویم
این صید زبون کیست رفیعی که درین دام  نزدیک بمردن شد و صیاد نیامد
مسخر ساز ای دل ملک عشق و پادشاهی کن  برو بر تخت رسوائی نشین و هر چه خواهی کن
صف محشر خورد بر هم که آیا کیست این قاتل  که میخواهد شهید تیغ او عذر گناه او
دی وعده داد و نامد بی وعده آمد امروز  هم سوخت ز انتظارم هم ساخت شرمسارم
چون شنیدی کز سر کویت رفیعی شد بخاک  هیچ رفتی گریه کردی عزای داشتی
مبادا مست من در خانهٔ بیگانه افتی  همان در خانهٔ من به اگر در خانه افتی
من بتابوت رفیعی رشکها بردم که تو  همرهش گریان ترا از اهل عزا می آمدی
نازک دلم ای شوخ علاجم چه توان کرد  من عاشق معشوق مزاجم چه توان کرد
غم ز هر جا که رسد سر زده آید بدلم  چکنم خانهٔ من بر سر ره افتادست

**رفیع** میرزا حسن بیگ قزوینی شاعر رفیع الدرجات و منشی خوش عبارات و ناظم رفیع المقدار و ناثر کامل الاعتبار ست منازل علوم رسمی طی کرده و دستمایهٔ فنون بهم رسانده در سنه ۱۰۵۵ بهند آمد و بمنصب پنجصدی چهرهٔ اعتبار برافروخت و صلهای گران در بدل مدح شاهجهان پادشاه بیندوخت در عصر عالمگیر بعذر کبر سن از نوکری استعفا خواست و در دهلی گوشهٔ انزوا گرفت و از سرکار پادشاهی وظیفهٔ تعین یافت تا آنکه از وظیفهٔ حیات مستعفی شد پریزادان معانی تازه تسخیر میکند و لآلی مبانی را در رشتهٔ غزل منظوم میسازد آرزو در تذکرهٔ مجمع النفایس

| | |
|---|---|
| برآید از قفس تن چو طائر روحم | بشوق می بکند آشیان بطارم تاک |
| در تر شرونی چو ایجان در تکلم آمدے | میوهٔ بستان حسن خویشتن سخوش کردهٔ |
| گر در چمن گذر فتد آن گلعذار را | حسن دگر و هد بتماشا بهار را |
| دوش در کوچهٔ جانانه شدم | من ندانم که شدم یا نشدم |
| بر در کعبه نشستم یکدم | سالها عاکف بتخانه شدم |

## حرف الراء المهمله

رودکی سمرقندی کاروان سالار شعراست و متقدمة الجیش عساکر فصحا اول کسیکه بتدوین سخن فارسی پرداخت و گلهای بوقلمون را گلدسته ساخت اوست احوالش تذکره نویسان مفصل بضبط آورده اند و در ید بیضا ترجمهٔ حافلهٔ او نوشته این رباعی در مرثیهٔ ابوالحسن مرادی شاعر بخارا گفته و گوهر بیش بها سفته

| | |
|---|---|
| مرد مرادی نه همانا که مرد | مرگ چنان خواجه نه کاریست خرد |
| جان گرامی به پدر باز داد | کالبد تیره بما در سپرد |

## رباعی

| | |
|---|---|
| چون کار دلم ز زلف او ماند گره | بر هر رگ جان ز آرزو ماند گره |
| امید ز گریه بود افسوس افسوس | کانهم شب وصل در گلو ماند گره |

## رباعی

| | |
|---|---|
| رویت دریای حسن و لعلت مرجان | زلفت عنبر صدف دهن دُر دندان |
| ابرو کشتی و چین پیشانی موج | گرداب بلا غبغب و چشمت طوفان |

رشیدی سمرقندی شاعر صاحب رشد عظیم و خداوند طبع مستقیم بود از سلطان خضر ابن ابراهیم خاقان سید الشعراء خطاب داشت در ید بیضا ترجمهٔ حافلهٔ وی و در خزانهٔ عامره ابیات قصاید او آورده اشعار غزل ایراد نکرده این قطعه از وی ست

گر رسی تیغ بکف از سر جان برخیزم | پیش پای تو نشینم ز جهان برخیزم
تا نبینی که ریزد گرد بر بالائی خود فیلی | سینه مست جنون با خاک رهش سر کند بازی
چو قفل بسته کز نوک سوزن باز میگردد | کشاد کار دل از نشتر فصاد میخواهم
حریف وحشتم چون گرد باد دامن صحرا | غبار هستی موهوم را بر باد میخواهم
بر گرفت دل من رعشه گرفت ست ترا | طفلی و کوزه بدسته خدا خیر کند
خواست از شیوهٔ بیداد دهد یاد مرا | خبر قتل کسی گفته فرستاد مرا
سری ست که از بست و کشاد مژهٔ خود | در چشم زدن صبح جهان شام توان کرد

ذوالفقار

**ذوالفقار** سید ذوالفقار علی بن سید فرزند علی از قاضی زادگان قصبهٔ ببوتنی ست در بلگرام متولد شده و در بلگرام سکونت دارد صاحب ذهن رسا و طبع ذکا ست در مدح نامهٔ نگار در میسهٔ عالیهٔ بهوپال نواب شاهجهان بیگم قصائد متعدده پرداخته دیوان مختصری غیر مرتب دارد عمرش در حین تحریر این جریده قریب بشصت سال رسیده این چند بیت از وست ٥

هر جگر را تیغ ابروی شما پهلو شگافت | در بر هر دل خلیده تیر مژگان شما
ز حسن خویش تا آراستی بازار عالم را | گران کردی متاع درد هم سرمایهٔ غم را
تامل میکنم بسیار در نظارهٔ رویت | مگر در مصحف روی تو یابم اسم اعظم را
ای گل بتو این رنگ دل افروز که دادست | بلبل بتو این نالهٔ جانسوز که دادست
جانان بتو شمشیر که دادست ز ابرو | وز موی مژه ناوک دلدوز که دادست
این حاشیه بر مصحف عارض که نوشته ست | این نقطه بخورشید نگه سوز که دادست
چو مجنون هر سحر خورشید در صحرا گذر دارد | مگر از خال رخسار صنم سودا بسر دارد
بیا در پردهٔ چشم من ای نور نظر بارے | که مژگان من از بهر تو در دامن گهر دارد
دل من شوق روی او دارد | ذره خورشید آرزو دارد
ای اجل چند روز امانم ده | کشت من خوشه در گلو دارد

گریا بگذشت واین دلِ زار ہمان ... سرما بگذشت واین دلِ زار ہمان

القصه هزار گرم و سرد عالم ... برما بگذشت واین دلِ زار ہمان

ذوقی میر عبدالواحد بلگرامی سخن شیرینش بگلو سوزی نبات ست و شعر آبدارش بگوارائی آبِ حیات از یاران میر عظمت الله بیخبر بود او را نسخه ایست مسمی بشکرستان خیال مشتمل بر نظم و نثر در وصف حلویات درین نسخه بمناسبت شیرینی ذوقی تخلص میکند ورنه تخلص اصلی او واحد ست چنانکه در حرف واو بیاید آز وی می آید

آنانکه پرده از رخِ بوذینه وا کنند ... آیا بود تواضع صحنی بما کنند

نان از تنور بهر مربا جدا شده ست ... لازم بود که حق غریبی ادا کنند

در کار خیر حاجتِ هیچ استخاره نیست ... اهمال در تناول فرنی چرا کنند

انجیر را از شاخ درخت ار جدا کنید ... پنهان ز چشم بد بلبش آشنا کنید

هنگام آن شده که اسیران انبه را ... برکام دل ز محنتِ زندان رها کنید

آورده ام برای شما شربتِ انار ... نوشش کنید و مخلص خود را دعا کنید

ببین بسوئی چپاتی بدیدهٔ انصاف ... که بی وصال شکر حالتِ نزاران چیست

غرض ز موسم برسات اولهٔ و بوندی ست ... و گرنه این همه تمهید برق و باران چیست

در تمنای ملاقات شکرای ذوقی ... آب گردید دلِ شیر بالفت سوگند

بوندی بعد گشتِ قنوج بیادم آمد ... شب بچرخ انجم و مه را چو تماشا کردم

ذکا میر اولاد محمد بن میر غلام امام برادر اعیانی میر غلام علی آزاد بلگرامی ست میر خزانهٔ عامره را بخواهش او از سراپردهٔ قوت بجلوهگاه فعل آورد مشق سخن بر عم نامدار خود کرد سلیقهٔ مناسب دارد صاف گو معنی جوست

کشید آخر مرا هم جذبهٔ گل جانب گلشن ... صبا این مژدهٔ دلخواه سوی عندلیبان بر

تا بسوزد کشتهٔ خود را بداغِ تازهٔ ... بر مزارِ عنبر افروزد چراغِ تازهٔ

چه آفتی تو ندانم که در جهان امروز — محبتِ تو دو کس با هم آشنا نگذاشت
یاد ایامی که بهرِ خاطرِ من با رقیب — بود او را سرگرانیها که اکنون با من است
آنچنان بیخود به بزمم از جام حسرت نیستم — کان تغافلهای پی در پی خبردارم کند
بطورِ دیگر امروزم نصیحت میکند ناصح — همانا دل ز دستش برده باشد دلستانِ من
پس از عمری که بهرِ پرسشِ من یار می آید — غمِ دل با که گویم همرهِ اغیار می آید
گناهم را عذابی باید از دوزخ فزون تر هم — که سوزندم بداغ هجر فردای قیامت هم

ذوقی اردستانی شاعر مشهور از معاصران حکیم شفائی ست در بدایتِ عمر کشتی گری وی آخر ترک آن پیشه نموده اشعار نمکین دارد و سخن شیرین دیوانش پانزده هزار بیت ست از کلامِ اوست — ذوقی

انگشت مزن بر لبِ پر حوصلهٔ ما — بگذار که سربسته بماند گلهٔ ما
هر دو بر هم زن هنگامهٔ عیش و طرب اند — که شبِ جمعه بمرگِ رمضان بنشیند
چو خواهم از سرِ کوی بتان کناره کنم — بدانهای سرشکِ خود استخاره کنم
نه شگوفه ام نه برگم نه ثمر نه سایه دارم — همه حیرتم که دهقان بچه کار کشت ما را
تا داغ تو در کیسهٔ جانم درمی کرد — عمری بهمین مایه دلم محتشمی کرد
چندان بالم خوی گرفتیم که آخر — با حوصلهٔ طاقتِ ما درد کمی کرد
هرگز نظرت بر من غمناک نیفتد — تیری ست نگاهِ تو که بر خاک نیفتد
رسید ترکِ من و خنجر از نیام کشید — امیدواریم از حسرت انتقام کشید

ذهنی تبریزی در تبریز حکه بزی میکرد و شعر خوب میگفت از وست — ذهنی

شب روم بر بامِ آن مه گوش بر روزن نهم — پنبه بردارم بجایش دیده روشن نهم

ذره محمد سمیع اکبرآبادی مدتی در لکهنؤ ملازم شجاع الدوله بهادر بود شاگرد شمس الدین فقیر ست در علم طب دستگاه داشت باخر عمر به کربلا رفته متوطن شده و همانجا در اوائل سنه ۱۲ه درگذشت — ذره

این رباعی از وست

رباعی

نکهتِ گیسوی عنبر بیز مشک افشان اوست — شمهٔ از خاک پائی شهریارِ آستین

ذوقی سمرقندی ذوقِ سخن فراوان داشت و شوق وصالِ خوبانِ معانی بی پایان در ایام قل احمد خان ترقی بسیار کرده بملک الشعرائی سر برآورد کتاب ناز و نیاز را بنام پادشاه مسجل کرده انعام وافی یافت جمعی او باش بطمع آن نقود او را شهید کردند وی پیش از قتل غزلی گفته بود از آن ست

مالزازل بشیوهٔ منصور بوده ایم — قاتل بیا که لب به انا الحق کشوده ایم

ما مرهمِ جراحتِ هر دشمنیم و دوست — اما بزخمِ خویشتن الناس سوده ایم

مکن تغافل ازین بیشتر که می ترسم — گمان برند که این بنده بی خداوند ست

آخرِ مهر و محبت نه همین سوختن ست — تا چها بر سرِ خاکستر پروانه رود ✣

بیتو شبِ تنهائی زین ذوق که می آئی — تا کی من سودائی برخیزم و بنشینم ✣

ذهنی ملا حیدر اصفهانی قلعه کشای خیبر سخندانی ست و یکه تاز میدان بیان و معانی از نوازش یافته های عادلشاه والی بیجاپور بود و شاعر صاحب مقدور از وی ست

بجرمِ عشقِ تو ام میکشند و غوغائی ست — تو نیز بر سرِ بام آ که خوش تماشائی ست

غم چو شد سایه فگن سایه نشین من بودم — هر کجا پای ستم رفت زمین من بودم

بعد از وفات بر قلمِ استخوانِ ما — سر بسته نامه ایست بنامهربانِ ما

ذوقی محمد امین اصلش از ترکمان ست اما در کاشان بسر می برد در مراتب علمی شاگرد میرزا جان شیرازی ست چندی در خراسان و فارس و عراق سیاحت کرد آخر در قصبهٔ لاهیجان بعالم بقا شتافته خوش سخن ست و شمع افروز انجمن میگوید

همنشینم بخیالِ تو و آسوده دلم ✣ — کین وصال ست که در پی غمِ هجرانش نیست

از تو در فکرِ جدائی من مضطر شده ام — چکنم در نظرت بخت مکرر شده ام ✣

خاکِ عالم بسرم کز تو شوم رو گردان — گر چه با خاکِ سیاه از تو برابر شده ام

| | |
|---|---|
| منظهر مباش غافل از احوال دردمند | لعلی ست این که در گرو روزگار نیست |

از وی می آید

| | |
|---|---|
| بر خسم خویش از آن کوهکن نمکریست | که شور خندهٔ شیرین بکام پرویز ست |
| در کوی میفروش نماند آبرو مرا | لب تشنگی فروخت بدست سبو مرا |
| جان بیکسانه دادم و شادم که عمرها | بوده ست برمراد تو مرگ آرزو مرا |

رباعی

| | |
|---|---|
| یکچند عتاب و ناز ظاهر کردی | وین عمر دو روزه با خاطر کردی |
| بعد از مردن رسیت بخاکم افتاد | اول بایست آنچه آخر کردی |

## حرف الذال

**ذوالفقار** شروانی سید رفیع المقدار و شمشیر جوهر دارست فضیلت را با شاعری جمع داشت و دهر فلک را طفل ابجد خوان می پنداشت قصیدهٔ رائیه در مدح وزیر شروان گفته و هفت خروار ابریشم در وجه صله یافته شعراو در رنگ جوهر ذوالفقار عزیز روزگارست چندی از آن درینجا اثبات نموده شد

ذوالفقار

| | |
|---|---|
| زهی جناب شریفت خلاصهٔ ایجاد | ز بندگی تو گیرد سعادت استسعاد |
| نهفته روی جلالت نه دیده او یا م | گذشته پایهٔ نوالت ز منزل اعداد |
| ز لطف و عنف تو گیرد وجود نفع و ضرر | ز مهر و کین تو باشد اساس کون و فساد |
| خرد که عارف اسرار کلی و جزئی ست | هم از قبول تو دارد قبول استعداد |
| دلت ز پرتو معنی نفوس قدسی را | بسوی عالم تحقیق میکند ارشاد |
| عذار روز نگردد نهان ز طرهٔ شب | اگر ز رای تو یابد ستاره استمداد |
| طرهٔ شبرنگ آن خورشید روی مه جبین | در فضای نیمروز آورده مشک از ناف چین |
| او ز من دور ست من نزدیک بینم هر دمش | دیدهٔ معنی از این بهتر نباشد دوربین |

بی تکلف چون چراغ روز در بزم جهان　　گیرم از هجرت نمردم کو دماغ زندگی

دستور میرزا حسن علی نام داشته شاعری مشهور بوده در شیرین گوئی دستور منه

زمجنون انچه آید در وجود از ما نمی آید　　دویدن شیوهٔ سیل ست از دریا نمی آید

دولت هوائی مردم بمغز می کند　　آخر کلاه بحر نصیب حباب شد

توئی که گوش بجز فهم نمیکنی ورنه　　زکوه با همه تمکین جواب می شنوم

دستور نامش میر رفیع بوده اصلش از ولایت ایران ست در علم حکمت دستگاهی داشته

از دیار خود بهند آمده میگذرانید با میر عظمت الله بیخبر ملاقی شده طبعش بنظم رباعی میل تمام

داشته از وست

در گلشن عشق کز گلش ننگ بود　　صوت همه مرغان بیک آهنگ بود

در سوختگی تفاوتی نتوان یافت　　خاکستر هر چیز بیک رنگ بود

دیده نواب اعز خان ترکمانی در عهد عالمگیری بمنصب چهار هزاری افتخار اندوخت و در زمان

محمد شاه بمنصب پنجهزاری وخطاب ترک جنگ سر عزت افراخت و چندی بنظامت صوبهٔ

کشمیر هم پرداخت متین کشمیری تذکرهٔ حیات الشعرا بنام وی نگاشته در اواسط سنه ۱۲ دیده

تماشای آخرت کشاد این ابیات از وی دیده شد

شیشهٔ دل از اثر ناله شکست　　از نسیمی ورق لاله شکست

گر تو ساقی شوی ای عهد شکن　　میتوان توبهٔ صد ساله شکست

فریاد من از چشم سیاهت بفلک رفت　　این طرفه که از سرمه شد آواز رساتر

تا چشم تو زه کرد کمانی نگمینی　　یک صید نیاسود زمانی بزمینی

درد مند از توابع محمد آباد بیدر بود بدهلی آمد میرزا مظهر او را در سایهٔ شفقت خود گرفت

و بیمن عنایت و تربیت ایشان مجموعهٔ کمالات شد و در فن سخن رتبهٔ شایسته بهم رسانید

میرزا در حق او میفرماید

زخط پنداشتم حسنت زاول بیش میگردد　　چه دانستم که این جدوار آخر نیش میگردد

داعی — داعی همدانی در اقسام شعر ماهر بود دیوانش قریب بده هزار بیت بنظر رسیده از وست

عمر ابد نتیجهٔ وصل نگار ماست　　آب حیات جام می خوشگوار ماست

پیکان جور تا ابد میتوان کشید　　زین پارهٔ جگر که کنون در کنار ماست

داعی — داعی پسر ضمیری اصفهانی ست و بزم آرای سخندانی این بیت از وست

آمدی رفت ز دل صبر و قرارم بنشین　　بنشین تا بخود آید دل زارم بنشین

دانا — دانا ملا دانا در معنی یابی تلاش بسیار داشت بعنوان منشی گری در سرکار امیر خان عالمگیری
منسلک بود و نظم هندی بسیار خوب موزون می نمود از وست

در عشق اهلی ست تبقلید گفت گو　　این راه را چو سایه بپای کسان مپو

بر بند سنگ بر شکم از فاقه چون گهر　　مفروش خویش را بگدا آبروی

درویش — درویش کاهن تبریزی بوسعت مشرب موصوف بوده و سلیقهٔ شعر ملایم داشته منه

رباعی

ای دل اگرت بود شعور و ادراک　　چشمی بگشا چو مهر بر عالم خاک

هر لاله نشان ساغری بر لب جوست　　هر سایه سیاه مستی افتاده بخاک

دانش — دانش مازندرانی نامش ملا علی بود در اوائل جاوید تخلص میکرد از وست

به پیش ما چه زنی لاف زور بازو را　　که میکشد همه کس این کمان ابرو را

ما بذوق گریه مستی باین بزم آمدیم　　می بده ساقی بقدر آنکه چشمی تر شود

گذشتن از لب میگون بوقت سبزه خط　　چنان بود که کسی در بهار توبه کند

دوستاق — دوستاق گرجی نامش بهزاد بیگ ست از جملهٔ منتسبان آستانه شاه عباس ماضی بوده و سلیقهٔ
بشعر ملایمت تمام داشته از وست

برآرد گردش دوران اگر گرد این چنین از من　　باندک روزگاری آسمان گردد زمین از من

دوست دوست سخن بود وآشنای معنی نو وکهن معاصر سلطان حسین میرزا است
وشاعر رنگین خوش ادا این بیت ازوست

بلاست از تو بدل هر زمان جفای دگر ‌ ‌ جفا که بر دگری میکنی بلای دگر

درکی قمی از قم برخاسته باصفهان رفت وازانجا برگشته بقم نشست بست هزار بیت
دارد آز وست ؎

چون توان جستن که زلفش گشته دامنگیر ما ‌ ‌ پاسبان در زیر سر دارد سر زنجیر ما
ما را بمهربانی صیاد الفتی ست ‌ ‌ ورنه به نیم ناله قفس میتوان شکست
جنون ز روز ازل بود قسمتم لیکن ‌ ‌ بآنکه دیر رسیدم نصیب مجنون شد
زنده در عالم تصویر همین نقاش ست ‌ ‌ همه را خواب عدم برده و بیدار یکی ست

دیری محمد ابراهیم حسین از مردم کابل بود وشاعر قابل در سنه مرحلهٔ حیات طی نمود این دو
بیت ازوست ؎

پوشد همیشه مصحف رو را ز چشم من ‌ ‌ زانسان که روز ابر نه باران کتاب را
همیشه نعمت شاهان چشیده ام شورست ‌ ‌ نمک بقاعده در شوربای درویشی ست

داؤد میرزا داؤد بن میرزا عبدالله مستوفی بمنصب تولیت روضهٔ رضویه داشت و بمصاهرت
دودمان صفویه ممتاز بود در شاعری دستگاهی وسیع و رتبهٔ منیع حاصل دارد در سنه ۱۱۳۲ در اصفهان
انتقال کرد این ابیات از جملهٔ اشعار لطافت شعار اوست ؎

روشنی از خویش می باشد دل پرنور را ‌ ‌ شعلهٔ شمع از رگ سنگ ست کوه طور را
جام گل کاسهٔ دریوزهٔ بلبل گردد ‌ ‌ بچمن آرد اگر باد صبا بوی ترا
بجزو لایتجزی کند حکیم اقرار ‌ ‌ به بیند ار متکلم دهان تنگ ترا +
قرض از مرتبهٔ مردمی انداخت مرا ‌ ‌ بسکه این راه گران بود سبک ساخت مرا
اگر صاحب سخن کامل شود خاموش میگردد ‌ ‌ گره چون از زبان غنچه واشد گوش میگردد

چندی اگرت زمانه اینجا دارد    خاکی شو و انتظار بادی میکن

رباعی

گر گل نشدی ز داغِ دل لاله بشو    در ماه نهٔ برای خود هاله بشو
ای قطره درینجا گرهی سخت به بند    گر در نتوان گشت بروژاله بشو

رباعی

کو عقل و کجا فهم و کرا اندیشه هوش    کوران و کران بهم نمایند خروش
چون شمع درین بزم عبث میسوزی    ای روشنیٔ طبع تو هم شو خاموش

داعی غواص محیط حقیقت و مجاز بود و از سخنوران نکته سنج شیراز معاصر و مستفیض خدمت شاه نعمت الله ولی ست این ابیات از وست ؎ داعی

مئی بنوش که رنگِ نگار ما دارد    گلی ببوی که بوئی ز یار ما دارد
چو باد خاکِ تو خواهد بهر طرف بردن    مهل که از تو نشیند بخاطری گردی
صد ره گرم چو شمع سر از تن جدا کنی    از ذوق خنجرت سرِ دیگر بر آورم
بجائی دوستی چندانکه کردی دشمنی با من    چو بید روان بخاطره ندادم ناامیدی را

درویش محمد درویش زرسخن را محک بود و ساکن محله دهک که در قزوین ست جولاهگی میکرد و گاه خشت می پخت و دیوان خود را بر میان بسته میداشت و نزد اشکال در محاوره یا اصطلاح از دیوان خود سند پیش می نمود تار و پود سخن چنین می بافد ؎ درویش

بمستی چاک کردی پیرهن در بزم میخواران    دری بگشودی از فردوس بر روی گنهگاران
دهن بخنده گشود و میان ز لطف کشاد    بناز گفت مرا هیچ از تو پنهان نیست
بر مثالِ صورتِ دیوار بیجان مانده ام    پشت بر دیوار در وسوی تو حیران مانده ام
دل نگردد خوش مرا از دوستانِ دیگران    چون تواند زنده بودن کس بجانِ دیگران
هر روز اختیار جهان پیش دیگری ست    دولت مگر گداست که هر روز بر دری ست

گویند رحمت ست طلبگار بخششی — خود را باین امید گنهگار ساختیم

درد آخر زندگی هم چند روزی کردنست — دل نمی باید زدنیا اینقدر برداشتن

بیک تغافل از آشفته خاطری رم کن — مژه بهم زن واین بزم جمله برهم کن

مباد عذر شود بدتر از گناه ترا + — خطا چو بیش ز حد ست عذر آن کم کن

بهیچ کار کتب خوانیت نمی آید — ز جمع خاطر خود نسخهٔ فراهم کن

اگر نریخته اشک ندامت از چشمت — بشرم عرق شوئی از عرق جبین نم کن

جراحتی بدلت گر رسیده ست ای درد — تو از گداختن خویش فکر مرهم کن

نیستم ای باغبان مشتاق گلگشت چمن — در بغل از داغهای دل بود گلدسته ام

بر شادی دو روزهٔ گل خنده می زند — داغ جگر خراش و غم جاودان ما

سیر چمن بکلبهٔ احزان خود کنیم — گل زد بسر ز داغ بهار خزان ما

از داغ الفت ست دل و سینه گلفروش — غیر از متاع درد ندارد دکان ما +

رستم کجا بزور ضعیفی ما رسد + — کوه غم ست و کاه تن ناتوان ما +

مائیم و کنج وحدت و آسودگی دل — ای درد گوشه گیر بدار الامان ما

ز دست گردش افلاک درد از پا نمی افتم — مقابل کی شود پیر فلک بخت جوانم را

برو بمجلس غم پیشگان و شادی کن — ز چاک سینه بر آسودگی بخندد اینجا

اسیر سلسلهٔ زلف آنکسم که بود + — فتاده چرخ بیک حلقهٔ کمند اینجا

به تیغ عشق توسل گرفتن آسان نیست — که میکنند جدا بند را ز بند اینجا

حیف ست نظر باین و آن بگشودن — شعله زن آتش هوسها بودن

ای شمع درین بزم ز خود چشم بپوش — تا کی کف افسوس ز مژگان سودن

## رباعی

بر هستی خود نه اعتمادی میکن — نی بهر کسی قصد فسادی میکن

آمدی و جمله از دل رفتهای بند و لوا ز — پیش ازین البته در خاطر غباری داشتیم

بدل خیال دهانی که داشتم دارم — بسینه راز نهانی که داشتم دارم

نشد که سوزش دل کم کند بیان مرا — بسان شمع زبانی که داشتم دارم

یقین که او ز جفا دست برنمیدارد — من از وفاش گمانی که داشتم دارم

صدای شهرهٔ واعظ که بس بلند شده ست — بهمین گوش گرانی که داشتم دارم

ببینم چه رود هد من حیرت نصیب را — پیشش چو آیینه بدل ساده میروم

خواهم شنید حرف تو واعظ معاف دار — من شیشه در بغل زپی باده میروم

برو واعظ عبث چندان مترسان اهل ایمان را — که می بخشد گنه بی توبه هم آمرزگار من

گاه و بار وعدها اینجا که برهم داشتی — خاطر اغیار را بر ما مقدم داشتی

درد را اصلا سخن سازی نمی آید مگر — خوبخود یاد آیدت ربطی که با هم داشتی

بخاطر بگذرد هر شخص راهی وقت یاد او — مگر از بهر آن شوخ ست خاطر راهگذر گاهی

چگویم شب چسان در انتظار او بسر بردم — گهی گوشی برآوازی نگاهی سوی در گاهی

## رباعی

چندانکه زخود برده فنا ها ما را — اسباب بقا گشته مهیا ما را

طاوس بهار آن جهان گردیده — رنگی که زرخ پریده اینجا ما را

آتی در دما برای خدا جلوه گر شدیم — دیگر هر انچه هست همه از برای ماست

بجلوه گاه تو غفلت حرا سے ما را — برنگ نقش قدم چشم غافل افتاد ست

الهی دیدهٔ تحقیق ده هر یک مقلد را — چو عینک تا یکی هر سو بچشم دیگران بیند

از ما حجاب داشت چو خورشید روی ما — چون سایه جای خود پس دیوار ساختیم

ناسازئی مزاج بکس ساختن نداد — چندی بخویش این همه ناچار ساختیم

خود را میان محکمهٔ جبر و اختیار — مجبور بوده ایم که مختار ساختیم

آودل آزار و دل گرفتار ست قصه کوتاه ماجرا این ست
چنان بیجان و دل شد در حق خود در دیا قسمت نه بهر جان دلی سوز د نه جان بهر تن افشاند

رباعی
اینجا گل زیست چیده باشم شاید بویش نفسی شنیده باشم شاید
گویند مرا تو خواب دنیا دیدی از یادم رفت دیده باشم شاید

## رباعی

این اهل زمانه دردناکم کردند بی هیچ عبث عبث هلاکم کردند
از چار طرف غبار دلها چندان برخاست که زنده زیر خاکم کردند

رباعی
امروز اگر اشک تو شوید کاغذ فردا از تو هیچکس نجوید کاغذ
خود گو با خود حقیقت نامهٔ خویش زان پیشتر ای درد که گوید کاغذ

## رباعی

در دل باید همیشه داری اخلاص پیوسته میان سینه کاری اخلاص
از شرک و نفاق سخت پرهیز نما مخلص نشوی تا که نیاری اخلاص

## رباعی

سرسبز نگشت هیچگه دانهٔ حرص آباد نگردید گهی خانهٔ حرص
چون ظرف شکسته باز خالی گردد هرچند که پر کنند پیمانهٔ حرص

## رباعی

کردی شب و روز کامرانی بالفرض دیدی همه خیر این جهانی بالفرض
مرگ و پیری دو چار گردد آخر صد سال اگر زنده بمانی بالفرض

یاد ایامی که مالیل و نهاری داشتیم بارخ و زلف کسی خوش کار و باری داشتیم
این همه از خویش رفتی در پی کار کسے ای دل گم گشته ما هم با تو کاری داشتیم
اتفاقاً آمدی امروز و ما از مدتے گوش بر آواز و چشم انتظاری داشتیم

در کنارم نه نشیند هرگز — طفل اشکم که ندیدن دانست

نکند میل دوائی به بهشت — چون گل از باغ توچیدن دانست

دردی

دردی از جماعت افشارست زیاده برین حالش معلوم نشد از وست

لوئی وقوت یکنالهٔ دگر دردی — نعوذ بالله اگر در دلش اثر نکند

درد

درد دهلوی خواجه میر محمدی بن خواجهٔ محمد ناصر از احفاد خواجه سید بهاء الدین نقشبند بود شناور دریای حقیقت و توحید و شاه کشور تفرید و تجرید است در تصوف رسائل بسیار بزبان حقیقت دارد مثل نالهٔ درد و آه سرد و درد دل و شمع محفل در فارسی وارد و در ریختهٔ صاحب دیوان ست در اواخر مائهٔ ثانی عشر هنگامهٔ فیض رسانی گرم داشت گوشه گزین صاحب فقر و قناعت و صبر و تسلیم و تمکین بود در ۱۱۹۹ بعمر شصت و شش سال انتقال فرمود وصل خواجهٔ میر درد تاریخ ست این چند ابیات از و

لازم نبود دست زمار و نهفتنت ÷ — آیینه وار باب صفا بوده ایم ما ÷

ز خود رفتن بهار طرفه دارد تماشا کن — که مثل صبح باشد هر نفس رنگ دگر اینجا

از گردش زمانه نیاسوده ام که هست — مثل فلک مدام سفر در وطن مرا ÷

آمد خبر تو ز آمد او ÷ — من بعد خبر نماند ما را

زندگانی بود از بس باعث آزار ما — در نظرها گشته آسان مردن دشوار ما

| | رباعی | |
|---|---|---|

کردیم تماشا چو جهان من و ما — گشتیم درین بادیه مانند صبا

بر هر که نهاد دل بعرفان گوشی — پر بود چو نقاره ز شور دعوی

یاد ے ز نالهٔ دل گم گشته میدهد — هر جا رسد بگوش صدای جرس مرا

هر کس دوچار شد برخ خود نظر گشاد — گاهے ندید آیینه سان هیچکس مرا

بر سر کوئی تو ام یکبار می باید گریست — ابر تا داند که این مقدار می باید گریست

نی دوائی راست می آید نه جان هم میرود — درد بر حال من بیمار نی باید گریست

با او طاقاتها دست بهم داده میگوید چشم بد دور اکثر بمجالست و موانست یکدیگر اوقات خوش میگذرد و بگلگشت بساتین و تماشای ریاحین دماغ شگفتگی آمودمی باشد در سنهٔ ۱۱۸ بمرض سرسام ودیعت حیات سپرد قبراو در اورنگ آباد است این چند شعر تراویدهٔ خامهٔ فصاحت جامهٔ اوست

شرک محض ست گمانِ من و تو — من و تو نیست میان من و تو

معاشرانه سوالی زد و بستان داریم — برای ما و شما این هوا چه میخواهد

ماده دانا

دانا میرزا محمد علی بن ملا محمد سعید مازندرانی مردی فاضل و شاعر بود در مرشد آباد فوت کرد چند ورق اشعار بخط خودش بنظر در آمد از انجا فرا گرفته شد

تا سینهٔ ما نیست رسا ناوک نازت — کوته نظری حیف ز مژگان درازت

دل زمن رم کرده در ابروی جانان مانده است — یاد من کی میکند در طاق نسیان مانده است

زان دل از کشمکش هند پریشان مانده است — که ز هر روپیه ده ماشه بما خوابانده است

مهت چو بدر شود با دلم چه خواهد کرد — هلال یکشبه ابرویت کتانم سوخت

ماده دوری

دوری نامش سلطان بایزید بود و خطاب کاتب الملک خط نستعلیق را در هندوستان شاید کسی بهتر از و نوشته باشد سلیقهٔ شعر او در نهایت مناسبت افتاده آخر عمر توفیق زیارت و حج اسلام یافت آز وست

گه در درون جانی گه در دل حزینی — از شوخی که داری یکجا نمی نشینی

تا از نظر آن یار پسندیده برفت — خون دلم از دیدهٔ غمدیده برفت

رفت از نظر و ز دل نرفت این غلط است — کز دل برود هر انچه از دیده برفت

ماده دوائی

دوائی حکیم عین الملک از طرف مادر از نسل جلال دوانی ست بلطف خصائل و حسن شمائل مخصوص و ممتاز بود طبع نظم داشت و در کحالی کار مسیحا میکرد آز وست

در شب زلف سیاهش خواب مرگم در ربود — بو العجب خوابی پریشانی که تعبیری نداشت

چگونه بار بمنزل برد مسافر اشک		که رهزنی بکمین همچو آستین باشد
نمیدانم چه صیادی که زیر تیغت ابرو را		چو چشم دلبران در زیر ابرو خواب می آید
مرد دانا بهنر زبدهٔ اقران گردد ❊		میوهٔ رنگین چو شد از برگ نمایان گردد
دگر زلف سیاهش در پی تاراج ایمان شد		بفکر رهزنی افتد سپاهی چون پریشان شد
گر آه ندارم بجگر شکر که از من		بر دامن آیینه غباری نه نشیند
پس از وفات که یادت کند بخور غم خویش		چو خون مرده سیه پوش شو بماتم خویش
صبح دیدم شبنمی بر برگ گل غلطان بناز		یادم آمد طفلی و دامان مادر سوختم
غم و شادی مساوی دان و با گردون مدارا کن		نه کم از قدح عادت بدرد و صاف مینا کن
درین رنگین چمن چون لالهٔ زرد ❊		غریبم در میان همنشینان ❊
نمک شناس اسیران گر از قفس ستنبد		بنخل خانهٔ صیاد آشیان بستند
روی ماه نو بروی بادهٔ گلگون ببین		آب عمر افزا بنوش و حسن روز افزون ببین
در بزم کنم سیر که جائی دگرم نیست		از حلقه برون چون قدح می سفرم نیست
بتار ساز درین بزم نسبتی داریم		خوشش اند اهل نشاط از ضعیف نالیها
بر حذر از آفت همصحبت دیرینه باش		کاش از اول نبودی شیشه با سنگ آشنا
صفحهٔ دشت بامداد رفیقان طی کن ❊		چون قلم بی دو سه یاری بسفر نتوان رفت
مهتاب رخ نفسی تا بجای خود باشیم		چو عکس آیینه ما زنده از نگاه توایم ❊
بگذار تا بعکس تو عکس آشنا کنیم ❊		گلگشت باغ آیینه تنها چه میکنی ❊
شب عید است و می بینیم قدح در دست رنگینش		شبستان حنا امشب چراغ روشنی دارد

درگاه قلیخان ترکمانی از سرکار آصفجاه اول بخطاب موتمن الدوله و منصب شش هزاری سر بلند شد سپس بخطاب موتمن الملک و منصب هفت هزاری و ماهی و مراتب ممتاز گردید و در شعر و انشا و تاریخ دانی و حیثیات دیگر ممتاز بود و در لطیفه گوئی و مجلس افروزی بی انباز میر آزاد را

درگاه قلیخان

راه دور بهند پابستی وطن وا دارد مرا | چون حنا شب در میان رفتن بهندستان خوش ست

قصیدهٔ مدح بعرض پایهٔ خلافت رسانید دو هزار روپیه جائزه یافت بیتی از ان قصیده این ست

بخوان بلند که تفسیر آیت کرم ست | خطی که از کف دست مبارکش پیداست

و چندی با دارا شکوه بسر برد و بالطاف خاص نوازش یافت شاهزاده را این بیت او بسیار خوش آمد و لک روپیه بهای آن مرحمت نمود بیت این ست

تاک را سرسبز کن ای ابر نیسان در بهار | قطره تا می میتواند شد چرا گوهر شود

بعده دانش در دکن آمده نزد قطب شاه اعتبار تمام بهم رسانید این رباعی در فراق پدر خود گفته که بر لوح مزارش نقش ست

رباعی

دانش مکن اعتماد بر عمر دراز | کاید بزبان کم بسر عمر دراز

گیرم که چو عیسی بفلک بر شدهٔ | آید بچه کار بی پدر عمر دراز

و در ۱۰۶۲ بمشهد رفت دوازده تومان تبریزی بطور سالیانه از سرکار با و میرسید و در ۱۰۷۶ در زاویهٔ خاک آرمید از وی می آید ه

لشد که بوسه بپائی هدف چو تیر دهم | گذشت عمر بخمیازهٔ کمان ما را +

بوی گل شد فیض بخش ای هوش وقت بیخودی ست | یکنفس بگذار در سیر چمن تنها مرا

گر ز ابرو چین گشاید در دم بسمل بس ست | خون بهای کشتهٔ ما خندهٔ قاتل بس ست

مردم رنجور مرا روز وصل | گریهٔ شادی عرق صحت ست

مرا که خندهٔ گل سر بدر د سر آرد | دماغ گریهٔ بلبل درین بهار کجاست

آبروی دودمان تاک هم بر باد رفت | دختر رز را عسس صد بار بامستان گرفت

ما و بلبل عرض چاک سینه میکردیم دوش | ناز پرورد گلستان زخم خاری هم نداشت

چه سان از قید این صیاد آزادی هوس باشد | که پرواز بلندم تا لب بام قفس باشد

## رباعی

افسوس کہ عمر گشت بیہودہ تلف دنیا بلعب گذشت وین رفت زکف
رنجید خدا و خلق راضی نشدند ضائع کردیم پارۂ آب و علف

**خواجه علی** برادرزادۂ حاجی محمد خان قدسی ست در مشهد پیش نماز بوده دران باب گفته

این پیش نمازیم نه از روی ریاست حق میداند که از ریا مستثنی ست
اینک خوشم افتاد که در وقت نماز پشتم بخلائق ست و رویم بخداست

**خازن** نامش محمد امین ست از سخن سنجان تبریز و گنجینه دار معانی دل آویز ست

بود ز تنگی دل غنچه سان دل جمعم چو گل شگفتگیم باعث پریشانی ست
گلشن فردوس اگر خواهی مرنجان خلق را سد راهی چون غبار خاطر احباب نیست

**خصالی** هروی نامش حیدر ست بهند آمده آخر حال خود را در سلک ملازمان شاهجهان پادشاه منخرط گردانید و بخدمت دیوانی صوبۂ کشمیر سعادت پذیر گردیده

چنانکه کاه ربا برگ کاه را برچید برهنه پای من خار راه را برچید
دل تسلی ز وصال تو نگردد بخیال عکس گل بوی ز آیینه نبخشد بمشام

**خسرو** از شعرای جونپور ست اشعار بسیار دارد از وست

دیوانۂ عشق ترا هر رنج راحت میشود سنگی که آید بر سرش سنگ جراحت میشود

## حرف الدال المهمله

**دانش** میر رضی مشهدی بن میر ابو تراب شاعر عالیجناب ست و معنی تازه یاب زلال فکرش درکمال صفا و شیرینی و نهال بیانش در نهایت تازگی و دلنشینی در زمرۂ سخنوران عمده اشخاص ست و صاحب طرز خاص الخاص نتائج نو آئینش همه والا نژاد و خوبان مضامینش درخور قرأت وان یکاد احرام خانۂ خدا بست و مناسک زیارت بتقدیم رسانید و در عهد شاه جهان پادشاه با والد خود بهند آمد و در اشتیاق هند گفته

من کشتهٔ آنم که قضا را نشناسد | زان بت بفغانم که خدا را نشناسد
گرفته خاصیت سرمه جوهر تیغت + | که کشتگان تو از آه و ناله خاموش اند
کاش از حال دل غمزدهٔ من پرسی | پیش از ان روز که پرسی و زبانی نبود
ز گریه ام همه آفاق عالم آب ست | یکی بیا بتماشای اشکباری دل
فلک آسوده بکنج لحدم هم نگذاشت | آسمان زیر زمین بود نمیدانستم
عمر بوحشت گذراندم تمام | منفعل از نسبت انسانیم
لیل و نهارم گذرد در سفر | دانهٔ تسبیح سلیمانیم

**خوشنود** محمد ارتضا علیخان خلف خوشدل مرحوم ست کتب درسیه خوانده و دستگاه علمی بهم رسانیده و در سنه ۱۲۳۱ نوکر نواب عظیم الدوله بهادر شده خدمت افتای محکمهٔ عالیه داشت بعده قاضی بجنور شد بعده بجای پدر قاضی القضاة حکومت مدراس گردید طبع نظم داشت صافگوست این رباعی ازوی خوش کردم +

رباعی

برخیز ز خواب میرود عمر ز دست | برگیر حساب میرود عمر ز دست
خوشنود دمی بسوگواری بنشین | با چشم پر آب میرود عمر ز دست

**خاطری** کاشانی در هند بسر می برد و همین جا بملک فنا شتافته منه + ب ٥
با گریه زان خوشیم که آواره میکند | از آشیان دیدهٔ ما مرغ خواب را

**خلیل** کاشی نامش محمد باقر ست شاعر ماهر بوده دیوانی قریب چهارده هزار بیت فراهم آورده منه
یک ناله بتو کرده ام از روی اشتیاق | از شش جهت هنوز صدا میتوان شنید
گلزار دهر وسعت آرام ما نداشت | بنیاد آشیان بپریدن گذاشتیم

**خلیفه** سلطان نبیرهٔ اسد الله خلیفه ست وزیر شاه عباس ماضی بود و بعز مصاهرت شاه اختصاص داشته و بعهد شاه صفی از منصب وزارت معزول گشته رباعی بیشتر میگفت منه

تا کی ز بیم خوی تو آهی که بسر دهم  باز ش عنان بتابم و سر در جگر دهم

خلقی

خلقی محمد یوسف طهرانی صاف گو بود از وست ؎

بعد نیاز بروی تو جان برافشانم +  چو زلف را تو بصد تاب در براندازی

خازن

خازن قاسم نام دارد این بیت ازوی بگوش خورده ؎

نگاهم را بدام افتاده عکس شعله پروازی  خموش ای همنفس یکدم که در صید پر پرازم

خلاصی

خلاصی از مصاحبان ملا محتشم بود دیوانش تخمیناً هزار بیت بنظر آمد از وست ؎

بحشر چون خلاصی سر برآرد از کفن گوید  خدایا شام هجران دیده‌ام دیگر مسوزانم

خلقی

خلقی ششتری ترانهٔ سخن چنین می سراید ؎

گر کفر پسندی هوسِ دین نکنم  ور خار دهی حدیث نسرین نکنم
ور هجر طلب کنی ز پا ننشینم +  تا دست بخونِ وصل رنگین نکنم

خوشدل

خوشدل مولوی مصطفی علیخان گوپاموی نسبش بعمر بن خطاب رضی الله عنه میرسد اصلش بلدهٔ قنوج ست که وطن محرر سطور باشد از احفاد قاضی مبارک شارح سلّم منطق ست بعد کسب علوم و جمع حیثیات بعهد نواب والاجاه که از بنی اعمام او بود بمدراس آمد و مدرس مدرسه گردید بعده بقضاء دار سایر ترچناپلی مامور شد سپس قاضی القضاة حکومت مدراس گشت وفاتش در ۱۲۳۴ بوده خوشدل مرحوم تاریخ انتقال ست ترجمهٔ حافله اش در تاریخ الافکار مرقوم ست

این ابیات از دیوان اوست ؎

بوسه‌ام من بی برگ و نوا برگِ حنا را  تا بوسه به پیغام دهم آن کفِ پا را
چون نیشکر ز راستیِ خویش نگذریم  خوبان جدا کنند اگر بند بندِ ما ÷
چگونه روزِ حساب از تو داد بستانم  خدنگهای تو در سینه بیحساب شکست
دمی نشین بسرِ من که خواب نزدیک ست  شکستنِ نفسم چون حباب نزدیک ست
قضا چو خواست پریشان کند مرا خوشدل  فسونِ عشق بگوشم دمید و هیچ نگفت

خواری تبریزی از شعرا مشهور عهد شاه طهماسپ ست شاگرد لسانی شیرازی بود هم در آنجا در سنه ۹۴۰ هجری وفات یافت اشعارش متفرق بنظر رسیده آنزوست ه

حسرت دیدار جانان میکشد آخر مرا ۔ آه ازین حسرت که هجران میکشد آخر مرا
تخت آنم کو که خواب آلوده برخیزی شبی ۔ نالهٔ ام نشناسی و گوشی بغریادم نهی
من که انگشت نما بودم ازان کو رفتم ۔ تا دگر تیر بلا را که نشان خواهد بود
از گریه بهر جا که گذشتیم چمن شد ۔ وز ضعف بهر جا که نشستیم وطن شد

خاکی ناظم خوش ادا بود و معاصر سلطان حسین میرزا این بیت از وی ست ه

آتش عشق پس از مرگ نگردد خاموش ۔ این چراغی ست کزین خانه بآن خانه برند

خصمی اصفهانی مالک معمورهٔ معانی ست و عامر بلاد مبانی وضع درویشانه داشت بسیر هند شتافت و بوطن برگشت این مطلع از وست ه

ساقی بده آن باده که از هوش خود افتم ۔ من بار خودم یکنفس از دوش خود افتم

خیال میرزا غیاث الدین اصفهانی در تقوی و حسن اخلاق یگانهٔ زمان بود بموزونی طبع از بدایت عمر بشعر و شاعری رغبت نموده غزل و رباعی سنجیده دارد این چند بیت ازان نازک خیال ست ه

هر که زیبائی جهان ست ز زیبائی تست ۔ حسن هر جا که رود صید تماشائی تست
شمع میداند شبها محنت پروانه را ۔ قدر عاشق را کسی داند که داغش بر دل ست

خضری قزوینی از مشاهیر اهل سخن ست طبعی خوش داشته آنزوست ه

سر کوی یار خضری بحریم کعبه ماند ۔ که بهر طرف کنی رو بتوان نماز کردن
نامده زمن گناهی و شرمنده ام ز لتو ۔ پر میل جنگ داری و هیچت بهانه نیست

خضری خوانساری پسر ملا تاجر بود میگوید ه

برهم نزنم اگر بمیرم ۔ چشمی که در انتظار باز ست

ساقی بیا که فصل خزان زود میرسد　　ای می تو هم برس که سفر میکند بهار
جناغی را که با اغیار من دلخواه می بندی　　اگر منظور دل بردن بود من هم دلی دا...

**خلیل** میرزا محمد خلیل همدانی رشید آبادی زلال فکرش آتش نمرودمنشان دارالملک حسد
گلزار ابراهیم سازد و موسی طبع فیاضش درماندگان بحار غفلت را از بین السطور یکو چه سلا...
بزد معانی بیگانه را با خواطر چنان آشنائی میدهد که ابر نیسان قطره را با صدف و مصراع را با...
آنچنان پیوستگی می بخشد که دست مشاطهٔ قدرت بیت ابروی خوبان را با جبین پر شرف...
در پتنه بخدمت عمدهٔ سرکار پادشاهی قیام داشت از نتایج طبع اوست ＊ سه

چشمم از گلشن دیدار کسی گلچین ست　　که ز ته جرعهٔ جامش می گل رنگین ست
کمر کوه شود چشم ز گرانباری عشق　　بار در دو غمم یاقوت لبان سنگین ست
بوی زلف تو کند تازه کهن زخم مرا　　رشتهٔ دوختن چاک دلم مشکین ست
گل گلزار محبت جگر صد لخت ست　　غنچهٔ نورس این باغ دل خونین ست
بدام افتادنی در طالع من هست پنداری　　چپیدنهای دل را دیده ام پرخود سکون دارم
رسیدن تا شهادتگاه او از من نمی آید　　که پیش ره ز سیل اشک صد دریای خون دارم

**خضری** لاری از شعرا پایهٔ تخت امام قلیخان والی فارس بود در سنه ۱۰۴۰ راه فنا پیمود آن وی ست

نازت بغارت می برد صبر دل ناشاد را　　یادت عمارت میکند جان خراب آباد را
بختم آورد بصد خون جگر تا در دوست　　مژه برهم مزن ای دیده که خوابم نبرد
بنده ام آن می پرستی را که در باغ وجود　　شد چو نرگس سبز ترک جام نتوانست کرد
تابوت من آهسته از آن کو گذرانید　　چون نیست امیدی که بیایم دگر آنجا
میرم از هجر و نخواهم که بمن رام شوی　　ترسم از عشق من سوخته بدنام شوی
امشب که جا در انجمن یار داشتم ＊　　از شرم گریه روی بدیوار داشتم
در بزم او کسی به بدی هم نبرد نام ＊　　هر چند گوش در پس دیوار داشتم

زبس مضمون عالی بود در آیات حسن او — نبردم پی بمعنی از خطش تفسیر میجویم

خالص

خالص سید حسین مخاطب بامتیاز خان صفاهانی حاجی حرم و زائر مدینه بود و بدیوانی صوبهٔ عظیم آباد از طرف خلد مکان مامور در عهد شاه عالم عازم دیار ایران شد و اموال لکوک از نقد و جواهر و اقمشه با خود می برد خدایار خان مرزبان سند چشم طمع بر مال او انداخت و کسان خود را فرستاد تا شبی کار او تمام کردند این حادثه در سنه ۱۱۲۲ واقع شد میر عبد الجلیل آه آه امتیاز خان تاریخ یافته دیوانش بمطالعه افتاد صاف گوست بلا شبها هم دارد این چند بیت از وی بزبان خامه ودیعت میشود

بسائل انچه بر آید ترا ز دست بده — نگاه دار زبان را و هر چه هست بده

رسید فصل بهار و زمانه گلچین ست — سپند آتش می شو چه جای تمکین ست

تیره روزی مانع عرض کمالات دل ست — روز شب چون میشود آیینه فرد باطل ست

تو تا از دیده رفتی مانمی بینیم خود را هم — جدائی از تو چون آیینه تنها میکند ما را

تا نخواهند مشو سبز بهر انجمنی — که نباشد بچمن قدر گل خود رو را

بکویش قاصدی میرفت بیدردان ز نادانی — همه مکتوب میدادند من دادم دل خود را

آهی کاشش همچو رشتهٔ تسبیح تار عمر — در کربلا گسسته شود گر گسستنی ست

که بشهر آمده کز دیدهٔ حیران امروز — هر طرف می نگرم آیینه بازاری هست

رقیبا من نمیگویم گل و باغ و بهار از من — بهار از تو گل از تو هر دو عالم از تو یار از من

باخستی که لازم ارباب دولت ست — دشنام میدهند بسائل غنیمت ست

نیست بی لطفی جواب نامه گر ننوشت دوست — از زبان خامه ما را یاد نتوانست کرد

دیوانه براهی رود و طفل براهی — یاران مگر این شهر شما سنگ ندارد

همت هر کس بقدر وسعت احوال است — آب چندین چشمه از یک چشمهٔ پل میرود

لطف حق را اگر دبر ما ظلمت عصیان غضب — آب دریا را شب تاریک آتش میکند

بزرگ شد بچیزی نبود نتیجهٔ طبع اوست ؎

زنورِ عشق باشد خسروی را دل چنان روشن
که شمع مرقد او میتوان کرد استخوانش را

نیالایند شیرانِ حرم سرپنجه از خونم ؛
سگانِ دیر را ای همنشین زین طعمه مهمان کن

**خورشید** میر خورشید علی بلگرامی شاعر معنی یاب ست و در زمرهٔ سخنوران انتخاب سلیقهٔ شعر نیکو داشت و صیاد خیال را بصید معانی برمی گماشت صحبت شیخ علی حزین دریافته از وست ؎

طفل ست و رمز عشق نفهمد بهیچ طرز
ای وای را زِ دل بچه مضمون کنیم عرض

بس کینه جوست ترکِ ستمگر بعاشقان
آن به که حالِ خویش دگرگون کنیم عرض

دلِ من مائلِ طفلی ست که خواند
درس دیوانگی استاد از و

آگه ز بدمعاملگیٔ تو بوده ام ؛
روزیکه دل بدستِ تو دادم گریستم

چون نکهتِ گل زین چمن آهسته گذشتیم
آگاه نگردید کسے از اثر ما ؛

**خاکسار** نواب شکر الله خان امارت را با فضیلت جمع داشت و جواهر زواهر حقائق انفس و آفاق در رشتهٔ نثر و نظم می سفت این چند بیت از وی ست ؎

آن چشمِ خون فشان ز تیغ کشیده گفتم
وز زخم آن بهرِ دل مرهم رسیده گفتم

از حالِ دل چه پرسی چون زلف ابتر او
صد جا شکن فتاده صد جا خمیده گفتم

در وادیٔ محبت هر خارِ غم که آمد
در پای طالعِ من آن را ندیده گفتم

تلافیٔ همه بیرحمیٔ جفای شما
بیک نگاه ادا شد زهی ادای شما

جزای خیر دهد پیر عشق را کز صدق
دلم سپرد بزلفِ گره کشای شما

گر پا نهی بدیدهٔ خونبار ما ز لطف ؛
رنگین کنیم پای ترا از حنای اشک

تیغِ تغافلت همه خونِ سرشک ریخت
بر گردنِ تغافلِ تو خون بهای اشک

اشکم نماند بسکه براهِ تو ریختم ؛
آید بجای اشک دلم بر قفای اشک

تسلی از خیالِ زلف چون زنجیر میجویم
دماغ آشفته ام بو از گلِ تصویر میجویم

خورشید

خاکسار

از مخالص امیرخسرو ست که بعد تمهید ابر و بهار میگوید ؎

آمد ابر و در بخشش اگر زان پایه در غلطد ... نگیرد هیچکس دستش مگر شاه جهان گیرد

ایضا بعد ذکر محبوب ؎

ارد روی آن نازک زگرما هیچ آسیبی ... جگر در سایهٔ رایات شاه کامگار آمد

واجو کرمانی نخلبند اصول شعراست و سربند فحول فصحا در رسم ختان علی سهل بن شاه واسحق شیرازی قصیده گفته طبقی پر زر باو بخشید خواجو بمجرد مشاهدهٔ آن شادی مرگ شد مضجع او تل الله اکبر شیراز ست فوت او در ۷۵۳ بوده اول کسیکه خمسه نظامی را جواب گفت امیرخسرو خواجو ست کلیاتش قریب بست هزار بیت باشد و مثنوی هما و همایون بسیار بصفا قابل مرحبا گفته نخل سخن چنین می بندد ؎

که یک لحظه فراموش نگشت از یادم ... خلاصه آنست که هرگز نکند یاد مرا ؎

ان دو هندوی سیه کار کمند انداز را ... همچو دزدان بستهٔ در آفتاب انداختم

ین صفت تکبر ز دوستان مگذر ... اگرچه عمر عزیزی و عمر درگذرست

رشک من که بلوح زمین نوشت خطوط ... محقق ست که او ابن مقلهٔ ثانی ست

ی بر کنم دل از رخ جانان که مهر او ... باشیر در دل آمد و با جان بدر شود

صد مرغ دل خستگان میفگن دام ... که طائران هوایت کبوتر حرم اند

چشم تو نمی شکیبد از خواب ؎ ... بیمار همیشه خواب خواهد

چون خاک درت مقام خواجوست ... دوری ز تو از چه باب خواهد

ان مرا ز دهان تو هیچ قسمت نیست ... که نیست نقطهٔ موهوم قابل تقسیم

مرا عمر عزیزی و یقین میدانم ... که چو رفتی نتوانی که دگر باز آئی

اید که کند منزل بر خاک درت خواجو ... لیکن نبود جنت ماوای گنهگاران ؎

مرو خواهرزاده میرزا قاسم جنابذی ست از سفر حجاز بهندوستان رسیده ملازم شاهزادهٔ

اوست ترجمه حافله او در ید بیضاست آین چند گوهر فی بها از خزانهٔ عامرهٔ خسرو ست

که زه نمود ندانم قبای تنگ ترا     که میکشد بر آن سرو لاله رنگ ترا

ز گشته پر شده شهر و گشنده پیدا نیست     دهان تنگ تو پنهان شدست چیزی هست

گفتم آنجا مرو ای دل که گرفتار شوی     عاقبت رفت و همان گفتهٔ من پیش آمد

نیست آن دولت که بوسم پای والایت ولی     پای آن بوسم که در کوی تو گاهی بگذرد

مست آن ذوقم که شب در کوئی خویشم دید و گفت     کیست این گفتند مسکینی گدائی میکند ؛

بیچاره خسرو خسته را خون ریختن فرموده بت     خلقی بمنت یکطرف آن شوخ تنها یکطرف

نی مجالِ آنکه او را از دلِ خود بر کشم     نی دلی خالی که در وی دلبرِ دیگر کشم

بمحشر گر ترا پرسند خسرو را چرا کشتی     سرت گردم چه خواهی گفت تا من هم همان گویم

ذوقِ جفای ناز تو بر من حرام باد     گر من بجز دعای تو کارِ دگر کنم

تنگ نبات چون بود لب بگشا که همچنین     آبِ حیات چون رود خیز و بیا که همچنین

من کجا خسپم که از فریاد من ؛     شب نمی خسپد کسی در کوئی تو

ملالتی بجز این نیست آشنایان را     که آشنائی و بیگانه وار میگذری

کششی که عشق دارد نگذاردت بدینسان     بجنازه گر نیائی بمزار خواهی آمد

تو شبینه مینمائی ببرِ که بودی امشب     که هنوز چشم مستت اثرِ خمار دارد

دل ببستمت بزلف و ندانستم اینقدر     کز وی چنین دراز شود گفتگوئی دل

زین غم که بکس نمیتوان گفت     شبهاست که غمگسار خویشم

خسرو غریب ست و گدا افتاده در شهرِ شما     باشد که از بهرِ خدا سوی غریبان بنگری

## رباعی

آن روز که روح پاک آدم ببدن     گفتند در آ نمی شد از ترس بتن ؛

خوانند ملائکان بلحنِ داوُد ؛     در تن در تن در آ در آ در تن در تن

## حرف الخاء المعجمة

**خاقانی** حکیم افضل الدین شروانی حسان عجم و افتخار لوح و قلم ست ثناگستر شروان شاه بود بر هر قصیدهٔ مدحیه هزار دینار صله یافتی جامی او را در سلک اولیا منخرط ساخته گویند در ۵۸۲ بمرد و از حبیب السیر معلوم میشود که تا ۵۸۹ زنده بود در عربیت نیز قدرتی داشت قصیدهٔ غزلی بمدح شروان شاه گفته صاحب ید بیضا در ترجمهٔ وی اطالت بسیار کرده و حاج بودن او نوشته از وی می آید

نقش امید چون تو اند لبست ... قلمی کز دلم شکسته ترست
تا چشم تو ریخت خون عشاق ... زلف تو گرفت رنگ ماتم
بد و میگون لب پسته بهنت ... بسته بوس خوش فندق شکنت
بحریرتن و دیبای رخت ... به ترنج بر و سیب ذقنت
بفروغ رخ زهرا صفتت ... بفریب دل هاروت فنت
به نیاز دل من در طلبت ... بگداز تن من در حزنت
که مرا تا دل و جان ست بجای ... جائی باشد بدل و جان منت
تو بمان و یر که خاقانی را ... دل نمانده ست ز دیر آمدنت
از بسکه شنید یاربم چرخ ... از یارب من بیارب آمد
همسایه شنید ناله ام گفت ... خاقانی را دگر شب آمد

**خسرو** دهلوی خسرو قلمرو معانی ست و صاحبقران سواد اعظم سخندانی نمک کلامش شور افگن انجمنها و سوز سینهٔ او آتش زن خرمنها دختر زادهٔ عماد الملک بود از ملوک عظام و امرا کرام و اعزاز فوق الوصف یافت و دست ارادت بدامن شیخ نظام الدین دهلوی زد و هفت بادشاه را خدمت کرد و در زبان عرب و عجم و هند سخن گفت عدد اشعارش به پنج لک شعر میرسد سخن آفرینی باین قدرت و سرمایگی در ایران و یا رهم نبر خاسته در ۷۲۵ بسرای سرور خرامید مزارش پایان قبر شیخ

نامه

ای فرض احترام تو از کعبه سوی هند — دانی که بازگشت چرا کرده ایم ما +
زان مشرق لوامع قدس از چه روی باز — اندیشه صرف تیر و سرا کرده ایم ما
بهر طواف کوی تو ای مهر اوج فضل — رو جانب زمین ز سما کرده ایم ما
ای حج و عمره راز تو دانیم رکن و شرط — زین راه طی مرحلها کرده ایم ما +
ای آگه از تفنن الفت چه دور اگر + — از قبله رو بقبله نما کرده ایم ما
شیخ الرئیس را بتو همسر نوشته ایم — پرسے اگر صواب خطا کرده ایم ما
پور قبا در ابتو همپایه گفته ایم — انصاف میدهیم جفا کرده ایم ما
آن مظهر شیون صفائی که اکتساب — از شیوهٔ تو رسم وفا کرده ایم ما
آنی که دل بشیوهٔ شیرین ربودهٔ — آسانی که جان بذوق فدا کرده ایم ما
مرآة دل بهجر چو زنگ الم گرفت + — از یاد عارض تو جلا کرده ایم ما
جان از فشار درد جدائی چو تنگ شد — از وعدهٔ وصال دوا کرده ایم ما
زان پاره آتشی که دلش مجمر آمده — آتش غبار و آب هوا کرده ایم ما
بر ما مگیر نامه اگر کم نوشته ایم + — دانے که اعتماد صبا کرده ایم ما
در نامه نا نوشتن تو از تو پیش خود — صد گونه عذرها بسزا کرده ایم ما
وین نامه گرچه بعد دو سالی نوشته ایم — اما هزار ناز بجا کرده ایم ما
هم در طواف کعبه ترا یاد کرده ایم — هم آرزوی تو بمنا کرده ایم ما
در کعبه داستان مدیح تو خوانده ایم — وندر مدینه بر تو ثنا کرده ایم ما
هم بهر تو بمروه تمنا نموده ایم — هم بر صفا دعا بصفا کرده ایم ما
هر جائی کان محل اجابت شمرده اند — حق وفا و مهر ادا کرده ایم ما
در ختم نامه عرض دعا گر نکرده ایم — ای حسن سنی حذر ز ریا کرده ایم ما
وانگه دعا بموضع دیگر چه حاجت ست — چون بارها بکعبه دعا کرده ایم ما

دست بهم نداد این چند ابیات که در خزانهٔ خیال افتاده بود با قطعه نامهٔ فارسی موسومه بمفتی محمد صدر الدین خان بهادر صدر الصدور دهلی که وقت مراجعت از حرمین شریفین تحریرش اتفاق افتاد درینجا نوشته شد ه

ای از نفسِ خامهٔ مشکین رقمِ تو
نسرین کده در جیب و بغل باد صبا را

بوئی تو به ز نفحهٔ گل عندلیب را
کوئی تو خوشتر از وطنِ خود غریب را

با حسنش این جنون که تو بینی تحمل ست
ناصح ملامتی مکن این ناشکیب را

بر حالِ خستگانِ تو جائی ترحم ست
بیمار میکنی بنگاهی طبیب را ✣

این مایه کین بمدعیانم نداده اند ✣
هرگز عدوی خویش نخواهم رقیب را

لطفش ببزم دلکش او حسرتی کشید
چون بوئی گل ببلاغ بر د عندلیب را

خنده چه خوش شیوه ست از پس خشم و عتاب
لذت دیگر بود زخم نمک سود را

بر طرهٔ پر شکن چه نازی
آخر ز دلم شکسته تر نیست

آغاز محبت ست ای چشم
هنگام تراوش جگر نیست

فزون ز زلف کشد خط سبز تو دل را
بدیده بیش خلد سبزهٔ که نو خیز ست

جای رحم ست بران بسمل مسکین که هنوز
نیم جانی به تنش باشد و قاتل برود

بسنانِ تو هوسناک فرستا پیغام
بکمندِ تو بسلام از دل آزاد رسد

آیکه تلخ از سخنِ تلخ تو شد عیش مرا
منیتوانی که تلافی بشکرخند کنی

حسرتی مرد اگر فائده ات چیست جز ین
که دلِ غیر باین واقعه خرسند کنی

دم جان پرور تو هر چه که دارد دانیم
از ادب گرچه نگوئیم که اعجازی هست

خواجه را شوق نظر بازئی و من می ترسم
که درین جمع حریفی قدر اندازی هست

ظلمتِ شب برقرار و صبح ناپیدا هنوز
حسرتی بیجا سر از خوابِ عدم بر داشتم

مرا بخشید و گاهی جز بدی نیکی ندید از من
نمیدانم کدامین جرم ایزد بر گزید از من

حسرتی نواب مصطفی خان ابن عظیم الدوله سرفراز الملک نواب مرتضی خان بهادر مظفر جنگ
رئیس جهانگیرآباد من توابع دهلی از اوان صبا باین شغل منوط بوده اکثر عمر در مشق فن سخن بسر برده
و در مراتب نظم و نثر ادای خاص داشت و با پارسی و ریخته طبع او چنان مناسب افتاده که بهره شنوده
سخن خوش و حرف دلکش میگذارد اگر مجموعهٔ منثور و منظوم او به بینی انمعنی را مسلم داری شاگرد
مومن خان دهلوی ست و در ریخته شیفته تخلص میکرد محرر سطور در زمانه قیام شاهجهان آباد که
که قریب دو سال خواهد بود بتقریب طلب علم در دولت کدهٔ ایشان پای اقامت افشرده تا بقید
حیات بود بخط و کتابت یاد و شاد میفرمود ترغیب السالک الی احسن المسالک و تذکرهٔ گلشن بیخار
و دیوان شعر فارسی از تالیفات ایشان باقی ست مسلک مذکور در سنه ۱۲۸۴ از دهلی هدیةً نزد کاتب
حروف فرستاده و در سنه ۱۲۷۳ بزمانه برگشتگی افواج هند هرگاه بتهمت غدر مبتلا شده بحبس افتاد
محرر سطور بواسطه لبعض حکام سعی موفور در اخلاص بکار برد و حق تعالی او را ازان عقبهٔ کود نجات
بخشید خطی بمحرر سطور تحریر کرد که عبارتش بلفظه این ست خط سامی که در زمان مبتلا بودن مخلص بند
بلا بنام صدر الصدور صاحب بهادر رسیده بود بر طبق آن صاحب ممدوح آنچنان مساعی جمیله و
کوششهای نبیله فرمودند که صورت نجات مخلص بظهور رسید آری مقتضای محبت های سامی همین
بود این احسان فراموش شدنی نیست اکنون نجات صوری رو داد لیکن نجات معنوی باقی ست
یعنی جاگیرداد و غیره وجوه معاش هنوز مطلق واگذاشت نشده این مقدمه هم باجلاس صدر الصدور
موصوف رسید پس ضرورت افتاد که بآنجناب اطلاع کنم تا بنام شان خط سفارش چنانکه سابق
نوشته اند ترقیم فرمایند و تحریر انمعنی که بظهور این امر شکرگزار سامی خواهم شد فضول ست که میان
ما و شما گنجایش هیچ امو نیست که یا و از بیگانگیها امید به و ظاهر ست که بار این منت بس عظیم خواهد بود
مورخه یکم شعبان سنه ۱۲۷۴ هجری انتهی چون این خط آمد خطی دیگر بنام مومن علیخان صدر الصدور
ساکن سندیله نوشته شد و نیمهٔ معاش بعد کشش و کوشش بسیار واگذاشت شد و لله الحمد توفی
رحمه الله تعالی فی سنه ست و ثمانین و مائتین والف الهجریه درینوقت از اشعار او چیزی

ونا بنجهزاری رسید و بنوبت ونقاره وعلم رایت امتیاز افراخت وآخر دامن دولت فقر گرفت حکیم بگلگشت کشمیر و دهلی راسیر کرده احرام حرمین شریفین بربست وبانور العین واقف قصد دکن کرده بود در اورنگ آباد وقت آمد وشد با میر آزاد برخورد تحفة المجالس نام تذکرهٔ ازوی ست سخنورانی را که دیده دران درج کرده آزاد نامش مردم دیده نهاد پسند کرده همین نام مقرر کرد وچون بلباس فقر در آمد بشاه عبد الحکیم ملقب گشت حاکم شاگرد شاه آفرین لاهوری ست آرزو در مجمع النفائس حاکم را و حاکم آرزو را و مردم دیده بخوبی یاد کرده

این چند بیت ملتقط از دیوان اوست

حال دلم نه پرسد و زلف خویش گاهی    زان رو که شب نپرسد حوال خستگان را
گر شوم پیر همه عیش شباب ست مرا    چون شود خم قد من جام شراب ست مرا
بس بود دستد رمق زین بحر مارا چون حباب    آرزوی دولت بسیار کم داریم ما +
فلک باین تن کاهیده اشک بارم ساخت    هزار شکر که تسبیح ذکر یارم ساخت +
حاکم برنگ غنچه بگلزار روزگار +    تنگی ز دل بخنده برون کرده ایم ما
حیرت زده ام غیر خموشی سخنم نیست    یعنی که چو تصویر زبان در دهنم نیست
ز ابلهی مکن اشعار را وسیلهٔ رزق    ببین زمین سخن قابل زراعت نیست
کی بسر گوشهٔ زلفت برسد    نافهٔ چین دهن بو دارست
کسی بعجز من زار بر زمین نه نشست    نشست نقش قدم لیکه این چنین نه نشست
تهمت دزدی دل را بکه بندم آخر    هر گرامی بگرم نام ترا میگیرد

حشمت میرزا امام قلی مخاطب بعماد الدین خان از امرا محمد شاه پادشاه بود گاهی سخن موزون میکرد از وست

ماجور کشان نام نگیریم وفا را    پرورده در دیم نخواهیم دوا را +
از آن در پهلوی خود میکنم دل را نگهداری    که بر گرد سر آن کاکل مشکین بگردانم

## رباعی

ساقی قدحی که دور گلزار گذشت | بمطرب غزلی که وقت گفتار گذشت
ای همنفس از بهر دل زار بگو | افسانهٔ آن شبی که با یار گذشت

آه تو فاش میکند عشق نهفته را حزین | دود دلیل میشود آتش ناپدید را
تو خود به پرسش من لعل جانفزا بگشا | که قفل خامشیٔ عشق بر زبان من ست
مژه بر هم نزدم آیینه سان در همه عمر | بسکه در دیدهٔ من ذوق تماشای تو بود
باشد بچمن هر رگ گل دام هوسها | رشک ست بآزادی مرغان قفسها
ای وای بر اسیری کز یاد رفته باشد | در دام مانده باشد صیاد رفته باشد
شادم که از رقیبان دامن کشان گذشتی | گو مشت خاک ما هم بر باد رفته باشد
دلم ز وعده بر آتش فگندی و رفتی | بیا که سوختن این کباب نزدیک ست
ز جوش اشک رنگین خامهٔ تصویر را مانم | که هر مو بر تنم مژگان خونبار ست پنداری
ادب مغلوب مستی بود آن ساعت که میگفتم | شمیم گل غبار کوچهٔ یار ست پنداری
ز غیرت می تپد دل در برم شیون کنان امشب | سپندی را بآتش پارهٔ کار ست پنداری

## رباعی

بی ضامن رهن وام می باید نیست | عنقا مارا بدام می باید نیست
دندان که معطل ست در کام هست | نانیکه صباح و شام می باید نیست

حسام محمد اصلش از قصبهٔ خواف من اعمال قهستان ست مقیم جادهٔ قناعت بود و طبع موزون و خاطر سخن فهم داشت در سنه انتقال کرد از وست

ای غره بدین مسکن دو روزه خاکی | بگذار که پیش از تو مقام دگری بود
از هر که خبر جستم ازین راز نهانی | فریاد که او نیز چو من بیخبری بود

حاکم حکیم بیگ خان لاهوری پدرش شادمان خان منصب هفتصدی از خلد مکان داشت

در علوم عقلی و نقلی پایهٔ بلند داشت و در شاعری و سخنوری مرتبهٔ ارجمند زبان او از غایت صفا بآبِ زلال میماند و کلام او از نهایت آبداری نسب بسلک لآلی میرساند شاگرد محمد مسیح فسائی ست در ۱۱۴۶ بحرین رفت محمد شاه پادشاه برای او سیورغالی مقرر کرد پس بآن مادهٔ توکل فارغ بال آسوده حال میگذرانید میر آزاد بلگرامی او را دیده ست میگوید بنارس اول نهاد توطن ساخت الحال در انجا عافیت خانه ترتیب داده چشم بر راه داعی حق ست آرزو بر سخن وی اعتراضها کرده انتهی میر آزاد دران محاکمه فرموده و هم حسین دوست در تذکرهٔ خود ذکر بعض اعتراضات مع سند آورده و قول فیصل درین باب از مولوی امام بخش صهبائی دهلوی ست دیوان حزین مشتمل بر اقسام سخن ست قریب بست هزار بیت اشعار عربیه هم دارد اما برتبهٔ شعر فارسی نیست بلکه عربیت او محل نظر ست در ۱۱۸۰ دامن از خارزار جهان برچید و در گوری که در بنارس برای خود مهیا ساخته بود خواب راحت برگزید برخی را از نتایج طبع او درین انجمن تکلیف ورود داده میشود ؎

نبرد جلوهٔ گل جانب گلزار مرا ٭ می برد نالهٔ مرغان گرفتار مرا
ممنون سپهرم که شکنج قفس او ٭ نگذاشت بدل حسرت بی بال و پری را
کوتاهی پرواز بود لازم هستی ٭ پیچیده ببال و پر ما تار نفسها
در دل تنگ بود جلوهٔ جانان ما را ٭ یوسفی هست درین گوشهٔ زندان ما را
هلاک گوشهٔ دامان بی نیازئی تو ٭ بشمع کشتهٔ من منت صبا نگذاشت
نبود لائق حسن این همه بی پروائی ٭ داد دل گر نتوان داد مدارائی هست
به پستان آمدن خون جگر را شیر میسازد ٭ جوان را یکدم اندوه غریبی پیر میسازد
شمع را شعله مسلسل ز دل آید بیرون ٭ آه دل سوختگان متصل آید بیرون
زلف مشکین تو هر جا که شود غالیه سا ٭ نکهت از نافهٔ چین منفعل آید بیرون
نیم بهجر تو تنها دو همنشین دارم ٭ دل شکسته یکی جان بیقرار یکی

حسن میرزا ابو الحسن اصلش از فراهان ست دیوانش ملاحظه شد تخمیناً دو هزار بیت باشد در اکثر غزلیات تخلص ذکر نمیکند این اشعار از وست ؎

خوشم بسنگدلیهای او که درد مرا ٭ دل از ز سنگ بود طاقت شنیدن نیست
نمیخواهم کسی جز من بیار من سخن گوید ٭ اگر چه قاصد من باشد و پیغام من گوید
نا امیدم گر چه دارد گوشش بر فریاد من ٭ زانکه میدانم نمیداند که فریاد من ست
تو مرا سوزی و من سوزم ازین غم که مباد ٭ باد بیرون برد از کوی تو خاکستر من

حیرانی در اصل قمی ست در همدان کتخدا شده چندی در کاشان دل بجوانی داده بود قاضی آنجا حکم باخراجش داده صاحب مثنویات و قصاید ست وفاتش در ۹۰۳ اتفاق افتاده از وست ؎

دوش آتشی که بر سر کویت بلند بود ٭ آتش نبوده آه من مستمند بود
بجرم عشق خواهم روز محشر دست خود بسته ٭ که ترسم غافل از من دامن آن نازنین گیرد
صباح عید گر من دست آن نازک بدن بوسم ٭ ز شادی تا بشب آن روز دست خویشتن بوسم

حشمی میر حشمی با شیدا صحبت داشته دیوانی بطرز قدیم دارد یک بیت او اندک با مزه ست ؎

موی سر کردم سفید هیچ کارم سر نشد ٭ دست و پائی میزنم اکنون که آب از سر گذشت

حیران شیخ محمود در تحریر خط نستعلیق و ثلث دستی عالی داشته و در تعلیم خطوط معلم زیب النسا بیگم بوده سرخوش گوید هیچ است که بتقلید ناصر علی راه رود راه اصلی خود راهم گم کرد حیران منیست ؎

آهو شنیده ایم ندیدیم جز رمی ٭ نقش جهان بگردش چشم که بسته اند
به نیرنگی دل صد داغ من گردیده پامالش ٭ که رقصد صد چمن طاؤس نقش پا بدنبالش
آن نهال شعله پرورم که ذوق سوختن ٭ چون رگ یاقوت در آتش دواند ریشه ام

حزین شیخ محمد علی اصفهانی سلسله نسبش بشیخ زاهد گیلانی می پیوندد در هنگامه نادرشاه از اصفهان رخت بدیار هند کشید و از راه ۶ کرو ملتان بدهلی رسید و چهار ده سال در انجا منزوی ماند بعده از انجا بر آمده چندی در آگره وقفه نمود و از آگره بشهر بنارس شتافت

در آتشم ز شرم گنه وای بر دلم / گر در عذاب من بهمین اکتفا کنند

ز الطاف نهان او شدم اکنون برین رضا / که گر لطفی کند با دیگران از من نهان دارد

پس از هزار جفا یک دروغ عذر آمیز / بس ست از تو برای امیدواری ها

نهانم میکشی تا هر که میخواهی نهی منت / وگرنه من که باشم آشکارم میتوان کشتن

بقاصد جان ندادم حالتی از مژدهٔ وصلش / بجرم این ز درد انتظارم میتوان کشتن

در عاشقی ز هجر ننالم که بر دلم / هجران نکرد آنچه امید وصال کرد

از تو وفای وعده بنا شد هوس مرا / شادئی وعدهای وفائی تو بس مرا

حالتی سوخت دل خلق دگر ناله مکن / یا چنین کن که کسی نشنود آواز ترا

تو کی بوعده وفا کردهٔ ولی چه کنند / بخویشتن اگر ندهد دل قرار آمدنت

قاصد او وقت سخن گفتن بسیار کجاست / تا کجا همرهٔ یار آمدهٔ یار کجاست

من روز جدائی وعدها کردی و می ترسیم / که آنرا برده باشد امتداد هجر از یادت

بعمری یک سخن گر با من آن نامهربان گوید / نشیند با رقیبان عذرها از بهر آن گوید

حقیری اگرچه خود را بشیوهٔ صلاح و فروتنی و تواضع حقیر می نمود لیکن برتبهٔ شاعری و سلیقهٔ نظم درست عزیز جهان بود و طریق عاشقی را براستی و درستی می پیمود آنز دوست است ۵

دوش در مجلس حدیث آن لب میگون گذشت / من ز خود رفتم ندانستم که آخر چون گذشت

تا گرفتارم بدرد عشق وقت من خوش ست / وقت آنکس خوش که بنیاد گرفتاری نهاد

کسی که از تو ستمگر ستم هوس نکند / بخویشتن ستمی میکند که کس نکند

حسب نگه جائی که او باشد بهر سو میکنم / تا بتقریبی نگاهی جانب او میکنم

فدیه وصل فرستد زمان زمان و نیاید / که تا بحسرت بسیار ز انتظار بمیرم

آورم پیش تو هر لحظه پیام دگران / گویمت تا سخن خویش بنام دگران

با وجود بی وفائیهای او / سوخت جانم ز آشنائیهای او

**حبیب** اصفهانی در عقلیات مشهور زمان بود و نتایج افکار حکما را با معارف اصحاب شهود تطبیق می‌نمود در عباس آباد اصفهان بجوار رحمت الهی آسود از وست ؎

در آور بزم رندان تا ببینی عالمی دیگر    بهشتی دیگر و ابلیس دیگر آدمی دیگر
مسجد خراب کردم و میخانه ساختم    تسبیح را شکستم و پیمانه ساختم
بدل ز حسن نمایان از تو دارم    چه منتها که بر جان از تو دارم

**حالتی** ترکمان قاسم بیگ نام از مشاهیر قزلباش ست در بلدهٔ طهران نشو و نما یافته در عهد شاه طهماسپ در قزوین بملا مشهور شد طبع سلیمی در شعر داشته دیوانش قریب بده هزار بیت دیده شد

آز وست ؎

آمد خبر وصل و ز خود بیخبرم ساخت    فریاد که مکتوب تو مشتاق ترم ساخت
آه در شهر یکی فتنهٔ خوابیده نماند +    که سر پا زده مژگان تو بیدار نکرد
هر جا حدیث جور و جفای بتان گذشت    بی اختیار نام توام بر زبان گذشت
خط بر دمید و لعل لبت جانفزا هنوز    جان میتوان بجور تو کردن فدا هنوز
رفت آنکه غصه بر دل تنگم گذر نداشت    عاشق نبودم و دلم از خود خبر نداشت
نی صبر کرد در ستم عشق و نی سفر    این درد غیر مرگ علاجی دگر نداشت
روزی لبشب رساند عجب بیتو حالتی    هرگز گمان صبر بخود اینقدر نداشت
آوارهٔ که بهر تو از خانمان گذشت    از غیر بهر خاطر او میتوان گذشت
از دشمنان مپرس که در دوستی روست    آنها که از جفای تو بر دوستان گذشت
صبر از من و وفا ز تو این بود خود بگو    عهدی که روز مهر و وفا در میان گذشت
پی گم شده ز راه روان طریق عشق    با آنکه کاروان ز پی کاروان گذشت
غم تو میکشدم بر رقیب تهمت نه    که بهر کشتن او هم بهانه می باید
افتادگان چو تکیه بدست دعا کنند    صد درد را بقطرهٔ اشکی دوا کنند

حکمت قمی از شعرای خریطهٔ جواهر میرزا جانجان ست آزوست بیت

رم میکند از بسکه زتمثال خود آن شوخ — از عکس رخش تا برخش راه دو ماه ست

حسن بیگ شیدا علی مقیمی دیوانش بخط او تخمیناً یکهزار بیت دیده شد در هند رفته پیش خانخانان عبدالرحیم فوت شد آزوست ع

برسرِ کوی تو جمعیتِ اغیارم سوخت — چه شد آیا فلکِ تفرقه انداز کجاست

گره بگشا ز زلف از قید جان آزاد کن ما را — علم کن تیغ کین یا خاطر غم شاد کن ما را

قرارِ مرگ با خود داده رفتم از سرِ کویت — بحسرت مردهٔ هر جا که بینی یاد کن ما را

حقی خوانساری عارف دانشمند و شاعر ارجمند بود در شعر اوستادست آزوست ع

امشب دل را ز هجر نالان دیدم — جان را با جل دست و گریبان دیدم

قربان سرت دی بکه همره بودے — کامشب همه شب خواب پریشان دیدم

حاذق حکیم حاذق بن حکیم همام گیلانی واقف فن ست و نبض شناس سخن میرزا صائب گوید ع

جواب آن غزلِ حاذق ست این صائب — بهار دیدم و گل دیدم و خزان دیدم

مولد حاذق فتح پور سیکری ست شاهجهان بادشاه او را بسفارت نزد امام قلیخان والی توران رخصت نمود و بعد مراجعت بمنصب سه هزاری و خدمت عرض مکرر امتیاز بخشید در پایان عمر در اگره گوشه انزوا اگرفت و وظیفهٔ سالیانه او بچهل هزار رسید در سنه ۶۷ شربت فنا چشید او هم خامه را باین روش جولان میدهد ع

زگردشِ فلک اسرار مهر و مه شد فاش — بیک کلاه دو سر مشکل ست پوشیدن

شد دشمن من کمال بسیار — چون بر رخ خوب خال بسیار

ناقدر جوانی چه شناسیم کز اول — تصویر کشان قامتِ ما پیر کشیدند

بقول من نرسیده ست فعل من هرگز — خوشا کسی که دراز ست از زبان دستش

نمود فاش بد انسان که گوشها نشنید — سکوت من سخنِ نارسیده بر لب را

| | |
|---|---|
| بجای رشتهٔ پیراهنت ای کاش من باشم | باین تقریب شاید با تو در یک پیرهن باشم |
| ور نالهٔ رعنائی آن گل شده ام باز | گل دیده ام امروز که بلبل شده ام با |
| صبحی عجبی سر زده از ان چاک گریبان | بیدار شو ای گوشه نشین وقت نماز ست |
| گر ز درد دل نریزد آب چشمم دور نیست | زانکه دود خانهٔ ویران سوی روزن رفت |

**حلوائی** ملا صادق سمرقندی رتبهٔ او ازان عالی ترست که در شمار شعرا در آورده شود بهند آمد
بلخ رفت و در سنه ۹ بوطن برگشت در شعر سلیقهٔ خوب و فطرت عالی داشت صاحب دیوان ست

این بیت ازوست

| | |
|---|---|
| دل گم شده و نمیدهدم کس نشان از و | در خنده ست لعل تو دارم گمان از و |

**حاتم** کاشی از مشاهیر شعرای کاشان ست پدرش سمسار بود او نیز در اوائل بهمین شغل اکتساب
معیشت میکرد بسیار سبز چهره و سیاه لون بوده ظرفا او را هندو میگفتند دیوانش قریب بهفت هزا

بیت بنظر رسیده ازوست

| | |
|---|---|
| پیکان ترا آب خور از چشم تر ماست | آرایش تیغ تو ز خون جگر ماست |
| برگردن خورشید نهد تاج لطافت | این دست که امروز طراز کمر ماست |
| بخاک گشتهٔ خود رخش اگر برانگیزی | چو گرد خیزد و چون باد در عنان بدود |
| ز گریهای مستی من شب سبوئی من | خندید آنقدر که شکم بر زمین نهاد |

**حدیثی** اصفهانی علی حزین گفته کم سخن پاکیزه گوست ازوست

رباعی

| | |
|---|---|
| شوخی که ز جور چشم مستش + | هر گوشه چو من هزار کشته هستش |
| ترسم که بحشر نیز دادم ندهند | هرچند که فریاد کنم از دستش |
| دی آمدی کرشمه کنان همره رقیب | دستی بسر نهادم و دستی بدیده هم |

رباعی

وسپید سنجید آرزو را در مجمع النفائس در حیاتی گیلانی و حیاتی کاشی غلط افتاده آین

چند بیت از انفاس روح پرور حیاتی ست ٥

فغان که رنجش جانان بآن مقام رسید — که هر که کرد گنه از من انتقام کشید

در دل من درد افزودی و سگوئی منال — آتشی در جانم افگندی و میگوئی مسوز

خاک کوئی تو ز سیل مژه پر نم کردیم — تا غباری بتو از رهگذر ما نرسد

مینمایم شاد خود را اگرچه می میرم زجور — تا نیاید رحم در خاطر جفا کار مرا

بهر شوخی گو ندانند دوستی در اصل چیست — خلق را با خود حیاتی از چه دشمن کردهٔ

بی لعل تو گر خون رود از چشم تر من — شادم که نیاید دگری در نظر من

ترسم که شود یار غمین غیر شود شاد — ای باد مکن جانب آن کو خبر من

رباعی

بر صفحهٔ آرزو خط نسیان کش — نی وصل طلب نه محنت هجران کش

خواهی که کس انگشت بحرفت ننهد — بنشین و چو نقطه پای در دامان کش

حشری تبریزی در عباس آباد اصفهان ساکن بود و مبلغی از سرکار وظیفه داشت چون منقطع شد رباعی بمیرزا حبیب الله صدر فرستاده و با او بسر می برد سی تومان در جائزه وظیفهٔ او مقرر گردید رباعی این ست

رباعی

از قطع وظیفه گر کنم شکوه خطا ست — آنکس که دهد وظیفهٔ رزق خدا ست

جان شد گرو روزئی و رازق ضامن — دارم گرو و ضامن من پا بر جا ست

حالتی نام او یادگار ست از طائفهٔ چغته بود در سلک ملازمان اکبری انتظام داشت صاحب دیوان ست او راست ٥

نماند آنقدر از گریه آب در جگرم — که مرغ تیر تو منقار تر تواند کرد ٭

حیاتی گیلانی نفس روح پرورش مد حیات ست و نوائی اهتزاز آورش مفرح ذات باموزونان کاشان جادهٔ مشاعره می پیمود وقتی در گیلان میلی شاعر در حالت مستی شمشیری بر دست راستش زد چون آن حرکت مستانه بود باوجود قدرت از قصاص درگذشت و انتقام نگرفت و از آنجا بکاشان رفته بدار النعیم هندر وآورد و نزد اکبر پادشاه اعتباری بهم رسانیده سرمایهٔ جمعیت اندوخت و در پایان عمر دامن دولت خانخانان گرفت شیخ معروف بکری در ذخیرة الخوانین گفته خانخانان ملا حیاتی را در خزانه برده هر قدر اشرفی که توانست برداشت وفاتش در سنه ۱۰۱۵ واقع شد آب حیات سخن از ظلمات دوات چنین می برآرد ؎

بهر سخن که کنی خویش را نگهبان باش ‌ ‌ ‌ زگفتنی که دلی نشگفد پشیمان باش
چه بال مرغ که گر شغل روزگار این ست ‌ ‌ ‌ زمور هم قدمی وام کن گریزان باش
تاکی بغیر یار و بمن سرگران بود ‌ ‌ ‌ با دوست این چنین و بدشمن چنان بود
ای دل اگر ندید بسویت مرنج ازو ‌ ‌ ‌ شاید که یار در صدد امتحان بود
چو رسد رقیب خندان کشدم طپیدن دل ‌ ‌ ‌ که مباد دیده باشد نظر عنایتی ازتو
بعد مردن بتو معلوم شود رنج حیات ‌ ‌ ‌ رهرو آن لحظه بنالد که بمنزل برسد
آید از خاک مزارم بعد مردن بوئی درد ‌ ‌ ‌ بسکه در هجران او گلهای غم بو کرده ام
ترا هرگز گریبانی نشد چاک ‌ ‌ ‌ چه دانی لذت دیوانگی را
از بسکه رفو زدیم و شد چاک ‌ ‌ ‌ این سینه همه بدوختن رفت
در میان کافران هم بوده ام ‌ ‌ ‌ یک میان شایستهٔ زنار نیست

حیاتی کاشی شاعر شیرین ابیات ست و سیراب چشمهٔ آب حیات در آغاز حال سقائی تخلص میکرد و نقد هوشش در عشق صراف پسری باخته همراه او از کاشان بقزوین رفت در علم نقطه مرکز دایرهٔ نقطویان بود آخر نقطه را از لوح خاطر شسته سر بر خط دین نبوی گذاشت و بدکن آمده در احمد نگر بسر می برد جهانگیر پادشاه بتکمیل مبحث مفقود تغلق نامه خسرو دهلوی او را بزر سرخ

چون ننالم که درین سینهٔ دل زاری هست　　　راحتی نیست در آن خانه که بیماری هست

حسینی مشهدی سخندان بلند دستگاه بود و نوکر شاهجهان پادشاه این مطلع از وست

هیچ دل نیست که سرگرم دل افروزی نیست　　　رنگ خاکستری فاخته بی سوزی نیست

حزنی تقی الدین محمد اصفهانی شمع شبستان روشن بیانیست و انجمن افروز کاشانهٔ سخندانی از ولایت خود بعهد اکبر پادشاه بگلگشت گلزمین هند خرامید در اثنای آن بخطهٔ لاهور حرف فنا از صفحهٔ عالم برخواند از وی می آید

ز گرمی جگرم دوش چشم تر می سوخت　　　چراغ دیده براه تو تا سحر می سوخت

نماند روغن بادام چشم میدیدم　　　که پارهٔ دل و پرکالهٔ جگر میسوخت

حزنیٔ ساده دل امروز دگر چون هر روز　　　بسخنهای دروغ تو تسلی شد و رفت

گرد دل گردم و بینم که درو جائی هست　　　غم معاذ الله اگر نیست تمنائی هست

در چمن بود زلیخا و بحسرت میگفت　　　یاد زندان که درو انجمن آرائی هست

ناامیدم ز تو اما محبت چه کنم　　　که میان من و او رسم تقاضائی هست

مدعی حاضر و این روز جزا یا ای دل　　　میتوانی بکسی گفت که دعوائی هست

آسوده نه در ره دل فرسوده نگشتم　　　تا خونجگر نشستم بغم آسوده نگشتم

این پاکدلی بین که ز هجران تو صد بار　　　در خون جگر گشتم و آلوده نگشتم

بدین نگهم دار که دل بر سر ناز است　　　کنجشک مرا رشتهٔ پرواز دراز است

نیست یکدم که ز سرحد شهیدان فراق　　　بسر کوئی تو صد قافلهٔ جان نرسد

دوش در بزم تو آزرده و ناشاد که بود　　　من نبودم هدف ناوک بیداد که بود

مرا برساده لوحیهای حزنی خنده می آید　　　که عاشق گشت و چشم مرحمت از یار میدارد (?)

حجت میرزا مهدی مشهدی سخنور نامی و صاحب دیوان گرامیست میگوید

دولتی بهتر ازین نیست که از پهلوی او　　　غیر همچون گره از بند قبا برخیزد (?)

دریافت و دو بار سیر ہند کرده بولایت خود برگشت مدح اکبر بادشاه و امرای اکبری کرده
وصلها گرفته شیخ عبد القادر بدایونی گوید دیوانش مشتمل بر چهارده هزار بیت بنظر آمده اما قماش
نیک دران بغایت اندک دیده شد ساغر کوثر سخن چنین میگرداند + ؎

چو ریزم اشک از دل آه و درد آلود میخیزد | بلی چون آب بر آتش بریزد دود میخیزد
منم که تیر جفای ترا نشان شده ام | جدا ازان سگ کوشت استخوان شده ام
در آتش ست ز عشقت تن بلاکش من | بآب تیغ تو خواهم نشیند آتش من
گر هجو مرا بدشمنی گفت کسی + | من مرثیه اش بدوستی خواهم گفت

میان حیدری و وحشی یزدی مهاجات رکیکه بوقوع آمده چه او را بسبب سرمایهٔ جمعیتی که از هند بهم رسانده رفته بود بر وحشی مزیت می دادند حالانکه حیدری در اوائل تاج دوزی میکرد حیدری در اشعار خود مذمت هند کرده میر آزاد درین مقام میفرماید اهل ولایت ایران و توران قاطبه با آنکه بهند آمده از حالت گدائی بمرتبهٔ امیری میرسند و از نکبت قلندری بر آمده بدولت سکندری فائز میشوند پاس حقوق اصلا بخاطر نمیگذارند و زبان خود را که عمرها نمک از خوان الوان هند خورده بانواع مذمت می آلایند اگر هند مطابق اعتقاد ایشان ست چرا از خود بی طلب کسی تصدیع میکشند و خود را بشیوهٔ حق ناشناسی و عیب جوئی انگشت نما میسازند طرفه آنکه ولاتیان هم هندی الاصل اند زیرا که آدم از بهشت در هند نازل شده چنانکه از اخبار و آثار صحیحه ثابت گردیده چون اولاد او بحد کثرت رسید از هند منتشر شده رفته رفته اقالیم سبعه را آباد ساختند پس وطن اصلی جمیع بنی آدم هند ست انتهی

حسینی میرزا سلطان حسین مالک ملک معانی ست و ناظم کشور شیوا بیانی جماعهٔ عظیم را از علما و شعرا مثل جامی رح تربیت کرده خود هم طبع نظم داشت این مطلع از وست ؎

از غم عشقت مرا نی تن نه جانی مانده ست | این خیالی گشته و آن یک گمانی مانده ست

حسن قندهاری شاعر مصور بوده تصویر سخن چنین میکشد ؎

بنسیانِ خلق ستم بر من آشکار مکن  بلطفِ خود همه کس را امیدوار مکن
چو سر نوشت مرا کلک کردگار نوشت  خطِ غلامیِ خوبان روزگار نوشت
مگن بهر حرف جهان بی کنید از دو گوش  ورنه در دلِ مرغانِ چمن بسیار ست
نظر مکن سوی من در میان خلق مباد  که من زهوش روم دیگران نظاره کنند
ماند در زلفِ تو دل وای بر آن صید آید  که بدام افتد و از خاطرِ صیاد رود
چه شبهائی دراز هجر دیدم  باین ده روزه عمرِ کوتهِ خویش
چار ده ساله هی گر بکف افتد عمری ست  ورنه از بودن صد ساله بقا فائده نیست
جز من که رند و عاشق از سر گذشته ام  آن ترکِ مست را که تواند عنان گرفت
محنتِ روزِ قیامت که عذابی ست الیم  کافرم گر چو بلای غمِ هجران باشد
حیرتی ناله در دلِ خود چندان کرد  که دلِ یار بدرد آمد و اغیار گریست

ترقی اصفهانی نشو و نما در مشهد یافته حرفِ موزون میگفت و لآلی آبدار می سفت در عروض و قافیه و خط و انشا دستگاه داشت گیلانیان بنا بر طعن در مذهب زیدیه زبان او را قطع کردند با وجود آن چون قلم طلاقت لسانش همچنان بحال بود در ۱۰۰۹ در مشهد فوت کرد زبان آوری این مقطوع اللسان باید دید

بهر طرف ز تو آزرده بفریاد ست  هزار داد ز دستِ تو این چه بیداد ست
ایکه منعم میکنی از عشق رخسارش ببین  ایکه میگوئی مرو از راه رفتارش ببین
دوشینه که رفتی ز بزم یار که بود ے  می با که زدی شمعِ شبِ تار که بودی
یار برافراخته قامت رسید  فتنهٔ اربابِ سلامت رسید
میرسد آن شوخ شهیدانِ عشق  مژده شما را که قیامت رسید
نشسته بر سرم کز مردنم خاطر شود شادش  اجل بشتاب تا یار از سرِ من شاد برخیزد

حیدری تبریزی شاعرِ خوب و مادحِ جائزه ربست شرف زیارت حرمین شریفین

## رباعی

| | |
|---|---|
| هنگام سحر که نرگس و لاله شگفت | مرغ سحری بناله و آه بگفت |
| می نوش که بی نشه بسی خواهی بود | برخیز که در خاک بسی خواهی خفت |

حضوری

حضوری قمی عزیز الله نام دارد و از استادان سخن و مورخان کهن بود و بشرف حضوری شاه طهماسپ صفوی بهره مند گردیده در اواخر سنه ۱۰۰۱ در نجف بمرد دیوانش قریب بسه هزار بیت دیده شد این ابیات از وی ست ؎

| | |
|---|---|
| براه عشق بتان شام بینوائی ما | دل شکسته بود کاسهٔ گدائی ما |
| بی یار زنده بودن غیرت نمیگذارد | بر مرگ دل نهادن حسرت نمیگذارد |
| چو شب در فکر آن لبهای میگون افگنم خود را | ز حسرت آنقدر گریم که در خون افگنم خود را |
| با تو در خواب دلم عرض تمنا می کرد | در گلو گریه گره بود چو بیدار شدم |
| حضوری میرود با چشم گریان از سر کویت | بغیر از ناامیدی حسرت بسیار هم دارد |
| تمنائی که دارد دل امیدوار من | تکلف نیست می ارزد بدرد انتظار من |
| سر حضوری و فتراک خون چکان بینید | هوائی دیدن چابک سوار من نکنید |
| بامید یکه شاید غیر هم برخیزد از مجلس | پس از عمری که در بزمش نشینم زود برخیزم |
| بجرم آنکه نمردم ز ذوق روز وصال | فراق انچه بمن میکند سزائی من ست |

حیرتی

حیرتی تونی حیرت افزای دیده وران ست و مهر بر لب گذار زبان آوران و بذله سنج حاضر جواب هزال معرکه آرا بود شعر بسیار در کمال روانی دارد بعضی گفته اند از کاشان ست و نزد بعضی از ماوراء النهر مذهب تشیع داشت حزین گفته الحق تعصب او در تشیع نهایتی نداشت شب و روز در تجرع باده بود تا آنکه در گذشت از وی می آید ؎

| | |
|---|---|
| پرسید کسی بمن ز من قصهٔ یعقوب | گفتم پدری بود فراق پسری داشت |
| بخاک رفتم و از هرچه بود در دل من | بغیر حسرت آن خاک آستانه نماند |

بتکمیل هیچ فن چنانکه باید نپرداخته ظرفا و راوکان پس کوچه میگفتند خود را بقزوین رسانید
و روزگار خود را بالعشق گلرخان می گذرانید دیوانش قریب چهار هزار بیت بنظر رسیده از وست

زین بزم برون رفت و نکو رفت حسابی ‌‌ کازرده دل آزرده کند انجمنی را
امشب کسی بحال من ناتوان نبود ‌‌ زاحوال دل مپرس دلی در میان نبود
شبهای هجر را گذرانیدیم و زنده ایم ‌‌ ما را بسخت جانی خود این گمان نبود
ز فریب وعده امشب نزدیم چشم بر هم ‌‌ که شب امیدواری در خانه باز باشد
حسابی یار می آید بآیینه که میدانی ‌‌ ترا دیدار ارزانی که من از خویشتن رفتم
بر من شبی نمیگذرد کز هجوم رشک ‌‌ صد جنگ و آشتی بخیالت نمیکنم
این امتیاز از دگران بس که وقت خشم ‌‌ بر من بود قصاص گناه نبوده را
بیا تا بیت ای دل همه بهر نگهی بود ‌‌ اکنون که نگه کرد چرا تاب نداری
من ای همدم دل شمشیر غیرت خورده دارم ‌‌ مکن با من حکایت خاطر افسرده دارم
شب او بوده ست و غیر و صحبت می خلوت خالی ‌‌ من این تحقیق حال از پی الصحبت برده دارم
اگر دیر از برش بر خاستم معذور داریدم ‌‌ که پای عشق بر بنیاد جان افسرده دارم
حسابی رفت و با خود برد این حسرت که او گوید ‌‌ بحسرت رفته در خاک حسرت مرده دارم
بخانه اش روم و این کنم بهانهٔ خویش ‌‌ که مست بودم و کردم خیال خانهٔ خویش

حسین صراف اصفهانی محک طلای تازه بیانی ست عیار سخن چنین میگیرد ـه

قاتلی خون مرا ریخت که در روز جزا ‌‌ نظر از ناز بهنگامهٔ محشر نکند
آلوده گردی زپی صید که گشتی ❊ ‌‌ غرق عرقی از دل گرم که گذشتی

حاصلی تبریزی زره میساخت و شعر خوب میگفت این مطلع در مرثیه از وست

سوسن ماتم زده لالهٔ خونین کفن ❊ ‌‌ سرخ و سیه گشته اند بهر حسین و حسن

حافظ حافظ علی شاعر خوشگو معنی جوست این رباعی از وی سر می آید

حسین

حاصلی

حافظ

دهقان سال خورده چه خوش گفت با پسر ... کای نور چشم من بجز از کشته ندروی
دو یار زیرک و از بادهٔ کهن دو منی ... فراغتی و کتابی و گوشهٔ چمنی
من این مقام بدنیا و آخرت ندهم ... اگرچه در پیم افتند خلق انجمنی
بیا که رونق این کارخانه کم نشود ... ز زهد همچو توئی یا ز فسق همچو منی
بگوشهٔ بنشین سر خوش و تماشا کن ... ز حادثات زمانی رخ شکر دهنی
می صبوح و شکر خواب صبحدم تا چند ... بعذر نیمشبی کوش و نالهٔ سحری
بوی زلف ورخت می روند و می آیند ... صبا بغالیه سائی و گل بجلوه گری
ز هجر و وصل تو در حیرتم چه چاره کنم ... نه در برابر چشمی نه غائب از نظری
هزار جان گرامی بسوخت زین غیرت ... که هر صباح و مسا شمع محفل دگری
این حدیثم چه خوش آمد که سحرگه میگفت ... بر سر میکدهٔ با دف و نی ترسائی
گر مسلمانی همین ست که حافظ دارد ... وای گر در پی امروز بود فردائی

حیاتی

**حیاتی** بخاری از هرسه حیاتی تخلصان که از توران و هرات و خجند بوده اند اشعر ست دیوانش
سه چهار هزار بیت بنظر رسیده آز وست

ای تیر غمت را دل عشاق نشانه ... خلقی بتو مشغول و تو غائب ز میانه
هر کس بزبانی صفت حمد تو گوید ... عاشق بسرود غم و مطرب بترانه
حاجی بره کعبه و من طالب دیدار ... او خانه همی جوید و من صاحب خانه
گیسو برید و شد فزون حیرش من گمراه را ... گم کرده ره داند بلی قدر شب کوتاه را
خاک رهت اشکم اگر با خون بیامیزد مرنج ... گویم بچشم خویشتن تا پاک سازد راه را
هنوزم دست بر سر باشد از شوق می لعلت ... اگر بعد از اجل دوران ز خاک من سبو سازد

حسابی

**حسابی** میرزا سلیمان از مستعدان اصفهان و ارباب کمال و عرفان بوده خاصه در فن
موسیقی که نادر الدهر بوده شعر در نهایت خوبی میگفت و در دیگر فنون هم دخل داشت اما

یا وفا یا خبر وصل تو یا مرگ رقیب    بازئ چرخ ازین یکدو سه کاری بکند

غلام نرگس مست تو تاجدارانند    خراب بادهٔ لعل تو هوشیارانند

بیا بمیکده و چهره ارغوانی کن    مرو بصومعه کانجا سیاه کارانند

حسن بی پایان او چندانکه عاشق میکشد    زمرهٔ دیگر بعشق از غیب سر بر میکنند

دهان یار که درمان درد حافظ داشت    فغان که وقت مروت چه تنگ حوصله بود

شراب لعل کش و روی مه جبینان بین    خلاف مذهب آنان جمال اینان بین

بزیر دلق مرقع کمندها دارند +    دراز دستئ این کوته آستینان بین

بخرمن دو جهان سر فرو نمی آرند    دماغ کبر گدایان خوشه چینان بین +

اسیر عشق شدن چارهٔ خلاص منست    ضمیر عاقبت اندیش پیش بینان بین

غبار خاطر حافظ ببرد صیقل عشق +    صفای نیت پاکان و پاکدینان بین

زان پیشتر که عالم فانی شود خراب    ما را ز جام بادهٔ گلگون خراب کن +

ما بحث خویش و خوی ترا آزموده ایم    با دشمنان قدح کش و با ما عتاب کن

ای پیر خانقه بخرابات شو دمی    غسلی بر آر و توبهٔ هفتاد ساله کن +

به پیر میکده گفتم که چیست راه نجات    بخواست جام می و گفت باده نوشیدن

عنان بمیکده خواهیم تافت زین مجلس    که وعظ بی عملان واجبست نشنیدن

بفکن بر صف رندان نظری بهتر ازین    بر در میکده میکن گذری بهتر ازین

ناصحم گفت که جز غم چه هنر دارد عشق    گفتم ای خواجهٔ عاقل هنری بهتر ازین

گر بگویم که قدح گیر و لب ساغر بوس    بشنو ای جان که نگوید دگری بهتر ازین

باده خور غم مخور و پند مقلد مشنو    اعتبار سخن عام چه خواهد بودن +

مطبوع تر ز روی تو صورت نبست هیچ    طغرا نویس ابروی مشکین مثال تو

خوشتر ز فرش بوریا و گدائی و خواب امن    کاین عیش نیست درخور اورنگ خسروی

در روی خود تفرج صنع خدا بکن
آئینهٔ خدای نما می‌فرستمت

خونم بریز و ز غم هجران خلاص کن
منت پذیر غمزهٔ خنجر گذار هست

حافظ شراب و شاهد و رندی نه وضع تست
فی الجمله میکنی و فرو میگذارمت

ملامتم بخرابی مکن که مرشد عشق
حوالتم بخرابات کرد روز نخست

سرشک من که ز طوفان نوح دست ببرد
ز لوح سینه نیارست نقش مهر تو شست

معنی آب زندگی و روضهٔ ارم
جز طرف جویبار و می خوشگوار چیست

پیوند عمر بسته بموییست هوشدار
غمخوار خویش باش غم روزگار چیست

سهو و خطای بنده چو گیرند اعتبار
معنی عفو و رحمت پروردگار چیست

زاهد شراب کوثر و حافظ پیاله خواست
تا در میانه خواستهٔ کردگار چیست

ناگشوده گل نقاب آهنگ رحلت ساز کرد
ناله کن بلبل که گلبانگ دل افگاران خوش است

از زبان سوسن آزاده‌ام آمد بگوش
کاندرین دیر کهن کار سبکباران خوش است

خواب این نرگس فتان تو بی چیزی نیست
تاب این زلف پریشان تو بی چیزی نیست

دوش باد از سر کویت بگلستان بگذشت
ای گل این چاک گریبان تو بی چیزی نیست

دانی که چنگ و عود چه تقریر میکنند
پنهان خورید باده که تکفیر میکنند

گویند رمز عشق مگوئید و مشنوید
مشکل حکایتیست که تقریر میکنند

می خور که شیخ و حافظ و مفتی و محتسب
چون نیک بنگری همه تزویر میکنند

دوش دیدم که ملائک در میخانه زدند
گل آدم بسرشتند و به پیمانه زدند

ما بصد خرمن پندار ز ره چون نرویم
چون ره آدم خاکی بیکی دانه زدند

جنگ هفتاد و دو ملت همه را عذر بنه
چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

ایمن مشو ز عشوهٔ دنیا که این عجوز +
مکاره می‌نشیند و محتاله میرود

گریه آبی برخ سوختگان باز آورد
نالهٔ فریادرس عاشق مسکین آمد

دلم ز صومعه بگرفت و خرقهٔ سالوس  کجاست دیر مغان و شراب ناب کجا

ز روی دوست دل دشمنان چه دریابد  چراغ مرده کجا شمع آفتاب کجا

ز عشق ناتمام ما جمال یار مستغنی ست  بآب و رنگ و خال و خط چه حاجت روی زیبا را

بدم گفتی و خرسندم عفاک الله نکو گفتی  جواب تلخ می‌زیبد لب لعل شکرخا را

تا از درون پرده ز رندان مست پرس  کین حال نیست صوفی عالی مقام را

عنقا شکار کس نشود دام باز چین +  کانجا همیشه باد بدست ست دام را

بترسم آن قوم که بر دردکشان میخندند  در سر کار خرابات کنند ایمان را

ملک آزادگی و کنج قناعت گنجی ست  که بشمشیر میسر نشود سلطان را +

بحسن خلق توان کرد صید اهل نظر  به بند دام نگیرند مرغ دانا را +

ندانم از چه سبب رنگ آشنائی نیست  سهی قدان سیه چشم ماه سیما را

جز این قدر نتوان گفت در جمال تو عیب  که خال مهر و وفا نیست روی زیبا را

دردمندیم و خبر سیده از سوز درون  دهن خشک و لب تشنه و چشم تر ما

بسرت گر همه عالم بسرم بخروشند  نتوان برد هوای تو برون از سر ما

گمان مبر که بدور تو عاشقان مستند  خبر نداری ز احوال زاهدان خراب

بر شمع رفت از گذر آتش دل دوش  آن دود که از سوز جگر بر سر ما رفت

ای دوست بپرسیدن حافظ قدمی نه  زان پیش که گویند که از دار فنا رفت

باغ مرا چه حاجت سرو و صنوبر ست  شمشاد سایه پرور من از که کمتر ست

از آستان پیر مغان سر چرا کشم  دولت درین سرا و گشایش درین در ست

یک قصه بیش نیست غم عشق وین عجب  از هر کسی که می شنوم نامکرر ست +

فرق ست ز آب خضر که ظلمات جای اوست  تا آب ما که منبعش الله اکبر ست

در راه عشق مرحلهٔ قرب و بعد نیست  می بینمت عیان و دعا میفرستمت

مشکل سروکاری ست که بر وعده معشوق | صنا بر نتوان بود و تقاضا نتوان کرد
حسن دعای تو گر مستجاب نیست مرنج | ترا نه زبان و گر دل و گر دعا چکند
یکسر مو دولت سفید نشد | گرچه موئی بتن سیاه نماند
ای حسن توبه آنگهی کردی | که ترا طاقت گناه نماند

حافظ شیرازی از خواص سکاری ست و بر حال هند ولیش بخشنده سمرقند و بخارا در رهی از میخانه عرفان کشاده و صلای ادرکا ساوناولها داده در عهد سلطان محمود شاه بهمنی رغب سفر دکن شد و تا هرمز رسیده برگشت شاه ماجرا دریافته هزار تنکه طلا را متعه هند خریده برای خواجه بشیراز فرستاد و چون غزل وی

شکر شکن شوند همه طوطیان هند | زین قند پارسی که به بنگاله میرود

بسلطان غیاث الدین والی بنگاله رسید خدمت شایسته بتقدیم رسانید در سنه ۷۹۲ در شیراز بخاک مصلی مدفون شد و خلف خواجه شاه نعمان بهند آمد و در برهانپور وفات یافت قبرش نزدیک قلعه آسیر ست اشعار خواجه ورد مناجاتیان و زمزمه خراباتیان ست و تمام دیوانش گویا نقطه انتخاب ست حاجت چیدن ندارد تیمناً این چند بیت حواله زبان خامه میشود

الا یا ایها الساقی ادر کاسأ وناولها | که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها
شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هائل | کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها
مرا در منزل جانان چه امن و عیش چون هر دم | جرس فریاد میدارد که بربندید محملها
آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف ست | با دوستان تلطف با دشمنان مدارا
در کوی نیکنامی ما را اگذر ندادند | گر تو نمی پسندی تغییر کن قضا را
ما در پیاله عکس رخ یار دیده ایم | ای بیخبر ز لذت شرب مدام ما
هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد بعشق | ثبت ست بر جریده عالم دوام ما
چه نسبت ست برندی صلاح و تقوی را | سماع وعظ کجا نغمه رباب کجا

در خدمت کسی گر زند هم پشت بخم | شاید که ز من روی نگرداند هم
چون من سر خود ندارم از بیغرضی | پای دگری چه گیرم از بهر درم
گفتم رسد بگوش تو پندم چو گوشوار | آری رسیده ست ولی حلقهٔ در ست

حسن دهلوی معاصر امیر خسرو ست گویا هر دو در سخنوری توامان اند و مصداق ان هذان لساحران در مکارم اخلاق و استقامت عقل و روش صوفیه و تجرید و تفرید و خوش گذرانیدن بی اسباب دنیاوی مثل او کمتر دیده و شنیده شد مرید شیخ نظام الدین اولیاست در سنه وفاتش اتفاق افتاد قبرش در دولت آباد دکن ست چند شعر از وی درینجا صورت ارتسام می پذیرد

کاریکه بود با تو مرا بیشتر ز رفت | سر رفت در هوای تو این درد سر نرفت
مرا از زلف او موئی بسند ست | فضولی میکنم بوئی بسند ست
چه لشکر میکشی بر قلب عشاق | صف مغلوب را موئی بسند ست
گشتم ز فرق تا بقدم حلقه چون رکاب | آن شهسوار یک قدم از من دریغ داشت
رسوا روند از سر کوئی تو زاهدان | بر سر سبوی باده بجائی عصا عصا
تو آفتابی و من صبح میتوان دانست | که بی تو من نتوانم نفس بر آوردن
از خویش برون روز در دوست در آی | تا گم نشوی گم شدهٔ خویش نیابی
نیست چو رویت بگلستان دگر | روی دگر باشد و بستان دگر
یار چه سخت ست دل کافرت | سخت دگر باشد و سندان دگر
از تف عشقت جگرم پخته شد | پخته دگر باشد و بریان دگر
غمزهٔ خونخوار تو خونم بریخت | غمزه دگر باشد و پیکان دگر
گفت اگر عاشق مائی بمیر | عشق دگر باشد و قربان دگر
چشم حسن بین و دو رود موج خون | موج دگر باشد و طوفان دگر
تن بود و من و کنجی و حریفی و سرودی | غم را که نشان داد بلا را که خبر کرد

از پی درمان نشد منت کش ناز طبیب　　هر نفس ممنون استغنای آزار خودم

ناله ام فاخته سرو قبا پوش کسی　　داغ دل آئینهٔ حسرت آغوش کسی

ناله‌ها بی اثر و رحم بدلها کمتر　　چه رسد آه بفریاد کسی گوش کسی

جودت از شوخی تقریر خجالت دارم　　نکته یافته ام از لب خاموش کسی

**جودت** میرزا محمد ایوب بدخشانی بعد کسب حیثیات در ریعان شباب بسمت دکن شتافته و در سلک منصبداران عالمگیر پادشاه داخل گردیده در ۱۱۲۵ھ ندای ارجعی شنیده شاعر خوش طبیعت پاکیزه رویت بوده آزوست

بود حلاوت تن پروران ز طول امل　　ثبات هستی شان پای بند این تارست

ز رجعت بیشتر باشد صلابت خاکساری را　　ز بالا سوی پستی هر که می بیند هراس آید

**جامع** خواجه مسعود کشمیری شاگرد عبدالغنی قبول ست منه

سخن سازی نه آسان ست عمری باید و جهدی　　چو شد مویم سفید اشعار رنگینم بیاضی شد

## حرف الحاء

**حسن** غزنوی حسن الاخلاق و نخبهٔ الفس و آفاق بود مسامع روحانیان را بلآلی ناطقه می آمود و وعظ دردانگیز میگفت قصیدهٔ افتخاریهٔ او مشهورست که سخن سنجان بسیار بجواب آن پرداخته اند و تا زمان حال سلسلهٔ جواب برپاست او نه

داند جهان که قرة عین پیمبرم　　شایسته میوهٔ دل زهرا و حیدرم

وفاتش در ۵۶۵ھ بوده دیوانش میسرست اما دل بجنت انتخاب نگرائید این دو سه رباعی از وی نوشته شد رباعی

هر شب که رخ سپهر گلشن گردد　　عالم تاریک چون دل من گردد

صد آه بر آورم ز آئینهٔ دل　　کائینهٔ دل ز آه روشن گردد

## رباعی

ازوست ؎

عاشق و بدنام اگر گشتم دلم باری خوش ست — عاشقی بدنامئی دارد ولی کاری خوش ست

فا جعفر

جعفر بیگ از اکابر اویماق بیکدلی برادر مومن خان وزیر اعلی بود جد مادری لطف علی آذر ست ازوست ؎

هر شگاف خرابهٔ دهنی ست — که بمعمورهٔ جهان خندد

فا جدائی

جدائی از مردم ساوه ست در آتشکده این ابیات برنام او نوشته ؎

گیرم که توبه از می گلگون کند کسے — با آن دو لعل توبه شکن چون کند کسے

به پیش شمع گر پروانه سوز نیست دشوارش — چه باک از سوختن او را که بر بالین بود یارش

فا جعفر

جعفر میرزا آصف خان خلف میرزا بدیع الزمان قزوینی ست در زمان اکبر پادشاه بهند رسیده مورد عنایات فراوان گشت و در اواخر عهدش بدرجهٔ علیای وزارت ترقی گرفت و در زمان جهانگیر پادشاه بمهم دکن مامور گردیده همانجا در سنه ۱۰۲۱ رخت بدار البقا کشید ازوست ؎

جعفر ره کوئی یار دانست — مشکل که دگر ز پا نشیند

بنگاهی همه احوال نهان مے داند — چشم بد دور ز چشمی که زبان میداند

آماده گشته ام دگر امشب نظاره را — پیوند کرده ام جگر پاره پاره را

بترس از تیر آه من که چون شد گرم تابیدن — دل دیوانهٔ من دوست از دشمن نمیداند

ز بدگمانی او یافتم که عاشق را — ز جور تا نکشد ترک امتحان نکند

با باد صبا بوی کسی هست که یعقوب — چشمی که ندارد ره قافله دارد +

بلبلی وقت سحر گشت هم آواز بمن — نالهٔ کرد که نگذاشت مرا باز بمن +

فا جودت

جودت غلام حسین بن محمد یار خان از مردم مدراس ست جودت طبع و ذکا، ذهن داشت در سنه ۱۲۱۳ درگذشت آزوست ؎

بسکه از نازک مزاجی بیدماغم کرده اند — می برد از خویش موج چین پیشانی مرا

معذورم از فراق تو جانی نبرده ام | خوکردهٔ وصال بهجران نزیست ست
سوز بده ترا ز عادت دوزخ شده ام من | این شعله مگر عادت خوئی تو گرفته ست

جاهی ابوالفتح ابراهیم میرزا بن بهرام بن شاه اسمعیل صفوی در مزید هوشمندی و فطانت و جامعیت علم و هنر یگانهٔ روزگار بود و هیچ علمی و هنری و صنعتی نبوده که وی را از ان بهرهٔ تام نباشد شعر را در لطافت و پختگی بمرتبهٔ کمال رسانیده دیوانش از هزار بیت افزون ست در عهد اسمعیل میرزا در اواخر مائة عاشر بشهادت فائز گردید از وی می آید ؎ — جاهی

ای ترا غمزه بخونریز نهانی مشتاق | دل بوصل تو بصد دل نگرانی مشتاق
مریض عشق دوائی بغیر صبر نداشت | ولی کشنده تر از درد بود درمانش
آن حسن دلرباست که هنگام دیدنش | بیدست و پا شود دل و بی اختیار چشم
بعد از هزار شب که بوصلش رسیدهٔ | جاهی غنیمت ست از و بر مدار چشم
در کنج هجر تاکی هر شب ز آتش دل | بر یاد عارض تو سوزم چو شمع محفل
دور از نهال قدش هر شب چو نا امیدان | از غصه دست بر سر و ز گریه پای در گل
حاجی رود بکعبه جاهی بکوی جانان | هر کس کند ز جائی مقصود خویش حاصل
تا آنکه دولت بدشمنی تیغ افراخت | دل دامن دوستیت از کف نگذاشت
آئین دوستئ دگر که هر دشمن را | از بهر دل تو دوست می باید داشت
شنیدم که چشم تو دارد گزندی | همانا که افتاد بر دردمندی ✦
گفتی که چرا جاهی مسکین شده خاموش | زو پرس که شاید سخنی داشته باشد

جذبی خلف شاه قلیخان اصلش از اکراد حوالی بغداد ست در هندوستان آمده شهرت بشجاعت یافت طبع خوشی داشته از وی می آید ؎ — جذبی

من آن نیم که بقاصد دهم نشانهٔ خویش | که سازدش زپئ مدعا بهانهٔ خویش

جذوی اصلش از الوس جغتائی ست در اصفهان نشو و نما یافته و همانجا در سنه ۱۰۰۹ درگذشت — جذوی

فا جعفری

**جعفری** ساوجی ذوالفقار خان نام دارد شاعر خوشگو معنی جوست این ابیات ازویست

دل رفته و جانم هدف ناوک نازست        اینها همه از شومی اظهار نیازست
گر دل بی تحمل پیش تو پرده در شود        شکوهٔ بی نهایتم باعث درد سر شود
غمزه دوباره باید و طاقت بی نهایتی        تا دل دور مانده را یکشب غم سحر شود
حرف دشمن مشنو تیغ مکش دوست مکش        ظلم از حد مبر امروز که فردائی هست

فا چاکری

**چاکری** شیرازی بدلالی مشغول بود شعر بسیار دارد گاهی ابیات عالی از طبعش سر میزد ازوست

هر تیر کز ان شوخ بود در دل چاکم        سروی شود و سایه کند بر سر خاکم
تو می بینی مه عید و من ابروی تو می بینم        هلال عید را یا ماه در روی تو می بینم

فا جسمی

**جسمی** همدانی دیوانش قریب سی هزار بیت بنظر رسیده ازوست

بگریه زادم و با گریه از جهان رفتم        درین دیار چنان کامدم چنان رفتم
مرا گذاشته زینسان مناز بر سر غیر        اگر مراد تو جان ست نیم جانی هست
جاوید زنده اند شهیدان غمزه ات        تیغ تو جای عیسی مریم گرفته ست
فرد ستم نیستی الف محبت مزن        منصب بط نیستی رخت بدریا مکش
کوشش تدبیر ما مانع تقدیر نیست        چون شدنی میشود زحمت بیجا مکش

فا جعفر

**جعفر** مشهدی در عهد شاه عباس باصفهان تحصیل بسیاری کرده از افاضل دوران گردید مرد صاحب سخن بود با میرزا محمد وزیر بسر می برد ازوی سر آید

من از وصال هیچ ندیدم بغیر رشک        بیهوده هجر در صدد انتقام شد
اگر بروز قیامت کشید وصل چه شد        وصال یار باین انتظار می ارزد
عجب نبود اگر عاشق ز چشم یار می افتد        طبیب مهربان از دیدهٔ بیمار می افتد
دلت گر با ترحم آشنا نبود عجب نبود        بهم بیگانگان را گاه گاهی کار می افتد
چون من کسی بدوری جانان نزیسته        با مرگ خویش دست و گریبان نزیسته

منتهائی کار عاشق از بدایت روشن ست — شمع را آئینهٔ انجام جز آغاز نیست
شد صرف سوز عشق بیانی که یافتم — مانند شمع سوخت زبانی که یافتم
منظور از نظارهٔ حسنت شهادت ست — از قتل بدترست امانی که یافتم
راز جانان نیز معشوق ست باید پاس داشت — بهر این لیلی نباشد بهتر از دل محملی
ناتوانی همعنانِ بوی گل دارد مرا ✤ — از نسیم صبح میجویم سراغِ خویش را
از جلوه ات آباد شود کشورِ دلها — از بهر خدا جانب ما هم گذری کن
لذت همه در مناسبتهاست — از شیر دلِ شکر گشاید ✤
هوسِ زخم بمهتاب تجلی دارم ✤ — کاش عریانی من رنگ کتانی میداشت
تو آن خدنگ نگاهِ بسوئی ما افگند — هنوز با تن مجروح نیم جانی هست
آمد اندیشهٔ دنیا بطلبگاری دل — گفتم آن شیفتهٔ بی سر و پا حاضر نیست
بخاک میکده رندان مست محترم اند — سبوی می چو مرا دید دست بر سر شد
تا در فتند از پی روزی بسیگد گر — صف بسته اہل حرص چو دندان نشسته اند

جدائی میر سید علی ترمذی عمدهٔ مصوران همایون بود و در عهد اکبر پادشاه سعادت اندوز زیارت بیت الله گشته این مطلع از وست ؎

حسنِ بتان کعبه ست عشق بیابانِ او — سرزنشِ ناکسان خارِ مغیلانِ او

جنونی قندهاری شیفته شاهد گهر نثاریست بعراق عجم رفته و معاودت بوطن کرده پای سفر شکسته این یک شعر از وست ؎

حلقهٔ ماتم و هنگامهٔ شیون صد بار — به ز بزمی که در و انجمن آرای تو نیست

جانی مقلد بخاری جسم جان سخن سرائی ست و استاد معنی پیرائی از ولایت خود بسند آمد و وطن گزید نغمهٔ سخن چنین سراید ؎

چون گردباد جانی هرگز گذر نکردم — کز دست فرقت تو خاکی بسر نکردم

یاد لبِ تو در دلِ غمگین بود مرا + جان کندن اند فراقِ تو شیرین بود مرا
آن جفاکار دل آزار جگرخوار جهان گرچه کافر نتوان گفت مسلمان هم نیست
میکنم فکری که آن زلفِ دراز آید بدست دستِ کوته دارم اما میکنم فکری دراز
زلف نگار و توبهٔ ما و سرِ رقیب این هر سه را که نام شنیدی شکسته به
هر کس که بیند آن لبِ مانند قند او چون نیشکر شکسته شود بند بند او
گویند زنده میشود اندر نماز دل محراب ابروی تو مرا در نماز کشت
بگفتمش که بعشاقِ رحم کن نه جفا بخنده گفت لکم دینکم ولی دینی
عشق رابطی لسانی ست که صد ساله سخن دوست با دوست بیک چشم زدن میگوید
چون غنچه کند پیش دهانِ تو تبسم خاکش ز کفِ باد صبا در دهن افتد

جرأت میر محمد هاشم مخاطب بموسوی خان بن میر محمد شفیع در رکاب امیر الامرا سید حسین علیخان بسیر هند شتافت و صحبت اصحاب کمال مثل میرزا بیدل و میر عبد الجلیل بلگرامی دریافت از سرکار آصفجاه بمنصب دو هزار و پنجصدی و خدمت دار الانشا سرفرازی داشت بعده بخطاب معز الدوله و منصب چار هزاری بلند گردید میر آزاد درج اوراد یافته و با هم مجالس مستوفی اتفاق افتاده نسیم سخنش گره کشای غنچهٔ دلهاست و گلریزی حرفش رنگ افروز چهرهٔ مدعا این چند بیت از دیوانش فرا گرفته شده

این دل گر میتوانی داشت سلطان میشوی این نگین را گر بدست آری سلیمان میشوی
بهرِ آنکه منزل دور و پا لنگ ست می نالم دلم را چون جرس جای تپش تنگ ست می نالم
برده ام خیالِ رخِ خوب یار ماند این نقش بر جریدهٔ لیل و نهار ماند
ع از هر دو جهان بندهٔ احسانِ توام سرو آزادم و پابندِ گلستانِ توام
ظلم کردی و پری تیغم آزرده مشو + میکنم رقص که در ذیلِ شهیدانِ توام
بهارِ خلق شهرت با هنر دمساز نیست نکهتِ گل بی شگفتن قابلِ پرواز نیست

شبنم مگو که بر ورقِ گل فتاده ست | کان قطرها ز دیدهٔ بلبل فتاده ست
دوشینه بکوئی می فروشان | پیمانهٔ می بزر خریدم +
اکنون ز خمار سر گرانم | زر دادم و دردسر خریدم
من بنگ نیخورم می آرید | من چنگ نمیزنم نی آرید

جهانگیر نورالدین بن اکبر پادشاه از غایت شهرت محتاج ترجمه نیست میل بسوی نظم سخن داشت این رباعی ازو آمده ست

رباعی

ای آنکه غم زمانه پاکت خورده | اندوه دل وسوسه ناکت خورده
مانندهٔ قطرهای شبنم بزمین | جاگرم نکردهٔ که خاکت خورده

رباعی

هر کس بضمیر خود صفا خواهد داد | آیینهٔ خویش را جلا خواهد داد
هر جا که شکستهٔ بود دستش گیر | بشنو که همین کاسه صدا خواهد داد
دل بد مکن که عمر نماند بهیچ کس + | این یک نفس که خوش گذرد بس غنیمت ست
ما نامه ببرگِ گل نوشتیم | شاید که صبا باو رساند
جام می را بر رخ گلزار می باید کشید | ابر بسیار ست می بسیار می باید کشید

جمالی دهلوی جمال باکمال و زبان خوش مقال دارد نامش شیخ فضل الله یا جمال خان ست واصلش از قوم کنبو جمالی در عهد سلطان حسین میرزا بخراسان رفت وجامی و دوانی واکابر دیگر را دریافت وبهند مراجعت نمود و بزیارت حرمین شریفین سعادت اندوخت و در سنه ۹۴۲ متوجه ملک بقا گشت قصاید او بهتر از غزل و مثنوی ست در نعت گفته

موسی ز هوش رفت بیک پرتو صفات | تو عین ذات می نگری در تبسمی
زمین سخن را چنین طی میکند

شاگرد امام ابو حنیفهٔ کوفی میر سید در ۷۴۱ متولد شد عالمی از کیف کلامش مدهوش و جهانی
غاشیهٔ اعتقادش بر دوش استاد اساتذهٔ این فن و امام ائمهٔ سخن ست سلطان حسین و میر علی
شیر از معتقدان وی بودند تصانیف او در عربی و فارسی مثل شرح کافیه و سلسلة الذهب و سبحة الابرار
و یوسف زلیخا متداول ست گویند مجموع تعداد تالیفاتش به پنجاه و چهار کتاب میرسد شهرت
اسم و رسم وی از بیان حالش مغنی ست نام او درین جریده تبرکاً و تیمناً بر زبان خامه آورده شد
کاشف سر آله تاریخ وفات ست پیش ازین کلیات وی نزد محرر سطور موجود بود قدرت الله خان
گوپاموی در نتایج الافکار اشعار بسیار بر نام وی نوشته این چند بیت حسب ضابطه نوشته می آید

جامی آن به که درین مرحله آن پیشه کنی — که ز مرگ دگران مرگ خود اندیشه کنی
بندهٔ عشق شدی ترک نسب کن جامی — که درین راه فلان ابن فلان چیزی نیست
جان تن فرسوده را با غم هجران گذاشت — طاقت مهمان نداشت خانه بمهمان گذاشت
آه ازان شوخ که بر هر سر راهی که روم — بهر محرومی من از ره دیگر گذرد
بر تن از جور تو هر چند که بیداد رود — چون رخ خوب تو بینم همه از یاد رود
شب دل سوخته آهی ز سر درد کشید — صبح بشنید و همان دم نفس سرد کشید
مرا بکوی تو خواهم که خانهٔ باشد — برای آمدن آنجا بهانهٔ باشد
هر چه اسباب کمال ست رخ خوب ترا — همه بر وجه کمال ست کما لا یخفی
گهی بوسم بمستی پای خم گه دست پیمانه — کنم دریوزهٔ فیض از بزرگ و خرد میخانه
دل بآن غمزهٔ خونریز کشد جامی را — صید را چون اجل آید سوی صیاد رود
مریض عشق بکوی تو تا غبار نشد — ز ضعف تن نتوانست کز زمین خیزد

جلال الدین

جلال الدین اکبر پادشاه بن همایون درگاهش مجمع مستعدان هفت اقلیم بود و در الحاد و کفر
گوی سبقت از اهل جاهلیت بربود ترجمهٔ او در منتخب التواریخ بدایونی دیدنی ست و عبرت
گرفتنی طبع نظم هم داشت این ابیات از وست

هست چون سبحه بهم ربط عزیزان جهان — نه یکی ماند ازین سلسله بر جا نه صدی +

همچو گردی که بلند از اثرِ قافله شد — داد بر باد فنا رفتنِ یاران ما را

**ثبات** میر محمد عظیم خلف محمد افضل ثابت با شیوهٔ سخن سنجی سخن فهمی را آشنا و اصل او ثابت و فرع سخنوری او در سما در عین جوانی از جهان فانی درگذشت دیوان خود را که قریب چهار هزار بیت باشد برای اصلاح پیش آرزو فرستاده بود بقدر فهم در محو و اثبات آن مضائقه نکرد پاره از اشعار او درینجا نوشته می آید

چون شمع تا فتاده بزمست گذر مرا + — در اشک و آه زندگی آید بسر مرا

چون دانهٔ عنب که بپیچد ببرگِ تاک — از کف نمید هم منِ بیباک شیشه را

با آنکه همه عمر زنستم ز درِ او + — پرسد ز من از نه ناز ترا خانه کدام ست

دیگر چگونه خاطرِ من وا شود که یار — چون بیندم ز دور گره بر جبین زند

جز منفعلِ تصویر درین باغ ندیدم — بزمی که کسی را بکسی کار نباشد

میکشد خمیازه مانندِ کمان بی اختیار — یاد می آرد چو زخمم لذتِ تیرِ ترا +

**ثمین** شیخ غلام حسین بلگرامی جوان خوش طبیعت بود گاهی فکر شعر میکرد از وست

از بسکه سوده ام از سرِ افسوس کف بهم — دستم رساند آبلها چون صدف بهم

ز سنگهای جفا مشکن ای پری پیکر — ترحمی که مرا منزل ست شیشهٔ دل

**ثانی** ملا حسن پسر شانی نیز شاعر خوشگو بود بهند آمد و درهمین جا بعین جوانی در سنه ۱۰۶۰ گرفتار هادم اللذات گردید از وی می آید

چو آدمی بجهان نیست دل بمهر که بندم — کسی ز صفحهٔ خالی چه انتخاب نماید

شاهدِ بی نمکِ من که شرابش نام ست — گرمیِ صحبتِ او کرد کباب هم چکنم

## حرف الجیم

**جامی** مولانا عبد الرحمن اصلش از اصفهان ست و مولدش قریهٔ جام نسبتش با امام محمد شیبانی

...ستین صفاهانی معروف ست وی در پایانِ عمر آستین استغنا بر زخارف دنیا افشانده منقطعانه بسر می‌برد تا آنکه دامن از غبار هستی برچید و در سنه ۱۰۵۱ بمرد این ابیات از منتخب دیوان چیده شده

کشته چو صبحِ وصالِ تو شمع جان مرا
ببر بمشهدِ پروانه استخوان مرا ✣

شمیم زلفِ تو از داغِ دل برآورده
چو بوی نافهٔ چین موکشان فغان مرا

طفلِ بیرحمی که می‌بندد پرِ پروانه را
گرم صحبت کی کند با خود منِ دیوانه را

دشنه حاجت نیست خونریزِ دلِ بیتاب را
کار با خنجر نباشد کشتنِ سیماب را

شد محشرِ صد زخم تمنا جگرِ ما
شمشیرِ تو آورد قیامت بسرِ ما

شفا از لعلِ جان‌بخشِ تو خواهد چشمِ بیمارت
فرنگی لائقِ کارِ خدائی دید عیسی را

تا حنا بر پنجه بستی ریخت خونِ دیده‌ام
در فشارِ دل یدِ بیضاست این گلدسته را

دل بستهٔ معنی نشود عاشقِ صورت
از خامهٔ مو سلسله بر پای سخن نیست

دور از تو ز بس دیدهٔ ما خاک بسر کرد
مدِ نگهِ ما الفِ خطِ غبارست ✣

مردم حلقهٔ زنجیر جنون شیون کرد
شورِ عشقم اثری در جگرِ آهن کرد

انار باغ بهشت ست روی خندانش
کسیکه کرد قناعت بآب و دانهٔ خویش

مرد هردم قطع اسبابِ معیشت میکند
هرچه می‌افتد بدستِ تیغ قسمت میکند

قسم بمصحفِ گل عندلیبِ باغِ توام
بمرگِ شمع که پروانهٔ چراغِ توام ✣

ست بار گرانی مانند نبض جستن
صورت نمی‌پذیرد از دستِ خلق رستن

بخانه نه نشستم بغیر خانهٔ خویش ✣
شدم برنگِ نگین سنگ آستانهٔ خویش

غنی چو آتش سوزان همیشه چون حمام
عذاب میکشد از پهلوی خزانهٔ خویش

شمع افروخته را کس نفروشد ثابت
داغم و گرمی بازار ندارم چه کنم

خواب دیدیم که آیینه معارض بتو شد
میکند صورتِ این واقعه حیران ما را

چشمِ بیمارِ ترا حاجتِ تعویذی نیست
هیکلِ ناخنِ شیرست صفِ مژگانت

آشفته ز نغمم بر وای شور قیامت ‌‌ — هنگامه مکن جمع که در برهمیم من سنه
بشوق روی او از بسکه میگردد صفا هر شی — بدست بیخودی آیینه میگیرد غبار من
نتوان خورد فریب دم پیه جوشش کسی — شب در آغوش کسی روز در آغوش کسی

## حرف الثاء المثلثة

**ثنائی** خواجه حسین مشهدی از پهلوانان عرصهٔ سخنوریست و دلیران معرکهٔ معنی پروری از مشهد بسیر هند خرامید و با فیضی و عرفی هنگامهٔ مشاعره گرم کرد دیوانش پنجهزار بیت دارد این چند بیت از انجاست

روزیکه وقف روی تو کردم نظاره را — دیدم بدامن این جگر پاره پاره را
خوشا خجالت آن عاشقی که در شب هجر — بخوابش آئی و او شرمسار برخیزد
نام قیامت مبر حرف ز محشر مگو — گردش بالین ببین در شب هجران او
زمان بی مهر و گیتی دشمن و دلدار مستغنی — مرا بر آرزوهائی ثنائی خنده می آید
خوش آنکه سوی من از ناز یک نظر دیدی — باین بهانه که نشناختم دگر دیدی

**ثاقب** میر مفاخر حسین عم میر محمد زمان راسخ بود طبع معنی یاب و ذهن سلیم داشت ساکن سهرند بود و همانجا بگذشت از وست

راه رو را رهنما افتادگیها میشود — هر کجا پائی بلغزد جاده پیدا میشود
ز دستگیری غربت بپاست جلوهٔ من — چو موج ریگ روان گرد راه خویشتنم
اشک چشم سرمه آلودم درین سرگشتگی — شام غربت می برم با خویش هر جا میروم

**ثابت** میر محمد افضل اله آبادی از احفاد میر ضیاء الدین حسین مخاطب باسلام خان خوستی سفیدونی تخلص بود الاست ثابت نیر آسمان والا فطرتی و سیار فلک بلند فکریست پایهٔ فضیلت درستی محکم داشت و در گفت و فهمید شعر و زبان دانی فرس استاد مسلم کاملان دهلی میزیست اقسام سخن را بتسلط تام میگوید و بتر زبانی کلک نسخهٔ سحر سامری را می شوید مناقشهٔ او با عبد الرضای

غمخوار کجا در طلبش آبله پا را ‌ ‌ ‌ آتش کند آن گرمی رفتار حنا را
گر هست چنین ریزش جوهر ز طپیدن ‌ ‌ ‌ وحشی نگهان دام کنند آئینه ها را
نشیمن کرده تا دوش هما بر دل ستانش را ‌ ‌ ‌ هما در دام باشد سایهٔ زاغ کمانش را
هر کجا سودای حسن او لطافت گسترست ‌ ‌ ‌ میتوان در شیشه کردن چون پری دیوانه را
بفریاد داو فنا دام قطع شد صحرا نوردیدن ‌ ‌ ‌ بعد از آه جستم در رمیدن آرمیدن را
گردش چشمش نماید سر بسر تسخیر ما ‌ ‌ ‌ اندرین صحرا رم آهو بود زنجیر ما
ذره ذره ز جنون بر سر کارست اینجا ‌ ‌ ‌ صد پری شیشه بهم شست غبارست اینجا
موجهٔ ریگ روان نیست بخاک عشاق ‌ ‌ ‌ جوش خمیازهٔ آغوش و کنارست اینجا
چو برق شوخیش دیوانگان را مجلس افروزد ‌ ‌ ‌ پری رقصان بگرد شمع چون پروانه برخیزد
نگردد محرم تحریر نقش شوخی نازش ‌ ‌ ‌ طلسم حیرت مانی بود بیرنگ پروازش
چه گوئی حالت زاهد که مدهوشانه می آید ‌ ‌ ‌ پری هم از سر کوی کسی دیوانه می آید
سودائی دل عاشق مگر باشد سپند آنجا ‌ ‌ ‌ که دود خونچکان از محفل جانانه می آید
موجهٔ غم هر نفس طوفان فریادم کند ‌ ‌ ‌ ماتمی دارم که مرگ ناگهان شادم کند
در جهان نبود بدست هیچکس معموریم ‌ ‌ ‌ خانهٔ عشقم خرابی غم آبادم کند
کند راه گلو از بیخودی گم بسکه آوازم ‌ ‌ ‌ نهان در پردهای ساز ماند نغمهٔ رازم
ز موج دود آهم گردباد سر دمی خیزد ‌ ‌ ‌ بیا در شوخی چشمی بصحرائیکه می تازم
نباشد دور گر دل بر درد ضبط فغان من ‌ ‌ ‌ ز جوش نغمه نزدیکست گز هم بشکند سازم
شور یار بهای من ننشست در بزم صنم ‌ ‌ ‌ از خدا غافل نیم هر چند در بتخانه ام
تخته مشق جور طفل سخت نادانی شدم ‌ ‌ ‌ جمع شد مضمون غم چندانکه دیوانی شدم
جفا کن جور کن ظلم و ستم کن کج ادائی کن ‌ ‌ ‌ بخاطر هر چه داری کن نه ترک آشنائی کن
تعلق از من دیوانه خود یکقلم مگسل ‌ ‌ ‌ وفا گر نیست جانان بیا و بیوفائی کن

توسنی تخلص رای منوهر ولد لونکرن راجهٔ سانبهرست صاحب حسن غریب و ذهن عجیب بود هندو نژادی ست که چون آب حیوان ظاهرش بلباس ظلمت پوشیده و باطنش بهوای مشرب ایمان جوشیده اکبر پادشاه او را خطاب میرزا منوهر داد همیشه با شعرای اسلام مختلط بوده و طبع نظم داشته اشعارش مدون ست

## رباعی

شمع آمد و گفت جانِ من می برند　　وز من همه دوستان من می برند

ناگفتنی نگفته ام در همه عمر　　پس از چه سبب زبان من می برند

تمنّا مولوی محمد حسین مرادآبادی سلمهم الله تعالی معنی یاب سخن آفرین و گلدسته بند افکار رنگین ست جواهر آبدار سخنش در نهایت تابانی و کواکب منظوماتش در غایت درخشانی از شرفای بلدهٔ مرادآباد ست و صاحب ذهن و فکر خداداد از عمری دراز زلف سخن را شانه میکشید و رخِ زیبای عرائس مبانی و معانی را غازهٔ تازه می مالد شاگرد شیخ مهدی علی زکی ست که در اواخر عهد شاه اوده مثل او شاعری بر نخاسته و نیز زانوی استفاده بخدمت میرزا اسدالله خان غالب دهلوی ته کرده میرزا الپسین شعرای نامدار هندست و استاد بهادر شاه پادشاه دهلی چند سال گذشت که از وطن مالوف بسوی دیار دکن خرامید و بحیدرآباد رخت اقامت کشید چون زمانه دشمن هنرمندان ست و اهل زمانه صد چندان صحبت اهالی و موالی آن الکه گیرا نیفتاد و حسب دلخواه تعلقی بآن ریاست وست بهم نداد ناچار مراجعت بوطن کرد و بر بلدهٔ بهوپال که سرحد مالوه دکن ست گذر فرمود نگارندهٔ سطور در الوقت نزیل این بلده و متوسل این ریاست بود ملاقات بکبر روست داد چاشنی درد و مذاق شکستگی بر وجه اتم دارد و سراپایش بحسن اخلاق و جلائل اوصاف و مکارم خصال آراسته و پیراسته الحال در مرادآباد بدار الامن انزوا بسر می برد و با مردم دنیا کم اختلاط می باشد در حین تحریر این جریده خطی بطلب بعض نتایج فکرش فرستادم این چند گل از گلستان طبع خود ارمغان محفل تحریر فرمود ست —

دلم از جوشِ حسرت بسکه دم در خویشتن دزدد　　برنگِ آهوی تصویر رم در خویشتن دزدد
در آغوشِ خطر دارد بسر شکم جسمِ خاکی را　　شکست افتد بدیواری که نم در خویشتن دزدد

تقی حکیم محمد تقی شیرازی از حذاق اطبا و همدم مسیحا بود حزین او را در شیراز دریافته میگوید
در شاعری و سخن فهمی رسائی و باعز انس معانی آشنائی داشت از وست

دوشش در بزمم تو ذوقِ گریه‌ام بیتاب کرد　　انچه آتش میکند با شمع با من آب کرد
خونِ دل از پرده‌هائی دیده‌ام گردید صاف　　آتشِ حل کرده را چشمم شرابِ ناب کرد
در باغِ دهر گر ز مکافات آگهی　　منشان نهالِ ظلم که افغان شود بلند

توفیق مولوی محمد توفیق کشمیری در نظم طبعی داشت در عمرِ هشتاد و نه سالگی اواخر صده دوازدهم
ره نورد عالم بقا گشت ست

تیرت از سینهٔ من غمزده آید بیرون　　همچو آنکس که ز ماتمکده آید بیرون

تسلیم خراسانی نامش شاه رضا ست مرد درویش بوده و در هند میگذرانید منه
ز بال افشانی پرواز رنگ خود از ان شادم　　که گاهی از شکستِ شیشهٔ دل میدهد یادم

تعظیم ملا محمد تقی مازندرانی در جوانی باصفهان آمده بتحصیل علوم مشغول شد و در صحبت شیخ علی حزین
بعض مقاصد علمی و مراتب شعری تحقیق نمود سخنش خالی از لطف و صفائی نبوده ست میگوید

مرا سر گشته دارد تابکی در حضرتت کوئی　　الهی آتشِ آهم بجانِ آسمان افتد
عشق را در سینهٔ اهلِ هوس نبود قرار　　کی گذارد شیر در هر بیشه پهلو بر زمین

تمنا ابو الحسن میرزا از سادات شیراز بود و با نوا سنجان دمساز از وست

باز چشمم ناتوانی برده از هوشم بزور　　کرده ست آیینه رخساری نهد پوشم بزور
در لباسِ زندگی راحت نمیدانم که چیست　　این قبائی تنگ را عمریست می پوشم بزور
بسته‌ام دام توام در کوئی دلدارِ دگر　　با قفس رفتم ازین گلشن بگلزار دگر
میکشم از خود تمنا انتقامِ خویشتن　　کرده ام وقفِ گریبان دستِ دامنگیر را

تنها — **تنها** میرزا عبد اللطیف خان شاعر دلپذیر بود خواهرزادهٔ میرزا جلال اسیر دیوانی صوبهٔ پنجاب داشت در اواخر مائه حادی عشر راه آخرت پیمود از وی می آید ع

میتوان از ضعفِ تن فهمید احوالِ مرا — میکشد این خامه موصورت حالِ مرا
یارم بکنج غمکده تنها نشاند و رفت — گفتم که من غبارِ تو دامن فشاند و رفت
خشکیٔ زاهد شود از گریه رسوا بیشتر — میشود از بارشِ دی جوشِ سرما بیشتر
انیس و همدم و با ناله گفتگو دارم — نگاه حسرتم و گریه در گلو دارم +
هرگه بزمِ آن بتِ بدکیش میروم — از خود همیشه یکدو قدم پیش میروم

تاثیر — **تاثیر** محمد محسن بمنصب وزارت حاکم اصفهان سرفراز بود از هر نوع شعر بسیار گفته فکرش بدقائق سخن رسا و بلفظ و معنی آشناست این ابیات از وی خوش آمد ع

مهربانانه بمن آن بتِ محجوب گذشت — للّٰه الحمد که این ماه بمن خوب گذشت
گرچه از نیکان نیم خود را به نیکان بسته ام — در ریاضِ آفرینش رشتهٔ گلدسته ام
بشکست چو دل چارهٔ و تدبیر ندارد — چون رخنه شود آیینه تعمیر ندارد
با بخت تیره پرسشِ دل یار کی کند — در شب کسی عیادتِ بیمار کی کند
از بسکه گرم میگذرد کاروانِ عمر — هر جا نشسته بر سرِ آتش نشسته ایم
از بس گداخت عشق تنِ ناتوان مرا — شد صرف طفل اشک چو شیر استخوان مرا
در هر نظاره مطلب عاشق روا نداشت — هر عضو او ز عضو دگر دلرباتر است

تقی — **تقی** آصفخانی شاعر صافگو معنی جو مرکز دائرهٔ نیکو بیانی بود از وست ع

گه خوشه چین زلفم و گه دانه دزد خال — چون مور قحط دیده بخرمن فتاده ام
مست نازی و سر خانه خرابی داری — از سر کوچهٔ ما میگذری خوش باشد

تقطائی — **تقطائی** قمی از تلامذهٔ میرزا صائب بود و بسیر هند قدم فرسوده و در اواخر صد یازدهم جادهٔ آخرت پیموده از وی می آید ع

یک خاطر آسوده در آفاق ندیدم ❊ دیگر تر از گنبد گردون قفسی نیست
تما ندا ز گریهٔ بسیار در دل آنقدر خونم که گر خواهم بر سم داد خواهان جبین مالم

ترکمان میرزا نجم قلی شیرازی الاصل در هندوستان متولد شده جوانی خوش رو خوش خو بود و در نظم و نثر خوشگو در اواخر مائه حادی عشر آنجهانی شد این ابیات از ویست

دل غم گرفتهٔ ما ز نشاط کی گشاید نه هوای باغ سازد نه فضائی گشت مارا
گفته بنویس نامهٔ من بدل این سخن در دل بجان خواهم نوشت
گوهر و لعلی که چشمم بی تو ریخت حاصل دریا و کان خواهم نوشت
باده نوش از جام وصل یار می باید شدن مست از کیفیت دیدار می باید شدن
هرچه هست از خویش می باید بجام باده داد چند در بند سبو و ستار می باید شدن
گر دلت نگشوده ست از خانقاه و مدرسه بعد ازین خاک در خمار می باید شدن
ترکمان گفتی جواب آنکه صائب گفته ست صبح چون روشن شود بیدار می باید شدن
نمی گنجد بظرف جذبهٔ دل اضطراب من برون از شیشه باشد موج زن جوش شراب من
نگارین شاهد هستی در آغوش طلب باشد اگر از جلوهٔ برق فنا سوزد حجاب من
گشته ام صید نگاه دلربائی تازهٔ فتنه انگیزی خرد سوزی بلائی تازهٔ
کرده با عشق آشنا و از خرد بیگانه ام شوخ الفت دشمنی رم آشنائی تازهٔ
بسته ام دل را بزلف سنگدل عاشق کشی دیر صلحی زود رنجی بیوفائی تازهٔ
دل تا نیافت نشهٔ عشق تو وا نشد نشگفت غنچه تا به نسیم آشنا نشد

تائب اصلش از هرات ست اما در بخارا نشو و نما یافته از وست

داد زین غفلت پرستیها که هر موی سفید بر کتان توبهٔ من کار صد مهتاب کرد

تجرید اصفهانی نامش شریف و شعرش لطیف ست

از بس نشست گرد یتیمی بگوهرم مانند سایه در تهٔ دیوار مانده ام ❊

صفوی گرویده وبحضور مجلس او مختص شد و بر جادهٔ ذکر علم و تالیف در صفاهان مقیم ماند تا آنکه
بمنزل خاموشان شتافت شاعر خوش خیال معنی یاب و بطالع شهرت کامیاب ست دیوان غزل
و قصاید دارد مثنوی معراج الخیال او مشهور ست این چند بیت از وی بتحریر رسید

خیالش چون شود خمیازه فرمائی بر و دوشم    لبالب میشود چون هاله از مهتاب آغوشم
گلِ شگفته ببانگِ بلند میگوید    که ناخنِ گرهِ دل لبِ خموش آمد
در رهِ محمل نشینانِ وفا واپس مباش    تا توانی بوی گل گرد ید خار و خس مباش
هر چه آید در نظر آیینه دارِ نازِ اوست    کفر و ایمان چون دو چشم از یک ادا در گردش ست
نفس بدر اگر رسد فیضی نصیب دیگر ست    انچه باز بنو رمی ماند همین نیش ست و بس
رفت ست ز بیداد تو جورِ فلک از یاد    مرهم شده داغ نوِ تو داغِ کهن را
گر در سر کوئی تو ننالم عجبی نیست    در جائی خطر تاک به بندند جرس را
تو کشتی باده و تجلی آه    آتش آنجا بلند و دود اینجا
تسکین دهم بوعده بسی اضطراب را    مانند تشنهٔ که به بیند سراب را
چنان مکن که هم آغوش لب کنم گله را    براه باد گذارم چراغ حوصله را
چه شد که رخ ننمودی و دین و دل بردی    بروئی لبسته حریفان زنند قافله را
هجر جانسوز چه یکروزه چه یکساله یکی ست    نقطه و دایرهٔ شعلهٔ جواله یکی ست

تجلی کاشانی از پروردگان و ترتیب یافتگان ملا نظیری نیشابوری ست در اوائل شباب جلت نموده نظیری
از فرط محبت اشعار او را که قریب یکهزار بیت ست بعد نظر تدوین نموده در یک مجلد قرار داده از دست

دود از نهادِ گوش برآرد فغانِ ما    اخگر بجای نغمه برین تار لبسته ام
بر مزارِ ما شهیدان نی چراغی نی گلے    هر طرف پروانهٔ در طوف و هر سو بلبلی

تجلی لاهجی در هند نشو و نما یافته و در آخر حال بجانب ایران رفته

دل زنده ترا ز پیرِ خرابات کسی نیست    جز شیشهٔ می خضر مسیحا نفسی نیست

تراب میرزا ابوتراب بن میرزا محمد طاهر التفات خان ست و آرزو گفته پسر میرزا محمد علی ست و این راجح ست زیرا که آرزو باوی بسیار مربوط و هم صحبت بود در معرکهٔ مبارز الملک در سنه ۱۱۴۳ جرعهٔ شهادت چشید پیشتر غبار تخلص میکرد چنانکه در جواب رباعی هجو جعفر میگوید ؎

رباعی

گویند که هجو کرد ما را جعفر — شیرین و لطیف همچو شیر و شکر
صد شکر که انچه عیب ما بود غبار — امروز برای دیگری گشته هنر

این چند شعر از وی آمده ؎

طفل بدخوی سرشک من نمی گیرد قرار — خواب آسایش مگر در دامن محشر کند
نکهت گل رساند پیغامی — بید ما غی نداد هیچ جواب

تشبیهی کاشی پدرش گازری میکرد و او دو سه مرتبه بهندوستان آمده و رفته دعوت الحاد می نمود در لاهور سر و پا برهنه اوقات بسر می برد اشعار بسیار دارد چنانچه سه دیوان و مثنوی ذره و خورشید از و دیده شد این دو سه بیت از وست ؎

یکی بر خود ببال ای خاک گورستان ز شادابی — که چون من کشتهٔ زان دست و خنجر در لحد داری
تو هر رنگی که خواهی جامه می پوش — که من آن جلوهٔ قد می شناسم
مست آنچنان خوش ست که گوید بروز حشر — من کیستم شما چه کسانید این چه جاست
شد از شهر عراق آواره تشبیهی خدا داند — سیاهان دکن کشتند یا سبزان کشمیرش
کف پا بهر زمینی که رسد تو نازنین را — بلب خیال بوسم همه عمر آن زمین را
ز بس حرارت دل خونم از دماغ چکد — بسان روغن پر شعله کز چراغ چکد

تجلی ملا علی رضا اردکانی بعد تحصیل علوم در سیه بهند آمده معلم فرزند امیر الامرا علی مردان خان گردید باز هوای وطن اصلی او را در حرکت آورد و باصفاهان معاودت نمود و از شاه عباس ثانی قریه از مضافات اردکان و سیورغال عنایت شد بعده در سنه ۱۰۸۳ مصاحب شاه سلیمان

طفلِ اشکم برهٔ یار سرِ خویش نهاد — خوش یتیمانه درین ره قدمی پیش نهاد

ناز پرورده چو تابِ ستمِ عشق نداشت — یار را نام جفا پیشه و بدکیش نهاد

تنها

پیری درویش علی نام داشت چون بسنّ صدسال رسید باین لقب اظهار یافت طبابت و تصوف هردو میکرد از وست ؎

منمای بغیر من رخ ای سیم ذقن — کز غایت غیرتم رود جان از تن

خواهم که شوم مردمکِ دیدهٔ خلق — تا روی تو هیچکس نه بیند جز من

پیام

پیام شرف الدین علی نام اصلش از اکبرآباد ست در فنون شعر مهارت شایسته و در لغز گوئی لیاقت بالیسته داشت شاگرد خان آرزوست دیوان هفت هزار بیت فراهم کرده در عشرهٔ اوسط خامس بعد مأیة والف پیام اجلش در رسید و رهگرای عالم بقا شد از وست ؎

چو آن نسیم که با غنچه میشود گستاخ — بزور بوسه کشایم دهان تنگ ترا

نالهٔ سیر قصد مگر گوشش بفریادِ من ست — می طپد دل شاید آن بیرحم دریادِ من ست

چمن از جلوهٔ رنگینِ تو انداز آموخت — نکهتِ گل زخرامت سبقِ ناز آموخت

اشک گرمم که رهش دوش بمژگان افتاد — آتشی بوده که ناگه به نیستان افتاد

مرا نه از غمِ مردن بدل گرانے بود — که خصم جانم اگر بود زندگانے بود

ایّام زندگی همه با این و آن گذشت — عمرِ عزیز ما چه قدر رایگان گذشت

## حرف التاء

ترابی

ترابی ملا بلخی خاک پای نازنینان معانی بود و تراب اقدام نوآیینان خوش بیانی قصیدهٔ وی که بوسیلهٔ آن بزرگ شیده شد و عدوا بیاتش جهل و نه باشد مطلعش این ست ؎

گزیدم عمرها چون برهمن کنجِ کلیسائے — دگر آن به که سازم در حریمِ کعبه ماوائ

از وی می آید ؎

بسنگ رخنه شد از بس گریستم بے تو — زسنگ سخت ترم من که زیستم بی تو

چشم تا بر هم زدم انجام شد آغازهٔ عمر　　طی شد این ره آنچنان کآواز پای برنخاست
آتشکدهٔ سینهٔ ما بر سر جوش ست　　خونین مژه بر دیدهٔ ما شعله فروش ست
از مرهم راحت نشنیدست ندائی　　عمریست که داغ دل ما پنبه بگوش ست
خیال روی کسی جلوه کرد چون خورشید　　غرور ظلمت شبهای انتظار شکست

## حرف بای فارسی

پروانه شاه ضیاء الدین برهانپوری از وست

دل سنگین او را نرم گرد آهی چنین باشد　　تکلف برطرف دل را بدل راهی چنین باشد

پردل مرزا محمد تقی اندجانی جوان خوش جبهه و شگفته پیشانی بود و بنابر کمال دلاوری پردل تخلص میکرد تلاش تازه گوئی بسیار دارد از وی می آید

باخیال سر زلف تو بغلگیر شدیم　　سوختیم آنقدر از شوق که اکسیر شدیم
ای بسا سنگ که خوردیم چو مجنون بر سر　　رائگان نیست که شایستهٔ زنجیر شدیم
قصر تن راست چو ویران شد آخر ز پیش　　پردلا هرچه و البستهٔ تعمیر شدیم
بی نشئهٔ دیوانگی او نتوان خواند　　مضمون جنون از ورق سادهٔ صحرا
مجنون چو سفر کرد مرا داد خلافت　　یعنی که توئی صاحب سجادهٔ صحرا

پیامی شیخ عبد السلام از ولایت خود بسیر هند شتافت و بخدمت نظام شاه درجهٔ امارت یافته و در بعض معارک جرعهٔ شهادت چشید این بیت از وست

بزمی که در و روی سخن جانب ما نیست　　ای دل کمی از ماست که بسیار نشستیم

پیروی پیرو خواجهٔ آصفی ست در تصویر کشی دستی چابک داشت و از راه صورت پی بمعنی برده رسالهٔ صورت معنی نوشته از وی می آید

بیدرد را شراب محبت کجا دهند　　کیفیتی ست عشق بتان تا کرا دهند
دزدیده چون نگاه بآن نازنین کنم　　چون بنگرد ز شرم نگه بر زمین کنم

عاقبت دل زین جهان پرخطر برداشتم — دیدم افتاد است در خاک این گهر برداشتم

از خجلت دیروز که آهی نکشیدم — امروز عرق کردم و چون اشک چکیدم

از صف مژگان خونریزش نگاه آید برون — چون سواری یکه تازی کز سپاه آید برون

رند میداند که بیرون آمدن از خویش چیست — زاهد ار جرأت کند از خانقاه آید برون

عالمی از بسکه غمگین رفت در زیر زمین — وقت آن آمد که جای سبزه آه آید برون

از دو چشم او نگه مستانه می آید برون — همچو مدهوشی که از میخانه می آید برون

کی شود یارب که در بزم وصال آن پری — من ز خود آیم برون او از نقاب آید برون

شبنمی اما توانی سیل صحرائی شوی — قطرهٔ خود را بجوش آور که دریائی شوی

عقل را در بارگاه حسن هرگز دخل نیست — انتظارت می کشد دلبر که شیدائی شوی

تا توانی بیخبر تنها نشین و شاد باش — نیست غیر از دردسر گر محفل آرائی شوی

لغزشی در همت والای من خواهد رقیب — آن بود کز قامت دلبر گهر جوید کسی

دلت پر می طپد بر اختلاط صحبت دنیا — مبادا بیخبر پیدا کنی زین قحبه سوزاکے

برهمن

برهمن چندر بهان زنار دار ساکن آگره خالی از وارستگی نبود در سرکار دارا شکوه عنوان منشی گری داشت بعد قتل وی ترک نوکری نموده بشهر بنارس رفت و در آنجا براه و رسم خویش مشغول بوده تا آنکه در سنه در آتشکدهٔ فنا خاکستر گردید شیر خان در مرآة الجمال این غزل از تمام دیوانش انتخاب زده ه

کشم ز ساده دلی بند دیده مژگان را — بمشت خس نتوان بست راه طوفان را

همیشه زلف ترا اضطراب در کار است — چگونه جمع کند خاطر پریشان را

شبی خیال تو آمد بخواب و آسودیم — دگر ز هم نگشادیم چشم گریان را

برهمن از تو سخن بی دلیل میخواهم — که اعتبار نباشد دلیل و برهان را

هرگز کسی نکرد نگاهی بروی ما — کس گرم تر ز اشک نیامد بروی ما

کسی ز هر دو جهان و کسی ز خویش رود  نیروی تو اگر اینچنین چنان بلند
کار دنیا در گرفتاری بود همرنگ زلف  وا کنی گر عقده بند دگر پیدا کند
خوشا جهان تهیدستی و عزوبانش  زوال نیست در اقبال بی نصیبانش
فلک تمام شفق پوش شد چه شام ست این  پرید رنگ مگر از رخ غریبانش
دماغ نازک فقرم ملامت بر نمی تابد  همان وا کرده دستار انه برای ورد سر بستم
گرد ملال کز دل صد چاک بیختیم  برداشتیم بر سر مقصود ریختیم
بودیم پای سعی ولی از نهیب خار  چون سایه در حمایت دامن گریختیم
تا آمده ست فرد حقیقت بدست ما  سر رشته حساب دو عالم گسیختیم
زاهد از چشم بتان روغن بادام طلب  مغز خشک تو سفالی ست که من میدانم
بارها از سخن خویش بوجد آمده ام  قال را رتبه حالی ست که من میدانم
در دلم زین ره و رسمی که جهان میدارد  بیخبر سخت ملالی ست که من میدانم
آخر ز راه و رسم جهان بیخبر شدم  رنگ زمانه دیده برنگ دگر شدم
فیض سخن ست این که بهر بزم رسیدم  از بال و پر مصرع برجسته پریدم
بهر تحقیق خود از پیش خدا می آیم  فکر بسیار بلندم ز کجا می آیم
دوشش تا رتبه منصور بمن میدادند  بر سر دار دل کم حوصله غم میکردم
نیم شبنم که گه در باغ و گه در راغ بنشینم  توکل هر کجا رخصت دهد چون داغ بنشینم
مرا بر مسند جم می نشانند  الهی بر سر آن کو نشینم
ز بس صحرای امکان وحشت انگیز ست در چشمم  در اول دیدنی همچو نگاه واپسین جستم
ز بسکه تنگ شدم در میان هر دو جهان  رهی نماند که در خود دگر گریختم رفتم
بی نیازی همتی دارد کریمان واقف اند  ما هم از دست رد خود چیزها بخشیده ایم
کجا تاب رخ خورشید دارد دیده شبنم  تو در بزم آمدی من خویش را سنجیدم و رفتم

بادهٔ گل رنگ و چمن سبز و هوا دریابار — لذتِ این همه زاهد بگناهی دریاب

بیخبر بهر چه از خانه برون می آئی — باش فرشِ درِ خود مسند جلهی دریاب

این جهان و آن جهان تبدیل جائی بیش نیست — آنچه پنداری بقا آخر بتغییری فناست

گرچه شب در خواب و روز در قدح نوشی گذشت — اینقدر شادم که عمرِ من به بیهوشی گذشت

خواهشِ ملکِ سلیمان ابلهی ست — دولتِ پاینده در دستِ تهی ست

قدِ خمیدهٔ پیران بعجز میگوید — که عمر بارگران گشت و برسر افتادست

هرگز بسیه خانهٔ لیلی نکند میل — در سایهٔ دیوارِ خود آنکس که غنودست

طفلی که بر احوال شهیدان نظرش نیست — مردیم که از شوخیِ خود هم خبرش نیست

هرگز فروتنی نگزیدست پیکرت — خاکِ رهِ کسی نشدی خاک برسرت

همچو آن شامی که روشن گردد از رنگ شفق — کاکلت از تابِ رخسارِ تو زنجیرِ طلاست

کس نشانِ دلِ گم گشتهٔ من هیچ نداد — آه در زلفِ شکن در شکنش چیزی هست

ستم رسیدهٔ غمهای دهر می داند — که ماهِ نو بکفِ چرخ تیغ عریان ست

این سروها که سر بگلستان کشیده اند — شمشیر بازیِ قدِ او را ندیده اند

هرچند حسن از پسِ صد پرده رونمود — ناموس پرده ایست که رندان دریده اند

جمعی که طوفِ کعبه گزیدند بیخبر — بیت المقدسِ دلِ خود را ندیده اند

کیست تا از دست بردِ حسنِ صورت بگذرد — معنی بیگانه باید کز عبارت بگذرد

هر قدم مژگان گیرائی ست خارِ این طریق — مردمی باید کزین میدان سلامت بگذرد

بیخبر زین حلقهٔ احباب می باید رمید — بگذرد عمرِ عزیز و در اطاعت بگذرد

قیامتی ست ز جائی بلند افتادن — زبیم روز بدی حب جاه نتوان کرد

ز داغ جبههٔ زاهد گرفته ام عبرت — که در نماز ریا رو سیاه نتوان کرد

کنون که پیر شدی از خود ای فلان بگذر — ز قدِ خم شده چون تیر از کمان بگذر

زیراکه باخبر بیخبر بود تذکره دارد مسمی بسفینه بیخبر دران مجلس خود را با میرزا بیدل ذکر کرده کلیاتش قریب هفت هزار بیت ست میر آزاد در سفری رفیق او بود سخنش نامه نگار را بسیار خوش می آید واز چاشنی درد و مشرب شوق و مذهب فقر و فنا لذت خاص لطف می کند در شاهجهان آباد در سنه ۱۱۳۳ بسیر بستان قدس خرامید ساغر عرفان چنین میگرداند + +

سخت زندانی ست هستی ای زخود غافل بر آ ... میشوی پابند آخر پیشتر زین گل بر آ
ما غریبان را بزیر خاک هم نگذاشتند ... صبح محشر میکند غربا و کز منزل بر آ
تا توان لیلی شدن حیف ست آهنگ جنون ... این چنین کز خویش بر می آئی از محمل بر آ
تا کی نهی برای صبوحی بباغ پا ... چشم کسی ببین و بزن برایاغ پا
صد کاروان برو شنیم راه می روند ... در تیرگی ست گرچه مرا چون چراغ پا
آنرا که زیر خاک کند چرخ مرده نیست ... چندی دراز کرد بکنج فراغ پا
عشرت درین زمانه همین غفلت ست و بس ... می نیست گر بکام تو بشنو فسانه را
صبح دیدم ز سر هستی خود دمے گذرد ... یادم آمد که بخاطر سفری بود مرا
تا بکی داری چنین حیران و سرگردان مرا ... یکدم ای ظالم بگرد خویشتن گردان مرا
کی بود بازیچه شادی و غم آئین ما ... گردش احوال قربان ست بر تمکین ما
صحبت یاران موزون سرو و گل از یاد برد ... غیرت گلزار باشد مجلس رنگین ما
تا بکجا بر چیده بندی زلف را از روی خویش ... در چمن بگذار تا رقصند این طاؤسها
زیاران لباسی کی نماز عاشقان آید ... وضو بسیار دشوار ست این تنگ آستینان را
کوی رضا گزین ز غم خیر و شر بر آ ... تسلیم کن سر خود و از درد سر بر آ
تا کی اسیر هستی موهوم بودنت ... دستی بخود فشانده چو آه از جگر بر آ
نمیگویم بلندی برگزین یا سیر پستی کن ... بلند و پست عالم دیده هموار کن خود را
اینقدر رهزنه چپ و راست دویدن عبث ست ... چاک کن سینه خود را سر راهی دریاب

زآهِ نیم شب و نالهٔ سحر گاهی — ستاره بر فلک و غنچه در چمن میسوخت
درون سینهٔ من در گرفت آتشِ عشق — که آه در جگر و ناله در دهن میسوخت

بهرام — بهرام میرزا ابن خاقان سلیمان حزین این رباعی را بوی منسوب ساخته

| رباعی |
|---|

بهرام درین خرابهٔ پر شر و شور — تا کی بچنین حیات باشی مغرور
کردست درین خرابه صیاد اجل — در هر چمنی هزار بهرام بگور

برقی — برقی خواجه غیاث الدین طبعی شوخ داشت باین وجه در استرآباد کشته شد این رباعی ازوست بدگفته

رباعی

جانا غمِ نیکخواه می باید داشت — فکرِ دل بیگناه می باید داشت
دل از کف عاشقان برون آوردن — سهل ست ولی نگاه می باید داشت

بازاری — بازاری خواجه علی حالش ازین تخلص توان دریافت این رباعی ازوست

| رباعی |
|---|

با دل گفتم که ای دل احوالِ تو چیست — دل دیده پر آب کرد و بسیار گریست
گفتا که چگونه باشد احوال کسی — کو را بمرادِ دیگری باید زیست

بیخود — بیخود ملا بیخود نامدار خان جامی صاحب طبع و دیوان بوده در تاریخ یابی کارهای دست بسته میکرد ازوست رباعی

هر کس که دل از مدار دنیا برداشت — عبرت ز شمار کار دنیا برداشت
گویند زمین بر سر گاوست بلی — گاوست کسیکه بار دنیا برداشت

بیخبر — بیخبر میر عظمت الله بن سید لطف الله احمدی معروف بشاه لدها بلگرامی از شعراء صوفیهٔ صافیه و بند کشائی نقاب حقائق و معارف وافیه کافیه طرز کلامش بنمکینی اوای خوبان رآمدا زبیانش بدلنشینی عشوهٔ محبوبان نکهت خلقش سرمایهٔ ختنها و رنگینی حرفش ساز و برگ چمنها بیخبر تخلص بجا میکرد

بعاشق گفتگوئی او ازان نیست / که عاشق راز بان او را دهان نیست
پیکان تیر آن مه کاغشته شد بخونم / شمعی ست گشته روشن از آتش درونم

باقر محمد باقر کاشی سخنور خوش گور است گفتار بود آز وست

روزیکه چرخ خاک وجودم دهد بباد / سرگشته گرد کوئی تو گردد غبار من
کدام غم که نور زید با دلم سے عشقے / روم بناز که مسعود روزگار منم

بانی بانی مبانی سخندانی ست و جان جان معانی از معاصران حکیم شفائی بوده از وست

| | رباعی | |
|---|---|---|

عمریست که تیر فقر را آماجم / بر تارک افلاس و فلاکت تاجم
یک شمه ز حال خویش ظاهر سازم / چندانکه خدا غنی ست من محتاجم

بدیع الزمان بن قاضی شمس الدین محمد اردستانی صفاهانی دیوانش قریب بده هزار بیت دیده شد و با وجود نهایت فضل و تقوی در محبت محمد تقی پسر آقا ملک معروف اصفهانی عمر گذرانیده شعر بسیار رفته و سفته میگوید از وست

| | رباعی | |
|---|---|---|

هجران تو چشم عقل را میل کشد / وز جور تو چرخ جامه در نیل کشد
آن غمزه چو حکم جان سپردن فرمود / جان رخت ز کالبد بتعجیل کشد

زتغافلت نرنجم که فریب غمزهٔ تو / دهدم چنان تسلی که ترا خبر نباشد
دوشم اندیشهٔ مرگ آمد و هشیار شدم / یاد آن خواب گران کردم و بیدار شدم
خلد را از کف بمینائی شرابی میدهم / گر بنانی داد آدم من بآبی میدهم

بزمی اصلش کرمی و در شیراز نشو و نما یافته حزین این ابیات بنام او آورده

ز تاب عشق تو زینگونه دوش تن میسوخت / که هر نفس ز تف سینه پیرهن میسوخت
شهید عشق ترا شب بخواب میدیدم / که همچو شعلهٔ فانوس در کفن میسوخت

نشئهٔ تحقیق ما را شعلهٔ جواله کرد / گرد خود گشتیم چندانیکه خود را سوختیم

بیدل همه تن خاک شدی لیک چه حاصل / در خاک نشستی و بران در نه نشستی

گویند بهشت جای خوبی ست / آنجا هم اگر دماغ باشد

برون چو گرد ز دامان اعتبار نشین / سرت اگر بفلک سود خاکسار نشین

درین بساط گران خیز همچو سنگ مباش / سبک چو رنگ شو و بر رخ بهار نشین

تمام خانهٔ چشمی ست این تماشاگاه / بهر کجا که نشینی نگاه‌دار نشین

کم از غبار نه‌ای بخود سری مشتاق / زخود برآ بسر چشم روزگار نشین

کم ظرفیم از غفلت خویش ست وگرنه / دریاست می ریخته از جام حباب هم

در وصل ز محرومی دیدار میرسید / آیینه نفهمید که من با که دوچارم

طپیدم ناله کردم آب گشتم خاک گردیدم / تکلف بیش ازین نتوان بعرض مدعا کردن

چه پردازم بعرض مطلب دل سخت حیرانم / تو هم آخر زبان حیرت آیینه میدانی

## رباعی

هر صبح که درهای فلک باز کنند / مردم قانون جستجو ساز کنند

قوال فلک بدست گیرد دف مهر / دنیا طلبان پا زدن آغاز کنند

ذکر بیدل

بیدل بلخی درست گو بوده از وست ؎

می برد هر کس به پیش یار از جان تحفهٔ / ما تهیدستان بیدل شرمساری میبریم

ذکر بیدلی

بی بی بیدلی حزین ذکر او کرده خواهر شیخ عبدالله دیوانه بود و در هرات بسر میبرد این بیت از وست

روم بباغ و ز نرگس دو دیده وام کنم / که تا نظارهٔ آن سرو خوش خرام کنم

ذکر بنائی

بنائی ملا کمال الدین نامش شیر علی بود و در فضل و هنر اعجوبهٔ وقت میر علی شیر از نکته گیریهای
او اندیشه ناک می ماند همچنین ملا جامی از دخلهای بجائی او از وست ؎

زان میخورم شراب که بیهوشی آورد / وز هر چه غیر اوست فراموشی آورد

هرچند درین مرحله بیتاب و توانم
چون آبله سر و قدم راهروانم

چو زخم صبح ندارم لب شکایت غیر
همان تبسم خود میکند نمک سودم

شکوهٔ اسباب تاکی زندگانی مفت نیست
تا سری داریم باید درد سر برداشتن

گر شد دل از نشاط و لب از خنده بی نصیب
یارب ز چشم ما نشود کم گریستن ❋

شیرازهٔ موافقت آخر گسستنی ست
باید دو روز چون مژه با هم گریستن

گویند بهشت ست و همان راحت جاوید
جائی که بداغی نرسد دل چه مقام ست

مرده هم فکر قیامت دارد
آرمیدن چقدر دشوار ست

پیشکاران عجوزهٔ دهر یکسر غالب اند
آنکه از مردان بمردی باج میگیرد زن ست

خواری دیوان دهر عزت ما بیش کرد
فرد چو باطل شود سرورق دفتر ست

برنگ آب سیر برگ برگ این چمن کردم
گل داغ ست بیدل آنکه بوئی از وفا دارد

برکه نالم بیدل از بیداد چرخ
خواب من آوازهٔ این دولاب برد

چو برگردد مزاج از احتیاط خود مشو غافل
سلامت سخت می لرزد بران سنگی که مینا شد

ز دل حقیقت ردّ و قبول پرسیدم
بخنده گفت بیا یا برو که می پرسد

اگر مردی در تخفیف اسباب تعلق زن
کز انگشت دگر انگشت زیک بند کم دارد

کج ادایانه بارباب مطالب سر کن
راستی بر دل این قوم سنان می باشد

دهر لبریز مکافات ست اما کو تمیز
کم کسی اینجا بحال خود ترحم میکند

هرچند کار فرداست امروز مفت خود گیر
شاید دماغ طاقت وقت دگر نباشد

سایه از جلوهٔ خورشید چه اظهار کند
رفتم از خویش ندانم بچه آئین آمد

ای ساغر تبخاله ازین تشنه سلامی
خوش خیمه بران چشمهٔ کوثر زدهٔ باز

وضع فقیری ما نا ساز هیچکس نیست
ویرانه ایم اما بسیار خوش هوائیم

چند آنکه ز خود میروم آن جلوه به پیش ست
رنگی نشکستم که برنگی برسیدم

نی نقش چین نه حسن فرنگ آفریدن ست	بهزادیٔ تو دست ز دنیا کشیدن ست

شکوهٔ فقر ملک بی نیازی کرد تسلیم	با قبا لیکه دل برخاست از دنیا بتعظیم

جمع گشتن دل ما را به تسلی نرسانُد	از گهر کیست بروشیوهٔ غلطانی را

چه وجود و چه عدم بست و کشاد مژه ست	چون شرر هر دو جهان را بنگاهی دریاب

دل سخت گره شد بخم ابروی نازش	در طاق تغافل همه نقاشی چین ست

کینه در طبع ملایم نکند نشو و نما	فارغ از جوش غبارست زمینی که نم ست

حسن بی مشق تامل نگذشت از دل ما	صفحهٔ حیرت آئینه عجب خوش قلم ست

کس نرفتی بعدم هستی اگر جا میداشت	خلقی از تنگی این خانه بصحرا زده ست

کاش هجران داد من میداد گر وصلی نبود	شمع تصویرم که از من سوختن هم ننگ داشت

در زیر چرخ یک مژه راحت طمع مدار	آفت شناس سایهٔ سقف خمیده را

ایمن نتوان بود ز همواری ظالم	در راستی افزودنی زخم ست سنان را

ندانم از اثر کوشش کدام دل ست	که می کشند بپابوس یار گیسو را

ز غصه چاره ندارد دلی که آگاه ست	فروغ گوهر بینش چو شمع جانکاه ست

جهدی که ز کلفت کدهٔ جسم بر آئی	هر دانه که از خاک برون جست نهال ست

اینقدر نیست درین عرصه نمایان گشتن	هر موئی اگر از خویش برائی علم ست

موج جنون مپرس نه اشک پریشان کیست	ناله بدل مپیچاند بسمل مژگان کیست

رشتهٔ امواج را عقده نگردد حباب	آبله در راه شوق مانع جولان کیست

## رباعی

تا در کف نیستی عنانم دادند	از کشمکش جهان امانم دادند

چون شمع مقام راحتی می جستم	زیر قدم خویش نشانم دادند

چون سبحه یکدو روز که باهم نشسته ایم	از یکدگر گسسته فراهم نشسته ایم

رساند پایهٔ معنی بآسمان نهم          بلند طبع شناسد کلام بیدل را

نشئهٔ فقر و فنا جزو دماغش بوده فروغ روشن دلی نور چراغش اصلش از قوم برلاس ست سوم صفر سنه ۱۱۳۳ بعالم قدس خرامید میرزا معنی آفرین بی نظیر ست اما انشا بطرز خود دارد و در زبان فارسی چیزهای غریب اختراع نموده که اهل محاوره سر بقبولش فرود نمی آرند و اشعار او بطور جمهور نیز فراوان ست اگر صاحب استعدادی از کلیاتش آن اشعار را انتخاب کند نسخهٔ اعجاز دست بهم دهد و خط نسخ بر نسخهٔ سحر سامری کشد غزل و مثنوی و رباعی و قصیده همه دارد کلیاتش مابین نود و صد هزار بیت خواهد بود میرزا را بحر کامل مرغوب تر افتاده درین بحر شناسائی کرده خالی از عذوبتی نیست از مطالع او درین بحر ست

من سنگدل چه اثر برم ز حضور ذکر دوام او          چو نگین نشد که فرو روم بخود از خجالت نام او
نه دماغ دیده کشودنی نه سر فسانه شنودنی          همه را ربوده غنودنی بکنار رحمت عام او

این چند گهر از محیط طبع روان اوست

مست عرفان را شراب دیگری در کار نیست          جز طواف خویش دور ساغری در کار نیست
عبرتی کو تا لب از هذیان بهم دوزد مرا          خنده ها بسیار کردم گریه آموزد مرا ٭
کافرم گر مخمل و سنجاب می باید مرا          سایهٔ بیدی برای خواب می باید مرا
بر روی ما چو صبح نه رنگی شکسته ست          گردی ز دامن تپش دل نشسته ست
مالاف همت از مدد عجز میزنیم ٭          پرواز ما چو رنگ ببال شکسته ست
ستم ست اگر هوست کشد که بگشت سرو سمن درآ          تو ز غنچه کم ندمیده در دل کشا بچمن درآ
پی نافهای رمیده بو مپسند زحمت جستجو          بخیال حلقهٔ زلف او گره خور و بختن درآ
غم انتظار تو برده ام بره خیال تو مرده ام          قدمی بپرسش من کشا نفسی چو جان ببدن درآ
نه نوای اوج نه پستیت نه خروش هوش نه مستیت          چو سحر چه حاصل هستیت نفسی شو و بسخن درآ
بکدام آینه مایلی که ز فرصت این همه غافلی          تو نگاه دیدهٔ بسملی مژه واکن و بکفن درآ

**بیکسی** غزنوی بوفور فضائل وصنوف کمالات اتصاف داشت بزیارت حرمین شریفین
رسیده بهند آمد علم حدیث خوانده بود بجهت کبر سن متوجه وطن شد در ۹۷۳ در منزل پشاور زندا
ارجعی از پیک اجل شنیده بجوار رحمت ایزدی پیوست از وی می آید ؎

در دیر و کعبه جز بتو مائل نبوده ام — هر جا که بوده ام ز تو غافل نبوده ام
فلک ار سم بمهری نه در دوران مابوده — که دوران فلک تا بوده بی مهر و وفا بوده

**باقی** کولابی از شعراء عهد اکبر پادشاه بود طبع شعری داشت از وست ؎

ز فرقت تو گرفتار صد الم شده ام — تو شاد باش که من مبتلای غم شده ام
خوبان اگر ندانند امروز قدر ما را — دانند قدر ما را فردا که ما نباشیم
بچشم گاه خون دل گهی خون جگر بسته — من غمدیده را بیرون روی او راه نظر بسته
نگردد همچو سرو آزاد در باغ جهان هرگز — چو نرگس هر کرا چشم طمع در سیم و زر بسته

**بیدل** میرزا عبد القادر عظیم آبادی در پٹنه از شبستان عدم بصبحگده هستی رسید و در هند
نشو و نما یافت بیشتر در بنگاله بسر می برد در آغاز شباب نوکر شاهزاده محمد اعظم بود وی خواست
که بیدل بمدح او پرداز دبران ترک تعلق کرده بدهلی آمد و بقیه عمر درینجا بپایان رسانید پیر میکده
سخندانی و افلاطون خم نشین یونان معانی ست کرا توانائی که بطرز تراشی او تواند رسید
و کرا یارا که کمان بازوی او تواند کشید عمدهٔ سخن طرازان و شهرهٔ سحر پردازان ست در اقسام
نظم پایهٔ بلند و در اسالیب نثر رتبهٔ ارجمند دارد طبع دراکش چه قدر معانی تازه بهم رسانیده و
کدام ثمرهای نورس که از نهال قلم نیفشانده خلاصهٔ کلامش شراب میخانهٔ هوشیاران و طلای
دست مایهٔ کامل عیاران ست از آغاز شعور تا دم آخر چشم بر سیمای معنی دوخته و چراغ عجبی بر مزار
خود افروخته می فرماید ؎

مدعی درگذر از دعوی طرز بیدل — سحر مشکل که بکیفیت اعجاز رسد

میر آزاد گفته ؎

بیضا میرزا ابوتراب همراه ذوالفقار خان خلف اسد خان وزیر اعظم خلد مکان بسر می برد روزی امیر این مصراع نزد قهوه خوردن گفت ع عرق داغ لاله قهوهٔ ماست ٭ میرزا بدیهه رساند ع نور چشم پیالهٔ قهوهٔ ماست ٭ امیر پنج هزار روپیه در صله داد

**باذل** رفیع خان بن میرزا محمود مشهدی نسب او بخواجه حافظ صاحب دیوان میرسد در دهلی متولد شد و بحکومت بانس بریلی سرفرازی داشت در ۱۱۲۳ بمرد خیلی قوت بیانی دارد و باقتضای تخلص خود فراوان گوهر آبدار بذل می نماید حملهٔ حیدری او قریب نود هزار بیت مشهور عالم ست نقشی از کلامش در نگین صفحه می نشیند ے

امشب چو شمع ریخت ز هر تار موی ما ‌ ‌ هر گریه که بود گره در گلوی ما
ماست جام غبغب و مینای گردنیم ‌ ‌ بر دوش میکشند نکویان سبوی ما
چه نشاط باده بخشد بمن خراب بی تو ‌ ‌ بدل گرفته ماند قدح شراب بی تو
تو چنان رمیدی از من که بخواب هم نیائی ‌ ‌ بکدام امید داری بروم بخواب بی تو
عشق را با هر دلی نسبت بقدر جوهر ست ‌ ‌ قطره بر گل شبنم و در قعر دریا گوهر ست
بسکه شرح غم دل مضطرب احوال دهم ‌ ‌ بکبوتر چو دهم نامه پر و بال دهم

**بقائی** از ولایت خود سری بدیار دکن کشید و با ملک قمی می بود و از انجا در گجرات رسیده با میرزا نظام الدین احمد بسر می برد شعر او حالتی دارد و چون وضع او هموار ست از وست ے

فریاد که تا چشم زدم تیر خیالش ‌ ‌ در دیده فرو رفت و سر از دل بدر آورد
بجای اشک از چشم دل افگار می بارد ‌ ‌ همه خون جگر زین ابر آتشبار می بارد
مرغ دل با صید چشم او شکار انداز بود ‌ ‌ هر سر مو بر سرم چون مرغ در پرواز بود

**بقائی** میرزا ابوالبقا نام از سادات تفرش ست بزیور قابلیت و استعداد محلی بوده تذکره بقلم آورده که در وی شعرای عهد شاه عباس ماضی را جمع ساخته منه

کاشانهٔ ما روشنی شمع ندارد ‌ ‌ در خانه اگر بود چراغ دل ما بود

**بقائی** خوارزمی حزین ذکراو کرده از وست

نمیخواهم که دل در بند آن زلفِ دوتا افتد
چرا از پهلوی من دردمندی در بلا افتد

**بسمل** نامش میرزا محمد ست از شعرا قم بوده منه

از خویش رفته اند و بهم گرم الفت اند
کیفیتی بصحبتِ مستان نمی رسد

**باقر** میرزا اصفهانی عمدة العلماء و زبدة الحکماء بود در عشر سبعین بعد الف مراحل این جهان فانی را پدرود کرد از وست

بگذار بود مُهر خموشی بدهانم ۞
پیداست چو آیینه زدل راز نهانم

آوارگیم منزلِ مقصود ندارد ۞
چون تیر هوائی بنظر نیست نشانم

مپسند ز دیدار تو محروم بماند
از دیده بر آید بصد امید نگاهم

روشنش میگردد احوال دلم در پیش یار
هر که چون پروانه یکشب میشود مهمان شمع

نیستم هیچگه از اختلاطِ دوستان طرفی
برنگِ رشتهٔ گلدسته پامالِ عزیزانم

جان در تنم برقص روانست از نشاط
گویا تو یاد این دل مهجور میکنی

زعشق آن ره‌زنه لذت میتوان برد
که داغی را نمکدان کرده باشی

**بدیع** خلف میرزا طاهر نصیرآبادی صاحبِ تذکرهٔ مشهور تربیت یافته پدر بر سر پرورست پدر ترجمهٔ پسر در تذکره نوشت عاشق سخن بود و دمی خود را از خدمت خوبان معانی معاف نمیداشت و مشق تاریخ گوئی را بجائی رسانیده که محاسب اندیشه از احصاء حدش بعجز میگرائید بملک الشعرائی پایِ تخت ایران رسید و از هفتاد سالگی گذشته در ۱۳ سنه راه عالم عقبی گرفت نقش سخن را چنین بکرسی می نشاند

دارم دلی که دارد هر ذره اش هوائی
چون خرقهٔ گدایان هر پارهٔ ز جائی

کشتهٔ زهر تغافل تا ابد بی نشئه نیست
چون گلِ تریاک تلخی در کفن داریم ما

میکند بیدار احسان دولت خوابیده را
عطسه میسازد سبک مغزِ گران گردیده را

خطِ مشکین نیست گرد عارضِ گلنار تو
هست رحل آبنوسِ مصحفِ رخسار تو

ملای شعرا و شاعر ملایان ست مداح علی شیر و سلطان احمد میرزا است در سنه ۹۲۸ بنای حیاتش
منهدم گردید طرح سخن چنین می اندازد

ترانه تکمهٔ لعل ست بر لباس حریر — شده ست قطرهٔ خون سنت گریبان گیر
سخنی سازم دره جانب کویش فگنم — تا بتقریب سخن چشم بر ویش فگنم
در چمن گریه کنان بی گل رویت بودم — ماند در سینه چو گل ناخن خون آلودم

باقیا نائینی در عهد جهانگیری وارد هند شد و بنارس را اقامت گاه ساخت و روزگارے
بتماشای پری طلعتان گذرانید و در موسیقی ساز مهارت می نواخت در سنه ۱۰۴۶ بعهد شاهجهانی
بدهلی آمد در شعر طبیعت روان داشت و سخن فارسیش از آمیزش نغمات هندی تاثیر فراوان
در آخر عمر احرام حج بر بست و از انجا بایران دیار بر گشت و همانجا تتمهٔ ایام حیات بانجام رسانید
نقش سخن چنین می بندد

نی توان در گل مصنوع رخ یزدان دید — معنی از لفظ توان یافت ولی نتوان دید
چون غنچه بسته ام دهن از گفتگوی تو — لیکن چو گل شگفته ام از رنگ و بوی تو
همه را نسبت خاصی ست بهنر لیک دوست — هیچکس نیست که خود را از کسی کم داند

بنا صدر الدین رشتی از علماء نامور بود در بلدهٔ رشت از قید هستی برست عمرش بهشتاد
رسیده بود از وست

وعدهٔ وصل سحر را از تو باور داشتم — چشم بر راهِ تماشایت چو اختر داشتم
قطع پیوند ز زلفِ تو محال ست مرا — عمرها شد که باین سلسله محرم شده ام
چراغ مهر او در سینها مردن نمیداند — گل داغِ جنونِ عشق پژمردن نمیداند

باقی سرخوسی از مصاحبان همایون پادشاه بود از وست

بر دند دلم عشوه گری لب شکری چند — غنچه دهنی سرو قدی سیمبری چند
دیر ست ز بیداد بتان در نشستم — باقی چه سراید ز جفا بیخبری چند

سخن سرکشی سرو سهی پیش مگو | قد یارم نگر و سرو خرامان کم گیر
با وجود لب لعل و خط مشک افشانش | یا د ظلمت مکن و چشمهٔ حیوان کم گیر
وصل آن حور پری چهره گرت دست دهد | نام جنت مبر و ملک سلیمان کم گیر

لیکن این غزل در دیوان خواجو کرمانی هم بنظر آمد خدا داند نخلبند شعر شاخ بیگانه را با نخل خود پیوند کرده یا بو الفضولی شعاع غیر را ابدار ارزانی داشت یا توارد و خاطر بر یک معنی صورت گرفت

بابر ظهیر الدین پادشاه جد اکبر اکفر عماره سلاطین هند بود از غایت شهرت محتاج تحریر ترجمه نیست طبع نظم داشت این بیت از وست

هلاک میکندم فرقت تو دانستم | وگرنه رفتن ازین کوی میتوانستم

بساطی سمرقندی بساط شاعری بر صفهٔ بلندی میگسترد و تلاش معانی تازه میکرد مولوی جامی فرموده که اشعارش خالی از لطافت نیست اما از فضائل نکته دانی عاری بوده بعهد سلطان خلیل بن میران شاه گورگانی در خطهٔ سمرقند ظاهر گردید بوریا باف بود با کمال خجند معارضه آغاز نهاد شیخ کمال او را آفرین کرده انوقت بمراد او وی مے آید

از لبت دل نکشم من اگرم جان برود | که بسی حق نمک بر جگر من دارد
چون نیست بصدر خانه جایم | رخساره بر آستان بسایم
نظر بغیر کنی چون نمیرم از غیرت | که کشتهٔ تو شود دیگری و من زنده
خیل خیالش آمد و من در خجالتم | کز جوش اشک خانهٔ چشمم چکیده است
گفتم بنشین یک نفس ای عمر من آخر | گفتا چکنم عمر گرامی بشتاب ست
نیلوفرم بچشمهٔ مهر و وفای او | در روزگار تربیتم آفتاب نیست
دل شیشه و چشمان تو هر گوشه برندش | مستند مبادا که بناگه شکنندش

سلطان خلیل برین بیت او را هزار دینار صله داد

بنائی هروی معمار طبیعت او بنای سخن بلند ساخته و مهندس اندیشهٔ او طرح معنی دلپسند انداخته

بحسب ضابطه در ینجا ثبت افتاده

نکشد رنج دست بر دختران　　سرور اراستی حمایت کرد

پیش ازین دانش لبسی آموختیم　　کاره آمد این زمان دیوانگی

هر چند لباس شرع دارم　　اوقات مگر قلندرانه

شیخ زین اعتکاف حاصل چیست　　خود بخلوت و انجمن در دل +

من ندیدم یک بنائی مرتفع چون قصر یار　　اتفاق رفتنم اندر بهشت افتاده ست

نمی ترسم من از روز قیامت　　که میدانم شب مارا سحر نیست

روی پر نور ترا دیوانه ام　　من چراغ ماه را پروانه ام

تیر هی که ز شست او کشاید　　جز دل نخورد بجای دیگر

هزار دجله کشیدم ولی نشد زائل　　حرارتی که درین مشت استخوان باقی ست

کس از نهاد خودش هیچگه نه برگردد　　خلاف حق نزوم تا بجسم جان باقی ست

شگفت نیست اگر ره برم بمنزل خویش　　برین زمین اثر پای خفتگان باقی ست

امیر ملک سلیمان شکوه والاجاه　　درین دیار ز آل نبی نشان باقی ست

مدام بهر ولایش مرا دلی ثابت +　　همیشه بهر ثنایش مرا زبان باقی ست

غنیمت ست که احمد چراغ میسوزد　　بچار سوی سخن یک همین دکان باقی ست

[illegible]

## حرف الباء

بدر جاجرمی بدری ست مملو بانوار کمال بلکه مهری بر سپهر بدایع مقال مداح خواجه بهاء الدین بود شاگرد مجد همگر فارسی ست در اصفهان می ماند محسنات علم بدیع بسیار برشته نظم کشیده و قصیده عربی ابو الفتح بستی را ترجمه موزون مستعدانه کرده و دولت شاه در تذکره خود این غزل بنام او آورده

با عقیق لب او لعل بدخشان کم گیر　　با گل عارض او لالهٔ نعمان کم گیر

چرا رویم زکویش بوادی مجنون — هنوز چون هوس سنگ کودکان باقی ست
سراغ از دل دیوانه نیست در پهلو — تلاش او بکوی طرهٔ بتان باقی ست
اگرچه آن مه نو گشته مهربان بر من — ولی بدل خطر از کین آسمان باقی ست
هزار سینه هدف کردی ای کمان ابرو — بیا بسوی من اکنون که این نشان باقی ست
خوش ست سیر چمن موسم بهار ولی — بسینه خار ز اندیشهٔ خزان باقی ست
مرا که حضرت[1] نواب کام دل بخشد — جهان بکام دلش باد تا جهان باقی ست
آنکه جانم بلب از دوری وی می آید — سر بالین من غمزده کی مے آید
بلبلان صحبت رنگین چمن مغتنم ست — فصل گل میرود و موسم دی می آید

گاه گاهی نگه ناگاهے — خوش نگاهان زشما می خواهم
اوج تاثیر بلند ست اخگر — نالهٔ زور رسا میخواهم
ای شمع رخان ز ما تکبر — پروانهٔ محفل شمائیم
در دهر نمی خرند ما را — الله چه جنس بی بهائیم
آتشی گرمی و آه سردی — حالی زاری و رنگ زردی
زین رنگ شناختم که در دل — از عشق مگر تو داری دردی

احمد

**احمد** منشی احمد علی ولد محمد اسمعیل متوطن سرونج که از بهوپال سی کروه جانب شمال واقع شده ست خودش در حیدرآباد دکن متولد شده الحال نزیل بهوپال ست اصلش از قوم بوهره بوده با محرر سطور رابطهٔ محبت مستحکم دارد جامع مروت و خلق و سخنوری ست خصوصاً در تاریخ گوئی ممتاز ز اقران ست تواریخ طبع و تالیف مصنفات این بی بضاعت بسیار نظم کرده و گوی سبقت از اقران برده چنانچه اکثری ازان در اواخر کتب مطبوعه زیب ارتسام یافته طبع موزونش بیشتر در نظم قصاید مدحیهٔ نواب شاهجهان بیگم صاحبه فرمانروای ریاست بهوپال واین مسافر گذرگاه هستی صرف وقت میشود و نظم غزل کمتر اتفاق می افتد این دو سه بیت

[1] یعنی نواب والاجاه امیرالملک سید محمد صدیق حسن خان بهادر ۱۲

مشق سخن بخدمت مولوی عبداللہ خان علوی کردہ اند درین حین بسلک ملازمان معزز ریاست بھوپال منتظم اند و بماہواری صد روپیہ و تعلق محکمۂ اپیل و مشورہ ممتاز نثر و نظم ایشان بغایت شیرین و نہایت نمکین می باشد از احباب مکرم نامہ نگار اند این چند ابیات رنجیۂ خامۂ بلاغت جامۂ ایشان ست ؎

بہاران ست پر کن ساقیا مینائی خالی را
بود کیفیت دیگر ہوائی برشکالے را

مگر بوئی ز مشکین طرہ ات دزدیدہ می آید
نباشد این ہمہ جان پروری باد شمالی را

پس از خون ریختن ظالم حنائی پای خود کردی
بنازم سرفرازی را بنازم پایمالی را

نگاہ التفاتی کن بفریاد و فغان من
کہ چشم سرمہ سا داند دوائی زار نالی را

خوش آسودیم زیر سایۂ سرو سرافرازش
نگہدارد خدا بر فرق من این ظل عالے را

ہوائی در سرم پیچیدہ از زلف پریشانی
صلائی خیر مقدم ہا ز من آشفتہ حالے را

کیم اخگر کہ آرد در حسابم داور محشر
کہ می پرسد دران ہنگامہ رند لاابالے را

ساقی پیالۂ کہ کند بیخودم مرا
در بیخودی بعالم دیگر برد مرا

جز نفس پروری نکنم روز و شب عمل
نازم بر حمتش کہ چنین پرورد مرا

از دست بر دضعف بدستم نماندہ ست
آن مایہ قوتی کہ گریبان درد مرا

اخگر ہوائی دلبر یکتا یم آرزوست
نقش دوئی ز صفحۂ دل لبسترد مرا

اشک کل کرد دشت و ہامون را
آب دادیم خاک مجنون را

آنقدر شہرہ گشتہ ام در عشق
کہ نگیرند نام مجنون را

چہ نویسم بنامہ ہای نیاز
یاد از دل ربود مضمون را

ساقیا ساغری کہ از رشکش
خون بساغر کنیم گردون را

بین سیل اشکمہ تا بسر ما رسیدہ ست
این شوخ دیدہ طفل بسی سر کشیدہ ست

در پیش او بہای نگاہی چہ آورم
کو عالمی بہ نیم نگاہے خریدہ ست

ذیقعده ۱۲۹۲ هجری نزول بمنزل کلکته کردو رخت سفر بکوٹهی عطیه گورنر جنرل بکشاد با جناب ایشان اولاً بر مکان لشفت صاحب بهادر لارڈ باد ریان لقاء یکدیگر دست بهم داد و خرمیها حاصل شد سپس برخورد دیگر بمسکن امارت مخزن لطافت موطن ایشان اتفاق افتاد بعده بر فرودگاه محرر سطور قدم رنجه کردند در هر صحبت و مجلس متن متین اخلاق را شرح بسیط نمود فربا تامل لطف بجل معانی الفاظ تهذیب پرداختند ترجمهٔ حافلهٔ ایشان در امیر نامه مولفهٔ خود شان مرقوم است و بر دستگاه تام ایشان در انشاء فارسی و املاء نظم از قصاید و غزلیات وزیر نامه شاهد علوم این

چند بیت مشتی نمونه از خروارست و گلی تازه از گلزار اشعار آبدار

نخل بن انتظار کام دل آورد بار — در چمن روزگار دم زده فصل بهار
فصل بهاری که داد برگ و بر دی بباد — خار بن از پا فتاد ملک خزان تار و مار
کهنه درخت امید سبز شد و قد کشید — گوش جهان را رسید مژدهٔ فصل بهار
زهره بکرسی نشست بربط شادی بدست — بوقلمون نقش بست نادرهٔ روزگار
زخم زبون را دهن تا نشود خنده زن — خشک کند خون بتن آهوی مشک تتار
برق نگه بر عدو پاک بسوزد چو مو — طرفه که در عهد او نور کند کار نار

بلای عشق را آسان مگیرید — اگر اندک وگر بسیار باشد
چه پرسی حال دور افتاده از یار — که با غم سازد و ناچار باشد
بود آسان ترا از جان در گذشتن — ز جانان در گذر دشوار باشد
زهی فکرست امیر امروز آزاد — که صید دام زلف یار باشد

**اخگر** حکیم اصغر حسین بن منشی غلام غوث فرخ آبادی سلمهم الله تعالی ولادت ایشان روز سه شنبه سیزدهم محرم ۱۲۳۵ هجری بوده کسب علوم متداوله و فنون رسمیه از هر نوع بخدمت مولوی سراج الدین و مولوی مردان علی و دیگر علماء نواح کردند و در اندک فرصت وقت باستعداد ذهن و قوت فکر پایهٔ علم ایشان بلندی گرفت و در فن طبابت دستگاهی تام بهم رسید

در دلم آن مژه صد خنجر الماس شکست ... ز هر چشم تو با آن گریه مددگار نبود
از علاج دل بیمار چرا دست کشید ... گر مسیحا بتمنای تو بیمار نبود ✦
خواهم دم دعا بدعا نا گریستن ... شد بسکه بی اثر بدعا ها گریستن
دل قطره قطره خون شده از چشم تر چکید ... تاراج داد مشعلهٔ ما گریستن ✦
پیشش بضبط گریه بگوشم ز رشک غیر ... بر رحم تا نیاورد او را گریستن ✦
از اشک ریزئ مژه خالی نشد دلم ... خواهم چو زخم از همه اجزا گریستن
بی عندلیب خوش نبود ناله در چمن ... خواهیم در خزان بتمنا گریستن
واعظ اگر بیاد قدی گریه ناروا ست ... باز از چه روست از پی طوبی گریستن
ای چشم دجله ریز ادب را نگاهدار ... این ست در مدینه و بطحا گریستن
رسوا شدن چو برق بود با تپیدنم ... ای ابر با گریستن ما گریستن ✦
دل راهمیشه خندهٔ من خون کند چو گل ... بشگافد م جگر قلم آسا گریستن
ای دل غمین مباش بالفت که شمع وار ... با خنده همعنان بود اینجا گریستن
یارب نگاه بوالهوسم ده که شد مرا ... در بزم او حجاب تماشا گریستن

امیر — **امیر** نواب سید محمد امیر علیخان بهادر وزیر سلطان و معتمد گورمنت رفیع الشان نزیل دار الامارهٔ کلکته ابن سعد الدین احمد معروف بشیخ احمد علی بن سید وارث علی اجداد امجاد ایشان از سادات کرام کرمان بوده اند نخستین کسیکه از انها از دار السلام بغداد برخاسته بگلگشت گلزمین هند خرامید قاضی سید نوح موسوی که با فرزند خود سید ابو بکر قدم بدهلی افشرد و از حضور سلطان ملقب بشاه و معنون بشیخ المشایخ و ممتاز بعطای تیول در صوبهٔ بهار گشت که هنوز بعضی از ان اقطاع باقی ست ایشان نیز بحکم الولد الحر یقتدی بابائه الغر وارث کمالات علمی و عملی آبا و کرام خود اند و باوصاف گرانمایه متصف و بلطف طبع و حسن صحبت و تهذیب مجلس و سعت خلق و جوهر مردم شناسی موصوف و بمزید اعتبار در سرکار عالیه انگلشیه و شاه اوده واجد علی شاه لکهنوی متوطن مٹیا برج کلکته مفتخر محرر سطور چون بتقریب شرکت دربار رینجنسی شاهزادهٔ ویلز ولیعهد بهادر انگلستان بماه

بزم افروز شبستان نشدم آن شمعم — بخت خوابیده بسر خاک شهیدانم سوخت
دل پرورده بخوناب جگر سوخت مرا — آنکه یک عمر باو ساخته‌ام آنم سوخت
هر نگه کان بت ترسا بچه در کارم کرد — آتشی بود که زو خرمن ایمانم سوخت
کو نسیمی که ز یثرب وزد و سبز کند — خاست از هند سمومی که گلستانم سوخت
گر ز آتش سخنی هیچ کمالم نفزود — لیکن آزرده ازو جان حسودانم سوخت
حسن کی راه زن کافر و دیندار نبود — آفت سبحه بلای بت و زنار نبود
یاد روزی که جز او هیچ پدیدار نبود — پردهٔ دیده مرا مانع دیدار نبود +
هر دری بر رخم از روضهٔ رضوان وا بود — خواهش بوی گل از رخنهٔ دیوار نبود
این همه شر و شور نه در صحبت رندان بود — جمله بدمست دمی حوصله بردار نبود
رب ارنی ز لب مستی من سر می زد — لن ترانی ادب آموز طلبگار نبود
مست در گوشهٔ میخانهٔ وحدت بودیم — کار ما باده کشی بود و دگر کار نبود
عشق بی پرده تماشای جمالش میکرد — هیچ بیخود ز می وعدهٔ دیدار نبود +
بود سر رشتهٔ کارم بسر زلف سیاه — قصهٔ کشمکش سبحه و زنار نبود +
شکر لله چو بطوف حرمم آوردند — روی دل جز بطرب خانهٔ خمار نبود
دست تا بند نقابش برساندم مردم — سعی خوش بود مگر بخت مددگار نبود
صحبتی بود عجب دوش میان من و یار — صد شکایت بلب و رخصت اظهار نبود
دل خون گشته مدد کرد و گرنه صد جگر — خرج یکروزهٔ این چشم تلف کار نبود
گرد غم جز دل ناشاد محلی نگزید — ورنه آئینهٔ ما قابل زنگار نبود
سهل و آسان شده امروز بعهد تو چنین — ورنه دشوارتر از ترک وفا کار نبود
از کساد هنر ست این که بهیچم نخرند — جنس تا بود گران ناز خریدار نبود
لطف ساقی بنگر دور بمن آخر کرد — چون مرا حوصلهٔ ساغر سرشار نبود

افضل فضلا، و اکرم علماست ذکر محامد ایشان درین جریده آوردن نمی شاید لیکن این نامه را
بی نام نامی ایشان در نظر اهل بصیرت و خبرت قبول نیاید دودهٔ ایشان خاندان علم و اعتبارست
در دهلی مولد و منشا یافت و صدر الصدور آنجا از طرف حکام فرنگ مقرر شد خلق مجسم بود و لطف
مصور در فنون ادبیه ثانی اعشی و جریرست و در فنون حکمیه ثالث باقر و نصیر باین فضیلت شاعری
از ایران سر نکشیده و باین عظمت ساحری از بابل نرسیده از معاصران و یاران غالب و مومن
و حسرتی بود در هر سه زبان تازی و فارسی و ریخته دستگاه بلند داشت و در معجز بیانی و سحر نگاری
پایهٔ ارجمند این چند بیت از سفینهٔ طبع اوست ؎

آزرده ز من حال شب وصل چه پرسی        نی دل خبرم داشت نه از دل خبرم بود
تو خود انصاف کن ای آشنا دشمن روا باشد        مرا در دل تو در پهلو ترا بیگانه در پهلو
باین تقوی درون میکده آزرده را دیدم        صراحی در بغل ساغر بکف پیمانه در پهلو
کو عشق تا به پیشکش آریم گنج علم        آسان دهیم آنچه بمشکل گرفته ایم
زاهد بیا و موت شهیدان عشق بین        کین موت را نه زندگی جاودان رسد
طوبی لک از ملائکه رحمت خورد بگوش        هردم ندای ارجعی از آسمان رسد
عالمی کشته شد و چشم تو در ناز همان        صد قیامت شد و حسن تو در آغاز همان
آتش عشق فلک در دل و در جانم سوخت        زانکه از داغ دگر دید که نتوانم سوخت
روز هجران تو میسوخت مرا حسرت وصل        در شب وصل تو اندیشهٔ هجرانم سوخت
هیچ گه چرخ جفا پیشه نمیساخت بمن        شکر ایزد که ز آه شرر افشانم سوخت
زحمت از بهر عذابم مکش ای نار جحیم        که سراپای مرا خجلت عصیانم سوخت
شرر دوزخ جانتاب بسی بود بلند        چون مقابل شده با سینهٔ سوزانم سوخت
برگ و جمعیت دیوان جز ابر هم خورد        جنت از حسن تو و دوزخ از افغانم سوخت
باز آن بستر خارست و همان بالش سنگ        سر شوریدهٔ من زانوی یارانم سوخت

تا صدای آید از بانگ درائی کاروان
همچو گل از فرق تا پا جملگی گوشیم ما

غلطیدن من بر در میخانه ضروریست
بر نکهت می لغزش مستانه ضروریست

از آن فروغ که شد نور آفتاب درست
نمود پیر مغان نسخهٔ شراب درست

زندگانی صبح و شامی بیش نیست
حاصل از عمر نامی بیش نیست

هیچ کیفیت ندارد سیر خلق
خوب دیدم از دحامی بیش نیست

نگذشته بمحفل دردی کشان اگر
پیرامن تو این همه بوی شراب چیست

ضعف آنچنان که ضبط فغانم نمیشود
این هم نمیشود ز من آن هم نمی شو

آن اختلاط و گرمی صحبت کجا که او
اکنون بسوی من نگران هم نمیشو

ایمن نبود راحلهٔ وادی ایمن
صد قافله را عشق درین راهگذر ز

افتاد نگاه تو چنان گرم که آتش
پنداشت بدل صاعقه بر شاخ شجر ز

لباس اطلس و دیبا چه تحفگی دارد
که سالکان طریقت پلاس می پوشن

ببین بطارم افلاک انجم و مه و مهر
چه دیده اند در آنجا که جمله خاموش ا

بهار بی تو برنگ پریده می ماند
گل شگفته بجیب دریده می ما

تو وحدای تو ای شیخ راست خواهی گفت
شمائل تو بهیچ آفریده می ما

کج و واکج نشستنش نگرید
وضع شمشیر بستنش نگرید

پای کوبان بوجد رفت انشاء
اندرین حال جستنش نگرید

نگاهت رنگ مستی بر در میخانه می ریزد
باندازی که صهبا از لب پیمانه می ریز

صیاد یک نفس قفس اندر چمن گذار
با عندلیب زمزمه گاهی نکرده ا

تعظیم ما اگر نکنی خاک بر سرت
خود سید یم و عالم و مرتاض عالمیم

آزرده تخلص مفتی صدر الدین خان بهادر دهلوی ست استاد محرر سطور بود و شاگ
شاه عبد العزیز و شاه رفیع الدین دهلوی و مولوی فضل امام والد مولوی فضل حق خیرآبا

انسی حسن بیگ نام مردی خوش خلق بود و در شاعری قدرتی برکمال داشت ؎

من خفته و آه گرم بیدار | چون شمع که بر مزار سوزد

آصف قمی نامش محمد قلی بوده از اتراک ست در عهد شاهجهانی بهند آمده میگذرانید میگوید ؎

عمر دو روزه قابل سوز و گداز نیست | این رشته را مسوز که چندان دراز نیست

می مالم از خجالت عصیان بخاک رو | مطلب مرا ز ناصیه سائی نماز نیست

احمد جام سرمست جام توحید و سرخوش بادهٔ تفرید بود در ۵۳۶ھ وفات کرده از کلمات طیبات اوست ؎

تا یکسر موی در تو هستی باقی ست | آئین دکان خود پرستی باقی ست

گفتی بت پندار شکستم رفتم | آن بت که ز پندار شکستی باقی ست

آگاه مولوی محمد باقر نایطی مدراسی صدر دیوان سخن شناسی ست اصلش از بیجاپور بوده و در ویلور متولد گشته در خیابان کرناتک هیچو او نهالی سر بالا نکرده و از گلزمین مدراس مثل او گلی خوش رنگ ندمیده صاحب تصانیف گزیده و کمالات حمیده بود در ۱۲۲۰ھ وفات یافت طبع نظم داشت این ابیات از وست ؎

غم فراق تو از بسکه کاست جان مرا | عصا ز آه بود جسم ناتوان مرا *

بستم بطرهٔ تو دل زار خویش را | آخر فگنده ام بسرت بار خویش را

شیخ در خمخانه با هر مست یاری میکند | ظاهرا با دختر رز خواستگاری میکند

انشاء میر انشاء الله خان در لکهنؤ با سعادت علیخان بسر می برد و در زبان فارسی و عربی دستگاه داشت دیوانش مرتب ست فحش و سمین بسیار دارد هزل او بیشتر از جد بوده مذهب تشیع داشت این چند بیت از دیوان فارسیش برچیده شد ؎

مشرب رندانه میداریم و مسجد شیم ما | با شمیم تندمی چون خم هم آغوشیم ما

وه چه خوش باشد اگر آن مست صهبای غرور | خود بگوید دیگر امشب باده می نوشیم ما

حال پیشیر و خان خطاب یافته منه

در جهان هر چه که می باید هست | سخن ست اینکه چنین بایستی
ور نهم پای فضولی بمیان | همه عالم به ازین بایستی

امینی تربتی صاحب ذهن سلیم و طبع مستقیم بوده و باشانی واقدسی و نظیر مشهدی مشق سخن کرده این بیت ازو خوش کردم

جان رفت و عمرهاست که در انتظار تو | دزدیده ایم ما نفس ِ واپسین خویش

امینا نجفی پدرش ملا محمود کلیددار روضهٔ علوی بوده ازوست

دوری زدرت نمی توانم | چون گرد مقیم آستانم
فریب ِ نکهت گل خوردم و ندانستم | که هر نفس بشامی کند هم آغوشی
فرصتم کی شد که گیرم دامن ِ وصلی بکف | از گریبان دست گر برداشتم بر سر زدم

رباعی

زاهد بهوای خلد سرگردان ست | دوزخ محک تجربهٔ مردان ست
گویند که درد و غم نباشد به بهشت | معلوم شد که جای بیدردان ست

الفت شوستری نامش ملا داؤد ست میگوید

بیا در جلوه اش چون گرد باد از بیقراریها | طپیدنهای دل صحرا بصحرا می برد ما را

ایما همدانی نامش شاه میر ست منه

چون جرس ناله کنان از پیٔ محمل رفتم | سنگ بر سینه زنان از طپش ِ دل رفتم

احمد بیگ وطنش تبریز و سخنش دلاویز ست منه

شاهد غنچهٔ یاران چمن بو دگذشت | بوی گل گرد سواران چمن بو دگذشت

ابوالفتح از ملک زادگان سیستان بوده منه

جذبهٔ توفیق میخواهم که از خویشم برد | آنقدر کز کاروان پس مانده ام پیشم برد

عمری بچشم خویشتن از عین مردمی | جاگردمش که باشد از اغیار ناپدید
چون طفل اشک عاقبت آن شوخ بی وفا | از چشم ما برآمد و بر روی ما دوید +

اثیر اخسیکتی از فصحاء قدماء بوده در آخر عمر از صحبت خلق دامن کشیده در موضع خلخال قدم فقر و طاعت و عبادت را زیور خود گردانیده در سنه رو در نقاب عدم کشید میان وی و خاقانی مناظرات و معارضات اتفاق افتاده که در کتب مبسوطه مذکورست منه

امشب منم و وصال آن سرو بلند | کز لعل لبش چاشنی یافته قند
ای شب اگرت هزار کارست مرو | ای صبح گرت هزار شادیست مخند

اوحدی اصفهانی عارف ربانی و مرید شیخ اوحد الدین کرمانی ست و از ینجا اوحدی تخلص کرده سخنانش در شیرینی نبات ست و نظم روانش در لطافت آب حیات مثنوی جام جم و دیوانش محتوی اقسام نظم دستور اصحاب توحید و منظور ارباب مواجیدست در ۷۳۸ فوت شده از وست

بسکه بعد از تو خزانی و بهاری باشد | شام و صبح آید و لیلی و نهاری باشد
خاکساران جهان را بحقارت منگر | تو چه دانی که درین گرد سواری باشد
بیا در روی تو هر بامداد دیدهٔ من + | ستاره در قدم آفتاب می ریزد
امروز چون بدست تو دادند تیغ فتح | کاری بکن که پیش تو فردا اسیر شود
حیفم آید که ترا جای کنم در دل تنگ | یوسفی چون تو سزاوار چنین زندان نیست

## رباعی

ای آمده گریان تو و خندان همه کس | وز آمدن تو گشته شادان همه کس
امروز چنان باش که فردا چو روی | خندان تو برون روی و گریان همه کس

آنی هروی قریب شصت سال در کشمیر گذرانیده و خالی از جوهر قابلیت نبوده منه

عرق نشسته زپندم رخ نکوی ترا | زمن مرنج که میخواهم آبروی ترا

اسد بیگ قزوینی بهند آمده سالها بدرگاه اکبر پادشاه و جهانگیر پادشاه بسر برده و در آخر

بفضل وی معترف بوده سلطان محمود غزنوی نزد عزیمت ایران او را مقرب خویش گردانید و تالیفات نافعه دارد از اقسام نظم بانشاد رباعی بیشتر پرداخته از وست ❊ ٥

**رباعی**

باطبع لطیف از رهِ لطف در آ　　　باطبع کثیف از رهِ جور و جفا
در همه گل تاملی کن که قضا　　　آن را بتبر شگافت و این را بصبا

**رباعی**

باز آ باز آ هر انچه هستی باز آ　　　گر کافر و رند و بت پرستی باز آ
این درگه ما درگه نومیدی نیست　　　صد بار اگر توبه شکستی باز آ

**رباعی**

این کبر و منی ز سر بدر باید کرد　　　انگاه بکوی او گذر باید کرد
دنیا داری و عاقبت می طلبی　　　این ناز بخانهٔ پدر باید کرد

ابوالفرج بن مسعود رونی رون قصبه از مضافات لاهورست وی از عمدهٔ شعراء هندوستان و بلبل خوش الحان این بوستان ست باتفاق اساتذه در متانت عبارت و لطافت اشارت درجهٔ علیا و مرتبهٔ قصوی داشته مسعود سعد سلمان و انوری و فیضی مداح او بوده اند نزد سلطان ابراهیم بن مسعود بن سلطان محمود منزلتی عظیم داشته در [illegible] از زندان دنیا بنزهت آباد عقبی شتافت دیوانش متداول ست از وست ❊ ابوالفرج

**رباعی**

بادی که در آئی به تنم همچو نفس　　　ناری که بسوزی دل عالم بهوس
آبی که بتو زنده توان بودن و بس　　　خاکی که به لست بازگشت همه کس

ابوالعلاء گنجوی همگنان استادی او را مقبول میداشتند و در فرامین سلاطین لقبش استاد الشعراء می نگاشتند دختر خود بخاقانی داد چون سلوک خردانه از و ندید هجو ها کرد از انجمله ست ٥ ابوالعلاء

بیابانی ناقه خروشان دل شکسته کیست	که این صدا بصدای جرس نمی ماند
زغمت جهان چنان شد که صبا نمی تواند	به تبسم نهانی لب غنچه باز کردن
سر قاتلی بنازم که زکثرت ملائک	بجنازهٔ شهیدش نتوان نماز کردن
دل جدا از گلشن کویت گل پژمرده ست	دیده بی نظارهٔ رویت چراغ مرده ست

**آفتابی** از مردم ساوه ست طبع نظمی داشت از وست بد گفته ۞

بیماری من چون سبب پرسش او شد	می میرم ازین غم که چرا بهترم امروز

**اصیلی** میر محمود قمی از سادات بلوک جاسپ ست این دو شعر ازو نوشته می شود ۞

نیاز عاشقان معشوق را ابر ناز میدارد	تو سر تا پا وفاداری ترا من بیوفا کردم
گویند دل بآن بت نامهربان مده	دل آن زمان ربود که نامهربان نبود

**آذر** لطف علی بیگ اصفهانی در ۱۱۳۴ در اصفهان متولد شد و در اواخر مائهٔ ثانی عشر مرحلهٔ زندگانی طی نمود و صحبت جمعی از افاضل علما و اکابر شعرا کسب کمالات نمود شاگرد سید علی مشتاق ست و صاحب تذکره موسوم بآتشکدهٔ عجم از اشعار خود درین تذکره ابیات مثنوی یوسف زلیخا بسیار نوشته خوشگو ست ترکیب دلنشین و معنی تازه کمتر دارد از وست ۞

بستی پی خون ریختنم تیغ ستم را	نشناختی از صید دگر صید حرم را
مثلت نتوان یافت که بر صفحهٔ تقدیر	نام تو نوشتند و شکستند قلم را
قوت پرواز ای صیاد چون سوی تو نیست	آنقدر نالم که سوی آشیان آرم ترا
بمن که در قفس افتاده ام نمیدانی	چگونه می گذرد ای هم آشیان تنها
شد آشکار ز کم ظرفی حریفان راز	وگرنه پیر مغان هر چه گفت پنهان گفت
مترس تراه شهیدان که ساکنان سپهر	کشاده دست تو در های آسمان بستند
شب بگوشت چو رسد نالهٔ مرغان اسیر	نالهٔ بی اثر از مرغ گرفتار من ست

**افضل الدین محمد کاشانی** عنوان صحیفهٔ فضائل و دیباجهٔ مجموعهٔ افاضل بوده و نصیر طوسی

شگفتن غنچهٔ دل را بود از شعلهٔ آهم — ز آتش آب می یابد گلستانی که من دارم
چو ماه بدر سرشارست اختر ساغر هوشم — تجلی شد محیط چشم حیرانی که من دارم
تماشائی عرق افشانی او میکنم اختر — ندارد هیچکس سیر چراغانی که من دارم

ابن یمین نامش امیر محمود خلف امیر الدین طغرائی ست از فضلاء عصر بود و صاحب اخلاق حمیده و اوصاف گزیده تحصیل معاش از دهقانی میکرد و تخم معانی در گلزمین مبانی میکشت معاصر سربداران بود و این چند مقطعات از دیوان اوست ؎ ابن یمین

دو قرص نان گر از گندم ست یا از جو — دو تای جامه اگر کهنه ست یا از نو
چهار گوشهٔ دیوار خود بخاطر جمع — که کس نگوید از ینجا بخیز و انجا رو
هزار بار نکوتر بنزد ابن یمین — ز فر مملکت کیقباد و کیخسرو

## رباعی

منگر که دل ابن یمین پر خون شد — بنگر که ازین سرای فانی چون شد
مصحف بکف و چشم بره روی بدست — با پیک اجل خنده زنان بیرون شد
شرمنده ای دیده هر دم اشک غماز مرا — تا نساز و فاش پیش مردمان راز مرا
عشق تا در دل آدم ندر آمد ننمود — باده پر شور نشد تا که بستان نرسید

ابو یزید سلطان آل مظفر برادر شاه شجاع بود حالش زیاده برین دریافت نشد از وست ابو یزید

## رباعی

از واقعهٔ ترا خبر خواهم کرد — آن را بدو حرف مختصر خواهم کرد
با عشق تو در خاک نهان خواهم شد — با مهر تو سر ز خاک بر خواهم کرد

اقدسی گویند مرد خود پسند و ناساز کار بود و باین علت اکثر اوقات بیکس و بی یار ماند مع هذا شاعر عالی ضمیر و خوش تقریرست شاه عباس ماضی چند بیت او خوش کرده بذوق تمام میخواند تا او نیز بعتبهٔ شاهی رسیده بمراحم شاهانه ممتاز گردید از وست ؎ اقدسی

گریان چو بسر منزل احباب گذشتیم | صد مرتبه در هر قدم از آب گذشتیم

آهی از امرای الوس جغتائی و تخلص بند بوستان سخن آرائی ست ندیم شاه غریب مرزا بود و مرد عشق پیشه اشعار او نیز برین مدعا دلالت دارد در سنه ۹۲۷ جادهٔ آخرت پی سپر کرده از وست ه

فسانه ام بتو معلوم چون شود که ترا | هنوز حرفی از ان ناشنیده خواب گرفت

میشدم در طلب او و نمی پرسیدم | خبری او ز کسی تا که نگوید دیدم

خسته بودم آمدی و ز لطف پرسیدی مرا | گر نمیدیدی مرا دیگر نمیدیدی مرا

روز هجرت گفت بنمایم غم جانسوز را | دارم امید که ننماید خدا آن روز را

میکنم گریه چو شد خاک بکوی تو رقیب | تا بسیل مژه ام از سر کوی تو رود

شدم سرشک فشان چون برخ نقاب گرفت | شود ستاره نمایان چو آفتاب گرفت

آثم شیخ حفیظ الله اکبرآبادی حافظ قوانین سخن ایجادی ست از خویشان خان آرزو بوده در سنه ۱۱۵۲ چشم از تماشای عالم فانی دوخت از وست ه

صبح در پردهٔ شب طرفه تماشا دارد | دیده ام از سر زلف تو بناگوش ترا

کس ز دشنام لب لعل تو آزرده نشد | در جهان هیچکس از آتش یاقوت نسوخت

اختر قاضی محمد صادق خان از قاضی زادگان هوگلی نواح کلکته ست در مستعدان زمانه معدود بود صبح صادق و نور الانشاء و محامد حیدریه و نقود الحکم و دیوان فارسی و اردوی ریخته تالیف اوست عمری در لکهنؤ بزیر سایهٔ عنایت غازی الدین حیدر پادشاه بسر برد و بخطاب ملک الشعراء سربلند گشت از شعراء معاصرین ماست برادر مرحومم او را دیده بود و محرر سطور بر بعض توالیفش آگاه شده سلیقهٔ انشاء فارسی و شعر اردو نیکو داشت در لکهنؤ بعد زمانهٔ غدر هندوستان سفر آخرت گزید از کلام اوست ه

بیابان داده ست از یاد خود سودای مجنون را | جنون می خیزد امروز از گریبانی که من دارم

پر تیر اشعهٔ رخسار او پروانه می سازد | ندارد هیچ محفل شمع تابانی که من دارم

هر نشاطی که دل از عشق جوانان اندوخت — انتقامش همه از من فلک پیر کشید
پیش تشریف رسائی کرم دوست ازل — خجالت از کوتهی قامت تقصیر کشید

ابراهیم ۱

**ابراهیم** میرزا همدانی طبع موزون داشت شیخ علی حزین او را دیده از وست

چه گزندست بدل سروی افلاک مرا — نگه گرم تو برداشته از خاک مرا
در آتشی که بیتو دل داغدار سوخت — میسوخت آن چنانکه دل روزگار سوخت
هر یک در آتشی من و پروانه سوختیم — او را وصال شمع مرا هجر یار سوخت

اشرف ۱

**اشرف** میرزا ابن میرزا عبد الحبیب نواسه میر باقر داماد بود و صاحب استعداد گاهی التفات بگفتن شعر میفرمود اشعار سنجیده دارد از انجمله این چند بیت ست که زیب این مجموعه میشود

مرگیست زندگانی در زیر بار منت — کو همتی که از خضر آب بقا نخواهد
سوختن سهل ست ازین داغم که در روز جزا — بر ستمهائی تو مهر داغ محضر مے شود
پروانه وار میزند آتش بجان زرشک — چون شمع هر که سوختن آغاز می کند
چون شمع صبحدم نفسے ماند از حیات — وقت ست اگر عیادت رنجور میکنے
نیست مشکل گذر از وادی خونخوار جهان — گر ز خود ترک تعلق کنی آسان گذرے

اشرف خان ۱

**اشرف خان** مشهور بمیر منشی نامش محمد اصغر بوده از سادات حسینی مشهد مقدس ست در خوشنویسی انگشت نمای اهل قلم بوده و مدتها بدرگاه اکبری بمناصب شایان و خطاب اشرف خان سرفرازی داشته و هم در هند وفات یافته از وست

## رباعی

یارب تو مرا بآتش قهر مسوز — در خانهٔ دل چراغ ایمان افروز
این خلعت بندگی که شد پاره ز جرم — از راه کرم برشتهٔ عفو بدوز

ارسلان ۱

**ارسلان** تخلص قاسم ارسلان مشهدی ست که در سلک ملازمان اکبری بوده و در شعر و تاریخگوئی و خوشنویسی و خط شناسی و دیگر صفات حسنه مشار الیه منیر لیست در لاهور بسنه ۱۰۹۵ درگذشته از وست

خموشی آئینه پرداز جوهر هوش ست　　چراغ انجمن دل زبان خاموش ست
بغیر نرگس دنباله دار یار که دید　　زخود رمیده غزالی که دام بر دوش ست
هزار جام گل و شیشهای غنچه شکست　　شراب نالهٔ بلبل هنوز در جوش ست
خیال بیکسی من وفا بیادش داد　　بجای شمع دل یار بر مزارم سوخت
کشیده ام زجنون ساغری که هوش نماند　　دگر معامله با پیر می فروشش نماند
برنگ گرد باد آشفته ام در دشت بیتابی　　بود سرگشتگی شیرازهٔ مشت غبار من
شب که بی روئی تو گلشن غنچهٔ دلتنگ بود　　شعلهٔ آواز بلبل آتشی در سنگ بود

ابراهیم بن عبد الزاهد گیلانی عم شیخ علی حزین ست ترجمهٔ بسیط او در تذکرهٔ حسینی مرقوم ست این ابیات بر نام وی نوشته و ذکر تخلص نکرده ست

باچراغ مه و خورشید چه کار ست مرا　　نفس سوخته شمع شب تار ست مرا
حیرتم لب بسته چو تصویر ره گفت و شنود　　خاطرم شاد که در بزم تو بار ست مرا
اشکی که از دل بتو نشوید غبار من　　خاکش بسر اگرچه جگر گوشهٔ دل ست
تا چند اضطراب کند دل بسینه ام　　این مرغ را ازین قفس آزاد می کنم

ازل محمد امین جودت طبع و استقامت سلیقه اش بکمال و در شاعری قدوهٔ امثال بود از فرط علو همت و تقوی هرگز بمشاغل دنیا آلوده نشد بوضع گوشه نشینان معاش می نمود در ۱۱۳۵ بملاء اعلی اتصال جست این درر غرر از ان والا گهر ست

از بسکه در دلی که غم جاودان نشست　　یکدم برای خاطر ما می توان نشست
چون تیر پا بوادی آوارگی گذار　　در خانه تا بچند توان چون کمان نشست
گر خرابم کنی ای عشق چنان کن باری　　که نباید دگرم منت تعمیر کشید
شب که در بزم حدیث رخ گل رنگ تو بود　　میتوان نسبت گلاب از گل تصویر کشید
دل زچنگ مژه آن خال سیه فام گرفت　　دانه را مور بزور از دهن شیر کشید

نمود چون لسر حد راجه برسنگدیو بندیله رسید باشارهٔ شاهزاده سلیم در السنه کشته شد چون از دین اسلام انحراف داشت مورخی تعمیهٔ اسقاط دو عدد چنین تاریخ یافت ع تیغ اعجاز نبی الله سر باغی برید ✤ واین بدان ماند که تاریخ وفات برادرش فیضی فیاضی فصیح چنین گفته

فیضی بیدین چو مرد سال وفاتش فصیح — گفت سگی از جهان رفت بحالِ قبیح

**آقائی** گویند زنی شاعره بود در ایام سلطان حسین در بلدهٔ هرات لبسر می برد و نزد بعض دختر مهتر قرائی خراسانی ست که از محمد خان ترکمان منصب عزت داشت والله اعلم این مطلع ازوست

ز هشیارانِ عالم هر کرا دیدم غمی دارد — دلا دیوانه شو دیوانگی هم عالمی دارد

**انتخابی** وردی بیگ منتخب روزگار بود و سادهٔ پرکار اصلش از خراسان ست و در هند نشو و نما یافته در عین جوانی بهار عمرش از صرصر اجل خزان گردید از وی می آید

دود دل کرده غبار دل افلاک مرا — این چه گردست که برخاسته از خاک مرا

میکند ساقی ما باده بجام از سر زلف — خون دل میدهد از شیشه رگ تاک مرا

عصمت آن روز که شد پرده نشین قسمت کرد — حسن را دامن پاک و نظر پاک مرا

مو کمندی صید دام پیچ و تابم کرده ست — نوخطی استاد مشق اضطرابم کرده ست

داغم از دل چشیی این مصرع صائب که گفت — گرم خوئی آتشین روئی کبابم کرده ست

شکایت نامهٔ ما را پر پروانه می باید — که نوکِ کلکِ ما چون شمع آتش بر زبان دارد

**اعجاز** شیخ محمد سعید مولوی مولدش اگره ست بخدمت شیخ عبد العزیز عزت کسب علوم نموده و با میر عبد الجلیل بلگرامی اخلاص و ارتباط تمام داشته در سرکار نواب مکرم خان ناظم صوبهٔ ملتان مرجع ارباب حاجت بود فنون کلامش مار گزیدهای فراق را سحر حلال و عقده کشائی طلسم سربستهٔ معانیش بناخن فکر دقت گزینان محال این چند بیت از اعجاز ست

نمک می ریزد از صبحِ طرب در جام اقبالم — بدستم آسمان ساغر دهد از گردش حالم

چه آتش ریخت ذوقِ سوختن در سینهٔ تنگم — چراغ کشته روشن میشود از جستن رنگم

چو بوئی غنچه دلتنگی نفس را در گره دارد — شکستِ خاطرم از پرده بیرون نیست آهنگم

حال الفتی

الفتی قلیچ خان بفضائل علمی و حکمی آراسته بود و منصب پنجهزاری داشت و بدارائی کابل ممتاز می زیست طبع نظم شعر هم داشت ازوست ؎

کشتهٔ آن نرگس مستم که در عین خمار | عالمی را کشته و خود را بخواب انداخته
دو ترک مست تو آشوب عقل و دین من اند | کمان کشیده زهی گوشه در کمین من اند
نیست در دل غنچهٔ پیکان آن قاتل مرا | بی لبش خونی که خوردم شد گره در دل مرا

حال ارشاد

ارشاد میر دربان علی بلگرامی سلیقهٔ نظم داشت و شعر مناسب میگفت ازوست ؎

نمیدانم سر جنگ که دارد ترک چشم او | که باشد از نگاه خویشتن شمشیر بر دوشی
کدامی جنگ جو تیغ نگه را تیز می سازد | که شد زیر نمد آیینه از جوهر زره پوشی

حال احسان

احسان میر احسان علی بلگرامی شاعر خوشگو بود و این بیت از آن اوست ؎

شرطست اضطراب نکردن قتیل را | آخر رسید فدیه ذبیح خلیل را

حال ابو الفضل

ابو الفضل برادر فیضی در سنه ۹۵۸ بوجود آمده و در کمتر مدت بجودت طبع و رسائی فهم و علو حوصله کسب فضائل نموده وحید عصر گردید و در مزاج اکبر پادشاه چون آب در گل سرایت کرد و در فن انشا صاحب ید بیضا بود باتفاق فصحا، روشی که او اختیار کرده عدیم المثال ست باآنکه تکلفات منشیانه هیچ ندارد لیکن متانت کلام و سلاست سخن و استخوان بندی الفاظ و تراکیب عجیبهٔ او بوضعی افتاده که دیگری را تتبع آن دشوار تا آنکه نصیرا همدانی در بعض منشآت خود قسم خورده و گفته بساده نویسی ابو الفضل هندی باجمله قوت ناطقهٔ او در اکبرنامه باید دید که جوهر قابلیتش تا چقدر در جوش ست آثار موزونی طبع ازو پیدا نیست مگر بعض مورخان این رباعی بنام او نوشته اند

رباعی

نفسی دارم که هر نفس مه گردد | گویم که ریاضتش دهم به گردد
هر چند بجهد لاغرش میدارم | از یک سخن فضول فربه گردد

در آخر عمر منصب پنجهزاری و نظم ممالک دکن مامور بود پادشاه او را جریده از دکن باگره طلب حضور

بیت مشتمل بر اقسام سخن ست ازوست ۵

نیاز بوالهوس اگر محبت نام خواهی کرد  وفار است پیمان آرزو را خام خواهی کرد
نجستی که در آغوش تو آورد بینی  دستی ست که در گردن غمهای تو دارد
چو مرغ نیم بسمل می طپد تا حشر از شادی  بخون غلطیدهٔ شمشیر او مردن نصیب اند

ربا عی

وصل تو کجا و جان مهجور کجا  خفاش کجا و پرتو نور کجا
هر چند ز سوختن نترسد آخر  پروانه کجا و آتش طور کجا
از شراب غم تهی کردیم صد میخانه را  ساقی ما همچنان پر میدهد پیمانه را +

ربا عی

من مست محبتم شرابم ندهند  در آتش افگنند و آبم ندهند
گر شکوه کنم و گر عتاب آغازم  با او ست حدیث من جوابم ندهند

اشکی قمی در شعر خیالات خوش دارد و تتبع آصفی میکند در آگره رخت رحلت بر باد پای اجل بست در مرض موت دواوین خود را بمیر جدای ترمذی سپرده بود که مربوط سازد میر مذکور انچه بکار آمده بود بنام خود کرده باقی را در آب انداخت منظوماتش دو دیوان غزل و یک دیوان قصائد و یک دیوان قمی

هجو مجموع از دوازده هزار بیت متجاوز بوده از وی می آید ۵

بسی سنگ از غمت بر سر من دل تنگ خواهم زد  اگر دستم رود از کار سر بر سنگ خواهم زد
مستانه کشتگان تو هر سو فتاده اند  تیغ ترا مگر که بمی آب داده اند
بسکه تن بگداخت بی او آتش سودا مرا  گر نهی زنجیر بر گردن فتد در پا مرا

ابتری بدخشی اسم با مسمی بود سخنی چند از فتوحات مکی و فصوص الحکم یاد گرفته در ایان فرعون ابتری

بحث میکرد از ان جهت نام بوکیل فرعون بر آورده این مطلع از وست ۵

گفتی وفا کنیم باحباب یا جفا  ای شوخ بندهٔ سخن اولیم ما

اسیری صاحبِ فضائل وکمالات بود چند سال پیش حکیم الملک تلمذ کرد از خوش طبعانِ روزگار بوده آب وهوای هند باو سازوار نیامد بولایت رفته در بلده ری که وطن آباء او بود از محنت دنیا بیاسود این اشعار آثار فکر بلاغت شعار اوست ✤ ع

قاصد رقیب بوده و من غافل از فریب ... بیدرد مدعای خود اندر میانه ساخت
دی که بر حال من دلشده خندیدن داشت ... اضطراب من و خندیدن او دیدن داشت
دل خسته ام ز ناوک طفلی که روزگار ... در دست او نداده بباری کمان هنوز
امید وصل تو نگذاشت تا دهم جان را ... وگرنه روز فراقِ تو مردن آسان بود

امانی میر شریف اصفهانی سلیقهٔ شعر دلاویز داشت لبست سال در هند او قاتش بتجرید گذشت این چند بیت ریختهٔ کلک معنی نگار اوست ع

دوید سیل سرشکم بسوی خانهٔ او ✤ ... که گرد غیر بشوید ز آستانهٔ او ✤
لعلت که آب زندگی از وی نشان دهد ... کو خضر تا به بیند و از ذوق جان دهد
تا به تیغت چو امانی سر خود در بازم ... جان سپر ساخته در صفِ سپاه آمده ام

احمد قاضی احمد غفاری قزوینی فاضل و منشی و مورخ و خوش طبع بی بدل بود کتاب نگارستان و جهان آرا بسیار خوب نوشته در آخر حال دست از وزارت شاهزادگان عراق باز داشت و متوجه حرمین کریمین شد و آن سعادت را دریافته بهندوستان می آمد ناگاه دست قضا در رخت هستی آن بی بدل خلل انداخته در سنه ۹۶۵ بعالم بقا کشید این بیت از وست ع

پس از عمری نشیند گر دمی در پیشم آن بدخو ... طپد دل در برم ترسم که ناگه زود برخیزد

الٰهی یزدی دیوانش چهار هزار بیت بنظر رسیده بیشتر در غزل یا مدح میر میران یزدی از وست

بعهد بستم که از این پس غم عالم نخورم ... توبه کردم که دگر باده خورم غم نخورم
نه من شیوه های دلبری را بد نمی دانم ... ولی دلداری آن نوعیکه می باید نمی داند

امینی یوسفی بیگ شاملو از شجاعان مشهور و سخن سرایان معروفست دیوانش تخمیناً هفت هزار

نیست نازک طینتان را طاقت سیمای خویش / دیدهٔ نرگس ندارد تاب سیمائی چراغ
چند چون رشتهٔ تسبیح شوی سرگردان / نتوان کرد سر رشته ز تقدیر برون

النسی محمد شاه قندهاری از ارباب زادهای قندهار است همراه بابر پادشاه در هند آمده و مدتها واقعه نویس بوده بعده در عهد همایون پادشاه نیز بمناصب ارجمند سرفراز گشت و در لاهور در سنه ۹۶۳ درگذشت از وی می آید ع

سرشکم رفته رفته بی تو دریا شد تماشا کن / بیا در کشتی چشمم نشین و سیر دریا کن
خنجر بمیان تیغ بکف چین بجبین باش / خونریز جفا پیشه کن و بر سر کین باش
از اهل وفا بیخبری را چه کند کس / مائل بجفا سیمبری را چه کند کس

امتیاز زعفرانی اصفهانی زعفران فروختی و آزادگی فطری داشتی بغایت شگفته رو بدیه گو بود در شعر ماهر و صحبتش کیفیت خوشی داشت اشعار خود را بر مرزا صائب خوانده و با آنکه سواد خط نداشت دیوانش بست هزار بیت باشد هرگز در قوافی و استعمال لفظ بموقع خود غلط نکردی آخر ترک شهر خود کرده ساکن مشهد شد از وست ع

رنجیدهٔ ز من بت نامهربان من / حرفی شنیدهٔ تو مگر از زبان من
خونم حلال باد بدشمن اگر کند / یک بار در حضور تو خاطر نشان من
چون سیاهی مرا ز سراغ افتد / چشم پروانه بر چراغ افتد
آفتابی کند طلوع از ماه / عکس رویش چو در ایاغ افتد

اسحق خان شوستری مخاطب بموتمن الدوله امیر صاحب جوهر بود پدرش از شوستر بهند آمد و در شاهجهان آباد متوطن گردید اسحق خان در هند پیدا شده و بکسب کمال پرداخت و از مستعدان عصر بر آمد خوش فهم دقیقه سنج بود و در نثر و نظم عربی و فارسی دستی بالا داشت و در سلطنت با اعتبار زیست و در سنه ۱۱۵۲ وفات یافت از وست ع

ز بسکه در دل تنگم خیال آن گل بود / نفیر خواب من امشب صفیر بلبل بود

زبهر مستیم کی کار با جام و شراب افتد — مرا از گفتگوی باده سرخوش میتوان کردن

بسکه بر خاک درش ناصیه سودیم احسن — آیهٔ سجده توان خواند ز پیشانی ما

**آشنا** میرزا محمد طاهر مخاطب بعنایت خان بن ظفر خان مذکور در عهد شاهجهانی منصب هزار و پنجصدی داشت بعد جلوس خلد مکان در کشمیر زاویهٔ عزلت گزید و در سنه ۱۰۸۱ رخت بنهانخانهٔ عدم کشید دیوانش محتوی بر انواع سخن ست در ساقی نامهٔ خود گفته +

حکیمانه ساقی بمجلس نشست — چرا نبض مینا نگیرد بدست

این چند بیت زادهٔ طبع بلند اوست

الفت میانهٔ دو ستمگر نمی شود — دندان مار قبضهٔ خنجر نمیشود

بسکه در راه فنا با خاک یکسان شد تنم — میتوان همچون غبار افشاند از پیراهنم

از حوادث گوهر مردانگی کمتر نشد — تیغ اگر در آب و آتش رفت بی جوهر نشد

هر دم نوید لطف دگر میدهد مرا — دل می برد ز دست و جگر میدهد مرا

گر پوستم چو نافه کشد آسمان بجاست — مو شد سفید و تیرگی دل همان بجاست

کدام چیز عزیزان ز یکدگر گیرند — بغیر این که از احوال هم خبر گیرند

بیاد روی تو شبها کنم نظارهٔ ماه — زر سفید بود از برای روز سیاه

تا بزندان غمت خو باشستن کرده ایم — گاه گاهی ناله بر خیزد از زنجیر ما

لقمهٔ چرب خوشامد نکند رام مرا — دل من از سگ کوی تو وفادار ترست

از بسکه دست من ز تعلق بریده ست — رنگ گرفته را بحنا باز میدهد

سامان دل ز قطع تعلق شود زیاد — گل بیشتر دهد چو کنی شاخ را قلم

عقل ناچار کشد زحمت آلایش نفس — دایه پرهیز کند طفل چو بیمار شود

تا درون پر بود از تفرقه دل وا نشود — چون پر آشوب بود شهر دکان نگشایند

چشمم بسان آینه در عیب خلق نیست — پیوسته همچو عکس خودم در کمین خویش

بامید یکه آید یار بسمش جالم
نه پیوند د بهم دیگر لب زخم کهن سالم

گر آرزوی جمالِ تو نیست در دل او
به پشت آیینه سیماب در کمین گ[ی]ست

غرض چو متحد آمد مخالفان جمع اند
بر آشنائی ارباب دهر غره مباش

شکر احسانِ تو قاتل چون توانم شرح داد
شرح کردی جامهٔ عریانی آگاه را

والنشد آن فتنه جو را از سر ابرو گره
باز نتواند نمود از شاخ خود آهو گره

آیینهٔ من هزار بین شد
از سنگِ جفا ضرر ندیدیم

احسن میرزا احسن الله مخاطب بظفر خان بن خواجهٔ ابوالحسن تربتی در عهد اکبر پادشاه وارد هند شد و بوزارت شاهزادهٔ دانیال و دیوانی دکن اختصاص یافت چون جهانگیر پادشاه سریر آرا شد بتفویض وزارت اعلی و منصب پنجهزاری ممتاز ساخت و در سنهٔ ۱۰۳۳ حکومت کابل ضمیمهٔ وزارت گردید چون خواجه ودیعت حیات سپرد ظفر خان را صوبهٔ کشمیر مفوض گردید و منصب سه هزاری و علم و نقاره مرحمت شد صاحب جوهر و جوهر شناس بود و سری بصحبت و تربیت ارباب کمال داشت افتخارش همین بس ست که مثل میرزا صائب مادح آستان اوست ظفر خان چند جا در مقاطع غزل میرزا را یاد میکند از انجمله این ست ع

طرز یاران پیش احسن بعد ازین مقبول نیست
تازه گوئی های او از فیض طبع صائباست

دیوان مختصری از ظفر خان بمطالعه افتاد این چند گوهر شاهوار از خزینهٔ طبع اوست ع

دلم بکوی تو امیدوار می آید
نگاه دار که روزی بکار می آید

در گوشهٔ میخانه همین گفت و شنید ست
یاران برسانید دماغی شبِ عید ست

شادم بدل شکستگی خود که پیش من
قدرِ دل شکسته چو زلفِ شکسته است

گوشهٔ چشمی اگر ساقی بما دارد بجاست
عمرها در گوشهٔ میخانه خدمت کرده ایم

به تیغ بی نیازی تا توانی قطع هستی کن
فلک تا افگند از پا ترا خود پیشدستی کن

بهر کجا که روم وصف دوستان گویم
برای باد فروشی دکان سنی باید

از غیر کنم شکوه چو آن سیمتن آید | شاید بهواداری او در سخن آید

ف ۱۱۶۱ احمدی سید لطف الله بلگرامی سیدی بود پاک نژاد دست بدامن صلاح و تقوی زده چاشنی گیر لذت فقر و فنا گشته میل برباعی داشت زیاده بر چهارصد رباعی گفته در ۱۱۶۱ انتقال فرمود

ازوی می آید رباعی

آنکس که گنه نکرد پیدا نبود | او خود خلف آدم و حوا نبود
حق ست اگر خطا ز انسان نشود | عبد ست اگر عفو خدا را نبود

آزرده ستی خدنگ تو آمد بجان نشست | آری بر استی همه جا می توان نشست

ف ۱۱۹۱ ایما بندگی سید محمد حسن بلگرامی گل سرسبد چمن استعداد بود و نهال سربلند قابلیت خداداد مصور ازل برای او حسن صورت را باحسن سیرت آمیخته و رنگ حیرت در دیدهٔ تماشائیان ریخته حافظ مصحف بود و جامع فنون عربی و فارسی و هندی شعله آوازش دل سنگ میگداخت و حسن قرأتش ایمان سامعه را تازه می ساخت در ۱۱۹۱ برحمت حق پیوست إِنَّمَآ أَشْكُو بَثِّي وَحُزْنِيٓ إِلَى ٱللَّهِ تاریخ رحلت اوست که میر عبد الجلیل بلگرامی یافته این چند بیت از ایماست + ه

کشادِ کارم از جمعیتِ خاطر نمی آید | نشد چون غنچه بی چاکِ گریبان فتحِ بابِ من
جمالش بسکه در بزم تخیل جلوه پیرا شد | سویدای دلم چون مردمک محوِ تماشا شد
وصفِ تو اگر برلبِ دریا گذر آرد | از گوشِ صدف پنبهٔ گوهر بدر آرد
نگر در یادِ ماهِ من زبلبل ناله میخیزد | که مدِ شاخِ گلها در چمن چون هاله میخیزد
رسید قاصد و واشد گره زغنچهٔ دل | هوای بالِ کبوتر نسیمِ باغِ من ست
زتمکینِ تو ای ظالم فغانم جوششی دارد | سکوتِ گل زند ناخن دلِ مسکین بلبل را
نیاز و ناز را با یکدگر خوش جلوه می بخشد | درازیهای دستِ من از و دهن کشیدنها

ف ۱۲۰۰ آگاه سید علی رضا فرزند میر عبد الواحد ذوقی هم عمر و یار دلپذیر میر آزاد بود بدقائق شعر خوب میرسید و خود هم فکر میکرد ازوی می آید ه

سوزان ز آتش دل انسان بمحشر آیم      کز سوز دل گریزد روز قیامت از من
بدگمانی بین که با هرکس حکایت می کنم      او تصور میکند کز وی شکایت میکنم
ترا ای همنشین بر گریهٔ من خنده می آید      چو من کارت به پیری نیفتاد است پنداری
مسافری نرسید از عدم کز و پرسم      که پیر چرخ کجا برد نوجوان مرا

رباعی

ایام شباب رفت و خیل حشمش      تلخ است می پیری و من می چشمش
خم گشته قدم ز پیری و من ز عصا      زه کرده ام این کمان و خوش میکشمش

ابوالحسن

**ابوالحسن** کاشانی ولد ملا احمد فاضل سخندان بود صاحب تصانیف عالیه است از وست
سوزم چو بمن گرم درآئی که مبادا      این مهر و وفا با دگری داشته باشی

اختری

**اختری** یزدی هزار بیت از اشعارش دیده شد خوشگو معنی جو ست از وست
روز محشر گر بود دستی شهیدان ترا      کار خواهد بود مشکل طرف دامان ترا
نازاندم که چشیدم نمک خوان تمنا      هر چیز که خوردم مزهٔ خون جگر داشت
حکم عشق است که در کوی تو افغان نکنم      تا ترا از ستم کرده پشیمان نکنم
از دورش برده مرا سیل سرشک آخر کار      اختری چون گله از دیدهٔ گریان نکنم
هلاکم میکند در عشقبازی رشک پروانه      که گاهی رخصت برگرد سر گردیدنی دارد
ترسم که نامه ام نرساند صبا بیار      بد کرد جان که همره باد صبا نرفت

اسیری

**اسیری** مشهدی از سخنوران عمده بوده از وی می آید
در عمر خویش مرحله پیمای عشق را      چندان امان نبود که خاری ز پا کشد

اسیری

**اسیری** طهرانی نامش امیر قاضی بوده خلف قاضی مسعود سیفی حسینی وی بهند آمده در بندگان اکبری انخراط یافت در آخر عمر متوجه دیار خود گردیده و در سنه ۹۸۲ در کوچهٔ فنا منزل گزید از وی می آید
خوش آن مستی که از میخانه در بازارم اندازد      یکی گیرد گریبان دیگری دستارم اندازد

فرنگ هوش ربا طرفه کافرستان ست | قدم فشار بدار الامان بیخبرے
نمود جلوهٔ اعجاز شمع مطلبی | نماند شوخی چشم شرار بو لهبی
فدای خاصیت وادی عقیق شوم | که گرد ریگ روانش علاج تشنه لبی
زیارت تو کند آفتاب هر شب نذر | رود صباح جلوریز جانب عربے
ز بسکه ذوق شکست تو داشت ساغر ماه | گرفت رنگ نزاکت ز شیشهٔ حلبی
خوش ست حسن تقاضا ز باغبان کریم | نصیب ذائقه ام کن حلاوت رطبی
بآفتاب نبوت رسانده ایم نسب | توان ز ذرهٔ ما دید نور خوش نسبے
بملک هند چو من نیست طوطی آزاد | که کرد تربیت من شکر لب عربے

نام ابوالقاسم — **ابوالقاسم** شیخ گاذرونی فاضلی کامل سخن بود دیوانش قریب دوازده هزار بیت بنظر رسیده بر اقسام شعر محتوی ست از انجمله ست ه

بر لوح دل چو تختهٔ تعلیم کودکان | هر حرف آرزو که نوشتم خراب شد
زبان شکوه ندارم وگرنه می گفتم | که دوستی تو ما را بکام دشمن کرد
ز معجزهای عشق ست اینکه ما را بر سر کویش | نگاه بام و در را لذت دیدار می باشد

نام احمدخان — **احمدخان** پادشاه گیلان از اجلهٔ سادات حسینی بود در سنه ۹۲۰ بلبل روحش بگلشن بقا پرواز کرد در مراتب نظم طبع خوشی داشته اشعارش تخمیناً چهار صد بیت دیده شد از وست ه

شام فراق کار من زار مشکل ست | صبح وصال گر نه دمد کار مشکل ست
جان دادنم به پیش تو آسان بود ولی | محرومیم ز دولت دیدار مشکل ست
ناصح بگو که قطع نظر چون کنم ازو | حسنش همان و عشق همان دل همان که بود

## رباعی

اغیار بروزگار حیرانی ما | دلشاد شدند از پریشانی ما
سهل ست اگر چه ما پریشان مانیم | جمعی شاد اند از پریشانی ما

حقوق بندهٔ صاحب وفا رعایت کن · بصدق سر خود بوسهٔ عنایت کن
امیدوار گرفتاریم درین صحرا · ز دام جذبهٔ خود حلقهٔ کرامت کن
گره ز ابروی خود وا نکرد قاتل من · شهید این دو کمان مهره ست بسمل من
حباب خوش منشم میزیم بوضع صفا · ز آب صرف بنا کرده اند منزل من
چو شیشهٔ که دران نرگس از هنر سازند · خیال چشم کسی جا گرفت در دل من
بحال مجلسیان طرفه گرم دلسوزی ست · خدا دراز کند عمر شمع محفل من
رسید موسم گل راه گلستان سر کن · چو گل زری که تراهست صرف ساغر کن
غنیمت ست اگر قطرهٔ رسد از می · برنگ برگ گل از شبنمی زبان تر کن
نگردد محو از لوح جهان حرف ثبات من · که باشد در دم تیغ قلم آب حیات من
میسر گر شود آزاد این مطلب چه خوش باشد · دمی با گل نشستن در بروی باغبان بستن
دل هر شمع بر بیتابی پروانه می سوزد · چه باشد گر برائی ما تو هم آتش بجان باشی
دل که شد واقف اسرار میان من و تو · نیست وسواس که او هست ازان من و تو
کشته را گرد سر قاتل او گردانند · خلق حیرت زدهٔ رسم زمان من و تو
من هم آخر دردمند چشم بیمار توام · ای بقربانت روم در فکر درمان کهٔ
خاطرت آزاد دارد سخت بی جمعیتی · خیر باشد والهٔ زلف پریشان کهٔ
الهی تا زنم در هر خم گیسوی او دستی · کرامت کن مرا چون شاخ سنبل مو بمو دستی
نیستی در عالم ایجاد از طاؤس کم · گلستان یابی اگر خود را تماشا میکنی
میتو دلهای محبان چه خرابے دارد · شهرها می شود آباد اگر می آئے
آئینه وار تصفیه گر آرزو کنے · دل را ز آب دیدهٔ خود شست شو کنی
آزاد پیر میکده ارشاد می کند · دریای خم نشینی و می در سبو کنے
تو از کشیدن گردن همیشه در خطری · بتیغ داد شمع را ز یاده سری

آتشک بیتابم کند در دیده صبح و شام رقص　　میکند این طفل نادان بر کنار بام رقص
گردبادم کار من دیوانگی آشفتگی ست　　میکنم یکدست از آغاز تا انجام رقص
کسی چگونه شود آشنای نشهٔ تاک　　غذای دوزخیان ست آب آتش ناک
کمر بکوشش دنیا مبند چون جاروب　　که نیست حاصل روی زمین ترا جز خاک
بروز قیامت هر کسی در دست گیرد نامهٔ　　من نیز حاضر میشوم تصویر جانان در بغل
از دست موج اولین بیطاقتیها می کنی　　دارد حباب آسمان بسیار طوفان در بغل

## رباعی

هر چند نه برگی نه نوائی دارم　　در زاویهٔ خمول جائی دارم
اما ز محبت رسول الثقلین　　در سینه بهشت دلکشائی دارم
کشیده اند ز رنگ نیاز تصویرم　　خط شکستهٔ از خویش نویس تقدیرم
دامان وحشتی ز جهان بر کمر زدم　　چون بوی گل شکسته قفس بال و پر زدم
تا آمدم چو غنچهٔ نرگس درین چمن　　چشمی کشادم و گل حیرت بسر زدم
بیاد چشم او در انجمن دیوانه گردیدم　　ز جا برخاستم گرد سر پیمانه گردیدم
به پیش غیر با من نامناسب دید آمیزش　　ز انداز نگاهی یافتم بیگانه گردیدم
کجا در بزم من آن شمع بی پروا قد افروزد　　خیالش در نظر آوردم و پروانه گردیدم
چو سایه در قدم سرو سرفراز توام　　مرید سلسلهٔ گیسوی دراز توام
نگاه تست بآزاد بیش از دگران　　غلام معتقد حسن امتیاز توام
شبی که گم شده آن آفتاب از نظرم　　ز اشک ریزی مژگان ستاره می شمرم
ز من جدا شده دل رفت در پی دهنش　　ازین مسافر راه عدم نشد خبرم
تو آفتابی و من ماه بی نصیب محاق　　بیا درین دو سه شب بیتو داغ شد جگرم
یار را دیدن من در عرق شرم نشاند　　از نگاه غلط خویش پشیمان گشتم

دارم دلی که عشق تمنای او کند
آتش بجانب گره خویش رد کند

اگرچه طرف کلاه تو جز ستم نکند
خدا تسلط این سرفراز کم نکند

تراز پرتو رخسار خود گریبان سرخ
مرا ز دیدهٔ تر آستین و دامان سرخ

فتاده است بزنجیر آتشین کارم
که زلف او شده از چهرهٔ درخشان سرخ

روزیکه قضا فرصت عمر شررم داد
تا چشم کنم باز نوید سفرم داد

نقشی ست عجب دائرهٔ هندی خطش
کز سایهٔ خورشید جمالش خبرم داد

والله که من قابل پرواز نبودم
دلگرمی آن شمع وفا بال و پرم داد

دوش صد دست دعا در هر خم موی تو بود
لیلة القدری که میگویند گیسوی تو بود

شب ز ما آواز یاد رسیدنت سودی نداشت
نکهت گل فاش از خاک سر کوی تو بود

نقش حسن روز افزون ترا مانی کشید
ساعتی نگذشت تا دیدم پشیمانی کشید

خط بر رخ زیبا نه پسندید بجا کرد
این صفحه غلط بود ترا شید بجا کرد

دل در بر من چسان نشیند
او پهلوی دلستان نشیند

مرا آزاد وضع پرتو خورشید خوش آمد
سحر گر بر زمینی می نشیند شام برخیزد

زمانه جلوه کند هر نفس بحال دگر
پیاله نوش و مکش انتظار سال دگر

قد تو نشو و نما کرد در دل خوبان
چو آن نهال که روییده در نهال دگر

بقربانت روم بابی تو بوسم مرحبا ای دل
که می آئی ز سیر لیلة المعراج گیسویش

زدم بر دست او گر بوسهٔ گستاخ معذورم
مرا تعلیم شوخی مید هد تعویذ بازویش

چه می پرسی ز حال نسخهٔ دل چیست تحریرش
کتابی در بغل دارم که قرآن ست تفسیرش

سعادتمند بیند زلف مشکین تو در رویا
که چون در خواب آید اژدها گنج ست تعبیرش

هلاک حیرتم از شوخی ناز آفرین طفلے
کند صد رنگ بازی بر زمین صفحه تصویرش

سرت گردم شنو از قاصد آزاد پیغامے
چه مضمونها که ظاهر میشود از طور تقریرش

ای نمک بر زخم دل از لعل خندان شما  صبح محشر داغ از شورِ نمکدان شما

تشنهٔ ما را بآسانی توان سیراب کرد  بوسهٔ کافی ست از چاهِ زنخدانِ شما

اگر بخاطرِ عاطر بود شهادتِ ما  ز دست و تیغ تو بردن بُهی سعادت ما

بشهد خنده برآمیخت ترشیٔ دشنام  انار میخوش او بیش کرد رغبتِ ما

بر خاطرِ وحشت زده حقی ست الم را  صیاد شبانی کند آهوی حرم را

رفت ز وعده سالها چند کنم حساب را  وعدهٔ سال بیش نیست دورهٔ آفتاب را

حالت خویش گفتمش از سرِ ناز گفت بس  گو ندهد مراد من بنده ام این جواب را

شد جاذبهٔ حضرت گل دادرسِ ما  آویخته صیاد ز گلبن قفسِ ما

آزاد نداریم سرِ شکوهٔ خاری  چون غنچهٔ گل پاک برآید نفسِ ما

بیا که چون گهرم بی تو چشم تر باقی ست  تمام خشک شدم لیکن اینقدر باقی ست

جدا ز بزم تو هر چند کرد خاموشم  توان نواخت مرا آه در جگر باقی ست

دل با علوِ همت خود از جهان گذشت  بر پشت این براق ز نُه آسمان گذشت

با من نسیم صبح حدیث صحیح گفت  بیمار شد کسیکه برین گلستان گذشت

حرفی که آشنای سخن شد جهان گرفت  این طفل نی سوار زمین و زمان گرفت

روز بد حاجت اشراف بدونان افتد  تکیه گاه سرِ لبریز تفکر زانو ست

در دلم یاد تو از چار طرف می آید  راه آن خانه که افتاد ز پا از هر سو ست

دلی که آینهٔ مهر احمد عربی ست  درون خانه چراغی و شیشهٔ حلبی ست

گر نداری نظرِ رحم بمن بر خود کن  مشکن ای جان دلِ آباد که این خانهٔ تست

من از تفرج این گلستان نظر بستم  کرا دماغ که ممنون باغبان باشد

عجب که با قدمِ خدمتی که دارم گفت  چرا بحاشیهٔ بزم من فلان باشد

مقیم دشت جنون پاسبان نمی خواهد  که آهوان حرم را حرم شبان باشد

نگاهی هست چشم یار را با چشم گریانم
که مستان دوست میدارند ابر برشگالی را

دل ویرانهٔ آزاد را آباد کن یارب
پریزادی کرم فرما این مینای خالی را

الهی نالهٔ گرمی دل دیوانهٔ ما را
کرامت کن نهال آتشینی دانهٔ ما را

مده در دست زنگار هوس آئینهٔ دل را
بحسن خویش کن آباد حیرت خانهٔ ما را

کریمان را نظر بر زشتی مهمان نمی باشد
مبر از باغ بیرون سبزهٔ بیگانهٔ ما را

بی فنای خود میسر نیست دیدار شما
میفروشد خویش را اول خریدار شما

منکه باشم تا شوم در بزم والا باریاب
میکنم سر را فدای پای دیوار شما

آخر ترا کند اثر عشق رام ما
گیراترست از سر زلف تو دام ما

چندین هزار میکده را وقف میکنم
روزی که جام چشم تو گردد بکام ما

رها کن از گره دام عنبرین دل را
بعلم شانه شکن این طلسم مشکل را

چرا ز حلقهٔ احباب میروی بیرون
مکن برای خدا بی چراغ محفل را

می داد چشم یار دل زخم دیده را
داند که نافع ست جراحت رسیده را

پیری رسید بر در طاعت مقیم شو
ضائع مساز حلقهٔ قد خمیده را

ای معالج دیدهٔ گر نرگس بیمار مرا
بر طبیعت هیچ او بگذار بیمار مرا

سوخت از پرتو خورشید جبینی دل را
آتشی شیشه بود چشم تماشائی ما

ای وای رنگ و بوی چمن کرد عاریت
کم فرصتی ز زندگی مستعار ما

آخر شود کمند غزال رمیدهٔ
آزاد رشتهٔ نگه انتظار ما

همان آغاز باشد انتهای سیر کامل را
تمنا می کند باز گر غواص ساحل را

دهانش جستم و آخر نشستم باز نخدانش
لب چاهی غنیمت می شود گم کرده منزل را

سر شوریدهٔ من طرفه اوجی داشت در طالع
که در وقت جدا کردن بپا افتاد قاتل را

بهار این چمن آزاد آخر رنگ می بازد
چو شبنم از جهان رنگ و بو بربند محمل را

| | |
|---|---|
| زمین شعر کجا حق تقفعه داشته است | خطاست اخذ معانی ز فکر ہمطرحان |
| شعر ہندی بوده است از میرزا روشن ضمیر | آن دو گیسوی سیه بر روی رخشان آرزو |

## رباعی

نازل شده سورهٔ بستان حسن ست — زلفت که از و نظم جهان حسن ست
پیغمبر آخر الزمان حسن ست — خطت که برو شده ست خوبی همه ختم

ملا آزاد

آزاد میر غلام علی بن سید نوح بلگرامی رح از نسل زید شهید ست تولد او در ۱۱۱۶ سنه اتفاق افتاد جامع فضیلت و سخندانی ست و فارس میدان مبانی و معانی سلطان اصحاب فصاحت و برهان ارباب بلاغت ست زادهٔ طبعش نور رجه کلام دارد بلکه مرتبهٔ الهام با وجود بسیار گوئی برنگی که او سخن را در قالب نفیس ریخته و عبارات بدیع و خیالات عجیب برانگیخته از دیگری معلوم نیست سخنان شور انگیزش نمک مجالس ارباب دانش ست و کلمات سحر آمیزش حیرت دیدهٔ اصحاب بینش طبع گهربارش ابر نیسان ست و سواد اشعارش آب حیوان معدن علوم بی غایت و مخزن فنون لانهایت صاحب تالیفات نفیسه و تصانیف کثیره ست دواوین عربی و فارسی دارد عربی سه هزار بیت باشد و سخن تازی را بطرز خاص ادا می کند و بازار افسون خوانان بابل می شکند ملقب بحسان الهند ست زیرا که قصاید بی شمار در مدیح جناب نبوت صلعم پرداخته و مخالص غزیه برشتهٔ ابداع کشیده طوطی هندست با قمریان عرب دمساز نغمه سنج پورب ست با خوش نوایان حجاز هم آواز معلوم نیست که در گلزمین هند از ابتدای فتح اسلام عندلیبی باین خوش نوائی برخاسته باشد و فاضلی باین جمعیت و دستگاه در نظم بلیغ و نثر فصیح در اقران و اقطار نام بشهرت و قبول برآورده دیوان عربی و فارسی ایشان نزد نامه نگار موجود ست و بدلربائی خوبان طبائع مشکل پسند مستعد ترجمهٔ ما فلهٔ آزاد در اتحاف النبلاء نوشته ایم و غزالان سخن تازی و پارسی او را در میدان صفحه بجولان آورده برخی منظومات از دیوان او درینجا ثبت می افتد

## ف

مسخر کن سواد اعظم نازک خیالی را — برآر از مد بسم الله تیغ خوش مقالی را

بنوش خونِ دلِ من که خوش نمک دارد
شراب میکده ام لذت گزک نارد

ندارد یاد ایامِ جدائی چشم مستِ او
حسابی نیست در پیش فرنگی سال هجرت را

وحشت آموز غزالانم من
شهر او ستاو بیابانم من

شنیدم از رهِ دور آمد آن شوخ فریبنده
شود ای کاش شمع محفل من ماه آینده

گرفت آن مه هندی مه دگر در بر ✤
دگر مپرس حکایت که چند در چندست

نیست خالی از تناسب عضو عضو آن پری
ساق سیمین دستهٔ آینهٔ زانوی اوست

نمی فهمم زبان ترکی چشمِ سخنگویت
اشارتهای ابرو شاید اینجا ترجمان باشد

آرزو بیجاست سعیت در تمنائی وصال
عالمی گر جان دهد آن شوخ کی تن می دهد

کینِ دل ما آخر ازان شوخ کشیدے
ای آیینه ما قدر تو ناشناخته بودیم

پامال کرد خون من تیره روز را
زانوسیه سمند سواری که دیده ام

نصیب اهل کمال ست از جهان تعذیب
که در شکنجه فتد چون شود کتاب تمام

ربود از دل عشاق بحضوری را
غبار خط تو خاک شفاست پنداری

زنار و قشقهٔ ما بی سبحهٔ نباشد
چون شمع جمع کردیم رندی و پارسائی

شود چو بازوی من ناز بالشِ خوابت
تو خود بگو که مرا آن زمان چه باید کرد

شکسته پا بنشین آرزو بگوشهٔ صبر
که شاه مملکتِ فقر چون تمرلنگ ست

هرکه خود تربیتِ خود نکند حیوان ست
آدم آنست که او را پدر و مادر نیست

تغافل این همه رسم کجاست جان کسے
بخلف وعده دلم نیز شرمسارِ تو نیست

گر مصحفِ عذار تو افتد بدست من
ختم فی الشوق بیک بوسه کردن ست

فریب خوش پسران خوردن آرزو رسم ست
ز روی تجربه گفت این چنین پدر ما را

مید و انند آسمان را بهر کارِ خاکیان
از بزرگیها بود گر بی وقار م کرده اند

دیده باشی گل شبنم آلود
گریه را هم دل خوش می باید

گرم داشت صاحب فراوان تصانیف ست مثل رسالهٔ موهبت عظمی در فن معانی و رسالهٔ عطیهٔ کبری در فن بیان هر دو بزبان فارسی مثل مفتاح و تلخیص ست و فرهنگ سراج اللغة بطور برهان قاطع و چراغ هدایت در بیان لغات و اصطلاحات شعراء جدید که در کتب سابقه نیست و نوادر الالفاظ مشتمل بر لغات هندیه که فارسی و عربی آن در هند غیر مشهور ست و خیابان شرح گلستان وغیره و تذکرهٔ مجمع النفائس تالیف اوست در جمع اشعار آبدار و انتخاب دواوین شعرا نامدار اهتمام عظیم بکار برده گوئی فتاوای اشعار متقدمین و متاخرین ست موتمن الدوله اسحق خان شوستری و پسرش نجم الدوله یکصد و پنجاه روپیه ماهوارش میدادند بعده در سرکار اوده بدرماهه سه صد روپیه ملازم شجاع الدوله گردید در سنه ۱۱۶۹ در بلدهٔ لکهنو بجوار رحمت حق پیوست نعش او را بشاهجهان آباد برده دفن کردند کلیاتش نظماً و نثراً قریب سی هزار بیت باشد این اشعار را ملتقط از مجمع النفائس وغیره ست

کند از منت دام و قفس آزاد مرا
بال و پر بسته دهد هر که بصیاد مرا

عقل ست سراسیمه تر از عاصی محشر
کز عشق تو ام شور قیامت بسر افتاد

عندلیب نوحه گر چون من کجاست
آشیان بر نخل ماتم بسته ام

ز تو چشم مهربانی دگر ای فلک ندارم
شب هجر بود ممکن که سحر کنی نکردی

مگو که چارهٔ دل از سبو نمی آید
کدام کار که از دست او نمی آید

چند چشم دوستی زین ساده لوحان داشتن
چشم حفظ الغیب از آئینه نتوان داشتن

محض معدومیم و در عالم هویدائیم ما
خوب اگر فهمد کسی تصویر عنقائیم ما

دفع غفلت زندگی افزای انسان میشود
عمر از شب زنده داریها دو چندان میشود

دلبران باهم آشنا نشوید
مبتلائیم ما شما نشوید

عرض بیطاقتی خود بچه انداز دهم
بشکنم شیشهٔ دل تا بتو آوازه دهم

اگر از نازبستان اذن تماشا گیرند
از کف آئینه گذارند و دل ما گیرند

گلرخان تنگ دلم خاطر من شاد کنید
چون شود بند قبا باز مرا یاد کنید

دهر انتقام آن کشد اکنون ز من که داشت — آسوده چند روز به پشتِ پدر مرا

ز بس طراوتِ رویش نمیتوان دانست — که شبنم ست بگل یا گره به پیشانی

## رباعی

رخسار تو آب در رخِ گل نگذاشت — زلفِ تو شکن بجعد سنبل نگذاشت

تا همچو بهار از گلستان رفتی — گل نوبتِ فریاد به بلبل نگذاشت

دل خود بروزگار جوانی کباب بود — موی سفید شد نمکی بر کباب ما

عیب و هنر محجوبی آگهی ز کفر و دین — عاشق بحالتِ خود و عارف بدینِ خویش

**اثر** شفیعای شیرازی پدرش از موضع پشگفت از اعمال شیراز بود وی در شیراز متولد شد در خردسالی چشمش از آبله بی نور گشت اما چراغ بصیرتش روشنی کامل داشت بینندگانش میگویند بسیار کریه منظر بود اما هنگام نطق مجلسیان را شیفتهٔ حسن کلام خود میساخت بعد ۱۱۲۰ بمرد این چند بیت ملتقط از دیوان اوست ؎

رشتهٔ طول امل تار جهان طنبور ست — چه قدر بر سر این کاسهٔ خالی شور ست

ز آبِ گلستان آمیخت شوقم جانفشانی را — بپای نونهالان صرف کردم زندگانی را

خط کرد ظاهر آن دهنِ غنچه رنگ را — در کار بود حاشیه این متن تنگ را

دوستان ز اکسوتِ تجرید می پوشد خدا — شاه می بخشد بخاصان خلعتِ پوشیده را

ز خلوت خانهٔ خود گوشهٔ درویش محزون را — چنان باشد که گیرد پادشاهی ربع مسکون را

نسازد حق شناسان را مقید زیورِ دنیا — ز انگشتِ شهادت دست کوتاه ست خاتم را

اثر آخر بزلفِ پر فنِ او نقد جان دادم — امانت دار خود کردم ز نادانی پریشان را

**آرزو** سراج الدین علیخان اکبرآبادی سراج شعرا و طراز فصحاست در تماشای خوبان معانی تمام آرزوست و در کسب لطائف مبانی سراپا جستجو پنجاه سال در گلستان سخن عندلیبی کرده و عمری دراز بدستیاری ثعبان خامه بازار سحر سامریان شکسته در ۱۱۰۱ متولد شد هنگامهٔ سخنوری

دل ز دستم رفت من هم رفتم ای قاتل بیا | گر برای من نمی آئی برای دل بیا
سیر کتاب عبرت ازین باغ می کنم | از داغ دل چو لاله ورق داغ می کنم
همچو آن طائر که بیخود پر زند در باد تند | با کمال اختیار خویش مجبوریم ما

ادہم

ادہم مرزا ابراہیم بن میر رضی از سادات ارتیمان من توابع ہمدان ست ادہم بیانی خوش دارد وزبانی دلکش میرزا صائب سخن او را تضمین میکند ومیگوید

این جواب آن غزل صائب که ادہم گفته ست | گر منش دامن نگیرم خون من خود مرده نیست

در عہد شاہجہانی قصد گلگشت ہندوستان کرد و باریاب محفل خلافت گردید لکن از بسکه بر ندی و بیباکی مجبول بود وسودائی ساخته نیز در سر داشت با اعیان شوخیها کرد آخر تقرب خان او را حبس فرستاد در ۱۰۶۰ سنه در شاہجہان آباد ز زندان ہستی را پدرود نمود بہارستخنش چنین جوش میزند

رسائی بین که چون برخیزد از جا قد رعنایش | فتد گیسوی او چون سایه شمشاد بر پایش
در سینه دلم گم شده تہمت بکه بندم | غیر از تو درین خانه کسی راه ندارد
چمن جویای وصل کیست کز جوی خیابانش | سراسر می رود چاک گریبان تا بدامانش

الہی

الہی میر عماد الدین محمود از سادات ہمدان ست در صفاہان بسیار بوده و با حکیم شفائی و آقا رضی همنشین مانده آخر به بتکدهٔ ہند شتافت و در سلک ملازمان جہانگیر بادشاہ انتظام یافت و در ۱۰۶۴ سنه بگذشت کلامش لطافت و عذوبت دارد دیوانش پنجہزار بیت دیده شد تیغ گلکش جوہر سخن باین خوبی عرض میکند

زمانه بسکه مرا خاکسار مردم کرد | ز آب دیدهٔ من میتوان تیمم کرد

## رباعی

از دوریت ای تازه گل باغ مراد | چون غنچه چیده خنده ام رفته زیاد
گریان چو پیالهٔ پرم در کف مست | نالان چو سبوی خالیم در ره باد
دو عالم گرچه بر روی نگار ما حجاب آید | ز بیدای جمالش در نظر پیش از نقاب آید

نظام شاهیه متولد شده در دولت آباد طرح اقامت ریخت از معاصران میر آزاد بلگرامی ست از وی می آید ؎

جو سیر غنچه کردم اعتبار این چمن دیدم　　زند بر هم نسیمی منصب صاحب کلاهی را

غیرت افزای بهارست گل رخسارت　　شمع افروز تماشاست مه دیدارت

میکنی جلوه بصد رنگ چو آئی بخرام　　گردش خامهٔ نقاش بود رفتارت

تا چشم باز کرد خدا دید دیده ور　　اول به بیند آینه آینه ساز را

سنگین دل ست آن بت و من آبگینه دل　　دل را بدل رهی ست الٰهی تو خیر کن

آبروی دیگران نرسد ابروی ترا　　هر ماه نو مقدمهٔ عیش عید نیست

بدروی هم ترا بر من نظرها هست میدانم　　که چشم دوربین نزدیک بیند دور دستان را

سینه را از غیر یزدان رفت و روبی کرده ایم　　جای اهرمن نباشد در اله آباد ما

در پناه آهنین حصن ندامت می زیم　　واعظ از برگشتن سنگ ملامت غافل ست

دل گرفتی و ز خود کرده بمن دادی باز　　یافتم کاین همه احسان تو بی چیزی نیست

چشم حیران و دلی خالی از اندیشه گواه　　خانه بر یاد کسی رفتم و در وا کردم

امداد شیخ غلام حسین هاشمی برهان پوری کتب اوائل درسی اکتساب نموده و نقش او با مشق سخن درست نشسته از وی می آید ؎

از تو پنهان می کند آینه روی خویش را　　هر کسی منظور دارد آبروی خویش را

گل کند از باطن صاحبدلان بی قصد فیض　　در گره بستن نداند غنچه بوی خویش را

چون سر زند از کس سخن بیهده کر شو　　از حرف سبک نیست الم گوش گران را

صندلی رنگ بتی گر سر درمان دارد　　درد هم گرد سر ما بتمنا گردد

بداغ هجر تو ای وای سوختند مرا　　بدرهمی که نباید فروختند مرا

چسان کنم مژه را و السوی روی بتان　　نگه چو جوهر آینه دوختند مرا

سخت رویان فارغ اند از کاوش اهل جهان | در زمین سخت رسم کندن بنیاد نیست
دولت بی رتبگان سرمایهٔ سنگین دلی ست | خاک چون یاقوت گردد سنگ خارا می شود
تا چند بار خاطر دلها توان شدن | یک چند سیر کشور نسیانم آرزوست

**ایجاد** میرزا علی نقی از قوم قاچار ست پدرش از همدان بود از سرکار آصفجاه بخدمت دیوانی حیدرآباد امتیاز داشت جوهر قابلیت سرمایهٔ اوست و زیور تهذیب اخلاق پیرایهٔ او این چند بیت از دیوانش فراچیده شد

بدست یار سپرد اختیار مرا | توان ز رنگ حنا یافت رنگ کار مرا
دلم تو بردی و من انتظارها دارم | بیا به پهلوی من با تو کارها دارم
ای مصور از لباس پاره دامانش بکش | بر رقیبم دست گیرا بی گریبانش بکش
خطاست اینکه بگویم بجبهه چین داری | خنده ناکرده مگر در گره همین داری
گفتهٔ دل شکنان به که فراموش کنی | این گهر یمن ندارد که تو در گوش کنی
بروی مشهد پروانه شمع را دیدم | که چادری ز گل داغ می کشید امشب
بالیده بود بر خود آخر خراب شد | چشم حباب کور شود این سزای اوست
دلم از نسبت بیخواهی بهر من پیشکش کردم | بهر صورت ترا آیینه در کار ست میدانم
اول ابروی تو دیدیم ز معمورهٔ حسن | ما درین شهر مبارک شب ماه آمده ایم
پرسند هر چه از تو بگفتن شتاب کن | خود را مثال آیینه حاضر جواب کن
خط پشت لب و حرف تو در دل کرد تاثیری | بقربانت بروم ظالم چه تحریری چه تقریری
پی خورده دل لاله بود داغ ز گلشن | آرام متاعی ست که بی زر نتوان یافت
دارد همیشه در بر پیراهن معطر | یارا ز گل خوش آمد این وضع میرزائی
پیر گشتی و هوسهای جوانانه بجاست | صبح روشن شد و تاریکی این خانه بجاست

**افتخار** عبدالوهاب بخاری سلسلهٔ نسبش از طرفین بمخدوم جهانیان منتهی می شود در احمدنگر

خیال لعل لب او بچشم داغ من ست　　فتیله از رگ یاقوت در چراغ من ست

آگاه محمد کاظم سخن سنج نیکو دستگاه بود شاعر پرشعور بوده و فیروزه کان نیشاپور این بیت آگاه
از وست

گیرد بغبل تنگ ترا هر که بخواهد　　از بسکه تو چون شیشه می پنبه دهانی

اهلی خراسانی دیوانش قریب بست هزار بیت دیده شد از وست اهلی

در کشور عشاق دل شاد نیابند　　یک خانه ز تاراج غم آزاد نیابند

گره شد در دلم صد آرزو از رشک نخچیرش　　که او از زخم پیکان مرد و من از حسرت تیرش

منکه چون لاله کفن غرقه بخون آمده ام　　از دل چاک بعشق تو برون آمده ام

اقدس میر رضی شوستری در ۱۱۲۳ متولد شد پدرش منصب شیخ الاسلامی آن دیار داشت عراق عرب و عجم را بقدم سیاحت پیموده نطاق عزم بگلگشت هندوستان بربست و در ۱۱۴۹ از بندر بصره به بندر سورت فرود آمد و براه دریا سری بنواح بنگاله کشید و در سایهٔ عاطفت نواب شجاع الدوله ناظم بنگاله مدتی بمصاحبت گذرانید و بعد انتقالش همراه نواب مرشد قلیخان بدکن آمده ملازم خدمت آصفجاه گردید و آخر الامر دست از مصاحبت او کشیده گوشهٔ انزوا گرفت میر در زمان خود بی نظیر زمان بود و در طلاقت لسان و صنوف فضائل ممتاز اقران اقدس
صریر کلک اقدس سامعه می افروزد

ظالم از عربده بار ستم خویش کشد　　عقرب از کجروشی بر سر خود نیش کشد

نباشد خودنمائی مردم افتاده از پا را　　که رنگینی نباشد سایهٔ گلهائی رعنا را

غم بهیچ میرود رسم و جفای یار کو　　صبل سبک عنان چه شد هجر گران وقار کو

نرم شو کز سخت رویان کار صورت گیر نیست　　خامهٔ فولاد هرگز لایق تصویر نیست

رفته رفته ظلم گردون بیشتر از عدل شد　　این کمان از بسکه یکجا ماند آخر خانه کرد

ریاضت در جهاد نفس باشد حربهٔ مردان　　خوش آن پهلو که ترکش بند نقش بوریا گردد

ازگلستان طبع اوست ؎

روشن شود به پیش تو چون شمع سوز من | یک شب اگر تو هم بنشینی بروز من
خوشا وقتی که می بالید از جانان برودوشم | برنگ ماه نو هر شام پر میگشت آغوشم
سرگشتگی بطالعم هست | برگرد سرت چرا نگردم
خدا نا کرده اندوهت چرا از دوستان باشد | شنیدم کلفتی داری نصیب دشمنان باشد
بسا کشاد که در بستگی شود ظاهر | کلید روزی استاد قفل گر قفل ست
گشت روگردان زبس آبادی از ویرانه ام | چون کمان حلقه بیرون شد درون خانه ام
منم آن آهوی وحشت زدهٔ دشت جنون | که نیاورد بدام الفت صیاد مرا
برنگ سرمه که در چشم کور بیقدر ست | کسی بهیچ نگیرد درین دیار مرا
ز آب دیده زبس پای در گل ست مرا | سفر ز کوی تو بسیار مشکل ست مرا
پاس دلهای جگر خون شده چون خواهد داشت | چشم مخمور تو خود از همه بیمار ترست

رباعی

بر درگه دوست هر گناهی بخشند | صد ساله گنه بیک آهی بخشند
عفو گنهم بناتوانی کردند | زینجاست که کوه را بکاهی بخشند

**افضلی** تخلص شیخ محمد ناصر برادر شیخ محمد فاخر زائر اله آبادی ست در ریعان جوانی آن شجر سایه افگن از پا افتاد و این حادثه در ۱۱۶۳ھ ۱۲ جمادی الاولی روز چهارشنبه رو داد ذکا و ذهن بدرجهٔ کمال داشت و شعر بسرعت تمام میگفت صاحب دیوان ست میگوید ؎

صفای خاطر روشن دلان همین سخن ست | چو صبح صافی آیینه ام ز دم زدن ست
لب گزیدهٔ اغیار را چه بوسه زنم | عقیق کندهٔ نام دگر چه کار آید
زاهد از خلوت نشینی فکر صید عام کرد | چون نگین در حلقه خود را از برای نام کرد
سخنور چون بمیرد شعر او مشهورتر گردد | که صافی تر کند گردیتیمی آب گوهر را

عابد خان از اکابر سمرقند از احفاد شیخ شهاب الدین سهروردی و نام او میر قمر الدین ست در سنه ۱۰۸۲ متولد شد در سال اول جلوس محمد فرخ سیر مخاطب بنظام الملک بهادر فتح جنگ شد و منصب هفت هزاری و صوبه داری دکن یافت و در سنه ۱۱۳۴ مخلع بخلعت وزارت گردید و در سنه ۱۱۳۹ مخاطب بآصفجاه گشت نادر شاه در زمان او آمد در سنه ۱۱۶۱ وفات یافت و در روضه که قریب قلعه دولت آباد ست مدفون شد و همدین سال محمد شاه پادشاه و وزیر او اعتماد الدوله قمر الدین خان آنجهانی شدند آثار بسیار مثل حصار شهر برهان پور و شهر پناه حیدر آباد و نهر که در وسط اورنگ آباد می آید و آبادی نظام آباد و مسجد و کاروان سرا و پل ازوی باقی ست رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا الْبَلَدَ اٰمِنًا مطابق سنه ۱۱۴۱ تاریخ احداث این آبادی ست سی سال بحکومت شش صوبهٔ دکن اقلیم و چندین ملوک بود پرداخت و فقرا و علما و صلحا و اهل استحقاق را از عرب و ما وراء النهر و خراسان و عراق و عجم و اطراف هند مشمول علو لطف بی حد و عد کرد ریاست حیدر آباد هنوز در دودمان او ست سخن هم موزون می کرد دیوانی ضخیم دارد نتیجهٔ طبع او چنین رنگ میریزد

| | |
|---|---|
| طرح کاشانهٔ ما ریختهٔ رنگ فناست | عرق آلوده رود سیل ز ویرانهٔ ما |
| ز شور بحر گر فهمیدهٔ بخت حبابش را | بسامان فنای خود مهیا شو جوابش را |
| در طلب بیدست و پایم همتی ای درد دل | تا برد سیلاب اشک آنجا بآسانی مرا |
| سیر گلزار ندامت هم بهاری دلکش ست | می برد در عالم دیگر پشیمانی مرا |
| رفت آن عهد که نیکی رسد از کس بکسی | این زمان ترک ضرر هر که کند احسان ست |
| پی دل بردن مردم تملق را سبب کردم | بدشمن نیز جوشیدم بدان گرمی که تب کردم |
| قطرهٔ بودم و دریا شدنم بود امید | عقده در کار من افتاد گهر گردیدم |

امید قزلباش خان همدانی محمد رضا نام از همدان باصفهان آمد شاگرد میرزا طاهر وحید ست و در عهد عالمگیر بهندوستان رسید و رفته رفته بآصفجاه پیوست و حج بیت الله برآورد چون آصفجاه در سنه ۱۱۵۰ بدهلی رفت امید هم کالبش بود و در سفر بهوپال نیز ملتزم رکاب ماند با آزاد ملاقات داشت خوش خلق رنگین صحبت بود و فاتش در دهلی در سنه ۱۱۵۹ هجری اتفاق افتاد این چند گل از

نهال مهر و وفا تا چه بار می بندد    بهار حسن ترا آفرین تماشائیست

دیوانگی و مستی از بوی تو می خیزد    هر فتنه که میخیزد از کوی تو می خیزد

همه چون شمع درین بزم سر افراخته اند    تا کرا عشق بداغ تو سرافراز کند +

ما را نه جنونی و نه سودای بهارست    بوئی بدماغ آمد و هوش از سر ما برد

بدامن گیریش تا چند گستاخ آفرین دستم    خدا سازد که گاهی نوبت بند قبا آید

خس را محیط تخت روان میشود ز موج    این ست امتیاز بزرگان روزگار +

هر تنکظرف کجا تاب جفائی تو کجا    شیشهٔ ماست که دیوانهٔ سنگ ست هنوز

نیست جز دامن تر شبنم باغ کرمش    ناز بر رحمت او چون نکند عصیانم

نوالش از وضوی آب کوثر باج میگیرد    تیمم گر بدست آید بخاک پای او کردن

همین آواز در گوش من از دولاب می آید    که باشد سربلندیها بقدر سر فرو کردن

گهر بگوشش تو می گوید از صدف بیزار    که بی وطن بتو بودن به از وطن بی تو

بود کافی ندامت قطع طومار معاصی را    که مقراض ست بر هم سودن دست پشیمانی

ستم بر زیردستان مرد سرکش را خطر دارد    فلک را شیوهٔ عاجزکشی زیر و زبر دارد

شه سپاه تغافل پی صف آرائیست    نقیب ناله صدائی و اشک مجرائیست

بقدر تاب و طاقت مگذر از تسکین محتاجان    نداری قوت دست کرم دست دعا باشی

حسن را در اضطراب آرد شکوه عجز عشق    شمع میلرزد بخود از شوخی پروانها

مرد حق محکوم نادان گر شود بیقدر نیست    عزت مصحف ز دست انداز طفلان کم نشد

تجرد حجت قاطع بود صاحب کمالی را    قبائی بیضه بر تن میدرد مرغی که کامل شد

حجاب عشقم نداد رخصت سوال بوسی از لب تو ما را    ز تو می آید این مروت ز من نمی آید این تقاضا

خط را متراش کم نخواهد گشتن    این سبزه ز آب تیغ می بالد بیش

آصف تخلص نواب آصف جاه جد مادری او سعد الله خان وزیر شاهجهان بود و جد پدری او

در جوانی روشِ حالتِ پیری دارم　　چون گلِ زرد بهارم بخزان می ماند
کار خود کن راست چون فواره بی امداد غیر　　خود نهال خویش و خود آب روانِ خویش باش
چو برگ لاله نشینند گروهِ عشاق　　بحصه کردنِ داغ تو در میانهٔ خویش
طفل صاحب حسن را در خانه بودن بهترست　　اشک رنگینم نمایان گر نباشد گو مباش
درد سر بیمار را بسیار دادن خوب نیست　　از نگاهِ ناتوان او بچشمک ساختم
همچو چشمی در دناکی کز فروغ آید بهم　　کلبه ام تاریک گردد از چراغ دیگران
کام شیرین نکنم از قی زنبور عسل　　سر بزرگی نتوان کرد ز نشانی دگری
بوقتِ عرض مطلب قفل خاموشی بلب دارم　　چو آن شخصی که در خمیازه گیرد بر دهان دستی

آفرین

**آفرین** لاهوری نامش فقیر الله ست شاعریست معنی آفرین و شایستهٔ صد هزار تحسین و آفرین در لاهور متولد شده اصلش از قبیلهٔ جویه شعبهٔ قوم گوجرست و هم در آنجا در سنه ۱۱۵۴ھ وفات یافته میر آزاد گوید در سنه ۱۱۴۲ھ در لاهور باو برخوردم بسیار خوش خلق متواضع بود در ان ایام قصهٔ هیر رانجها نظم میکرد پیش فقیر داستان خواند این بیت از قسمیه بیاد آمد ؎

بعریانِ یتیمی تمنا نورد　　که عید آمد و جامه گلگین نکرد

مثنوی ابنان معرفت بخط خودش بطریق یادگار تسلیم فقیر نمود عنوانش این ست ؎

ای مغنی بوضوی تجرید　　صبح شد صبح نماز توحید
صبح یعنی که ظهورش همه جاست　　شش جهت سجده چو خورشید رواست

دیوانش مشتمل بر قصاید و غزلیات و دیگر جنس شعرست این چند بیت از انجا فرا گرفته شد ؎

هنوز حسن تو نو مشق جلوه پیرائیست　　هنوز اول درس کتاب رعنائیست
هنوز چشمهٔ نوشِ تو بوی شیر دهد　　هنوز لعل لبت غافل از مسیحائیست
هنوز سرو قدت کوچه گرد آغوش ست　　هنوز لعل شکرخا در آستین خائیست
هنوز دامن حسنت ز صبح پاک ترست　　هنوز ماه تو ایمن ز داغ رسوائیست

در ایران نیست جز هند آرزوئی روزگار ازا | تمام روز باشد حسرت شب روزه داران را
گشت مستغنی ز وصل اشرف بیاد عارضش | همچو آن حافظ که مصحف را تمام از بر نوشت
کاهلان را جز لگدکوب حوادث چاره نیست | میکند مالیدگی سستی اعضا را علاج
غافلان را چرک دنیائی ست زینت در لباس | جامهٔ تصویر از روغن مصفا تر شود
همچو درویشی که شیرینی بر منعم برد | عاشقان پیش تو اول جانسپاری میکنند
جاهلان اهل جهان را تیر روئی ترکش اند | فرد چون گردید باطل جلد دفتر می شود

## رباعی

از آخر کار عالم اندیشه کنید | ای سورکنان ز ماتم اندیشه کنید
با قحبهٔ دنیا مکنید آمیزش | از آتشک جهنم اندیشه کنید

نقره چون انگشتری گردید می پیچد بلعل | می شود در وقت پیری حرص دنیا بیشتر
از غم افلاس اوقاتم به بیهوشی گذشت | چون چراغ مفلسان عمرم بخاموشی گذشت
حیات از صحبت افسردگان نابود می گردد | که چون فصل زمستان شد نفسها دود میگردد
مهر خود را از نوای بی مهرگی خواهم برید | تا جوانی عاشقم چون پیر گردیدی مرید
بدنیا چون در آید آدمی بدبخت میگردد | هوا چون در میان مشک آید سخت میگردد
جلوهٔ نازش رسائی داد بیداد مرا | کوه تمکینش دوبالا کرد فریاد مرا
دیوان سر نوشتم چون نسخهای اصلی | هر چند بد نوشت ست اما غلط ندارد
تا سحر سیری مهتاب جمالش بودم * | جامهٔ صبر کتان بود نمیدانستم
قرب یک ماه بمیخانه اقامت کردم | اتفاقاً رمضان بود نمیدانستم
چو آن آبی که شوید طفل از وی مشق خود را | هزاران حرف در هر قطرهٔ اشکی نهان دارم
کی شود آزاد از زلف گره گیرش کسی | دانهٔ زنجیر در دام ست صیاد مرا
در نامهٔ زمانه بجز حرف جنگ نیست | گویا که از سیاهی لشکر نوشته اند

## رباعی

شوخی که گسسته بود پیمان از من　　　بنشست برم کشیده دامان از من
چون بوی گلی که با صبا آمیزد　　　هم با من بود و هم گریزان از من

الفتی

الفتی یزدی در هند آمده یکچند با همایون پادشاه گذرانید بعده با علیقلیخان بسر می برد خان زمان در جائزهٔ این مطلع هزار روپیه باو تسلیم کرد

مشت خاشاکیم و داریم آتشی همراه خویش　　　دور نبود گر بسوزم از شرار آهِ خویش

اسدی

اسدی طوسی گویند استاد فردوسی ست مناظرات او در شعراء عصر شهرت دارد از انجمله یکی مناظرهٔ روز و شب ست که شاه عبد العزیز دهلوی بنا بر لطف سخن در تفسیر خود فتح العزیز بایراد آن پرداخته اوله

بشنو از حجت گفتار شب و روز بهم　　　سرگذشتی که ز دل دور کند حجت غم
هر دو را خاست جدل از سبب هستی فضل　　　در میان رفت فراوان سخن از مدحت و ذم

از منظومات اوست گرشاسپ نامه ده هزار بیت که حد بلاغتش از ان معلوم می شود این ابیات از ان کتاب ست

دم پادشاهان امیدست و بیم　　　یکی با سموم و یکی با نسیم
مبین نرمی پشت شمشیر تیز　　　کنارش نگر گاه زخم و ستیز
ز گرد سپه خنجر جنگیان　　　همی تافت چون خندهٔ زنگیان
بگفتار شیرین فریبنده مرد　　　کند انچه نتوان بشمشیر کرد
مردم چشم بپای قلم افتد هر بار　　　که مرا نقطهٔ حرفی کند با نامه فرست

اشرف

اشرف ملا محمد سعید پسر محمد صالح مازندرانی ست بعهد عالمگیر پادشاه بهند آمد و معلم زیب النسا مقرر شد در آخر عمر با شاهزادهٔ عظیم الشان بن شاه عالم بن عالمگیر پادشاه بسر می برد بارادهٔ حج بر آمد و در مونگیر از توابع پٹنه رسیده نزول بمنزل کرد و بعالم دیگر رسید فاضل صاحب جودت بود شاعر والا قدرت طبع چالاکش معانی تازه بهم میرسانید و گلهای سخن رنگین در جیب و دامن سامعه می افشاند این چند گهر از بحر طبع اوست

اشکی که راز عشق بگوید فشاندنی ست　　　طفلی که خوش محاوره افتد نماندنی ست

هستی و میروی پی آزار خلق آه — خود را و گر بر آتش آهی که میزنی
زلفت کمند افگن و چشمت کمین گشای — بالشکری چنین بسپاهی که میزنی
شب قصهٔ هجران جگر سوز کنم — روز آرزوی وصل دل افروز کنم
القصه که دور از تو بصد خون جگر — روزی بشب آرم و شبی روز کنم

نام ادهم

ادهم کاشی بیشتر در بغداد بسر می برد اگر چه از کاشان بود بعد سیاحت بسیار پای اقامت در تبریز افشرده و همانجا در سنه ۱۰۶۹ طعمهٔ تیغ فنا گردید سخنش زنجیر پای وحشیان خیال ست و دام گرفتاری آهوان مقال این دو بیت از وی ست ؎

تبسم لب او شهد راحت ست مرا — ملاحتش نمکی بر جراحت ست مرا
خیال اوست که گاهی ز هوش می برم — دگر نه کی خبر از خواب راحت ست مرا

نام احمدی

احمدی خواجه احمد لکهنوی درویش فانی بود و صدر نشین ایوان سخندانی از کلبهٔ انزوا کمتر پا بیرون می نهاد صاحب دیوان ست از وی می آید ؎

قطع مد نظر از سیر و تماشا کردیم — دیده را کنده ز سر آبلهٔ پا کردیم
از بهر ذکر خطبهٔ عشقش که کس نگفت — منبر ز عرش کن که بلندست شان عشق
ز بس تپید براه تو دیده تا نگاه — زمین بصفحهٔ مسطر کشیده می ماند

نام ابوالحسن

ابوالحسن فراهانی از فصحای عالیقدر و فضلای نامدار عصر بود و علم شاعریش سر بثریا فرسوده و وی سر حلقهٔ شاعران زمان شاه عباس ماضی صفوی بوده این ابیات از وست ؎

زندگانی داد عشق از تو دل افسرده را — آری آتش آب حیوان ست شمع مرده را
در حشر که از روی تو بوی بمن آید — برخیزم از آن پیش که جان سوی تن آید

رباعی

حال دل از آن بهانه جوی می پرسیم — بد حالی دل از آن نکو می پرسیم
آشفتگیم ببین که دارم دل را — در دامن خویش و حال از و می پرسیم

این چند گهر از خزانهٔ سخنش چیده شد بیت

که داند تا قلم چون رفت در رد و قبول ما — همه از انتها ترسند و من از ابتدا ترسم
شدیم پیر بعصیان و چشم آن داریم — که جرم ما بجوانان پارسا بخشند
بآن گروه که از ساغر وفا مستند — ز ما سلام رسانید هر کجا هستند
اگر بپرسش جان امیدوار آئی — من از میان بر دم تا تو در کنار آئی
ز هول روز جزا آذری چه می ترسی — تو کیستی که دران روز در شمار آئی
اگرچه دولت وصلت بچون منی نرسد — درین امید بمیرم که خوش تمنای ست
قیمت دولت وصل تو اگر جان بودی — کار بر عاشق دل سوخته آسان بودی
گر رسیدی بخسیم طرهٔ او دست مرا — کی چنین خاطر مجموع پریشان بودی
سوراخ می شود دل ما چون گل حسین — هر جا که ذکر واقعهٔ کربلا رود
جانی که داشت کرد فدای تو آذری — شرمنده از تو گشت که جانی دگر نداشت
غلام همت آن عاشقان با کرمم — که یک صواب به بینند و صد خطا بخشند

۹ امیدی

امیدی رازی شاگرد علامهٔ دوانی ست و جامع فضیلت و سخندانی چشم تایید از روح الامین داشت لهذا امیدی تخلص کرد در نزاع عقاری باشارهٔ قوام الدین کشته شد از شعرای عهد شاه اسمعیل ماضی صفوی ست از وی می آید بیت

مرا زنان جو خویش چهره کاهی به — که از شراب حریفان سفله گلناری
اگر کنی ز برای جهود گناسی — وگر کنی ز برای مجوس گلکاری
درین دو فعل شفیع الله شناعت نیست — درین دو کار کریه آن مشابه دشواری
که در سلام فرومایگان صدر نشین — بروی سینه نهی دست و سر فرود آری
کاش گردون از سرم بیرون برد سودای تو — یا مرا صبری دهد چندانکه استغنای تو
تو ترک نیم مستی من صید نیم بسمل — کار تو از من آسان کام من از تو مشکل

گرشبا نگه شیب وگر صبح شباب ست | پوشیدن چشم از دو جهان یکمژه خواب ست
نگه گرم عنانم صف دیدار کجاست | بوسهٔ بی ادبم کنج لب یار کجاست
کی بآرایش ویرانهٔ ما مے آید | آنکه در آینیه یک جلوه بصد ناز کند
باآنکه قتل ما بتحمل حواله کرد | چندان امان نداد که خاکی بسر کنم
آوجی این قطرهٔ خونی که اجل خواهد ریخت | صرفه آنست که در گردن دشمن باشد
کرم گلی ست که در باغ خودنمائی نیست | کریم ساخته بودن کم از گدائی نیست
مباش در پی آزار من که می شکند | هزار شیشهٔ دل از شکستن رنگم
تعظیم بار خاطر یاران کشیدن ست | برخاستن برای کسی اعتبار نیست
صفای روی عرقناک یار را نازم | که صلح داد بهم آفتاب و شبنم را

آذری شیخ جلال ابن حمزه بن عبد الملک طوسی اسفراینی در آذر ماه متولد شد آذری تخلص گرفت
اما آثار آذری بهشت از طبع او نمایان ست

فاضل شاعر درویش منش بود شاهرخ سلطان او را خطاب ملک الشعرا داد و حج براورد و بسیر هند شتافت و از دهلی بدکن آمد و احمد شاه بهمنی را ممدوح گرفت و قصائد پرداخت و صلها یافت ذکر او در تاریخ فرشته مرقوم ست چون دار الاماره باتمام رسید آذری این دو بیت گفت

حبذا قصر مشیدی که ز فرط عظمت | آسمان پایهٔ از سدهٔ این درگاه ست
آسمان هم نتوان گفت که ترک ادب ست | قصر سلطان جهان احمد بهمن شاه ست

پادشاه چهل هزار صره روپیه داد وی گفت لاتحمل عطایاکم الا مطایاکم پس بست هزار روپیه بران افزود و دستور اعظم را فرمان داد که سفتهٔ زر مذکور در ایران فرستاده رسید از خانه اش طلب داشته حوالهٔ آذری کند چنانچه دستور همچنان کرد بهمن نامه بطور شاهنامه در احوال ملوک بهمنیه تا زمان احمد شاه تالیف اوست چهل سال بر سجادهٔ عبادت و قناعت متکی بود و بفقر و فاقه گذرانید ملوک و امرا معتقد وی بودند از شعراء صوفیه ست آذر در آتشکده ترجمهٔ حافلهٔ او نوشته انجا دیدنی ست

آذری

میگفت و نثر را بطرز خاص خودش می نگاشت از وست

شب ناله دوزخ شررم گرم اثر شد    خاکستر دل بال و پر افشاند سحر شد
طومار هوا یک قلم از شعلهٔ آهم    چون کاغذ آتش زده افشان شرر شد
حال سنگینی هجران تو انشا کردم    سطر در صفحه فرو رفت چو زنجیر در آب

استغنا

استغنا میرزا عبد الرسول شعر بطرز قدیم میگفت این بیت از وست

می توان آورد استغنا سفارش نامهٔ    چرخ کجرو را اگر دانیم از یاران کیست
آگاهی چیست سیر دنیا کردن    در مملکت وجود سودا کردن
چون مهر سفر کن که بود کار زنان    از سرمهٔ سایه دیده بینا کردن

ادائی

ادائی میر محمد مومن یزدی در دیار خود متهم بالحاد شده مجال اقامت ندید رخت بوسعت آباد هند کشید کلامش ادا های خوب دارد و انداز های مرغوب در سنه یکهزار و هشتاد [؟] در آگره دکن مرحلهٔ زندگی طی کرد بسیارات نظمش از افق بیان چنین طلوع میکند

چاشنی گیر زهر کاسهٔ این خوان گشتم    خوش نمک تر ز سر انگشت پشیمانی نیست
این عمر بباد نو بهاران ماند    این عیش بسیل کوهساران ماند
زنهار چنان بزی که بعد از مردن    انگشت گزیدنی بیاران ماند

اوجی

اوجی نطنزی با حسن خان شاملو حاکم هرات بسر می برد و در مدح او قصاید بسیار پرداخت فکر بلندش طرفه اوجی دارد و شعر آبدارش عجب موجی میرزا صائب سخن او را و وی سخن میرزا را تضمین کرده و گفته

این جواب مصرع اوجی که وقتی گفته است    پادشاهی عالم طفلی ست یا دیوانگی

و اوجی نسبت بمیرزا میگوید

صائب نمود جوهر شعر مرا بمن    تیغ برهنه ام که جگردار یافتم

این چند بیت ملتقط از سفینهٔ سخن او ست

خاطرم زیر فلک از جوش دل تنگی گرفت — دامن این خیمهٔ کوتاه را بالا زنید

شکستی کز دل افتادگان خیزد خطر دارد — مبادا شیشهٔ یارب ازین طاق بلند افتد

شمعش جهت مشت شراری شد و پرواز گرفت — برق جولان که در خرمن خاک افتاد ست

امانی

**امانی** مرزا امان الله خان خلف مهتاب خان خانخانان طبع رسا داشت دیوانی رنگین گذاشته ازوست

گرنیم مائل رخسار تو حیرانی چیست — ور ندارم سر زلف تو پریشانی چیست

در رهِ عشق صلاح از من رسوا مطلب — کافر عشق چه داند که مسلمانی چیست

هستی جاوید دارم در لباسِ نیستی — زنده دل مانند اخگر در تهٔ خاکسترم

جان بلب دارد امانی چون چراغِ صبحدم — جنبش زان آستین باید که کار آخر شود

ز پای تا بسرش هر کجا که مے نگرم — کرشمه دامن دل می کشد که جا اینجاست

انصاف

**انصاف** محمد ابراهیم جوانی طالب علم بود طبع سخنوری نیز درست داشت بخدمت موسوی خان شعر می گذرانید و معنی تازه فکر میکرد در عین جوانی بقضای ربانی ودیعت زندگانی سپرده بعالم جاودانی شتافت ازوست

نسازد غم به بیتاب محبت شادمانی هم — گران باشد برین بیمار مردن زندگانی هم

ستوی پستی ست در هر پایهٔ رفعت نهان راهی — بود این کوه را هر تختهٔ سنگی بر سر چاهی

بلای جان بود درد یکه خاموشی ست دمسازش — خدا صبری دهد بیمار چشم سرمه سایش را

بانداز زیارت میکند خاکِ شهیدان را — که پنداری گذر بر خاطر پر آرزو دارد

نگاهِ شرم از پرکاریش انداز میگردد — حیا از سوختن آیینه دار ناز میگردد

ز تنگی آن دهن سازد سخن را از صدا عریان — رسد تا بر لب لعلش تبسم راز میگردد

هوس در دل چو گرد جمع رنگِ عشق میگیرد — طپیدن چون فراهم می شود پرواز میگردد

ایجاد

**ایجاد** میر محمد احسن از نجبای سادات سامانه ست و در خوش خیالی و نازک بندی یگانهٔ زمانه صاحب فکر بلند بود و از علوم متداوله هم بهره مند غزلیات طرح را بقدرت و سامان تمام

طی می‌شود این ره بدرخشیدن برقی / ما بیخبران منتظر شمع و چراغیم

اسیر میرزا جلال بن میرزا مومن شهرستانی تلمیذ فصیحی هروی و معتقد ارادتمند میرزا صائب بود شاعر اوابندست و موجد اندازهای دلپسند از سادات صفاهان و صهار شاه عباس بوده پیوسته سرگرم صحبت اهل کمال بود بلعلو همت و سمو فطرت اتصاف داشت اما از فرط گردش جام و شرب مدام در عین جوانی بربستر ناتوانی افتاد و در سنهٔ یکهزار و چهل و نه غبار هستی بر باد فنا داد مضامین تازه کمتر طبع پیدا و بوده دیوانش غث و سمینی دارد مع هذا میرزا صائب سخن او را مکرر تضمین میکند و در مقطعی میگوید

خوشا کسی که چو صائب ز صاحبان سخن / تتبع سخن میرزا جلال کند

و ابوطالب کلیم گوید

میرزای ما جلال الدین بس ست / از سخن سنجان طلبگار سخن
راستی طبعش استاد من ست / کج نهم بر فرق دستار سخن

این چند رشحهٔ چکیدهٔ خمستان طبع اوست

با من بیکسی نگذاشت بیدادش دل ما را / خدا اجری دهد در کشتن ما قاتل ما را
پس از عمری بسویم گر نگاهی کرد جا دارد / شهید زخم شمشیر تغافل اجرها دارد
گرچه آن قیمت ندارد دل که پامالت شود / صرف آتشبازی طفلان همسالت شود
حیرانی بطالع نظاره دیده ام / دل بیشتر ز دیده خبردار می‌شود
دل رسیده بصد آفتاب می‌سوزد / گهی بصبر گهی ز اضطراب می‌سوزد
بخوابم آمد و پنهان زد آتشی بدلم / چراغ بخت اسیران بخواب می‌سوزد
گداخت برلب حسرت ترانهٔ دل ما / تبسمی کن و بشکن بهانهٔ دل ما
گشتم غبار و از سر کویت نمی‌روم / دیگر چه خاک بر سر طاقت کند کسی
کدام روز که سرمشق انتظارم نیست / کدام شب که سر گریه در کنارم نیست

بچه اندیشه ام از خاطر ناشاد روی      چه بخاطر گذرانم که تو از یاد روی

آن زدیده رفت وز دل پرخون نمی رود      در دل چنان نشسته که بیرون نمی رود
زاهد بره کعبه رود و کین ره دین ست      خوش می رود اما ره مقصود نه این ست
پرورده هوای گلستان این گلم      تاب نسیم خلد ندارد دماغ ما
خواهم غبار گردم و از کوی او برایم      تا هر که بیند او را در چشم او درایم
ای خو بجفا کرده بمرهم چه فریبی      دانم که فراموش نکنی عادت خود را
اهلی مگو که عقل و دل و دین ز دست رفت      فارغ نشین که برده ویران خراج نیست
دو چشمم فرش آن منزل که سازی جلوه گاه انجا      بهر جا پا نهی خواهم که باشم خاک راه انجا
بر فلک هر شب رسانم برق آه خویش را      تا بسوزم کوکب بخت سیاه خویش را
جفا و جور تو کم شد مگر شدی آگاه      که من بجور و جفا نیز خوشدلم از تو
چون لاله بجز داغ وفا هیچ نیابی      گر چاک کنی جامهٔ خونین کفنان را
عجب که شمع شبی در سرای من سوزد      من آن نیم که کسی از برای من سوزد

انیسی علی قلی بیگ شاملو از ایران دیار بسیر هند خرامید و مدتها در سایهٔ قدردانی خانخانان آرمید نکته سنج یگانه و انیس معانی بیگانه ست در برهانپور در سنه یکهزار و پانزده بگذشت از وی می آید

بر بیم ما غم تو هر نفس بخانهٔ خویش      چنانکه مرغ برد خس بآشیانهٔ خویش
خبر گل مرسانید بمرغان قفس      کس چرا مژدهٔ نوروز بزندان آرد
یادگار از ما درین عالم غم بسیار ماند      رفت اگر آتش نشان دود بر دیوار ماند
ما شیفتهٔ وفای خویشیم      ورنه ز که دل نمی توان کند

قصهٔ محمود و ایاز را نظم میکرد مرگ قطع سخن کرد و آن نقش نیمکاره و تصویر انکاره ماند در وصف چشمه گوید

بحدی سرد کز بیم فسردن      نیارد عکس در وی غوطه خوردن

بنظر رسیده این چند بیت از وی است ؏

دل که طومار وفا بود من محزون را | پاره کردند ندانسته بتان مضمون را
قاتل من چشم می بندد دم بسمل مرا | تا بماند حسرت دیدار او در دل مرا
تو هم در آینه حیران حسن خویشتنی | زمانه ایست که هر کس بخود گرفتارست
چندان میش دهید که بیهوشی آورد | شاید که یاد ما بفراموشی آورد
من طور و تجلی چه کنم بر لب بام آی | کوی تو مرا طور و جمال تو تجلیست
ریخت کافر بچه خون مسلمانان را | یاد آن روز که من نیز مسلمان بودم
سبب چاک گریبان من خسته مپرس | که شب غم با اجل دست و گریبان بودم
آمدم مست بکوی تو و مجنون رفتم | خبرم نیست که چون آمدم و چون رفتم
عنبر ویده بسوزم که پری وار مباد | بوی مردم شنود یار و رمیدن گیرد

اصغر — **اصغر** میرزا اصغر سخن سنج پرتمیز است و فرزند میر غیاث الدین عزیز بسیار خوش ادا بود و معاصر سلطان حسین میرزا این یک بیت از وست ؏

بمیزان نظر حسن ترا با ماه سنجیدم | میان این آن فرق از زمین تا آسمان دیدم

اهلی — **اهلی** شیرازی فارس میدان سخن طرازی و مرکز دائرهٔ بلند پروازی است بسیار خوش گو بود کلیاتش دوازده هزار بیت بنظر رسیده این ابیات از وست ؏

دمید صبح نیاسود چشم راحت ما | سپیده دم نمکی بود بر جراحت ما
امروز عیان شد که ندارد سر اهلی | بیچاره غلط داشت بمهر تو گمانها
بی تو چو شمع کرده ام گریه و خنده کار خود | خنده بعهد سست تو گریه بروزگار خود
دروغ وعدهٔ من خلق در فغان دارد | که همچو غنچه دهانی و صد زبان دارد
فریاد که بر جان من این داغ نهانی | از دست کسی نیست که فریاد توان کرد
هر چند که از جور تو ام خون رود از دل | از در چو درآئی همه بیرون رود از دل

درآ در آ که ز تو کار من بجان آمد　　عجب عجب که ترا یاد دوستان آمد

ولہ

ای دیر بدست آمده بس زود برفتی　　آتش زدی اندر من و چون دود برفتی

ولہ

مرا خدنگ تو مهمان خانهٔ بدن ست　　کسیکه خانه بمهمان گذاشت جان من ست

رباعی

تا کی بغم رخ تو خون شوید دل　　آزار جفای تو بجان جوید دل

بخشای کز آسمان نمی بارد جان　　رحم آر که از زمین نمی روید دل

ازرقی جامع فضیلت و حکمت و شاعری بود و از شاگستران طغان شاه سلجوقی والی خراسان بسا نیلوفر که از چشمهٔ سار سخن بدست آورد و لهذا ازرقی تخلص گرفت و باین گل آبی رنگ لالهٔ احمر اشک سلطان دهان او را بدینار پر ساخته بود زیرا که سلطان وقتی با احمد بدیهی تخته نرد می باخت در آخر بازی سلطان سه مهره در ششگاه داشت و احمد دو مهره در یک گاه و کعبتین در دست سلطان بود آن را بینداخت تا سه شش زند سه خالی آمد و سلطان بید ماغ شد وی این رباعی بعرض رسانید ؎

گر شاه سه شش خواست سه یک نقش فتاد　　تو ظن نبری که کعبتین داد نداد

شش چون نگریست حشمت حضرت شاه　　از هیبت شاه روی بر خاک نهاد

شاه پانصد دینار صله داد و از خشم بانبساط آمد منه ؎

پیچیدن افعی بکمندت ماند　　آتش لبسان دیو بندت ماند

اندیشه برفتن سمندت ماند　　خورشید بهمت بلندت ماند

الفیه و شلفیه نام کتابی در آداب صحبت زنان نگاشته که بملاحظه اش خواهش زوال پذیرفته بادشاه عود کرد

آصفی شیرازی سلیمان مملکت سخن طرازی و عنقای سپهر بلند پروازی ست شاگرد جامی بود و بلبل بوستان خوش کلامی وزیر سلطان ابو سعید ایلخانی ست کلیاتش قریب چهارده هزار بیت

طبیعت ازان در اهتزاز می آید و سامعه حظ برداشته مشتاق سخن آینده می شود و اگر قضیه برعکس ست طبیعت رم و سامعه از ظهور خلاف متوقع بی حظ شده خلشی بهم میرساند گو باقی کلام در نهایت زیبائی و غایت رعنائی باشد و تمهید که در آغاز قصاید آرند مثل ذکر معشوق یا بهار یا خزان نامش تشبیب ست بشین معجمه و آن را نسیب بسین مهمله هم گویند و اول مشتق از شباب ست بمعنی ذکر ایام جوانی و دوم را معنی ذکر نساء ست و اصل تغزل عرب بزنان ست اکنون اطلاق این هر دو لفظ بر مطلق تمهید کنند خواه ذکر جوانی و زنان باشد یا غیر آن دوم مخلص و آن را گریز خوانند و این موضع مشکلترین مواضع قصائد ست که دو مطلب نا آشنا را باهم ربط می دهند و دو وحشی را بایکدگر الفت می بخشند و گریز جان قصاید بلکه ایمان اوست سوم حسن طلب که شاعر در استحصال مقصد از ممدوح نوعی از سحر بیانی و افسون کاری بعمل آرد بروجهیکه بخیل را کریم و ممسک را سخی گرداند و بحسن مقال و لطف مثال کار از پیش برد چهارم مقطع که آن را حسن خاتمه هم نامند و آن ختم سخن ست بر وجهی که سامعه مستوعب حظ بوده آرام گیرد و تعلقی که با صغاء کلام داشت انتها پذیرد انوری در قصاید خویش این مواضع اربعه را با حسن اسلوب مؤدی ساخته ایراد امثلهٔ آن درازی میخواهد در ینجا دو سه شعر از سخنش غازهٔ رخسار ورق نموده می شود

| | |
|---|---|
| ای کرده خجل نسیم خلقت | در ساحت بوستان صبا را |
| گرد سپهت بحکم رد کرد | از خانهٔ دیده توتیا را |
| خاک قدمت بقهر بنشاند | در گوشهٔ فقر کیمیا را |
| چون نیک نگه کنم نزیبد | جز نام تو زیوری ثنا را |

ابو الفضل این قطعهٔ انوری را از تمام دیوانش انتخاب نموده در مکاتبات خود ایراد کرده ست

| | |
|---|---|
| من و این عهد که با قحبهٔ رعنای جهان | چون خسان عشق نبازم نه بسهو و نه بعمد |
| قدرت دادن اگر نیست مرا باکی نیست | قوت ناستدن هست و لله الحمد |

ولە

برآب کار این دم بنفس دگیر نباید گذاشت ؎

پرتو عمر چراغی ست که در بزم شهود
بنسیم مژه برهم زدنی خاموش ست

درخزانهٔ عامره خوش مضمونی مناسب این مقام نوشته و گفته پیران پشت خمیده یعنی افلاک بعنایت زندگی جاوید ممتاز اند و کهن سالان جهان دیده یعنی کواکب بمرحمت این دولت عظمی سرفراز آما کم نصیبان عالم سفلی باآنکه نتائج آباء علوی اند اینهارا از عمر مستعار حصه کمی رسیده و مایه تنگی که بهیچ نیرزد تسلیم گردیده لاسیما نوع انسان که باوصف حسن تقویم و استحقاق تکریم و مظهریت جمال آلهی و جامعیت کمالات نامتناهی این طلسم اعظم بفرصت حبابی درهم می شکنند و این چراغ عالم بمهلت شراری چشم برهم میزند چه از آغاز نشو و نما تا هنگام بلوغ که اکثر آن پانزده سال ست بغفلت می گذرد اند و بنا بر عدم حصول تمیز قدر عمر گرامی کمتر میدانند و بعد انقضای اربعین وقت تحلیل قوی و تبدیل آب و هوا ست پس عمری که آنرا عمر توان گفت بشرطیکه از اجل فرصت و تندرستی و فراغ دستی هم نصیب شود همین بست و پنج سال ست و اگر اوقات خواب که برادر مرگ ست برآید مقدار مذکور هم بنقصان می گراید الانقش سخن انتهی پس دل آرزومند خواهش کرد که در بیت سخن نیز بزمی چیند و جادهٔ این وادی را هم بپای خامه پی سپر کند لاجرم درین نگارین نامه الحال نقش مطلب اصلی را برکرسی می نشاند و بخدمت موزون طبعان بر ترتیب هجامی پردازد و بالله التوفیق

## حرف الالف

انوری شیخ اوحدالدین خاوری استاد فن و یکی از رسل ثلثهٔ قلمرو سخن ست مطلع خورشید سخنوری و خورشید شهر بلاغت گستری بود از مداحان و وظیفه خواران سلطان سنجر سلجوقی بود سلطان دو بار خانهٔ او را بپرتو قدوم برافروخت و در آخر عمر سری ببلخ کشید و از مردم آنجا بدسلوکی بسیار دید تاآنکه در سنه پنجصد و هشتاد و پنج بسکونت شهرستان عدم پرداخت دیوانش بمطالعه درآمد مرغوب طبائع مردم این زمانه غزل باشد و شعر قدما بیشتر قصائد ست و آن هم بهیزده تا بیست قصیده چهار موضع ست که بکمال زیبائی و رعنائی آراسته می باید یکی مطلع چه اول چیزیکه قرع آذان و مصافحهٔ اذهان می کند اوست اگر در غایت حسن جلوه گر ست

از دائرهٔ انحصار بیرون ست و در شعر عربی ردیف نیست مگر به تبعیت فرس اما لطف تمهید این گزارش پیرا اراده دارد که چنانکه درین نامهٔ موسوم بشمع انجمن بانتخاب دواوین و تذکرهای شعراء فرس پرداخته همچنان از اشعار عرب و تراجم علماء ادب مراتع الغزلان نام چراغانی ترتیب داده چشم یاران تازی دوست را گرم تماشا سازد چه من هیچدان با زبان عربی و فارسی و اردوی ریخته آشنایم و از هر سه میکده بقدر حوصله قدحی می پیمایم در عربی و فارسی عمرها مطالعهٔ دواوین سخن کردم و نورسان معانی آشنا و بیگانه را در آغوش فکر پروردم اما سامعه را از نوای قمریان عرب حظ وافر ست و ذائقه را از چاشنی شکرفروشان گلزمین فارسی نصیبی چه کاشر معنی آفرینان تازی و پارسی خون از رگ اندیشه چکانیده اند و شیوهٔ نازک خیالی را باعلی مراتب امکانی رسانیده و افسون خوانان ریخته هم درین وادی پای کمی ندارند بلکه درین زبان نوخیز قدم از سحر سامری پیشتر می گذارند کسی که فارسی و ریخته هر دو ورزیده و با سفیدی و سیاهی نیک آشنا گردیده بتصدیق سخنم می پردازد و سجل دعوی مرا بمهر شهادت مزین می سازد موزونان این زبان در لواح دهلی و صوبهٔ اوده فراوان جلوه نموده اند و دماغها را بروائح صندل تر اشعار نو بر شگفتگی افزوده اما اینکه گویند مضمون نمانده ست مسلم نیست زیرا که فیض مبدء فیاض نامتناهی ست اگر مضامین تمام شود نقصان این کس سهل ست نقصان افاضهٔ مبدء فیاض لازم می آید و چه قسم متصور می تواند شد که چنین فیاض مطلق تهیدست شده از فیض رسانی باز ماند بلکه ؎

هنوز آن ابر رحمت درفشان ست          می و میخانه با مهر و نشان ست

و کیف که سرمایهٔ میخانهٔ او خم خم بصرف می پرستان در آمده و تا انقراض دور عالم بصرف درآید و هنوز شیشه ازان کم نشده باشد ؎

در بند آن مباش که مضمون نمانده ست          صد سال میتوان سخن از زلف یار گفت

درین جریده که شرذمهٔ قلیل را از شعرا ر نامدار وقت خود مهمان کرده ایم و جمعی را از پیشینیان دعوت نموده وجه آنست که حیات فانی گرهی ست بر باد چشم ابقا از و نتوان داشت و پیکر جسمانی حبابی ست

درمیان نبود حکمت باطل گردد و حمل الفاظ و عبارات اشعار بر معانی ظاهره کار صورت پرستان است
و اهل دل و اصحاب نظر مضمون اشعار را بر معانی دیگر فرود می آرند و از اسباب پی بمسبب می برند و
در ضمن آن حکم الهیه و حقائق کونیه ملاحظه میفرمایند و ایمان خود بسخن آفرین تازه می نمایند خصوصاً
اشعاریکه مشتمل بر تمثیل و استعاره می باشد سراپا حکمت و دانش می بود ولیکن ع سخن شناس نه
دلبرا خطا اینجاست ✽ و چون ماجرای سخن موزون مرقوم گردید اکنون توان دریافت که چنانکه قمریان
عرب و بلبلان فرس سامعه ها را بخوش نوائی نواخته اند طوطیان هند هم ذائقه ها را بشکر ریزی خیلے
متلذذ ساخته کسیکه آشنای دقائق السنهٔ ثلثه ست بمغز این سخن میرسد اما طالع عرب بلند ست که
خاتم نبوت درین قوم مبعوث شد و قرآن مجید که لفظ و معنی او معجز ست بزبان عرب نازل شد سبحان الله
لطافتی که زبان عرب دارد هیچ زبان نداشته باشد و حروفیکه مخصوص زبان عرب ست پر لطف
و مزه بخش واقع شده مثل ثا و حا و صاد و ضاد و طا و ظا و عین و قاف بخلاف حروف السنهٔ دیگر مثل پا
و ژاء فارسی و ٹا و ڈال هندی که نزد ارباب ذوق مخارج اینها بلطافت مخارج حروف مخصوصهٔ عرب نمی رسد و ادخال
الف و لام و نزع آن در زبان عرب طرفه چیزی ست و در زبان تازی صیغهٔ مذکر علیحده و صیغهٔ مونث
علیحده و در فارسی یکی ست و شانی که نثر زبان عربی دارد ظاهرا هیچ زبان نداشته باشد و تغزل شعراء
عربی با زنان ست بخلاف شعراء فارسی که اینها بناء تغزل بر نبی ریشان گذاشته اند و ظلم صریح و ستم
قبیح که عبارت از وضع شی در غیر موضع اوست اختیار نموده و حروف مخصوصهٔ عرب را خاصیتی ست
که در حروف زبان دیگر نیست یعنی این حروف در لغت هر کدام زبان که بیامیزند آن زبان را سطی
از فصاحت و ست بهم میدهد بخلاف فارسی و هندی که اگر حرفی از حروف این زبانها در لغت عربی
آمیخته شود از وضع خود بیفتد و سخت ناخوش و بی مزه گردد بلکه از صحت تلفظ و اعراب منحط شود و
بحور عربی و فارسی و هندی اکثر مختلف واقع شده و قلیلی متفق مثل تقارب و رکض الخیل و سریع
که در هر سه زبان ست و در هندی صیغهٔ مذکر جدا و مونث جدا و خنثی جدا آمده و در بعض بحور هندی قافیه در وسط
مصراع آید و خوش آینده باشد و ظاهرا چنین قافیه در هیچ زبان نباشد بسبب تنوع ردیف شعر فارسی

افزوده و مدارج تفصیل شعر را تا کجا طی فرمود پس معنی کلام شریف چنین باشد که هر آینه حکمتیست
مگر بعضی از شعر و مبالغه لشعر مناسبت داشت این مناسبت شعری را در کلامیکه برای مدح شعر
آورد رعایت فرمود و دستاویزی برای جواز مبالغه وقتی که مصلحت شرعی باشد افاده نمود و همچنین
حال ان من البیان لسحرا باید فهمید طیبی شارح مشکوة گفته خبر را درینجا مبتدا ساخت و اصل را
فرع و فرع را اصل گردانید بجهت مبالغه و ابن ماجه مرفوعاً روایت کرده کلمة الحکمة ضالة
المؤمن حیثما وجدها فهو احق بها و قید حیثما برای آنست که می باید نظر این کس مقبول باشد نه بقائل و این
کلام بطریق ارشاد و تعلیم واقع شده نه بطریق اخبار چه بسا مومن که اصلا طلب نسازند یا بطریق اخبار وارد شده بحمل
مومن بر فرد کامل کذا فی کفایة الحاجة فی شرح سنن ابن ماجة و کلمه الحکمت شامل نثر و نظم هر دو ست بجهت عموم لفظ و رفعه
آنکه اطلاق کلمه بر قصیده هم آمده و در زمان قدیم شعر عرب همین قصیده بود و چون حدیث ان من
الشعر لحکمة را با قطع نظر از مبالغه با حدیث ثانی منضم سازند شکل اول باین طریق حاصل میشود که بعض شعر کلمهٔ
حکمت ست و کلمهٔ حکمت ضالهٔ مومن ست پس بعض شعر ضالهٔ مومن ست و دلیل ست برین مدعا انچه نزد مسلم آمده
مرفوعاً که گفت شرید صحابی ردیف شدم آنحضرت را روزی فرمود آیا هست نزد تو از شعر امیه
بن صلت چیزی گفتم هست فرمود بیار پس خواندم بیتی که خوش آمد آنحضرت را فرمود زیاده کن
تا آنکه صد بیت خواندم و ازینجا مستفاد شد طلب شعر محمود که نتیجهٔ شکل اول ست و استحباب طلب زیادت
و استحباب انشاد شعر و استحباب طلب از هر جا که باشد چه امیه کافر بود و آنحضرت صلعم فرمود امن
لسانه و کفر قلبه و در کتب سیر آمده که شعراء مدحت طراز آنحضرت صلعم صد و شصت و نه از رجال
و دوازده از زنان بودند و باستثناء کریمه اِلَّا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سر اندیاز تا بسمان
می سودند و همچنین بسیاری از کبراء امت و فصحاء ملت کنوز سر بستهٔ عرش را بمفاتیح زبانها کشوده اند
و نفایس معانی را باسلوب شعر ادا نموده رحمهم الله تعالی انتهی حاصله و شک نیست که اشعار آبدار کبرا
دین از علماء متقدمین و متاخرین سرشار بادهٔ حکمت ست و سراپا افاضت و هدایت بلکه بیان حکمت
در کلام موزون تاثیری دیگر در دلها دارد که در کلام منثور نباشد و بناء حکمت بر اعتبار ست و اگر اعتبار

کذب نیست زیراکه قصد کاذب تحقیق قول خود می باشد یعنی دروغ را راست می نماید وقصد شاعر محض تحسین کلام ست ازینجا ثابت شد که تخییلات موزونان برای تزیین اشعار وتحلیه بنات افکار جائز باشد وآنحضرت صلعم گاهی تمثل میفرمود بمصراعی ومیگفت راست ترین کلمه که شاعر گفت کلمهٔ لبید ست

ع الا کل شیئ ما خلا الله باطل ؛ واحیانا مثل می زد باین مصراع ع ویاتیك بالاخبار من لم تزود ؛ وهر جا در کلام خدا وحدیث مصطفی ذم شعر وشعراء واقع شده باتفاق جمهور ائمهٔ دین دربارهٔ ژاژخایان مشرکین ست ونفی تعلیم شعر از جناب رسالت در تنزیل ازبرای آنست که اگر وی صلعم فکر شعر شعار خود میساخت پست فطرتان گمان می بردند که تکلم بآیات بینات از جهت سلیقهٔ زبانی ست نه سفارت ربانی وآین نکته دلیلی واضح بربراعت این صناعت ست مع هذا احیانا ازان مرتبهٔ جامع کلام موزون سر بر میزد از انجمله ست

انا النبي لا كذب — انا ابن عبد المطلب

وگاهی اصلاح شعر میفرمود سید محمد برزنجی در بعض رسائل خود آورده اند که کعب درین بیت

ان الرسول لنور يستضاء به — مهند من سيوف الله مسلول

سیوف الهند گفته بود حضرت سیوف الله ساخت وجه اصلاح آنکه لفظ هند بیکار نیفتد چه مهند تیغی را گویند که از آهن هند ساخته باشد چنانکه جوهری در صحاح گفته المهند السیف المطبوع من حدید الهند وجمعی قلیل انکار این اصلاح واین شعر کنند وهو الراجح در بخاری آمده ان من الشعر لحکمة میر آزاد رحمه الله تعالی در شرح این حدیث گفته مقصود ازین کلام بیان فضیلت شعر ست وحق عبارت آنست که گفته شود بعض الشعر حکمة اما آنحضرت فرمود ان من الشعر لحکمة وتقدیم لفظی را بر اصل خود گذاشت برای اهتمام شان شعر وافادهٔ حصر واسلوب معنوی را قلب کرد وحکمت را مخبر عنه ساخت بجهت مبالغه در مدح شعر یعنی ماهیت حکمت بعضی از شعر ست پس لازم آمد که جمیع افراد حکمت بعضی از شعر باشد ومندرج در آن زیراکه اندراج ماهیت مستلزم اندراج جمیع افراد اوست ونیز آنحضرت از افادهٔ حصر بتقدیم خبر وایراد کلام باسلوب تاکید چه قدر مراتب مبالغه

و اسامی این طائفه بتقسیمی که یافته شد مسطور افتاد و نیز بتتبع معلوم شد که در صحائف استادان شعر یکی بنام دیگری ماخوذ ست بغایتی که هیچ تذکره ازین حال خالی نیافته شد و درین عجاله اشعار از همان اصل منقول ست اگر آن تفاوت درین کتاب شاید در بعض مواضع بنظر متصفحان اولوا الالباب درآید راجع براوی اصل خواهد بود و ناقل معذور ست احمد نام نامی و اسم سامی محمد رسول الله صلی الله علیه و آله وسلم ست هر چند عالیجنابش شاعر نبود و شعر دون مراتب علماء امت مرحومهٔ اوست تا بذات مقدس وی چه رسد و لهذا در تنزیل وارد شده که ما او را شعر نیاموختیم و شعر گوئی او را نمی زیبد لیکن ارباب سیر اتفاق دارند که در محفل شریفش نسیم سخن موزون می وزید و غنچهٔ لعل مبارک بتبسم آشنا میگردید و هرگاه خاطر ملکوت مناظر از استماع سخن میکشود مخاطب را بخواندن شعر دیگر پیهم اشاره می فرمود و موزونان پای تخت رسالت را بهجو مشرکان مامور میساخت و طائفهٔ معنی طرازان را بانعام صلات و اقسام عنایات می نواخت خطاب اهج الکفار فانها اشد علیهم من رشق النبل و نصب منبر برای حسان بن ثابت و دعای اللهم ایده بروح القدس و حدیث هجاهم حسان فشفی واستشفی و عطاء سیرین نام جاریه بحسان در وجه صله شعر و انعام برد مبارک بکعب بن زهیر در جائزهٔ قصیده بانت سعاد مشهور ست و در کتب تواریخ و سیر مسطور و چون نابغهٔ جعدی شعر خود در حضور پرنور خواند فرمود اجدت لا یفضض الله فاک و بیهقی در دلائل بابی مستقل عقد کرده و گفته باب اختیاره صلعم الشعر و حدیثی طویل از جا برآورده و در حدیث شریف آمده ذکر عند رسول الله صلعم الشعر فقال هو کلام حسنه حسن و قبیحه قبیح و ابن سیرین گفته هل الشعر الا کلام لا یخالف سائر الکلام الا فی القوافی مقصد آنکه شعر فی نفسه مذموم نیست بلکه حسن و قبح او راجع می شود بمدلول و درین امر خود نظم و نثر مساوی ست و معنی قبیح آنست که مخالف شرع باشد مثل هجو و شتم مسلمانی یا کذب و بهتانی که موجب اضرار باشد نه کذبی که محض برای تحسین کلام آرند چه قصیدهٔ بانت سعاد فراوان اغراقات دارد و متضمن تغزل باسعاد و تشبیه رضاب بشراب ست قفال و صیدلانی که از اکابر علماء دین اند گفته اند که کذب شعر

دیده باشی که موشگافان دقیقه سنج در هر زمان تکلفی دیگر و صنعتی نیکوتر بر روی کار می آرند و هوش از سر تماشائیان کارآگاه می ربایند و حسن چهرهٔ شاهد مدعا آب و رنگ تازه و طرز نازک و اداهای رنگین و حرکات شیرین و خیال بندی و معشوق تراشی صفائی دیگر می بخشند و با علی مدارج دلفریبی و اکمل معارج جان پروری میرسانند میر آزاد بلگرامی را شنیده باشی که در شعر عربی چه کار کرده و کدام معانی رنگین و مضامین نمکین از زبان هندی و فارسی بسخن تازی برده و کدام جمال و ملاحت و خال و صباحت بشاهدان عربی ارزانی داشته و این فن دلکش و صنعت جان بخش را بچه مرتبه تکمیل و اکمال رسانیده و در هر سه زبان کوس انا و لاغیری نواخته و درین تذکره که قطرهٔ از سحاب و ذرهٔ از آفتاب است ذکر جمعی از متقدمین شعرا و متاخرین نظما که غازهٔ اعتبار و اشتهار بر رو کشیده اند و زمرهٔ که بمد طبع رسا بر کاخ بلند آوازگی برآمده در دلهای سخن شناسان منزلی شایسته بهم رسانیده اند اختیار آمده ضبط جمله شعرا سابق و حال فرس و هند چه شمار ایشان بیش از انست که طائر بلند پرواز خامهٔ معجز نگار در هوا احصا آن بال پرواز کشاید یا در فضای انحصار آن جماعه والا تبار بیازوی همت بپرد بلکه با یراد ثمهٔ از نتائج طبع هر یک سخنور بمقدار فرصت وقت و انتهاض فرصت منت بر سامعه گذاشت و بضیافت طبع شیفتگان شاهد رعنای سخن پرداخت بجهت آنکه کلام موزون و سخن ذو فنون هر چند گواراتر از آبحیات و شیرین تر از جان باشد اما انهماک کلی در سر کار و بارش خوب نیست و صرف تمام زمان دران نا مرغوب چه انفاس عزیزه را که فقید البدل و عدیم المثل ست وقف فضول کاری نمودن سرمهٔ چشم بگلو فرستادن ست و عمر گرامی را که کبریت احمر و اکسیر اعظم ست نیاز لاطائل کردن متاع بینائی بنقد کوری فروختن و نیز حرف دراز ملال انگیز خاطر متین نازک مزاجان ست و طول مقال وحشت خیز طبع آشفته حالان سخن همان خوشتر که در تهٔ دل ناظر نشیند و حرف همان بهتر که منزل در گوشهٔ خاطر سامع گزیند و بالجمله چنانکه در ید بیضا گفته در بعضی تذکرها از جماعهٔ شعرا اسم وطن و چند شعر فقط ذکر کرده اند و احیاناً دو کلمهٔ احوالی که مصداق لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ باشد نیز آورده بواسطهٔ آنکه آن اشعار بغایت مرغوب و نهایت تازه اسلوب بودند طبع حریص ضیا با همال نداد

قصیده پرداخت وصلهٔ جزیل یافت بدایت سلطنت مامون در سنهٔ یکصد و نود و سه هجری ست
و نزد بعض ابتدای شعر فارسی از یعقوب بن لیث صفار ست که در سنهٔ دو صد و پنجاه و یک بوده
و از و بیتی می آرند و نزد بعض ابتدا او در اسلام از ابوحفص سغدی ست که در سنهٔ سه صد بود
باین حال تا حدود سنهٔ سه صد هجری شعرگوئی اندک و بی مزه بود و کسی بتدوین آن نپرداخت
تا آنکه در عهد سلاطین سامانیه اوائل صدهٔ چهارم استاد رودکی ظاهر شد و دیوان شعر ترتیب داد
و پیش از وی اشعار بدون از هیچ قافیه سنج نشان نمیدهند که لیس ورا عبادان قریة و در زمان
رودکی که بدایت نشو و نمای شعر فارسی ست شعر عربی بکمال خود رسیده چه متنبی کوفی که عمدهٔ
موزونان عرب متاخر ست آب شمشیر فنا چشید تا هران فن میدانند که وی سخن تازی را بحجاب
رسانیده اگرچه محاورهٔ او چنانکه باید و شاید بر نهج عرب عربا کمتر اتفاق افتاده و سخن را بر روش
مولدین گذارده چنانکه ابن خلدون در کتاب العبر و دیوان المبتدا و الخبر بدان صراحت کرده و در
عهد سلطان محمود غزنوی نشو و نمای شعر فارسی قوت گرفت و مثل فردوسی پهلوان پای تخت سخن
بمیدان در آمد و چون تکمیل صناعت بتلاحق افکار و تلاصق انظار ست از عهد سلطان محمود
تا زمان موجود رتبهٔ شعر فارسی از کجا تا بکجا رسید و این نهال بلند اقبال از نشیب زمین تا بفراز
عرش برین سر بالا کشید و بمرور دهور و مضی اعوام و شهور پایهٔ او رسید بجائیکه رسید و از قدر شناسی
ملوک و سلاطین و امرا و خواقین وید انچه وید و بر انواع گوناگون از قصاید و غزلیات و قطعات
و مسمطات و مثنویات و مسدسات و مخمسات و رباعیات و مستزادات و مثلثات و تراجیع و تراکیب و
معما و لغز و جز آن باوزان مختلفه غیر متجانسه منقسم گردید و علاوهٔ آن صنائع و بدائع که در قدما از خسرو
دهلوی و در متاخرین از شیخ حبیب الله اکبرآبادی بر روی کار آمد در قالب گفت در نیاید موقوف
بر گلگشت مؤلفات و مجامیع ایشان ست و هرچه ظهورش حواله بر زمان مستقبل ست بر وقت خودش
صورت پذیر گردد زیرا که تا وجود ارض و سماست جلوهٔ شاهد هستی بهمین رنگ تلون پذیر باشد ۵

در بند آن مباش که مضمون نمانده ست     صد سال می توان سخن از زلف یار گفت

نزد ابن اثیر وجمع غفیر از مورخین اول کسی ست که جواهر سخن تازی را در میزان نظم کشید واین
ره آورد گرانمایه را از خزانهٔ عامرهٔ غیب بقلمرو شهود رسانید میرزا صائب گفته ؎

آنکه اول شعر گفت آدم صفی الله بود  طبع موزون حجت فرزندی آدم بود

و خسرو دهلوی فرموده ؎

ما همه در اصل شاعرزاده ایم  دل باین محنت نه از خود داده ایم

و برین تقدیر شعری که از آدم آید آدم نوع اشعار باشد لیکن جمعی دیگر انکار این معنی نموده اند وگفته
که پیغمبران از گفتن شعر محفوظ اند زمخشری در تفسیر کشاف آورده گویند که آدم نزد کشتن قابیل
هابیل را مرثیه در شعر گفت واین کذب بحت ست و نیست شعر مگر منحول وملحون وانبیاء ازان معصوم اند
انتهی ابن عباس گفته آدم این رثا را باسلوب نثر ادا کرده بود چون آن نثر بیعرب رسید از سریانی
بعربی ترجمه کرد و موزون ساخت قاسم بن سلام بغدادی گفته موجد شعر عربی یعرب بن قحطان ست
و وی اول کسی ست که سخن بزبان تازی موزون کرد والله اعلم وگروهی برآنست که اشعر بن سبا یمنی
را بیشتر کلام موزون بر زبان میگذشت چون نامش اشعر بود سخنهای موزونش را شعر گفتند و
هرکه بران سیاق سخن می راند نام شاعر بروی اطلاق میکردند ازان باز این حرف رواج پذیرفت
وهنوز بر زبانها جاری ست تا آنکه رؤسای کشور این فن لنسق ونظم سخن طرازی را بوالا پایه رواج
وقبول رسانیدند وهنگامه بزرگی برای شعر وشاعری برپا ساختند واشعار شعراء عرب وفرس را
تدوین نمودند تا آنکه دواوین عظیمه ودفاتر ضخیمه بهم رسید وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَّقْدُورًا واما
بدایت شعر فارسی پس اکثر مورخین برانند که اول کسیکه شعر فارسی گفت بهرام گور ست وازو مصراعی
نقل میکنند وبعضی وجود شعر فارسی پیش از زمان دولت اسلام هم نشان میدهند وچون شعر عربی
پیش از اسلام موجود بود اگر شعر فارسی هم موجود باشد عجب چیست زیراکه ملک فرس اقدم مملکت
روی زمین ست وسلطنت این قوم اول سلطنتهای عالم اما بعد از بهرام گور اول کسیکه در
اسلام شعر فارسی گفت وسخن موزون بر زبان آورد عباس مروی ست که در مدح مامون خلیفه

که میزان علم منطق ست گفته شعر قیاسی مولف از مقدمات ست که منبسط می شود ازان نفس یا منقبض
مثلاً اگر گویند که باده مصفی لون و مفرح دل ست خاطر سامع بشگفد و اگر گویند که شهد تلخ و قی آرنده و
دهن را بدبو کننده ست دل ازان منقبض گردد و سید شریف در تعریفات گفته شعر در لغت بمعنی
دانستن ست و در اصطلاح کلام مقفی موزون بر سبیل قصد و قید اخیر خارج میکند نحو قوله تعالی اَلَّذِیْ
اَنْقَضَ ظَهْرَكَ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ را از حد شعر زیرا که این کلام اگرچه مقفی موزون ست
لیکن شعر نیست چه موزون آوردنش نه بر سبیل قصد ست بلکه بلا قصد موزون واقع شده و شعر در
اصطلاح منطقیین قیاسی مولف از مخیلات باشد و غرض ازان انفعال نفس ست بترغیب و تنفیر
مثل قول ایشان که خمر یاقوت سیال ست و عسل مر مهوع انتهی غرض که از روی لغت و تعریف
منطق اطلاق شعر بر کلام مرغب یا منفر ست نظم باشد یا نثر و از روی اصطلاح اهل عروض اطلاق او
بر کلام مقفی موزون بقصد آید و گذشت که نفی علم الٰهی از موزونیت آیات محل تامل ست بلکه خود انواع
شعر و اصناف بحور نظم را متعمقان این علم از تطورات قرآن کریم استخراج کرده اند و ضوابط ردیف
و قافیه را از فرقان عظیم فرا گرفته و استنباط نموده و آیین غایت جمعیت سخن سخن آفرین ست که هر سخنور
ذی بصیرت استفادهٔ فن خود ازان کرده و میکند و هر قادر بقدر استعداد و جوهر ادراک خود ازان
استفاضه گرفته و می گیرد و این ست معنی این قول کلام الملوک ملوک الکلام اما برعایت مقام ادب
عبارت او را شعر نگویند و لفظ نخوانند بلکه تعبیر بنظم می نمایند که مشعر بحسن مبانی و لطف معانی و فصاحت
تامه و بلاغت عامه ست و امتیاز انسان از دیگر حیوانات نیز بتقدیر سخن آفرین بهمین سخن و حرف
شیرین و بیان رنگین باشد و لهذا شعر بسوی آنحضرت صلعم نسبت به بسیاری از کلام محبوب تر بود
چنانکه زمخشری بدان اشارت کرده و در حدیث آمده بعض شعر حکمت باشد و بعض بیان سحر و قول
فصل درین باب آنست که شعر سخنی موزون ست خوب او خوب و زشت او زشت و ذم شعر
و شعرا که در کتاب عزیز و سنت مطهره آمده همه راجع بسوی اقوال اهل بطالت ست و مومنان
ستوده کار ازان مستثنی اند چنانکه تفصیل این اجمال عنقریب می آید آدم ابو البشر علیه السلام

علما نظم قدیما وحدیثا جمل قرانی را بطرز نظم موزون یافته اقتباس ها کرده اند و بعض بلکه اکثر آیات کتاب عزیز را بی ساخته بیت درست و مصراع راست یافته و بنا بر تفریق در نظم قرآن و شعر و الحان در تعریف شعر قید قصد افزوده اند و گفته که شعر کلامی ست موزون و مقفی قصداً تا آیات و احادیث از حد شعر بر آید زیرا که کلام الهی و حدیث ختمی پناهی از شعریت منزه ست لکن عدم قصد الهی در آیات موزون محل تامل ست چه نفی علم الهی از موزونیت آیات گنجایش ندارد و ازینجا توان دریافت که صدور کلام موزون نخست از متکلم قدیم ست تعالی شانه و لهذا گفته اند الشعراء تلامذة الرحمن لکن چون اسماء الهی توقیفی ست اطلاق شاعر بر ذات متعالی نتوان کرد سرخوش چه حرف خوش گفته گواه صدق این دعوی مصرع برجسته بسم الله الرحمن الرحیم ست که دیباجه طراز و عنوان آرای قرآن ست و بیت بلند ابرو راجای بالای چشمهای خوبرویان و خوش نگاهان انتهی میرزا صائب میگوید

سخن بلند چو افتد بوحی مقرون ست — اتا قه سر مصحف کلام موزون ست

یعنی کلام موزون فوق کلام منثور باشد زیرا که فاتحهٔ قرآن مجید که بسمله باشد منظوم واقع شده لیکن مصراع اول این بیت از تادیهٔ مدعا قاصر افتاده چه معنی وی آنست که هر سخن که بلند افتد بمرتبهٔ وحی میرسد و این عام ست از انکه نظم باشد یا نثر چه تمام قرآن نثر ست و نظم خال خال واقع شده و لهذا میر آزاد بلگرامی در اصلاح مصراع مذکور چنین فرموده ع خوش ست نثر ولی شان نظم افزون ست * جمعی از شعرا که بسمله را منظوم یافته اند برای او مصراعهای ثانی بهم رسانیده نظامی گفته ع هست کلید در گنج حکیم * و عرفی گفته ع موج نخست ست ز بحر قدیم * و طاهر وحید گفته ع هست نهالی ز ریاض قدیم * و آزاد گفته ع تیغ سیه تاب رسول کریم * و ناطق گفته ع جمله جهان حادث و ذاتش قدیم * و نیز قید قصد در تعریف شعر اصطلاح جماعهٔ شعرا ست و نزد فضلاء علم منطق این قید ماخوذ نیست بلکه معتبر قبض یا انبساط نفس ست که از تالیف چند مقدمه حاصل شود و برین تقدیر اطلاق نظم بر عبارت قرآن و دیگر کلمات فرقان بی تکلف صحیح می شود در آسیای غنجه

گو بسلاست ربط و تناسب لفظ آراسته باشد بی میانجی نظم چاشنی بخش ارباب ذوق و مزه گذار اصحاب شوق نمی تواند شد لهذا جمعی از موزون طبعان انجمن نکته دانی مثل رضی الدین نیسابوری و ظهیر الدین فاریابی و بهاء الدین بیدق و خسرو دهلوی بترجیح نظم بر نثر پرداخته اند و ادله نمایان و حجج شایان برین مدعا در معرض بیان جلوه گر ساخته این مختصر گنجایش ایراد آن مقالات ندارد و ذکر آن دلالات را برنمی تابد بناء علیه درین جریده اقتصار بر سخن موزون رفت و از نثرهای اهل سخن تعرض نشد و چون سخن رساتر از نشهٔ شراب و سریع تر از پرتو آفتاب ست آرزوی این بی آرزو از یاران بزم حال و نو واردان انجمن استقبال آنکه اگر احیانا ذوقی رو دهد و شوقی بر خیزد بدعای خیر پردازند و اگر سهوی و خطائی دریابند بشفاعت صواب محو و منسی سازند و کیف که طبع نیرنگ خامه درین شیوه معذور ست و شیشهٔ بوقلمون نامه در تلون مجبور امید واری از جناب باری جل اسمه آنست که بعد از تکمیل این نامه شغلی بهتر ازین چامه و چکامه کرامت فرماید و از اذواق فانیهٔ اینجا بلذات باقیهٔ آنجا رساند

## ق

الله نام پاک سخن آفرین ست و سخن یکی از صفات اوست بلکه وی اول کسی ست که سخن کرد لم یزل و لایزال سخنگو ست همه نامهای آسمانی و صحیفه های ربانی مثل تورات و انجیل و فرقان سخن اوست موسی علیه السلام را بسخن خود نوازش کرد و محمد صلعم را وحی متواتر فرستاد سخن هیچ آفریده بسخن او نرسد و کیف که سخنش حجت و برهان ست و سخن دیگر اهل سخن رایگان و هر چند او را ناثر و ناظم و شاعر نخوانند اما متکلم یعنی سخن گو و سخنور نامند و خودش ذات پاک خود را باین وصف قدیم و نعت کریم یاد فرموده و لفظ و عبارت او را که در قرآن کریم ست جمهور مشایخ علم نظم گویند نه نثر و لفظ زیرا که معنی نظم در لغت جمع لولو در سلک باشد و معنی نثر پریشان ساختن و معنی لفظ افگندن ست و اگر چه اطلاق نظم در عرف بر شعر نیز می آید اما درینجا مقصود بدان عبارت سنجیده و لفظ گزیده ست نه سخن موزون بمصطلح علماء عروض و لهذا اواخر آیات کریمه را فواصل نامند نه قوافی با آنکه

بحر طبع سلیم بدست آورده ه

حریر شعلهٔ ما را با آب می بافند          کتان ما بشب ماهتاب می بافند

و هرگاه انسان خود این حالت پرملالت دارد پیداست که آثارش چه قیام و نقوشش او چه ثبات داشته باشد الا اثر سخن و نقش حرف نو و کهن که از آسیب حوادث فنا چندی مصون ست و از دست برد تاراجگر قضا اندکی مامون بوجه آنکه روح سخن دوگونه قالب دارد یکی قالب لفظ دیگر پیکر مداد پس اگر قالبی برهم میگردد قالب دیگر مثل او بجایش می نشیند بلکه در هر زمان قالب های بسیار بلکه بیشمار می پذیرد

تا آنکه سخنور بمیرد و سخن نمیرد ه

گمان مبر که تو چون بگذری جهان بگذشت          هزار شمع بکشتند و انجمن باقی ست

باین رهگذر بر اوراق دواوین شعر چند نقطه انتخاب زدم و رخسار شاهد سخن را بخال و خط اصلاح آراستم و چون سخن بی ترجمهٔ سخن طرازان خاطر نظارگیان را بتسلی نمی رساند و چشم تماشائیان را نور سرور ارزانی نمیدارد لاجرم بیش از ایراد کلام موزون ترجمهٔ شاعران را بلفظ موجز و حرف دلکش رقم کردم و صورت ظاهر را با معنی باطن پیوند مناسب بخشیدم و طاوسان معانی را بگلدام مبانی بند ساختم و باین بهانه شادی نشانه برای رفع وحشت خاطر یاران دلدادهٔ زلف سخن و معنی طرازان عشرتکدهٔ حرف نو و کهن رفیقی مرنج و مرنجان بهم رسانیدم پس این گلدستهٔ مبانی تازه برای افسردگی مزاج دل شدگان معجونی دلکشاست و این درج جواهر معانی بی اندازه برای برهمزدگی طبع شوریدهٔ جانان مفرحی نشاط افزا هم مشرب میخواران ست و هم مذهب صومعه داران مطلع دیوان شادی ست و مقطع ایوان آزادی مرهم دلهای ریش ست و یار غمتراش هر بیگانه و خویش سلسله جنبان فنون جنون ست و مجمره گردان شوق درون یک شهر سخن و یک عالم معانی ست و حادی ارواح بسوی بلاد نکته دانی و هر چند حسن عالم آرای شاهد سخن غازهٔ دوگونه جلوه گری بر چهرهٔ زیبای خود کشیده ست گاهی بحلیهٔ نثر رنگین و گاهی با داهای نظم نمکین هوش ربای جهانیان گردیده لیکن چون حرف منثور را از حلیهٔ وزن عاری ست

شان با مذاق این سراپا درد و شوق موافق افتاده ست از سلف باشند یا خلف با آنها
دوستی جانی و اتحاد روحانی ست و از گفت و شنود شان اکتساب صد رنگ جمعیت خاطر و دفع
هزار گونه پریشانی در خلوت با دواوین نمکین سخنان دمساز ست و در جلوت با سخنهای موزون
طبعان هم راز نتایج طبع وقاد سوختگان و ثمرات خواطر اساتذهٔ زمان بخاطر شکستهٔ این بال گسسته
چون نقش رنگین و اشک بر زمین فرو نشسته و زادهای خاطر پر ذوق خداوندان سخن پردهٔ غیرت
بر روی تماشای اداهای بیگانه فرو بسته با این همه زبان همه‌دان اگر حرف نزند چه کار کند و با این
بیان ذوق نشان اگر سخن نراند زندگی مستعار چه قسم بسر برد و درین شیوهٔ ستوده از همزبانی
شیوا بیانان ناچار ست و درین حیات چند روزه از گفت و شنود هرگونه بی اختیار ست ؎

گه قصهٔ شیخ و شاب باید گفتن — گه شکوهٔ نان و آب باید گفتن
انسان تا مرگ گفتگو لابد ست . — افسانه برای خواب باید گفتن

درین نزدیکی که طبع اندوه آرمیده و خاطر درد گزیده نظر بر تذکره های شعراء فرس داشت
و بگلگشت بهار سخنهای موزون خاطران می پرداخت و از هر وادی سخن بگوش می خورد و دامن
دل بگلهای مضامین رنگین و اداهای شیرین شاهد سخن گلدسته می بست خواستم که ازین بستان
سراهای فرحت افزا غم زدا گلدستهٔ چند بر چینم و سموم هموم این هیچی سرا را که چون آب دریا و ریگ
صحرا بی پایان ست بنسیم مطالعهٔ بهار این گلزار بی خار و گلگشت این چمنستان همیشه بهار بزدایم
تا اگر صاحبدلی دیگر را هم گذر وقت بر سر این حدیقهٔ رعنا و روضهٔ غنا افتد و زمانی خاطر افسرده
را بسیر خوبان سبز رنگ این گلزمین بشگفاند دور از حسن اتفاق نیست ؎

از خانه چون ملول شوی سیر باغ کن — در دل در آ تفرج گلهای داغ کن

چون حیات بی بقای این سرا نقش بر آبی و نمایش سرابی بیش نیست و زندگی چند روزهٔ
این خاکدان فنا نمود حبابی و آرایش خوابی بیش نه آنی که بخوشدلی گذرد در روزگار بهشت ست
و دمی که بی ذوق بسر آید سراپا زشت سقیم درین محل چه حرف برجسته گفته و گوهر آبداری از

هم آهنگ و یاران یک رنگ باقی نیست و آحادی درین انجمن از احباب صادق و اصحاب موافق ساقی نه حاصل آنکه راه ذوق سخن رانی بر من از هر طرف مسدود ست و لذت موافقت صحبت مفقود

سخن هیچ شد از دل تا بلب هم داستانی کو  حریف راز داری کو رفیق نکته دانی کو

نگشتم منظری چشم کرم دیری ست بل عمری  دل مهر آشنائی کو نگاه مهربانی کو

هر چند بزم صحبتها رو میدهد و گلهای مجالست بو میدهد اما موافقت حال و مطابقت قال کو و اتحاد ذوق و اتفاق شوق کجاست

وصل هم گشته میسر ما را  دل نشد شاد چه می باید کرد

آری با این همه حیص بیص دلی دارم انیسی سخن پسندی رفیقی دردمندی شفیقی ارجمندی که هم انصاف سخن میدهد و هم داد شوق و هم غمگسار دمساز ست و هم موجد انواع چاشنی ذوق ست

تعریف دل بحوصلهٔ فکر مشکل ست  جز آنکه حاصل همه عمرم همین دل ست

یارب چه طرفه دل همه آگاه و دردمند  گر خوانمش مصاحب هم رنگ قابل ست

دیریست که دست خواهش از ته دل از اختلاط این و آن برداشته بموافقت دل پرداخته ام و از توقع لذت در صحبت ابنای جنس رشتهٔ امید گسسته با ذوق خاموشی ساخته حالا هر معامله که هست با دل ست و هر ذوقی که تمنا ست از فیض فراموشی و برکت خاموشی حاصل و فی الواقع تا اینکس در چنین بر گریز اهل کمال و خزان بهارستان جمال با دل دیوانه بساز د چه الصحبت بیگانه پرواز دوع

یک آشنای با مزه یک عالم آشناست

انسان اکبر آبادی درین وادی سخنی دل آویز گفته و نفسی درد انگیز بر آورده ست

گه با صنم شفیق می باید زیست  گه تنهایی رفیق می باید زیست

انسان این بزم جای شکر و گله نیست  یک چند بهر طریق می باید زیست

از ینجاست که درین قحط سال مردم مجبوری ضروری سخن دردمندان را همه تن گوش ست و جلوهٔ حرف مستمندان را سراپا چشم خاصه آنانکه مذاق طبع بلند و خاطر آسمان پیوند

ودوستان صادق را چون فرصت وقت غنیمت بارده می شمارند وسیلهٔ دخل من در بارگاه سخن وواسطهٔ آشنائی من با بیت ابرو و غزل زلف ورخ و دهن حالات عشق وتقاضای معاملات معشوق ست که از ازل در بند آمده ام و با سوختگی جان و بیتابی دل قوی پیوند در ایام جوانی چنانکه افتد ودانی کاوش شوق درون هردم جنون خیز بود و کاهش درد دل هر نفس ملال انگیز چه در وصل و مهجوری و چه در قرب و دوری در آن هنگام که دل رنجیده دشمن کام صبر مرحوم و جان شمیده خصم آرام تن همدم بود در هر آن که بدردی تازه ابتلا دست بهم میداد هرگز تسلی میشدم ودر هر نفس تازخم تازه نصیب دل نمی شد خود را کامیاب نمی دانستم شعری که بمضمون درد و شوق ومتضمن فراق محبوب ونشهٔ ذوق می شنیدم خیلی دوست میداشتم و بنا بر مناسبت حال ومقتضای مقام غنیمت می شمردم

عشق می ورزم وامید که این فن شریف | چون هنرهای دگر موجب حرمان نشود

با آنکه هیچگاه کوچهٔ نسق رانی سپر نکردم وبدامن عشق زائلی پیوند الفت نگرفتم

خلیل کعبهٔ ملک یقینم | مقرّ لا احبّ الآفلینم

هان خاطر اندوه آرمیده که رفیق طریق جذبهٔ من ست با این اتقابی ساخته عشق پذیرفت و دل رنجیده که همسایهٔ شورش من ست بی محابا ذوق محبت را دامنگیر شاپور درین معنی گوید

فضل تو واین باده پرستی باهم | مانند بلندی ست و پستی باهم
حال تو بچشم اهرویان ماند | کانجاست مدام نور و مستی باهم

وکیفیت که دولتمندان سخن را لذتی گواراتر جز چاشنی تکلم با انیس همراز نیست وارباب شوق را نغمتی گلوسوزتر غیر ذوق همزبانی با مخاطب همدرد نه

بما جز عشق بدخویان نیاموخت | خدا اجری دهد استاد ما را

خوشا زمانی که با حریفان دمساز نکته سنج اسرار شوق ومحبت بودم و با غالب[1] وآزرده[2] وحسرتی[3] واشباه ایشان در حلاوت سخن رانی هردم محو لذت بخلاف این دور پرشور که یکی از آن هنرپروران

انتخاب از حسن خوبان نیست جز لطف کلام — وای بر بلبل که از گل یک سخن نشنیده است

و سخن موزونی که از معدن طبع شعرا آید و از خاطر معنی یاب سخنوران زاید میتوان دید که
با چه لطافتها همدوش است و با کدام خوبیها هم آغوش خصوصاً دمیکه پیش جوهرشناس خویش
جلوه میکند چه لطافتهای تازه است که موجش بنی زند و کدام خوبیهای بی اندازه است که حلاوتش
کام جان را شیرین میکند و کیف انجا که انصاف بدست سخن است لب فروبستن ستم بر جان
ایمان کردن است و بی زبان گشتن خون انصاف ریختن حکما گفته اند که هر چند در بدن انسان
عجائب گوناگون و غرائب بوقلمون است اما دو چیز در نهایت ندرت و غایت غربت واقع شده
که عقل از ادراکش عاجز و قاصر افتاده یکی جستن نبض که بی نطق خبر از اعتدال و انحراف و
اختلاف امزجه میدهد و اطبا را از آن بر سقم و صحت ابدان نوار و اح مطلع میگردند دوم شعر یعنی
کلام موزون که گرهی بر باد پیش نیست و مع ذلک بچه فصاحت و بلاغت و کدام لطافت و نزاکت
ترکیب می یابد و بصید دلهای انجمن آرایان حال و استقبال می پردازد غرض که سخن در هر
آن و مکان پیش سخندان محبوب است و بهر رنگی که جلوه گری فرماید در رنگ سخن خوبان لنوانه
مطلوب و با این همه اگر حسب حال و مناسب مقام آید از هر وادی که باشد دل از دست
اختیار می رباید آری سخن بموقع حسن انگیز است و حرف بجا لطافت خیز پس سخن شاهدی است
نیرنگ پرداز که هر طبع را بحسن دگر مبتلای خود کرده و صیادی است سحرساز که هر دل را بانداز
دگر در دام خود آورده ولهذا هر یکی را طوری از اطوار سخن مطبوع خاطر افتاده و هر کسی را حسنی
از آن منظور نظر واقع شده اما کسیکه ذات سخن را شناخته است و شطری از فهم و ادراک
در سر کار و بارش در باخته وی در هر صورت سخن جلوهٔ همان یک معنی را تماشا کرده و هیچ نقشی را
از نقوش سخن نو و کهن جدا نشمرده غالب دهلوی درین وادی گفته ؎

عقل از اثبات وحدت خیره میگردد چرا — آنچه جز هستی است هیچ و آنچه جز حق باطل است

نازم بر احوال بی ملال گروهی که نشئهٔ سخن را در کیفیت شوق دوبالا دارند و صحبت یاران موافق

و اہل حسن را بمدد بیان او صد رونق و ہزار طلب آین ہمہ شور و شغب عشق خانہ برانداز
بوساطت سخن بگوش اہل دل میخورد و این ہمہ کمال حسن و جمال ملاحت بدولت بیان او در معرض
تجلی می درود آفتاب عالمتابی ست کہ تمام عرصہ انفس و آفاق بوجودش فیضیاب ست و بحر زخاری ست
کہ ہمہ گہرہای او باآب و تاب نیرنگی ست کہ بہر رنگ بقدر کمالش رنگ آمیزی یافتہ نیرنگی ست
کہ بر رنگ ہر آہنگ شتافتہ اگر بر ریگ تابد جلوہ آب دہد و اگر بر آبگینہ افتد رنگ شراب بکمال حسنش
از احاطۂ ادراک بیرون ست و جمال کمالش از اندازۂ فہم دانشوران افزون با ہمہ بیگانگان نرد
آشنائی بازد و با جملہ آشنایان اسپ بیگانگی تازد آشنای او با بیگانگان بقدر استعداد ہر جوہر ست
و بیگانگی او از آشنایان بمقدار کمال گوہر خود معنی را بی سخن ظہور نیست و ظہور را بی معنی نور نہ چون
جان و تن از ازل باہم دست و گریبان اند و چون بو و گل ساکن یک آشیان سخن نیست کہ
معنیش بجای نرسد معنی نیست کہ بی سخن در بزم ظہور جہد بہار گلزار سخن تماشا کردنی ست کہ باچہ
نیرنگ بجلوہ گری پرداختہ ست و از بوقلمونی حسن پردۂ دیدۂ ادراک را غیرت بال طاؤس ساختہ
فی الواقع سخن اگر از سخن آفرین ست بی سخن حبل متین ایمان و عروۂ وثقای دین ست و اگر از
زبان حضرات انبیا و رسل ست بی حرف شمع راہ ہدایت و آب حیات ظلمات جہالت ست
و اگر از عارفان ست پردہ کشای چہرۂ عرفان و حلاوت بخش کام جنان ست ناصر علی گفتہ ؎

شش جہت آیینہ دار جلوۂ اظہار اوست — نیست جز مژگان حجابی را کہ برداریم ما

و اگر از اصحاب حکمت ست رہنمای کوچۂ عافیت و خضر صحرای سلامت ست و اگر از عاشقان
لاابالی ست سراپا متضمن اذواق و مواجید لایزالی ست حافظ شیراز کشف این راز میکند و میفرماید ؎

ہرگز نمیرد آنکہ دلش زندہ شد بعشق — ثبت ست بر جریدۂ عالم دوام ما

و میرزا صائب می سراید ؎

بیطاقتان ہلاک نسیم بہانہ اند — از ماہتاب سوختہ گردد سپند ما

و اگر از زبان معشوقان دلرباست فریبندہ تر با ہمگی ناز و اداست ؎

بقدر ادراک و رسائی ذهن چالاک در وصف این گوهر نایاب درفشان گردیده فضولی محض و شکل پسندی صریح باشد که طبع قاصر من اوج پایه رفیع سخن نشناخته باهنگ مدحش پرداخته ولیکن چه توان کرد که دل آرزومند از تقاضای حب صادق ناچارست و خاطر الفت پیوند از تاثیر شوق کامل بی اختیار میتوان دریافت که سخن پیش سخن مندان جان ست و نزد معنی پرستان قوت روح و غذای روان ؎

سخن گر نه جان ست بنگر بهوش ... چرا آدم مرده ماند خموش

متاع روی دست تحفهٔ بازار امکان ست و نقد سرهٔ کیسهٔ انس و جان چه حمد خداوند سخن آفرین بدستیاری او صورت بندد و نعت رسول ارجمند باعانت او در عرصهٔ بیان خرامد آتش تفته درونان گوی فراق را آب صبر بر روی دل زند و افسردگی مزاج دل مردگان بر زن بیخبری را آتش شوق در نهاد خاطر افگند در دلهای صاحبدلان چنان نشیند که بو در گل و باده در حباب و طبایع مستمندان را چنان کشاید که غنچه را نسیم و خاطر را شراب آیینهٔ رونمای سیرت و موج دریای ضمیرست و چشم بصیرت را مردم و سپهر حقیقت را بدر منیر اگر سخن نمی بود دیدهٔ ام ایزدی سامعه افروز تشنه کامان آب حیات هدایت نمی گردید و اگر این هیولای شگرف پرتو ظهور نمی بخشید گرسنه چشمان وادی دریافت را نعمت کلام سرمدی کمتر میرسید حقائق رهنمای انبیا پیشین و نوادر وقائع روی زمین بر پیشینیان روشن نمی گشت و فضائل و کمالات علمیه و عملیه سابقین بر لاحقین واضح نمیشد ازینجا گفته اند که سخن لطیفه ایست که معنی بصورتش جلوه گر گشته و معشوق مهربانی ست که هر خداخواه و دنیاجو را بدام دلبری خود آورده شبستان دل را روشن چراغ ست و نشه بخش ایاغ دماغ نظارگیان جمال خود را بنظربازان معنی جلوه میدهد و معنی شناسان صورت خود را از نشیب مجاز بفراز حقیقت می برد رابطهٔ خوبی ست میان عاشق و معشوق و واسطهٔ محبوبی ست میان خالق و مخلوق بدل عشاق گذری دارد و بخاطر معشوقان راهی پر اثری بستان هوشی میدهد و بهشیاران گوشی اهل عشق را بدستیاری او آه و فغان بر لب ست

بسم الله الرحمن الرحیم

زلافِ حمد و نعت اولی ست بر خاکِ ادب خفتن
سجودی میتوان کردن درودی میتوان گفتن

بر خوش دماغان نشئهٔ سخن صورتِ این معنی جلوه گرست که در بزم کائنات ذوقی که رتبهٔ ثبات دارد جز چاشنی مائدهٔ سخن نیست و بر بهار آرایان گلشن معنی راز این سخن شگفته که در گلزار روزگار گلی که همیشه بهار بود و غیر از حسن روز افزون حرف مستحسن نه میرزا صائب درین باب حرف سنجیده گفته و گوهر انصاف در رشتهٔ بیان سفته ؎

چراغ خلوت جان روشنائی سخن ست
بهار زنده دلان آشنائی سخن ست

و علی سهرندی درین باره چه خوش سخنی فرموده و جادهٔ تحقیق حق پیموده ؎

سخن از عرش بدل بردن رندان آمد
این مئی صاف ز نه شیشهٔ افلاک چکید

و غنی کشمیری گفته ؎

آب بود معنی روشن غنی
خوب اگر بسته شود گوهرست

همچنین هر سخنور نامور و معنی شناس بلند نظر که این جنس گرانمایه را بمیزان اعتبار کشیده ست

# ان من الشعر لحکمة وان من البیان لسحرا

بعہد رافت مہد حضرت نواب شاہجہان بیگم صاحبہ والیۂ ریاست بھوپال النسخہ روکش بہار گلشن مسمی بہ

# شمع انجمن

۱۲۹۲ ھ

... نشین چار بالش سخندانی صدر آرای ایوان شعر و بیان ...

باہتمام مخزن ہنرمندی معدن ارجمندی مولوی محمد عبد المجید خان مہتم مطابع ریاست

در مطبع شاہجہانی بھوپال گلگونۂ حسن انطباع بر رو مالید

میزان کل شعرا ۹۷۸

# فہرست تذکرۂ شمع انجمن

# ... حکمت و اِنَّ مِنَ البیانِ لَسِحراً

...ت نواب شاهجهان بیگم صاحبه والیهٔ ریاست بهوپال نسخهٔ بروکش بهار گلستن مسمّی به

## شمع انجمن

سنه ۱۲۹۳

...تصنیف چاربالش سخندانی صدر آرای ایوان شیوا بیانی و...

باهتمام ... مهدی معدن ارجمندی مولوی محمد عبدالمجید خان مهتمم مطابع ریاست سلمه الله المنان

...در مطبع شاهجهانی از فرق جلوه بزم انطباع گرد...